МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 43 том 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик,** кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук; **А.А. Кісельова,** кандидат філологічних наук; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук; **В.Я. Мізецька,** доктор філологічних наук, професор; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук; **Ю.О. Томчаковська,** кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.342
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.1

Головань Т. П.,
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ПРИТЧІ ПРО НЕВИДИМОГО САДІВНИКА ДЖОНА ВІЗДОМА)

Анотація. У статті проаналізовано проблему співвідношення філософії та художньої літератури на прикладі притчі про невидимого садівника британського філософа Джона Віздома, що є частиною його есею «Боги». Розглянуто такі форми взаємозв'язку філософії та художньої літератури, як ототожнення, розмежування та частковий збіг, а за основу дослідження взято підхід, що передбачає динамічний обмін між названими формами, зокрема «прагнення» філософії до повноти даності, «істинності» художньої літератури.

На цьому ґрунті зіставлено початкову раціональну тезу про трансформацію пояснювальної гіпотези, сформульовану в нарисі «Боги», із сюжетом притчі про невидимого садівника.

З'ясовано, що сюжет притчі про невидимого садівника дає змогу значно краще презентувати тезу про те, що пояснювальна гіпотеза на певному етапі вже не є експериментальною, тобто зумовленою новими фактами, і надалі визначається емоційним зв'язком із цими фактами й уживанням відповідних слів. Притча презентує сукупність фактів як сад, відмінний емоційний зв'язок із ними та різні інтерпретації – як репліки в діалозі двох людей-героїв. Закритий простір саду виражає вичерпність фактів, а точний час дії – історичну конкретність трансформації гіпотези, яка припиняє бути експериментальною.

Також зроблено спробу окреслити ще один «інтерес» філософії до художньої літератури як рухливої неповноти, що реалізується через множинність символічних значень і різноманітність читацьких інтерпретацій. Зокрема, образ саду в художній літературі є настільки полісемантичним та передбачає настільки широкий горизонт інтерпретацій, що задовольняє прагнення філософії до смислової варіативності та діалогічності думок.

Ключові слова: філософія, художня література, притча, пояснювальна гіпотеза, експериментальний статус.

Постановка проблеми. Якщо філософські праці Джона Віздома становлять інтерес лише для філософів, то один із його коротких літературних сюжетів став набагато популярнішим і вийшов за межі філософського знання. Ідеться про притчу про невидимого садівника. Цей сюжет одержав самостійне життя, хоча спочатку становив лише ілюстрацію до короткої тези, наведеної в есеї «Боги» (1944 р.) [1]. Самостійне життя цьому текстовому уривку Дж. Віздома дав інший філософ – Ентоні Флю, коли у статті «Теологія і фальсифікація» [2] розповів про притчу як щось окреме. Автор статті значно переробив сюжет Дж. Віздома, замінивши сад галявиною серед джунглів, яку люди-дослідники згодом обтягують дротом з електричним струмом, яку стережуть із вівчарками тощо. Е. Флю значно трансформував первинні смисли, наголошуючи, що людина, яка висуває гіпотезу про невидимого садівника, під час діалогу з опонентом увесь час змінює власні твердження і, на його думку, фальсифікує їх. І хоч притча Дж. Віздома була дуже змінена, у сприйнятті читача саме через згадку Е. Флю вона стала чимось окремим. Прикметно, що в одному з видань її передруковано як самостійний твір під заголовком есею – «Боги».

Притчу про невидимого садівника філософи чітко заземлюють у проблематику своєї наукової сфери. Так, М. Кедрова зауважує: «Джон Віздом у статті «Боги» порушив питання про статус істинності суджень щодо релігії, зазначивши, що між теїстом і атеїстом не буде розбіжностей стосовно висловлювань щодо фактів навколишнього світу, однак докорінно відрізняються інтерпретаційні принципи, на які кожен із них спирається <…>. Суть цієї притчі полягає в тому, що спостерігаючи одні й ті самі явища, теїст і атеїст використовують різні пояснювальні моделі для їх розуміння <…>» [3, с. 9].

Однак незалежно від філософського значення притчі Дж. Віздома вона становить інтерес з огляду на проблему співвідношення і взаємопроникнення філософії та художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблема – дуже широка. У ній виокремлюють три головні погляди: перший – акцентування на відмінності, різнорідності філософії та художньої літератури, на чіткій демаркаційній лінії між ними та навіть несумісності; другий – зауважування нерозмежованості, або цілковитої тотожності; третій – наголошування на спорідненості філософії та художньої літератури, наявність сфери взаємоперетину або зон, які є спільними. Чергування трьох означених поглядів точно відображає назва статті Артура С. Данто "Philosophy as/and/of Literature" [4]. "Philosophy as Literature" стосується ототожнення, "Philosophy and Literature"– різнорідності, "Philosophy of Literature" – зони перетину. Усі три думки, а найбільше – абсолютна відмежованість і тотожність, – лише умовно відображають реальну ситуацію взаємодії означених сфер, оскільки апелюють до статичного трактування цієї взаємодії, яка насправді є динамічною, плинною, становить оригінальну конфігурацію в кожному конкретному випадку.

Саме тому на особливу увагу заслуговують ті підходи до проблеми, які враховують складну взаємодію чистих форм філософії та літератури, безперервне перетікання між полюсами, інтенційну напругу між крайніми точками. Як зазначає українська

дослідниця Л. Архипова, «<…> проблема не тільки в тому, що втрачаються ідентичності філософії й літератури. Ідентичності зберігаються попри все – будь-який наївний дотик дотекстів одразу розрізняє літературу й філософію. Ось – текст літератури, ось – текст філософії, вони все ще різні, хоч і близькі» [5, с. 15]. Різні та водночас близькі. Відмінні та водночас подібні. Цю енергетику зближення та віддалення Л. Архипова влучно відображає, коментуючи означену проблему й уживаючи відповідні слова – «прагнення», «зустріч», «спокуса»: «Література постає тим полем, де вже є, вже здійснено все те, до чого філософія тільки прагне. <…> Філософія зустрічається з літературою як із даністю. І в такому сенсі література є таким самим буттям, як і природа <…>. Бо в літературі є вивершеність, виразність, тобто повнота даності, істинність, втілена в образі та тексті». «Ось чому, – продовжує філософиня, – література є дуже *спокусливою* для філософії. Весь час виникає спокуса скористатися тими властивостями та засобами, які так виразно реалізовані в літературі <…>. Щоразу, коли філософія намагається власне дати людині істинність – вона стає літературою» [5, с. 14].

Утім, цей зв'язок зворотний: «З іншого боку, література також потребує філософії. Сама по собі література не може вповні реалізувати свою антропологічну претензію. Філософія потрібна літературі як територія для вільної рефлексії та інтерпретування» [5, с. 15].

Окрім зауваженої тут енергетики зближення і віддалення між філософією та літературою, тобто інтенційним співвідношенням між ними, акцентуємо на «прагненні» філософії до літератури як буття, як повноти даності й «істинності», оскільки саме це прагнення пояснює, чому Джон Віздом не обмежився раціональною тезою, а використав літературний сюжет.

Мета статті – проаналізувати притчу про невидимого садівника у світлі тяжіння філософії до зазначених повноти даності й істинності художньої літератури, а також розкрити природу цього прагнення, за необхідності виявити в ньому нові аспекти.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо спочатку текст Дж. Віздома у зв'язку з початковою раціональною тезою, яка звучить так: «Як пояснювальна гіпотеза, така як існування Бога, може стартувати як експериментальна і поступово перетворитися на щось зовсім інше, можна бачити з такої розповіді». Далі читач знайомиться з коротким сюжетом. Дві людини, повернувшись у свій закинутий сад, знаходять дивовижно свіжі рослини і по-різному трактують цей факт: перша вважає, що тут є садівник, друга – що немає. Вони розпитують тих, хто мешкає неподалік, але ніхто не чув про садівника, далі ретельно обстежують це місце і знову не знаходять нікого. Тоді ці двоє досліджують усе про рослини і сади, кожен вивчає те, що й другий. Однак після всього цього перша людина й далі стверджує, що садівник є, хоч і невидимий для смертних очей, друга – що немає. Із цього моменту, пояснює Дж. Віздом, гіпотеза садівника вже не є експериментальною, бо різниця між цими двома, коли зібрано факти, полягає лише в тому, що один відчуває сад на свій лад і називає його одними словами, а другий – відчуває його по-іншому й підбирає інші слова. І коли це все, що їх відрізняє, то чи є сенс далі запитувати: хто з них має рацію або хто з них розумний?

Коли сенс притчі можна звести до раціонального висновку, наведеного автором, то навіщо йому знадобилася художня візуальність? Чи лише заради наочності?

Передусім заслуговує на увагу те, що автора есею «Боги» цікавить не лише факт переходу гіпотези в іншу якість, а й сам механізм, процес трансформації, що має відповідне риторичне вираження: «Як пояснювальна гіпотеза <…> може стартувати <…> і поступово перетворитися <…>». Оце з'ясувальне «як?» (а не стверджувальне «що?») узгоджується більше з інструментарієм літератури, ніж філософії, із засобами художнього конструювання, ніж раціонального підсумування.

У більш стислому викладі трансформація гіпотези садівника полягає в тому, що спочатку вона є експериментальною, тобто такою, що базується на фактах, знайдених під час дослідження саду, а потім, коли зібрано критичну масу свідчень pro et contra, перетворюється здебільшого на емоційне ставлення до фактів і відмінне вживання слів для їх називання. Інакше кажучи, експериментальна гіпотеза корелює з фактами, видозмінена гіпотеза – із переживаннями та словами. Спочатку були факти, а з певної миті – почуття і слова.

У світлі зазначеного можна сказати, що образ саду репрезентує світ фактів, адже сад – це природний об'єкт (множина об'єктів), якому притаманна повторювана постійність, який взірцево виражає фактичну даність, щодо трактування якої на певному етапі трансформації гіпотези вже не може бути значних розбіжностей. А репліки діалогу, який ведуть один з одним люди-герої, опинившись у закинутому саду та досліджуючи його, репрезентують їхні відчуття та відповідні цим відчуттям слова. Із суто літературного боку притча становить поєднання двох пластів – подій, що відбуваються в саду (власне, зображення саду), та прямої мови людей-героїв, яка віддзеркалює їхнє розуміння цього природного об'єкта. Причому названі пласти (факти і слова) зображено як автономні світи, адже герої відчувають факти по-різному і висловлюють щодо них протилежні судження.

Звичайно, автономність цих пластів, подій і слів можна виразити раціонально-описово, однак «літературна версія» очевидніша, переконливіша, оскільки представлена як застиглий образний ряд, що «вже є», промовляє «сам за себе» та в такий спосіб становить «істинність».

Однак «істинність» літературної репрезентації притчі про невидимого садівника полягає не лише в її відкритому «самопромовлянні», а й у часово-просторовій конкретиці, яка й демонструє, «як» саме пояснювальна гіпотеза втрачає свій експериментальний статус. Місцем дії є сад, чітко окреслений, закритий простір, множина об'єктів у якому скінченна. Тому під час дослідження людьми-героями такого простору може настати мить, коли факти «вичерпаються» або ж їх буде зібрано достатньо, щоб вони вже не були визначальними для гіпотези, щоб її підтвердження або спростування не залежало від експерименту. Отже, конкретний, тобто чітко окреслений та закритий, простір саду виражає «вичерпність» фактів і, таким чином, потребу зміщення уваги від фактів до слів. Те саме стосується часової конкретики. Втрату гіпотезою експериментального статусу прив'язано до конкретної миті, саме до тієї часової точки, з настанням якої прирощення нових фактів втрачає сенс. У такий спосіб вдається виразити те, що трансформація гіпотези – це конкретна подія, зафіксована в історичному часі, тому наділена «істинністю».

Водночас існує ще одна причина інтересу філософії до літератури, ще одна територія їх зближення, отже, ще одне ймовірне пояснення, чому Джон Віздом використав літературні образи для

роз'яснення раціональної тези. З погляду філософії спокусливою в художній літературі є не лише застигла даність, уже здійснена повнота (такою література постає, коли її оцінювати з погляду текстового втілення), а й рухлива, мінлива незавершеність (якщо її оцінювати з погляду рецепції). Як реалізується ця незавершеність? Через притаманний літературним образам і сюжетам широкий діапазон символічних значень, зумовлених психологічно, культурно й історично. Саме він визначає різноманітність колективної або індивідуальної рецепції образів і сюжетів та множинність їх інтерпретації. Оця множинність, уже закладена в літературному образі, і становить особливий інтерес для філософського знання, яке також прагне охопити різноманітність поглядів і кутів зору, їх різноаспектну зумовленість.

Оживлення у філософському дискурсі образу саду з усією множиною символічних значень, відомих із різних контекстів, можна пояснити акцентуванням не так на важливості фактів під час експерименту, як на цінності відмінних інтерпретацій, які пропонують люди-герої (один відчуває в саду роботу садівника, а другий – ні), а також на цінності тих відчуттів і суголосних їм слів, які зринають у цих інтерпретаціях. Сад, що його прагнуть будь-що пізнати двоє людей, відлунює такою кількістю алюзій та «прогинається» під настільки великою вагою символічних значень (взяти хоч би культурно усталені: рай (Едем), душа та її якості, незайманість, Діва Марія й ін.;), що в підготовленого читача залишається здебільшого саме це відчуття символічної глибини та смислової багатозначності, що й дає змогу сприйняти перехід від картини світу, витвореної експериментально на основі фактів, до картини світу, сплетеної з відмінних (часто протилежних) інтерпретацій, в основі яких – емоційне ставлення до фактів, зафіксоване у словах.

Висновки. Отже, в аспекті співвідношення філософії та художньої літератури тяжіння філософського знання до літературного образу зумовлене не лише притаманною літературі даністю, завершеністю, «істинністю», а й такою якістю, як смислова заданість, інтерпретаційна незавершеність, множинність символічних значень. Ці два аспекти «прагнення» філософії до літератури вичерпно пояснюють, чому відомий британський філософ Джон Віздом для пояснення раціональної тези про втрату певною пояснювальною гіпотезою експериментального статусу звернувся до літературного сюжету, тобто чому філософ став літератором.

Література:

1. Wisdom J. Gods. *Proceedings of the Aristotelian Society*. New Series. Oxford : Oxford University Press, 1944–1945.Vol. 45. P. 185–206.
2. Flew A. Theology and Falsification. Reason and Responsibility : Readings in Some Basic Problems of Philosophy. Belmont, CA : Dickenson Publishing Company, Inc., 1968. P. 48–49.
3. Кедрова М. Theologia naturalis Ричарда Суинберна. *Существование Бога* / Р. Суинберн. Пер. с англ. М. Кедрова. Москва : Языки славянской культуры, 2014. С. 9–18.
4. Danto A. Philosophy as/and/of Literature. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Associatio.* Newark, DE : University of Delaware, 1984. Vol. 58. № 1. P. 5–20.
5. Архипова Л. «Жахаюча близькість» філософії й літератури: Круглий стіл редакції часопису «Філософська думка» (Людмила Архипова, Олег Білий, Ірина Бондаревська, Ольга Гомілко, Сергій Пролеєв, Оксана Йосипенко, Сергій Йосипенко). *Філософська думка*. 2011. № 1. С. 13–16.

Holovan' T. The relationship between philosophy and fiction (on the example of John Wisdom's Parable of the Invisible Gardener)

Summary. In the article, we analyze the problem of the relationship between philosophy and fiction on the example of the Parable of The Invisible Gardener by British philosopher John Wisdom which was published in the essay "Gods".

The basis for the investigation is such a form of the relationship between these spheres as "desire" of philosophy "to borrow" such literary properties as "natural givenness", image fullness, textual completeness.

We have compared the initial rational thesis formulated in the essay "Gods" about the transformation of an explanatory hypothesis with the plot of the Parable of The Invisible Gardener.

The initial rationale thesis provides that an explanatory hypothesis, such as the existence of God, at a certain stage, may cease to be experimental and become one based on feelings and appropriate words.

The Parable of The Invisible Gardener tells about two people who return to their neglected garden, find there a few vigorous plants and interpret this fact differently. One believes that to the garden a gardener comes, the other one believes that there is no gardener here. After examining this place and investigating all concerning gardens one continues to say that gardener exists, the other one says that there isn't. John Wisdom affirms it is at this stage that the hypothesis of gardener ceases to be experimental.

On this basis, we have found that due to "natural givenness", namely image fullness and textual completeness, the plot of the parable gives a better opportunity to present how hypothesis changes its status. The parable represents facts as a garden, different feelings and interpretations of facts presents as replicas in the dialog. The enclosed space of the garden expresses exhaustiveness of facts. The precise time of the action expresses the historicity of the change of the hypothesis status.

Also, we have outlined one more case when philosophy is interested in fiction as an unstable incompleteness grounded on a plurality of symbolic meanings and a variety of interpretations. In particular, the image of a garden in fiction has so multiple symbolic meanings that may help philosophical language to express the value of a variety of interpretations and a diversity of views.

Key words: philosophy, fiction, parable, explanatory hypothesis, experimental status.

УДК 821.111.09 (092)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.2

Дубравська З. Р.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови
Навчально-наукового інституту іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КАТЕГОРІЇ «ОБРАЗ АВТОРА» ТА «ІМПЛІЦИТНИЙ АВТОР» У ТЕКСТОВОМУ АНАЛІЗІ БІОГРАФІЧНОГО ПИСЬМА МАРТІНА ЕМІСА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню категорій «образ автора» та «імпліцитний автор» у текстовому аналізі біографічного письма Мартіна Еміса. Дані категорії розглянуто крізь призму доби постмодернізму, адже джерельна основа набула широкого застосування із проєкцією на образ реального письменника у сполуці з такими поняттями, як «біографічний автор», «концепційний автор» тощо. З ними органічно поєднані різні категорії, зокрема проблема іманентного авторства як відповідної категорії, що розкриває творчу, неординарну особистість. У цьому зв'язку вже згадувався термін «імпліцитний автор». Це – одна з можливих категорій текстового аналізу, що дозволяє осягнути формальну наративну організацію художнього твору. Проаналізовано останні дослідження українських і закордонних літературознавців стосовно згадуваної проблематики. Зазначено, що на формування образу автора впливають інші чинники: інформація про авторську особистість, його психофізіологічні особливості, різні життєві періоди, його ідеологічні й естетичні погляди. Сюди належать також і біографічні й автобіографічні матеріали, мемуарна література, епістолярна спадщина письменника тощо. Велике значення має і характеристика епохи, коли творив автор. Проблема автора полягає в розмежуванні реального автора та «його різних офіційних версій», які можуть бути позначені такими термінами, як «офіційний писар» (official scribe), "alter ego", або «імпліцитний автор». Встановлено, що ознака імпліцитності, що служить певним підступом до наративного прийому, характерна для творчості М. Еміса. Письменник розмежовує основу образних структур, позначених уявними або прихованими осмисленнями матеріалу. Це примітно, зокрема, для романів «Досвід», «Гроші: записка самогубця» та «Записки про Рейчел». Для М. Еміса реальний автор постає нерідко в уяві реципієнта *сподіваним* «двійником». Узагальнено, що конкретні складники тексту набувають під пером англійського письменника ціннісних орієнтирів, на тлі яких встановлюються зв'язки наратії з аксіологічним і естетичним наповненням.

Ключові слова: образ автора, імліцитний автор, біографічна проза, мемуарна проза, постмодернізм, Мартін Еміс.

Постановка проблеми. Вивчення сутності категорій «образ автора» і «імпліцитний автор» постає актуальною проблемою в різних галузях словесних наук – лінгвістики, стилістики, поетики, наратології. У цьому контексті вельми важливі аналіз і системна репрезентація згаданих феноменів у текстах художніх творів з урахуванням їхніх структурних і естетичних особливостей.

Фіксація комплексу завдань, пов'язаних із вивченням образу автора, – це своєрідний центр художньо-мовленнєвого світу, у якому відображається естетичне ставлення автора до власного тексту. Категорія образу автора продуктивна не тільки в дослідженні окремого літературного твору, а й може розглядатися в межах усієї художньої спадщини митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Образ автора» трактується як одна з багатоакцентних категорій текстового аналізу, зокрема біографічного й мемуарного письма М. Еміса. Це дає можливість осягнути домінантну наративну організацію таких його художніх творів, як романи «Записки про Рейчел» ("The Rachel Papers", 1973 р. [16]) , «Гроші: записка самогубця» ("Money: Asuicide Note", 1985 р. [14]), «Досвід» ("Experience", 2000 р. [12]), «Вагітна вдова» ("The Pregnant Widow", 2010 р. [15]). Виокремлення поняття «імпліцитний автор» (В. Бут, А. Нюннінг, Дж. Прінс) покликане ідентифікувати оповідні лінії, що реалізуються також творцем «Записок про Рейчел». Ідеться про глибинні «змістові матриці» (М. Ткачук) [9, с. 28], які забезпечують зв'язок між внутрішньою й зовнішньою організацією творчого задуму, зокрема в іпостасі авторської сугестії, що втілюється в різних аспектах композиційного, наративного й мовного характеру та трансформуються у просторовій формі літературного твору. Зазначена позиція суголосна мистецькій інтенції, коли «образ автора» переосмислюється творцем «не тільки на основі даних, добутих безпосередньо з тексту, а й за допомогою позатекстових джерел» (Г. Клочек) [7]. До них деякі літературознавці (Р. Гром'як, І. Дзюба, М. Зимомря, М. Ільницький, В. Марко, Л. Сеник) слушно відносять екстралітературні чинники, з яких проступає впорядкована інформація про особистість автора та його текст як «автономне явище» (Л. Бабій) [1].

Мета статті – висвітлення категорій «образ автор» та «імпліцитний автор» у текстовому аналізі біографічного письма Мартіна Еміса.

Виклад основного матеріалу. Акцентування уваги читача на виокремлене «автономне явище» допомагає читачеві декодувати змістове наповнення стосовно «образу автора», даючи можливість розкрити спільні та відмінні особливості, зокрема жанрово-стильові ознаки, примітні для текстового аналізу, з урахуванням «прикритої» інформації. Ця «прикритість» характерна для означника «імпліцитний автор». Термін «імпліцитний автор» має своє підтвердження у працях таких літературознавців, як В. Бут, А. Нюннінг, Дж. Прінс та ін.

Інформативність може мати різні сенси, що не пов'язані з фіксацією певної прерогативи. Тому закономірно, що В. Бут

[17, с. 70–71], постулюючи неминучість вираження суб'єктивності автора в художньому творі, вводить поняття «імпліцитний автор». У процесі творення митець залишає в тексті «прихований» (implied) варіант самого себе, свого «заступника», водночас надійно захищаючи власне біографічне «я» від читача, який обов'язково реконструює певний образ автора на основі тексту.

Імпліцитний автор, за спостереженнями Тетяни Воропай, «існує на межі між реальним автором та текстом й актуалізується у сприйнятті читача», а також розглядає його як «точку інтеграції всіх розповідних прийомів і властивостей тексту» [3, с. 306]. Дослідниця пропонує розглядати ознаку імпліцитності, яка в постмодерністській літературі органічно пов'язується з «образом автора» і виступає «центром, здатним перетворити розрізнений і гетерогенний матеріал на художнє ціле» [3, с. 307]. Зрозуміло, що «безнараторна нарація» не існує в оголеному вигляді; вона служить тільки для додаткового акценту окреслення того, що перебуває в центрі уваги, тобто, за оцінкою С. Пригодія, «лімітованої або множинної» [8, с. 118].

Створити природну перспективу відкритого бачення життєвої дійсності, а не прихованої у трактуванні імпліцитного читача, – це і є лінія інтеграції адекватного наративного прийому. Адже категорія абстрактного автора охоплює своїми повноваженнями «не лише зображену у творі текстову реальність, але й інтегрує всі можливі процеси та властивості, притаманні розповідному дискурсу» [19, с. 49].

У сучасній англомовній наратології поняття «імпліцитний автор» охоплює риси множинності начал навколо «образу двійника» у читацькому сприйнятті. Таким чином читач спроможний конкретизувати сенс авторських конотацій. Така активність із боку реципієнта свідчить про те, що в поняттях, як зауважив Р. Яремко, «образ автора» й «імпліцитний автор» ідеться про той самий феномен естетичного характеру, на основі якого представники зарубіжного літературознавства намагаються зрозуміти художню цілісність твору та виразити суб'єкта, який здатний утримати її структуру. Обидва терміни є синонімічною парою, що окреслює об'єднувальний елемент тексту, його організаційну силу» [11, с. 7]. Цей дослідник виділяє три найголовніші властивості «образу автора»: а) «образ автора» – це центральна і водночас базова одиниця аналізу текстів прозової форми, яка забезпечує єдність усіх суб'єктивних сфер художнього твору і виявляється у співвідношенні абстрактного, наративного та фабульного рівнів естетичної комунікації; б) «образ автора» – організаційний чинник художнього твору, який, по-перше, має властивість перетворювати всі його мовні засоби в систему, а по-друге, дає змогу збагнути, як у творі здійснюється зв'язок форми і змісту; в) «образ автора» – це літературознавча та лінгвістична категорія тексту, яка побутує в його тканині на рівні композиції у вигляді способів і форм нарації та типах наратора, а також на мовленнєвому рівні у формі висловлювання наратора та дійових персонажів [11, с. 7].

Процес абстрагування передбачає фіксоване розчленування подій і явищ, які репрезентує образ автора, із проекцією на фігуру імпліцитного читача. Згаданий реципієнт присутній у тексті, виробленому у формі продуманої іпостасі, створеної в межах «образу автора» з урахуванням «сукупності всіх іманентних приписів, вказівок і рекомендацій на адресу реального читача для того, щоб спрямувати його свідомість у те річище текстового відчитання, яке б забезпечило адекватну інтерпретацію авторського повідомлення» [18, с. 61]. «Імпліцитний читач, – узагальнює Р. Яремко, – це уявний комплекс внутрішньотекстових правил, який реалізується у процесі читання, допомагаючи реципієнту зорієнтуватися та вникнути у зміст того чи іншого знакового дискурсу. Сам текст як система знаків і сигналів потрібний для виявлення імпліцитного читача й «образу автора», оскільки є площиною їх присутності в художньо-естетичній концепції літературного твору» [11, с. 8]. Автор цієї цитати підтвержує слушність думки В. Ізера, висловленої у праці «Процес читання: феноменологічне наближення» [6].

Образ світу, який репрезентують представники постмодернізму, містить відносність, що межує з умовною картиною довкілля. Тут має місце також певна сконцентрованість усталених підходів, що служать підставою для встановлення правил гри із читачем. Звідси – «концептованість» автора-творця, який співвідносяться із прийнятою в наратології категорією «імпліцитного (абстрактного) автора»; усе це організовує засоби оповіді, або свідомість, у якій усі елементи тексту набувають смислу [5, с. 98–99] на рівні поняття «імпліцитний автор» (або «авторське друге «я»»). Так, у праці «Риторика художньої прози» ("The Rhetoric of Fiction", 1983 р.) У. Бут розглядає «імпліцитного автора» крізь призму універсальної категорії з метою позначення авторської «присутності» у тексті, у якому актуалізується зв'язок із персоніфікованим чи неперсоніфікованим, достовірним чи недостовірним оповідачем [2, с. 133].

Утвердження дистанціювання від дійсності має своє вираження, якщо інтерпретувати оманливість видимого світу. Усе це відкриває деяким чином можливість для іманентної рухливості між «імпліцитним (абстрактним) автором» й «імпліцитним (абстрактним) читачем», осмислюючи процес здійснення художньої комунікації на рівні всього тексту. Водночас «імпліцитний читач» як ідеальний реципієнт має розуміти «всі конотації автора, різні «стратегії» його тексту» [5, с. 100], тобто засвоювати принципи, які реалізуються в художньому цілому, забезпечуючи його системність. «Імпліцитний автор» постає інстанцією, відповідальною за побудову всього наративного тексту, за «втілення семантичної структури тексту» [10, с. 50–51].

На цю властивість реалізації вказала у статті «Поняття автора й авторської свідомості в контексті термінологічних проблем сучасного літературознавства» Мар'яна Гірняк [4, с. 169]. Вона поділяє думку, висловлену В. Шмідом, про те, що в семантичному центрі твору сходяться всі творчі лінії тексту [10, с. 41–54]. Це означає, що між інстанцією «втілення» та інстанцією «реконструювання» автора існує відмінність, що не дає об'єднати ці інстанції в одну категорію [4].

Текст може втратити так звані логоцентричні вектори. Однак фіксується концепція образу, коли, як зауважив Г. Клочек, створюється образ атвора «не тільки на основі даних, добутих безпосередньо з тексту, а й за допомогою «позатекстових» джерел» [7, с. 54–72]. Сюди дослідник відносить джерела, які дають інформацію про особистість автора, про його психофізіологічні особливості, про час, коли формувалися його ідеологічні й естетичні погляди.

Висновки. Образ автора та його художній феномен у системі біографічного й мемуарного письма – це складний комплекс упорядкованих мистецько-інтенціональних утворень, у якому перемежовуються внутрішні та зовнішні події, що засвідчують зображення життя непересічної особистості з урахуванням біографічних фактів і засобів художнього письма. Важливим є залучення різних фактів і документів епохи,

біографічних й автобіографічних матеріалів, мемуарної літератури, епістолярію, щоденників і нотатників письменника, його рукописів тощо. Узгодження цих підходів є принципово важливим моментом у створенні образу автора як систематизаційного чинника його поетики. Усе це спричиняє взаємоузгодженість, взаємороз'яснення позицій, що створюють відповідну перспективу, спрямовану на вираження предметного змісту.

Література:

1. Бабій О. Енциклопедія українознавства : словникова частина / гол. ред. В. Кубійович. Репринт. відтворення. Київ, 1993. Т. 1. С. 79.
2. Бут У. Риторика художественной прозы. *Вестник Московского университета.* Серия 9 «Филология». 1996. № 3. С. 132–159.
3. Воропай Т. В поисках себя. Идентичность и дискурс. Харьков : ХГПУ, 1999. 418 с.
4. Гірняк М. Поняття автора й авторської свідомості в контексті термінологічних проблем сучасного літературознавства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Вип. 22. С. 168–172.
5. Ильин И. Постмодернизм от истоков и до конца столетия. Эволюция научного мифа. Москва : ИНТРАДА, 1998. 205 с.
6. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. С. 349–366.
7. Клочек Г. Художнє мислення письменника як формотворчий чинник. *Енергія художнього слова :* збірник статей ; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 448 с.
8. Пригодій С. Фронтирни неоромантизм у літературі США. Різночитання. Київ : КНУ імені Т. Шевченка ; Вид-во Європ. ун.-ту, 2010. 231 с.
9. Ткачук М. Модерністський дискурс збірки «Зів'яле листя». *Контекст традицій та новаторства: творчий доробок Миколи Ткачука* / Микола Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2015. 120 с.
10. Шмид В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
11. Яремко Р. Образ автора як форма експресивно-смислової оповіді у прозі Макса Фріша : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2006. 20 с.
12. Amis M. Experience. New York : Vintage, 2000. 406 p.
13. Amis M. Money. A Suicide Note. Penguin books, 1985. 364 p.
14. Amis M. The Pregnant Widow. Johnathan Cape, 2010. 480 p.
15. Amis M. The Rachel Papers. Harmonds worth : Penguin, 1984. 224 p.
16. Booth W. The Rhetoric of Fiction. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 552 p.
17. Iser W. Der Akt des Lesens. Theorie östetischer Wirkung. München : Fink, 1976. S. 61.
18. Kahrmann C., Rei G., Schluchter M. Erzähltextanalysse. Eine Einführung in Grundlagen und Verfahren. Künigstein : Athendum, 1977. S. 49.

Dubravska Z. The categories "the image of the author" and "the implied author" in the textual analysis of the biographical writings of Martin Amis

Summary. The article is devoted to the research of the category "the image of the author" and "the implied author" in the textual analysis of the biographical writings of Martin Amis. The presented categories are characterized through the prism of the epoch of Postmodernism, as the source basis has become widely used with the projection on the image of a real writer in combination with such concepts as a biographical author, conceptual author etc. Various other conceptions are connected with them, including the problem of the immanent authorship as an appropriate category, which reveals creative extraordinary personality. In this correlation, the term "implied author" has already been mentioned. This is one of the possible categories of the text analysis, which provide the opportunity to comprehend the formal narrative organization of the work of art. The last investigations of Ukrainian and foreign scientists about these issues have been analyzed. It has been mentioned, that there is a list of other factors, which help to form the image of the author. They are: the information about the author's personality, his physiological peculiarities, various periods of life, his ideological and aesthetic views, biographical and autobiographical facts, memoir literature, the epistolary heritage of the writer etc. The characteristic features of the epoch are also very important. The problem of the author lies in the delimitation of the real author and "his various official versions", which may be marked by such terms as "official scribe", "alter ego" or "implied author". It is determined, that the feature of the impliedness, which helps the narrative method, characterizes Martin Amis's creative works. The writer shows the interest to delineate the basis of the figurative structures, indicated by imaginary or hidden understandings of the material. It is a typical feature in such biographical novels as "Experience", "Money: A Suicide note", "The Rachel Papers". The real author appears in the recipient's imagination as "the very image". It is concluded, that the specific components of the text acquire, under the pen of English writer, the values of the background, which connect the narration with the axiological and aesthetic content.

Key words: image of author, implied author, biographical prose, memoir prose, postmodernism, Martin Amis.

УДК 82.09::82(091) + 82.091 + 821.521
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.3

Дудар Я. О.,
аспірантка кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОЕ КЕНДЗАБУРО: ПРО КОНЦЕПЦІЮ «ПІЗНІЙ СТИЛЬ» ЕДВАРДА В. САЇДА

Анотація. Статтю присвячено проблемі перцепції та втілення японським письменником Ое Кендзабуро концепції Едварда В. Саїда, що представлена в роботі «Про пізній стиль» (2007 рік). Головна мета статті – дослідити, як письменник розуміє концепцію, подає важливі зауваження та\або власні шляхи її розробки та реалізації.

Для виконання поставленої мети дослідження базується насамперед на теоретичних есе («Читаюча людина», «Письменник говорить про себе», «Писати про насилля», «Останній роман»), звертаючись до роману «Підміна» (2000 рік).

Захоплення письменника Е.В. Саїдом бере початок з міцного відчуття самоідентифікації та присвячення себе своїй країні та її народу. Кожну ідею, що була ним створена, Ое Кендзабуро називає «універсальною», не тільки стверджує, що їх можна використовувати будь-кому, хто бореться із кризою й імперіалістичним терором, але й обіцяє довести це в майбутніх «пізніх» романах. Автор вбачає себе як бунтаря, що наставляє молоді покоління зробити крок до вирішення глобальних проблем.

Після прочитання роботи «Про пізній стиль» Ое Кендзабуро проголосив себе «пізнім автором», знайшовши відповідності між своїми романами, що ввійшли у трилогію «Дивна пара», та концепцію пізнього стилю.

Головна причина, чому Ое Кендзабуро повернувся до писемства, – пережити трагедію втрати близького друга, що вчинив самогубство. Поєднавши свої почуття та силу слова, письменник переніс образ себе та своєї родини на художнє полотно, намагаючись знайти відповіді та перебороти власне неприйняття смерті як кінця. Аналізуючи його наратив, ми можемо зауважити зміну перспективи порівняно з минулими творами стосовно таких тем: репрезентації смерті як переходу на «іншу сторону»; висування можливості зв'язку з мертвими через певний прилад; вибір самовигнання як шляху примирення з реальністю та подолання марень; розмежування рідної японської культури від будь-яких західних.

Представлене дослідження допоможе зрозуміти феномен не тільки концепції «пізній стиль», але й характерних ознак стилю та наративу Ое Кендзабуро, що поєднує в собі японську традицію та нові літературні концепції.

Ключові слова: пізній стиль, пізній роман, концепція, стиль, наратив, Едвард Саїд, Ое Кендзабуро.

Постановка проблеми. Повернення Едвардом В. Саїдом у наукове коло «пізнього стилю» Теодора В. Адорно, як ґрунтовне дослідження, дало поштовх багатьом дослідникам (Д. Бьорд, Л. Хатчен, М. Хатчен, Б. Джонс, Г. Мак-Мален,С. Табернер та ін.) для подальшого розвитку даної концепції.

Проте залишається майже не вивченим як західними, так і східними вченими вплив ідей Е.В. Саїда на творчість Ое Кендзабуро. Лише Ши Юсуань (時渝軒) з Університету Хоккайдо захистив дисертацію, у якій згадується про вплив ідей «пізнього стилю» на останні романи письменника, проте дослідницький вектор спрямовано на теорію «самоперепису-вання» (「自作リライト」) автором свого образу в романах [1].

Ое Кендзабуро (大江健三郎) відомий в усьому світі як другий японський письменник, що став лауреатом Нобелівської премії з літератури 1994 р. За власними словами Ое Кендзабуро, отримання такої почесної нагороди стало його переходом у пізність [2]. Саме тому дану статтю ми присвятимо розумінню та впливу концепції пізнього стилю Е.В. Саїда на теоретичну та художню роботу Ое Кендзабуро.

Перший кроком в аспекті усвідомлення власної пізньості та відособлення себе Ое Кендзабуро висвітлив у своїй промові на честь отримання Нобелівської премії, яка нерозривно пов'язана із промовою його попередника Кавабата Ясунарі (川端康成, 1899–1972 рр.), який отримав свою премію в 1968 р., – «Японія, краса і я» ("Japan, the Beautiful and Myself") [3]. Його промова являє собою квінтесенцію японської краси у класичному розумінні. Письменник цитує поезії, описуючи їх як "the deep quiet of the Japanese spirit". Сам Кавабата Ясунарі говорив: "The snow, the moon, the blossoms, words expressive of the seasons as they move one into an other, include in the Japanese tradition the beauty of mountains and rivers and grasses and trees, of all the myriad manifestations of nature, of human feelings as well" [3], що якнайкраще ілюструє те, якою він хотів, щоб Японію бачив світ – її «орієнталістський» (у розумінні Ое Кендзабуро та Е.В. Саїда) образ повною мірою, який дотепер тримається в західній культурі.

Ое Кендзабуро, народжений у 1935 р., напередодні Другої світової війни, пройшов разом з Японією дуже довгий шлях. Він намагається не «піднести» екзотичний образ Сходу, не закохати весь світ у свою країну, а оголити проблеми, пропускаючи їх крізь себе, життя японців та кожної людини окремо. Нобелівський комітет дав Ое Кендзабуро премію саме за те, що він "with poetic force creates an imagined world, where life and myth condense to form a disconcerting picture of the human predicament today" [4]. Ця промова мала назву «Японія, двозначність і я» ("Japan, The Ambiguous, and Myself"), що є його «відповіддю» Кавабата Ясунарі, якого він описує як "vagueness" (невизначений), а себе як "ambiguous" (амбівалентний\двозначний) [4]. Чому його попередник зосередив свою увагу на поезіях дзен-буддистського характеру? Ое Кендзабуро дає відповідь надзвичайно просту: "That is, about the world in which he lived and the literature which he created" [4].

Важливим є питання Ое Кендзабуро до самого себе – "What kind of identity as a Japanese should I seek?" [4] – самоідентифікація та самоусвідомлення має таке глибоке коріння в його

творчості, яке лише поглиблюється з роками, підсилене теоріями Едварда В. Саїда. Свою «двозначність» Ое Кендзабуро пов'язує із "There is a wide and ironical discrepancy between what the Japanese seem like when viewed from outside and what they wish to look like" [4]. Така амбівалентність нагадує насамперед, як сприймалися твори та герої Ое Кендзабуро в Радянському Союзі: В. Гривнів побудував цілий міф про «актуальність Ое в рамках сучасної політичної ситуації» (рік перекладу – 1987): це і «обдурена молодь, котра ще не встигла переконатися у брехливості націоналістичної пропаганди», у романі «Ігри сучасників» (『同時代ゲーム』, 1979 р.); «лідер і маса як нова проблема» у романі «Футбол першого року епохи Манен» (『万延元年のフットボール』, 1967 р.); «лівий екстремізм» у «Записках пінчранера» (『ピンチランナー調書』, 1976 р.) [5].

Натомість, письменник бачить сучасну японську ідентичність через гуманізм: "I have been making efforts to be cured of and restored from those pains and wounds by means of literature. I have made my efforts also to pray for the cure and recovery off my fellow Japanese" [4]. Це – зцілення власне та зцілення свого народу за допомогою літератури, на яке він спрямовує кожне написане слово, намагається вкласти запропоновані ідеї кожному поколінню.

Метою статті є дослідити теоретичні роботи Ое Кендзабуро стосовно концепції пізнього стилю Едварда В. Саїда; визначити, як саме письменник розуміє концепцію; чи були ним запропоновані власні літературно-теоретичні ідеї; у чому він погоджується чи, навпаки, опонує представленій теорії; яким бачить можливі напрями подальшого дослідження та реалізації.

Виклад основного матеріалу. Ое Кендзабуро як теоретик літератури опублікував десятки статей та монографій протягом багатьох років праці. Незважаючи на те, що він найвідоміший сучасний японський письменник, його художні твори, а теоретичні есеї і поготів, майже не перекладаються. Винятком є лише надзвичайна робота найбільшого французького видавництва «Ґаллімар» (Les éditions Gallimard), що продовжує публікувати його останні романи, разом із новелами, поезією та есеїстикою. Саме через брак перекладів іншими мовами більша частина унікальної роботи Ое Кендзабуро залишається непоміченою та незнаною літературознавцями.

У 2003 р. була видана збірка листування Ое Кендзабуро [6] з письменниками, філософами й іншими діячами культури та науки, зокрема і з Едвардом В. Саїдом. Насамперед за межами Японії майже невідомо про колосальний вплив робіт і теорій культуролога на творчість Ое Кендзабуро. Майже двадцятирічне захоплення «пізнім стилем» передалося письменнику: «Чи не найкращий це період нашої історії, щоб підтримати митців, які створили свої роботи-«катастрофи» у час глибокої кризи? – саме в цю ідею вірив Едвард В. Саїд», – говорить Ое Кендзабуро, виражаючи глибоку повагу та солідарність [2, с. 236].

Уперше про «пізній стиль» і Едварда В. Саїда Ое Кендзабуро говорить у своїй збірці літературно-критичних есеїв під назвою «Читаюча людина» (『読む人間』, 2007 р.) [2]. Він починає зі спогаду про фільм-біографію Едварда В. Саїда «Відірваний: Спогади про Едварда Саїда» ("Out of Place: Memories of Edward Said", 2006 р.) режисера Сато Макото (佐藤真, 1957–2007 рр.).

Ое Кендзабуро пригадує, що вперше зустрівся з Едвардом В. Саїдом, прибувши на симпозіум Університету Каліфорнії у Сан-Дієго в 1990 р. [2, с. 211], прочитавши всі опубліковані на той час роботи відомого культуролога. Серцевиною захоплення роботами Едварда В. Саїда легко можна визначити його абсолютну присвяту долі Палестини та палестинців – ототожнення та самоідентифікація себе їхньою частиною.

Ое Кендзабуро бачить збірку «Про пізній стиль» як ту, у якій サイードの文学理論家、思想家、教師、そしてパレスチナ人のために発言する実際的な活動家としての全体像に向けて話そうとすることです。*Саїд як теоретик літератури, мислитель та вчитель мовить істину передусім для людей Палестини* (тут і далі переклад наш – *Я. Д.*) [2, с. 205]. Це резонує із глибоким відчуттям Ое Кендзабуро себе насамперед як японця. Саме риса відданості власному народу та країні і поєднала їх, зробила можливим розвиток концепції пізньості.

І далі він продовжує, що «найчастіше це сприймається як небезпечні та химерні вчинки ексцентричного старого» [2, с. 206]. Таким чином Ое Кендзабуро посилається на ідею Адорно, що митцем пізньості має бути саме людина, що прожила довге творче життя, що "shows more traces of history than of growth" [7, с. 564]. Такий митець створює «твори-катастрофи» у баченні аудиторії, сконцентрований на подіях прожитого життя (наявність автобіографічних мотивів), а отже, повертається в початок творчого пошуку та художніх форм. Він кидає виклик самому собі та кожному – ставить під знак питання всі свої найвищі досягнення, переосмислює свої відкриття та життя загалом. Адорно з певною гіркотою писав про пізні твори, адже вони найчастіше залишалися поза увагою наукових досліджень або були недооцінені, інтерпретувалися як «падіння» з п'єдесталу власної геніальності.

Але Едвард В. Саїд бачив пізнього митця не лише як стару людину – ним міг стати кожний, чиї дні добігали кінця: його робота обов'язково повинна "crown a lifetime of a esthetic endeavor" [8, с. 17].

Ое напрочуд іронічно зауважив, що поки він готував цей есей, то приміряв на себе вищезгаданий образ і сам собі ставив питання: ほかならぬ自分こそ、その老人そのものじゃないか*Чи не є я таким стариганем?* [2, с. 206]. Доречно буде зауважити, що в той час, як Ое погоджується із твердженнями Саїда щодо того, хто може стати митцем пізньості, він проголошує декілька поспіль разів в есеї, що абсолютно свідомо збирається написати «пізню роботу», що відповідає базисній теорії Адорно.

Письменник згадує, що після діагностування раку та в боротьбі з ним Саїд «однозначно дуже швидко наближався до своєї пізньості» [2, с. 207] і мав намір вхопити та проголосити проблему надзвичайно важливу, соціальну й актуальну, для себе насамперед. І, намагаючись встигнути зробити це, він закінчив книгу «Гуманістична та демократична критика» ("Humanism and Democratic Criticism", 2004 р.), яка вийшла через рік після його смерті, у 2004 р. На відміну від інших дослідників, Ое акцентує увагу на тому, що саме це і є справжня пізня робота Саїда, адже «Про пізній стиль» ("On Late Style", 2007 р.) є публікацією лекцій та есеїв, що були написані протягом останніх, можливо, 10–15 років чи навіть більше, які упорядкував Майкл Вуд.

Читаючи «Про пізній стиль», Ое зізнається, що переклад багатьох висловлювань, як, наприклад, "virtuoso elaboration",

був для нього справжнім лінгвістичним випробуванням [2, с. 209]. Це пояснюється не його незнанням англійської мови, а тим, що Саїдом було вкладене зовсім інше значення – фактично створення «ключів» концепції [2, с. 209]. Такий прийом нагадує Адорно, який, наприклад, використовував поняття «суб'єктивність» із теорії І. Канта, а не в загальноприйнятому значенні. Тобто розуміння таких текстів потребує не простого прочитання, а дешифрування, шляхом повного заглиблення в теоретичне підґрунтя. Через це він задається питанням, чи розуміли студенти Саїда, коли він читав їм лекції.

Говорячи про саму ідею майбутнього й інтенційного втілення «пізнього стилю», Ое пише: *«Я зрозумів, що сам нарешті досяг етапу життя «пізнього стилю», тож якщо я зможу – то бажаю написати ще один «пізній твір», що буде емоційно важливим для старого письменника»* [2, с. 209].

Він згадує, що перед тим як приступити до читання «Про пізній стиль», поринув у спогади, що були пов'язані із Саїдом, міркував, яким повинен бути «пізній стиль» у «пізньому творі» [2, с. 211]. Саме ця теорія спонукала Ое продовжувати писати й далі, адже в 1995 р. він проголосив ідею в монографії «Останній роман» (『最後の小説』, 1988 р.) та в однойменній концепції про припинення творчої роботи. Концепція «останнього роману» входить до дискурсу пізньості Ое та буде розглянута нами в наступній статті.

У роботі Ое подає еквіваленти центральним поняттям, які будуть використовуватися в концепції пізнього стилю Саїда:

– 後期の仕事 – late work – пізній твір;
– 後期のスタイル – late style – пізній стиль;
– 晩年性 – lateness – пізність;
– 故郷喪失 – exile – вигнання.

Ое називає «вигнання» (「故郷喪失」, "exile") [2, с. 220] першою базисною темою. Люди, що свідомо не проживають на рідній землі, або ті, що її не мають, не будуть підпадати під це визначення. Лише ті, що були насильно роз'єднані зі своїм домом, депортовані, вигнані, заслані, – обов'язково стануть предметом дослідження та зображення пізнього твору.

Щодо романів, які були написані до отримання Нобелівської премії, Ое зазначив: «Не міг уже терпіти це» [2, с. 213]. У його очах всі вони «поверталися спиною до історії та сучасності» (歴史と現実に背を向けて) [2, с. 213], що має на увазі поєднання в тексті ремінесцентних переходів з одного часового вектора в інший – вибудовування складного хронотопу, у якому розгортається дія. Прикладом є «Футбол першого року епохи Манен» (『万延元年のフットボール』), у якому події 1860 р. переплітаються з тим, що відбувається в 1960 р. Письменником у зрілий період творчості була використана велика кількість різноманітних прийомів: від побудови неоміфологізованого топосу Кюсю, пробудження синтоїстських вірувань та подій сьогунату до використання гротескного реалізму теорії М. Бахтіна. Саме завдяки такому складному композиціюванню Ое відомий як представник неоміфологічного напряму в японській літературі.

Він окреслював свій стиль як «містицизм» (神秘主義) [2, с. 213], який, на його думку, лише все ускладнював, – «виглядав нікчемним» [2, с. 213]. Ое зізнається, що саме в час нищівної самокритики до нього потрапила робота Саїда «Культура та імперіалізм» ("Culture and Imperialism", 1993 р.), яка представляла зовсім інший світ – вищий, у якомусь розумінні, більш багатий, із широким полем зору [2, с. 213], для нього це було «втамування спраги, котра поглинала мене з молодих років» [2, с. 214]. Автор зізнається, як протягом майже десятиліття хотів написати Саїду листа стосовно цієї праці, проте спромігся лише у 2002 р. Ое розумів, що його лист був утіленням ідей культуролога, але на прикладі аналізу сучасної Японії та японців, а не відбитком безпосереднього змісту оригінальної роботи. До того ж центральною ідеєю він зробив виголошення американської культури як «культури імперіалізму» (文化の帝国主義) [2, с. 214].

Ідеї боротьби за власну ідентичність, боротьби з війною, імперіалізмом – це головні мотиви, на яких стоїть літературний бік концепції «пізнього стилю» Саїда. Як нами було розглянуто в попередній статті [9], низка письменників, яких було обрано для аналізу, концентрувалися саме на них (Ж. Жене, Т. де Лампедуза, К. Кавафіс та ін.).

Ое відчуває побудову у власній країні імперіалістичної ідеології, посилаючись на документи між партіями лібералів та регіональним рухом «Сокагаккай» (『創価学会』). Закон являв собою включення нових понять: «патріотизм» (愛国心) та 「伝統と文化を尊重し、それらをはぐくんできた我が国と郷土を愛する」, *«повага до традицій та культури, любов до нашої країни та нашого дому, що виростили нас»* [2, с. 215]. Ое сприймає це як «переклад» виразу 「文化と国民的アイデンティティーの一面化」 – *«побудова одностороннього бачення культури та національної ідентичності»* [2, с. 215], визначення культури й імперіалізму, яке ввів Саїд у «Культурі та імперіалізмі». Отже, питання «імперської» культури, поглинання та подавлення нею інших, пов'язане з «вигнанням».

Ое називає ці теми «довготривалі проблеми» (「長期」) [2, с. 234], пише, що 私の場合、それは核兵器の状況をどうつくりかえるか、巨大核兵器を頂点におくアメリカの軍事力から、いかに日本、日本人が自立するか。(*У моєму випадку це: чи потрібно змінити ситуацію з ядерною зброєю; як Японія та японці стануть незалежними від військової сили Америки, що продовжує нарощувати величезну ядерну зброю?)* [2, с. 234]. Письменник зазначає, що мав надію, що це питання вирішиться за його життя, але це довготривала проблема, а отже, поки він живий, то успіху в цьому питанні йому не побачити.

Другою базисною темою виступає проблема самоусвідомлення «катастрофи пізньості» (「晩年性のカタストロフィー」) [2, с. 220] – Ое наводить як приклад роботу Томаса Мана «Смерть у Венеції», що балансує на межі агресії та виклику. Тональність настрою німецького письменника влучно описується Саїдом як "Lateness therefore is a kind of self-imposed exile from what is generally acceptable, coming after it, and surviving beyond it" [8, с. 24]. Ое не додає коментарів про власне сприйняття «катастрофи», адже вона на момент публікації монографії ще не відбулася, хоча трилогія «Дивна пара» (『おかしな二人組』, 2000–2005 рр.) уже була опублікована. Загалом, усвідомлення самим письменником і читачем цієї проблеми є процесом, що відбувається «після»: після закінчення роману чи романів, після написання останньої роботи, після смерті митця. Можливо, що ця сторона концепції відкриється через роки, коли вся «картина», що являє собою життя та роботу Ое Кендзабуро, буде завершена, і читач зможе цю важко вловиму деталь побачити ясно та чітко.

「後期のスタイル」は年をとることと死の、直接の結果というのではない。*«Пізній стиль» не можна назвати пря-*

мим результатом старіння та смерті, – наголошує Ое, закріплюючи свою позицію щодо ідей Саїда [2, с. 228]. І далі продовжує: スタイルは死すべきものというのではないし、芸術作品は失う生命を持った有機体ではないから。しかし芸術家たちの死の接近は、つねに、しかし多くの異ったかたちで、その仕事に入り込む。*«Стиль не може померти, тому що тіла у витвору мистецтва, що може втратити життя, – немає. Проте наближення смерті митців завжди приносить багато змін у форму*» [2, с. 229]. Така думка є апеляцією щодо першої частини висловлення Акутаґави Рюноске (芥川龍之介, 1892–1927 рр.), що "there is no art superior to death, that to die is to live <…>" [3], продовжуючи її ще з концепції 1988 р. «останнього роману» про Місіма Юкіо (三島由紀夫, 1935–1970): 意志的・意識的にこの作品が「閉じた」*воля та свідомість «закриті» у цьому романі* [10, с. 54]. Такий заклик неодноразово проголошував Ое, щоб читач не ставився упереджено до його чи будь-якого митця «останньої» чи «пізньої» роботи. Зміни стилю, форми, конструкції твору на цьому етапі не повинні ототожнюватися зі смертю автора та смертю його творіння. Можливо, це пояснюється тим, що він був свідком смерті та зречення ідей послідовниками Місіми – закінчилась епоха, тіло митця поклали в землю, а отже, люди вирішили, що все, у що він вірив, до чого закликав, що писав, – поховано разом із ним. Як гуманісту така ідея йому цілковито не імпонує.

«Я зараз живу в «пізньому стилі», – пише про себе Ое [2, с. 234] і додає, що не втрачає надії написати ще один «пізній твір». Уважає, що такий роман не буде обов'язково успішним, як свідчить історія, проте буде ще однією спробою творчого експерименту.

Перша пізня робота – «Підміна» (『取り替え子』, 2000 р.) [11] – безпосередньо пов'язана зі смертю шурина, близького друга та режисера Ітамі Дзюдзо (伊丹十三, 1933–1997 рр.), який учинив самогубство з невизначених причин. 友人の死がどういうものであったかを探究しよう<…>という連作を書きました。*«Вирішив дослідити, що можна сказати про втрату близької людини <…>, і написав серію романів»*, – описує свій мотив Ое [2, с. 235]. Саме зображення методу самогубства – вульгарне, незрозуміле, ексцентричне, є «перфомансом» [10, с. 12] – як і у випадку Місіми, фінального виступу проти всіх.

З перших сторінок прологу стає відчутна зміна, але нагадування стилю одного з найвідоміших його романів – «Власний досвід» (『個人的な経験』, 1964 р.), який він так і пояснює, як «другий «Власний досвід» [12, с. 240]. Японські дослідники наголошують на їхній жанровій тотожності, яку заперечує сам Ое Кендзабуро [12], аргументуючи це використанням прийому «охудожнення / фікшиналізації» (フィクション化) [12, с. 260] у художньому просторі – головному герої власного «Я».

«Містицизм» – стандартний прийом, від котрого вирішив відмовитися письменник, як ми зауважили вище, набуває інакшого наповнення, про яке писав Адорно, – філософське, глибоке занурення у глибини власного розуміння смерті як явища. Смерть є головною віссю – пронизує весь роман та є відправною точкою тих тем, на які Саїд звертав головну увагу під час дослідження пізнього стилю. Ое, наприклад, говорить про те, як деякі елементи японського традиційного мистецтва не змогли боротися із західними техніками: чи то стиль малювання акварелю, гра японок у кіно чи методи зйомки кінострічки.

Кожне занурення Коґіто в минуле нагадує манеру зображення потоку свідомості Марселя Пруста у творі «У пошуках втраченого часу» – миттєве перенесення в події минулого, що починається з першої репліки Горо за аналогією з куштуванням печива «мадлен». Вплив «спілкування» з померлим другом спочатку приносить заспокоєння, але чим далі, тим більше головний герой відмовляється усвідомити смерть фізичну та духовну. Згадуючи час написання роботи, Ое зазначає, що 死について考えることは、さらにリアルな日々の習慣となっています。*Зрештою,, роздуми про смерть стали звичкою моєї повсякденної реальності* [2, с. 235].

Найістотнішою рисою, можливо, є відрядження Коґіто самого себе у "quarantine", що іншими словами віддзеркалює ідею "exile" Саїда: подалі від Японії, від самогубства друга, від сім'ї, від роботи, від *маґаме* (田亀). Прийняття та переосмислення себе в контексті реальності – це те, чого потребує герой, він бачить це можливим лише через пошук відповіді на головне питання: «Чому?». Беззаперечно, погляд на життя та смерть перебудовується в Коґіто протягом усього роману, що відзеркалює авторський пошук. На те це і є пізня робота – свідомий виклик прийнятому стану речей та подолання самовигнання.

Висновки. Становлення пізнього етапу творчості Ое Кендзабуро знаменується виходом трилогії «Дивна пара» (2000–2005 рр.) та написанням низки теоретичних праць. Він визначає історію мистецьких пошуків, авторське експресивне вивільнення та клімакс виступу проти актуальних соціальних проблем. Зміна кута моделювання «містичного» (перенесення акценту з неоміфологізму на рефлексивні занурення у власне «Я»), розгортання теми смерті (починаючи з повного заперечення і закінчуючи усвідомленням її як частини життя), самовигнання як єдиний шлях зцілення та творчого пошуку – формують нову проблемно-тематичну парадигму романів. Наближення до критичної точки, певного "extreme", якого досягає автор, а з ним і головний герой, – перетин реальності та фікшину є конструювання минового для себе та літературного процесу Японії наративу, що в результаті співвідноситься з теорією Едварда В. Саїда як «пізня робота».

Запропонований нами матеріал не претендує на вичерпність, але представляє перспективи для майбутніх досліджень дискурсу пізнього стилю у світовому літературному процесі XX–XXI ст. ст.: формування та розвиток нових жанрових форм в японській літературі; особливості стилістики «пізніх» письменників модернової та постмодернової доби тощо.

Література:

1. 時渝軒（2017）「大江健三郎の研究 ： 一九八〇年代以降の小説における自作リライトの手法 ［論文内容及び審査の要旨］」、URL: https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/handle/2115/67904（参照2018–6–8）.
2. 大江健三郎（2007）『読む人間』集英社.
3. Yasunari Kawabata Nobel Lecture. *The Nobel Prize.* URL: https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/kawabata/lecture/ (дата звернення: 12.03.2019).
4. Kenzaburo Oe Nobel Lecture. *The Nobel Prize.* URL: https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1994/oe/lecture/ (дата звернення: 20.07.2018).
5. Гривнин В. Творческий путь Кендзабуро. URL: http://noblit.ru/node/1090 (дата звернення: 24.12.2019).
6. 大江健三郎（2006）『暴力に逆らって書く』大江健三郎往復書簡．朝日新聞社.
7. Adorno T., Leppert R. Essays on Music. Berkeley and Los Angeles : University of California Press. 2002. 752 p.

8. Said E. On Late Style: Music and Literature Against the Grain / edited by M. Wood. London : Bloomsbury Publishing Plc. 2006. 208 p.
9. Дудар Я. Концепція пізнього стилю митця як духовний феномен в роботах Теодора В. Адорно та Едварда В. Саїда. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Філологія». Одеса: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2019. Вип. 42.
10. 大江健三郎（1988）『最後の小説』講談社.
11. 大江健三郎（2000）『取り替え子』講談社.
12. 大江健三郎（2007）『作家自身を語る』新潮社.

Dudar Y. Oe Kenzaburo: on "Late Style" concept of Edward W. Said

Summary. This article is devoted to the problem of perception and substantiation of Edward W. Said's concept presented in "On Late Style" (2007) by Japanese writer Oe Kenzaburo. The main goal is to investigate how the writer understands the concept, implying critical remarks and/or provides with his own ways of its developing and realization.

Following the purpose, the research is focused on theoretical essays mainly ("Reading Human", "Writer Talking about Himself", "The Last Novel", "Writing Against Violence"), in support of the analysis of novel "The Changeling" (2000).

Oe's fascination by Said starts from the power of solid self-identification and devotion to his country and its people. Every idea that was created by him the writer calls "universal" and claims, not only it would be applied to any nationality which struggling through the crises and imperial terror but promising to prove it in his future "late" novels. The writer defining himself as the rebel and incites the new generations to make moves in resolving global scale and longstanding problems.

After reading "On Late Style" Oe proclaimed himself as "the late author", finding the congruences between his novels that concludes "The Odd Couple" trilogy and the concept of "late style". The very reason Oe came back to writing is to survive the tragedy of losing the close friend, who committed suicide. Connecting his feelings and the power of word the writer fictionalized himself and his family, trying to find answers and defeat own rejection of death as an end. Going through his narration we can emphasize on the changing of Oe's perspective regarding the following subjects: the representation of death as the transition to "the other side"; building the theory of the possibility to talk to the dead through some device; choosing self-exile as the way to cope with reality and end delusions; marking the line between native Japanese culture and any Western.

This research helps to understand phenomenon not only of the concept of "late style", but the specifics of Oe Kenzaburo style and narration, that combines Japanese tradition with methods and the latest literature concepts.

Key words: late style, late novel, style, concept, narration, Edward Said, Oe Kenzaburo.

УДК 82-1.09
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.4

Мороз Л. В.,
кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖАНРО-РОДОВИХ ФОРМ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем теоретичної ідентифікації жанро-родових форм рольової поезії, до якої відносимо поетичні тексти, побудовані у формі цілісного мовленнєвого висловлювання, організованого від особи, що дистанційована від автора і не може бути з ним ототожнена з огляду на декларований у творі біографічний, соціально-історичний або гендерний статус суб'єкта мовлення, а також репрезентоване ним коло морально-етичних, ідеологічних, естетичних, екзистенційних цінностей та уявлень.

У статті проаналізовано й узагальнено теоретичні аргументи дослідників, котрі зверталися до вивчення цієї проблеми, систематизовано критерії, за якими доцільно ідентифікувати та диференціювати жанро-родові формии рольової поезії. Констатовано метажанрову природу рольової поезії, тексти якої спрямовані, з одного боку, на притаманну поезії XX–XXI ст. стильову стратегію індивідуально-авторської модифікації усталених типів ліричних жанрів, а з іншого – на активне засвоєння традиційною сферою поетичної генології суб'єктно-комунікативного структурно-семантичного потенціалу т. зв. первинних мовленнєвих жанрів.

У структурно-семантичній організації рольового метажанру виокремлено ознаки, що визначають особливості його жанрового змісту і жанрової форми. Жанровий зміст узагальненої моделі рольового метажанру виокремлено на основі декларованого його семантикою певного тематично й емоційно означеного ракурсу світосприйняття та світовідчування, який за посередництвом виявленої у творі рольової свідомості служить предметом авторської інтерпретаційно-оцінної рефлексії. Жанрову форму узагальненої моделі рольового метажанру визначено як художній тип його структурної організації, відмінний для кожної з трьох його родових різновидів: монологічно-описова форма екзистенційної рефлексії свідомості рольового героя – у ліричному метажанрі; рольовий наратив у формі об'єктивно відстороненого викладу певних життєвих фактів і подій – у ліро-епічному метажанрі; діалог або полілог двох і більше рольових суб'єктів, уподібнений до структури драматургічного твору – у ліро-драматичному метажанрі.

Ключові слова: рольова лірика, суб'єктна організація лірики, суб'єкт поетичного мовлення, ліричний метажанр, ліро-епічний метажанр, ліро-драматичний метажанр.

Постановка проблеми. Серед актуальних питань, які потрапили у поле зору сучасного літературознавства, важливе місце посідає проблема суб'єктної організації лірики, форм її художньої типологізації. Особливу увагу дослідників ця проблема привернула як у зв'язку із загальним ускладненням у поезії XX ст. форм вираження авторської свідомості, так і з поширенням у її масиві т. зв. рольової лірики.

Феномен рольової лірики є достатньо складним і належно ще не опрацьованим сучасним літературознавством, про що, зокрема, свідчать і численні розбіжності у теоретичних розвідках, у яких літературознавці намагаються дослідити її основоположні семантичні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження феномену рольової лірики одним із перших звернувся авторитетний літературознавець другої половини XX ст. Б. Корман, котрий, власне, й ініціював полеміку щодо її художньої природи, продовжену працями інших дослідників – В. Скобєлєва, О. Гаркаві, І. Каргашина, О. Слонь, С. Артьомової, С. Єрмоленко та ін. Водночас чимало питань поетики рольової лірики усе ще залишаються недостатньо вивченими, зокрема теоретичний статус жанро-родових форм її художньої організації та проблематики.

Метою нашої наукової розвідки є аналіз проблем теоретичної ідентифікації жанро-родових форм рольової поезії.

Конкретними завданнями дослідження є питання окреслення ознак, які визначають особливості жанрового змісту та жанрової форми структурно-семантичної організації рольового метажанру.

Виклад основного матеріалу. Одним із дискусійних питань теоретичної кваліфікації рольової поезії є проблема її жанро-родового статусу, аргументована тим, що, як і автопсихологічна, рольова поезія виявляє ознаки як власне ліричної, так і епічної та драматургічної родової належності. Про метародову природу рольової лірики зазначав вже один із перших її дослідників – Б. Корман, зауважуючи, що її твори «з одного боку, належать до сфери ліричної поезії, оскільки в них панує прямооцінний кут зору: носій свідомості співвідносить факти, обставини, людей із нормою. З іншого боку, в рольових віршах обов'язково присутнє і драматичне начало» [1, с. 98].

В. Скобєлєв, звертаючись до теоретичних аргументів Б. Кормана, деталізує їх так: «Зазначені особливості суб'єктно виражених форм ліричного «я» не заважають бачити те, що коли «власне автора» найменше конкретизовано, то персонажа «рольової лірики» – найбільш конкретизовано. Це, зрозуміло, призводить до створення епічної дистанції між автором як носієм цілісної концепції світу та персонажем як носієм оповідної мови. Виникає природне запитання: наскільки значною є ця дистанція, чи не виникає настанова на епічне відчуження, яке робить твори, означені як «рольова лірика», творами ліро-епічними або епічними? Саме це перебування «рольової лірики» поруч із тією зоною, де починаються межі епічного роду, і мав на увазі Б.О. Корман, вказуючи на те, що «тут використовується ліричний спосіб оволодіння епічним матеріалом: автор надає слово героям, суттєво відмінним від нього» [2, с. 10].

О. Гаркаві, відштовхуючись від концепції рольової поезії Б. Кормана, намагається навіть повністю заперечити її належність до ліричного роду літератури: «Визначення Кормана внутрішньо суперечливе, як і сам термін: якщо «рольова», тоді не лірика; якщо голос героя є провідним і вбирає до себе голос самого автора, то знову ж, ідеться вже не про лірику, а про твір ліро-епічний» [3, с. 56].

Критерії теоретичного виокремлення міжродових форм рольової лірики у сучасному літературознавстві ще не розроблені. Одну зі спроб їхньої диференціації зробив В. Скобєлєв, поклавши в її основу характер суб'єктної ідентифікації автора і рольового героя у площині вияву ідейно-художньої концепції твору: «Якщо конструктивно значущим виявляється образ співпереживання між автором і суб'єктом мовлення, переважає ліричний тип художнього мислення, незалежно від того, маємо ми справу з «ліричним героєм» чи героєм «рольової лірики». <…> Але, зрозуміло, коли носієм «рольового» начала виявляється сатиричний персонаж або взагалі персонаж, який не може бути ідентифікованим із автором, переважає епічне начало» [24, с. 11–12].

На нашу думку, критерії суб'єктного зближення або, навпаки, дистанційованості автора і його героя навряд чи є продуктивними та теоретично обґрунтованими для виокремлення родових форм рольової лірики, оскільки, з одного боку, чітка ідентифікація автора і рольового героя в текстах сучасної поезії може бути доволі проблематичною, а з іншого – будь-який рольовий, як і автопсихологічний текст містить традиційні теоретичні ознаки, за якими прийнято кваліфікувати його родову належність.

Дискусійним у літературознавстві є питання не тільки про родову, але й про специфіку жанрової диференціації рольової лірики. І. Каргашин пропонує диференціювати жанрові типи рольової лірики за ознакою специфіки та стратегії їхнього мовленнєвого оформлення, виокремлюючи, зокрема, такі її жанрові форми: 1) тексти рольової лірики, які є стилізацією народної поезії; 2) тексти рольової лірики, організовані у вигляді художньої імітації різновидів епістолярної форми; 3) рольові твори, організовані як імітація різноманітних варіантів офіційно-публічного, «ораторського» мовлення; 4) «рольові» тексти, мовленнєва організація яких відтворює зразки народного побутового спілкування; 5) тексти рольової лірики, що є художньою імітацією власне розмовної сфери; 6) зразки рольової лірики, у яких «інша» (не авторська) свідомість відтворена за допомогою «нейтрального» письмово-книжного мовлення [4, с. 16]. Дещо інший, більш традиційний принцип жанрової ідентифікації рольової лірики застосовує О. Слонь, аналізуючи, зокрема, поезію М. Некрасова.

Загалом аналіз жанрової специфіки рольової поезії приводить дослідників до закономірного висновку стосовно метажанрової природи її художньої організації: «аналіз рольової лірики Некрасова дозволяє інтерпретувати її як своєрідний метажанр, який становить 25% від загального числа віршів поета. Його ознаками є: а) наявність рольового героя; б) безпосереднє вираження авторської позиції через рамкові компоненти: заголовки, підзаголовки, епіграфи, ремарки; в) суб'єктна форма: монологи і діалоги рольових героїв; г) ослаблення ліричного начала і, як наслідок, посилення драматичних і епічних тенденцій; д) поліжанровість цієї сфери; е) функціонування у жанровому складі традиційних і нетрадиційних жанрів» [5, с. 132].

Теза щодо метажанрової природи рольової поезії, поза сумнівом, є достатньо аргументованою і перспективною й водночас потребує більш чіткої конкретизації, зокрема, у теоретичному розрізі означення проблем типологізації та диференціації конкретних жанро-родових форм її художнього вияву. Реалізований рольовою лірикою принцип суб'єктності умотивовує її теоретичну кваліфікацію не в межах тематичних різновидів жанрової реалізації лірики, а в контексті бінарної опозиції з особливостями суб'єктної організації лірики автопсихологічного типу. З іншого боку, недостатньо аргументованими, на нашу думку, є й теоретичні ознаки, за якими О. Слонь намагається окреслити метажанрову сутність рольової поезії. Усі наведені нею ознаки, окрім наявності рольового героя, цілком притаманні й автопсихологічній ліриці, за винятком типу суб'єкта, в особі або голосі якого реалізовано інтенції авторської свідомості.

Дискусійною видається і спроба І. Каргашина диференціювати жанрові форми рольової лірики виключно за ознакою специфіки їхнього мовленнєвого оформлення, спрямованого на стилізацію або імітацію широкого спектру як первинних мовленнєвих жанрів, так і жанрів власне літературного походження. Характер мовленнєвого оформлення поетичного тексту, на нашу думку, не є суттєво специфічним саме для рольової поезії, оскільки до подібних літературних стилізацій та імітацій широко вдаються й автори автопсихологічної поезії. Відтак можна стверджувати, що, як і в автопсихологічній, типи творів рольової поезії доволі чітко можуть бути ідентифіковані у площині родового вияву.

Як і автопсихологічний, власне ліричний рольовий тип поетичного твору – це твір із суб'єктом, у центрі уваги якого – ціннісно-емоційна рефлексія певних явищ навколишнього світу або внутрішнього світу власної душі. Якщо основу ліричного рольового твору становить ціннісно-емоційна рефлексія об'єктивованого автором у той або той спосіб його персонажа – суб'єкта мовленнєвого висловлювання, то ліро-епічний тип рольового твору може бути охарактеризований як такий, основу якого складає картина об'єктивної реальності, відтворена у формі наративної розповіді або епістолярного чи інших, близьких до наративу, форм вислову суб'єкта поетичного мовлення. Ліро-драматургічний тип рольового твору структурно організовано як діалогічну форму вислову (на відміну від двох попередніх – монологічних), яка передбачає розподіл ролей суб'єктів поетичного мовлення і більш або менш мінімізовану роль авторського голосу.

Як розрізняльні навряд чи можуть бути визнані й принципи та стратегії жанротворення, широко використовувані в поетиці рольової та автопсихологічної лірики, про що свідчить навіть практика авторських жанрових номінацій, яка спирається на застосування як традиційних, так і новітніх, контамінованих або трансформованих типів генологічних побудов. На нашу думку, власне метажанровий статус рольової поезії визначають чітко простежувані в особливостях художньої організації її текстів тенденції, спрямовані, з одного боку, на притаманну й загалом поезії XX–XXI ст. стильову стратегію індивідуально-авторської модифікації усталених типів ліричних жанрів, а з іншого – на активне засвоєння традиційною сферою поетичної генології суб'єктно-комунікативного структурно-семантичного потенціалу т. зв. первинних мовленнєвих жанрів.

Характеризуючи динаміку жанрових процесів кінця XVIII – початку XIX ст., С. Артьомова цілком слушно заува-

жила, що «про «чисті» жанри доречно говорити лише стосовно поезії XVIII ст., коли жанрові «норми» усвідомлювалися як непорушні літературні закони. Але вже з кінця XVIII – початку XIX ст. жанрові межі, до романтизму доволі чіткі, почали видозмінюватися і поступово розчинятися. Поезію XIX ст. порівняно з класицистичною надзвичайно важко співвідносити з канонічними жанрами. В її основу покладено принцип авторської індивідуальності» [6, с. 243].

Втім, на думку дослідниці, реалізація принципу авторської індивідуальності у процесах жанроутворення XIX і XX ст. суттєво відрізняється. Для генологічної сфери XIX ст. притаманним був т. зв. «ланцюжковий» тип художньої трансформації канонічних жанрів. Його суть полягала у тому, що кожен наступний текст певного жанру створювався з орієнтацією на характер трансформації жанрового канону, який виявлявся у творчості того або того (зазвичай провідного) автора літературної епохи. Іншими словами, усталений довготривалою художньою практикою його застосування, традиційний жанровий канон перетворювався на індивідуально-стильовий канон жанру певного автора, усталюваний творчістю його літературних однодумців та епігонів. Навпаки, у XX ст. принципи жанроутворення докорінно змінюються: «Замість наслідування «авторського жанру» (XIX ст.) з'являється прагнення до перекомбінації та синтезу жанру (початок XX ст.) і створення «антижанру» (друга половина XX ст.)» [6, с. 244].

Спробу уточнити та конкретизувати дослідницькі тези про форми художньої трансформації традиційних генологічних сполук у процесах жанрового розвитку лірики XIX–XX ст. зробила С. Єрмоленко, розробивши на матеріалі поетичної творчості М. Лєрмонтова наочні теоретичні моделі подібних новацій. Зокрема, на думку дослідниці, процеси взаємодії у художньому цілому ліричного твору різноспрямованих жанрових тенденцій мають три основні форми вияву. Перша форма жанрового синтезу – контамінація, «коли два жанри опиняються «поруч», один відповідно до певної внутрішньої логіки «переходить», зникаючи, в інший. Так, у «Смерті Гладіатора» (1836) перша частина витримана в дусі баладної розповіді («Шумує буйний Рим... арена вся гримить / Від оплесків, гучних, у захваті єдина, – /А він – уражений – безмовно він лежить, / У крові і в пилу дрижать його коліна...»), друга – підпорядкована пафосу гнівної інвективи («Так само й ти, Європо, що була / Для мрійників зразком і сонця, і тепла, / В могилу клонишся сумною головою…»)» [7, с. 50].

Логіка другої форми – асиміляції – передбачає поглинання одного жанру іншим, але не остаточного: розщеплений у структурі більшого (основного) жанру, він нагадує про себе у художній структурі ліричного цілого відповідним йому мотивом, образами або емоційним настроєм.

Третя форма жанрового синтезу – комбінована, що поєднує і контамінацію, й асиміляцію різноманітних жанрових сполук. Наочним прикладом подібної взаємодії, на думку дослідниці, є художня структура поезії М. Лєрмонтова «Смерть поета» (1837): «Його двожанрова природа визначається взаємодією елегії та сатири у формі інвективи; характер їхньої взаємодії змінюється у процесі розвитку ліричного сюжету» [7, с. 51].

У процесі жанрового синтезу, – робить остаточний висновок С. Єрмоленко, – виникає специфічна генологічна сполука, яка вбирає до себе кілька, іноді полярно протилежних, модусів світовідчуття, котрі зрештою формують нову ціннісну художню парадигму, що є чимось більшим, аніж механічна сума його складників.

Суттєвим чинником, який відчутно вплинув на реорганізацію жанрової системи лірики XIX й особливо XX–XXI ст., стала і її активна взаємодія у різноманітних художніх формах і генологічних комбінаціях із т. зв. первинними мовленнєвими жанрами. Теорію мовленнєвих жанрів було розроблено ще у працях М. Бахтіна, котрий вбачав у них «відносно усталені тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлювань» [8, с. 244].

Зазначені чинники художньої взаємодії структурно-семантичних компонентів поетичного твору, детерміновані механізмом індивідуально-авторської стратегії жанрового мислення, виступають основними передумовами формування в ліриці, зокрема рольовій, різних типів її метажанрових утворень.

У структурно-семантичній організації рольового метажанру вирізнятимемо ознаки, які визначають особливості його жанрового змісту і жанрової форми. Жанровий зміст узагальненої моделі рольового метажанру вибудовується на основі декларованого його семантикою певного тематично й емоційно означеного ракурсу світосприйняття та світовідчування, що, за посередництвом виявленої у творі рольової свідомості, служить предметом авторської інтерпретаційно-оцінної рефлексії. Жанрову форму узагальненої моделі рольового метажанру визначає художній тип його структурної організації, відмінний для кожного із трьох його родових різновидів.

Структурна організація ліричного метажанру передбачає монологічно-описову форму екзистенційної рефлексії свідомості рольового героя. Ліро-епічний рольовий метажанр структурно організовано у вигляді рольового наративу, тобто розповіді, що має форму об'єктивно відстороненого викладу певних життєвих фактів і подій. Структурну організацію ліро-драматичного метажанру відрізняє діалогічна або полілогічна форма взаємодії двох і більше рольових суб'єктів, більш або менш уподібнена до побудови драматургічного твору.

Висновки. У статті досліджено дискусійні питання теоретичної ідентифікації жанро-родових форм рольової поезії, окреслено ознаки, визначальні для специфіки жанрового змісту та жанрової форми структурно-семантичної організації рольового метажанру. Перспективи подальших пошуків у цьому напрямі вбачаємо у теоретичній деталізації окремих жанро-родових форм рольової поезії.

Література:

1. Корман Б.О. Лирика Некрасова. Ижевск : «Удмуртия», 1978. 300 с.
2. Скобелев В.П. Б.О. Корман о «ролевой лирике». *Кормановские чтения* : Материалы межвузовской научной конференции. Ижевск : Изд-во Удм. ун-та, 1993. Вып. 1. С. 9–14.
3. Гаркави А.М. Проблема родовой классификации литературных жанров и некоторые возможности изучения лирики Н.А. Некрасова. *Жанр и композиция литературного произведения* : межвузовский сборник. Калининград, 1976. Вып. 2. С. 49–63.
4. Каргашин И.А. Русский стихотворный сказ XVII–XXI вв. Генезис. Эволюция. Поэтика. Москва : Языки славянской культуры. 2017. 336 с.
5. Слонь О.В. Композиция традиционных и нетрадиционных жанров русской лирики середины XIX века (на материале поэзии Н.А. Некрасова) : дис. … канд. филол. наук : 10.01.08. Оренбург, 2007. 245 с.

6. Артёмова С.Ю. Смещение жанра как трансформация канона (на материале русской лирики). *Жанр и его метаморфозы в литературах России и Англии*. Владимир : ВГГУ, 2010. С. 241–245.
7. Ермоленко С.И. Границы жанра и жанровый синтез в лирике. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2013. № 4. С. 49–53.
8. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. Москва : Художественная литература. 1986. 543 с.

Moroz L. Problems of theoretical identification of genre-generic forms in role-playing poetry

Summary. The article is devoted to the research of theoretical identification of genre-generic forms problems in role-playing poetry to which we refer poetical texts constructed in the form of holistic speech utterance and organized by a person distanced from the author who cannot be identified with him in view of the declared historical or gender status of the subject of speech as well as the range of moral, ethical, ideological, aesthetic, existential values and ideas represented by him.

The article analyzes and generalizes the theoretical arguments of researchers who have studied the above mentioned problem, systematizes the criteria by which it is expedient to identify and differentiate genre-generic forms of role-playing poetry. The article also designates meta-genre nature of role-playing poetry. It states that the texts of are directed, on the one hand, to the inherent and general poetry of the XX–XXI centuries style strategy of individual-author modification when it comes to the established types of lyric genres, and, on the other hand, to actively master the traditional sphere of poetic genealogy of subject-communicative structural-semantic potential of the so-called primary speech genres.

The author distinguishes the structural-semantic organization of the role-playing meta-genre, i.e. the characteristics that determine the features of its genre content and its genre form. The genre content of the generalized model of role-playing meta-genre is differentiated on the basis of the semantics of a certain thematically and emotionally defined perspective of the world perception and world-view which is the subject of author's interpretation through the mediation revealed in the product of role-consciousness. The genre form of the generalized model of the role meta-genre is defined as an artistic type of its structural organization different for each of its three generic varieties: the monologically-descriptive form of the role-hero's consciousness existential reflection in the lyric meta-genre; a role-playing narrative in the form of an objectively detached account of certain life facts and events – in a lyrically epic meta-genre; dialogue or polylogue of two or more role-players, similar to the structure of a dramatic work – in a lyrically dramatic meta-genre.

Key words: role-playing lyrics, subject organization of lyrics, subject of poetic speech, lyric meta-genre, lyrically epic meta-genre, lyrically dramatic meta-genre.

УДК 82
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.5

Озтурк Э. Ф.,
докторант
Бакинского славянского университета

ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ВЫСЕЛЕНЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ АХАЛЦИХСКИХ ТУРОК (К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ)

Анотація. У статті розглядаються ідейно-художні особливості вигнанської літератури ахалциських турків, її зв'язок із суспільно-політичними подіями. У роботі виділені семантичні, жанрово-стильові та функціональні особливості вигнанської літератури ахалциських турків. Відзначено роль традиційних і нових жанрів поезії, реалістичної прози, публіцистики і мемуаристики в розвитку сучасної літератури, у вираженні умонастроїв, етнічних цінностей та ідеалів народу. Проаналізовано процеси утворення нових жанрів і функціональні трансформації традиційних жанрових форм. Вивчено тематику і мотиви прози і поезії, роль традиційних концептів в еволюції літературних жанрів. Розглянуто ідейно-змістові особливості вигнанської літератури ахалциських турків: актуальність дидактичного змісту та інформативну функціональність, єдність особистісного і загальнонародного начал, своєрідний синтез естетичної та історико-етнографічної інформації у змісті текстів. Охарактеризована також загальна типологічна риса цієї літератури – інтеграція у створених у різних регіональних контекстах творах різних національних традицій, мовних елементів, активний діалог культур у літературній творчості ахалциських турків. Вивчено роль вигнанської літератури у збереженні історичної пам'яті та національної самосвідомості народу і жанротворчі функції концептів «батьківщина» і «чужина» в цьому літературному явищі, розглянуті соціально-психологічні та виховні функції вигнанської словесності, уточнені певні теоретико-методологічні засади подальшого дослідження вигнанської літератури загалом. Всі ці питання розроблені на матеріалі творчості сучасних письменників і поетів ахалциських турків, який вперше залучається до наукового аналізу.

Ключові слова: ахалциські (месхетинські) турки, вигнанська література, художня проза, поезія, роман, розповідь, мемуари, жанротворення, традиція, новаторство.

Изложение основного материала. Ахалцихские (месхетинские) турки, исторически заселявшие юго-западные области Грузии, в ноябре 1944 г. были высланы в Среднюю Азию и Казахстан и, несмотря на указ о реабилитации от 28 апреля 1956 г., до сих пор не смогли вернуться на историческую родину. В настоящее время они проживают в более чем десяти государствах, и затянувшаяся на десятилетия депортация оставила неизгладимый след в исторической памяти, национальном самосознании и этнической культуре турок. Особое место в современной социально-культурной жизни этой народности занимает выселенческая литература, в которой нашли свое отражение трагические события 1944 г., страдания и боль народа, лишившегося родины и вместе с тем сохранившего чувство любви к родному краю и веру в торжество справедливости.

Однако, несмотря на общественно-культурную и научную актуальность этого оригинального литературно-эстетического явления, оно до сих пор не было предметом системных филологических исследований. В имеющихся монографиях и статьях рассмотрены общие аспекты истории турок, затронуты отдельные стороны их социально-культурной жизни. Системно и полно не собраны также тексты выселенческой словесности турок, которые начали издаваться лишь с 1990-х гг. в отдельных сборниках [5–7; 10–12]. Отметим, что с этого же периода стали выходить сборники текстов и исследования выселенческой литературы других депортированных народов Кавказа [13–15; 18–20].

Зародившаяся в период депортации выселенческая литература турок как многогранное художественно-эстетическое явление отличается своеобразными семантическими, поэтическими и функциональными особенностями, изучение которых является одной из важных задач современной филологии. На данном этапе изученности проблемы наиболее целесообразным представляется сама постановка вопроса и очерчивание основных направлений дальнейших исследований.

Современная литература ахалцихских турок прежде всего отличается чрезвычайной социальной функциональностью, что обусловлено актуальностью общественно-исторического контекста и политической конъюнктуры в национальном сознании депортированного населения. В условиях отсутствия институциональных средств и форм общественно-культурной жизни, печати и образования на родном языке традиционный фольклор и литература стали важнейшими средствами объединения народа и сохранения национальной идентичности: «После депортации для ахалцихских турок, расселенных в Средней Азии, на Кавказе и России, одним из важнейших факторов, сохраняющих национальный дух и единство народа, связывающих их с родиной, стало народное творчество, фольклор, который стал одним из основных форм культурной жизни» [6, с. 214].

Изменившиеся условия бытования фольклорно-литературной традиции привели к изменению характера субъектов и типологии творческого процесса. Современная литература турок создается в инонациональной среде и служит сохранению духовного единства у членов компактного и относительно замкнутого этнического сообщества. Таким образом, актуализируются интегративная, информативная и дидактическая функции выселенческой словесности, которая предстает промежуточным между литературой и фольклором социально-культурным явлением, связующим классическую традицию с современностью. В результате, в современной фольклорно-

литературной среде ахалцихских турок наблюдается активный творческий диалог между традицией и современной культурой, глубокий синтез фольклорной и литературной поэтики. В текстах выселенческой словесности наряду с традиционными коллективными представлениями и элементами канонического художественного стиля наблюдаются выражение индивидуального мировидения авторов, объективная временная и пространственная локализация изображаемых событий, личностный подход и стиль, индивидуальное мастерство.

Подобный фольклорно-литературный синкретизм творческого процесса глубоко проявляется в тематике и идейном содержании, поэтике и жанровой структуре выселенческой литературы, в первую очередь повествовательных прозаических произведений. В отличие от традиционных носителей фольклорной традиции, современные рассказчики и авторы являются индивидуальными, часто литературно образованными личностями, дополняющими классические тексты современным материалом, реальными историями, литературными реминисценциями, личным отношением и наблюдениями. С этой точки зрения можно выделить следующие формы сочинения синкретических текстов выселенческой литературы турок: объективный пересказ исторических событий рассказчиками, не осознающими себя творцами текстов; создание импровизированных авторских вариантов известных произведений; сочинение оригинальных текстов с использованием классических поэтических канонов; переосмысление мифологических и религиозных текстов; художественное воспроизведение современной тематики и т. п.

В отличие от поэзии, имеющей богатые традиции и устоявшуюся поэтическую систему, эти процессы наиболее активно проявляются в художественной и публицистической прозе – новом для традиционной культуры ахалцихских турок поэтическом явлении. Проза в литературе ахалцихских турок появилась в 90-х гг. прошлого столетия. Основоположниками художественной прозы как части выселенческой литературы турок можно считать таких выдающихся писателей, как Шахисмаил Адыгюнлю, Мирджеват Ахыскалы и Нуреддин Сасыев, которые являются авторами романов, повестей и рассказов, публицистических текстов и мемуаров.

Главные структурирующие элементы прозы этих писателей – это тема депортации, патриотические идеи, национальные духовные ценности, дидактические и сатирические мотивы. В романах Шахисмаила Адыгюнлю «Птица Семендер» [1], Мирджевата Ахыскалы «Страдания чужбины» [2], в историко-хроникальной повести Нуреддина Сасыева «Оставшийся сиротой ахыскинец» [12] даются панорамные изображения исторических событий, раскрывается внутренний мир героев, анализируются глубинные связи между личностью и обществом, народом и историей, разрабатываются мотивы судьбы, долга и преданности. Однако эти современные темы в прозе турок тесно переплетены с такими широко распространившимися в классической литературе и традиционном фольклоре концептами и символами, как «дом», «очаг», «путь», «разлука», «расставание», «родник», «сад» и т. п. В выселенческой литературе эти и другие традиционные поэтические элементы переосмысливаются и наделяются новой семантикой, служат передаче актуальных патриотических идей, социальных мотивов. В целом, в выселенческой литературе турок сформировались пространственно-географические, религиозно-культурологические, социально-исторические символы, генетические восходящие к классической традиции, однако выражающие современную тематику.

Межкультурные контакты играют положительную роль, способствуют обогащению выселенческой литературы турок общечеловеческими ценностями и достижениями мировой культуры, взаимопроникновению различных художественных традиций, появлению новых жанровых форм и стилевых средств. Поликультурная многогранность и многоязычие литературного творчества наблюдается во всех регионах массового расселения ахалцихских турок: «Творческое наследие турков Казахстана на данный момент включает в себя языковое многообразие, идеалы и традиции народного свободомыслия и трудовой нравственности. Художественная культура турков многослойна, она включает в себе произведения на национальном, на казахском, на узбекском, на русском, на азербайджанском языках. Это способствует развитию национального мышления и подъему сознания на новый духовный уровень. На начальном этапе турецкая литература в основном развивалась на фольклорной почве и осваивала традиции классической литературы. Опираясь на их художественно-эстетические возможности, за довольно короткое время она сумела укрепить свои связи с мировой классикой, обогатилась новыми поэтическими формами» [20].

Важным результатом межкультурной коммуникации можно считать формирование публицистики, которая стала одним из наиболее популярных и активных жанров выселенческой литературы ахалцихских турок. По жанрово-тематическим характеристикам публицистику турок можно разделить на исторические воспоминания; этнографические миниатюры; бытовые зарисовки; портретные очерки о предках, религиозных деятелях, ученых и ашугах, национальных лидерах, общественных деятелях; повествовательно-аналитические обзоры исторических событий периода депортации; мифологизированные предания о природе и достопримечательностях исторической родины. Особо выделяются также такие оригинальные жанровые модификации, как рассказ-беседа, рассказ-воспоминание, рассказ-быль, хроникальные повествования, путевые заметки, мемуары и т. п.

Эти разнородные по тематике и жанровым особенностям тексты содержат ценную информацию о географии, культуре, истории, природе исторической родины и выполняют важную с точки зрения сохранения чувства национальной идентичности психологические и дидактические функции.

Важный пласт публицистики турок – это мемуары о героическом участии представителей ахалцихских турок в Великой Отечественной Войне и их трудовом подвиге в тылу. В воспоминаниях Мардалы Мамед оглы, например, дается подробная информация о трудовых буднях, об участии ахалцихских турок в строительстве железной дороги от Боржоми до Ахалциха и Вале. Герой повествования в то время был еще школьником, ребенком, но вместе со своими сверстниками, отцы которых сражались на фронтах Отечественной Войны, с утра до позднего вечера принимал участие в этом тяжелом строительстве. Туркам цинично заявляли, что эта дорога будет служить процветанию их края, но после завершения строительства холодной зимой 1944 г. по этой же дороге их выселили в далекие степи Средней Азии [10, с. 90–91].

В памяти ахалцихских турок остались также политические репрессии 1937 г. против невинных людей, уничтожение нацио-

нальной интеллигенции, жестокий характер репрессивного механизма 30-х и 40-х гг. Воспоминания Исрафила Алосман оглы о трагической судьбе его отца, репрессированного в 1937 г., о высылке 1944 г., переселении из Средней Азии в Азербайджан и неугасающем желании возвращения в родные края благодаря своей смысловой широте и эмоциональной полноте в обобщенной форме передают трагедию всего народа [10, с. 62–63].

Специфику современной публицистики турок передают также непосредственные воспоминания, мемуары обычных людей, жертв репрессий об исторической родине, депортации, условиях жизни вдали от родного края. С этой точки зрения богатую информацию представляют материалы, собранные и изданные директором сельской школы в Саатлинском районе Азербайджана, заслуженным педагогом Латифшахом Шимшековым в сборнике «Воспоминания о выселении» [12]. Представленные в этой книге воспоминания 89 очевидцев охватывают все этапы и сферы жизни турок с 30-х гг. до современности. Книга примечательна тем, что информаторами выступили представители разных поколений, профессий и социальных групп. Благодаря достоверности, первичности, фактической обоснованности и объективности представленные в этой книге материалы, помимо своей литературной значимости, имеют также историческую ценность. Основные мотивы мемуаров, представленных в этой книге, также связаны с темой депортации, тоской по родине и патриотическими чувствами. А понятие родины у представителей этой народности, до сих пор живущей в условиях депортации, помимо родного края, охватывает также Грузию в целом, Азербайджан и Турцию. В воспоминаниях очевидцев депортации выражаются чувство сопричастности к жизни этих стран, дружба народов и гуманистические идеалы.

В целом, современная художественная проза и публицистика ахалцихских турок характеризуется крайней актуальностью дидактического содержания, социальной функциональностью, единством личностного и общенародного, синтезом эстетического и историко-этнографической информации в содержании текстов. Отметим, что все эти качества характерны в целом для всех жанров устной и письменной словесности турок: «Фольклор месхетинских турок в наши дни выполняет не только традиционную информативную, но и этническую, эстетическую, патриотическую и другие функции» [16, с. 176].

Однако в период депортации в поэзии произошли глубокие функциональные изменения. Этот процесс наблюдается как в семантике, так и в художественной системе текстов, сопровождается трансформацией традиционных и формированием новых жанров. Одним из важнейших процессов жанровой трансформации является смысловая модификация классических лирических жанров – традиционная любовная и элегическая лирика в период депортации ассоциативно или непосредственно стала выражать мотивы ссылки, потери исторической родины, тягот жизни на чужбине. Такое переосмысление традиционной семантики классических текстов позволяет авторам, сохраняя канонический стиль, вместе с тем ввести современные мотивы в архаическую жанровую структуру, что помогает авторам постичь современные процессы в контексте традиционной поэтической картины мира и ценностей.

Появились современные модификации архаических жанров, в т. ч. традиционных четверостиший мани, в которых выражаются различные аспекты выселенческой тематики [4]. Более того, дискурсивные изменения не ограничиваются семантическими и функциональными трансформациями традиционных текстов, а обуславливают возникновение оригинальных жанровых форм, к которым можно отнести «выселенческие песни» («сюргюн тюркюлери») и «плачи по родине» («ватан агытлары»), отличающиеся единством предмета и чувства, информативности и эмоций, личного и общего.

Таким образом, в период депортации в прозе и поэзии ахалцихских турок произошли и происходят определенные типологические процессы, которые можно свести к следующим аспектам: а) появление «выселенческой литературы» как своеобразного художественно-эстетического явления, обусловленного социально-историческими процессами; б) функционально-смысловая трансформация традиционных эпических и лирических жанров в результате актуализации темы депортации; в) расширение межкультурных связей и формирование новых жанров художественной прозы, публицистики и поэзии.

Итак, подытожив изложенное, отметим, что выселенческая литература ахалцихских турок как оригинальное художественно-эстетическое явление содержит богатый материал для изучения роли социально-политических процессов и межкультурных связей в развитии литературных традиций и обогащении этно-поэтических систем новыми идеями и художественными средствами и, таким образом, предстает одной из актуальных проблем современных филологических и культурологических исследований.

Литература:

1. Adıgünlü Şahismayıl. Səməndər quşu. Bakı, Şirvannəşr, 2011. 500 səh.
2. Ahiskali Mircevat. Gurbetten İniltiler – 2. Yaşam Savaşı. Roman. Emin Yayınları, Bursa, 2007, 347 s.
3. Doğukan Ozcan. Tinatin (Nergis) Bekadze'nin Ahiskaname Şiiri'nde Ahiska Ve Ahiskalilar. *Karadeniz*. 2015. № (27). S. 182–209.
4. Çelik Türkân. Ahıska Mânilerinde Sürgünün İzleri. *III. Uluslararası Genc Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri.* Hacettepe Universitesi Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları: 2. Ankara 2017. S. 47–57.
5. Hacılı Asif. Qəribəm bu vətəndə. Axısqa türklərinin etnik mədəniyyəti. B., Gənclik, 1992. 216 s.
6. Hacılı Asif. Axısqa türkləri. Vətən bilgisi. İstanbul, Ahıska Reklam Tanıtım Ajansı Yayınları, 2009. 583 səh.
7. Hacılı Asif. Axıska türklərinin sürgün folkloru. Bakı, Mütərcim, 2014. 100 s.
8. Xalid Cabir. Axısxa nəğmələri. İstanbul, 2019.
9. Həmdi Yitgün. Ağlar gözli, gülər yüzli Axısxalilər. Şeirlər. İstanbul, Erkam mətbəəsi, 2018. 112 s.
10. Piriyev Allahverdi, Piriyeva Sevil. Ata Yurdum Ahıska, Mütercim Nəşriyyatı, Bakı, 2001, 256 s.
11. Sasıyev Nurəddin. Yetim qalmış Axıskalı. Bakı, 2011, 360 s.
12. Şimşəkov Lətif. Sürgün xatirələri, Bakı, Mütərcim, 2008. 232 s.
13. Абдыханов У.К., Тагарова Т.Г. Связь литератур турецкой и других народов Казахстана и этапы их развития. *Вестник КазНУ. Серия филологическая.* 2011. № 2 (132). С. 233–237.
14. Берберов, Б.А.-Ю. Тема народной трагедии и возрождения в карачаево-балкарской поэзии : автореф. дис. … канд. филол. наук. Нальчик, 2002. 23 с.
15. Берберов Б.А. Тема народной трагедии и возрождения в карачаево-балкарской поэзии (на материале устной и письменной словесности 1943–2000 гг.). Нальчик : Издательский отдел КБИГИ, 2011. 12,5 п.л.
16. Гаджиев Асиф. Жанровое своеобразие современной устной прозы (на материале устной прозы месхетинских турок). *Поэтика совре-*

менной прозы. Вопросы мифологического и фольклорного генезиса. В., 1997. С. 174–189.

17. Гаджиев Асиф. Ахалцихские турки: история, этнография, фольклор. *"İrs – Наследие"*. 2007. № 2 (26). С. 8–19.
18. Отарова М.Б. Художественное осмысление проблемы депортации: На материале литератур народов Северного Кавказа и Калмыкии : автореф. дисс. … докт. филол. наук. Нальчик, 2006. 20 с.
19. Симоненко В.А. Месхетинские турки: Историческая судьба и проблемы культурной адаптации : автореф. дисс. … канд. истор. наук : 07.00.02. Краснодар, 2002. 19 с.
20. Тагарова Т.Г. Особенности развития современной литературы турков Казахстана. URL: http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Philologia/ 42144.doc.htm-in).

Ozturk E. Ideal artistic identity of the exhibition literature of Ahaltsikh Turks

Summary. The article discusses the ideological and artistic features of the Akhaltsikhe Turks ousting literature, the relationship of literature with socio-political events. The work highlights the original semantic, genre-style and functional features of the eviction literature of the Akhaltsikhe Turks. The role of traditional and new genres of poetry, realistic prose and journalism, as well as memoirs in the development of modern literature, in the expression of attitudes, ethnic values and ideals of the people is noted. The formation processes of new genres and the functional transformations of traditional genre forms are analyzed. The subjects and motives of prose and poetry, the role of traditional concepts in the evolution of literary genres are studied. The article considers the ideological and substantive features of the Akhaltsikhe Turks ousting literature: the extreme relevance of didactic content and informative functionality, the unity of personal and national principles, a kind of synthesis of aesthetic and historical-ethnographic information in the text content. The general typological feature of the literature under consideration is also characterized – integration in the works of various national traditions, linguistic elements created in different regional contexts, an active dialogue of cultures in the literary work of Akhaltsikhe Turks. The role of the eviction literature in preserving the historical memory and national identity of the people and the genre-forming functions of the concepts of homeland and foreign land in this literary phenomenon are studied, the socio-psychological and educational functions of the eviction literature are examined, and certain theoretical and methodological principles for further research of the eviction literature as a whole are clarified. All these questions were developed on the basis of the work of contemporary writers and poets of the Akhaltsikhe Turks, which was first attracted to scientific analysis.

Key words: Akhaltsikhe (Meskhetian) Turks, eviction literature, fiction, poetry, novel, story, memoirs, genre formation, tradition, innovation.

УДК 821.161.2:177.61
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.6

Юзьків Г. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри україністики
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Марченко Н. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СТИЛЬ» У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті здійснено аналіз підходів до трактування поняття «стиль». Стверджується, що ця універсальна категорія задає твору загальну тональність, проявляється на образно-композиційному рівні, на грі сенсів і творчої уяви, метафоричності, асоціативної свободи, позначається на смисловому наповненні слова в загальній художній системі. Авторами визначено стилетворчі *фактори* (світовідчуття письменника, образну систему, тематику і проблематику його творів, закони і норми обраного ним жанру, естетичний ідеал, традицію і новаторство) та його *носіїв* (фабулу, сюжет, композицію, мовні форми (оповідь, розповідь, опис, монолог, діалог) з їхніми лексико-синтаксичними структурами, інтонаційно-звуковими особливостями, що вказують на присутність морфологічних рис у тематиці, образах). Автори стверджують, що переважно літературно-стильову течію започатковує конкретний письменник з яскраво вираженим світобаченням, неповторним письмом або кілька аналогічних письменників, які гуртуються у різних школах, групах, угрупованнях тощо, а їхній творчий досвід і художньо мотивована естетична платформа на підставі домінант і констант помітно різняться від творчого досвіду і естетичної платформи інших письменників. Виявлено, що стиль із часом вичерпує свої зображально-виражальні можливості, але не зникає повністю. Він виявляє здатність модифікуватися в новій формі в інших умовах літературної еволюції, часто у вигляді різних «нео» (неоромантизм, необароко тощо), що спостерігається в добу модернізму. У статті також проаналізовано співвідношення між загальним стилем та ідіостилем. Авторами визначено, що вони взаємопов'язані: «можна сказати, що митець і створює стиль, і творить у стилі – така діалектика». Індивідуальний стиль вважається домінантним у творчій практиці, її своєрідним центром, навколо якого концентричними колами розходяться стильові тенденції, напрями, гуртуються певні літературні школи та групи. Стильові вектори, сформовані від імені того чи того письменника, виходячи за межі конкретно-історичного періоду, самостійно розвиваються в нових часопросторових вимірах.

Ключові слова: художній стиль, мовний стиль, художня структура, носії стилю, стильова домінанта, ідіостиль.

Постановка проблеми. Поняття «стиль» в його іманентному значенні з'явилося в період Ренесансу («новий солодкий стиль», «Плеяда» тощо) і вперше у найповнішому обсязі було осмислене і канонізоване класицистами. Відтоді розпочинається його справжня історія. Попри це, поняття стилю досить складне і неоднозначне. За словами В. Виноградова, «важко знайти термін багатозначніший і суперечливіший і відповідне йому поняття – більш мінливе й суб'єктивно-невизначене, ніж термін і поняття стилю» [1, с. 7]. Одна з його істотних ознак полягає у внутрішній єдності й цілісності, доцільній взаємозумовленості компонентів. У ньому «ніщо не може бути змінено або заміщено, але все має бути, як воно є» [2, с. 145]. Аналізуючи його специфіку, О. Соколов доходить висновку: «Коли в художньому творі стають необхідними ці елементи і неприпустимі інші – перед нами стиль» [3, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «стиль» стало об'єктом зацікавлення значної кількості науковців другої половини XX століття, а саме: В. Виноградова, Г. Винокура, О. Соколова, Д. Чижевського та інших. Сьогодні цією проблемою активно займаються Г. Грабович, Д. Наливайко, В. Ковалев, М. Наєнко та інші. Водночас сучасні науковці не мають спільних підходів до тлумачення категорії «стиль» як складника лінгвістичного дослідження художнього тексту.

Метою статті є огляд, класифікація та систематизація підходів до вивчення понять «стиль» та «ідіостиль» у контексті літературознавства та історії літератури.

Виклад основного матеріалу. Проблему стилю вивчає філологія з погляду як літературознавства, так і мовознавства, розкриває його логічний, естетичний та «словесний» сенс через внутрішньо зумовлене відношення компонентів твору в їхній єдності. Небезпідставно стиль привертає увагу літературознавців і лінгвістів, що зумовлено спільним об'єктом дослідження – мовою. Проте трактування стилю в кожної дисципліни відрізняється, бо «як явище словесного *мистецтва*, літературний стиль співвідноситься з *художнім* стилем. Як явище *словесного* мистецтва, літературний стиль співвідноситься з *мовним* стилем» [3, с. 14]. Коли мовознавці вивчають особливості мовного спілкування, інформування, називання, граматичні або синтаксичні характеристики і т. п., вони зосереджуються на статистичних властивостях мови, літературознавців цікавить її естетична, художня якість. Це вже принципове питання, адже стиль із погляду поетики, як зазначав О. Лосєв, «категорія – не лінгвістична, а літературознавча категорія, адже поняття стилю передбачає єдність слова й образу, образу й композиції, композиції й ідей поетичного

твору», «різні практики внутрішньо неподільної творчої дії» [4, с. 227].

Між літературознавчими і мовознавчими інтерпретаціями немає нездоланної межі. Літературний стиль як мистецтво доцільного відбору й ефективного використання художніх засобів (тропів, стилістичних фігур тощо) співіснує з іншими функціональними стилями, водночас ураховує специфіку експресивності мовлення, що позначається на художніх творах невичерпною гамою ознак від інтимних, іронічних, сатиричних до урочистих чи підкреслено об'єктивних.

Філологія використовує також досвід інших наук, зокрема мистецтвознавчих. Для кожного з аспектів поширення стилю властива спільна, як уже зазначено, присутність одних елементів художньої структури, добір і поєднання яких зумовлює неприпустимість інших, що, за спостереженням Д. Наливайка, відповідає вимогам художньої закономірності як необхідності. На погляд дослідника, «стиль – це не сама форма, не «синтез форм», а формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, всю своєрідність «художньої мови» творів, котра, як відомо, не зводиться до мовностилістичних засобів, а включає й надмовні елементи» [6, с. 7-8]. Стиль охоплює не лише внутрішню структуру літературного тексту, а й позалітературні фактори, світоглядні вподобання й смаки того чи того автора або мовця.

Стиль фіксує доцентрове тяжіння внутрішніх елементів твору, виконує інструментальну функцію, спрямовану на структурування змісту, який буває ідейним (тема, проблема, предметний світ) та образним (фабула, сюжет, подія, троп, стилістична фігура, підтекст). Змістовність стилю виражена через його внутрішню специфіку, насамперед через світогляд письменника, тип його світобачення, темперамент, настрій, інтелектуальний потенціал, національний характер тощо.

Д. Чижевський («Історія української літератури: Від початків до доби реалізму», 1956) запропонував модель еволюції стилю, що, нагадуючи маятникоподібний рух від метонімії до метафори – і навпаки, завжди перебуває у динаміці. Не всі літературознавці сприйняли таку модель. Наприклад, Г. Грабович зазначив у своїй рецензії на англомовний варіант праці Д. Чижевського, що «зосередженість на стилі, хай навіть і широко практикованому, з багатьма підрозділами, висвітлюватиме один, хоч і важливий аспект, а не всю історію», її розкриття через класицизм, романтизм або реалізм у кращому разі може «дати історію стилів української літератури, а не історію літератури» [8, с. 543, 539]. Такий висновок зумовлений тим, що «суб'єктивні й об'єктивні начала, які ніби чергуються між собою, мають в кінцевому підсумку змістове походження» [9, с. 4], тому стильові ознаки неминуче вказують на зміст, фіксований у жанрах.

Критик через заперечення мимоволі дійшов до ствердження внутрішнього зв'язку між стилем і жанром як його носієм та внутрішньою формою, що довів і О. Соколов у теоретичній праці «Теорія стилю» (1984). Наприклад, за доби романтизму спостерігалося пріоритети лірики, натомість реалізм надавав перевагу прозовим епічним формам, класицизм жорстко прив'язував високий, середній та низький стилі до відповідних жанрів. Дослідник запропонував власну типологію стилю, базовану на смислових опозиціях: суб'єктивність-об'єктивність, зображення-вираження, загальне-особливе, строгі-вільні форми, монументальність-камерність, статика-динаміка, а також значення твору і тип художньої умовності.

О. Соколов розглядав проблему стилю на підставі визначення сукупності стилетворчих *факторів* (світовідчуття письменника, образна система, тематика і проблематика його творів, закони і норми обраного ним жанру, естетичний ідеал, традиція і новаторство) та його *носіїв*, тобто елементів тексту від фабули, сюжету, композиції до мовних форм (оповідь, розповідь, опис, монолог, діалог) з їх лексико-синтаксичними структурами, інтонаційно-звуковими особливостями, що вказують на присутність морфологічних рис у тематиці, образах і т. п. Окремо розглядається ідейно-образний зміст, не наділений функцією носія стилю, яку виконують структурні елементи твору, наприклад, алітерації та асонанси.

Стилетворчі фактори й носії, будучи відмінними системами, засвідчують форму художнього явища, з якої починається стиль, напругу співвідношень зображення і вираження, структури образу, вказують на способи організації форми і змісту. Стиль у такому разі сприймається як «представник цілого в кожній частині <…>, підпорядкування кожної деталі загальному конструктивному «задуму»», в якій відображена «цілісність даного типу культури» [10, с. 77]. Тому цілком очевидним є розуміння стилю як конкретної якості твору, відчутної в цілому та в окремому, бо «який саме цей твір, якого він рівня – все це відображено в стилі» [11, с. 344].

Принципове значення має діалектика категорій «стиль» і «структура стилю», функціонування носіїв стилю (композиція, система образів, жанрові форми, ритм, мовні засоби) і стилетворчих факторів (тема, проблематика, ідея, образи у відповідному змістовому наповненні), які визначають вибір тієї чи тієї системи художніх засобів та форм. Між ними складаються досить непрості зв'язки, тому «елемент художньої структури як носій стилю не стає завдяки цьому елементом стилю. Наприклад, композиція твору, підпорядкована тому чи тому стилю, лишається композицією так само, як колорит – колоритом, ритм – ритмом. Але, стаючи носієм стилю, елементи структури набувають ознак стильової характерності й тим самим входять до складу певної стильової системи, прикмети якої і є її елементами» [3, с. 88].

Концепція О. Соколова дозволяє дотримуватися структурованості аналізу стилю, усвідомити, що його синтетичне вираження досягається ступенево. Цілісність структури художнього твору складається з доцільних елементів, що його репрезентують; вона висвітлена О. Соколовим на прикладі стильових домінант, які набувають значення «явища стилю, що охоплює всі складові форми», специфіку асоціацій письменника, покладену в основу його художнього мислення, переваги певного виду тропів, типів композиції, фабульно-сюжетних особливостей, конструювання часопростору художнього світу [3, с. 134].

Становлення цілісності літературного твору пов'язане з ієрархічним співвідношенням його елементів, з виявленням у ньому стильової домінанти, яка найповніше безпосередньо сприяє структуруванню змісту, семантичному наповненню, реалізації ідеї у певному конкретному творі. Стиль як універсальна категорія задає йому (твору) загальну тональність, проявляється на образно-композиційному рівні, на грі сенсів

і творчої уяви, метафоричності, асоціативній свободі, позначається на смисловому наповненні слова в загальній художній системі, що охоплює ряди вузлових слів, що складають стильові «лінії», названі «словесними образами» персонажів, автора [12, с. 6]. Вони і формують стильову домінанту літературного твору, якому властивий «особливий саморозвиток», і в якому «кожен його значущий елемент», виконуючи функцію стильової домінанти, не може існувати «поза його межами» [13, с. 258]. Ідеться про «ключові слова», або «слова-символи», які виконують «роль кульмінацій» стильового вираження цілісності в її окремих елементах [13, с. 264, 265].

Поняття «домінанта» запровадили в теорії літератури формалісти. Воно означає «панівний прийом, який підпорядковує собі одні й деформує всі інші ознаки» [14, с. 11], або навіть «суму прийомів» [15, с. 383]. На думку Р. Якобсона, «фокусуючий компонент мистецького твору – домінанта – скеровує інші компоненти, визначає і трансформує їх. Саме вона забезпечує цілісність структури. Домінанта визначає специфіку твору» [16, с. 119]. Свої міркування він підтвердив спостереженням над рівнями підпорядкованості рими, силабіки, інтонації давньочеського регулярного вірша й реалістичної та модерністської поезії. Дослідник дійшов висновку про зміщення домінанти «всередині системи поетичних форм», коли щойно «вторинні» елементи стають «першоступеневими» і – навпаки. Отже, здійснюється усвідомлення новизни як відхилення від канону та наближення до нього традиції.

Стильова домінанта виконує стилевизначальну функцію, виявляє «низку явищ стилю письменника у зв'язках і співвідношеннях, у залежності від стильових закономірностей часу, тому що в ній, у притаманній лише даному письменнику формі та в найсконцентрованішому вигляді, закарбоване позаособистісне, епохальне начало» [17, с. 302]. Це дає змогу індивідуальному стилю як конкретному явищу розмикатися в особливе і загальне, бути присутніми у стильовій тенденції і в напрямі. Ідеться також про визначальний принцип побудови окремого твору або їх сукупності, ключ його розуміння, стосується літературних родів залежно від позиції носія зображення, який може бути зовнішнім в епіці, внутрішнім у ліриці, зацікавленим свідком у драматургії.

У межах жанрової системи за домінантними ознаками художній твір характеризується як реалістичний, романтичний, символістський, сюрреалістичний тощо, а кожен стильовий різновид має власні характеристики, наприклад, реалістичний (соціально-побутовий, психологічний, історичний, детективний і т. п.) [18, с. 65], сфокусований на визначальній семантико-художній домінанті – «об'єктивації зображення». Наприклад, романтики важливим першоелементом вважали ідеал, мрію, реалісти – зображення життя у формах життя.

Спираючись на константи, виявляючи художню довершеність, стиль називають класичним, таким, що сформувався на певному етапі її еволюції, став зразком у подальшому її розвитку, тому сприймають як «міру, якій властиво бути орієнтиром (але не нормою) стильового руху національних письменств», трактують «категорією історичною, що має як загальні типологічні властивості, так і національні форми буття» [19, с. 45, 46]. Константами класичної міри, за Аристотелем, вважають ясність (простота), гармонію (співвіднесення пафосу, патетики, незвичної форми і змісту) і природність (міметичний принцип). Але ними стиль не вичерпується. Радше вони стосуються аполлонійських форм (Ренесанс, класицизм, реалізм), натомість діонісійські форми (романський стиль, бароко, романтизм, модернізм) схильні до порушення таких нормативів [20, с. 166, 177].

Отже, для існування стилю досить важливою вважають підставу його відносної стабільності у творчості окремих письменників та низки митців, споріднених за типом світобачення, тематикою, способом створення *іншого*, художнього світу. Тоді стиль збігається зі стильовою тенденцією або напрямом, як у класицизмі або реалізмі, щоразу постаючи властивістю цілісної художньої форми. Стиль реалізується у будь-якому фрагменті форми і зумовлює структуру твору, визначає внутрішній закон творчості, що позначається на образному ладі, ритмі, специфіці, інтонаційній системі. На такому «формотворчому началі» розуміння стилю як художньо-естетичної категорії наполягає Д. Наливайко, спростовуючи звужені уявлення про стиль як лише форму чи синтез форм.

Стильова константа не замінює канону, не ототожнюється з ним, вона разом зі стильовими домінантами відкрита до оновлення літературного життя, дозволяючи стилю лишатися самим собою при різних модифікаціях в діахронічній перспективі. Одним з важливих джерел розуміння стильової константи слід вважати її первинну модель, що має значення першообразу, «здійсненого на певному матеріалу відповідного зразка»: йдеться про «принцип конструювання всього потенціалу художнього твору на основі тих чи тих надструктурних позахудожніх даностей та його первинних моделей», відповідних власне художнім структурам [4, с. 226]. Наприклад, первинна модель поезії О. Олеся – звуковий образ, натяк з відсутністю предметного значення, М. Зерова – кларизм, речевість, «контур строгий», тому «неокласик» не сприймав віршів символіста.

Елементи і носії стилю, домінанти і концепти, будучи відмінними системами, забезпечують форму художнього явища, з якої починається стиль, напругу співвідношень зображення і вираження, структури образу, детально описані в поетиках, вказують на способи організації форми і змісту. Стилі не існують окремо, вони проявляються себе у різних літературних школах, мають схильність до динаміки. Їхній рух перетікає у відповідних течіях, що можуть набирати різні масштаби від локальних до розширених. У такому разі стиль перетворюється на тенденцію літературного розвитку, пов'язану авторським осмисленням. Стиль у такому разі сприймається як «представник цілого в кожній частині <…>, підпорядкування кожної деталі загальному конструктивному «задуму», в якій відображена «цілісність даного типу культури» [10, с. 77]. Цілком очевидним є розуміння стилю як конкретної якості твору, присутньої в цілому та в окремому, бо «який саме цей твір, якого він рівня – все це відображено в стилі» [11, с. 344].

У кожному разі стиль, за спостереженням Ю. Борєва, постає багатошаровим, здатним «у різних своїх складових частинах у згорнутому вигляді містити в собі і цілісність авторської особистості, і цілісність художнього задуму твору, і типологічні риси художнього напряму, і всю традицію художньої культури, на яку спирається творчість поета» [10, с. 81]. Дослідник розглядає «прафеномен» культури і крайову стилістичну єдність, стиль національної культури, національно-стадіальний стиль (напрям), епохально-стадіальну спіль-

ність (класицизм, бароко тощо), стиль епохи, стильову течію, індивідуальний стиль письменника, стиль його творчості, стиль певного твору в аспекті єдності окремого, особливого, загального, тобто індивідуального стилю, стильової течії або школи і напряму. Між ними існують прямі і зворотні зв'язки.

Стиль за конкретно-історичної ситуації літературного процесу здебільшого перетікає у течію (тенденцію), набуває вигляду внутрішніх локальних, масштабних, структурних розгалужень напряму, згодом сприймається за класичний, але в жодному разі жодна з тих категорій не підмінює іншу.

Важливо, що стиль із часом вичерпує свої зображально-виражальні можливості, але не зникає повністю. Він виявляє здатність модифікуватися в новій формі в інших умовах літературної еволюції, часто у вигляді різних «нео» (неоромантизм, необароко тощо), що спостерігається в добу модернізму. Це відбувається тому, що стиль не втрачає свої домінантні ознаки, які набувають властивостей констант, тобто відносно стійких характеристик стилю, що забезпечують його неординарність, попри неминучі зміни у письменстві.

Стиль зазвичай зберігає загальний тон та колорит системи попередніх художніх явищ, сприймається за спосіб структурування образу у нових умовах історії літератури, а відтак поєднується зі світоуявленням письменника, забезпечуючи єдність змісту і форми (естетична цілісність змістової форми) відповідного твору, що спостерігається на рівнях великих стилів (канонів) минулого, національних та надіндивідуальних стилів, чи ідіостилів, або навіть стилю окремих творів (оссіанізм, вертеризм, валленродизм), або творчості певного письменника (гораціонізм, петраркізм, ґетеанство тощо), стаючи стильовою константою інших авторів.

Подібна змістоформальна концепція стилю актуалізує потребу пошуків стильової домінанти, що не завжди вловима для логічного аналізу, незалежно, чи стильові елементи висвітлені окремо, чи в сукупності. Вона (домінанта), за спостереженням О. Білецького, полягає в тому, що кожен літературний період забезпечує передчуття появи стильових течій, переживає «наростання якостей; існують домінанти, які в кінцевому результаті визначають – в перспективі майбутнього – обличчя цієї групи явищ, якою б різнорідною за складом та суперечливою за явищем вона не була» [23, с. 63]. Тому звертаємося до характеристики стилю як феноменальної самодостатності, художньої закономірності, зумовленого функціонуванням своїх носіїв у взаємодії між собою в контексті твору. Так, для монументального стилю характерні прості величні форми, що не потребують значних зусиль сприймання, на відміну від орнаментального, де визначальним є тонкий, вишуканий смак.

Коли стилі сягають значних обсягів, забезпечені естетичними програмами та іманентними концепціями, тоді йдеться про напрям, що має історико-типологічний сенс.

Напрям може збігатися з конкретною стильовою течією, як-от класицизм або реалізм або містити у собі кілька споріднених стильових течій, що притаманно бароко, романтизму, модернізму, авангардизму, бути складовою частиною літературного процесу цілої епохи. Тому слід вести мову, наприклад, про стилі модернізму (романтизму, авангардизму), а не модернізм (романтизм, авангардизм) як стиль, про ширші, місткіші художні явища та локальніші. Напрям (або кілька напрямів) іноді вкладається в період (добу) еволюції письменства, значний проміжок часу, що охоплює значні хронотопні виміри літературного процесу, стосується цілісного етапу художнього руху, відмінного від попереднього і водночас тісно з ним пов'язаного на основі законів спадкоємності, відштовхування-притягування, творчої дискусії або полеміки між прихильниками усталених нормативів і новаторських віянь. Під час змагання традиційних та новітніх тенденцій спостерігаються настанови заперечення попереднього творчого досвіду, що не відповідає щойно формованим естетичним концепціям, потребуючи докорінного перегляду усталених канонів.

Під час розгляду стильової панорами, під час з'ясування співвідношень загального, особливого й конкретного, навіть під час побіжного їх огляду стає самоочевидним, що похідним, первинним компонентом цієї тріади є ідіостиль, тобто індивідуальний стиль, без якого неможливо уявити собі ні літературної школи, ні групи, ні стильової тенденції, ні напряму, ні епохи. Проблема ідіостилю має різне, часто суперечливе розуміння. Свого часу Ґ.В.Ф. Гегель («Лекції з естетики») розглядав стиль як насамперед змістову, пізнавальну категорію, наполягав на типологічній теорії трьох етапів (строгий, ідеальний, приємний) його безстороннього розвитку, обґрунтовував деперсоналізовану історію античного (іманентного) й сучасного (метафоризованого) стилю. Це лише один з проявів трактування літератури без письменників, особливо поширеного у соціологічних концепціях, що поширювали уявлення, ніби стиль виникає на підставі спільних творчих надіндивідуальних зусиль.

Переважно літературно-стильову течію започатковує конкретний письменник з яскраво вираженим світобаченням, неповторним письмом або кілька аналогічних письменників, які гуртуються у різних школах, групах, угрупованнях тощо, а їх творчий досвід і художньо мотивована естетична платформа на підставі домінант і констант помітно різняться від творчого досвіду і естетичної платформи інших письменників.

Під час аналізу індивідуального стилю важливо вловити той момент, в який з'являються мовні елементи, що привертають увагу як знак стилю і ніби дають ключ прочитання всього твору. Л. Шпітцер назвав такий момент «click» («клац»), коли цей момент «сполучається з подальшим його розвитком у схожих формах, тобто він підкріплений іншими елементами твору» [25, с. 43]. Ідеться, так би мовити, про *творчий ген*, в якому закладено структури саме такого, а не іншого, щоразу неповторного художнього світу певного автора. Індивідуальний стиль засвідчує ідіолектний hapax legomenon, коли письменник вживає не тільки йому властиві мовні звороти, а й нові, неповторні слова і словосполучення.

Взаємопов'язані ідіостиль і загальний стиль засвідчують співвідношення особливого та загального як «різні форми, різні «розрізи» одного стилю» [25, с. 158, 159], що охоплює творчість інших авторів, літературних груп або школи. Індивідуальний стиль у системі відношень стильової тенденції і літературного напряму, часто вбирає в себе чуже, неавторське слово, виходячи у простір металінгвістики. Стиль – «це «запис» такої творчої взаємодії, коли форма буття іншого дає змогу «відчути себе», це вирішуване протиріччя себе й іншого» [13, с. 287].

Порушення співвідношень між загальним стилем та ідіостилем, нехтування творчою манерою певного автора спо-

творює літературну дійсність, адже «письменник, – за спостереженням О. Соколова, не може творити поза стилем, він неминуче перебуває в середині нього, у стильовій течії, напряму, але не завжди інтегрований з ними». Аналізуючи літературну практику, дослідник підкреслював: «Можна сказати, що митець і створює стиль, і творить у стилі – така діалектика» і «чим вища творча особистість митця, тим вільніше і досконаліше він втілює закон стилю», вершиною якого є творчість генія [3, с. 158].

Елементи того чи того конкретного індивідуального стилю (архітектоніка, композиція, фабула, сюжет, організація ритму, вираження часу і простору) є змінними величинами, а один з тих елементів домінує в неповторному малюнку авторського задуму . В основу типології індивідуального стилю О. Кухаря-Онишка покладено такі її домінантні ознаки, як ритм художньої мови і тональність оповіді, розрізняються об'єктно-аналітичні, умовно-романтичні, гротескно-сатиричні, лірико-романтичні стильові групи [3, с. 27]. Дослідник пропонував продуктивний шлях теоретичного аналізу, що полягає в зіставленні наділндивідуального й індивідуального літературного стилю, тобто ідіостилю, який у конкретно-історичній ситуації перетікає у течію або тенденцію. Вона, у свою чергу, іноді зливається з напрямом (класицизм, реалізм), іноді стає його внутрішніми локальними, розгалуженнями, як у бароко, романтизмі чи модернізмі.

Висновки. Отже, індивідуальний стиль властивий креативній особистості, – самодостатнє явище, що відображає оригінальну творчість конкретного автора, а також започатковує певну стильову течію (анакреонтизм, марінізм, ґетеанство, байронізм; футуризм, сюрреалізм), формує її константи у різних групах, школах. Стильові вектори, сформовані від імені того чи того письменника, виходячи за межі конкретно-історичного періоду, самостійно розвиваються в нових часопросторових вимірах. Однак вони мають сліди творчого досвіду того чи того письменника, які модифікуються у художніх пошуках їхніх наступників, засвідчують невичерпність ідіостилю, який став надбанням історії літератури.

Горацианство чи ґетеанство можуть бути присутні в різних напрямах, проте вони не зливаються з жодним, як деякі стильові тенденції, наприклад класицизм чи реалізм. Є також полістильові напрями. Наприклад, модернізм складається з неоромантизму, символізму, необароко тощо, авангардизм – з кубізму, футуризму, сюрреалізму тощо. Вони є породженням конкретно-історичної літературної ситуації. Натомість стильові тенденції, зумовлені ідіостилями, мають іншу специфіку. Наприклад, байронізм як формування романтизму водночас виходить за його межі, присутній, наприклад, і в модернізмі. Деколи такі тенденції зумовлені літературними персонажами, вічними образами на зразок Демона або Дон-Жуана (демонізм, донжуанство, донкіхотство). Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у розкритті ідіостилю сучасних письменників.

Література:

1. Виноградов В. Проблема авторства и теория стилей. Москва : Художественная литература, 1961. 614 с.
2. Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств: Проблема эволюции стиля в новом искусстве. Санкт-Петербург : Мифрил, 1994. 427 с.
3. Соколов А. Теория стиля. Москва : Искусство, 1964. 223 с.
4. Лосев А. Проблемы художественного стиля. Киев : Collegium. Академия Евробизнеса, 1994. 285 с.
5. Лихачев Д. Человек в литературе Древней Руси. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1958. 186 с.
6. Наливайко Д. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX ст. *Індивідуальні стилі українських письменників XIX – початку XX ст*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 3–42.
7. Ковалев В. Многообразие стилей в советской литературе. Москва ; Ленинград :Наука, 1965. 140 с.
8. Грабович Г. До історії української літератури : дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.
9. Наєнко М. Література як стиль і спогад: Дискусії чи непорозуміння? *Філологічні семінари. Література як стиль і спогад*. Київ : Київ. ун-т, 2003. Вип. 6. С. 3–7.
10. Борев Ю. Художественный стиль, метод и направление. *Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения*. Москва : Наука, 1982. С. 76–91.
11. Михайлов А. Проблема стиля и этапы развития литературы нового времени. *Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения*. Москва : Наука, 1982. С. 344.
12. Марко В. У вимірах стилю : літ.-крит. Нарис. Київ : Дніпро, 1984. 118с.
13. Гиршман М. Стиль литературного произведения. *Теория литературный стилей. Современные аспекты изучения*. Москва : Наука, 1982. С. 257–300.
14. Жирмунский В. Предисловие. *Вопросы теории литературы*. Ленинград : Academia, 1928. С. 11.
15. Шкловский В. О теории прозы. Москва : Советский писатель, 1983. 383 с.
16. Якобсон Р.О. Язык и безсознательное. Москва : Гносиз, 1996. 245 с.
17. Киселева Л. О стилевой доминанте. *Современные аспекты изучения. Теория литературных стилей*. Москва : Наука, 1982. С. 301–320.
18. Ткаченко А. Мистецтво слова. (Вступ до літературознавства). Київ : Київ. ун-т, 2003. 448 с.
19. Подгаецкая И. К понятию «классический стиль» *Теория литературы: Типология стилевого развития нового времени*. Москва, 1976. С. 41–64.
20. Панченко А. Великие стили: терминология и оценка. *Русская литература и культура нового времени*. Санкт-Петербург, 1994. С. 166–177.
21. Лихачев Д. Развитие русской литературы X–XVII вв.: Эпохи и стили. Ленинград : Наука, 1973. 254 с.
22. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили. Киев : Мистецтво, 1981. 264 с.
23. Білецький О. Зібрання праць : у 5 тт. Київ : Наукова думка, 1965. Т. 2 : *Українська література XIX – поч. XX ст.* 671 с.
24. Кухар-Онышко А. Формирование и развитие индивидуальных стилей в украинской прозе 70–80 г. : автореф. дисс. Киев, 1990. 34 [1] с.
25. Подгаецкая И. Границы индивидуального стиля. *Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения*. Москва, 1982. С. 32–59.

Yuzkiv H., Marchenko N. Interpretation of the concept of «style» in the context of literary studies and history of literature

Summary. The article analyzes approaches to the interpretation of the concept of "style". It is argued that this universal category gives the work a general tone. It is manifested in the figurative and compositional level, in the play of meanings and creative imagination, in using

of metaphors, associative freedom, and affects the semantic content of the word in the common artistic system. The authors have defined the stylistic factors (the writer's worldview, image system, themes and problems of his works, laws and norms of the genre chosen by him, aesthetic ideal, tradition and innovation) and its carriers (story, plot, composition, speech forms (narrative, story, description, monologue, dialogue) with their lexical and syntactic structures, intonation and sound features that indicate the presence of morphological features in the subject, images. The authors argue that in the vast majority of literary and stylistic work begins with a specific writer with a pronounced worldview, unique writing, or several similar writers who are grouped in different schools, groups, groupings, etc., and their creative experience and artistically motivated aesthetic platform on the basis of dominants and constants differ markedly from the creative experience and aesthetic platform of other writers. It is revealed that the style eventually exhausts its visual and expressive capabilities, but does not disappear completely. It reveals the ability to be modified in a new form in other conditions of literary evolution, often in the form of different "neo" (neo-romanticism, neo-Baroque, etc.), which is observed in the era of modernism. The article also analyzes the relationship between the common style and ideological style. The authors determined that they are interrelated, "we can say that the artist creates a style and creates in style – this is dialectic". Individual style is considered to be dominant in creative practice, its peculiar center around which style trends and trends diverge in concentric circles, and certain literary schools and groups unite. Style vectors, formed on behalf of a particular writer, going beyond a specific historical period, independently develop in new temporal and spatial dimensions.

Key words: artistic style, language style, artistic structure, style carriers, style dominant, ideological style.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-21.09 (092)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.7

Винар С. М.,
старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МОНОЛОГ ПЕРСОНАЖА В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ ДРАМИ (НА ПРИКЛАДІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОДЕРЖИМА»)

Анотація. У статті на прикладі драматичної поеми Лесі Українки «Одержима» розглянуто структуру й семантику монологу як необхідної складової драматичного твору. У традиційній драмі дія є основним комунікативним засобом вираження сутності персонажів, тоді як для драматичної поеми важлива не так єдність дії, як єдність думки, наскрізної ідеї. Головним у таких драмах стає реакція героя на подію, на інших героїв, і це змінює жанрову природу твору і його композиційну побудову. Предмет зображення поетичної драми – не буття, а реагування на нього: роздуми, переживання, рефлексія. Це, як правило, драма людини, одного персонажа в опозиції до інших, до навколишнього середовища, до самого себе. Мабуть, тому пріоритетну роль поетеса відводить мовним партіям, які повністю розкривають характер героїні. Саме слово, словесна боротьба, що виявляється у тривалому монолозі героїні, є характерною ознакою аналізованої драматичної поеми Лесі Українки.

Особливу увагу в статті зосереджено не лише на підвищеній значущості монологу в загальній структурі твору, а й на його комунікативних особливостях у «драмі для читання» й значенні для сприйняття твору реципієнтом. Оскільки мова драматичного героя відповідає його психологічному складові, невіддільна від його характеру, від його мислення і поглядів на життя, вона виступає основним комунікативним засобом і для розкриття характеру, і для донесення до реципієнта авторської ідеї. Тому монолог, який, напевне, щонайменше обмежував свободу героїні, відкривав широкі можливості для ліричного самовираження, коли слово в об'єктивно-комунікативному функціонуванні створює особливу емоціональну атмосферу розповіді. Домінантна роль монологу в драмі, переважання інтонаційно-психологічного начала над пластичним обумовило акцентування уваги на розкритті психологічних мотивів, що керують діями героїні. Монологічні висловлювання часто ефектні, емоційно забарвлені, умовні своєю підвищеною експресивністю. Вони сприяють створенню загальної емоційної атмосфери для автора, персонажа, актора й глядача.

Ключові слова: жанр, драматична поема, монолог, комунікація, рецепція, психологічний мотив.

Постановка проблеми. Проблеми художньої комунікації, основи для вивчення якої були закладені у працях Р. Інгардена, Р. Яусса, В. Ізера, продовжують залишатися одними з найскладніших і водночас найцікавіших науково-дослідних проблем сучасної лінгвістичної науки. Вагомим аспектом художньої комунікації, який визначає її стратегії в процесі історичного розвитку літератури, є жанри. Особливий інтерес викликають питання структури й семантики жанру драматичної поеми (чи «драми для читання») у комунікативному аспекті, дослідження яких дало б змогу з'ясувати феномен сприйняття «несценічної» драми реципієнтом. З цього погляду цілком виправданим є аналіз комунікативної ролі монологу як найважливішої складової в структурі драматичної поеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про монолог як першочергово необхідний елемент драматичного твору неодноразово говорили представники класицизму [4, с. 323, 326]. Пізніше на унікальній значущості монологу в драмі наголошував Д. Дідро: «…монолог виступає моментом відпочинку для дії»; монологи чинять такий сильний ефект, що, на його думку, «посвячують у таємні замисли героя» (переклад мій – *С. В.*) [3, с. 409–410, 381]. Вивченню монологічного мовлення присвячені праці сучасних літературознавців Т. Винокур [1], Р. Гельгарда [2], В. Одинцова [6], В. Халізєва [10] та інших. Так, Халізєв В. у дослідженні структури драми звертає увагу на те, що драматичний монолог здатний повніше зобразити почуття людини, ніж репліка в складі діалогу, а також зауважує, що монолог сприяє створенню спільної для автора, персонажа, актора й глядача емоційної атмосфери, на його думку, це «найважливіший засіб єднання сцени й глядачів, матеріалізація почуттів самої публіки, викликаних зображеним» (переклад мій – *С. В.*) [10, с. 192–193].

Мета статті. Для дослідження комунікативних особливостей драматичної поеми, а саме функцій монологу як домінантного комунікативного фактору цього жанру нами обрано драматичну поему Лесі Українки «Одержима» [9]. Починаючи від І. Франка, який назвав «Одержиму» першим драматичним шедевром авторки, поема (як твір у цілому, так і її тема), образи, ідейний зміст продовжує залишатися об'єктом дослідження сучасного літературознавства.

Виклад основного матеріалу. У працях з теорії літератури у визначенні характерних рис жанру драматичної поеми досі є чимало розбіжностей. Дія й конфлікт правомірно вважаються основними жанровими ознаками п'єси. Не викликає сумніву, що в основі драматичної поеми лежить драматичний конфлікт, формою вираження якого стає поема. За відомим свідченням Аристотеля у його «Поетиці» герої драми не просто взаємодіють, а протиборствують. Дії та вчинки одних викликають протидію інших, і конфлікт, що виник, неухильно йде до розв'язки. Саме в боротьбі людських пристрастей, різноспрямованих прагнень і вольових імпульсів – джерело драми, її душа. Однак у сучасній критиці існує думка про те, що дія – лише окрема складова організації драматичних творів, а не обов'язкова норма. Конфлікт як основну рушійну силу драми також розуміють по-різному. Зокрема нова драматургія

кінця XIX – початку XX ст. стає виразно інтелектуальною, характеризується філософською насиченістю, психологічними мотиваціями та особливим конфліктом, який часто виступає як конфлікт ідей. Драми Г. Ібсена, Г. Гауптмана, М. Метерлінка, Б. Шоу, А. Чехова, Лесі Українки позначені внутрішнім конфліктом, конфліктом тонких духовних сфер, який часто залишається імпліцитним. Проблемність, філософічність, символізація – основні риси нової драми й породженого нею театру. Ці ж властивості притаманні й драматичній поемі («драмі для читання») – жанровій формі, що порушує традиційні драматургічні канони й моделює свої власні прийоми й принципи побудови, створює парадигму, відмінну від класичної аристотелівської драми. Змістовність, ідейність, спонукання до активного розмірковування, саморефлексії – головні ознаки такої драми, які модифікують її форму. Тобто прикметною жанровою рисою драматичних поем є постановка інтелектуальних проблем, філософська насиченість, концентрація уваги на сутності відтворюваного предмета. Цим обумовлюється тяжіння відповідних текстів до алегоричності, символіки, закодованості змісту. Усі виділені риси жанрової природи драматичної поеми свідчать (теоретично) про її «несценічність», неодноразово, проте, спростовану практикою театрів. У літературознавстві цей момент дискутується й сьогодні [5; 8].

Драматичну поему слід розглядати як синтез нової парадигми драми, яка запозичила від власне п'єси лише зовнішню форму, та й ту в модифікованому вигляді. У традиційній драмі дія є основним комунікативним засобом вираження сутності персонажів, саме через дію, подію проявляється суть людини. У драматичній поемі важлива не так єдність дії, як єдність думки, ідеї. Дослідники неодноразово наголошували на мінімізації руху в драмі, де переважають словесні партії. Драматична інтрига відходить на задній план, стає неначе тлом для розгортання ідейних інтриг.

Саме слово, словесна боротьба, що розкривається в тривалому монолозі, який вводиться для поглиблення психологічної характеристики героїні, є характерною ознакою драматичної поеми Лесі Українки. Монолог у творах поетеси – явище не поодиноке, ще за життя поетеси критики намагалися визначити «Блакитну троянду» як «чтение монологов». Згадує про це Леся Українка в листі до матері від 28 лютого 1898 р., який показує властивість її поетичного стилю взагалі, її творчої манери полемізувати з уявним супротивником. Монологи драматичні становлять якісно новий етап узагалі, і у творах Лесі Українки зокрема, бо вони є частиною діалогу драматичного твору. Монологічні репліки-характеристики й самохарактеристики, монологи-прологи до дії, монологи, що замінюють фабульну дію, насичені епічним началом, монолог-ретроспекція й монолог-інформація змінювалися монологами, що виражали свідомість персонажа, розкривали психологію героя. Монологи у п'єсах Лесі Українки іноді переходять і у внутрішні діалоги, що розкривають глибоко приховані почуття й процес породження думки, характер її розвитку, еволюцію свідомості персонажа. Однак зазначимо, що монологи навіть дуже близьких поетесі героїнь не є прямим вираженням авторського «я».

В «Одержимій», як порівняти з іншими драмами, монологу відведено більше місця. Це, очевидно, обумовлено двома основними чинниками: Леся Українка шукала нових драматичних форм і пробувала свої сили в жанрі драматичної поеми, а по-друге, монолог відповідав композиції драми, яскравіше й образніше передавав неузгодженість між двома різними світоглядами – страдницько-спокутувальним Месії й непримиренним Одержимої.

Говорячи про специфічні жанрові особливості, притаманні драматичній поемі, сучасний літературознавець Сулятицький М. [8, с. 5] особливо виділяє внутрішній психологічний конфлікт, монодраматизм, гостру словесну експресію, індивідуалізацію образу, що зумовлюються необхідністю змалювання яскравої, непересічної, вольової особистості. Головним у таких драмах стає те, як герой реагує на подію, на інших героїв, і це докорінно змінює саму природу, зокрема побудову твору. Предмет зображення поетичної драми – не буття, а реагування на нього: роздуми, переживання, рефлексії. Це, як правило, драма людини, одного персонажа в опозиції до інших, до навколишнього середовища, до самого себе. Драматург не прагне відтворити широке тло часу. У драматичній поемі немає масових сцен. Епізодичні дійові особи та сцени вводяться для того, щоб знайти штрихи, здатні повніше розкрити переживання й почуття особистості, наголос робиться на розкритті суб'єктивного начала. П'єсам такого плану притаманна емоційна напруженість колізій, лірична забарвленість почуттів персонажів, поетичність мови, підвищена значущість монологу в загальній структурі твору. Ліричні начала збагачують драматургічну форму, вносять у неї суттєві структурні зміни. Самою своєю поетичною атмосферою, поетичним настроєм жанр драматичної поеми розширює можливості глядацької рецепції дійових осіб. Лірика, ліричне начало може мати суттєвішу вагу як один зі способів вираження внутрішньої духовної енергії, що їй належить виявитись у відповідних життєвих ситуаціях, як правило непростих, екстремальних.

Поєднуючи ці елементи, поетеса в більшості драматичних поем на перший план висуває персонаж, якому вона найбільше симпатизує, який часто є виразником її думок. Такими є Елеазар, Тірца, Неофіт-раб, Кассандра, співець Антей. Невипадково, що ці дійові особи весь час у центрі уваги поетеси, що саме вони розкриті найповніше. Жанрова своєрідність драматичної поеми давала авторці можливість не вдаватися до всебічного зображення всіх чи більшості дійових осіб, як це робиться в драмі, а тримати в полі зору тільки одного героя.

Слід згадати, що драматична поема визначається в літературознавстві ще як «драма для читання», чи «літературна драма». В. Сахновський-Панкєєв підкреслює, що сутність «драми для читання» полягає не в надмірному обсязі п'єси «і не в численності філософських роздумів, важких для сприйняття на слух (як це звичайно вважається), а в порушенні рівноваги між словом і дією – на шкоду дії» [7, с. 30]. У творах такого характеру спостерігаємо більше алюзій, асоціацій, художніх порівнянь, недомовленості, символіки. Подеколи лірична домінанта тут цілком витісняє драматургічність. У так званих «монодрамах» оповідь ведеться від першої та єдиної особи у творі. До творів-монодрам можна віднести й «Одержиму» Лесі Українки. У монодрамі існує лише моносвіт героя – його рефлексії, думки, прагнення, заглиблення в себе, тому функції діалогу й зримо означеної дії стають значною мірою допоміжними. У таких випадках відтворюється не подія – «розвивається фабула почуття».

Домінантна роль монологу в драмі, переважання інтонаційно-психологічного начала над пластичним обумовило акцентування уваги на розкритті психологічних мотивів, що

керують діями героїні. Перенесення центру ваги на комунікативну функцію монологу розкриває справжній зміст мови героїні, її намірів, передає внутрішній світ душі людської, всю бурю почуттів: від смутку до відчаю. Міріам розуміє причини самотності Месії, його страждань, але, знаючи істину, вона не в змозі прийняти її, змиритися з байдужістю юрби, «*глухорожденного люду*», тих, хто «*не прозрів*» або не відає, що творить, з байдужістю «*зрадливих учеників*» Месії, що сплять «*непробудним сном*». І це лише збільшує її особисті страждання: *«Я всіх і все ненавиджу за нього: /і ворогів, і друзів, і юрбу.../ ...і той закон / людський, що допустив невинно згинуть,/ і той закон небесний, що за гріх /безумних поколінь /вимагає страждання, крові й смерті соромної /того, хто всіх любив і всім прощав»* (тут і далі цитується за [9]).

Монолог посилює роль і значення суб'єктивних роздумів, коли на самоті зі своїм «я» людина стає найвідвертішою. Тому для монологу Одержимої характерні переходи від одних думок до інших, монологічна мова насичена експресивно-мовними формами. Тут зустрічаємо заперечення: *«... любити <…> тебе і всіх – се понад силу»,* риторичні запитання: *«Та за що ж, за що маю їх любити?»*, суб'єктивну оцінку: *«Який він одинокий, боже правий!»* Драматизм монологу зростає завдяки наголошенню на самоті: *«Умер він, зраджений землею й небом, / як завжди, одинокий. А тепер / я тут сиджу, як завжди, одинока...»* Його не стало, залишилося лише «я», Міріам та «вони». Завдяки постійній присутності займенника «я» в монолозі ІІІ сцени маємо глибоко ліричну сповідь Міріам, сповідь, яку можна навіть назвати лірико-драматичною.

Отже, монологи драми несуть особливе смислове навантаження, якого звичайно не містять висловлювання людей у реальному житті. Відтворюючи головним чином поведінку персонажів у зображуваній ситуації, монологи в драмі виконують також інші функції. Вони інформують читача й глядача про зовнішню обстановку дії й події, які не показані безпосередньо (висловлювання хорів і їхніх корифеїв, вісників), а також про психологічні мотиви поведінки персонажів (ліричні монологи дійових осіб).

У драмі й на сцені спостерігається двоадресність і трисуб'єктність мовленнєвої комунікації: актори-персонажі спілкуються як між собою, так і з глядачами. Тому текст драми співвідноситься з комунікацією, учасниками якої є три суб'єкти: це, по-перше, мовець; по-друге, його сценічні партнери (слухачі, які самі говорять); по-третє, глядачі, які під час спектаклю мовчать (Я. Мукаржовський). Тому в комунікації, характерній для драми і сцени, діалогічні й монологічні начала мови взаємодіють. Контакт між акторами-персонажами (сценічними партнерами) є переважно взаємним, двостороннім, тобто діалогічним, а спілкування героїв драми й виконавців ролей з глядачами – лише одностороннім, а тому монологічним (публіка, звичайно, впливає на акторську гру, але вона не може змінити смислову суть трагедії).

Драматург опирається на такі форми мови, які дозволяють актору-персонажу звертатися одночасно до партнерів по сцені й до глядачів. Тому розмовний діалог у драмі може поетично й лірично змінюватися, а сповнені ліризму й риторики монологи, навпаки, набувати розмовно-діалогічного характеру. Драма містить передумови для прямого контакту актора й глядача, концентрує в собі апелятивні можливості мовленнєвої діяльності, про які говорив К. Бюллер.

Висновки. На основі проведеного аналізу бачимо, що структура драматичної поеми в порівнянні з драмою більш вільна, розімкнута, нетрадиційна, у ній повсякчас простежуються недраматичні ознаки. Ліричні начала збагачують драматургічну форму психологічними чинниками. Комунікативна спрямованість структурно-композиційних елементів і художніх засобів драматичної поеми, зокрема монологу, сприяє розкриттю внутрішнього, часто імпліцитного конфлікту, розширює можливості читацької рецепції, спонукає реципієнта до активного розмірковування, саморефлексії. З огляду на це комунікативний аспект структурних елементів драматичної поеми, зокрема монологічне мовлення, може бути предметом подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Винокур Т. О языке современной драматургии. *Языковые процессы современной художественной литературы*. Москва : Наука, 1977. С. 130–197.
2. Гельгард Р. Рассуждения о диалогах и монологах (к общей теории высказывания). *Сборник докладов и сообщений лингвистического общества*. Калинин, 1971. Т. 2. Вып. 1. С. 28–153.
3. Дидро Д. Собрание сочинений : в 10 т. Москва : Академия, 1936. Т. 5. 656 с.
4. Литературные манифесты западноевропейских классицистов. Москва : Издательство МГУ, 1980. 617 с.
5. Мельничук Б. Драматична поема як жанр : літературно-критичний нарис. Київ : Дніпро, 1981. 142 с.
6. Одинцов В. О языке художественной прозы. Повествование и диалог. Москва : Наука, 1973. 104 с.
7. Сахновський-Панкєєв В. Драма і театр. Київ : Мистецтво, 1982. 132 с.
8. Сулятицький М. Особливості трансформації загальнокультурної традиції в драматичних поемах Лесі Українки. *Дивослово*. 2000. № 11. С. 4–6.
9. Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 3, 1896–1906. 399 с.
10. Хализев В. Драма как род литературы: поэтика, генезис, функционирование : монография. Москва : Издательство МГУ, 1986. 264 с.

Vynar S. Monologue of character in the communicative aspect of drama (on the example of the dramatic poem "Obsessed" by Lesya Ukrainka)

Summary. In the article on the example of the dramatic poem "Obsessed" by Lesya Ukrainka, the structure and semantics of the monologue are considered as a necessary component of a dramatic work. In the traditional drama, action is the main communicative mean of expressing the essence of the characters, while for a dramatic poem, the unity of action is not so important as the unity of thought, the cross-cutting idea. The main thing in such dramas is the reaction of the hero to the event, to other heroes, and all this changes the genre nature of the work and its compositional construction. The subject of imagery of the poetic drama is not being, but reaction to it: thinkings, experience, reflection. It is usually a human drama of one character in the opposition to others, to the environment, to himself. Perhaps, the poetess assigns a priority role to the linguistic parties that fully reveal the character of the heroine. The word verbal struggle, that manifests itself in the heroine's long monologue, is a characteristic feature of Lesya Ukrainka's analyzed dramatic poem.

Particular attention in the article is focused not only on the increased importance of the monologue in the general structure of the work, but also on its communicative features

in the "reading drama" and the importance for the recipient's perception of the work. The language of the dramatic hero serves as the main communicative mean for both the discovering of the character and conveying the author's idea to the recipient, as it corresponds to his psychological component, inseparable from his character, from his thinking and views on life. Therefore, the monologue, which is probably had restricted the freedom of the heroine, opened up great opportunities for lyrical expression, when a word in the objective and communicative functioning creates a special emotional atmosphere of narration. The dominant role of the monologue in drama, the predominance of international-psychological beginning caused the attention of discovering of psychological motives, that control heroine's actions. Monologue statements are often spectacular, emotionally colored, due to their increased expressiveness. They help to create an overall emotional atmosphere for the author, character, actor and viewer.

Key words: genre, dramatic poem, monologue, communication, reception, psychological motive.

УДК 82. 091
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.8

Дучимінська Г. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Вишнівський Р. Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ГАМЛЕТ ШЕКСПІРА У КРИТИЧНИХ ТВОРАХ А. ГРИГОР'ЄВА

Анотація. У статті досліджується осмислення проблеми Гамлета у критичній спадщині А. Григор'єва, оскільки літературний критик намагався за допомогою трагедії Шекспіра про принца данського обґрунтувати свої критичні й теоретичні судження. Критик розглядав психологічні особливості характеру Гамлета, аналізуючи твори І. Тургенєва «Гамлет Щигровського повіту» й «Щоденник зайвої людини», і дав своє тлумачення образу Гамлета у статті «„Гамлет" на одному провінційному театрі». На думку А. Григор'єва, в героях І. Тургенєва знайшли вияв особистість та індивідуальність їх автора, його внутрішній процес, який є водночас відображенням того внутрішнього процесу, який переживали багато його сучасників і сам А. Григор'єв.

Поставлено завдання розглянути інтерпретацію «Гамлета» А. Григор'єва й охарактеризувати гамлетизм поета як особистісну й соціально-побутову персоніфікацію образу героя Шекспіра. Персоніфікація образу Гамлета – це ідентифікація з психолого-філософськими характеристиками особистості Гамлета, що обумовлені ситуацією Гамлета. Весь критичний спадок А. Григор'єва є ілюстрацією внутрішнього стану його сучасників, яких критик вважав Гамлетами. Підкреслюючи подібність представників свого покоління до Гамлета, А. Григор'єв надає образу Гамлета морально-психологічних характеристик своїх сучасників. У творах А. Григор'єва наявна соціально-побутова персоніфікація образу Гамлета, оскільки інтерпретатор, поетично осмислюючи образ, бачить своє покоління Гамлетами, розглядає ситуацію своїх сучасників як ситуацію героя Шекспіра. Водночас критик знаходить віддзеркалення свого «я» в образі принца данського. Інтерпретатор А. Григор'єв, тлумачачи образ героя Шекспіра, актуалізуючи в ньому смисли, які суголосні його особистості, змінює аксіологічні домінанти традиційного образу Гамлета, він стає віддзеркаленням особистого внутрішнього стану критика. Наслідком цього є особистісна персоніфікація образу Гамлета Шекспіра в критичних творах А. Григор'єва. У критичному доробку А. Григор'єва індивідуальне «я» інтерпретатора образу Гамлета й дух епохи є вирішальними для характеристики героя Шекспіра.

Ключові слова: традиційний образ, ідентифікація, особистісна персоніфікація, соціально-побутова персоніфікація, гамлетизм.

Постановка проблеми. Про актуальність образу Гамлета Шекспіра для російської культури XIX століття свідчить цілий ряд критичних і філософських досліджень і творів, де аналізується трагедія Шекспіра, по-різному тлумачиться характер принца данського. Всі змісти, які інтерпретатори образу Гамлета знаходять у цьому образі (якщо вони не суперечать тексту трагедії), були закладені творцем трагедії й узагальнювали прагнення людини до самопізнання, намагання знайти власну філософію життя, що знаменує процес становлення особистості.

Представники російської інтелігенції XIX століття, розмірковуючи над образом героя Шекспіра, проводили паралелі між своїм внутрішнім станом і станом принца данського. Вічні Гамлетові питання інтерпретувалися ними через призму власної особистості й тогочасної дійсності. Ім'я Гамлета відокремилося від свого першоджерела, виникло таке явище, як гамлетизм. Гамлетизм – це осмислення інтерпретатором дійсності й власної особистості через образ Гамлета Шекспіра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наших публікаціях ми розглядаємо явище гамлетизму як особистісну й соціально-побутову персоніфікації образу героя Шекспіра, що і є причиною появи різноманітних Гамлетів у літературі. Персоніфікація образу Гамлета – це ідентифікація з психолого-філософськими характеристиками особистості Гамлета, що обумовлені ситуацією Гамлета. Особистість героя втілює ситуацію, що є типовою для людини взагалі: пошук відповіді на запитання "To be or not to be?" [1], пошук сенсу людського буття й визначення зі своїми морально-етичними нормами. Характеристики героя Шекспіра, які виявляються в ситуації Гамлета, є тією домінантою в змістовій структурі цього традиційного образу, що спричиняє й визначає його традиціоналізацію в літературі.

Метою дослідження є осмислення проблеми Гамлета в критичній спадщині Аполлона Олександровича Григор'єва (1822–1864 рр.), поета, письменника, літературного критика й театрального рецензента. У цій статті ми ставимо завдання розглянути інтерпретацію «Гамлета» А. Григор'єва в критичних творах письменника й охарактеризувати гамлетизм поета як особистісну й соціально-побутову персоніфікацію образу героя Шекспіра.

Об'єктом дослідження є критична спадщина А. Григор'єва, предметом дослідження є образ Гамлета як традиційний образ європейської літератури й гамлетизм А. Григор'єва.

Виклад основного матеріалу. А. Григор'єв намагався за допомогою трагедії Шекспіра «Гамлет» обґрунтувати свої критичні й теоретичні судження. Критик розглядав психологічні особливості характеру Гамлета, аналізуючи твори І. Тургенєва «Гамлет Щигровського повіту» [2] й «Щоденник зайвої людини» [2].

Критик звернувся до цих творів, бо вважав їх істинно художніми, оскільки вони змальовують типові явища життя, а письменник, на думку критика, вклав у них частинку свого серця й свої думки. Слід зауважити, що А. Григор'єв був переконаний у тому, що світосприйняття художника обумовлюють історичні обставини, країна, воно є «фокусом, який відображує крайні істинні межі сучасного йому мислення, останній істинний ступінь розвитку суспільних понять і переконань» [3, с. 186].

А. Григор'єв зазначав, що І. Тургенєв у передмові до своїх романів так охарактеризував свої творчі завдання: «Я намагався, наскільки вистачало сил і вміння, добросовісно й неупереджено зобразити й утілити у відповідні типи й те, що Шекспір називає "the body and pressure of time" (саму подобу й тиск часу), і ту швидко змінювану фізіономію російських людей культурного прошарку, який переважно був предметом моїх спостережень» [4, с. 303]. Нагадаємо, що погляди І. Тургенєва стосовно «Гамлета» сформувалися в 1830–1840 рр. Критик писав «Гамлета Щигровського повіту», перебуваючи в Парижі в травні – серпні 1848 р., де спостерігав революційні події. У Росії на той час не було реальних демократичних сил, здатних діяти, молодь була бездіяльною й рефлектуючою. Вважаючи І. Тургенєва особистістю, яка відчувала свою епоху й відгукувалася на її віяння, А. Григор'єв стверджував, що в цих творах письменника знайшла вираження «моральна хвороба» [3, с. 248] самого письменника, яка була відображенням того внутрішнього процесу, який переживали багато його сучасників. Причинами цього так званого «захворювання» були вагання та «хворобливий перехідний настрій мислення і внутрішнього світу» [3, с. 248]. Для літературного критика А. Григор'єва художник – це завжди проповідник істини, який, відкриваючи нам таємниці своєї сучасності, знаходить віддзеркалення у своїх героях. Тому, досліджуючи переживання й поведінку героїв, ставлення письменника до створених ним образів, А. Григор'єв вивчав насамперед індивідуальність автора.

Обидва герої І. Тургенєва усвідомлюють своє «моральне безсилля, душевну неспроможність», яка звучить «неприродним сміхом» в «Гамлеті Щигровського повіту» та «хворобливим, жалісним лементом» [3, с. 249] у «Щоденнику зайвої людини». На відміну від багатьох критиків А. Григор'єв не вважав «Гамлета Щигровського повіту» пародією на «Гамлета» Шекспіра, оскільки вбачав подібність в їхніх характерах. Спільним для обох Гамлетів є, на думку А. Григор'єва те, що вони обидва заплуталися в зовнішніх обставинах «майже до самознищення» [3, с. 248]. Обидва герої є вразливими, у них слабкий характер, відсутня воля, кохають вони не предмет свого кохання, їм подобається просто кохати. І Гамлет Шекспіра, і Гамлет Тургенєва занурюються в себе, засуджують себе, не вміють дати собі ради й хворіють внаслідок цього свого відокремлення від дійсності, обом притаманний безперервний філософський аналіз.

Однак А. Григор'єв також звертає нашу увагу й на різницю між Гамлетом Шекспіра й Гамлетом Тургенєва. Виняткова подія призвела до того, що перед Гамлетом Шекспіра постало завдання боротьби, яке йому не під силу. З Гамлетом, якого І. Тургенєв поселив у Щигровському повіті, трапляються лише звичайні речі. Йому несила виконати власні вимоги, оскільки справи, які завжди вимагають того, що потрібно докласти зусиль волі, розходяться в нього з думкою. Хоч «голова його звикла проводити будь-яку думку з нещадною послідовністю» [3, с. 248], його розвинений розум є непрактичним і безплідним. Відсутність волі призвела до несміливості, нерішучості, полохливості перед кожним, перед людьми й справами. Дані для розвитку такого характеру були закладені природою, однак сформувався він під впливом різних тогочасних віянь, тобто філософських течій, гуртків. Причина хвороби тогочасного Гамлета не у вивченні Гете й німецької філософії, а у тому, що він хворобливий мрійник, котрий, маючи енциклопедичні знання, не зайнятий жодною справою чи серйозною працею. Гамлет І. Тургенєва сміється над собою, над своєю невідповідністю між думкою й життям, бо усвідомлює, що він, як Дон Кіхот, щиро береться до справи, яка йому не під силу. Вихід із цього хворобливого стану роздвоєності, який тогочасний Гамлет визнає не лише своїм станом, а й станом багатьох інших, необхідно шукати, на переконання А. Григор'єва, у дійсності, в прямому й простому ставленні до неї. Гамлету Щигровського повіту бракувало «мислення відокремленого, самобутнього й замкнутого» [3, с. 249], яке б сприяло тому, що він почав би співчувати дійсності й розуміти її.

На переконання А. Григор'єва, у творі «Щоденник зайвої людини» зображено особистість, яка не вірить у себе, у те, що її буття має значення. Болючими для героя є й гіркі сумніви у співчутті оточення. Такий напружено-хворобливий стан душі, як вважає критик, виник в результаті боротьби, до якої особистість виявилася неспроможною; у цьому стані відобразився душевний розвиток самого І. Тургенєва. На думку А. Григор'єва, у творах І. Тургенєва, у його героях проявилися особистість й індивідуальність їх автора, який є надзвичайно вразливим і бачить у навколишній дійсності самого себе, свій хворобливий настрій, свій внутрішній процес. Схожу думку стосовно творчості письменника висловлював і Лев Толстой, вважаючи, що І. Тургенєв «не використовував свій талант (уміння добре зображати) для того, щоб приховувати свою душу, як це робили й роблять, а для того, щоб всю її вивернути назовні» [4, с. 12]. Стан І. Тургенєва, на переконання А. Григор'єва, є станом почуттів його сучасників, твори письменника – «глибока, щира сповідь хворобливого душевного моменту, пережитого багатьма, можливо, цілим поколінням» [3, с. 254]. Для І. Тургенєва драматизм людського життя полягає в складному внутрішньому світі людини, який визначається соціальними відносинами.

А. Григор'єв вважав, що натура будь-якого поета лякається логічної думки, суворо-жорстоких теорій, «рабського служіння теперішньому в його часто сліпих вимогах» [3, с. 263]. У «Гамлеті Щигровського повіту» І. Тургенєв, вражений моральними наслідками процесу розходження думки з дійсністю, висміює сучасного йому Гамлета, який не спроможний застосувати свою думку до справи. Автор, добросовісно і щиро засуджуючи особистість, яка є безсильною в житті, з гіркотою розвінчує насамперед для самого себе «ідеали, які склалися штучно» [3, с. 257] і які увійшли в його власну душу й у душі його сучасників. А. Григор'єв переконаний, що саме сліди боротьби з самим собою, з цими ідеалами знаходимо в усіх творах письменника, які розкривають переживання душі, моральний процес «чутливої й пристрасної натури» [3, с. 262] І. Тургенєва, що є моральним процесом усієї епохи. Отже, на думку А. Григор'єва, Гамлетом є сам І. Тургенєв і той його сучасник, якого він змальовує у своїх творах і який є дзеркальним відображенням письменника.

Ідеалізм, як пише А. Григор'єв, є хворобою його доби. Його сучасники, абстраговано підходячи до дійсності, вимагають від неї того, про що мріють, а не того, що вона їм дає. Вони відвертаються від життя, зосереджуються на собі, гордовито нудьгують, не отримуючи того, що вимагає їхнє «я». Ось у чому полягає хвороба сучасника, який бачить себе Гамлетом, що страждає. Літературний критик зізнається, що він сам подекуди потерпає від цієї хвороби й заявляє, що всі більшою чи меншою мірою, страждали чи страждають на неї. Ставлячись до цієї хвороби зі співчуттям і повагою, можна зрозуміти її корені й позбутися їх. Однак серед сучасників розповсюджено й інше захворювання, яке необхідно висміяти і піддати гострій критиці – це «пристрасть до ходульності, хвороби дешево купленого пустого розчарування» [3, с. 307]. Як видно з цих слів, поета хвилювала проблема особистості, її доля в суспільстві й саме з цієї точки зору він розглядає образ Гамлета.

Тлумачення й розуміння образу Гамлета для А. Григор'єва були визначені грою П. Мочалова, «могутнього, грізного чародія» [5, с. 89], який «владарював» над своїм поколінням. Ось як високо оцінив талант актора провідний театральний критик країни А. Григор'єв у своїй поезії «Мистецтво і правда». Сучасники вірили Гамлету-Мочалову, «одним з ним жили почуттям». Персонаж повісті А. Григор'єва «Великий трагік», чітко й лаконічно характеризуючи гру П. Мочалова, «великого інстинктивного художника» [5, с. 530], стверджує, що, зображуючи життя Гамлета, Мочалов грав свою душу, яка була «романтичним віянням епохи». На думку персонажа повісті, його покоління звикло пов'язувати образ Гамлета з ідеєю про слабку волю, однак Гамлет П. Мочалова не відповідав трактуванню Гете, оскільки в ньому «похмуро-зловісне» пересилювало всі риси характеру й навіть шкодило ідеї про слабку волю. Наголошуючи на «похмуро-зловісному» в Гамлеті, актор змалював цим «течію» [5, с. 530] своєї епохи. З актором П. Мочаловим, який мав «величезний моральний вплив на все молоде покоління тридцятих років», «зливається епоха романтизму в думці, романтизму в мистецтві, романтизму в житті». Це «романтичне віяння», як писав А. Григор'єв, знайшло в ньому і його сучасниках, в їхній «натурі» «готові дані до його сприйняття» [1, с. 221]. У поезії «Мистецтво і правда» читаємо: «И было нам за человека, / За человека страшно с ним» [5, с. 89]. «Страшно, / За человека страшно мне!..» [1, 181] – Гамлет Шекспіра не говорив, ці слова з'явилися в перекладі Польового й знайшли відгук у серцях представників покоління А. Григор'єва.

Поезія та проза А. Григор'єва перебувають у взаємовідносинах з його світосприйняттям і його критичною діяльністю. Тому звернемося до статті А. Григор'єва „Гамлет" на одному провінційному театрі» (1846 р.), в якій критик не тільки описує виставу і свої враження від неї, а дає своє тлумачення образу Гамлета. Гамлет в інтерпретації А. Григор'єва – це мрійник, який відшукує таємничий зміст в явищах життя. Його мордують суперечності між власним «я» й дійсністю. Він готовий звинуватити себе в цих суперечностях. Він не впевнений у тому, «чи він правий, чи праві вимоги навколишнього світу» [6, с. 172]. Гамлет піддає сумніву власну правоту, бо людині, на думку А. Григор'єва, легше повірити в будь-яку нісенітницю, ніж прийняти страшну правду. Згодом, після розповіді Привида, він переконується у своїй правоті, у тому, що причина його розладу з дійсністю не в ньому, а в самій дійсності. Таке усвідомлення дає розуміння необхідності діяти, однак Гамлет не здатен «перевести думку в справу» [6, с. 172]. Ось чому він зневажає себе й перебуває у відчаї. А. Григор'єв пише, що в Гамлетовій «хворобливій, мрійливій натурі лежить сумне усвідомлення безплідності боротьби, покірність вічній волі фатуму, яка міститься в ньому самому, в його слабкості; він знає, що не створений для того, що спроможні робити інші» [6, с. 171]. Пояснимо ці слова критика. Переконання Гамлета в тому, що правда на його боці, вимагає дій, проте Гамлет є фаталістом, який визнає волю долі, вважає, що від нього нічого не залежить, тому й не може діяти. Він є покірним фатуму, спокійно йде на смерть, гине, виконавши призначення, яке є волею долі.

Повернемося до поезії А. Григор'єва «Мистецтво і правда», в якій змальовано період, коли «угас вулкан», помер П. Мочалов, в душі якого зливалась «действительность с сценическим обманом» [5, с. 90]. Настала пора для іншої правди, яка «простее, но дороже, здоровей действует на грудь» [5, с. 91]. І вже не страшно, а «весело теперь за человека» [5, с. 92]. «Простым, смиренным чадам века», які змучилися «жить болезненным обманом» потрібне, як пише А. Григор'єв, «великорусское начало». Відомо, що розмірковуючи над долею своєї нації, країни, А. Григор'єв убачав ідеал вільного розвитку людської особистості в стані купців, де, на його переконання, на свободі, без кріпосного гніту найкраще розвинулися самобутні риси народу. Отже, на думку критика, його сучасники-Гамлети повинні позбутися свого стану шляхом досягнення реального ідеалу, «великорусского начала».

Висновки. Розглянувши критику А. Григор'єва, можемо дійти висновку, що весь його критичний спадок є ілюстрацією внутрішнього стану його сучасників, яких критик вважав Гамлетами. Таким чином, у критичній спадщині А. Григор'єва є наявна соціально-побутова персоніфікація образу Гамлета, оскільки інтерпретатор, поетично осмислюючи образ Гамлета Шекспіра, бачить своє покоління Гамлетами, розглядає ситуацію своїх сучасників як ситуацію героя Шекспіра. Дослідник підкреслює подібність представників свого покоління до Гамлета, надає образу героя трагедії морально-психологічних характеристик своїх сучасників.

Водночас А. Григор'єв є типовим представником свого покоління. Саме тому критик знаходить віддзеркалення свого «я» в образі принца данського. Інтерпретатор А. Григор'єв, тлумачачи образ героя Шекспіра, актуалізуючи в ньому смисли, які суголосні його особистості, змінює аксіологічні домінанти цього традиційного образу. Гамлет стає віддзеркаленням особистого внутрішнього стану критика. Наслідком цього є особистісна персоніфікація образу Гамлета Шекспіра в критичній спадщині А. Григор'єва. У певний момент життя критика Гамлет стає для нього тим, ким є сам інтерпретатор, який прирівнює себе до принца данського. Як бачимо, Гамлет і гамлетизм «увібрали» в себе дух часу й індивідуальні переживання митця. У критичному доробку А. Григор'єва індивідуальне «я» інтерпретатора образу Гамлета й дух епохи є вирішальними для характеристики Гамлета Шекспіра. Таким чином, вивчаючи інтерпретації образу Гамлета в певну історичну добу, ми можемо зрозуміти, чого прагнули представники цієї доби, а також їхній моральний стан й ідеали, що дає змогу краще розібратися в процесах, які відбувалися в суспільстві на певному історичному етапі його розвитку.

Література:

1. Шекспир У. Гамлет, принц Датский / пер. с англ. Н. Полевого. *У. Шекспир. Гамлет. Избранные переводы : сборник.* Москва : Радуга, 1985. С. 121–214.
2. Тургенев И. Полное собрание сочинений и писем : в 38 т. Москва, Ленинград : Наука, 1966. Предисловие к романам. Т. 12 : Новь, 1876, 1880. С. 301–310.
3. Григорьев А. Литературная критика / А. Григорьев. Москва : Худ. лит., 1967. 631 с.
4. Никитина Н. И.С.Тургенев. Вступительная статья / Н. Никитина. *Тургенев И.С. Сочинения* : в 3 т. Москва : Худ. лит, 1988. Т. 1. С. 5–32.
5. Григорьев А. Сочинения : в 2 т. / А. Григорьев. Москва : Худ. лит., 1990. Т.1. 607 с.
6. Григорьев А. «Гамлет» на одном провинциальном театре / А. Григорьев. *Воспоминания.* Ленинград : Наука, 1980. С. 168–176.
7. Григорьев А. Сочинения : В 2 т. /А. Григорьев. Москва : Худ. лит., 1990. Т. 2. 510 с.
8. Довлатова-Мечик А. Гамлетовская ситуация. «Русский Гамлет» Аполлон Григорьев /А. Довлатова-Мечик. *Русская филология. Сборник научных работ молодых филологов.* № 7. Тарту : Tartu Ulikooli Kirjastus, 1996. С. 150–155.

Duchymins'ka H., Vyshnivs'kyi R. Shakespeare's Hamlet in A. Hryhoryev's critical works

Summary. The article explores the comprehension of Hamlet's problem in A. Hryhoryev's critical works as the literary critic tried to justify his critical and theoretical judgments with the help of Shakespeare's tragedy about the Prince of Denmark. The critic examines the psychological peculiarities of Hamlet's character in his analysis of I. Turheniev's works "Hamlet of Shchyhrovskyi County" and "The diary of an extra person" and gives his interpretation of the image of Hamlet in the article "Hamlet" at one provincial theater". According to A. Hryhoryev, the heroes of I. Turheniev are the expression of their author's personality and individuality, his internal process, which is at the same time a reflection of the internal process that many of his contemporaries and A. Hryhoryev himself went through. The task is set to examine A. Hryhoryev's interpretation of the image of Hamlet and characterize the poet's hamletism as personal and social-everyday personifications of the image of Shakespeare's character. The personification of the image of Hamlet is considered as the identification with the psychological and philosophical characteristics of the personality of Hamlet, due to the situation of Hamlet.

A. Hryhoryev's entire critical legacy is the illustration of the inner state of his contemporaries, that the critic considered to be Hamlets. The researcher emphasizes the similarity between the representatives of his generation and Hamlet, lends moral and psychological characteristics of his contemporaries to the image of Hamlet. Thus, in A. Hryhoryev's critical works the social-everyday personification of the image of Hamlet takes place, since the interpreter, poetically conceiving the image of Shakespeare's Hamlet, considers his contemporaries to be Hamlets, examines the situation of his generation as the situation of Shakespeare's character.

At the same time, A. Hryhoryev is a typical representative of his generation that finds the reflection of himself in the image of the Prince of Denmark. Interpreter A. Hryhoryev, examining the image of Shakespeare's character, emphasises in this image the meanings that are consonant with his own personality, changes the axiological predominant idea of this traditional image. Hamlet becomes the reflection of A. Hryhoryev's inner state. This leads to the personal personification of the image of Shakespeare's Hamlet in A. Hryhoryev's critical works. In A. Hryhoryev's critical works the interpreter's individual characteristics and the spirit of the era are decisive for the characterization of Shakespeare's Hamlet.

Key words: traditional image, identification, personal personification, social-everyday personification, hamletyzm.

УДК 82-1=030.133.1=161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.9

Москвич Ю. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ІНТИМНА ЛІРИКА ПОЛЯ ВЕРЛЕНА У ПЕРЕСПІВАХ МИКОЛИ ЛУКАША

Анотація. Статтю присвячено дослідженню однієї з важливих сторінок творчої біографії відомого київського перекладача М. Лукаша, а саме аналізу переспіваної ним поетичної спадщини французького символіста П. Верлена. Здобуток українського майстра розглянуто крізь призму взаємодії людини, мови та культури, її ролі у формуванні суспільства. Схарактеризовано особливості авторської манери М. Лукаша; визначено лінгвокультурологічні риси, властиві творчості українського майстра; з'ясовано критерії впливу мистецького доробку М. Лукаша на формування молодого покоління; підкреслено роль спадщини перекладача у сучасному освітньому процесі.

Особливу увагу приділено трансформації поетичних образів, використанню художніх засобів у рецепціях митця. Встановлено, що основними рисами, які визначають унікальність перекладацької діяльності М. Лукаша в контексті світової літератури та є предметом цієї статті, виступають зв'язок із національною спадщиною та розуміння себе невід'ємною частиною рідного українського народу.

Зауважено, що мовні засоби, якими послуговувався майстер перекладу, полегшують сприйняття українським читачем французької інтимної поезії, викликають у книголюбів відчуття дотичності, співпереживання ліричному герою, розуміння та зацікавлення. Акцентовано увагу на мистецькій інтерпретації М. Лукаша, її ролі у формуванні національного характеру українця.

У ході дослідження надано оцінку нюансам поетичного слова талановитого українського поліглота, підкреслено вплив літературного тексту на становлення ціннісних орієнтирів сучасника. Відзначено унікальність перекладацького доробку майстра, який обстоював національну ідею в умовах жорсткого політичного тиску, збагачував і розвивав лексику української мови. Розкрито специфіку відтворення музикальності поетичного зразка інтимної лірики шляхом звукового й образного суголосся.

У статті визначено, що завдяки перекладу як сучасному методу освіти здійснюється її подальший розвиток, входження у європейський навчальний контекст і відбувається удосконалення комунікативних навичок студентів.

Ключові слова: інтимна лірика, переклад, лінгвокультурологічні риси, національна ідентичність, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Справжнім скарбом філологічної сфери вважаються надбання світової літератури через їхню значущість у людському житті, важливість у формуванні соціуму, цінність у становленні гуманістичних засад культури. Вони є ознакою духовності освіти, взірцем, на який має рівнятися навчально-виховний процес. Сучасна вища школа, дотримуючись стратегії полікультурності, спирається на багатий пласт художніх шедеврів, які дійшли до нас як в оригінальному варіанті, так і в мистецькій обробці перекладачів. Зразком неперсічної літературної інтерпретації французької поезії в українській культурі вважають творчу спадщину М.О. Лукаша. Роль його художнього здобутку вагома як для носіїв української мови, так і для тих, хто її вивчає.

Актуальність обраної теми полягає в потребі сучасного всебічного підходу до вивчення доробку тих митців, кому на довгі десятиліття було заборонено висловлюватися через їхню любов до українського слова, розуміння значущості національної мови в житті народу. Показовим прикладом такого відсторонення та замовчування з боку тоталітарної влади була діяльність неперсічного майстра художнього слова Миколи Лукаша, який здолав непідкорених українському перекладачеві «Фауста» Й. Гете та «Дон Кіхота» М. де Сервантеса.

Дивовижне володіння рідною мовою, ставлення до перекладу як до творчості зумовили взірцевість літературної спадщини М. Лукаша в галузі художньої рецепції та визначили *перспективність цього дослідження* в контексті філологічної двомовної освіти з урахуванням її лінгвокультурологічних чинників.

Відкинувши радянську завісу заангажованості, українське літературознавство спробувало заповнити лакуну в об'єктивному вивченні доробку українських майстрів слова, досліджуючи маловідомі факти їхніх біографій. Новаторство М. Лукаша як перекладача, його складний життєвий шлях стали предметом дисертаційної праці В. Савчин [5], двотомного видання Л. Череватенка [4], книжки Б. Жолдака [2], статей Б. Чернякова [6], Р. Зорівчак [3] та ін., декількох наукових конференцій та інтернет-публікацій. Проте зацікавленість багатогранним талантом майстра не вщухає і сьогодні. Оригінальність викладу М. Лукаша, авторська манера роботи з іноземною літературою, уміння переспівати чужинне на український лад, створивши самобутній зразок національної спадщини, розширює горизонти вивчення його творчості як із позиції літературознавства, так і з погляду лінгвокультурології.

Розглянути спадщину майстра через призму взаємодії людини, мови та культури, її роль у формуванні суспільства – **мета нашої роботи.** Ціль охоплює розв'язання декількох завдань:

– схарактеризувати особливості авторської манери М. Лукаша;

– проаналізувати специфіку переспівів інтимної спадщини П. Верлена;

– визначити лінгвокультурологічні риси, властиві творчості українського майстра;

– з'ясувати критерії впливу мистецького доробку М. Лукаша на формування молодого покоління;

– підкреслити роль спадщини майстра у сучасному освітньому процесі.

Риси, що визначають самобутність авторської манери талановитого перекладача – національна ідентичність і щира любов до української мови, –викарбували його ім'я на скрижалях нашої історії як незламного та відчайдушного митця, зрілість таланту якого припала на 2 пол. XX ст. Відверта підтримка поглядів І. Дзюби, викладених літературознавцем у книзі «Інтернаціоналізм чи русифікація?», і подальше поділяння переконань колеги призвели до усунення М. Лукаша від можливості займатися перекладацькою діяльністю, публікуватися. Тривале перебування під наглядом, злидні, у яких жив відомий поліглот через відсутність роботи, домашній арешт не зламали його непохитної віри в ідеали, омріяні шістдесятництвом. Упевненість у їхній істинності та правильності, бажання вільно жити й говорити надихали цю відірвану від суспільства людину, давали їй сил вистояти й подужати суворі обставини. Він, як і його однодумці, став тим вугіллячком, у якому жевріла незгасима українська ідея національної самосвідомості, самобутності, унікальності.

Розуміння себе як частини рідного українського народу, почуття автохтонності, підсвідомого зв'язку із предками, любов до національного фольклору – все це відбилося у спадщині М. Лукаша. Насиченість українськими образами, українська ритмомелодика європейських творів, ним переспіваних, доводила незаперечну аксіому про українськість митця, якою він простодушно пишався. Перекладачу не один раз закидали його надмірну інтерпретацію світових літературних шедеврів, майже повну трансформацію сюжету й образів, підлаштування їх під українські реалії – у цьому полягав професійний принцип майстра. Це було його гордістю й водночас трагічним дисонансом особистого життя.

Знавець 20 мов, М. Лукаш мав природний хист до перекладу. Його переспіви з оригіналів Г. Лорки, Г. Аполлінера, Р. Бернса, Ф. Шиллера, Г. Гейне вражають своєю експресивністю, українською образністю, чуттєвістю. Перекладаючи лірику французького поета-символіста П. Верлена, вдавався до свого улюбленого засобу – трансформації літературного матеріалу за канонами українського віршописання.

Уся творчість французького символіста є наочно-біографічною: вірші поета не лише передають внутрішні переживання героя, вони відображають його злети і падіння, життєві негаразди та яскраві моменти письменницької долі. Усвідомлення свого високого й водночас нелегкого призначення відлунює в кожній збірці П. Верлена, перегукуючись із обставинами його життєвого шляху.

Неординарна постать іспанського улюбленця Дон Кіхота стала центральною в ранній ліриці талановитого митця. Безліч разів обіграна у світовій літературі, доля цього персонажа, на думку багатьох дослідників, є втіленням прихованих поривань людини, її внутрішнім, не цілком розкритим світом бажань, надій, прагнень. Ім'я героя через свою типовість набуло загального значення, уособивши гірку самоіронію над власною легковажністю і замріяністю.

Тема смерті характерна для раннього Верлена – так називався один із перших його віршів, написаних майстром ще в юнацькому віці, цей самий мотив домінує в міркуваннях поета про творчу долю в ліриці «À Don Quichotte», створеній шістьма роками пізніше: *En vain la foule absurde et vile rit de toi : / Ta mort fut un martyre et ta vie un poème* [10]. Її піднесено-розпачливий настрій, що відчувається в численних звертаннях і вигуках, антонімічній парі смерть – життя, у якій останнє є уособленням поезії, дивакуватий і навіть божевільний вигляд митця передають бентежні почуття П. Верлена, його хитання між покликанням і реальністю, віру у високість обраної мети та, як наслідок, самотність творчої людини.

Не оминув улюбленого «донкіхотства» і М. Лукаш, інтерпретуючи образ світової класики під радянську дійсність. Якщо у П. Верлена ця алюзія зберігає рису візуальної химерності творчої особи, то в українському контексті дивакуватість набуває форми юродивості, яка долає бар'єри політичної обмеженості літератури: *Рушай же з вірою до правди напрямки, / На тім чуднім коні так любимо тебе ми... / Як і в старі часи, закони скрізь ламкі, / А кривди вистачить на всі, як є, системи* [1, с. 7]. У переспіві М. Лукаша французьке захоплення відчайдушністю іспанського ідальго перетворюється на єдиний спосіб подолання культурної заанґажованості. Мелодійність рядків П. Верлена загартовується викарбуваною римою перекладача, що додає рядкам динамізму, рішучості, упевненості. Юнацька завзятість молодого французького символіста поступається зрілості майстра рецепції. Переспів убирає в себе мрії та сподівання української інтелігенції, яка намагалася вийти за межі соцреалізму в мистецтві. «Дон Кіхотові» в обробці М. Лукаша сприймається в національній літературі як виклик тогочасному режиму, існувати митцю в межах якого можна лише засобом алегорії.

Тому не дивно, що верленівський віршований життєпис викликав у видатного перекладача непідробне зацікавлення. Колізії долі французького майстра поезії перегукувалися із загальним станом заціпеніння та розповсюдженої покірливості митців в епоху тоталітаризму. Поодинокі випадки супротиву владі, як доводить біографія М. Лукаша, зазнавали швидкого припинення, а й почасти знищення з боку режиму. Покірливість долі, бездіяльність, спричинені бурхливою молодістю П. Верлена, відображені в рядках його «Résignation». У них автор передає своє становлення як письменника, що починалося з рожевого світу дитинства: *sous des toits en or, / Parmi les parfums, au son des musiques, / Des harems sans fin, paradis physiques!* [8, с. 13]. Перейшовши двадцятирічний рубіж, поет відчув і присмак дорослого життя, і руйнацію мрій. Незважаючи на молодість і гарячкуватість, його внутрішнє життєрадісне божевілля перетворюється на меланхолію з її байдужістю до довкілля. Не вабить уже героя ні таємниця міфічного Сарданапала, ні близкість чарівної жінки – поезія просякнута уповільненим плином часу, відірваністю від реальності.

У «Резиґнації» М. Лукаша ритмомелодика кожної строфи нагадує годинникові ходики, які відмірюють певні проміжки життя. Пластичне і неквапливе спливання дитячих років змінюється активністю юнацького віку, і ось герой наближається до зрілості, відчутній у рвучкому русі теслярського інструменту, що наче зчісує кожну мить різким звуком «-руг»: *Та не все ще згладив буднів сірий струг. / Мрій широколетних звужується круг…* [1, с. 12]. Метафорично зображена українська реальність радянського періоду є яскравим свідченням доместикації перекладів М. Лукаша. Відтворення сучасних митцю національних суспільних тенденцій попри поширену в рецепції відповідність оригіналу доводить характерний для М. Лукаша тісний зв'язок з українською традицією, його біль за долю рідної держави, духовну спорідненість автора з її культурою.

Збірка молодого французького письменника «Сатурнічні поезії» вже мала всі риси неповторного верленівського стилю: мелодійність, тендітність, вразливість, витонченість. Сама її назва натякала на нещасливе особисте життя ліричного героя, розчарування, мінорність настрою. Ефект розпачу і самотності передавався у використаних образах осінньої природи, згаслої на сонці, тягучості оповіді, що застигала, як і думки ліричного героя, у «млявому повітрі», сповненому «монотонних променів»: *Souvenir, souvenir, que me veux-tu? L'automne / Faisait voler la grive à travers l'air atone, / Et le soleil dardait un rayon monotome / Sur le bois jaunissant où la bise détone* [8, с. 15]. «Nevermore» у П. Верлена звучить як даність, фатум, якому не варто чинити опір, достатньо насолоджуватися спогадами про минуле.

Інтонації перекладу М. Лукаша витримують «мляво-напівсонну» риторику верленівських переживань, але українська інтерпретація набуває насиченого, енергійнішого забарвлення за рахунок використаної алітерації «ж», образу фагота, який за своїм звучанням доволі експресивний і багатий на обертони. У П. Верлена відчувається певна знеособленість, скореність ліричного героя, М. Лукаш залишається вірним українській традиції оспівування кохання, звеличення об'єкта милування. Суто українськими символами перекладач змальовує красу високого почуття, п'янкість від нього, захоплення жінкою: *Ах, ніжні первістки лілей благоуханних, / Як запах ваш п'янить, як солодко бринить / Несміливе «люблю» уперше з уст коханих!* [1, с. 23]. У цих рядках відлунює традиційна українська естетика кохання через замилування, звеличення, схиляння перед жінкою.

Близька читачеві і мова квітів, якими рясніє образна палітра інтимної лірики П. Верлена. В українському перекладі зберігається її символічне значення. Подекуди поезії настільки багаті на пейзажні замальовки, що смислове сприйняття тексту поступається зоровим образам. Картина старого саду, до якого по трьох літах повертається ліричний герой, сповнює трепетним щемом його бентежне серце. Автор уживає епітет «старий» зі значенням «незмінний», щоб передати істотність моментів, пов'язаних із перебуванням ліричного героя в цьому місці. Важливість цих миттєвостей посилюється символікою крапель роси на яскравій зелені як своєрідних маркерів життєдайності. Уособленням плинності часу й водночас утіленням вічності є образ фонтана, який «струмить-дзюркочить». У цю ранкову ідилію природи ніжно вплітаються гордовиті лілеї – частий мотив верленівської лірики – із їхнім цнотливим розумінням кохання та пристрасні троянди, у яких пульсує полум'я високого почуття: *Les roses comme avant palpitent; comme avant, / Les grands lys orgueilleux se balancent au vent* [8, с. 17]. Наслідує перекладач і символіку резеди, цілком природно використовувану французьким символістом. Модна у Франції XIX ст., ця квітка отримала народне визнання завдяки Наполеону Бонапарту, котрий був вражений її чудовим ароматом і привіз резеду як дарунок із Єгипту своїй коханій Жозефіні. Прикметно, що, окрім пахощів, ця квітка широко застосовується в народній медицині як заспокійливий засіб і ліки проти серцевих хвороб.

У переспіві французької лірики М. Лукаш зберігає авторські малюнки природи, інколи додаючи в них власні відтінки. Здебільшого це використання образу дрозда замість вжитого П. Верленом жайворонка. Українському перекладачеві з його завзятою вдачею наче бракує поетової рефлексії, краси в передачі почуттів. М. Лукаш у найдрібніших деталях відображає жагучість, спраглість кохання. Яскравий співочий дрізд із ніжним мелодійним голосом колоритно вирізняється з-поміж інших пташок і стає акцентом у персоніфікованому світі ожилої у старому саду любові.

Протягом творчого шляху П. Верлена міняється настрій його інтимної лірики: від захопливо-бентежної в ранній поезії до жагучих споминів і болісних розчарувань у зрілій ліриці. Життя французького символіста зазнало всіх колізій бурхливої долі творчої особистості: забезпечена молодість, одруження із шістнадцятирічною дівчиною, знайомство з А. Рембо, пияцтво та палкі стосунки з близькими людьми – все це відображене в рядках його поезій. Здебільшого в ній присутній мотив споминів про колишнє кохання та біль розлуки. Ліричний герой живе саме думками про минуле, вони навіюють йому примхливі образи, сентиментальні переживання, зрідка П. Верлен передає природний стан речей.

Передчуття здійсненності мрій, осяжності жадань присутнє у збірці «Добра пісня», що побачила світ у період закоханості й одруження автора з Матильдою Моте. Незримо в цій ліриці з'являється ще один персонаж – друга половинка ліричного героя. Він вже не самотній, йому є, із ким поділитися, його переповнюють почуття до коханої людини. М. Лукашу яскраво вдаються ці блискучі картини внутрішньої задоволеності, всеохопного щастя, що променіє з кожного рядка поезії. Строфи переспіву наливаються золотими та сріблястими кольорами замріяної природи, що, за українською традицією, є відлунням внутрішнього стану ліричного героя, його порадником. Навіть у сумні моменти, які в ліриці П. Верлена є домінантними, відчувається спокій і врівноваженість закоханого, а не приреченість, покірливість долі, як у ранніх збірках поета: *З висі тремкої / Тиша злина, / В мирі й спокої / Спить осяйна / Світу будова... / Хвиля чудова!* [7, с. 1]. Можливо, через власне нерозділене кохання М. Лукаш настільки тонко відчуває всі відтінки верленівської лірики: від меланхолії та спліну до сентиментально-розважливих, заспокоєних нот. Перекладачеві імпонує пейзажний колорит поезії французького символіста, який майстер переспіву оздоблює яскравими українськими барвами, одомашнюючи в такий спосіб шедевр світової класики, наближаючи його до сприйняття нашого читача.

Вириваючись за межі усталеного французького віршописання, П. Верлен надає музикальності своїм творам. Автор досягає ефекту мелодійності за рахунок численних асонансів, алітерацій, паралелізмів із музикою. Він намагається передати суголосся слова й пісні, вплітаючи в канву вірша рясні музикальні елементи, оперуючи більше звуком, ніж словом. Яскравим прикладом цього є збірка поета «Романси без слів».

Наче відчуваючи швидкоплинність свого життя, П. Верлен ніби уривав всі його моменти, занурювався в них із головою, навіть не встигаючи вповні прожити ці миті, віддатися їм. Він схоплював життя похапцем, тому його збірки, хоч і тяжіють до сугестії, мінорності, замисленості, різняться настроєм, мотивами, відчуттями.

Ліричний герой тридцятирічного П. Верлена – це людина, яка багато втратила, за яку викрикує її душа: *Cette âme qui se lamente / En cette plainte dormante / C'est la nôtre, n'est-ce pas?* [9, с. 4].

М. Лукаш тяжіє до обертонів душі, передаючи їх фонетичними повторами шиплячих, приглушуючи дзвінкість

перших рядків «Забутих арієт». Миті життя, зафіксовані в окремих звукових сполуках, ідуть одна за одною, як окремі відблиски пам'яті, що цими звуками прощального зникнення залишають по собі приємну згадку: *О, цей шелест, шемріт, шепіт, / Воркіт, туркіт, цвіркіт, щебет, / Журкіт, муркіт, свист і писк, / Трав розмайних шелевіння, / Шум води по моховинню, / По камінню плеск та блиск...* [1, с. 32]. Перекладач відтворює найтонші відтінки оригіналу поезії, переспівуючи її на манер, адаптований під українського читача. Йому вповні вдається передати глибину людських почуттів, стилістичне оформлення поезії П. Верлена.

Висновки. Володіючи усім багатством українського художнього слова, маючи надприродні лінгвістичні здібності, М. Лукаш вперше в українській літературі перетворив шедеври світової класики на близькі нашому читачеві тексти. На думку С. Дзюби, майстер рецепції відійшов від прийнятної в національній культурі форми переказу світових шедеврів і в мистецький спосіб передав справжній зміст класичних творів.

Завдяки вжитим М. Лукашем лінгвокультурологічним засобам французька поезія П. Верлена викликає в українського читача відчуття дотичності, співпереживання ліричному герою, розуміння та зацікавлення. Вона зачіпає ті ментальні чинники, що передаються українцю на підсвідомому рівні, формують його національний характер, душевність.

Поетичне слово М. Лукаша не просто знайомить сучасника із класикою світової літератури, воно впливає на становлення його ціннісних орієнтирів, закладених у кращих зразках художньої спадщини людства. Перекладацький доробок майстра є зразком стійкості духу та вірності своїм принципам, прикладом гуманізму в культурі. Переспіви М. Лукаша покликані виховувати духовно багату особистість, інтелектуально розвинену, закохану в українську мову, але й обізнану з культурою різних народів. Саме завдяки перекладу як сучасному методу освіти здійснюється її подальший розвиток, входження у європейський навчальний контекст, відбувається удосконалення комунікативних навичок студентів.

Література:

1. Верлен П. Лірика / пер. з франц. М. Рильського, М. Лукаша та Г. Кочура. Київ : Дніпро, 1968. 174 с.
2. Жолдак Б. Під зіркою Лукаша. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 320 с.
3. Зорівчак Р. Черпаючи із Лукашевої скарбниці. *Народна воля*. 2001. 4 жовтня.
4. Наш Лукаш : у 2 кн. / упоряд. Л. Череватенко. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009.
5. Савчин В. Микола Лукаш – подвижник українського художнього перекладу : монографія. Львів : Літопис, 2014. 374 с.
6. Черняков Б. З криниці Лукашевої спадщини. *Літературна Україна*. 2001. 12 квітня.
7. Verlaine Paul. La Bonne Chanson. Paris : Léon Vanier, libraire-éditeur, 1891. 41 p.
8. Verlaine Paul. Poèmes saturniens. Lemerre, 1866. 153 p.
9. Verlaine Paul. Romances sans Paroles. Paris : Léon Vanier, libraire-éditeur, 1891. 63 p.
10. Verlaine Paul. À Don Quichotte. URL: https://www.poesie-francaise.fr/paul-verlaine/poeme-a-don-quichotte.php.

Moskvych Yu. Verlaine's intimate lyrics in variations by Mykola Lukash

Summary. The article is devoted to the study of one of the important aspects of the creative biography of the famous Kiev translator M. Lukash, namely, the analysis of the rewritten poetic heritage of the French symbolist P. Verlaine. Achievements of the Ukrainian master are considered through the prism of human interaction, language and culture, its role in the formation of society. The characteristic features of the author's manner M. Lukash; defined linguistic and cultural features inherent creativity of the Ukrainian masters; clarified the criteria influence artistic heritage of M. Lukash in the formation of the young generation; the role of the translator's heritage in the modern educational process is emphasized.

Special attention is paid to the transformation of poetic images, the use of artistic means in the artist's receptions. The main features that define the uniqueness of translation M. Lukash in the context of world literature and is the subject of this article, are the national heritage and the understanding itself an integral part of the native Ukrainian people.

It is noted that the language tools used by the translation master facilitate the perception of French intimate poetry by the Ukrainian reader, cause book lovers to feel a sense of touch, empathy for the lyrical hero, understanding and interest. Attention is focused on the creative interpretation of M. Lukash, its role in the formation of the national character of the Ukrainian.

The study assessed the nuances of the poetic word in the work of a talented Ukrainian polyglot, and emphasized the influence of the literary text on the formation of value orientations of the contemporary. The author notes the uniqueness of the translation heritage of the master, who defended the national idea under severe political pressure, enriched and developed the vocabulary of the Ukrainian language. The author reveals the specifics of reproducing the musicality of a poetic sample in intimate lyrics by means of sound and image voices.

The article defines that translation as a method of education is used for its further development, integration into the European educational context, and improvement of students' communication skills.

Key words: intimate lyrics, translation, linguistic and cultural traits, national identity, intercultural communication.

УДК 821
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.10

Хайруліна Н. Ф.,
викладач кафедри іноземних мов
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності процесу моделювання, його алгоритму вираження та досягнення оптимальних цілей під час семіотичного аналізу художнього тексту. Доведено, що моделювання в літературознавчому пізнанні має свої витоки з теорії структуралізму. Розглянуто різні варіанти трактування терміна «модель», описано взаємодію певної літературної моделі на поетикальному й семіотичному рівнях формування художньо-інтерпретаційної моделі. У найзагальнішому вигляді можна виділити такі рівні його функціонування: художня модель як визначення літературного твору в плані його співвідношення з дійсністю; аналітична модель художнього тексту як функціональна характеристика його структури та її внутрішніх протиріч; інтерпретаційна модель літературного твору як форма його актуалізованого буття в процесі читацької рецепції; теоретична модель як опис літературних фактів, механізмів їх породження, закономірностей розгортання літературного процесу на основі тієї або іншої теоретико-літературної методології; семіотично-культорологічна модель як інтертекстуальна інтерпретація «знаковості» літературознавчих теорій. На прикладі творів англійської та української літератур виділено ймовірні варіанти реалізації різних літературних моделей: 1) ілюзорна модель буття (О. Вайлд «Портрет Доріана Ґрея» («The Picture of Dorian Gray», 1891), 2) прагматична модель буття (Т. Драйзер «Американська трагедія» («An American Tragedy», 1925), 3) ірраціональна модель буття (І. Франко «Для домашнього огнища», 1897) тощо. Обраний за основу дослідження художньо-семіотичний компаративний аналіз долає усталену суперечність між поняттями «аналізу тексту» та «інтерпретацією твору». Це означає, що результатом аналізу і художнього тексту, і інтерпретації літературного твору є побудова їхніх моделей.

Ключові слова: модель, структура, знак, моделювання, поетика, семіотика.

Постановка проблеми. Гіпотези й аналогії, що відображають світ, який реально й об'єктивно існує, мають бути предметними й зводитися до зручних для дослідження логічних схем. Такі логічні схеми, що спрощують міркування та логічні побудови або дають змогу проводити експерименти для уточнення природи явища, називаються моделями. Інакше кажучи: модель – це деякий об'єкт-замінник об'єкта-оригіналу, що забезпечує вивчення окремих істотних, на думку дослідника, ознак оригіналу.

Термін «модель» широко вживаний у сферах науки та мистецтва, причому залежно від ситуації в нього вкладається різний зміст. Слово «модель» походить від латинського «modulus», що означає міра, мірило, зразок, норма» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція семіотичного підходу в методологію літературознавства зумовила в його термінологічному апараті функціонування поняття «модель». Представники французького структуралізму К. Леві-Строс, Р. Барт [2] та інші, враховуючи також досвід російської формальної школи (беремо до уваги праці Ю. Тинянова [3], Б. Ейхенбаума, В. Шкловського, що були перекладені і прочитані у Франції в 1965 році у зв'язку з діяльністю групи «Tel Quel»), здійснили, по суті, неопозитивістську спробу в нових умовах протиставити особистісному «розумінню» сцієнтичне «пояснення», герменевтичній інтерпретації – структуральний аналіз. «Герменевтика встановлює з літературою суб'єкт-суб'єктні, «діалогічні», а наука – суб'єкт-об'єктні, предметно-пізнавальні відношення, – зазначає Г. Косіков, – герменевтика розмовляє з літературою, а наука говорить про неї» [4, с. 3–48].

Уявлення про структуру гуманітарних об'єктів відображають ідеальні теоретичні моделі, породжені внаслідок своєрідних мисленнєвих експериментів. Класичними прикладами структуралістських моделей можна вважати модель міфологічного мислення, запропоновану К. Леві-Стросом у праці «Структура міфу» (1955), та наратологічну модель А.-Ж. Греймаса, розроблену ним у книзі «Структурна семантика» (1966). Генетично структуралістські теоретичні моделі походять від загальновідомих бінарних опозицій Ф. де Соссюра: мова – мовлення, синхронія – діахронія, фонема – звук, яким у літературознавстві насамперед відповідали розбіжності між фабулою та сюжетом, метром і ритмом.

Конкретно-наукові методи структурального аналізу зумовлені поглядом на мистецтво взагалі й літературу зокрема як на особливу поетичну мову, «вторинну моделюючу систему»: «Оскільки свідомість людини є свідомістю мовною, всі види надбудованих над свідомістю моделей – і мистецтво в тому числі – можуть бути визначені як вторинні моделюючі системи. Отже, мистецтво може бути описане як певна вторинна мова, а твір мистецтва – як текст цією мовою» [5, с. 22], – такою є відправна точка структурально-семіотичної концепції Ю. Лотмана. Хоча термін «вторинна моделююча система», свого часу був запропонований В. Успенським, мав відверто умовний, зухвало-антицензурний характер [6, с. 106–107], для Ю. Лотмана він означав особливий різновид семіотичних (знакових) систем, призначених створювати художні моделі дійсності.

Обов'язковою умовою існування літературного твору є єдність літературознавчого аналізу та літературознавчого синтезу. Досягнення рівноваги між аналізом і синтезом досить проблематичне. Надзвичайно продуктивним у вирішенні цього питання є саме залучення варіативних літературознавчих моделей.

Ю. Лотман, розмірковуючи про те, що «об'єкт в процесі структурного опису не тільки спрощується, а й *доорганізовується*, стає більш жорстко організованим, ніж це є насправді»

[5, с. 546], обґрунтовує створення динамічних моделей семіотичних об'єктів і систем. Якщо художній текст тлумачиться дослідником як семіотична система, то статична модель структури стає результатом аналізу художнього тексту, а побудова динамічної моделі з урахуванням діахронічних відношень між системними та позасистемними елементами, які передбачають перетворення «ядра» структури на «периферію» і навпаки, пов'язана з інтерпретацією літературного твору [7, с. 8].

Подолання методологічного дисонансу між аналізом художнього тексту та інтерпретацією художнього твору сприймається як неминучість розвитку сучасного літературознавства у традиціях методологічного плюралізму. У цьому випадку актуалізація загальнонаукових і методологічних понять «модель» дає змогу максимально загострити розбіжність наявних у літературознавчій науці методологічних суперечностей із метою їх нейтралізації.

Отже, за основу нашого подальшого дослідження беремо поняття «модель», запропоноване Ю. Лотманом, яке сполучається з його концепцією: «Модель є аналогом об'єкта пізнання, який замінює об'єкт у процесі пізнання» [8, с. 387–399]. Модель будь-якого об'єкта пізнання належить зовнішньому світові як об'єктивно існуюча, але водночас є свідченням пізнавальних можливостей людини, виявом її гносеологічного потенціалу, індикатором показників його зміни. Мистецтво як художнє моделювання дійсності та твір мистецтва як створена завдяки цьому художня модель посідають у духовному бутті людства особливе місце, сприймаються як здобуток культурного розвитку, що не може бути втрачений.

Мета статті – детально розглянути сутність процесу моделювання, алгоритм його реалізації в літературознавчій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в термінологічному апараті мовознавства, зокрема структурній лінгвістиці, поняття «модель» і «моделювання» активно функціонують, проте в літературознавстві спостерігаємо дещо обережне їх використання. У найширшому, «енциклопедичному» розумінні модель – це «образ (зокрема, умовний чи мисленнєвий – зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта тощо) чи прообраз (взірець) будь-якого об'єкта чи системи об'єктів («оригіналу» цієї моделі), що використовується за певних умов як їх «замісник» або «представник» [9, с. 399–400]. Відповідно до цього, моделі можна було б розділити на дві групи: перші втілюють ідею «імітації» того, що існує, певної «натури», яка є первинною стосовно до моделі; другі, навпаки, виступають у ролі первинного ідеального першообразу щодо об'єктів, які стануть їх реальним втіленням.

У найширшому сенсі під словом «модель» розуміють деякий образ об'єкта (зокрема, умовний чи уявний), що нас цікавить, або, навпаки – прообраз певного об'єкта чи системи об'єктів. Наприклад, глобус – модель Земної кулі, фотографія – модель зображеного на ній об'єкта; карта – модель місцевості і т. ін. Говорячи про функціонування моделі як прообразу, можна згадати, наприклад, модель автомобіля, експонована на виставці, за якою надалі почнеться масове виготовлення таких автомобілів.

Під моделюванням розуміють дослідження об'єктів пізнання не безпосередньо, а непрямим шляхом, вивченням деяких інших допоміжних об'єктів.

Аналогією називають судження про будь-яку подібність у деякому сенсі двох об'єктів. Визначення ступеня суттєвої подібності чи відмінності об'єктів є умовним і відносним, що залежить від погляду спостерігача і визначається конкретним завданням.

Поняття «модель» широко використовується у різних галузях знань зі своєрідною корекцією щодо конкретної специфіки, і, відповідно, відрізняються його визначення залежно від конкретного застосування. За лінгвістичним енциклопедичним словником Вікторії Ярцевої, модель (франц. modèle) – зразок, що слугує стандартом (еталоном) для масового відтворення; те саме, що і «тип», «схема», «парадигма», «структура», «композиція» і т. д. (наприклад, «світоглядна модель», «часопросторова модель», «словотвірна модель», «модель речення» і т. д.) [10, с. 304]. У природничих науках (фізиці, хімії) модель розглядають як певну систему рівнянь, алгоритм вирішення, формулу, фрагмент теорії або всю теорію загалом.

На відміну від наукових моделей, що потребують спеціальних пояснень, конкретики в їх існуванні, літературна модель несе в собі механізми особистісного духовного та практичного досвіду реципієнта, необхідного для свідомого використання можливостей літературної моделі та оцінки ефективності такого використання.

У художній моделі дійсності (моделі взаємодії людини і світу) розкривається сутність культури як сфери усвідомленої відповідності людської діяльності сутнісним законам буття природного світу.

Прийнявши художню модель за еталонний взірець гносеологічного моделювання, що подолав багатовікове випробування, акумулюючи лише доброякісний досвід пізнавальної взаємодії між людиною та світом, можна вести мову про моделювання в літературознавстві як «різновид наукового моделювання, що спирається на моделювання художнє, самоусвідомлюється щодо нього» [7, с. 125].

Поняття «модель», яке адаптувалося в літературознавстві з розвитком структуралізму, може виявитися досить гнучким і багатофункціональним для реалізації такого самоусвідомлення і водночас придатним для контролю використання «перетворених форм» у процесі літературознавчого пізнання» [11, с. 243–262].

Наукова інтерпретаційна модель скерована на літературний твір загалом, в єдності матеріальних та ідеальних складників. Опис структури художнього тексту є його статичною моделлю. Інтерпретація ж є його динамічною моделлю.

Аналітична статична модель, яка відображає системно-структурні особливості художнього тексту як певної матеріальної, об'єктивної даності, є науковою моделлю. Динамічна інтерпретаційна модель ближче до ігрової або художньої, вона може стати своєрідною проміжною ланкою між художніми текстами, генетично або історично пов'язаними між собою.

Буття ж літературного твору може бути розглянуто як своєрідна гносеологічна модель загального буття.

Отже, «на кожному новому етапі розвитку літературознавство коливається між усвідомленням значущості суб'єктивного та об'єктивного і у створенні літературних творів, і у їх науковому поясненні (при цьому сутність суб'єктивного та критерії об'єктивності переосмислюються, уточнюються). Тому найбільш продуктивним виявляється поєднання різних тенденцій, їх співіснування за принципом доповнення» [12, с. 153]. Поняття «модель» увійшло до літературознавчої термінології у зв'язку з розвитком структуралізму, може виявитись досить

гнучким і багатофункціональним для реалізації цього принципу. У найзагальнішому вигляді можна виділити такі рівні його функціонування:

1) художня модель як визначення літературного твору в плані його співвідношення з дійсністю;

2) аналітична модель художнього тексту як функціональна характеристика його структури та її внутрішніх протиріч;

3) інтерпретаційна модель літературного твору як форма його актуалізованого буття в процесі читацької рецепції;

4) теоретична модель як опис літературних фактів, механізмів їх породження, закономірностей розгортання літературного процесу на основі тієї або іншої теоретико-літературної методології;

5) семіотично-культорологічна модель як інтертекстуальна інтерпретація «знаковості» літературознавчих теорій [7. с. 12].

Співвідношення визначених рівнів, зокрема аналітичної моделі художнього тексту та інтерпретаційної моделі літературного твору, стане предметом подальшого теоретико-літературного осмислення.

У контексті теоретико-методологічного обгрунтування літературознавчого пізнання літературного твору як моделювання поняття «інтерпретація художнього твору» доцільно замінити на поняття «художньо-інтерпретаційна модель твору».

Беручи до уваги трактування художньої й інтерпретаційної літературних моделей, можна резюмувати, що саме ці категорії відтворюють і перетворюють дійсність у її цілісності, програмуючи можливість осягнути цю цілісність із художньо вибудованої позиції, яка відкривається потенційно для кожного читача за допомогою поетикального аналізу.

Художня інтерпретація дійсності виявляє свою сутність у такій нескінченності, що відповідає нескінченності самого буття. Її гостро відчувають передусім митці: нескінченність змушує їх, закінчивши один твір, переходити до наступного або вважати свої твори закінченими, але не завершеними.

На практиці аналіз художньо-інтерпретаційної моделі літературного твору полягає у виявленні взаємозв'язків між авторськими інтерпретаційними моделями літературного твору, виділеними в структурі художнього тексту в процесі його аналітичного моделювання як системи запису літературного твору. Тлумачення сукупності варіативних авторських інтерпретаційних моделей, які вибудовують ієрархію ціннісних орієнтирів, здійснює певний суб'єкт, провідна інтенція, що намагається максимально наблизитися до автора, прагне до реалізації закріпленої в формозмісті літературного твору діалогічної ситуації, яку суб'єкт інтерпретації сприймає як звернену особисто до себе.

Модель не є традиційним художнім образом. Вона може бути ідеальною чи матеріальною, а в поєднанні із символом модель творить образ, який містить у собі два аспекти: елементи художньої умовності та пряме й безпосереднє відображення й відтворення об'єкта. Автори моделюють образи за аналогією до дійсності та ідеального уявлення про певні ідеали, водночас доповнюючи власним баченням і розумінням.

Якщо літературний твір – це художня модель дійсності, то літературознавець створює модель моделі. Моделювання досліджуваного об'єкта є загальнонауковим методом, усвідомлене поширення якого в літературознавстві почалося після аналогічної методологічної екстраполяції в галузі лінгвістики, «після Соссюра» [12, с. 153]. Відношення між певною системою та її моделлю характеризується, крім того, «транзитивністю (тобто модель моделі є моделлю вихідної системи)» [12, с. 399]. Якщо твір є моделлю дійсності, згідно з принципом транзитивності, літературознавча модель є своєрідним поверненням літературного твору до дійсності. Аналіз художнього тексту відтворює структурність дійсності. Інтерпретація літературного твору відтворює цілісність дійсності через цілісність події інтерпретації, яка виявляє себе у наявності часової перспективи та суб'єктності.

На поетологічному рівні динамічність функціонування художньо-інтерпретаційної моделі залежить від сприйняття й певного прочитання твору. Сприйняття – складний динамічний процес, який передбачає особистісне прочитання, інтерпретацію, мікроаналіз художнього твору самим читачем. Він супроводжується емоційними переживаннями, є завжди цілісним і безпосереднім.

З огляду на назву модель, яку ми розглядаємо, складається з двох основних сегментів: художнього й інтерпретаційного. Подібно до того, як буття літературного твору є предметом теоретичного моделювання в просторі гуманітарного пізнання, так й ідея, тема та композиційно-стильові особливості твору є предметом інтерпретаційного моделювання.

Основи інтерпретаційного моделювання мають витоки з герменевтичної традиції, що має надзвичайно актуальну методологію філософського пізнання літературного твору. На нашу думку, найбільш раціональним уявленням про інтерпретаційне моделювання вирізняється концепція німецького мислителя Ф. Шляєрмахера. В основі цієї теорії – дуалістична природа інтерпретаційної моделі, що реалізує себе в гармонійній взаємодії психологічної й технічної інтерпретацій під час поетикального аналізу твору.

Психологічне тлумачення скероване на момент виникнення задуму й на його зв'язок із життям автора, а технічне – на перетворення задуму безпосередньо в текст. На межі між психологічним і технічним тлумаченням виникає поняття «задум». Психологічне дослідження завершується оглядданням задуму, а технічне починається з нього.

Вдало поєднавши методику психологічного й технічного інтерпретаційного моделювання, дослідник вдається чітко визначити ідею твору, вичерпно зобразити всі авторські настанови й моральні цінності. Наприклад, детально розглянувши роман «Місто» В. Підмогильного, філософські погляди письменника, можна стверджувати, що твір «Місто» (1928) – урбаністичний роман, темою якого є підкорення людиною міста. Кожна сторінка твору утверджує філософію вітаїзму, реально відтворює взаємини людини та урбаністичного простору, в якому головний герой приносить у жертву вищі моральні цінності заради матеріальних благ. Отже, формується художньо-інтерпретаційна модель «життя-ярмарок», що містить розглянуті вище положення.

У художньому творі слід розрізняти об'єкт висловлювання і суб'єкт висловлювання. Об'єкт висловлювання – усе те, що зображується, і все те, про що розповідається: люди, предмети, обставини, ситуації, події. Натомість суб'єкт висловлювання (носій мови) – це той, хто зображує й розповідає. Просторово-часові параметри твору – це час і простір як найважливіші характеристики художнього образу, котрі забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності й організують композицію твору. Літературний образ, розвиваючись у часі як послідов-

ність тексту, своїм змістом відтворює просторово-часову картину світу в її символічному, ціннісному аспекті.

Просторово-часові параметри художньої картини світу змінюються залежно від різних факторів. При цьому мають значення не стільки соціально-історичні обставини, скільки стан культури, науки, пріоритетні світоглядні установки, які мають місце бути в зазначений період у певній країні. Специфіка простору й часу в країні або низці країн, крім історичних обставин, зумовлена панівними установками й тенденціями в ідеологічній і культурній сферах життя.

Важливою для нашого дослідження є думка літературознавця Б. Мейлаха: «Просторово-часові уявлення, зберігаючи свою об'єктивну основу, стають не лише засобом передавання думок, почуттів і переживань героїв та авторів, а й слугують образному узагальненню найскладніших процесів дійсності» [13, с. 6]. Саме часопростір визначає художню єдність літературного твору з реальною дійсністю.

Аналіз хронотопу як система онтологічних та аксіологічних координат, своєрідної єдності часу й простору, яку прагне осмислити й відтворити автор крізь призму екзистенційного й духовного буття героїв, набуває особливої актуальності в процесі виявлення художньо-інтерпретаційної моделі на поетологічному рівні.

У романі В. Підмогильного «Невеличка драма» (1930) функціонування внутрішнього хронотопу є виразником таких фундаментальних цінностей, як любов і свобода, слугує репрезентантом ціннісних орієнтирів самого автора. Це дає підстави стверджувати про домінування художньо-інтерпретаційної моделі «любов і свобода – ілюзорний світ».

Наступним сегментом, який допомагає виокремити певну художньо-інтерпретаційну модель, виступають герої твору. Розглядаючи зовнішній спосіб життя персонажів будь-якого твору, заглиблюючись у їхній внутрішній світ, дослідникові вдається сформувати певну парадигму індивідуального або групового бачення світу героїв. Базуючись на цих критеріях, у літературних творах виділяють такі художньо-інтерпретаційні моделі буття героїв: 1) ілюзорна модель буття (О. Вайлд «Портрет Доріана Грея» («The Picture of Dorian Gray», 1891), 2) прагматична модель буття (Т. Драйзер «Американська трагедія» («An American Tragedy», 1925), 3) ірраціональна модель буття (І. Франко «Для домашнього огнища», 1897) тощо.

Визначальною для формування художньо-інтерпретаційної моделі є наявність авторських відступів філософського та історичного характерів, які допомагають не лише створити певний настрій, але й розкрити авторську позицію щодо зображуваних подій, характерів, увести читача в історичну атмосферу відтворюваної епохи.

Художнім засобом, що допомагає чітко визначити провідну інтерпретаційну модель, може слугувати контраст. Протиставлення персонажів, інтер'єрів та екстер'єрів, природних умов створюють певний настрій і дають підстави для більш глибинного занурення читача у зміст твору.

Аналіз психологічної насиченості твору шляхом виявлення основних функціонуючих у ньому екзистенційних категорій, таких як сум, смуток, страх, самотність, невпевненість, туга, сприяє виділенню домінуючого настрою в творі й формує певну художньо-інтерпретаційну модель. Серед таких моделей варто виділити такі: 1) модель самотності людини у світі; 2) модель невпевненості в завтрашньому дні; 3) модель страху смерті; 4) модель конфлікту з об'єктивною дійсністю тощо.

М. Кодак у монографії «Поетика як система» визначає п'ять аспектів поетики художнього твору, що ефективно сприяють виявленню певної літературної моделі на поетичному рівні. До них можна віднести такі: «пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарацію» [14, с. 30–31]. Отже, поняття художності конкретизується на жанрово-композиційному й хронотопному рівнях. Важливими показниками стають засоби розкриття внутрішнього світу персонажа та нарація у творі. Саме ці чинники є визначальними під час дослідження поетики окремого художнього тексту й виділення художньо-інтерпретаційної моделі.

Модель не є традиційним художнім образом. Вона може бути ідеальною чи матеріальною, а в поєднанні із символом модель творить образ, який містить у собі два аспекти: елементи художньої умовності та пряме й безпосереднє відображення і відтворення об'єкта. Отже, художньо-інтерпретаційну модель можна насамперед розглядати як інформаційну словесну модель. Сформувати певну художньо-інтерпретаційну модель портрета, характеру, картини світу, суспільства тощо можна виділяючи ключові моменти поведінки героя, його зовнішності, індивідуального бачення світу, які автор презентує за допомогою відповідних стильових засобів мови.

Висновки. Істинне буття літературного твору є неможливим без урахування механізму його аналітичного, інтерпретаційного (художнього) та семіотичного моделювання. Саме вияв художньо-семіотичної моделі, яка б задовольняла всі рівні функціонування літературного твору, є важливим етапом і запорукою вдалого наукового дослідження певного або певних (говорячи про компаративний підхід) творів художньої літератури.

Теоретичний дискурс дослідження вказує на досить сучасну тенденцію в літературознавстві: використання методології структурального аналізу художнього тексту з гармонійним поєднанням аналізу сюжетно-тематичних та жанроутворюючих особливостей твору.

Трансдисциплінарний характер будь-якої досліджуваної моделі безпосередньо вказує на неподільну єдність літератури, філософії та психології з метою дослідження світомоделюючого начала.

Література:

1. Тюпа В.И. Анализ художественного текста. Москва : Академия, 2006. 336 с.
2. Барт Р. Нулевая степень письма. Москва : Академический проект, 2008. 431 с.
3. Тынянов Ю.Н. История литературы. Критика : Санкт-Петербург, 2001. 572 с.
4. Косиков Г.К. «Структура» и/или «текст» (стратегии современной семиотики). *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму*. Москва : Прогресс, 2000. С. 3–48.
5. Лотман Ю.М. Об искусстве. Санкт-Петербург : «Искусство – СПБ», 2000. 704 с.
6. Успенский В.А. Прогулки с Лотманом и вторичное моделирование. Лотмановский сборник-1. Москва. 1995. С. 106–107.
7. Астрахан Н.І. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав (Серія : «Монограф»), 2014. 432 с.
8. Лотман Ю.М. Тезисы к проблеме «Искусство в ряду моделирующих систем»,*Об искусстве.* Санкт-Петербург : «Искусство – СПБ», 2000. С. 387–399.
9. Гастев Ю.А. Модель II, *Большая Советская Энциклопедия*. (*В 30 томах*) / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва : Советская энциклопедия, 1974. Т. 16. С. 399–400.

10. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 683 с.
11. Мамардашвили М.К. Превращенные формы (О необходимости иррациональных выражений). *Формы и содержание мышления*. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2011. С. 243–262.
12. Вольський А.Л. Фридрих Шлейермахер и его герменевтическая теория / перевод с немецкого А.Л. Вольського ; научный редактор Н.О. Гучинская. Санкт-Петербург : Европейский дом, 2004. 540 с.
13. Мейлах Б.С. Проблема ритма, пространства и времени в комплексном изучении творчества. *Ритм, пространство и время в литературе искусстве*. Львів : Наука, 1972. 298 с.
14. Кодак М.П. Поетика як система: Літературно-критичний нарис. Луцьк : Твердиня, 2010. 176 с.

Khairulina N. Literary science aspects of modeling a literary composition

Summary. The article under consideration is devoted to the study of the nature of the modeling process, its algorithm of expression and achieving optimal goals in the process of semiotic analysis of any literary text. It is proved that the literary modeling procedure in literature study has its origins from the theory of structuralism. The author considered various options for the interpretation of the term "model", described the interaction of a specific literary model on poetical and semiotic levels of formation of artistic and interpretive models. In general, there could be distinguished the following levels of models' functioning: a feature model as the definition of literary works in terms of its relationship with reality; analytical model of artistic text as a functional characteristic of its structure and its internal contradictions; the interpretative model of a literary work as a form of its being actualized in the process of readers' reception; the theoretical model as a description of literary facts, the mechanisms of their generation, of patterns of deployment of the literary process on the basis of a particular theoretical and literary methodology; only semiotically-cultorology model as intertextually interpretation of "the significance" of literary theories By the examples of works of English and Ukrainian literatures the author identified the possible options for implementation of different literary models: 1) an illusory model of existence (O. Wilde "The Picture of Dorian Gray" (1891)), 2) pragmatic model of existence (T. Dreiser's "An American Tragedy" (1925)), 3) the irrational model of existence (I. Franko "For the home fire" (1897)) and others. Having been selected on the base of the study of artistic and semiotic comparative analysis overcomes the well-established contradiction between the concepts of "text analysis" and "interpretation". It means that the result of the analysis of a literary text and interpretation of a literary work is their models building.

Key words: model, structure, sign, modeling, poetics, semiotics.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25+(347.96:7.071.3)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.11

Alekseev N. E.,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages № 1
National University "Odesa Law Academy"

Alekseeva L. I.,
Lecturer at the Department of Foreign Languages of Professional Communication
International Humanitarian University

Syniova T. V.,
Lecturer at the Department of Foreign Languages of Professional Communication
International Humanitarian University

TRANSLATION COURSE FOR LAWYERS: EXCESSIVE KNOWLEDGE OR NECESSITY?

Summary. The article addresses the urgent issue of the appropriateness and prospects of teaching the theoretical and practical course of translation to professionals other than philologists. Growing international contacts and the processes of European integration have resulted in the increasing demand in translation which predetermines the topicality of the article. "Translation and interpretation" in this article is understood as translation and interpretation solely for the pair of languages Ukrainian-English, the choice being substantiated. The conclusions and propositions are deemed relevant solely for this country. The history of training translators and interpreters in Ukraine has been investigated with regard to the impact it has had on the current state of T&I training. A comparative analysis of translators' training in Ukraine and some European countries (Austria, Belgium, Germany and Denmark) has been propounded. The article analyzes some of the problems of T&I training, relevant both for Ukraine and for European countries, as well as the shortcomings that are characteristic only of the Ukrainian educational system. Directions and methods for resolving them have been proposed including deeper study of European best practice in this respect and more active involvement in research of mutually interesting theoretical and practical issues of T&I training. The article summarizes the arguments in the discussion as to who can make a better translator: a linguist with a profound knowledge of a foreign language and specialized training or a professional in a certain field with sufficient knowledge of a foreign language. The conclusions propounded in the article read that the different types of translator's work require specific knowledge and skills and therefore it appears reasonable to employ graduates with a degree in technical subjects who also have excellent language skills for technical translations. It has also been emphasized that even good knowledge of a foreign language is insufficient for adequate translation and therefore, these specialists need additional training in theory and practice of translation. The range of professional translators' tasks has been outlined.

Key words: market of translation services, prospects of training translators, T&I training, history of training translators and interpreters, professionals other than linguists, translatology, interpretation and conference translation.

The market of translation service as well as the nature and the scope of translators' and interpreters' work have undergone drastic changes, especially within the recent 20 years. This has occurred due to increasing expansion of international contacts in the world in general, and in Europe, in particular, on the one hand, and rapid development of information technologies, on the other hand.

Certain reservations should be made from the outset. Firstly, "translation and interpretation" in this article is understood as translation and interpretation solely from and into English. Secondly, the prospects of such a course are investigated in respect of Ukraine taking into account the tradition and present-day reality of language studies in this country and the national and international experience in translator's training. The situation in other countries may appear different and, therefore, the conclusions made in this article may be irrelevant in other cases. Thirdly, "lawyers" in the title may also apply to engineers, physicists or mathematics or, in fact, all professionals other than linguists.

The array of languages in this research is restricted to the pair Ukrainian-English for a number of reasons. Firstly, since the end of World War II, English has become a unique means of international communication, which fact has been almost unanimously recognized at all levels – linguistic, political, economic, etc. This is especially true for Europe where the English language has become a lingua franca [1]. In the National report on the training of translators and interpreters in Denmark, Karen M. Lauridsen mentions it as a fact that "English is basically regarded as the international lingua franca" in Denmark [2]. Moreover, the recent two decades have witnessed the emergence of a new phenomenon – European English, which appears to possess wide potential for further development and a possibility to become a distinct dialect of the English language [1]. Secondly, English has been chosen for this study from the viewpoint of practicability. In this country, it occupies the largest segment of educational programs both at the level of secondary and higher education. The example of the National University "Odessa Academy of Law" supports this viewpoint since the number of students who continue studying German and French does not exceed 10 per cent of all students. Further, a certain improvement in the quality of mastering English can be observed within the recent decade in Ukraine, although the results are clearly far more humble than those in Denmark (and many other European countries), where according to the National report on the training of translators and interpreters in Denmark, "The first foreign language for Danes is clearly English, which is an obligatory school subject from 4th form (age 10). Most Danes

under the age of 50 can communicate quite well in everyday English" [2]. Nevertheless, quite a sizable number of Ukrainian students in their fourth/fifth year can demonstrate the proficiency in the English language that would be sufficient to start training in the fundamentals of translation and interpreting.

Therefore, the article **aims** at researching into the prospects of training professionals other than linguists in translation and interpretation. Rapid evolution of the international market of translation and the changes in the tasks and nature of the work performed by translators/interpreters determine the topicality of this research. The changing nature of and approaches to the training of translators and interpreters serves as the object of the study. The European and domestic practice of interpreters' and translators' training is the material of the investigation.

The development of IT technologies has brought radical changes to all spheres of human intellectual activity including translation. This has affected both the process of translation *per se* and translators' training. As has been justly marked by Christine Pagnoulle from the Université de Liège in the National Report on the training of translators and interpreters in Belgium, "All schools are now aware of the need to include computer skills in the training of translators. It is essential that a translator should be able to use modern information and communication technologies. In this respect courses on CAT and terminology management are indispensable" [2]. The National report on the training of translators and interpreters in Austria practically echoes, stating "…it will be necessary to enhance technical skills especially in the field of computer aided translation and the use of terminology data bases by establishing adequate training programs and providing access to existing databases" [2].

However, the effect of availability of numerous computer translation programs is not as unambiguous as it may seem at first glance. Undoubtedly, improved translation programs provide a possibility for practically every person, especially those having basic command of a foreign language, to perceive the meaning of a foreign text. It may create the impression with many people that they are able to translate – at least written texts – in all cases. However, the requirements for published texts, e.g. in scientific journals or educational manuals, still extend far beyond the possibility of machine translation. A similar picture becomes obvious during international scientific conferences, round-table discussions, etc. Professionals who can easily communicate with their colleagues, also about professional issues, are not able to provide adequate interpretation of reports and other materials, let alone to perform conference translation. This type of work has been traditionally performed by professional translators (interpreters). Therefore, the demand on the translation market in this country includes high-quality, or at least adequate translations and interpretations, traditionally in the wide sphere of knowledge.

Historically, the supply on the market of translations and interpretations in this country developed as follows: in the USSR, professional translators/interpreters were trained at a number of universities in Moscow and the capitals of union republics mostly to cover the needs of the diplomatic service. Military translators were trained at specialized faculties of military academies or recruited from civil specialists. All other jobs connected with translation, e.g. guide interpreters for the Intourist, were performed by graduates of philological departments of universities. On the other hand, a considerable bulk of technical translation was done by professionals in the corresponding field having some knowledge of a foreign language (languages). For this purpose, a 10 per cent increase in wages was provided for specialists who used foreign languages in their work and could prove their proficiency in a European language and 20 per cent was paid for an oriental or rare language.

This situation gave rise to discussions as to who can make a better translator: a linguist with a profound knowledge of a foreign language and specialized training or a professional in a certain field with sufficient knowledge of a foreign language.

The collapse of the Soviet Union brought new developments in the situation. The open borders and growing international contacts resulted in increasing demand for translation services in ex-Soviet republics including Ukraine. Soviet universities had developed a surprisingly efficient system of teaching foreign languages given that the majority of university graduates had not had a possibility to communicate with native speakers, let alone visiting the country where the language they studied was spoken. A student could graduate from a foreign languages department of a university, successfully complete a post-graduate course and finally defend his/her doctoral thesis without ever communicating with a native speaker. The only problem was that the language they spoke might have seemed too academic or bookish to a native speaker.

Closing of many educational and scientific institutions and galloping inflation of the 1990s forced these specialists to seek new application for their skills and translation seemed to be a natural choice, especially taking into account the growing demand. These people with good linguistic education generally did not take any special courses learning primarily by experience using the trial and error method. Further, the growing demand stimulated opening of a number of new, frequently commercial faculties at universities, which alleged to be training translators. Studying foreign languages, mainly English became even more prestigious than in the Soviet period since this received a clear possibility of practical use.

However, development and wide spread of IT technologies in the 2000s paradoxically slowed down the development of the translation profession since it narrowed the sphere of its practical application. Translation of numerous documents, including technical and business correspondence, which had been previously done by translators, was increasingly successfully performed by computers. This limited the sphere of a translator's work to the most complicated and important tasks and interpretation including conference translation. This work requires high qualification, which had been previously acquired in the course of practical work starting from easier tasks now performed by computers. In the late 1980s – early 1990s, tourist groups travelling to foreign countries were accompanied by interpreters who translated even everyday communication. This also became unnecessary thanks to the growth of awareness of foreign languages among the younger generation of Ukrainians.

Thus, the possibility for the linguists to acquire translator's competence through practice decreased, which gradually resulted in the decrease in the number of experienced translators available in the market. Presently, the professional translators and interpreters who are still available normally value their services higher. The situation that has been formed by to date frequently requires from the professionals remembering the saying "It's up to you to have a boat if you want to stay afloat" meaning that now they have to fully or partially perform the work, which was previously done by a professional translator/interpreter.

The above said attaches new topicality to the already mentioned discussion as to who can make a better translator: a linguist with a profound knowledge of a foreign language and specialized training or a professional in a certain field with sufficient knowledge of a foreign language. The supporters of the latter standpoint usually argue that professionals have a better command of professional terminology in their mother tongue and, which is probably even more important, deeper perception of the inner logic of professional texts. They offer additional arguments saying in particular that "Faced with international business, many entrepreneurs quickly realized that full-fledged professional communication was simply impossible through the mediation of translators, and that their employees should not have just a good command of a foreign language, but first and foremost be highly qualified professionals" [3]. The above mentioned statement is supported by examples of actual employers' requirements for future employees.

M. Vatutin summarizes the arguments of the critics:

− adequate translation is impossible without "deep familiarization" with theories of translation;

− only linguists can know a foreign language;

− engineers cannot know a foreign language and they have "problems" even with their native language.

He further somewhat sarcastically noted that "it is difficult for linguists to somehow justify their "exclusivity" having only these unconfirmed tales in the arsenal" [3].

Despite all the sarcasm, these arguments cannot be ignored. Linguists normally do know both the foreign language(s) and the mother tongue better simply because they have spent far more time on learning them. Moreover, theoretical knowledge both in linguistics and "translatology" normally allows achieving better results in translation. This may not be critical for technical translation but remains of utmost importance for literary or diplomatic and often for legal translation/interpretation where not only the meaning, but also "shades" of meaning are essential. In addition, universities are making attempts to meet the challenge by introducing specialization in their curricula, e.g. translation in the sphere of law, IT, tourism, sciences, etc.

Further, deficiencies in training translators and interpreters in Ukraine add to the argumentation. Many of them are also inherent in the systems of T&I training of European countries. One of the basic problems faced by Ukrainian faculties training translators and interpreters is lack of understanding of the specificities of such training, which is frequently basically similar to that of philological faculties. Similarly, the National Report on the training of translators and interpreters in Germany reads, that there is "…the tendency to equate T&I training with foreign language training or more general "language studies" and that "only recently have there been efforts to develop course components specific to translation and interpretation courses" [2]. Among basic deficiencies in the system of T&I training, the same report mentions "the lack of any official definition as to what qualifies a "translator" or "interpreter", and that despite recent attempts to address the problem "there is no generally accepted, official qualification required for using the designation "translator" or "interpreter" [2].

More or less successful attempts to address the deficiencies have been made both in European countries and Ukraine. They generally follow two directions:

Development of the theoretical basis. On a more general level this includes the theory of translation or "translatology" (a new term applied in some European countries [2]). More specifically, this means development of educational courses characteristic of T&I training.

Bringing the curriculum closer to practice, i.e. to the requirements set by would-be employers.

The latter direction is usually viewed similarly to what is written by Antony Pym in "Training translators", "Some of the steps being taken to bring training closer to the market include inviting professionals into the classroom, assessing of students on the basis of portfolios of their completed translations, using real-world ('authentic') translation tasks with explicit instructions from a client, and generally modelling competencies and skill sets in ways that can match up with market demands" [4].

In addition to the deficiencies common for many European countries Ukrainian universities have individual problems in regard to T&I training, the major being inadequate student mobility. Whereas in Austria, for example "exchange possibilities are being taken advantage of by a large proportion of <…> students, and are generally seen as an excellent opportunity to further the aims and objectives outlined in our curriculum. Both student mobility and teacher mobility have come to be regarded as a major factor in improving cross-cultural awareness and cooperation" [2], student exchange for Ukrainian higher educational institutions, especially in humanitarian sphere, remains an exception rather than a rule. Justly remarking that "where language enhancement is involved, staying in a foreign country where the studied language is spoken is essential", Christine Pagnoulle from Université de Liège, Belgium further notes that "most of the institutions <…> have greatly benefited from exchange programmes, both standard ERASMUS/SOCRATES exchanges and programmes involving Central and East European universities and institutions (TEMPUS)" [2]. Financial problems faced both by Ukrainian universities and their students largely hinder wide participation in these programs.

Although information technologies allow Ukrainian educational institutions maintaining general awareness of modern methods for T&I training applied in EU countries, still lack of this country universities' involvement in European educational space can be regarded as an additional drawback of Ukraine's T&I training system.

Taking account of the above said, certain **conclusions** can be made.

Firstly, in the present circumstances, translation by professionals other than linguists seems a reasonable option in many cases. This also goes in line with the European practice where "firms and institutions increasingly employ graduates with a degree in technical subjects who also have excellent language skills rather than translators" [2].

Secondly. Antony Pym in "Training translators" justly remarked, "Just as everyone can sing, be it badly or well, so everyone who knows more than one language can translate, to some degree. However, not everyone is paid to sing opera, and not all translators are at the pinnacle of the translation profession" [4]. It should be therefore understood that simply knowing a foreign language does not make a good translator. Taking into account the growing demand in translation, it appears expedient to train professionals (in our case – lawyers) with the sufficient knowledge of English in the basics of translation theory and practice. This is especially true in case of interpretation.

Thirdly, professional translators/interpreters remain indispensable in many spheres of international communication, primarily literature, journalism and culture in general and diplomatic service. The possibility of training professionals other than linguists

for conference translation seems doubtful and impracticable. Therefore, conference translation will most probably remain the domain of professional interpreters.

Fourthly, since it appears highly unlikely that the financial situation in Ukrainian universities will change for the better, at least in the nearest future, domestic universities should continue developing other methods of improvement of their students' communication skills and achieve greater involvement in their European colleagues' attempts to develop professional standards and generally accepted, official qualification required for using the designation "translator" or "interpreter".

References:

1. Euro-English: peculiarities of evolution / N.E. Alexeyev, L.I. Alexeyeva, T.V. Synyova. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. Вип. 33(2). С. 162 –165.
2. National Reports on the Training of Translators and Interpreters Appendix to the Final Report. URL: http://www.celelc.org/projects/Past_Projects/TNP_Languages/TNP1_resources/SP7NatReps.pdf
3. Так ли уж нужны переводчики работодателям из научно-технической сферы? URL: http://forum.lingvolive.com/thread/d1182/
4. Antony Pym. Training translators. URL: https://www.researchgate.net/publication/297128820_Training_Translators
5. Легко ли быть переводчиком? URL: http://fridge.com.ua/2009/04/legko-li-byit-perevodchikom/
6. Baer, B.J., and Geoffrey S. K., eds. (2003), Beyond the Ivory Tower. Rethinking Translation Pedagogy, Amsterdam and Philadelphia : Benjamins.
7. Bowker, L. (2004), 'What does it take to work in the translation profession in Canada in the 21 century? Exploring a database of job advertisements', Meta 49 (1): 960–972.
8. González Davies, M. (2005), 'Minding the process, improving the product: Alternatives to traditional translator training' / Martha Tennent (ed.) *Training for the New Millennium*. Pedagogies for Translation and Interpreting (Amsterdam and Philadelphia: Benjamins).

Алєксєєв М.Є., Алєксєєва Л.І., Синьова Т.В. Курс перекладу для юристів: надмірне знання чи необхідність?

Анотація. У статті розглядається нагальне питання доцільності та перспектив викладання теоретичного та практичного курсу перекладу для фахівців певних спеціалізацій, окрім філологів. Зростання міжнародних контактів та процесів європейської інтеграції призвели до зростання попиту на переклад, що зумовлює актуальність статті. «Переклад та усний переклад» у цій статті розуміється як усний та письмовий переклад виключно для пари мов українсько-англійська, вибір яких у статті був обґрунтований. Висновки та пропозиції вважаються актуальними виключно для нашої країни. Історію підготовки фахівців з усного та письмового перекладу в Україні було досліджено з огляду на вплив, який вона мала на сучасний стан підготовки фахівців з усного та письмового перекладу. Було проведено порівняльний аналіз підготовки перекладачів в Україні та в деяких європейських країнах (Австрія, Бельгія, Німеччина та Данія). У статті проаналізовано деякі проблеми навчання T&I, актуальні як для України, так і для європейських країн, а також недоліки, характерні лише для української освітньої системи. Запропоновано напрями та методи їх вирішення, включаючи більш глибоке вивчення найкращої європейської практики в цьому відношенні та активнішу участь у дослідженні взаємно цікавих теоретичних та практичних питань тренінгу з питань науково-технічних досліджень. У статті були узагальнені аргументи дискусії щодо того, з кого може вийти кращий перекладач: із лінгвіста із глибоким знанням іноземної мови та спеціальною підготовкою або професіонала певної галузі зі знанням іноземної мови. У висновках, викладених у статті, випливає, що різні види роботи перекладача потребують конкретних знань та навичок, і тому видається розумним працевлаштування випускників зі ступенем технічних предметів, які також володіють чудовими знаннями мови для технічного перекладу. Також було підкреслено, що навіть хорошого знання іноземної мови недостатньо для адекватного перекладу, а тому цим спеціалістам необхідна додаткова підготовка з теорії та практики перекладу. Окреслено коло завдань професійних перекладачів.

Ключові слова: ринок перекладацьких послуг, перспективи підготовки перекладачів, навчання T&I, історія підготовки письмових та усних перекладачів, фахівці-нефілологи, усний послідовний та синхронний переклад.

УДК 811.161.1:811.161.2]'255.4
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.12

Гайдук Н. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету

Кокташ М. Г.,
студентка ОС «Магістр» спеціальності «Філологія. Переклад (українська, російська, польська)»
Маріупольського державного університету

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ "GOOGLE TRANSLATE"

Анотація. У статті проаналізовано питання використання машинного перекладу у професійній перекладацькій діяльності, що нині цікавить як науковців-лінгвістів, так і виробників програмного забезпечення, оскільки натепер машинний переклад – це цілий спектр прогресивних інформаційних технологій, що швидко розвиваються і мають широке поле застосування. Саме в умовах бурхливого розвитку науково-технічного й інформаційного прогресу особливо актуальний пошук шляхів надання максимальної допомоги професійним перекладачам. Повністю замінити людину-перекладача програмами-перекладачами нині неможливо, проте виявляється можливим хоча б максимально автоматизувати процес перекладу, що здійснюється людиною, щоб полегшити нелегку працю людини-перекладача, зробити її максимально ефективною. Здійснити таке можна лише за максимальної інтеграції зусиль спеціалістів у галузях кібернетики, програмування, психології та лінгвістики, це допоможе створити таку систему машинного перекладу, яка б дозволила отримувати адекватний переклад тексту без втручання людей-перекладачів. Досягнення цієї мети в майбутньому неможливе без ретельного аналізу причин появи типових помилок, що виникають у разі машинного перекладу. Автори статті аналізують типові помилки, що виникають під час машинного перекладу, за допомогою СМП "Google Translate", групуючи їх на лексичні (зокрема й лексикографічні), граматичні, синтаксичні помилки, та помилки, що виникають внаслідок відсутності словоформи у словнику СМП, на матеріалі перекладів російською мовою уривків зі стрічок новин сучасних українських інформаційних агентств, виконаних за допомогою СМП "Google Translate", що вивчаються, досліджуються й оцінюються з урахуванням інформації щодо алгоритмів роботи систем машинного перекладу, їхніх граматик, словників та внутрішньої побудови.

Ключові слова: інформаційні технології, машинний переклад, системи машинного перекладу, Google Translate.

Постановка проблеми. XXI століття характеризується бурхливим розвитком інформаційних технологій і неухильним ростом обсягу інформації, що споживається, саме тому перекладацька діяльність на ринку праці стає все більш затребуваною. Як наслідок технічного прогресу – не лише збільшення кількості перекладачів, а й підвищення якості їхньої освіти, наявність навичок роботи із засобами технічного прогресу, зокрема системами машинного перекладу (далі – СМП). «Прогресивний розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій та безперервне розширення меж інформаційного простору відкривають перед майбутніми фахівцями безмежний океан можливостей, про які людство навіть і не мріяло сімдесят або лише двадцять років тому» [9, с. 233].

Питання використання машинного перекладу у професійній перекладацькій діяльності нині цікавлять як науковців-лінгвістів, так і виробників програмного забезпечення, оскільки натепер машинний переклад – це цілий спектр прогресивних інформаційних технологій, що швидко розвиваються і мають широке поле застосування. «Із збільшенням об'ємів інформації і вдосконаленням технологій її машинної обробки ростуть запити щодо швидкості всіх видів перекладу, зокрема і перекладу художніх творів. У цьому контексті робота над створенням системи машинного перекладу, що могла б ефективно виконувати такі функції, є актуальним завданням прикладної лінгвістики» [7, с. 69].

Саме в умовах бурхливого розвитку науково-технічного й інформаційного прогресу особливо актуальний пошук шляхів надання максимальної допомоги професійним перекладачам. Повністю замінити людину-перекладача програмами-перекладачами нині неможливо, особливо це стосується художнього перекладу. «Переклад художніх творів вимагає від перекладача не тільки знання мови оригіналу і навичок перекладу, а також глибокого рівня фонових знань, уміння працювати зі стилем і абстрактного мислення. На сучасному етапі розвитку науки і техніки всі ці вимоги важко перенести на комп'ютерну програму або вебзастосунок, що виконує функції системи машинного перекладу. У результаті, машинний переклад у цій сфері не застосовується загалом або застосовується тільки як допоміжний засіб, водночас основні функції виконує людина-перекладач» [7, с. 69]. Проте виявляється можливим хоча б максимально автоматизувати процес перекладу, що здійснюється людиною, щоб, з одного боку, максимально полегшити нелегку працю людини-перекладача, а з іншого – зробити цю працю максимально ефективною. Здійснити це можна лише за максимального інтегрування зусиль спеціалістів у галузях кібернетики, програмування, психології та лінгвістики, це, можливо, дозволить створити таку систему машинного перекладу, яка б дозволила отримувати адекватний переклад тексту без втручання людей-перекладачів. Досягнення цієї мети в майбутньому неможливе без ретельного аналізу причин появи типових помилок, що виникають під час машинного перекладу, отже, тему дослідження можна вважати актуальною.

Об'єктом дослідження є переклади російською й українською мовами уривків зі стрічок новин сучасних українських

інформаційних агентств, виконані за допомогою СМП "Google Translate", що вивчаються, досліджуються й оцінюються з урахуванням інформації щодо алгоритмів роботи систем машинного перекладу, їхніх граматик, словників та внутрішньої побудови.

Предметом дослідження є типові помилки, що виникають під час автоматичного перекладу за допомогою СМП до втручання у переклад професійного перекладача.

Мета статті полягає в систематизації типових помилок, що виникають під час автоматичного машинного перекладу, а також в узагальненні проблем, з якими стикаються системи машинного перекладу, для досягнення функціонально-прагматичної адекватності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше думку про можливості машинного перекладу висловив Чарльз Беббідж, який розробив проєкт цифрової аналітичної машини – механічного прототипу електронних цифрових обчислювальних машин, що з'явилися через сто років [1]. У XVIII та XIX століттях було розроблено багато універсальних мов, зокрема й есперанто. Відомо, що ідея універсальної мови для машинного перекладу ніяк не проявилася на початкових етапах розвитку цієї технології. Замість неї розглядалися тільки пари мов. Однак протягом 1950–1960-х років XX століття дослідники в Кембриджі, на чолі з Маргарет Мастерман, у Ленінграді, на чолі з Миколою Андрєєвим, у Мілані, на чолі із Сільвіо Чеккато почали роботу в цій галузі [1].

Наше дослідження спирається на праці з машинного перекладу М. Блехмана [2; 3], В. Войнова [3], Ю. Марчука [5], Г. Ситар [6], Ф. Бацевича [1], М. Періжняка [7], А. Янківця [9], роботи з теорії перекладу В. Комісарова [4], О. Швейцера [8].

Виклад основного матеріалу. Класифікація, систематизація та вивчення помилок СМП виникли із практичних потреб редагування перекладу і вдосконалення СМП. Помилки СМП можна згрупувати в кілька типів. Покажемо це на прикладах перекладів російською мовою уривків зі стрічок новин сучасних українських інформаційних агентств, виконаних за допомогою СМП "Google Translate". За основу класифікації помилок, що виникають під час перекладу за допомогою СМП, взяли класифікацію Г. Ситар [6].

Отже, розглянемо типові помилки, що виникають під час перекладу за допомогою СМП "Google Translate":

1. Досить поширеним явищем у текстах, перекладених за допомогою СМП "Google Translate", є наявність неперекладених слів у тексті перекладу, коли програма просто не може знайти еквівалентний відповідник у мові перекладу.

Основних причин для цього кілька:

1.1. Відсутність слова або форми слова в електронному словнику (неповнота словника), здебільшого це стосується неологізмів або ж власних назв, цю проблему можна вирішити додаванням потрібних слів до словника користувача), наприклад:

Текст оригіналу (далі – ТО):

«19 листопада 2018-го на 97-му році помер професор Ілько Корунець. Його називають фундатором сучасної української школи перекладознавства» [12].

Варіант перекладу за допомогою СМП "Google Translate" (машинний переклад (далі – МП)): *«19 ноября 2018-го на 97-м году умер профессор Илья Корунець. Его называют основателем современной украинской школы перекладознавства».*

Запропонуємо відредагований варіант перекладу даного прикладу (текст перекладу (далі – ТП)):

«19 ноября 2018-го на 97-м году умер профессор Илья Корунец. Его называют основателем современной украинской школы переводоведения».

У даному прикладі бачимо дві помилки: неперекладеними залишилися прізвище *«Корунець»* і термін *«перекладознавство».*

1.2. Неправильне написання слова (в аналізованих нами стрічках новин помилок не знаходили). Теоретично перед застосуванням СМП людина-перекладач повинна ретельно перевірити текст, що підлягає перекладу, для запобігання виникненню помилок такого характеру. Це стосується і наступного виду помилок СМП.

1.3. Неправильне оформлення переносу слів (перенос, поставлений вручну, насправді є дефісом, у комп'ютерному словнику немає таких слів), наприклад: «*пояс-нення», «вихова-ність»* тощо. В аналізованих нами стрічках новин виставлених вручну переносів також не знаходили.

Варто наголосити, що помилкою саме СМП є лише помилка, що ми класифікували в пункті 1.1, а помилки, зазначені в пунктах 1.2 та 1.3, – це помилки не програми, а людини, яка припустилася помилок у тексті оригіналу, або ж помилки людини-перекладача, що готувала текст до перекладу і підготувала його на неналежному рівні. Саме тому не зупиняємося на цих двох видах помилок.

2. Лексичні (зокрема, й лексикографічні) помилки:

2.1. Вибір словникового еквівалента (значення слова), що не відповідає контексту (неврахування багатозначності слова), наприклад:

ТО: *«Одного дня їм цілком випадково вдається відбити масовану ворожу атаку»* [10].

МП: *«Однажды им совершенно случайно удается отбить массированную враждебную атаку».*

Неправильно обраний еквівалент слова *«ворожий».* Обрано значення *«враждебный»,* тоді як правильний варіант – *«вражеский».*

ТП: *«Однажды им совершенно случайно удается отбить массированную вражескую атаку».*

2.2. Неправильний вибір словникового еквівалента внаслідок орфографічної помилки (за умови збігу неправильного написання з іншим словом), наприклад: *«сумма» (рос.) та «сума» (рос.) – укр. «сума», або «торба».* Як уже було зазначено вище, у стрічках новин помилок не знаходимо, але теоретично перекладач повинен враховувати таку ситуацію.

2.3. Неврахування омонімії, наприклад:

ТО: *«Наші країни й народи – це не просто сусіди. Ми брати й сестри. І про це ми ніколи не повинні забувати», – заявив глава держави»* [11].

МП: *«Наши страны и народы – это не просто соседи. Мы брать и сестры. И об этом мы никогда не должны забывать», – заявил глава государства».*

ТП: *«Наши страны и народы – это не просто соседи. Мы братья и сестры. И об этом мы никогда не должны забывать», – заявил глава государства».*

У даному прикладі маємо справу з омонімією *«брати»* – дієслово й іменник множини.

2.4. Неврахування загального / спеціального характеру слова в певному контексті (тобто загальновживане це слово чи

термін), що може пояснюватися тим, що у СМП словник націлений на переклад текстів загальної, а не спеціальної тематики, досить часто СМП обирає загальну лексику замість медичної, хімічної тощо, наприклад:

ТО: *«Унаслідок інциденту жінка отримала забій м'яких тканин та струс мозку»* [12].

МП: *«В результате инцидента женщина получила забой мягких тканей и сотрясение мозга».*

ТП: *«В результате инцидента женщина получила ушиб мягких тканей и сотрясение мозга».*

СМП сприйняла медичний термін *«забій»* у значенні *«поверхня корисної копалини (гірської породи), яка виймається під час видобувних робіт або при проведенні гірничої виробки».*

2.5. Неврахування сполучуваності слів, буквальний поелементний переклад стійкої сполуки, наприклад:

ТО: *«Напомним, заместитель главы НБУ Дмитрий Сологуб заявил, что колебания на валютном рынке Украины свидетельствуют о том, что в стране в действительности гибкий плавающий обменный курс»* [11].

МП: *«Нагадаємо, заступник глави НБУ Дмитро Сологуб заявив, що коливання на валютному ринку України свідчать про те, що в країні в дійсності гнучкий плаваючий обмінний курс».*

ТП: *«Нагадаємо, заступник глави НБУ Дмитро Сологуб заявив, що коливання на валютному ринку України свідчать про те, що в країні насправді гнучкий плаваючий обмінний курс».*

Маємо справу з помилкою *«в действительности» – «у дійсності»* (правильно – *«насправді»*).

2. 6. Переклад власної назви як загальної, наприклад:

ТО: *«Печерский районный суд города Киева восстановил прежнего ректора Национального медицинского университета имени Богомольца Екатерину Амосову в должности руководителя вуза. Об этом Амосова сообщила в Facebook"* [11].

МП: *«Печерський районний суд міста Києва відновив колишнього ректора Національного медичного університету імені прочанина Катерину Амосову на посаді керівника вищого навчального закладу. Про це Амосова повідомила в Facebook".*

ТП: *«Печерський районний суд міста Києва відновив колишнього ректора Національного медичного університету імені Богомольця Катерину Амосову на посаді керівника вищого навчального закладу. Про це Амосова повідомила у в Facebook".*

2.7. Неправильний переклад скорочень за умови, що вони збігаються з іншим словом або формою слова, наприклад:

ТО: *«На Филиппинах от коронавируса из Китая умер 44-летний пациент. Об этом сообщает филиппинское отделение Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) на своей странице в Twitter"* [11].

МП: *«На Філіппінах від коронавируса з Китаю помер 44-річний пацієнт. Про це повідомляє філіппінське відділення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВІЗ) на своїй сторінці в Twitter".*

ТП: *«На Філіппінах від коронавіруса з Китаю помер 44-річний пацієнт. Про це повідомляє філіппінське відділення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) на своїй сторінці у Twitter".*

У даному разі маємо справу не лише з неправильним перекладом скорочення, крім того, у словнику СМП немає слова *«коронавірус».*

3. Граматичні помилки:

3.1. Неправильне визначення частиномового статусу слова, унаслідок цього добір іншого еквівалента (неврахування міжчастиномовної омонімії, тобто збігу форм різних слів), наприклад:

ТО: *«Не можна попрацювавши з тілом не повпливати на тонку структуру, але можна це робити намірено, через тіло. Що я, власне, і роблю»* [12].

МП: *«Нельзя поработав с телом не повлиять на тонкую структуру, но можно это делать намеренно, через тело. Что я, собственное, и делаю».*

ТП: *«Нельзя поработав с телом не повлиять на тонкую структуру, но можно это делать намеренно, через тело. Что я, собственно, и делаю».*

У даному разі маємо справу зі збігом форми прикметника та прислівника *«власне».*

3.2. Порушення керування й узгодження граматичних форм на рівні словосполучення, що пов'язано переважно із двома причинами, а саме: зміною граматичних категорій опорного слова (наприклад, категорії роду); збігом різних відмінкових форм у мові оригіналу (морфологічна омонімія), наприклад:

ТО: *«Головним героєм фільму є воєнний підрозділ із трьох чоловіків, який утримує одну доволі тиху ділянку фронту»* [10].

МП: *«Главным героем фильма является военный подразделение из трех мужчин, содержащий одну довольно тихую участок фронта».*

ТП: *«Главным героем фильма является военное подразделение из трех мужчин, удерживающее один довольно тихий участок фронта».*

Як бачимо, у цьому коротенькому реченні декілька помилок, два порушення керування й узгодження на рівні словосполучення, крім того, лексична помилка, про яку йшлося вище.

3.3. Неправильне творення граматичної форми слова внаслідок неврахування омонімії, приклад можемо навести з пункту 2.3.

3. 4. Помилки в перекладі прийменників, наприклад:

ТО: *«Ті, хто не уклав декларації з сімейним лікарем, терапевтом, у звичайному порядку можуть звернутися до терапевтів за місцем проживання»* [10].

МП: *«Те, кто не заключил декларации посемейным врачом, терапевтом, в обычном порядке могут обратиться к терапевтам по месту жительства».*

ТП: *«Те, кто не заключил декларации с семейным врачом, терапевтом, в обычном порядке могут обратиться к терапевтам по месту жительства».*

4. Синтаксичні помилки, що базуються здебільшого на порушенні норм побудови речень, наприклад:

ТО: *«Представитель Института электросварки внес ряд предложений для решения проблемы с мостом Патона: очистить все металлические конструкции от мусора; восстановить проходы; загерметизировать все протекающие участки, покрасить (для предотвращения коррозии в дальнейшем)»* [11].

МП: *«Представник Інституту електрозварювання вніс ряд пропозицій для вирішення проблеми з мостом Патона: очистити всі металеві конструкції від сміття; відновити проходи; загерметизувати всі протікають ділянки, пофарбувати (для запобігання корозії в подальшому)».*

ТП: *«Представник Інституту електрозварювання вніс низку пропозицій для вирішення проблеми з мостом Патона:*

очистити всі металеві конструкції від сміття; відновити проходи; загерметизувати всі ділянки, що протікають, пофарбувати (для запобігання корозії в подальшому)».

Висновки. Розглянувши типові помилки, що виникають під час перекладу за допомогою СМП "Google Translate", можемо констатувати, що для одержання правильного перекладу за допомогою СМП потрібне беззаперечне втручання людини, і не лише на етапі постредагування (під час якого людина може вибрати потрібне значення чи форму слова), але і до початку здійснення перекладу, коли треба належним чином підготувати текст, усунувши орфографічні й інші помилки, правильно обрати стилістику та специфіку мови оригіналу та перекладу, за потреби додати специфічні терміни до словничка користувача тощо. Тому попереднє редагування – це обов'язкова процедура МП на сучасному етапі. До того ж аналіз помилок СМП доводить, що переклад повністю за допомогою СМП, без втручання людини, на даному етапі розвитку СМП неможливий, навіть для медіатекстів загальної тематики.

Література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. С. 304–342
2. Блехман М. Машинный перевод: история и реалии. *Компьютерное обозрение.* 1996. № 5 (29). С. 22–23.
3. Блехман М., Войнов В. Методы построения локальных АСНТИ. Харьков : ХГУ, 1989. 106 с.
4. Комиссаров В. Смысловая стратификация текста как переводческая проблема. *Текст и перевод.* Москва : Наука, 1988. С. 32–56.
5. Марчук Ю. Проблемы машинного перевода. Москва : Наука, 1983. 232 с.
6. Островський Д., Ситар Г. Способи відтворення англійських власних назв українською та російською мовами (на матеріалі роману Дж.К. Ролінґ «Гаррі Поттер і філософський камінь»). *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2017. Т. 1. № 9. С. 58–62.
7. Періжняк М. Основні проблеми використання машинного перекладу для перекладу художніх творів. *Інтелектуальні системи та прикладна лінгвістика :* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 2012. С. 69.
8. Швейцер А. Теорияперевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука,1988. 214 с.
9. Янковець А. Особливості використання машинного перекладу в умовах професійної підготовки майбутніх перекладачів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» / гол. ред. І. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2012. Вип. 25. С. 233–236.
10. URL: https://www.ukrinform.ua/.
11. URL: https://www.rbc.ua/ukr.
12. URL: https://gazeta.ua/.

Gaiduk N., Koktash M. Typical errors when using a machine translation system "Google Translate"

Summary. The article deals with the use of machine translation in professional translation, which is currently of interest to both linguists and software developers, as today machine translation is a whole range of advanced, rapidly evolving information technologies which are widely used.

The search for ways to provide maximum assistance to professional translators is especially important in the conditions of rapid development of scientific, technical, and informational progress. It is not currently possible to replace completely a human translator by translating programs, but it is at least possible to automate the translation process performed by a person to facilitate the difficult work of a translator and make it as efficient as possible. This can only be done by integrating the efforts of cybernetics, programming, psychology and linguistics specialists. It will create a system of machine translation that allows to receive adequate text translation without the intervention of human translators. Achieving this goal is impossible without a thorough analysis of the causes of typical errors that occur with machine translation. The authors of the article analyze the typical errors that occur with machine translation using the system of machine translation "Google Translate", grouping them into lexical (including lexicographic), grammatical, syntactic errors, and errors that result from the lack of word forms in the dictionary of machine translation systems "Google Translate" in the translation material in Russian excerpts from newsfeeds of modern Ukrainian agencies, executed with the help of machine translation system "Google Translate", which are studied, researched and evaluated taking into account information about the working algorithm of machine translation systems, their grammars, dictionaries and internal construction.

Key words: information technologies, machine translation, machine translation systems, Google Translate.

УДК 81'25
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.13

Єлісєєва С. В.,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню проблеми культурологічного аспекту у сфері аудіовізуального перекладу. Надається поняття культури й висвітлюються особливості її відтворення в аудіовізуальному перекладі. Крім того надається поняття конотації та описується її роль в аудіовізуальному перекладі. Приділяється увага образності, яка є викликом для перекладача. Розглядаються такі невіддільні частини перекладацького процесу, як прагматична адаптація й локалізація аудіовізуального матеріалу, які застосовуються з метою поліпшення розуміння носіїв різних культур у міжкультурній комунікації.

У зв'язку з процесом глобалізації й інтеграції проблема реалізації культурологічного аспекту в перекладі аудіовізуального контенту є актуальною для взаєморозуміння й пізнання представників різних країн і культур. Проблеми, що виникають у процесі міжкультурного спілкування, пов'язані з відмінністю мовної картини світу в жителів різних країн. Основна проблема в процесі міжкультурного спілкування – це проблема прямого перекладу лексичних одиниць, з якою стикається перекладач. Когнітивний аспект, який вводиться в галузі теорії й практики перекладу, розширює його межі й розглядається в цій статті.

Проблему можливості або неможливості перекладу аудіовізуального тексту можна інтерпретувати по-різному залежно від критеріїв оцінки. Будь-який переклад додає нові лінгвістичні проблеми. Перекладач також повинен використати такі стратегії перекладу, як адаптація й локалізація. Під час виконання перекладу цього типу початковий текст замінюється його локалізованим аналогом. Невіддільною частиною процесу перекладу є прагматична адаптація аудіовізуального матеріалу з урахуванням базових знань цільової аудиторії й прагматична адаптація для збереження емоційного відгуку, оскільки це допомагає зберегти комунікативну мету матеріалу під час перекладу.

Ключові слова: культурологічний аспект, культура, переклад, аудіовізуальний контент, конотація, суспільство, народ, країна, адаптація, цільова аудиторія, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. У сучасному світі зростає важливість поняття культури, значна увага приділяється опису й інтерпретації національних традицій, способу життя людей, специфіки поведінки, мислення й сприйняття навколишнього світу. Проблема перекладу є найважливішим засобом міжкультурної комунікації, оскільки культура має особливе значення для перекладацької діяльності. Попри те що культурологічний аспект перекладу визнаний важливим, цей феномен ще недостатньо деталізований і описаний [1].

Проблеми, що виникають у процесі міжкультурної комунікації, пов'язані з відмінністю мовної картини світу в жителів різних країн. Основними проблемами в процесі міжкультурної комунікації є проблема перекладу безпосередньо лексичних одиниць й аспектуальна проблема, з якими стикається перекладач. Когнітивний аспект, який вводиться в теорію й практику перекладу, розширює його межі [2].

Аналізуючи це питання і відзначаючи ефективність перекладу в аспекті теорії комунікації, нема потреби проводити розмежування між усним і письмовим, прагматичним і літературним перекладом. Теорію перекладу можна поєднати з проблемою розуміння (кодування і декодування).

Стосовно наявних досліджень цього питання доцільно згадати німецького лінгвіста О. Каде, який зробив великий внесок у розвиток лінгвістичної теорії перекладу. Згідно з його думкою основна проблема перекладу, що виникає на рівні комунікації, – це відповідність між ефектом і наміром, що забезпечується перекладачем, який перебуває між відправником й одержувачем коду.

Проблемою перекладу аудіовізуального контенту в аспекті міжкультурної комунікації займалися такі лінгвісти, як Н. Афанаскина, Н. Тимко, И. Аликберова, Р. Фахрутдинов, А. Мірошник, Т. Лук'янова, а також Ю. Найда, К. Райс і Г. Вермеєр, А. Козуляев, В. Борщевський і багато інших. Що стосується вивчення культурологічного аспекту в цілому, як приклад одного з останніх досліджень можна згадати книгу Л. Гришаєвої й Л. Цурікової «Введення в теорію міжкультурної комунікації» (2004 р.).

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що взаємодія мови й культури все ще недостатньо вивчена. Існує два аспекти, в яких вона проявляється: 1) культура, відтворена в мові (національна мовна картина світу); 2) культура, що описана мовою (представлення фактів культури в змісті тексту). Кожен з аспектів має свою специфіку.

З погляду лінгвістики вивчення культурологічного аспекту аудіовізуального контенту також є актуальним, оскільки передавання відтвореної в початковому тексті культури є досить складним і недостатньо вивченим процесом [1].

Метою статті є поповнення й узагальнення знань і досліджень у сфері перекладу з погляду міжкультурної комунікації, висвітлення способів відтворення культурологічного аспекту в перекладах аудіовізуального контенту.

Мова взаємодіє з культурою не лише в процесі її виникнення й розвитку, але й у процесі пристосування її до потреб людського суспільства. Культурний компонент у будь-якому тексті представлений денотативним значенням або конотаціями, що його супроводжують. Тут можна помітити виразну відмінність у культурах різних народів. Наприклад, в українців свиняче сало є стравою національної кухні, а в мусульман його вживати не заведено. Репрезентація культури початкового тексту безпосередньо пов'язана з певними перекладацькими труднощами, що мають дві головні причини: 1) явище іноземної

культури не знайоме носіям мови, на яку виконується переклад; 2) аналогічне явище культури по-різному оцінюється різними народами (наприклад, носіями початкової мови – позитивно, а носіями мови, на яку виконується переклад, – негативно). Розбіжність культур є серйознішою перешкодою на шляху досягнення еквівалентності перекладу, ніж розбіжність мов [1].

Що ж ми розуміємо під терміном «культура» в аспекті перекладу аудіовідеоконтенту? Культура – це характеристика специфічних сфер життя людей, наприклад культура побуту, праці. Окрім цих сфер існує й духовна культура, до якої належать духовні й культурні цінності, література, музика, мистецтво, фольклор, релігія. Усі ці сфери значною мірою визначають менталітет суспільства та його побутові традиції, які мають бути тим або іншим способом відтворені в перекладі.

Культури за своєю специфікою можуть різко або частково відрізнятися одна від одної або мати певну схожість, що регулюється системою цінностей, мораллю, уявленнями й віруваннями. Культура не піддається системі оцінок, оскільки є невіддільною об'єктивною реальністю життя певного суспільства. Наприклад, дискримінація жінок у мусульманських країнах може бути незрозуміла й не прийнята європейським суспільством, тоді як у тих країнах це є складовою частиною мусульманської культури. Взаємодія культур через аудіовізуальний переклад припускає надання можливості цільовій аудиторії більше дізнатися й зрозуміти факти та ідеї, звичаї й традиції, властиві іншим культурам.

Що ж до самого аудіовізуального перекладу, його розуміють як «створення нової полісемантичної єдності на мові-реципієнті на основі єдності, що існувала на початковій мові, причому так, щоб воно чинило на носителя мови-реципієнта таку ж емоційну й поведінкову дію, як і на носителя початкової мови; щоб полісемантична єдність стала елементом культури мови-реципієнта, не була йому чужою» [3].

Перекладачеві аудіовізуального контенту необхідно вирішувати, яке значення надається певним культурним аспектам і в якому обсязі необхідно або бажано перекласти їх мовою цільової аудиторії. Наприклад, люди різних культур по-різному виражають емоції, в одних є предмети, які відсутні в інших, і навпаки, в одних країнах активно використовується те, що вже давно вийшло з ужитку в інших. Аудіовізуальний переклад є адаптацією оригінального матеріалу відповідно до потреб іншомовної цільової аудиторії, оскільки виникає необхідність забезпечення семантичної й формальної еквівалентності між початковим і перекладеним текстами, особливо коли йдеться про передавання культурологічних особливостей. Завдання перекладача зробити так, щоб у певний момент глядач відчув, наприклад, очікувані емоції, засміявся, заплакав тощо. У такому разі мета перекладача буде досягнута.

Культурологічні конотації, або «національні посилання», – один з найважчих моментів, з якими стикається перекладач аудіовізуального контенту. Конотація має додаткові семантичні або стилістичні функції, стійко поєднані з основним значенням у свідомості носіїв мови. Конотація призначена для вираження емоційних або оцінних відтінків висловлювання й відтворює культурні традиції суспільства [4]. Наприклад, фраза Рета Батлера з фільму «Понесені вітром» "*Frankly, my dear, I don't give a damn*" перекладається як «*Чесно кажучи, моя дорогенька, мені байдуже»*. Інший приклад: коли йдеться про висококласні престижні машини в певному початковому контексті, то в США найкрасивішою машиною всіх часів вважається Chrysler De Soto 1957 р., а у фільмах виробництва СРСР такою машиною завжди вважалася «Волга». Перекладачеві аудіовізуального контенту необхідно мати загальні знання про певну культуру, враховуючи під час перекладу всі необхідні конотації.

Ще одним важливим чинником для перекладу аудіовізуального контенту є час. З часом культура нації оновлюється, міняються погляди, ставлення до того чи іншого соціального явища, з'являється багато запозичень з інших культур, особливо з дуже поширених європейських. Те, що якийсь час назад було незрозумілим для певної цільової аудиторії й вимагало культурної адаптації, з часом стає ясним і прийнятним усередині цього суспільства й не вимагає додаткових пояснень, уточнень або замін з боку перекладача. І навпаки, культура суспільства початкового контенту може мінятися в протилежний від процесу глобалізації бік, набувати нових локальних форм і колориту, являючи тим самим трудність для перекладача, метою якого є ясне й чітке подання початкового матеріалу цільовій аудиторії.

Проблему можливості або неможливості перекладу аудіовізуального тексту можна інтерпретувати по-різному, залежно від критеріїв оцінки. Будь-який переклад додає нових лінгвістичних проблем. Для практичного розв'язання цього питання необхідні певні кількісні перетворення [2]. На думку І. С. Алексєєвої, «для досягнення адекватного перекладу доводиться вирішувати не лише задачу, що і як «перепозначити», але й завдання, що додати або, навпаки, опустити під час перекладу» [5].

Як відомо, переклад фразеологізмів, прихованого підтексту, ідіоматичних виразів, прислів'їв, емоційно забарвленої лексики, безеквівалентної лексики також представляє труднощі для перекладача аудіовізуального контенту. Перекладачеві необхідно застосовувати способи перекладу безеквівалентної лексики, враховувати культурологічні конотації, використовувати загальні знання про народ, країну, культуру з метою адекватного передавання вищезгаданої лексики.

Передавання в перекладі емотивних, стилістичних, образних аспектів значення може відігравати таку ж важливу роль, як і передавання предметно-логічного змісту. Слова «сонце», «місяць» в конотативному значенні є позитивними характеристиками, якостями в різних народів. У північних народів сонце сприймається як джерело життя, відродження, радості, що й відтворюється, наприклад, у зверненні до людини «сонце моє». У народів жарких країн аналогічна конотація видима швидше не в слові «сонце», а в слові «місяць» [6].

Відтворення в аудіовізуальному перекладі різних культур об'єднує народи, групи, навіть держави; культурної спадщини, історичної пам'яті – створює зв'язок між поколіннями. З погляду світової глобалізації можна сказати, що відтворення культурологічного аспекту в аудіовізуальному контенті має інтеграційну функцію й спрямоване на об'єднання культур з метою взаєморозуміння різних народів [7].

Проблема можливості перекладу пов'язана з фоновими знаннями. У словнику «Академік» ми знаходимо, що фонові знання забезпечують мовне спілкування й проявляються у вигляді смислових асоціацій і конотацій, дотримання норм мовної поведінки носіїв мови. Фонові знання можна розділити на знання про предмети та явища національної культури,

тобто реалії, і знання про загальноприйняті в країні мови, що вивчається, норми поведінки, тобто етикет. У аудіовізуальному перекладі в процесі адаптації часто трапляється генералізація понять або заміщення фонового знання оригіналу. Відбувається злиття фонових знань (часткове, з певними концесіями й допущеннями, або повне) або їх зіткнення [8].

Питання про те, наскільки потрібне перенесення фонових знань початкової культури, є актуальним і не перестає хвилювати перекладачів. Значущість елементів культурного досвіду для цільової аудиторії, яка належить до іншого культурного середовища, може здатися спірною. Імпліцитна інформація, тобто те, що мається на увазі в тексті або зображенні, може бути не виявлено як аудиторією переведеного аудіовізуального контенту (а також і перекладачем, оскільки в різних перекладачів може бути різний рівень міжкультурної компетенції), так і початковою аудиторією оригінальної версії.

Розглядаючи специфіку перекладу аудіовізуального контенту, можна помітити, що досить часто культурно значуща інформація становить окремі моменти фільму, що побічно стосуються сюжету. В аудіовізуальному перекладі важливо передати не так окремі моменти, як єдине ціле. Застосування прийомів, спрямованих на передавання прагматичних аспектів тексту, виявляється важким, а іноді й неможливим. В умовах аудіовізуального перекладу діапазон стратегій перекладача значно звужується, оскільки цей вид контенту призначений для миттєвого сприйняття й уведення коментаря перекладача неможливе [9]. Це визначає адаптація – спосіб передавання початкового контенту, спрямований на заміщення елементу початкової культури відповідним або таким, що відповідає елементу культури цільової аудиторії [10].

Що стосується мовної складової аудіовізуального контенту, насиченість тією чи іншою лексикою фільмів, комп'ютерних ігор, шоу тощо, вона демонструє культурний рівень, соціальну специфіку середовища. Як приклад можна привести перекладацьку адаптацію фільму Гая Річі "Lock, Stock and Two Smoking Barrels". Існує кілька перекладів, які різною мірою близькі до оригіналу й передають лексичну насиченість. Переклад близький до оригіналу, регістр і сфера спілкування якого не порушують заданого тону оповідання, водночас частенько він воістину неабияк адаптований для цільової аудиторії. Перекладач трансформує висловлювання, не відхиляючись від заданого оригіналом номінативного змісту, і це не порушує сюжетну й подієву тканину фільму, мова персонажів, як і раніше, експресивна й виразна: *He's got a couple of dirty little fingers in a couple of dirty little pies. – Він постійно в курсі пари-трійки брудних справ.*

They ponce around in funny hippy cloths all day, talking bollocks. – Бродять в ідіотських шмотках, як хіпі, цілими днями несуть усяку херню[11].

Розуміння аудіовізуального контенту безпосередньо залежить від наявності культурного багажу. Сприйняття аудіовізуального тексту в середовищі іншої культури можливе тільки через призму фонових знань представника приймальної культури. Цю особливість слід враховувати, перекладаючи такі тексти. Тому перекладачеві й доводиться вдаватися до таких стратегій перекладу, як адаптація й локалізація. Під час виконання перекладу цього виду, початковий текст замінюється його локалізованим аналогом. Невіддільною частиною перекладацького процесу є прагматична адаптація аудіовізуального матеріалу з урахуванням фонових знань цільової аудиторії й прагматична адаптація для збереження в перекладі емоційного відгуку, оскільки це дає можливість зберегти комунікативну мету під час перекладу матеріалу [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікація здійснюється за допомогою різних засобів, які не є тотожними в різних лінгвокультурах. Значна кількість інформації передається невербальними засобами кодування. Міжкультурна комунікація має закономірності психологічного, соціологічного, фізіологічного й антропологічного порядку. Тому доцільно інтерпретувати міжкультурну комунікацію, ґрунтуючись на вищезгаданих чинниках. Освоєння проблематики міжкультурного спілкування й відтворення культурологічного аспекту в перекладі аудіовізуального контенту має важливе значення не лише для формування й вдосконалення розуміння представників різних культур, але й для формування толерантної, когнітивної й комунікативно гнучкої особи [13].

Література:

1. Тимко, Н. Фактор «культура» в переводе / Н. Тимко. 2-е изд., дополн. Курск : Курск. гос. ун-т, 2007. 154 с. ISBN 978-5-88313-562-9.
2. И. Алекберова. Культурологические аспекты теории перевода. *Лингвистика и перевод :* научный сборник [Электронный ресурс]. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kulturologicheskie-aspekty-teorii-perevoda/viewer.
3. Козуляев А. Базовый курс аудиовизуального перевода (закадр, дубляж, субтитры) : мастер-класс [Електронний ресурс]. URL: https://www.avt-school.com/.
4. Коннотация. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/.
5. И. Алексеева. Профессиональное обучение переводчика. Санкт-Петербург, 2000. 205 с.
6. Валеева Н. Перевод – языковое посредничество, способ межкультурной и межязыковой коммуникации [Электронный ресурс]. URL: https://www.trpub.ru/articles/posrednichestvo/.
7. Кириллова Н. Аудиовизуальные искусства и экранные формы творчества : учеб. пособ. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2013. 154 с.
8. Тхорик В., Фанян Н. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. Москва : ГИС, 2006.
9. Снеткова М. Лингвостилистические аспекты перевода испанских кинотекстов (на материале русских переводов художественных фильмов Л. Бунюэля «Виридиана» и П. Альмодовара «Женщины на грани нервного срыва») : автореф. дис. … канд. филол. наук [Электронный ресурс]. Москва, 2009. URL: http://www.philol.msu.ru/~ref/snetkova.
10. Schreiber M. Transfert culturel et procédés de traduction: l'exemple des réalia. *De la traduction et des transferts culturels*. Paris, 2007. P. 185–194.
11. Маликина М. Проблемы адаптации кинотекста при переводе нестандартной лексики (на материале фильмов Гая Ричи) [Електронний ресурс]. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/193833/1/117-120.pdf.
12. Банникова А. Особенности перевода аудиовизуальных текстов (на материале перевода с английского на русский сериала «Шерлок» [Электронный ресурс]. URL: http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/1387/%20%20%20%20%20%20%20%20%20_%20_%20_%20%20%20.pdf?sequence=1.
13. Гришаева Л. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособ. для студ. лингв. фак. / Л. Гришаева, Л. Цурикова. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2008. 352 с.

Yelisieieva S. Culturological aspect realisation in the translation of audio-visual content

Summary. The article has been devoted to the description of the culturological aspect realisation in the process of audio-visual translation. Due to the process of globalisation and integration this problem is actual for the mutual understanding and knowledge by the representatives of different countries and cultures. Problems arising in the process of intercultural communication are associated with the difference in the linguistic picture of the world among residents of different countries. The main problem in the process of intercultural communication is the problem of translating lexical units directly and the aspectual problem that the translator faces. The cognitive aspect, which is introduced into the field of theory and practice of translation, expands its boundaries. The purpose of this article is to replenish and summarize knowledge and research in the field of translation from the point of view of intercultural communication, to highlight ways of the cultural aspect realization in translation of audiovisual content. The translator also has to use such translation strategies as adaptation and localization. When performing this type of translation, the source text is replaced by its localized counterpart. An integral part of the translation process is the pragmatic adaptation of the audiovisual material, taking into account the background knowledge of the target audience, and the pragmatic adaptation to preserve the emotional response, as it makes possible to preserve the communicative goal when translating the material. Audiovisual translation is an adaptation of the original material according to the requirements of a foreign target audience, since there is a need to ensure semantic and formal equivalence between the initial and translated texts, especially when it comes to the transfer of cultural characteristics.

Key words: cultural aspect, culture, translation, audiovisual content, connotation, society, people, country, adaptation, target audience, intercultural communication.

УДК 378.147
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.14

Єльцова С. С.,
старший викладач кафедри перекладу
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Алаєва Л. С.,
магістрантка кафедри перекладу
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЛОКАЛІЗАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ВІДЕОІГР

Анотація. Стаття присвячена аналізу наукової літератури з проблеми локалізації комп'ютерних ігор. У статті розглянуто основні наукові передумови і теоретичні положення, що дають змогу зробити попередню оцінку особливостей локалізації комп'ютерних ігор та різних аспектів її розгляду. На основі проведеного аналізу перекладу текстів популярної німецької гри «Risen 3: Titan Lords» англійською мовою варто розглянути основні проблеми перекладу комп'ютерних ігор.

Мета цієї статті полягає в тому**,** щоб проаналізувати переклад текстів популярної німецької гри «Risen 3: Titan Lords» англійською мовою в рамках локалізації, розглянути засоби збереження виразності і дати оцінку ступеня адекватності перекладу, виявити помилки та неточності. Поставлена мета визначає рішення таких завдань: проаналізувати науково-теоретичну літературу з окресленої тематики; розкрити поняття мовної локалізації та комп'ютерної гри; визначити лінгвістичну специфіку текстів комп'ютерних ігор; розглянути основні проблеми перекладу комп'ютерних ігор; провести порівняльний аналіз оригінального тексту гри та його перекладу англійською мовою. На прикладі популярної німецької гри «Risen 3: Titan Lords» розглядаються особливості та труднощі перекладу сюжетно-рольових відеоігор. Стверджується, що домінуюча перекладацька стратегія неминуче впливає на стратегію локалізації відеоігри, а також на застосування інших стратегій.

Наголошується, що локалізація з точки зору мовознавства – це специфічний вид перекладу, при якому враховуються культурно-специфічні особливості адресата. Головна мета мовної локалізації комп'ютерно-ігрового дискурсу – передача емоцій, відтворення схожого ігрового досвіду в представників цільової аудиторії, незалежно від рівня володіння мовою та культурного досвіду.

У процесі локалізації комп'ютерних ігор перекладачеві доводиться стикатися з низкою проблем лінгвістичного характеру. Незважаючи на наявність практик із їх вирішення, застосування деяких із них у рамках локалізації має свою специфіку, бо природа комп'ютерної гри накладає певні технічні обмеження на здійснення перекладу, вимагає знання ігрового процесу і сучасної ігрової термінології.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в порівняльному аналізі оригінального тексту гри та його перекладу українською мовою.

Ключові слова: локалізація, комп'ютерна гра, аудіовізуальний текст, переклад, еквівалентність перекладу.

Постановка проблеми. Лінгвістичні дослідження останнього десятиліття часто присвячуються проблемам, пов'язаним із локалізацією комп'ютерних ігор.

Варто зазначити, що переклад комп'ютерних відеоігор являє собою унікальну і надзвичайно складну задачу, що вимагає від перекладачів спеціальної підготовки, ерудиції та творчого підходу. Цей вид перекладацької діяльності надзвичайно затребуваний нині, адже світова індустрія інтерактивних розваг зростає щороку. Незважаючи на цей вражаючий факт, локалізація відеоігор, яка є важливим фактором, що сприяє досягненню глобального успіху відеоігор, неповною мірою досліджена.

Вивчення специфіки комп'ютерної відеоігри як особливого ігрового дискурсу є привабливим також із теоретичної точки зору і вимагає подальшого дослідження. Цими чинниками і визначається актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен комп'ютерних відеоігор як невід'ємна складова частина сучасного інтернет-дискурсу ставав об'єктом наукових розвідок, в тому числі й лінгвістичних (переважно зарубіжних учених) [1–9]. Можна стверджувати, що на початок XXI століття у філологічних студіях було створено відповідні теоретичні засади та накопичено емпіричний матеріал для вивчення віртуальної комунікації, що відбувається в мережі Інтернет. Існують ґрунтовні роботи вітчизняних дослідників, присвячені окремим жанрам інтернет-дискурсу (інтернет-новинам) [10], фаховому контенту [11]. Так, у сучасних лінгвістичних студіях значну увагу приділено дослідженню інтернет-дискурсу з позицій когнітивно-перекладацького, зіставного та когнітивно-прагматичного підходів [12]. Однак серед проблем, пов'язаних з інтернет-дискурсом, уважного ставлення дослідників потребує питання мовної локалізації комп'ютерних відеоігор, яке залишається мало висвітленим внаслідок відсутності одностайної думки вчених щодо поняття локалізації та її особливостей як у зарубіжних, так і у вітчизняних дослідників.

Мета статті полягає в тому**,** щоб на підставі проведеного аналізу наукових робіт стосовно дослідженої теми та на основі аналізу перекладу текстів популярної німецької гри «Risen 3: Titan Lords» з німецької англійською мовою в рамках локалізації, зробити спробу, розглянути коло проблем, пов'язаних із локалізацією комп'ютерних ігор.

Поставлена мета визначає рішення низки завдань: проаналізувати науково-теоретичну літературу з окресленої тематики; розкрити поняття мовної локалізації та комп'ютерної гри; визначити лінгвістичну специфіку текстів комп'ютерних ігор; розглянути основні проблеми перекладу комп'ютерних ігор; провести порівняльний аналіз оригінального тексту гри та його перекладу англійською мовою.

Об'єктом дослідження є оригінальні і локалізовані тексти популярної німецької комп'ютерної гри «Risen 3: Titan Lords».

Предмет дослідження – лінгвістичні аспекти текстів комп'ютерних відеоігор і засоби їх адекватного перекладу у процесі локалізації. Матеріалом для розвідки слугували оригінальні тексти гри «Risen 3: Titan Lords» німецькою та англійською мовами.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: 1) методи аналізу та синтезу, за допомогою яких було зібрано та узагальнено теоретичний матеріал із досліджуваної теми, а також підбито підсумки дослідження; 2) метод суцільної вибірки; 3) метод мовностилістичного аналізу; 4) порівняльний аналіз; 5) стилістичний аналіз.

Виклад основного матеріалу. У сферу інтересів лінгвістики феномен комп'ютерної гри потрапив порівняно недавно, як і факт її локалізації, який став серйозним об'єктом перекладознавчого аналізу. Співвідношення термінів «локалізація» і «переклад» є предметом вивчення як професійних перекладачів, так і перекладачів-аматорів.

Перш за все, комп'ютерна гра являє собою такий самий аудіовізуальний продукт, як кінофільм, телевізійна програма та інше, тому переклад комп'ютерної гри має багато спільного з такими видами кіноперекладу, як дублювання в кіно, переклад субтитрів тощо. Але комп'ютерна гра – це ще й програмний продукт, що зближує цей переклад із локалізацією програмного забезпечення.

У вітчизняному перекладознавстві аудіовізуальний переклад (кіноперекладу, мультимедійний переклад, відеопереклад) знаходиться в центрі уваги таких дослідників ів початку 2000-х рр. (М.Ф. Решетньова, І.Ю Бурнашов, М.Л. Пилипчук та ін.) [13; 6; 9]. Зарубіжний досвід дослідження цього виду перекладу ширший і бере початок у другій половині минулого століття (K. Reiss, A. Chesterman, I. Fodor, F. Chaume, Ch. Titford та ін.).

Переклад комп'ютерних ігор розглядається ними як специфічний напрям лінгвістичних і перекладознавчих досліджень, що вимагає міждисциплінарного комплексного підходу, який неодмінно має враховувати семіотичну багатокомпонентну складову частину об'єкта. Нині можна говорити про зародження цієї галузі дослідження, термінологічний апарат якої тільки формується на перетині перекладознавства, лінгвістики та інформатики.

Переклад – локалізація комп'ютерної гри – це не тільки переклад текстового контенту, але й адаптація змісту гри і програмного забезпечення до національних вимог і навіть юридичних норм цільової країни [2].

Смислове поле терміна «локалізація» не обмежується перекладацьким дискурсом, а включає смисли таких термінів, як «глобалізація», «інтернаціоналізація», у зв'язку з чим сама концепція перекладу і поняття перекладацької компетенції, яка традиційно розглядається в парадигмі еквівалентності, нині вимагають інших вимірів.

Компетенція перекладача-локалізатора комп'ютерної гри не обмежується здатністю виконати повний, точний і стилістично адекватний переклад змісту, але пред'являє вимоги до технічної складової частини процесу перекладу. Для досягнення оптимального результату сучасний професійний перекладач має чудово володіти комп'ютерними та інформаційними технологіями, дослідницькими навичками, знати чинне законодавство в області виробництва і використання аудіовізуальної продукції, бути творчою особистістю [3].

Проблема якісного перекладу комп'ютерної гри вимагає комплексного міждисциплінарного підходу і включає, крім перекладу текстових модулів, що мають безпосереднє відношення до ігрового сюжету, переклад користувальницького інтерфейсу, інструкцій, посібників із програмного та апаратного забезпечення, файлів readme, технічної та рекламної інформації, нормативних документів офіційних сайтів комп'ютерних ігор.

Локалізація комп'ютерних ігор знаходиться на перетині таких дисциплін, як локалізація програмного забезпечення, аудіовізуальний переклад, технічний і художній види перекладу, комп'ютерно-ігровий дискурс [7, с. 190].

Варто розуміти, що «Risen 3: Titan Lords» – гра велика. Тільки в озвучуванні знаходиться понад 33 тисячі рядків, тому без помилок не обійдеться в будь-якому разі, навіть якщо намагатися все робити сумлінно. І якщо поставити собі за мету, будь-яку локалізацію можна рознести в пух і прах, розбираючи фактичні помилки, але при цьому не уточнюючи, наскільки часто ці помилки виникають.

Для початку трохи розглянемо сюжет гри. У головного героя викрали душу, і тепер він збирає команду, щоб кинути виклик силам зла і повернути те, що в нього вкрали. У таверні на маленькому острівці він зустрічає трохи запального юнака, який спочатку приймає героя за чергового жебрака і намагається його відшити, але потім дає шанс герою проявити себе, і вони разом їдуть вглиб острова, в так звані «чорні землі», щоб зрозуміти, наскільки там закріпився їх спільний ворог. Справа виявляється серйозною, і зрештою юнак вирішує плисти в Каладор, щоб просити допомоги в касти темних воїнів, щоб здолали цю напасть у минулі часи. Герой надає юнакові корабель, і той приєднується до команди.

Розглянемо сцену знайомства. Герой цікавиться, як такий хлопець опинився на острові піратів, хоча сам він на пірата не схожий. Далі відбувається такий діалог:

Edward: "*I ... um ... got lost*" – «*Я заблукав*».

Hero: "*Right*" – «*Зрозуміло*».

Edward: "*Actually, I was following my destiny. I can not describe it any better. Destiny called me to this forsaken island, and I obeyed*" – «*Насправді, я слідував за своєю долею. Не знаю, як краще сказати. Доля закликала мене на цей забутий острів, і я прийшов*».

Навіть без оглядки на німецьке першоджерело закрадаються підозри, чому співрозмовник героя озвучив йому не причину, а наслідок (робив **щось**, але заблукав). А що ж в оригіналі?

Edward: "*Ich suche meine Bestimmung*" – «*Я шукаю покликання».*

Hero: "*Äh...*" – «*О-о ... / Ось як ...*».

Edward: "*Schon klar, dass ihr das nicht versteht, aber ich kann es nicht besser in Worte fassen. Der Ruf des Schicksals führte mich auf diese Insel und ihm muss ich folgen*" – «*Бачу, що ти не розумієш, але я не знаю, як краще сказати. Поклик долі привів мене на цей острів, і я повинен його дотримуватися*».

Ось, все стало на свої місця. Виходить, хлопець просто шукав своє місце в житті і свідомо відправився в подорож. Англійська ж версія нехай і посилається на долю надалі, але спотворює першопричину, і ми думаємо, що він потрапив на острів через невдалий збіг обставин. Словом, зміна реакції головного героя і додавання епітета "*forsaken*" тут не особливо принципово. Так, це нісенітниця, але вона нешкідлива і не виходить за рамки внутрішньої логіки.

Розглянемо наступний діалог. Таж розмова, герой пояснює, чому з ним варто рахуватися, хлопчисько готовий змінити свою початкову думку і каже:

Edward: "*Well, if you are who you say you are ... You might just be the man I'm looking for*" – «*Що ж, якщо це правда (або – якщо ти той, за кого себе видаєшь) ... можливо, ти той, хто мені і потрібен*».

На перший погляд, ця відповідь не випадає з контексту і в рамках сцени виглядає логічною, але все псує подальша реакція головного героя: «*Якщо ти завжди такий доброзичливий, не дивно, що все ще один*». Чому відповідь саме така, якщо йому не грубили? Так, грубили кількома рядками раніше, але з чого реагувати на це саме тепер? Подивимося першоджерело:

Edward: "*Ja, ja. Wenn Ihr so gut seid, dann beweist es. Ich bin auf der Suche nach jemandem, der anpacken kann, anstatt nur zu reden*" – «*Так-так. Якщо ти такий гарний, то доведи це. Я шукаю того, хто може не тільки язиком чесати*».

У попередньому прикладі можемо зрозуміти, як «*покликання*» трансформувалося в "*got lost*". Тому що "Bestimmung" – каверзне слово, в нього багато трактувань. І часом його можна передати як «*не можу знайти себе*». Це не виправдовує перекладачів – помилка залишається помилкою, але хоча б зрозуміло напрям думки, причинно-наслідковий зв'язок. Тут же англійською мовою абсолютно інший текст, і зовсім інша реакція, яка навіть частково не відповідає оригіналу. Якщо на німецькій персонаж говорить із недовірою, з викликом (навіть без озвучування зрозуміло, що він не вірить жодному слову героя), то англійською мовою маємо сумнівну і розважливу молоду людину.

І ця, здавалося б, дрібниця вже зламала образ персонажа. Тому що в оригіналі він змінив ставлення до героя тільки після того, як побачив його в справі. Тут же маємо дурня, якому вистачило пари слів, щоб відмовитися від первинних суджень. Але і це ще не все. Перенесемося на момент заключної розмови, де юнак пояснює героєві, навіщо йому треба плисти в Каладор.

Edward: "*I'm done with Antigua. I need to find the home of my ancestors on Calador. My ancestors are Demon Hunters from Calador, but I've never been there. I want to find out about my ancestors and join their cause. To do so I'd need a ship*" – «*На Антигуа все. Мені потрібно знайти будинок своїх предків у Каладоре. Мої предки – мисливці на демонів Каладора, але я там ніколи не був. Я хочу дізнатися про своїх предків і продовжити їхню справу. Для цього мені потрібен корабель*».

Забігаємо наперед – за змістом тут все вірно. Але вам не здається, що пропозиції начебто не пов'язані одна з одною, не утворюють єдиний ланцюжок?

Та ще й ці повтори "Calador" і "ancestors" ... А що в оригіналі?

Edward: "*Ich bin fertig mit Antigua. Ich will endlich in meine Heimat. Meine Vorfahren kommen aus Calador, aber ich selbst war niemals dort. Ich will die Wurzeln meines Geschlechts kennen lernen und sie in ihrer Sache unterstützen. Aber dazu bräuchte ich ein Schiff, um dorthin zu gelangen*" – «*На Антигуа все. Тепер я хочу відправитися на свою батьківщину. Мої предки жили в Каладоре, але сам я там ніколи не був. Хочу дізнатися про своїх рідних (корені) і продовжити їхню справу. Але мені потрібен корабель, щоб туди дістатися*».

Ну ось, все складно і без повторів. І без спойлера, що юнак, виявляється, належить до давньої династії мисливців на демонів. Мабуть, цих прикладів вистачить. Згадаймо, що це лише один квест, а їх у грі більше сотні. І це не означає, що з іншими рядками цього ж квесту все добре. Просто на тлі викладеного вище з ними ще можна миритися. Звичайно, в грі є і гарно перекладені персонажі, але їх меншість. В основному в локалізації панує мракобісся – посили реплік змінюються, характери персонажів спотворюються, десь частина вмісту нез'ясовно зникає, а десь спливають недоречні подробиці. Не варто говорити, що є хороші локалізації, а є погані. І якість зовсім не залежить від мови. У цьому випадку ми маємо не добру англійську версію, яка за сукупністю помилок і нісенітниць «перевершує» більшість загальновизнано «поганих» локалізацій.

На прикладі комп'ютерної гри нами були розглянуті основні складнощі, з якими може зіткнутися перекладач у3 процесі локалізації гри. Метою використання тієї чи тієї стратегії перекладу є «збереження національно-культурного компоненту вихідної мови в перекладі без втрати його оригінального колориту, або ж досягнення прозорого перекладу, плавності та елегантності мови, підкорення культурного «чужого» домінуючим цінностям цільової культури» [9, с. 300]. Також можна стверджувати , що локалізацію ігор необхідно здійснювати з урахуванням культури, законодавства, історії та традицій цільової країни. Наприклад, гра, в якій українці представлені як негативні персонажі, навряд чи буде прихильно сприйнята на українському ринку. Відповідно, при подібному сюжеті може встати завдання часткової зміни сценарію. Інший приклад: у Німеччині на законодавчому рівні заборонено використання нацистської символіки. Це означає, що зображення свастики доведеться прибрати з гри, призначеної для поширення в Німеччині. Таких тонкощів безліч, але складність локалізації ігор полягає не тільки в історичних і культурних відмінностях країн.

Технічні складнощі перекладу зумовлені, в тому числі, відмінністю в довжині слів, швидкістю мови і обмеженнями на ресурси, в яких зберігається текстова, графічна і звукова інформація. Неважко знайти приклади, коли правильний із точки зору граматики, стилю, сенсу і емоційного забарвлення переклад після озвучення псував враження від локалізованої гри. Отже, необхідно не тільки перекласти текст і озвучити його, але й виконати дублювання.

Якщо ж для окремих ресурсів, наприклад, текстових рядків, задані жорсткі рамки (особливо зі скороченнями на мові оригіналу), може знадобитися змінити вихідний код програми. Переклад часом доводиться не тільки вміщати в цілу низку обмежень за довжиною рядка, але й адаптувати таким чином, щоб уникнути згадки роду і числа. У тексті англійською мовою буває практично неможливо зрозуміти, про кого йдеться – про чоловіка або жінку, одну людину або кількох.

До власне перекладацьких помилок у вузькому сенсі належать помилки, що призводять до невідповідності змісту перекладу оригіналу. У широкому сенсі в поняття «перекладацька помилка», крім цього, включаються помилки, що знижують якість перекладу як самостійного тексту і порушують інші нормативні вимоги до перекладу, не пов'язані з еквівалентністю. Це помилки, що являють собою порушення норми і узусу мови перекладу, а також логічні помилки та смислові (помилки трансляції змісту вихідного тексту, помилки розуміння й мовні). Смислові помилки діляться на грубе спотворення змісту оригіналу, неточності і неясності, а мовні – на помилки лексичного, граматичного, стилістичного, орфографічного та пунктуаційного характеру.

«Відтворення віртуальних текстів передбачає ретельний добір еквівалента та, відповідно, розуміння специфіки фахових текстів» [11, с. 70]. Адекватність та еквівалентність є основними критеріями визначення якості локалізації відеоігор. Здебільшого перекладачі змушені поступатися еквівалентністю на користь адекватності.

Висновки. Наша розвідка, в якій проаналізовано переклад текстів популярної німецької комп'ютерної гри «Risen 3: Titan Lords» з німецької англійською мовою в рамках локалізації, є спробою окреслити коло проблем, пов'язаних із локалізацією комп'ютерних ігор.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в порівняльному аналізі оригінального тексту гри та його перекладу українською мовою.

Література:

1. Bernal-Merino M. On the Translation of Video Games. *The Journal of Specialized Translation*. 2006, № 6. P. 22−36.
2. Costales A.F. Exploring translating strategies in video game localization. *MonTI*. 2012. № 4. P. 389-402.
3. O'Hagan M., Mangiron C. Game Localization. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2013. 98 p.
4. Козуляев А.В. Обучение динамически эквивалентному переводу аудиовизуальных произведений: опыт разработки и освоения инновационных методик в рамках школы аудиовизуального перевода. Москва : ВПУ, 2013. 143 с.
5. Вострецова В.О. Застосування доместикації та форенізації при перекладі текстів різних типів. *Наукові записки*. Вип. 116. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 103-106
6. Бурнашов І.Ю. Проблеми дублювання зарубіжних фільмів українською мовою (оглядова довідка за матеріалами преси). URL: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/109203;jsessionid=71616BF4176BC1D596B6D0CC219ECF36 (дата звернення: 15.11.2019).
7. Mangiron C. Games without borders: the cultural dimension of game localization. *Hermēneus*. 2016. № 18. P. 187-208.
8. Маленова Е.Д. Теория и практика аудиовизуального перевода: отечественный и зарубежный опыт. *Коммуникативные исследования.* 2017. № 2 (12). С. 32-46.
9. Пилипчук М.Л. Перекладацькі макростратегії відтворення національно-культурного компоненту в аудіовізуальному перекладі. Київ : Agrar Media Group, 2017. С. 300-304.
10. Коломієць Н.В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови). URL: http://disser.com.ua/content/31813.html#download (дата звернення: 17.12.2019).
11. Сітко А.В., Струк І.В. Перекладацька неточність у перекладі фахового контенту веб-сайтів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. № 37. С. 67-74.
12. Компанцева Л.Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты : автореф. дис. … докт. филол. наук : 10.02.02 «Русский язык» Институт языковедения им. А.А. Потебни НАН Украины. Киев, 2007. 34 с.
13. Решетньова М. Ф. Особливості перекладу фільмів з субтитрами. Київ : Світ, 2006. 144 с.
14. Сітко А.В., Струк І.В. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Sciences of Europe*. 2016. Вип. 10 (10). С. 122-126.
15. URL: https://www.deepsilver.com/de/games/risen_3_titan_lords
16. URL: https://www.gamesvoice.ru/risen_3_titan_lords
17. URL: https://www.deepsilver.com/en/games/risen-3-titan-lords-enhanced-edition

Yeltsova S., Alaeva L. Localization of computer video games

Summary. The article is devoted to the analysis of scientific literature on the problem of localization of computer games. The article considers the main scientific background and theoretical provisions, which make it possible to make a preliminary assessment of the features of localization of computer games and various aspects of its consideration. Based on the analysis of the texts translation of the popular German game "Risen 3: Titan Lords" from German into English, we consider the main problems of translating computer games.

The purpose of this article is to analyze the translation of texts of the popular German game "Risen 3: Titan Lords" from German in to English as part of localization, to consider ways of expressiveness and assess the degree of adequacy of the translation, to identify mistakes and inaccuracies. The goal of this work is to solve a number of problems: to analyze the scientific and theoretical literature on the specified subject; to reveal the concept of language localization and computer games; to determine the linguistic specifics of computer game texts; to consider the main problems of computer game translation; to make a comparative analysis of the original text of the game and its translation into English. Examining the example of the popular German game "Risen 3: Titan Lords", we consider the features and difficulties of translating story-based role-playing video games. It is stressed that the dominant translation strategy inevitably affects the video game localization strategy, as well as the application of other strategies.

The article deals with the features of computer video games in the translation aspect. The problems of translating video games are considered in the semantic field of localization, since a video game is not only an audio-visual text, but also a software product. It is noted that localization, from the point of view of linguistics, is a specific type of translation, which takes into account the culturally specific features of the recipient. The main goal of the language localization of a computer game discourse is the transfer of emotions, reproduction of similar game experience among representatives of the target audience, regardless of the level of language proficiency and cultural experience.

In the process of localization of computer games the translator has to deal with a number of linguistic problems. Despite the existence of already existing practices for their solution, the use of some of them in the framework of localization has its own specifics, since the nature of a computer game imposes certain technical restrictions on the implementation of translation, requires knowledge of the game process and modern game terminology.

Prospects for further research are seen in a comparative analysis of the original text of the game and its translation into Ukrainian.

Key words: localization, computer game, audiovisual text, translation, translation equivalence.

УДК 378.147: 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.15

Зімонова О. В.,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

ПЕРЕКЛАД ФАХОВИХ ТЕКТІВ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Анотація. Володіння рідною мовою, уміння спілкуватися, вести гармонійний діалог і досягати успіху в процесі комунікації, уміння сприймати й осмислювати зміст мови, а також уміння цілеспрямовано будувати висловлювання й продукувати тексти – важливі складові професійних умінь у різних сферах діяльності.

Проблема грамотності студентів, викладачів (узагалі нашого суспільства) не тільки не втрачає своєї актуальності, а навпаки, набуває її ще більше сьогодні. У статті особливу увагу приділено значенню наукового перекладу під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищому навчальному закладі. Зроблено висновок, що застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли проводитиметься систематично й у певній системі. Добір дидактичного матеріалу залежить насамперед від мети, яку ставить перед собою викладач. Бо саме завдяки цьому ми закріплюємо в студента навички правильного грамотного мовлення, які він пізніше використовуватиме у своїй професійній діяльності. У статті наводяться приклади текстів професійного спрямування для перекладу та редагування, розглядаються питання мовного етикету, що регулює мовну поведінку і взаємини між співробітниками. Є також приклади завдань, пов'язані з цією темою. Етикетні звертання слугують не лише для встановлення контактів зі слухачами, а й використовуються для діалогізації усного мовлення, активізації уваги в професійному середовищі. Важливим є також правильне й доречне використання вставних слів і виразів, обережне послуговування крилатими словами та фразеологізмами.

Для ефективності ділових взаємин, на думку автора, варто зорієнтуватися не лише в собі, а й у тих, хто хоче виробити свою манеру спілкування.

Вивчення української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ досить важливе для підготовки майбутнього фахівця-економіста. Працюючи з документами, треба бути грамотним, а у професійному середовищі слід правильно й грамотно висловлювати власні думки, уміти толерантно, аргументовано відстоювати свою позицію.

Отже, дбайливе ставлення до мови є зовнішньою ознакою мовного етикету фахівця.

Ключові слова: грамотність, кодифікація, стилістика, наукове спілкування, мовленнєва культура, фахівець, науковий переклад, заняття, фахова мова, мовна компетенція.

Постановка проблеми. Сьогодні, у добу прискорення науково-технічного прогресу, Україна, як і багато інших держав, не може обійтися без висококваліфікованих, висококультурних, грамотних людей. Майбутній фахівець, як ніхто інший, має досконало знати й дотримуватися всіх мовних норм. Тому саме заняття з української мови (за професійним спрямуванням) сприяють удосконаленню практичних навичок грамотного усного й писемного мовлення. А питання перекладу фахових текстів має неабияке значення для підготовки майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної культури були об'єктом наукової уваги в лінгвістиці, розглядалися відомими мовознавцями, зокрема І. Огієнком, О. Потебнею, В. Виноградовим. Пізніше проблема вивчалася фахівцями галузі державного управління й мовознавства Н. Бабич, В. Князєвим, І. Плотницькою, П. Рединим, С. Шумовицькою, О. Штонь та іншими.

Метою статті є аналіз особливостей процесу формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця; визначення порушень норм літературної мови під час перекладу фахових текстів, які можуть заважати взаєморозумінню між фахівцями, і формулювання аспектів, на які необхідно звернути увагу, щоб уникнути цих незручностей. Автор пропонує необхідні форми й методи для удосконалення підготовки висококласного спеціаліста.

Виклад основного матеріалу. Володіння рідною мовою, уміння спілкуватися, вести гармонійний діалог і досягати успіху в процесі комунікації, уміння сприймати й осмислювати зміст мови, а також уміння цілеспрямовано будувати висловлювання й продукувати тексти – важливі складові професійних умінь у різних сферах діяльності. Мова охоплює всі сфери людського життя; освіта, наука, мистецтво й побутова культура тісно пов'язані з мовним вихованням. Саме професійна українська мова пов'язана зі станом нормування кодифікації літературної мови, що відбивається в словниках, граматиках, практичних курсах мови. Особливістю дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у порівнянні з іншими гуманітарними курсами є те, що вона забезпечує розвиток споконвічних людських здібностей говоріння й розуміння, що є передумовами будь-якої інтелектуальної й мовленнєвої діяльності. Удосконалення мовних і розумових навичок людини створює умови для розвитку його здатності орієнтуватися в мінливому інформаційному просторі. Метою цього навчального курсу є підвищення рівня практичного володіння сучасною українською літературною мовою, розвиток комунікативних навичок студентів у різних сферах вживання мови, письмовому та усному її різновидах. Варто враховувати багатоаспектність поняття культури мови, що являє собою такий набір і таку організацію мовних засобів, які в певній ситуації спілкування за дотримання сучасних мовних норм й етики спілкування допомагають забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань. Оволодіння новими навичками й знаннями в цій галузі й удоско-

налення наявних умінь невіддільне від поглиблення розуміння основних характерних властивостей української мови як засобу спілкування й передавання інформації, а також розширення загальногуманітарного світогляду майбутнього фахівця. Знання мови оцінюється щодо точності, ясності, виразності, стилістичної вправності, майстерності мовця у використанні лексичних і граматичних синонімів, у доборі варіантів висловлювання тощо. Майбутній фахівець, як ніхто інший, має досконало знати всі мовні норми й дотримуватись їх.

Проблема грамотності студентів, викладачів і взагалі нашого суспільства не тільки не втрачає своєї актуальності, а навпаки, набуває її ще більше сьогодні. Особливо високі вимоги ставить сучасне життя до рівня грамотності, що вимагає від нас уміння користуватись і писемною, і усною формами мови в усіх сферах життя. «Писати безграмотно значить посягати на час людей, до яких ми адресуємося, а тому абсолютно неприпустимо в правильно організованому суспільстві», – писав академік Л. В. Щерба.

Українська літературна мова, що має визначені орфографічні й орфоепічні правила, граматичні форми і словниковий склад, – важливий засіб спілкування між людьми на всій території нашої держави. Високий рівень розвитку української літературної мови веде до заміни вузьколокальних особливостей говорів відповідниками літературної мови.

У зв'язку з посиленням уваги до культури усного й писемного мовлення майбутніх фахівців питання теорії та практики української професійної мови в сучасних умовах набуває особливої уваги.

Як це не прикро, але сьогодні ми змушені констатувати, що в багатьох областях студенти перебувають переважно в російськомовному оточенні, а це не може не позначитися на рівні їхнього володіння українською мовою.

Одним із засобів боротьби за чистоту мови на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є навчальний переклад. Чим більше студенти порівнюватимуть різні форми й мовні засоби, тим уважнішими вони стають до норм обох мов. Багато мовознавців, педагогів удавалися до навчального перекладу як однієї з форм підвищення мовної грамотності.

Відомий психолог Імеладзе дає доволі цікаве визначення навчального перекладу: «Переклад – це специфічна форма активності, в основі якої лежить установка, що може привести в дію поперемінно або одночасно будь-які мовні засоби, які є в розпорядженні суб'єкта відповідно до завдань, що стоять перед ним». Тому чим частіше на заняттях застосовуватиметься переклад, тим вільнішим буде перехід з однієї мови на іншу, тим глибшими будуть знання з обох мов.

Існує кілька типів перекладу. Найпоширенішим є один – з російської мови на українську. Цей тип перекладу дає можливість орієнтуватися в структурі української та російської мов.

Застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли він проводитиметься систематично і в певній системі. Добір дидактичного матеріалу залежить насамперед від мети, яку ставить перед собою викладач.

Вправи є основним засобом формування необхідних умінь. Перекладацькі вміння можуть розвиватися й у процесі перекладу зв'язного тексту. Однак переклад будь-якого тексту завжди вимагає виконання цілої низки перекладацьких завдань і практично дуже важко знайти такий текст, в якому якась перекладацька проблема переважала або хоча б трапляється достатньо часто. Спеціально підібрані вправи дають можливість зосередити увагу студентів на способах розв'язання окремої перекладацької задачі. Робота над вправами займає значну частину часу на практичному занятті. У процесі цієї роботи вивчаються способи подолання труднощів перекладу, відпрацьовуються технічні прийоми перекладу, розвиваються перекладацькі вміння й створюється основа для вдосконалення навичок перекладу.

Під час вивчення конкретних тем доцільно підбирати відповідний матеріал. Це можуть бути окремі слова, словосполучення, речення й навіть цілі тексти. В. Мельничайко у своїй праці «Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад» зазначає: «Навіть при перекладі окремих речень неможливо сконцентрувати всю увагу на якомусь одному мовному факті; якщо переклад здійснюється з метою ґрунтовного опрацювання певної конкретної теми, розпорошувати увагу студентів на інші мовні явища було б недоцільним» [3, с. 73].

Основними вправами цього типу є такі:

− зіставлення паралельних текстів на вихідній і цільовій мові з метою виявлення їхніх відмінностей;

− зіставлення опублікованих перекладів з їх оригіналами й критичний аналіз використаних перекладачем методів і прийомів;

− відповіді на питання до тексту на перевірку глибини його розуміння й наявності необхідних фонових знань;

− обговорення концепцій, покладених в основу змісту тексту, і пов'язаних з ними термінів і понять;

− вправи на вдосконалення володіння мовою перекладу (складання синонімічних рядів і диференціація значень синонімів, стилістична оцінка запропонованих варіантів, перефразування висловлювань.

Слід зазначити, що для засвоєння одного якогось правила бажано застосовувати переклад окремих слів і словосполучень.

Під час повторення теми «Співвідношення звуків і букв» можна запропонувати перекласти українською мовою слова й словосполучення та проаналізувати різницю в написанні букв у російській та українській мовах. Наприклад: поэт Лермонтов, реки Евразии, инженер-экономист, экспедиция в Египет, летчик Рылеев, энергия воды, машинист электровоза [1, с. 345; 2, с. 17].

До теми «Правила вживання апострофа» можна запропонувати переклад таких слів: миллион, семья, оловянный, мясной, девять, мягкий, пламя.

Також можна застосовути вправи.

1. Перекладіть слова українською мовою. Проставте наголос.

Адрес, промышленность, бесчисленный, беседа, блокировать, едкий, каменщик, опережение, незаселенный, перепись, пересказ, подросток, призыв, разница, расщепление, ремень, редкий, самодеятельный, сельский, типовой, типичный, тополь, уточнение, чернослив, численность, щипцы.

2. Запишіть 10 термінів, в яких змінюється рід під час перекладу.

Для перекладу текстів за фахом треба підбирати матеріал відповідно до кожної спеціальності. Нижче наведено приклади вправ.

1. Вправа для студентів спеціальностей «Агрономія» та «Екологія».

Животный мир представляет собой важную часть биосферы. Роль животных в круговороте веществ и потоках энергии определяется высоким уровнем протекающих в их организмах энергетических процессов, исключительным многообразием (около 2 млн видов) и большой подвижностью. Чем больше разнообразие организмов, протяженнее и сложнее цепи питания в биоценозе, тем он устойчивее. Велика роль животных в формировании ландшафта. За счет морских, в основном одноклеточных, животных (Foraminifera, Radiolaria) образуются осадочные породы. Планктонные организмы, имеющие наружные раковины, после смерти опускаются на дно. Скопления их скелетов (глобигериновый ил) на дне морей и океанов в тропической и умеренной зонах покрывают площадь 105 млн км^2. Большую роль играют животные в образовании почв. Живущие в почве простейшие, круглые и кольчатые черви, коллемболы, клещи, насекомые и их личинки, а также млекопитающие разрыхляют почву, способствуют проникновению в нее воздуха и влаги, обогащают органическими веществами, обеспечивают плодородие.

2. Вправа для студентів технічних спеціальностей.

Машиностроение – отрасль промышленности, занимающаяся производством машин, оборудования, приборов, в том числе являющихся средствами производства. В индустриальном обществе машиностроение являлось ключевой отраслью, уровень её развития показывал экономическую мощь страны, а также военный потенциал. При переходе в информационное общество машиностроение не утратило своей ключевой роли, так как именно разработка и создание средств производства обеспечивает экономическую независимость и безопасность регионов и стран. Например, страны, использующие в основном импортные машины и оборудование, находятся в зависимом положении от экспортеров машиностроительной продукции независимо от собственных объемов производства, например, товаров народного потребления. Именно потому развитие собственной машиностроительной отрасли – одна из главных задач, которую необходимо решать странам, желающим занять лидирующие позиции в мировой экономике.

3. Вправа для студентів економічних спеціальностей.

Способны ли мелкие семейные фермы конкурировать с агрохолдингами? Вы будете удивлены, узнав о том, что в Украине 90 процентов овощей и фруктов и 80 процентов молока производится мелкими фермами и крестьянскими хозяйствами. Необходимо отметить, что в Украине к мелким фермам относятся любые крестьянские хозяйства, площадь которых составляет от 5 до 3000 гектаров. В любом случае в основном во главе украинских ферм стоят опытные руководители или семьи, занимающие значительную долю рынка.

Однако они сталкиваются с серьезными проблемами. Одной из таких проблем является доступ к земле, и это связано с тем, что в настоящее время отсутствует государственная политика, а также законы, регулирующие земельный рынок. Фактически до тех пор, пока эта ситуация не будет исправлена, действует мораторий на продажу земли.

Второй серьезной проблемой для мелких крестьянских хозяйств является доступность кредитов. Лишь немногие банки готовы кредитовать мелких фермеров. Эта ситуация в Украине не унікальна, с подобной проблемой сталкиваются мелкие крестьянские хозяйства во многих странах.

Капитал – это деньги, пущенные в оборот и приносящие доходы от этого оборота. Оборот денег – это вложение их в предпринимательство, передача в ссуду, сдача в наем. Таким образом, деньги создают условия для появления финансов как самостоятельной сферы функционирования денежных отношений.

Через органічний зв'язок української мови з українськими національними традиціями виховується духовно-емоційна сфера україномовних громадян. Українська мова є скарбницею не тільки української ментальності, а й загальнолюдських морально-естетичних цінностей, і це благодатний матеріал для виховання молодої людини під час вивчення нею української мови.

Переорієнтація техногенного суспільства на розвиток людини, її особистісних і культурних рис, зміна суспільної свідомості у ставленні до освітньої сфери – ці чинники обумовлюють необхідність по-новому подивитися на проблему грамотності фахівців.

Висновки. Отже, навчальний переклад має велике значення для опанування студентами усіх мовних норм. Перекладаючи тексти за фахом, наш студент набуває навичок, завдяки яким зможе у своїй подальшій професійній діяльності орієнтуватися в професійній термінології.

Мовна освіта майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі має складатися не тільки з навчання української (державної) мови (студент вивчав її ще в середній школі), але й з опанування фахової мови для подальшого використання в професійній сфері.

Література:

1. Зубков М. Сучасна українська ділова мова. Харків : Торсінг, 2002. 447 с.
2. Мацько Л. Українська мова: формування національної свідомості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 70.
3. Мельничайко В. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад. Київ, 1981. 278 с.
4. Потебня А. Эстетика и политика. Москва, 1976. 229 с.
5. Пентилюк М. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа,1994. 240 с.
6. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови (теоретичний аспект проблеми). *Українська мова і література в школі*. 1993. № 5–6. С. 19–23.
7. Ткаченко О. Мовне самоствердження українців на тлі історичного досвіду народів світу. *Дивослово*. 1994. № 4. С. 15–19.
8. Шевчук С. Українське ділове мовлення. Київ, 2000. 474 с.

Zimonova O. Translation of professional texts as a form of preparing the future specialists in Ukrainian language classes

Sammary. Native languageskills, ability to communicate, harmonious dialog and success in the process of communication, ability to perceive and reflect the content of the language, as well as ability to purposefully build statements and produce texts of high-level professional skills in different spheres of activity.

The problem of literacy of students, teachers (generally our society) doesn't lose its relevance but is conversely becoming more significant nowadays. In this article special attention is paid to value of the scientific translation during studying of discipline "Ukrainian for Special Purposes" in the higher institution. It is made a conclusion that using of educational translation brings benefit only in that case, when it is carried outsystematically. Selection ofdidactic material depends on the goal, which the teacher wants to reach. Thanks to this material we nail down the student's skills of the correctly competent speaking which he will use in his professional activity. In the article are given some examples of economic texts for translation and editing.

A prominent place in the article the author allocates to questions of language etiquette, which regulates a linguistic behavior and relations between the colleagues. Also there are some examples of tasks, which are connected with a subject. Etiquette requests serve not only for contact establishment with listeners but also are used for a dialogization of oral speaking, activation of attention in their working environment. It is important to use correctly and appropriate the expletives. It is important to use carefully the aphorisms and idioms.

For efficiency of business relationsit is necessary to be guided not only on himself and on those who want to develop the manner of communication.

The value of learning Ukrainian for special purposes at the university is important for training of future economic experts. It is necessary to be competent in the professional environment working with documents.It is necessary to express the thoughtscorrectly and competently, to be able to defend tolerant and reasoned the position.

So, the caring attitude to language is external sign of language etiquette.

Key words: literacy, codification, stylistics, scientific communication, linguistic culture, specialist, scientific translation, lessons, professional language, language competence.

УДК 81 255.4:821.111 (73)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.16

Лісун О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету

Совєтна А. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ТРУМЕНА КАПОТЕ «ІНШІ ГОЛОСИ, ІНШІ КІМНАТИ»)

Анотація. Статтю присвячено особливостям відтворення портретних характеристик персонажів в українському художньому перекладі (на матеріалі твору Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати»). Описано критерії художнього тексту, стилістичні особливості художнього перекладу та проблеми перекладу художніх текстів. Для художнього тексту характерні наявність різноманітної лексики, вживання емоційно-експресивної лексики, запровадження авторських новотворів, уведення до творів зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних складників та жаргонізмів, поширене застосування дієслівних форм, широке вживання речень різноманітних типів та використання великої кількості стилістичних фігур. Художній або літературний переклад є об'єктом дослідження багатьох вчених протягом кількох десятиліть. Лінгвісти та літературознавці встигли добре дослідити художній текст та виокремили його певні особливості. Серед особливостей художнього тексту названо образність, поетичний опис подій у прозових і драматичних творах, естетика мовлення, експресія та інтенсивність вираження, зображувальність за допомогою тропів. Є величезна кількість тлумачень поняття «переклад», проте всі вони пояснюють переклад як перетворення тексту однієї мови іншою за допомогою використання певних мовних прийомів. З цього визначення формулюється визначення художнього перекладу, до пояснення якого додається, що це творча діяльність. Перекладач має фокусувати увагу не лише на лексиці, яку він бачить перед собою, перекладати її потрібним чином, зазначаючи всі особливості героїв, їхні специфічні образи та мовлення, але має зрозуміти прихований сенс слів, те, що автор хоче сказати поза рядками. Саме для такого відображення тексту, за словами мовознавців, перекладачу необхідно застосовувати творчість та креативність у своїй роботі, адже лише теоретичних знань буде замало, аби вийшов справжній оригінальний текст. Було розглянуто сучасні труднощі перекладу портретних описів, які здебільшого базуються на проблемі підбору еквівалентної лексики, що не завжди влучно відображає сказане автором в оригіналі твору. Зроблена спроба класифікації прикладів описів із твору за критеріями та типологіями сучасного мовознавства.

Ключові слова: художній переклад, портретні описи, стилістичні особливості, портретні характеристики, еквівалентна лексика.

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко розвивається, з'являються нові засоби та методи спілкування. Людям стає дедалі легше спілкуватися один з одним по всьому світу. Однією з небагатьох проблем залишається мова, точніше розуміння іноземної мови як у спілкуванні, так і у процесі пізнання різної інформації, читанні літератури. Нам добре відомі засоби, які допомагають у спілкуванні іноземною мовою – словники, онлайн-перекладачі, різноманітні програми-перекладачі. Проте вони не завжди можуть виконати переклад у такому вигляді чи форматі, який задовольнить користувача. Саме тому роль перекладача, який може не лише підібрати еквівалентну лексику для перекладу, але й виконати переклад у потрібному стилі, форматі, сенсі, є нині дуже важливою. Звичайно, в розмовній повсякденній мові рідко хто звертається до перекладача, але якщо людина потребує професійного перекладу наукового, художнього чи публіцистичного тексту, вона звернеться до фахівця, який розуміється на цьому. Актуальність статті полягає у відкритті нових граней перекладу портретних характеристик персонажів, розкритті індивідуальності автора Трумена Капоте та необхідності розкриття проблеми перекладу художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній переклад є об'єктом дослідження багатьох вчених протягом кількох десятиліть. Багато вчених, таких як Л.С. Бархударов, В.В. Виноградов, В.С. Колесникова, В.Н. Комісаров, І.С. Алєксєєва, В.В. Коптілов, А.В. Федоров, досліджували проблеми художнього перекладу. Вони також зосереджували увагу на тому, що перекладач має докладати творчі здібності під час перекладу, аби передати зміст тексту, усі необхідні стилістичні, жанрові та часові особливості.

Мета статті – розкриття особливостей відтворення портретних характеристик персонажів у творі Т. Капоте «Інші голоси, інші кімнати» та виокремлення типів портретних описів.

Виклад основного матеріалу. Лінгвісти та літературознавці встигли добре дослідити художній текст та виокремили його певні особливості. Серед особливостей художнього тексту є образність, поетичний опис подій у прозових і драматичних творах, естетика мовлення, експресія та інтенсивність вираження, зображувальність за допомогою тропів.

Є величезна кількість тлумачень поняття «переклад», проте всі вони пояснюють переклад як перетворення тексту однієї мови іншою за допомогою використання певних мовних прийомів. Із цього визначення формулюється визначення художнього перекладу, до пояснення якого додається, що це творча діяльність. У наш час є величезна кількість визначень поняття «переклад», наприклад, перекладач Д. Беллос вважає, що переклад «передбачає прийняту відповідність висловлювань однієї спільноти мовою іншої» [3, с. 24], а за словами Л.С. Бархударова, переклад – це «процес трансформації мовленнєвого утворення однієї мови в мовленнєве утворення іншої мови за умов збереження незмінного плану змісту, тобто значення» [1, с. 127].

Отже, художній переклад – це творчий процес перекодування тексту з мови оригіналу мовою перекладу з застосуванням певних мовних прийомів та відображенням авторських особливостей тексту. При цьому перекодуванні тексту перекладачеві необхідно пам'ятати про культурні та національні особливості автора, а також цільових читачів, аби не втратити зміст та оригінальність тексту, зумівши при цьому донести усе, що заклав творець у своєму тексті.

Проте, навіть якщо перекладач пам'ятає про особливості відтворення тексту, правила перекладу різноманітної лексики, він не зможе уникнути таких проблем перекладу, як співвідношення контексту автора і контексту перекладача, точність і вірність, збереження національного забарвлення, передача історичного колориту, а також рис літературного напряму. Оскільки кожен літературний твір є особливим, він відображає різні часи, різні територіальні та національні ознаки, зазначає різноманітні характеристики персонажів, а перекладач не може скористатися універсальним способом для перекладу кожного тексту. Серед типів описів можна виокремити такі: одиничний, здвоєний, груповий, залежно від того, скількох осіб описують; портрет-оцінка, ситуація чи представлення, якщо ми хочемо оцінити персонажа, представити чи описати його в певній ситуації; динамічний чи статичний портрет, прослідковуючи його повторюваність та доповненість у тексті. До мовних прийомів можна зарахувати використання різноманітних синонімів, епітетів, порівнянь, метафор, фразеологізмів, соматичної та вестильної лексики. У нашому дослідженні більшою мірою були застосовані епітети, порівняння та соматична лексика, оскільки автор дуже широко і чітко описував зовнішність персонажів, а перекладач намагалась не пропускати зазначені прийоми.

Роман Т. Капоте «Інші голоси, інші кімнати» пронизаний різноманітними описами людей, будівель чи місцевості, майже кожна сторінка твору містить характеристику якоїсь особи чи речі з точки зору автора чи певного героя. Проте своє дослідження ми вирішили розпочати з головного героя, хлопчика Джоела, та прослідкувати, яких характеристик набуває його опис протягом усього твору. Проаналізувавши увесь текст роману, ми відразу можемо сказати, що з погляду структурного опису персонажів за кількістю осіб Трумен використовує одиничний опис персонажів, тобто описує кожного персонажа окремо, і лише в кількох описах частково застосовує здвоєний опис, де зазначає коротке порівняння з іншим героєм.

Розглянемо приклад першого опису головного героя та його переклад українською мовою:

He was too pretty, too delicate and fair-skinned; each of his features was shaped with a sensitive accuracy, and a girlish tenderness softened his eyes, which were brown and very large. His brown hair, cut short, was streaked with pure yellow strands. A kind of tired, imploring expression masked his thin face, and there was unyouthful sag about his shoulders. He wore long, wrinkled white linen breeches, a limp blue shirt, the collar of which was open at the throat, and rather scuffed tan shoes [4, с. 8].

Він був занадто гарненьким і тендітним, із занадто білою шкірою. Кожну рису його обличчя наче навмисно виліпили з надмірною обачливістю, а великі карі очі дивилися по-дівочому ніжно. Серед коротко підстриженого темного волосся миготіли пасма кольору чистого золота. На виснаженому хлопчиковому обличчі застиг стомлений і майже благальний вираз, а плечі не по-дитячому зіщулилися. Малий був убраний у білі непрасовані бриджі, м'яку синю сорочку з розстібнутим коміром і досить пошарпані рудувато-коричневі черевики [2, с. 9].

У цьому фрагменті як автор, так і перекладач застосовують соматизми, вестизми та загальну характеристику для опису хлопчика. Вони не вказують його вік та стать, тобто кінезми, не описують його почуттів та внутрішній стан, але зазначають інформацію про його статуру, риси та вираз обличчя, одяг та взуття. Щодо структурно-семантичного опису, то портрет є: 1) ідеалізованим, тобто розглядається з точки зору існуючого у світі, автор відштовхується від ідеального; 2) динамічним, оскільки в подальшому опис змінюється та доповнюється залежно від ситуації; 3) деконцентрованим, тому що є розгорнутим, широко описує зовнішність персонажа; 4) зовнішнім, тому що описує лише зовнішні характеристики персонажа, без внутрішнього стану.

Також порівнюючи оригінал та переклад, ми бачимо, що перекладач застосувала в основному дослівний (прямий) переклад, тобто лексичні одиниці мови оригіналу передала відповідними за змістом українськими лексичними одиницями. А для перекладу речення: «*A kind of tired, imploring expression masked his thin face, and there was an unyouthful sag about his shoulders»* перекладач Є. Даскал застосувала трансформаційний переклад, де змінила порядок слів, та дослівне «провис над плечима» замінила фразою, яка є більш зрозумілою для читачів: *«а плечі не по-дитячому зіщулилися».*

У наступному розділі розповідається про те, як Джоел уже прибув до дому свого батька і прокинувся вранці та почав збиратися:

He dressed in the same clothes he'd worn the previous day: a blue shirt, and bedraggled linen trousers. He could not find his suitcase anywhere, and wondered whether he'd left it in the wagon [4, с. 46].

Джоел натяг на себе вчорашній одяг: синю сорочку й заляпані лляні штани. Валізу йому не вдалося знайти, і хлопчик подумав, чи не забув він її часом у вагоні [2, с. 44].

У цьому випадку використані лише вестизми та кінесизми, які описують одяг хлопчика та його внутрішні роздуми. Портрет залишається ідеалізованим та динамічним, але вже є концентрованим та змішаним, оскільки інформація описується коротко і додається невеликий роздум хлопчика, який додає інформацію про його внутрішній стан. Переклад був, знову ж таки, дослівним.

А от у третьому розділі, де Джоел сидів, слухаючи пісні подруги Зу, автор зосередився на описі його внутрішнього стану, його переживань:

Now here again he'd locked the door and thrown away the key: there was conspiracy abroad, even his father had a grudge against

him, even God. Somewhere along the line he'd been played a mean trick. Only he didn't know who or what to blame. He felt separated, without identity, a stone-boy mounted on the rotted stump; there was no connection linking himself and the waterfall of elderberry leaves cascading on the ground, or, rising beyond, the Landing's steep, intricate roof [4, с. 73].

Джоел знову зачинив двері до пам'яті й викинув ключ: усі проти нього змовилися, навіть батько на нього має зуб, навіть Бог. Хтось зіграв із ним злий жарт. Але Джоел не знав, кого чи що слід звинувачувати в цьому. Він почувався відрізаним від усього світу, людиною без обличчя – кам'яним хлопчиком на трухлявому пні – ніщо не пов'язувало його з водоспадом бузинового листя, що летіло на землю, чи з крутим вигадливим дахом Ленгідга, який стримів угорі [2, с. 71].

В описі внутрішнього стану героя використовується багато слів-кінесизмів, оскільки автор пояснює його психологічне ставлення до ситуації, що склалась у його житті. Портрет пов'язаний із психологічним аналізом та є динамічним, оскільки його образ змінився і доповнився внутрішньо, деконцентрованим та психологічним, глибоко описано те, що його непокоїть у момент проведення своєрідної служби в «домашній» церкві Зу. Проте ми бачимо, що перекладачу важче працювати з таким описом, оскільки фразу «*had a grudge against him*» необхідно було переосмислити і передати поняття образи, але з використанням певного фразеологічного виразу, який був би притаманний нашому суспільству. Також перекладачка застосувала додавання у фразі «зачинив двері до пам'яті», оскільки у фразі «*he'd locked the door*» не зовсім зрозуміло, зачинив він у прямому чи переносному сенсі.

У наступному описі героя ми знову спостерігаємо внутрішню характеристику, де застосовується лише кінесична лексика, оскільки зовнішніх описів немає:

Joel was still puzzling over the tennis ball. He concluded, finally, that it would be best just to pretend as though it were the most commonplace thing in the world to have a tennis ball come rolling into your room out of nowhere. He wanted to laugh. Only it wasn't funny. He couldn't believe in the way things were turning out: the difference between this happening, and what he'd expected was too great. It was like paying your fare to see a wild-west show, and walking in on a silly romance picture instead. If that happened, he would feel cheated. And he felt cheated now [4, с. 88].

Джоел досі розмірковував про м'ячик. Урешті-решт він дійшов висновку, що краще вдати, ніби це найзвичайніша річ на світі, коли до тебе в кімнату з нізвідки закочується тенісний м'ячик. Йому захотілося засміятися. Але це було не смішно. Він не міг повірити в те, що сталося – різниця між тим, що відбувалося, та його очікуваннями виявилася занадто значною. Ніби ти заплатив за квиток на фільм про Дикий Захід, а замість нього потрапив на романтичну дурню. Якби так сталося насправді, він би почувався ошуканим. Власне, так він зараз і почувався [2, с. 87].

За класифікаціями, зазначений портретний опис є динамічним, деконцентрованим та психологічним, який описує внутрішні, психологічні переживання героя. Проте переклад передано прямо, із використанням лише граматичних трансформацій, із метою кращого відображення тексту з порядком слів, який є більш милозвучним для української мови. Проте обидва зазначені описи внутрішніх переживань є менш інформативними та емоціональними, на відміну від тих, що описували зовнішність, крім того, за своїм структурно-семантичним описом вони є дуже схожими.

У шостому розділі подруга Зу змінює зачіску Джоела і ми маємо змогу прослідкувати за його зовнішніми та внутрішніми змінами:

The haircut was disfiguring, for it made him in silhouette resemble those idiots with huge world-globe heads, and now, because of Randolph's flattery, he was self-conscious about his looks. "It's awful, " he said [4, с. 117].

Стрижка спотворила хлопчика. Завдяки Рендолфовим компліментам, він став перейматися своєю зовнішністю, а зараз його силует нагадував ідіотів із велетенськими, наче глобус, головами. «Огидно», – сказав він [2, с. 113].

Як бачимо, у цьому фрагменті Джоел став впевненішим у собі, тому міг сказати те, що йому не подобалося і непокоїло всередині, хоча зовні він міг мати інший вигляд. У цьому випадку застосовано соматичну та кінесичну лексику, а за класифікаціями ми можемо виділити портрет як гротескний, оскільки він є дещо дивним та незвичним, концентрованим, тому що описує лише зачіску героя, змішаним, тому що зазначається і внутрішній, і зовнішній стан героя. Щодо способу перекладу, то він є поєднанням дослівного та трансформаційного, оскільки перекладач змінює порядок речень та слів, хоча і передає лексику еквівалентною українською.

Joel, who had been routed out of bed and rushed away with such inconsiderate haste, he'd not had time in which to dress decently, was goosepimpled with cold, for he wore a thin T-shirt (turned inside out), and a pair of summer knickers with most of the buttons busted off the fly. At least he had on regular shoes, whereas Randolph wore only carpet slippers [4, с. 205].

Джоела висмикнули з ліжка і повезли геть поспіхом, а тепер його шкіра вкрилася сиротами, бо хлопчик одягнув лише футболку (та і ту навиворіт) і пару літніх панталонів, які розгубили майже всі гудзики на ширінці. Але він принаймні взув нормальні черевики, а в Рендолфа на ногах були самі пантофлі [2, с. 209].

Цей приклад є єдиним здвоєним описом, оскільки описує не лише головного героя, але і частково іншого персонажа. Також опис є ідеалізованим, деконцентрованим, зовнішнім та динамічним, оскільки оцінка героя відбувається з точки зору ідеального, описується лише зовнішній вигляд Джоела, який є широким у плані опису і доповнюється після попередньо зазначеного опису. Під час перекладу перекладач застосувала опущення, оскільки в перекладі немає частини "*not had time in which to dress decently*", де зазначається, що в хлопчика не було часу для одягання, а також граматичні трансформації, такі як заміна частини мови чи порядок слів, які є типовими для української мови.

Наступними ми представимо приклади відображення та перекладу портретних описів другорядних героїв, які, на нашу думку, найкраще відображають особливості перекладу описів та їх типи.

Joel whirled round to find a bandy-legged, little one-armed man glowering at him from the doorway of a barbershop; he seemed too sickly to be the owner of such a hard, deep voice. "Come here, kid," he commanded, jerking a thumb at his aproned chest [4, с. 22].

Джоел повернувся і побачив кривоногого невисокого чоловічка з однією рукою, що сердито глипав на нього, притулившись до одвірка перукарні. Він здавався занадто нікчемним, щоб бути власником такого грубого, низького голосу [2, с. 24].

У цьому прикладі ми бачимо опис, який є зовнішнім портретом, концентрованим і статичним, оскільки автор говорить про цього персонажа лише раз і коротко описує його зовнішність та голос, аби надати читачеві розуміння контингенту людей у районі, де знаходився головний герой.

Висновки. За метою опису портрети є портретами-представленнями, оскільки автор описує кожного нового персонажа твору; присутні портрети-оцінки, коли головний герой через певний час роздумує про вигляд його оточуючих; наявні портрети-ситуації, оскільки після першого представлення особи її образ доповнюється й описується уже в конкретній ситуації. За повторюваністю та наповненістю у тексті портретні описи є здебільшого динамічними та деконцентрованими, тому що доповнюються та повторюються протягом усього тексту для кожного героя. Статичними та концентрованими є описи лише другорядних та проміжних персонажів, які зустрічаються хлопчику в дорозі.

Подальше дослідження може бути спрямоване на аналіз та класифікацію лексичних та семантичних особливостей портретних описів, оскільки це питання є недослідженим, а описи цього роману є лексично та семантично наповненими та цікавими для подібного дослідження.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва, 1975. 240 с.
2. Капоте Т. Інші голоси, інші кімнати / пер. з англ. Є. Даскал. Харків : Віват, 2017. 224 с.
3. Bellos D. Is That a Fish in Y our Ear? The Amazing Adventure of Translation. London, 2011. 390 c.
4. Capote T. Other Voices, Other Rooms. London : Penguin Books Ltd, 2015. 77 c.

Lisun O., Sovietna A. The specificity of character portraits reproduction in Ukrainian literary translation (based on Truman Capote's novel "Other Voices, Other Rooms")

Summary. The article has been devoted to the description of features of reproduction of portrait characteristics in Ukrainian artistic translation (based on Truman Capote's novel "Other Voices, Other Rooms"). The criteria of artistic text, stylistic features of artistic translation and problems of translation of artistic texts are described. The artistic text is characterized by the use of emotionally expressive vocabulary, the introduction of new terms like historicisms, archaisms, dialectisms, common components and jargon, widespread use of verb forms, wide use of verbal forms. The translation of literature has been the subject of research for many scholars over the decades. Linguists and literary critics have studied the text of art and have distinguished certain features of it. Among the features of the artistic text are poetic description of events in prose and dramatic works, aesthetics of speech, expression and intensity of expression. There are many interpretations of the concept of "translation", but they all describe translation as converting the text from one language to another by using certain linguistic techniques. The translator should focus not only on the vocabulary and translate it properly, but also understand the meaning of the text and to realize what the author really meant. Thus the translator needs to apply creativity in his work, because theoretical knowledge without true understanding of the text will be insufficient to produce a genuine original text. A portrait is a description of the external and internal characteristics of a person or creature, which includes a description of facial features, appearance, facial expressions, gestures, body position of the character, as well as his internal psychological experiences, thoughts about the world around him. In order to reflect all these features, the translator must use various types of descriptions, as well as linguistic stylistic techniques to enrich the text and make it interesting for the reader. Modern difficulties in translation of portrait characteristics have been considered, which in most cases are based on the problem of selecting an equivalent vocabulary that does not always accurately interprets what the author meant in the original work. An attempt to classify examples of descriptions in Truman Capote's novel "Other Voices, Other Rooms" has been made.

Key words: artistic translation, portrait descriptions, stylistic features, portrait characteristics, equivalent vocabulary.

УДК 81'25(045)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.17

Лобода В. А.,
асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ДЕФІНІТИВНИЙ ХАРАКТЕР ТА ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ

Анотація. Сучасний процес глобалізації позначився і на перекладі як специфічному виді двомовної комунікації, що не лише відображає багатогранний творчий процес, а й містить низку труднощів. Одними із найпоширеніших труднощів перекладу є вміння застосовувати перекладацькі трансформації (далі – ПТ) та аналізувати результати міжмовних трансформацій, зіставляючи тексти мови оригіналу й мови перекладу. Це досить важко зробити без теоретичного обґрунтування дефініції «перекладацька трансформація».

Метою статті є аналіз підходів до дефініції та класифікацій ПТ із виділенням їхніх основних типів. Об'єктом дослідження слугують власне перекладацькі трансформації. Предметом аналізу є дефінітивний характер та проблема класифікації ПТ.

У статті представлено докладний огляд класифікацій ПТ, запропонованих різними лінгвістами. Виявлено, що вітчизняні лінгвісти першими дали визначення ПТ і розробили їх класифікацію. Більшість вчених під терміном «перекладацькі трансформації» мають на увазі різнорівневі перетворення, які допомагають здійснити перебудову одиниць тексту оригіналу в одиниці тексту перекладу. Але при цьому кожен дослідник інтерпретує цю дефініцію по-своєму, надаючи різноманітних відтінків її значенню. У нашому дослідженні ми спираємося на визначення В. Комісарова, оскільки, на нашу думку, воно найбільш точно відображає сутність поняття. Відповідно, ПТ – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту та операції перефразування з метою досягнення перекладацького еквіваленту. У межах досліджуваного питання розглянуто три типи ПТ за В. Комісаровим та проілюстровано їх застосування в перекладах уривків із роману Д. Мітчела «Black Swan Green».

У висновках зазначено, що переклад є не лише науковим явищем, він є творчістю, тому варто комбінувати різні типи ПТ між собою для досягнення якомога кращого результату та уникнення культурних непорозумінь.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, еквівалентність, класифікація, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. В епоху ЗМІ, коли інформація поширюється світом із неймовірною швидкістю, є неабияка потреба перекладу. Безперечно, основною вимогою до перекладу є максимальний ступінь його еквівалентності оригіналу як у семантико-структурному аспекті, так і в його потенційному впливі на адресата. Але під час досягнення високого рівня еквівалентності перекладач нерідко стикається з низкою труднощів, які вимагають застосування певних трансформацій. До тепер більшість науковців не дійшли одноголосної думки щодо проблеми трансформацій у перекладі. Цей факт і визначає актуальність обраної теми в контексті сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ПТ посідає значне місце в працях як практиків, так і теоретиків перекладу. До питання ПТ зверталось чимало відомих лінгвістів (І.В. Арнольд, Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, О.О. Карабанова, Л.К. Латишев, О.Д. Швейцер та інші).

Метою статті є аналіз підходів до дефініції та класифікацій перекладацьких трансформацій і виділення їх основних типів.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого, здійснюючи переклад із мови оригіналу іншою мовою, важко обійтись без вдавання до певних змін. Це зумовлено, насамперед, особливостями кожної з мов – лінгвістичних, або мовних, та екстралінгвістичних, тобто тих, які несуть інформацію про культуру, побут, звичаї і традиції носіїв мови. Проте, за словами відомого лінгвіста В.С. Виноградова, першочерговим у перекладі є врахування саме лінгвістичних особливостей, щоб досягнути еквівалентності [3, с. 16]. Головне завдання перекладача в досягненні еквівалентності оригіналу – вміло використати різноманітні ПТ, щоб текст мови перекладу найточніше передавав ключове повідомлення, вміщене в тексті оригіналу.

Важливо зазначити, що думки лінгвістів-теоретиків дещо розходяться з приводу дефініції «перекладацька трансформація». Тому необхідно, перш за все, уточнити зміст, вкладений у це поняття. Розрізняють визначення, запропоновані Л. Бархударовим, В. Комісаровим, Л. Латишевим, Я. Рецкером, О. Швейцером, В. Ярцевою та іншими. Зокрема, дослідниця В. Ярцева визначає трансформації як перетворення, за допомогою яких із простих синтаксичних структур виводяться складніші. На нашу думку, це визначення має дещо узагальнений характер, оскільки не охоплює всієї багатогранності поняття, а також можливості заміни складних структурних одиниць простішими (спрощення).

За О. Швейцером, трансформація – це відношення між вихідними та кінцевими мовними виразами та заміна в процесі перекладу однієї форми вираження іншою [7, с. 35]. Дещо схоже визначення пропонує Л. Латишев: «Трансформація – це спосіб перекладу, для якого характерний відхід від семантико-структурного паралелізму між оригіналом та перекладом» [5, с. 24].

Вичерпні дефініції ПТ пропонують видатні науковці-лінгвісти В. Комісаров та Л. Бархударов. Так, за В. Комісаровим, трансформації – це перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу у визначеному сенсі. Тобто ПТ – це способи перекладу, що можуть бути використані під час перекладу різних джерел, коли словникова відповідність структури відсутня або не може бути використана за умовами контексту [4, с.43].

Л. Бархударов визначає трансформації як певні відношення між двома мовними або мовленнєвими одиницями, з яких одна є вихідною, а інша створюється на основі першої. Власне перекладацькі трансформації – це якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької адекватності всупереч відмінностям у формальних та семантичних системах двох мов [1, с. 37].

У цій статті ми спираємося саме на визначення В. Комісарова, оскільки, на нашу думку, воно найбільш точно відображає сутність поняття. Загалом, виходячи з вищезазначеного визначення, можна стверджувати, що ПТ – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту та операції перефразування з метою досягнення перекладацького еквіваленту.

Нині відсутня єдина класифікація ПТ, оскільки кожен дослідник, маючи на увазі одні й ті самі ПТ, ділить їх на види відповідно до свого власного бачення.

Так, видатний лінгвіст В. Комісаров виокремлює види трансформацій [4, с. 55].

1. Лексичні, які містять транскрибування та транслітерацію, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція).

2. Граматичні, серед яких науковець розрізняє синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), граматичні заміни (заміни форм слова, частин мови, членів речення), членування і об'єднання речень.

3. Комплексні, або лексико-граматичні, до яких належать експлікація (описовий переклад), антонімічний переклад та компенсація.

Також окремо він визначає технічні прийоми перекладу: додавання, переміщення та опущення.

У своїй праці «Мова та переклад» Л. Бархударов проводить детальний аналіз ПТ і приходить до їх класифікації, виділяючи 4 види трансформацій [1, с.40]:

1) перестановки: зміна порядку розташування компонентів складного речення, а також зміна місця слів і словосполучень;

2) заміни: компенсація, синтаксичні заміни в структурі складного речення, заміна частин мови, компонентів речення та словоформи, заміна причини на наслідок (і навпаки), конкретизація, генералізація, членування і об'єднання речень, антонімічний переклад;

3) опущення;

4) додавання.

Науковець також зазначає, що згадані вище перекладацькі трансформації в «чистому вигляді» трапляються досить рідко. Як правило, різного роду трансформації комбінуються.

А. Фітерман та Т. Левицька в спільному дослідженні виділяють 3 типи ПТ:

1) граматичні трансформації. До них належать прийоми опущення й додавання, перестановки, перебудови та заміни синтаксичних конструкцій;

2) стилістичні трансформації. До поданого типу можна зарахувати такі прийоми, як синонімічні заміни та описовий переклад, компенсація;

3) лексичні трансформації. Тут варто зазначити опускання, заміну та додавання, конкретизацію та генералізацію елементів речення.

О. Швейцер здійснює поділ трансформацій на 4 рівні:

1) трансформації на референціальному рівні. Такі трансформації включають генералізацію, конкретизацію, заміну реалій, синекдохічну трансформацію, метонімічну трансформацію, метафоричну трансформацію і комбінацію поданих трансформацій. Сюди зараховують конверсивну трансформацію та антонімічний переклад;

2) трансформації прагматичного рівня. На цьому рівні автор пропонує такі прийоми, як заміна реалій або алюзій їх аналогом, що пояснює або інтерпретує переклад, перекладацькі компенсації або заміна одних стилістичних засобів іншими;

3) трансформації компонентного рівня семантичної еквівалентності, що являє собою використання таких прийомів: заміна морфологічних засобів, заміна синтаксичних засобів, заміна морфологічних засобів синтаксичними, заміна граматичних (морфологічних та синтаксичних) засобів фразеологічними чи лексичними;

4) трансформації стилістичного рівня. Автор зараховує до цієї категорії компресію (опущення надлишкових елементів, лексичне згортання, семантичне стягнення, еліпсис) або розширення [7, с. 62].

Деякі дослідники у класифікаціях виділяють лише 2 типи ПТ. Серед них класифікації А. Шевніна та Я. Рецкера.

Так, науковець А. Шевнін виділяє такі типи ПТ:

1) граматичні трансформації: опущення, додавання, перестановка й транспозиція;

2) лексичні трансформації: компенсація, антонімічний переклад, конкретизація, генералізація.

Класифікація Я. Рецкера є подібною, оскільки також включає наявність граматичних і лексичних трансформацій. Хоча присутні й деякі відмінності, а саме до лексичних трансформацій дослідник додає смисловий розвиток, цілісне перетворення та диференціацію значень. Граматичні трансформації в Я. Рецкера представлені лише заміною членів речення та частин мови, на відміну від класифікації А. Шевніна, де окреслено ширший діапазон засобів.

Вітчизняні лінгвісти були першими, хто дали визначення ПТ і розробили їхню класифікацію. У зарубіжних дослідженнях термін «translation transformation» не зустрічається. Хоча деякі вчені із зарубіжних країн пропонують низку прийомів, до яких ватро вдаватись під час перекладацької діяльності.

Канадські лінгвісти Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне були першими, хто класифікував прийоми перекладу з методологічною метою. Вони визначили сім основних процедур, які відтворюються на трьох рівнях: лексичному, морфолого-синтаксичному і на рівні повідомлення. Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне класифікували процедури як 1) *прямі*, до яких належать техніки запозичення, калькування і дослівного перекладу, і 2) *непрямі*, до яких належать транспозиція (заміна форми слова), модуляція, еквіваленція (заміна ідіоми мови оригіналу ідіомою мови перекладу), адаптація (використання виразу, зрозумілого в культурному середовищі мови перекладу) [2, с. 64]. Дослідники також виділяють такі прийоми: компенсація, експлікація, імплікація, генералізація, конкретизація та інші.

Американський лінгвіст М. Бейкер у своїй праці «In other words» описує проблему лексичної, граматичної нееквівалентності та стратегії її подолання. У разі семантичної нееквівалентності автор пропонує використовувати можливості семантичного поля, наприклад, гіпонім може бути замінений гіперонімом, якщо в мові перекладу не зустрічається потрібна реалія. Цю стратегію можна зарахувати до трансформації генералізації [8, с. 79].

Порівнюючи початковий текст і текст, перекладений дослівно, можемо сказати, що є значні відхилення від буквальних відповідностей. Особливо примітними є місця, де перекладений текст за своїми мовними засобами абсолютно відмінний від оригінального. У межах цього дослідження розглянемо три типи ПТ за В. Комісаровим та проілюструємо їх застосування у перекладах уривків із твору Д. Мітчела «Black Swan Green».

Граматичні трансформації полягають у перебудові структури речення в перекладацькому процесі відповідно до норм мови перекладу. Одним із найвживаніших прийомів граматичних трансформацій можна вважати заміну іменників дієсловами, що пов'язана з багатством та гнучкістю дієслівної системи в нашій мові. Наприклад: *Julia's got this brave* ***smile*** [9] – *Джулія вміє дуже хоробро* ***посміхатися.*** Зокрема, поширеним видом граматичних трансформацій є членування речення в мові перекладу, що ілюструє поданий приклад: *I felt sick, old and cold* [9]. – *Я відчував себе хворим і старим. Мені було холодно.*

Лексичні трансформації – відхилення від прямих словникових відповідностей. Лексичні трансформації спричинені здебільшого незбіганням обсягу значень мови оригіналу з мовою перекладу. Наприклад: *He just wasn't* ***right*** *for schools* [9]. – *Просто він не* ***створений*** *для школи.*

Комплексна перекладацька трансформація – це процес переходу одиниць оригіналу в одиниці перекладу, внаслідок якого відбувається часткове або повне перетворення речення або його частин із використанням кількох простих перекладацьких трансформацій. Наприклад: *Julia's an ace liar. She's applied to do law at university and she's got several offers of places already* [9]. – *Джулія просто віртуозно вміє брехати і викручуватися. Вона подала документи на юридичний факультет, і їй вже запропонували кілька місць у різних університетах.*

Здебільшого саме комплексні ПТ трапляються найчастіше, оскільки саме поєднання елементів простих ПТ дає змогу досягти кращого та виразнішого ефекту в перекладі, зберігши його адекватність та еквівалентність оригіналу.

Висновки. Отже, варто зазначити, що поняття ПТ є неоднозначним, оскільки теоретики галузі перекладу ще не дійшли спільної думки з приводу суті його дефініції. З огляду на це науковцями були запропоновані різноманітні визначення та класифікації. Порівнюючи ці класифікації, можна помітити певні відмінності та подібності. Наприклад, у своїй класифікації Л. Бархударов зараховує до замін генералізацію і конкретизацію, оскільки при цьому відбувається заміна елемента тексту мови оригіналу. У В. Комісарова ці ж перетворення належать вже до лексичних трансформацій. За Л. Бархударовим, до замін належать об'єднання, членування речень, антонімічний переклад та компенсація. Транслітерацію і транскрибування, зазначені В. Комісаровим, лінгвіст не вказує. З іншого боку, чимало науковців поділяють думку про поділ ПТ на лексичні, граматичні та комплексні.

Із вищезгаданих класифікацій найбільш повною та оптимальною, на нашу думку, є класифікація В. Комісарова, оскільки вона охоплює такі основні групи трансформацій, як граматичні, лексичні та лексико-граматичні, грамотне використання яких може значно покращити якість перекладу. Здебільшого граматичні та лексичні трансформації досить рідко зустрічаються у «чистому вигляді», натомість переважну частину становлять саме лексико-граматичні. Переклад містить не лише елементи науки, а й творчість, тому кожному перекладачу варто використовувати різноманітні види трансформацій, комбінуючи їх задля досягнення якомога кращого результату та уникнення культурних непорозумінь.

Варто підкреслити, що ця тема є досить перспективною для подальших досліджень, оскільки ПТ відіграють ключову роль у досягненні еквівалентності та адекватності перекладу, забезпечуючи успішну міжкультурну комунікацію в нашому глобалізованому суспільстві.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : «Междунар. отношения», 1975. 240 с.
2. Вине Ж.-П. Технические способы перевода. Москва : Прогресс, 1978. 298 с.
3. Виноградов В.С. Перевод. Общие и лексические вопросы. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2004. 224 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2001. 424 с.
5. Латышев Л.К. Курс перевода : эквивалентность перевода и этапы его достижения. Москва : Просвещение, 1980. 160 с.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика : очерки лингв. теории пер. Москва : Междунар. отношения, 1974. 216 с.
7. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с
8. Baker M. In other words. London : Routledge, 1992. 301 p.
9. Mitchell D. Black Swan Green. UK: Hachette. URL: https://www.booklistonline.com/Black-Swan-Green-David-Mitchell/pid=1579319

Loboda V. Translation Transformations: definition and the problem of classification

Summary. The current process of globalization has also affected translation as a specific type of bilingual communication, representing not only a multifaceted creative process but also many difficulties. Some of the most common translation difficulties are the following: the ability to apply translation transformations (hereinafter referred to as TTs) and analyze the results of interlanguage transformations by comparing the texts of the source and the target languages. It is quite difficult to cope with them without a theoretical basis to the definition of «translation transformation».

The article aims at analyzing the approaches to the definition and classification of TTs identifying their main types. The object of the study is the translation transformations. The subject of the analysis is the definition of TT and the problem of its classification.

The article represents a detailed overview of TT classifications suggested by various linguists. It is noted that Russian and Ukrainian linguists are the first to define TTs and develop their classifications. It is observed that the majority of scholars refer to the term "translation transformations" as multilevel transformations that help transform the units of the source text into units of the target text. But at the same time, the researchers interpret this definition in their way, giving various shades to the meaning of TT. In our study, we rely on the definition proposed by V. Komisarov, because it reflects the essence of the concept most accurately. Respectively, TT is an interlanguage conversion, restructuring of the source text elements, and a paraphrase operation to achieve translation equivalence. Within the investigated question, three types of TTs by V. Komisarov and their use in translation of excerpts from D. Mitchell's novel "Black Swan Green" are considered and illustrated.

In conclusion, it is highlighted that translation is not only a scientific phenomenon, but it is also a creative activity, so it is necessary to combine different types of TT to achieve the best result and avoid cultural misunderstandings.

Key words: translation, translation transformations, equivalence, classification, the source language, target language.

УДК 81'373.46:81'255
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.18

Матвєєва С. А.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства і перекладу
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

КОГНІТИВНО-ФРЕЙМОВА ТЕОРІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ НОМІНАЦІЙ ТА ДЕФІНІЦІЙ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. Одним із ключових елементів встановлення своєрідності певної терміносистеми є її номінативний склад, а також ті вербальні елементи й позавербальні фактори, що визначають закономірності й забезпечують необхідні умови успішності процесу термінологічної номінації. Статтю присвячено дослідженню процесу й результату термінологічних номінації і дефініції, які демонструють ефективність і продуктивність застосування когнітивно-фреймового підходу до передперекладацького аналізу окремих термінологічних одиниць і всього спеціального тексту.

Термінологічна номінація є цілеспрямованим процесом задля відтворення певного фрагмента професійної мовної картини світу. Автор аналізує юридичний термінознак *a lawyer* та його перекладні еквіваленти *юрист* і *адвокат* за даними лексикографічних джерел та корпусу паралельних юридичних текстів (біля 275 000 слів), створеного автором статті з текстів рішень Європейського суду англійською мовою, що є у відкритому доступі на офіційному сайті «European Court of Human Rights», та перекладів цих рішень українською мовою, що представлені на сайті «Практика ЄСПЛ. Український аспект». Висновки демонструють розбіжності між даними словників і корпусу, що дає підстави говорити про доцільність залучення корпусного підходу до практичної роботи перекладачів і лексикографів.

Автор досліджує можливості поєднання когнітивно-фреймового підходу до аналізу термінознаку з корпусним підходом до його перекладу. Доведено, що когнітивно-фреймовий підхід забезпечує більшу об'єктивність за умов перевірки отриманих теоретичних результатів через корпуси паралельних спеціальних текстів. Автор доводить, що використання у процесі перекладу одиниці із семантично наближеними вузлами фреймів забезпечує максимальну правильність і точність відтворення не тільки одиниці, що перекладається, але й всього фрейму мовою перекладу.

Ключові слова: когнітивно-фреймовий підхід, номінація, дефініція, фрейм, юридична термінологія, переклад, корпус паралельних текстів.

Постановка проблеми. У межах сучасної парадигми лінгвістичного знання велика увага приділяється вивченню мови через аналіз і дослідницьке усвідомлення процесів і вербалізованих результатів мислення, тобто, із залученням когнітивних методів дослідження. Для комплексного вивчення термінології будь-якої професійної галузі та побудування її концептуальної моделі можуть бути застосовані методи когнітивного аналізу, зокрема, фреймовий аналіз, що зумовлюється знаковим характером терміна.

Когнітивна модель кожної терміносистеми є складним фреймовим утворенням. Її не можна звести до звичайного набору лексики, відібраної за певними критеріями; вона вибудовує комплекс внутрішніх системних зв'язків, які, своєю чергою, забезпечують програму послідовних дій, тобто створюють фреймову структуру. Таким чином, когнітивний підхід до вивчення термінознаку визначив основну структурну одиницю професійного комунікативного простору – фрейм. Вивчення фреймових феноменів дає змогу впровадити новий підхід до опису відображених у мові когнітивних структур, а корпусний підхід забезпечує якісно новий рівень розуміння й перекладу цих комплексних одиниць професійного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань номінації взагалі й термінологічної номінації та дефініції зокрема присвячено велику кількість лінгвістичних робіт. Протягом певного часу проблеми термінотворення вивчалися вітчизняними дослідниками у традиційному (структурному) (М. Арслан, Е.Р. Брагіна, І.І. Вакулик, Т.В. Голі-Оглу, М.М. Дзюба, М.Г. Зеленцова, Л.А. Кім, Н.В. Коваленко, С.М. Кришталь, О.А. Литвинко, Т.Д. Михайленко, А.О. Ніколаєва, Л.Б. Ніколаєва, І.М. Нікуліна, С.С. Риженко, О.А. Сарченко та інші) та функціональному (М.Б. Вербенець, С.І. Вовчанська, Я.Ю. Манжос, В.В. Прима, В.Д. Сліпецька та інші) аспектах. Нині центром уваги лінгвістів є феномени номінації й дефініції з оглядом на когнітивні процеси утворення й особливості функціонування цілих фреймових структур із досліджуваними одиницями (Ю.В. Віт, В.Л. Іващенко, Є.А. Карпіловська, О.В. Константінова, Т.С. Пристайко, Л.В. Рогач, О.О. Селіванова та інші), а також питання перекладу таких одиниць (О.В. Государська, Д.С. Касяненко, Т.Р. Кияк, М.І. Онищук, О.А. Шаблій та інші).

Метою статті є проведення теоретико-прикладної розвідки проблем когнітивно-фреймового підходу до термінологічних номінації та дефініції в межах юридичного дискурсу та застосування корпусного підходу до перекладу таких одиниць.

Виклад основного матеріалу. Фрейм є типовим засобом передавання термінологічного знання та кодом, що містить певний обсяг професійної інформації. У сучасній лінгвістиці під фреймом розуміють «структуру репрезентації знань, в якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що їх описує, а також інструкцію щодо її використання» [1, с. 771]. Основою будь-якого фрейму є домінантний концепт, який через процеси об'єктивації та кодування-декодування символьних складників вибудовує зв'язки з іншими концептами та створює семантичні поля, що містять всі наявні знання про фреймову структуру.

Одним із ключових елементів встановлення своєрідності певної терміносистеми є її номінативний склад, а також ті вербальні елементи й позавербальні фактори, що визначають

закономірності й забезпечують необхідні умови успішності процесу термінологічної номінації.

Під номінацією розуміють «1) творення і надання назв (та інших мовних позначень) пізнаним і вичленуваним фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою та ін.); 2) результат цього процесу, тобто сама назва; 3) називання і використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів» [2, с. 417]. У концептуальному плані номінація розглядається як рух від самого концепту до мовного знаку на його мовне відображення, тобто мовленнєва номінація має фінальною метою фіксацію результату когнітивної діяльності носія мови засобами цієї мови. Термінологічна номінація є цілеспрямованим процесом вторинної (здебільшого) номінації з метою відтворення певного фрагмента професійної мовної картини світу. Не в кожному випадку можна визначити межі наївної й термінологічної номінацій, однак якщо процес наївної номінації є несвідомим, то утворення термінів є завжди свідомою процедурою; терміни створюються за необхідності в процесі реалізації певного фрагменту наукового мислення формальними засобами мови.

Фреймовий характер терміна реалізується через дефініції термінологічних номінацій. Матеріали лексикографічних джерел містять такі дефініції термінознаку *a lawyer* – лексеми на позначення однієї з правничих професій:

a lawyer – «one whose profession is to conduct lawsuits for clients or to advise as to legal rights and obligations in other matters» [3] (переклад наш: *той, чия професія полягає у здійсненні судових позовів щодо клієнтів або консультування щодо законних прав та обов'язків в інших питаннях*); *«a person who is trained to counsel or argue in cases of law»* [4] (переклад наш: *особа, підготовлена для захисту або виступах по судових справах*).

Аналіз наведених дефініцій цього термінознаку демонструє, що самі дефініції вже містять опис ситуацій, тобто є стереотипними ситуаціями певної предметної галузі. У дефініціях наведеного терміна родові поняття – *one/person; to conduct / to advise / to counsel / to argue; clients/matters/cases; rights/obligations* – виражають узагальнене знання про специфіку професійної діяльності осіб, позначених цією мовною одиницею. Ці компоненти заповнюють верхні рівні фрейму. Нижні рівні містять решту сем, що виражають видові ознаки, називають конкретні дані й можуть заповнюватися інформацією та варіюватися у визначених межах залежно від обсягу інформації про конкретну ситуацію та наявності фонових та професійних знань про неї: *lawsuits, legal rights, to be trained, cases of law*. Також спостерігаємо функціонування інших термінів та цілих термінологічних комплексів у наведених дефініціях, що забезпечує взаємний зв'язок цього фрейму з іншими: *lawsuits, legal rights and obligations, counsel, argue, cases of law*. Отже, наведені дефініції вказують на агента, дію, об'єкт і предмет дії та стимулюють екстракцію наявного у свідомості адресата й адресанта фрейму. Цей фрейм є комплексною узагальненою моделлю певного фрагменту професійної комунікації.

Неоднозначним є питання перекладу таких одиниць засобами іншої мови. Оскільки фрейм «спирається на фонові знання реципієнта і не підлягає додатковому тлумаченню» [5, с. 182], перш за все, перед перекладачем стоїть завдання максимального збереження термінологічної складової частини та семантичного наповнення кожного з термінознаків, тобто трансформація фреймових характеристик одиниці з мінімальними втратами під час перекладу засобами іншої мови. Зрозуміло, що таке завдання є досить складним, а іноді майже нездійсненним, насамперед, через відмінності в структурі мов і специфіку професійної дійсності, яку обслуговують спеціальні терміносистеми цих мов.

Саме перекладацька інтерпретація термінознаку через його семне наповнення, варіанти тлумачення, валентність, дистрибуцію та більш широкий контекст, норми мови(лексичні, граматичні, стилістичні), якою виконується переклад, забезпечує відтворення кожного нюансу значення й подальшу повноцінну відбудову фрейму в мові перекладу.

Дані словників містять варіанти перекладу аналізованого терміна:

a lawyer – «*юрист, адвокат, консультант із питань права, юрисконсульт*» [6, с. 293]; «*юрист, адвокат; законознавець; юрисконсульт, консультант із питань права; правник, правознавець*» [7, с. 595].

Щодо тлумачень в українській довідковій літературі одиниць *юрист* та *адвокат* (як одиниць, які в словникових статтях наведені першими), то отримуємо такі дані:

юрист – «фахівець із правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права» [8, с. 1644];

адвокат – «1) юрист, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець» [8, с. 11].

Перші висновки, отримані на основі компонентного аналізу, демонструють суттєві розбіжності між семантичним наповненням одиниць, що аналізуються, в двох мовах:

a lawyer			адвокат	
	семантично наближені вузли фреймів			
обов'язки підготовлений	захист консультування законні права судові позови судові справи	≈ ≈ ≈ ≈ ≈	захищати давати поради правові питання суд вести справу	юрист обвинувачений

a lawyer			юрист	
	семантично наближені вузли фреймів			
обов'язки захист консультування законні права судові позови судові справи	підготовлений	≈	фахівець	правознавство юридичні науки практичний діяч галузь права

Отже, припускаємо, що дані словникових статей через свій суто довідковий характер не можуть забезпечити практичну точність еквівалентних мовних одиниць, які перекладач може використати в тексті перекладу без попереднього аналізу й перевірки. Через це пропонованим і вкрай продуктивним джерелом практичної допомоги видаються текстові корпуси (одномовні, багатомовні) для роботи з текстом оригіналу й верифікації правильності та якості перекладу, що виконується, шляхом перевірки мовних одиниць на життєздатність у кожному конкретному випадку, враховуючи велику кількість позавербальних чинників, як-то: жанр, стиль, адресованість тексту тощо. Варіанти перекладу юридичного терміна *a lawyer* було перевірено на матеріалах англо-українського юридичного паралельного корпусу текстів.

Джерелом для вилучення й подальшого аналізу мовних одиниць у межах цієї розвідки є тексти рішень Європейського суду англійською мовою, що є у відкритому доступі на офіційному сайті «European Court of Human Rights» [9], та переклади цих рішень українською мовою, що представлені на сайті «Практика ЄСПЛ. Український аспект» [10]. Ці тексти організовані нами в паралельний англо-український корпус юридичних текстів, який складається з біля 275 000 слів та використовується нами з метою проведення дослідження.

Зафіксовано 277 випадків вживання термінознаку *a lawyer* у 28 документах англійською мовою. У текстах українською мовою використано такі варіанти перекладу:

адвокат – 249 одиниць (89,9%);
юрист – 18 одиниць (6,5%);
захисник – 4 одиниці (1,4%);
правник – 3 одиниці (1,1%);
відсутність еквіваленту в перекладі – 3 випадки (1,1%).

Результати аналізу демонструють розбіжності між даними двомовних словників (відповідно до цих словників іменник *a lawyer* має перший, а значить, найбільш наближений у значенні і, відповідно, найчастотніший у перекладах еквівалент *юрист*) і корпусу (в більшості випадків – 89,9% – для перекладу іменника *a lawyer* використовується одиниця *адвокат*; у 6,5% випадків залучено лексему *юрист*). Відповідні дані отримано і під час проведення компонентного аналізу цих лексичних одиниць (одиниці *a lawyer* та *адвокат* мають 71,4% семантично наближених вузлів; одиниці *a lawyer* та *юрист* – 14,3% таких вузлів).

Висновки. Проведене дослідження термінологічних номінацій і дефініцій демонструє ефективність і продуктивність застосування когнітивно-фреймового підходу до передперекладацького аналізу термінологічних одиниць. Такий підхід забезпечує більшу об'єктивність за умов перевірки отриманих теоретичних результатів через паралельні корпуси спеціальних текстів. Використання під час перекладу одиниці із семантично наближеними вузлами фреймів забезпечує максимальну правильність і точність відтворення всього фрейму мовою перекладу.

Подальші дослідження мовних засобів реалізації структури цього і подібних фреймів дадуть змогу, по-перше, перевірити результати, отримані в цій роботі, на текстах інших підтипів юридичного дискурсу та підтвердити або спростувати абсолютність наших висновків і, по-друге, означити межі відбору лексичних одиниць на позначення осіб правничих професій мови оригіналу й мови перекладу з подальшою їх інтеграцією в єдину лінгвокогнітивну модель.

Література:

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
2. Українська мова: Енциклопедія / За ред. Русанівського В.М. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
3. Dictionary, Merriam-Webster. URL: https://www.merriam-webster.com.
4. Roget's 21st Century Thesaurus, 2013 by the Philip Lief Group. On-line at https://www.thesaurus.com.
5. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. Київ : Київський університет, 2014. 380 с.
6. Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права / За ред. Муравйова В.І., Шевченко Л.І. Київ : Арій, 2010. 608 с.
7. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник. Вінниця : Нова книга, 2004. 1085 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. Бусела В.Т. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int.
10. Практика ЄСПЛ. Український аспект. URL: https://www.echr.com.ua.

Matvieieva S. Cognitive frame theory of terminological nominations and definitions: translation aspect

Summary. One of the key elements of defining the specifics of a particular terminological system is its nominative structure, as well as those verbal elements and non-verbal factors that determine the patterns and provide the necessary conditions for the success of the terminological nomination process. The article deals with the study of the process and results of terminological nominations and definitions, which demonstrate the effectiveness and efficiency of applying the cognitive frame approach to pre-translation analysis of single terminological units and the whole special text.

The terminological nominating process is a purposeful process for the reproduction of a particular fragment of the professional linguistic world view. The author analyzes the legal term *a lawyer* and its Ukrainian translation equivalents *юрист* and *адвокат* according to lexicographic sources and a parallel legal corpus (about 275,000 words), created by the author of the article. It consists of the texts of judgments of the European Court of Human Rights in English, which are on open access on the "European Court of Human Rights" official website, and translations of these judgments into Ukrainian, provided on the "ECHR Cases Opinions Matter. Ukrainian Aspect" website. The findings show differences between the vocabulary and corpus data, which leads to the conclusion that it is advisable to involve a corpus approach in the practical work of translators and lexicographers.

The author studies the possibility of combining a cognitive frame approach to terminology analysis with a corpus approach to its translation. It is proved that the cognitive frame approach provides more objectivity in the case of verification of the obtained theoretical results through corpora of parallel special texts. The author argues that the use of a translation unit with semantically approximated frame nodes provides maximum accuracy of reproduction not only of the unit being translated, but of the entire frame in the target language.

Key words: cognitive frame approach, nomination, definition, frame, legal terminology, translation, parallel corpus.

УДК 811.133.81'25
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.19

Михайлова О. Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри фонетики та граматики
Національної академії Національної гвардії України

Спільник Т. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЖИВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ФЕМІНІТИВІВ У ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена виявленню прагматичних основ і лінгвістичних можливостей використання фемінітивів військової сфери та їх відтворенню у французько-українському перекладі.

З огляду на те, що сьогодні фемінізація дедалі більше охоплює військове середовище, нагальною стає потреба у військовій комунікації приділяти увагу й гендерним питанням, до яких, зокрема, належать питання використання фемінізованих назв посад, військових професій, військових звань, а також питання перекладу цих назв у процесі комунікації із західними партнерами.

Дослідження довело, що основним способом, за допомогою якого у французькій, німецькій та українській мовах утворюються назви посад і звання жінок-військовослужбовців, є суфіксальний. До основних труднощів при перекладі фемінітивів із французької мови українською і з німецької мови українською належить насамперед те, що часто система мови перекладу чи його узус щодо функціонування форм жіночого роду мають значно менше можливостей, ніж мова оригіналу. Розв'язання цього питання пов'язане з прагматичним завданням тексту оригіналу. Ідеться, зокрема, про те, що, чим важливішими є фемінітиви для адекватного відтворення прагматики оригіналу, тим більшою є необхідність дібрати відповідні назви в мові перекладу.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що, якщо використання фемінітивів не є основним елементом прагматичного навантаження тексту й у мові перекладу відсутня системна можливість для утворення такого іменника, то у перекладі фемінітивна прагматика може бути втрачена, але обов'язково потрібно дотримуватися принципу адекватності та пропонувати переклад, який би був максимально наближеним до тексту оригіналу. Якщо ж у тексті фемінітиви несуть основне прагматичне навантаження, їх обов'язково слід перекладати або ж знаходити для заміни адекватну фемінітивну форму.

Ключові слова: фемінітиви, французько-український переклад, військова комунікація, прагматичне навантаження.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із актуальних питань лінгвістичної науки є проблема вживання та відтворення в перекладі мовних одиниць на позначення людей певної статі. У цьому сенсі важливими є також питання ґендерної рівності, які у різних галузях суспільної комунікації (економічній, медійній, політичній, соціальній тощо) набули неабиякого значення. Не є винятком також і сфера військової комунікації, оскільки військове середовище стає дедалі більш фемінізованим.

В арміях і воєнізованих (правоохоронних) структурах європейських країн процеси фемінізації розпочалися достатньо давно. Нині найбільш фемінізованими є Збройні Сили Франції, у яких кількість жінок становить 15% від загальної кількості особового складу.

З огляду на зближення України з НАТО виникає необхідність приділяти увагу також ґендерним проблемам у військовій комунікації, до яких, зокрема, належать питання вживання фемінізованих назв посад, військових професій, військових звань тощо, а також питання якісного й адекватного відтворення цих назв у перекладі у процесі комунікації із західними партнерами. Ця проблема перебуває в загальній площині вивчення процесу створення, вживання та перекладу мовних одиниць, що є назвами професій і посад, які історично в багатьох мовах мали лише форми чоловічого роду, оскільки такі професії й посади не передбачали «жіночого вторгнення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування суспільства останніх десятиліть неодноразово порушувало проблеми не тільки реалізації рівних прав жінок і чоловіків у всіх суспільних сферах, а й створення лінгвістичних засобів для опису діяльності жінок у цих сферах. Проблема створення та вживання таких засобів зазвичай має два напрямки: системну можливість і ступінь необхідності. Питання системних можливостей утворення фемінітивних назв, пов'язаних із професіями й посадами у французькій та українській мовах, неодноразово потрапляло в поле зору таких лінгвістів, як А. Becquer [9], М.С. Миретина [4], І.М. Шпітько [6], А.М. Архангельська [1]. До того ж, значна увага в лінгвістичній і соціологічній літературі приділялася тому, чи потрібно створювати такі одиниці та вводити їх до повсякденного вжитку (Н.В. Собецька [5], М. Гінзбург [3]). Водночас у лінгвістичній науці бракує праць, присвячених усебічному вивченню вживання фемінітивів саме у військовому або воєнізованому (правоохоронному) дискурсі в аспекті перекладу в процесі військової комунікації, хоча ця проблема завдяки розвитку міжнародного співробітництва у військовій і правоохоронній сферах є нагальною. Усе це зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є виявлення прагматичних засад і лінгвістичних можливостей використання фемінітивів військової сфери та їх відтворення у французько-українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Утворення військових фемінітивів у різних мовах базуються на лінгвістичних (системна можливість) і суспільних (наявність думки про нагальність і необхідність) засадах.

Французька мова має велику кількість засобів для утворення фемінітивів у військовій і правоохоронній сфері. До таких засобів відносимо артиклі: *le (un) policier – la (une) policier, le (un) soldat – la (une) soldat, le (un) commandant – la (une) commandant* тощо, а також закінчення або суфікси. У французькій мові це закінчення *–e* та/або суфікси *-ière–, –euse–, –trice–* тощо: *le général – la générale, le lieutenant – la lieutenante, un officier – une officière, le directeur – la directrice, un démineur – une démineuse, un opérateur – une opératrice*.

Завдяки наявності великої кількості системних можливостей часто виникають варіативні форми. Найчастіше варіативність виникає через можливість використання або тільки артикля, або водночас й артикля, і відповідної морфеми: *le chef – la chef (cheffe, chefesse), le colonel – la colonel (colonele, colonelle)*.

В українській мові фемінітиви утворюються переважно від найменувань осіб чоловічої статі за допомогою приєднання суфіксів. Такі іменники «реалізують здебільшого модифікаційне словотвірне значення [6] «особа жіночої статі щодо особи чоловічої статі, названої твірним іменником» [2], оскільки позначають той самий об'єкт номінації, що й мотивувальні слова» [6].

Одним із широковживаних і продуктивних суфіксів для утворення фемінітивів в українській мові є суфікс *-к-*, наприклад: *солдат – солдатка, курсант – курсантка, офіцер – офіцерка, командир – командирка* тощо. Менш продуктивними є суфікси *-ин-*, *-иц-* як у словах: *шеф – шефиня, начальник – начальниця, охоронник – охоронниця* тощо.

Якщо говорити про проблему необхідності поширення та вживання фемінітивів на позначення професій, посад, військових звань тощо, то вихідна ситуація в європейський мовах є приблизно однаковою. Згадані назви протягом довгих років мали тільки форми чоловічого роду. Насамперед це було пов'язано з тим, що лише чоловіки могли обіймати такі посади, мати ці професії та звання. Зі змінами в суспільстві останніх десятиліть, пов'язаними із впровадженням ґендерної рівності та надбанням жінками права робити професійну кар'єру у всіх сферах, постало питання про називання жінок, які обіймають посади, що раніше були притаманні лише чоловікам. Для розв'язання цього питання є два шляхи: 1) послуговуватися для найменування посад жінок традиційними формами іменників чоловічого роду, бо це є мовна традиція, яку, на думку деяких лінгвістів, не варто порушувати; 2) створювати від таких іменників фемінітиви й активно їх використовувати в повсякденному житті.

Обидва погляди співіснують у суспільстві. Відповідно перший – створення фемінітивів – вважається жіночою забаганкою, що спотворює мовні традиції. Прибічники цієї теорії часто зауважують, що не слід надмірно вживати фемінітиви, оскільки ті форми жіночого роду, які існують у мові достатньо давно, позначають не жінку-професіонала, а жінку-дружину відповідного професіонала. До таких фемінітивів, зокрема, належать іменники, як-от: *полковниця* або *генеральша* в українській мові. Так само у французькій мові форми на зразок *Madame l'ambassadrice* або *Madame la générale, Madame la présidente, Madame la ministre* вживалися раніше тільки для позначення дружин відповідних посадовців (посла, генерала, президента, міністра). У сучасних словниках ці форми часто представлені як такі, що мають обидва значення: і жінки-посадовця, і дружини відповідного посадовця [10]. Водночас спостереження за вживанням подібних форм дозволяють зробити висновок, що люди середнього й молодого віку використовують такі фемінітиви на позначення жінки-посадовця, тоді як люди похилого віку віддають перевагу застарілому значенню цих форм і заперечують можливість їх іншого використання. До того ж, прибічники останнього погляду зважають на відсутність нормативності таких фемінітивів, а також нормативних актів, які б їх «узаконювали». Особливо це характерно для Франції, де історично законодавцем норм французької мови виступає Французька Академія.

Зазначимо, що ще в 1999 р. Національним інститутом французької мови було видано роботу «Femme, j'écris ton nom» [9], у якій були подані повні рекомендації щодо утворення фемінітивів на позначення професій, посад і звань. Щодо фемінітивів військової сфери, то офіційні норми донедавна визнавали тільки можливість утворення форм жіночого роду за допомогою артиклів, а також були встановлені форми звернення до військових-чоловіків і до військових-жінок [13]. Необхідність особливої норми звертання до військових-жінок було викликано історичним існуванням у французькій мові форми звертання до носіїв військових звань із присвійним прикметником *mon: mon lieutenant, mon capitaine, mon colonel* тощо. Крім того, що це звернення вказує на чоловічій рід, у сучасній мові воно ще видається не зовсім пристойним, особливо, якщо йдеться про звернення чоловіка до жінки. Слід також зважати на те, що цей присвійний займенник утворився як скорочення лексеми *monsieur* (*пан*), отже, її вживання не є прийнятним, якщо йдеться про комунікацію із жінкою.

Нещодавно було надано ще одні офіційні рекомендації. 28 лютого 2019 р. Французькою Академією було видано звіт, у якому сказано, що «немає жодних перепон для фемінізації назв професій» [8]. У цьому документі подано деякі рекомендації щодо уникнення варіативності або подвійного розуміння тих або інших фемінітивів. Ці рекомендації можуть бути поширені також і на назви військових професій, звань і посад. Слід відзначити, що навіть до того, як з'явилися ті або інші офіційні рекомендації та правила, фемінітиви активно функціонували у франкомовному дискурсі, навіть не маючи нормативного затвердження. Так, наприклад, на сторінці «Femmes dans l'armée» французького телеканалу TV5Monde в усіх статтях і матеріалах про службу жінок в армії активно використовувалися й використовуються фемінітиви [11]:

1. Les deux ***soldates*** *sont des militaires au milieu d'autres militaires.*

2. Mais seulement ***une femme soldat*** *sur dix va jusqu'à porter plainte.*

*3. Les deux Marines prendront les postes d'****opératrice mitrailleuse*** *et de fusilier.*

4. Christine Chaulieu, ***première femme générale*** *dans l'armée de terre...*

Щоправда, вживання фемінітивів у цих матеріалах не можна назвати регулярними й такими, що підлягають якійсь системі. У першому й третьому прикладі використано морфологічні шляхи утворення форм жіночого роду (однак у третьому прикладі слово *fusilier* чомусь залишилося у формі чоловічого

роду, хоча системні можливості для утворення фемінітиву існують). У другому прикладі для утворення жіночої форми лексеми *soldat* використано артикль жіночого роду та слово *femme*. У четвертому прикладі наявні всі можливі ознаки жіночого роду: прикметник, узгоджений у жіночому роді (*première*), слово *femme* і сама фемінітивна назва звання (*générale*).

В українській мові, де фемінітиви на позначення військових реалій щойно почали з'являтися й часто викликають непорозуміння і невдоволення у військовому середовищі (особливо серед чоловіків-військових), але дедалі більше завойовують медійний простір, що у перспективі, з усвідомленням «нормальності» перебування жінок в армії та правоохоронних структурах, сприятиме їх регулярному вживанню, як увійшло до української мови слово *прем'єрка*, яке вже не викликає жодних заперечень. Прикладом може слугувати нещодавно опубліковане відео про жінок-військовослужбовців в Академії Національної гвардії України, у тексті якого було використано доволі багато фемінітивів [7]:

В Академії Національної гвардії України проходять службу 278 військовослужбовців-жінок. З них 30 офіцерів, сто одна ***курсантка****…*

Вони з гордістю пройшли весь шлях від абітурієнток до ***офіцерок*** *Нацгвардії…*

Військовослужбовці-жінки мають можливість <…> бути ***начальницями*** *клубів,* ***командирками*** *взводів та* ***заступницями*** *командирів підрозділів.*

У цих прикладах є фемінітиви, які вже давно функціонують у мові (*начальниця, заступниця*), а також такі, які щойно почали з'являтися і ще не є загальноприйнятими, але саме ці слова безпосередньо належать до військової сфери (*курсантка, командирка, офіцерка*).

Окрім проблем самого існування й функціонування фемінітивів військової сфери в тій або іншій мові, постає також проблема відтворення таких форм у перекладі: чи обов'язково перекладачеві шукати засоби відтворення фемінітивів оригіналу в перекладі, якщо система мови перекладу або її узус щодо вживання форм жіночого роду вужчі за мову оригіналу?

Це питання має вирішуватися відповідно до прагматичних завдань тексту оригіналу. Інакше кажучи, чим важливішими є фемінітиви для адекватного відтворення прагматики оригіналу, тим більш бажаним є знаходження відповідної одиниці в мові перекладу. Видається, що сьогодні не може бути тексту або статті, де фемінітивні форми, які ще не є усталеними в мові, вживалися б без додаткового прагматичного навантаження. Використання таких форм демонструє прихильність автора до вирішення ґендерних питань, а отже, цей прагматичний фон має бути відображений у перекладі. Тут, однак, є два варіанти.

1. Уживання фемінітивів є важливим для відображення поглядів автора, але не є головним елементом прагматичного навантаження тексту. У цьому разі перекладач повинен віднайти відповідники в мові перекладу й намагатися якомога повніше відтворити фемінітивні форми, проте, якщо відповідної форми в мові оригіналу не існує (відсутня системна можливість), можна її перекласти, втративши фемінітивну прагматику, але дотримавшись принципу адекватності та близькості до тексту оригіналу. Наведемо приклади:

Mme le (ou la?) colonel *Catherine ... Une femme en tête d'un défilé du 14 Juillet, jour de fête nationale française. Une première.* ***Cette officier*** *de 42 ans, dont le véritable nom n'a pas été donné à la presse pour raison de sécurité.*

Пані *полковник Катрін … Жінка на чолі військового параду 14 липня, у день Незалежності Франції. Перша.* ***Ця офіцерка*** *42 років, прізвище якої приховують від преси з міркувань безпеки.*

Christine Chaulieu, ***première femme générale*** *dans l'armée de terre, raconte dans une vidéo du Ministère des Armées, son parcours qu'elle a commencé à une époque où les femmes étaient plus rares en armée...*

Крістін Шальє, ***перша жінка – генерал*** *у сухопутних військах, розповідає у відео Міністерства оборони про свій шлях, який вона починала тоді, коли жінки були рідкістю в армії…*

La ministre *des Armées veut 10% de femmes parmi les officiers généraux d'ici 2022.*

Міністр *Оборони хоче бачити 10% жінок серед генералів до 2022 р.*

Із цих прикладів можна побачити, що за відсутності в українській мові артиклів, які можуть компенсувати морфологічну неспроможність утворення фемінітиву, перекладач змушений використовувати форми чоловічого роду, відповідні фемінітиви яких відсутні в мові перекладу (*générale – генерал, la ministre – міністр*). Однак деякі форми дозволяють робити певні компенсації та все ж таки використовувати фемінітиви. Так, у сполученні *cette officier* жіночий рід виражено тільки вказівним прикметником, а у перекладі можна використати також фемінітив *офіцерка*, що є новим у мові, але дозволеним системою.

2. Вживання фемінітивів є головним прагматичним навантаженням тексту, є його змістом. У цьому разі перекладач має відтворити у перекладі саме цю прагматику, навіть ризикуючи поступитися якоюсь мірою або нормативними правилами мови перекладу, або близькістю до тексту оригіналу. Прикладом можуть слугувати матеріали французьких ЗМІ про випадок у Генеральній Асамблеї (французькому парламенті) щодо депутата партії UMP Жюльєна Обера, який у січні 2014 р. був покараний за те, що навмисно вперто звертався до жінки, котра головувала сесією парламенту: «Madame le président» замість «Madame la présidente», як вона від нього вимагала. У цьому разі сам зміст події базується на вживанні певних фемінітивів, отже, неможливо не відобразити їх якимось чином у перекладі. Наведемо переклад уривку однієї зі статей, що описували цю подію.

Alors que la présidence de séance, la socialiste Sandrine Mazetier lui demandait de respecter la présidence et le règlement de l'Assemblée en l'appelant "Madame ***LA présidente****", Aubert répondait qu'il ne faisait que suivre "l'Académie française" en disant "Madame* ***le président****"* [12].

Тоді як голова сесії, соціалістка Сандрін Мазетьє просила його поважати голову і правила Асамблеї, називаючи її «Пані ***президентко****», Обер відповідав, що він тільки слідує рекомендаціям Французької Академії, говорячи «Пані* ***президенте****».*

Ce comportement n'est cependant pas exceptionnel chez Julien Aubert: en janvier 2014, il avait déjà commencé une de ses interventions par "Madame ***le président****, Madame* ***le ministre****...". Lorsque celui-ci avait achevé sa déclaration, la présidente de séance, Sandrine Mazetier, avait salué son départ par ces mots: "Monsieur* ***la députée****, vous étiez* ***la dernière oratrice inscrite*** *donc la discussion générale est close"* [12].

Ця поведінка не є, однак, винятковою для Жюльєна Обера: у січні 2014 р. він вже починав один із своїх виступів зі звернення «Пані ***президенте****, пані* ***міністре****…». Коли він закінчив*

*свою заяву, голова сесії Сандрін Мазетьє відзначила закінчення його виступу словами: «Пане **депутатко**, ви були **останньою ораторкою, що записалася**, отже, дискусію закрито»*.

Висновки. Утворення фемінітивів на позначення посад, звань і професій у військовій сфері так само, як і утворення фемінітивів на позначення інших професій і посад, є невідворотним лінгвістичним процесом, який змінює мови відповідно до того, як змінюється світ. Військова сфера є більш інституційною, а отже, більш застиглою й усталеною, ніж сфера цивільних професій. Саме тому зміни в ній відбуваються повільніше й довше, але є невідворотними. Важливим пунктом у цій проблематиці є ступінь необхідності відтворення фемінітивів у перекладі в тому разі, коли мова перекладу менш багата на такі форми або її узус відрізняється від мови оригіналу. Цей ступінь необхідності має визначатися перекладачем залежно від змісту самого тексту і того, наскільки важливе прагматичне навантаження несуть фемінітиви. Перспективним видається вивчення прагматичного аспекту використання фемінітивів в інших типах дискурсу.

Література:

1. Архангельська А.М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*. 2013. № 6. С. 27–40.
2. Брус М.П. Словотвірна семантика фемінітивів української мови XVI–XVII століття. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ : «Плай», 2002. С. 403–413.
3. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало ґендерної рівності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. С. 7-27.
4. Миретина М.С. Феминизация названий профессий, должностей, титулов и званий на материале франкоязычной прессы (Франция, Бельгия, Швейцария, Квебек). *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2011. № 130. С. 184–189.
5. Собецька Н.В. Вживання фемінітивів як прояв ґендерної культури. *Young Scientist*. № 12.1 (40), 2016. С. 375–378.
6. Шпітько І.М. Фемінітиви з формантом -ка в українській і словацькій мовах. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2010. Вип. 16. № 11. С. 383–388.
7. Як жінки служать в Академії Національної гвардії України. URL: http://m.facebook.com/story.php?story_fbid=377952839707590&id=1536896386566446.
8. Académie Française. La féminisation des noms de métiers et de fonctions. URL: http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/ files/rapport_feminisation_noms_de_metier_et_de_fonction.pdf.
9. Becquer Annie. Femme, j'écris ton nom… Guide d'aide à la féminisation des noms de métier, titres, grades et fonctions. Paris : InaLF, 1999. 124 p.
10. CNRTL. Ortolang. Ambassadrice. URL: http://www.cnrtl.fr/definition/ambassadrice.
11. Femmes dans l'armée. TV5Monde. Informations. URL: https://information.tv5monde.com/femmes-dans-l-armee.
12. "Madame LE président" à l'Assemblée nationale: sanctionné, le député Julien Aubert engage un recours en justice. URL: https://www.huffingtonpost.fr/ 2015/01/19/madame-le-president-assemblee-nationale-julien-aubert-recours-justice_n_6500346.html.
13. PNRS. Les salutations sous le port de l'uniforme. URL: http://pnrs.ensosp.fr/Plateformes/PHC/Fiches-pratiques/Comportement/Les-salutations-sous-le-port-de-l-uniforme/(print)/1.

Mykhaylova O., Spilnyk T. The pragmatic aspect of the use and translation of feminitives in military discourse

Summary. The article is devoted to the identification of pragmatic basics and linguistic possibilities of using feminitives in the military sphere and their reproduction in the French-Ukrainian translation.

Since feminization increasingly covers the military environment, there is a need for military communication to pay attention to gender issues, which include the use of feminized job titles, military professions, military ranks, as well as the translation of these names in the process of communication with foreign partners.

The main way in which the names of the positions and ranks of female military personnel are formed in French, German and Ukrainian is suffixal. The main difficulty in translating feminitives is that very often the system of language or its use for the functioning of feminine forms provides fewer opportunities than the original language. The solution of this issue is connected with the pragmatic task of the text of the original, namely, the more important the feminitives are for the adequate reproduction of the pragmatics of the original, the greater is the necessity to choose the appropriate name in the target language.

If the use of feminitives is not the main element of the pragmatic load of the text, moreover, there is no systematic possibility in the language of translation to form such a noun, the feminitive pragmatic can be lost in translation, but the principle of adequacy and accuracy to the original text is maintained. If the main pragmatic load is laid on the feminitives in the text, then they must be translated, or an appropriate feminitive form must be found.

Key words: feminitives, French-Ukrainian translation, military communication, pragmatic load.

УДК 81'255.4
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.20

Пелепейченко Л. М.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

ОБРАЗНІ КОМПОНЕНТИ ОРИГІНАЛУ ЯК ОРІЄНТИР У ПЕРЕКЛАДІ МЕТАФОРИ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі відтворення метафори в перекладі поетичного тексту. Узагальнено інформацію про специфіку перекладу поетичного тексту та підходи до роботи з метафорою, наявною в ньому. Викладено загальноприйнятий підхід до збереження метафори в тексті перекладу: її відтворення є бажаним, якщо не суперечить естетичним нормам перекладу. На матеріалі аналізу перекладів відомих талановитих перекладачів показано, що вони часто нехтують точністю передачі метафоричної образності на користь відтворення прагматичної функції. Доведено, що в разі нехтування основними образами-компонентами прагматична функція метафори загалом може бути відтворена у тексті перекладу, проте втрачаються ознаки, що репрезентують картину світу автора (чи авторки), почуття, оцінки, особливості ідіостилю. Доцільність збереження чи ігнорування основних образів-компонентів оригіналу залежить не тільки від належності тексту до художнього стилю, а ще й від різновиду прагматичної функції тексту. Якщо його прагматична функція – розсмішити адресата, то основними образами-компонентами оригіналу в перекладі можна знехтувати, оскільки гумор є специфічним у представників різних мовних спільнот. Інші прагматичні функції поетичних текстів зумовлюють необхідність відтворення основних образів-компонентів метафори з метою репрезентації картини світу й ідіостилю авторів. Важливим чинником вибору стратегії перекладацької діяльності є фактор адресата перекладу, з огляду на який допускається заміна основного образу-компонента за умови відтворення авторських інтенцій.

Обґрунтовано умови, що забезпечують повноцінне відтворення метафоричної образності оригіналу в тексті перекладу: виокремлення основних образів-компонентів, що утворюють метафору, і допоміжних, які підсилюють виразність образу; виявлення прагматичної функції метафори в тексті оригіналу і її збереження в перекладі; забезпечення повного розуміння авторських інтенцій адресатом перекладу. Доведено, що основні образи-компоненти мають бути обов'язково представлені в тексті перекладу, допоміжні – за можливістю.

Ключові слова: метафора, основні образи-компоненти, допоміжні компоненти, переклад, прагматична функція, адресат перекладу.

Постановка проблеми. У мовознавстві та теорії перекладу є проблеми, які ніколи не втрачають своєї актуальності. Інтерес до них пояснюється складністю і навіть загадковістю самих явищ. До того ж, кожен новий підхід до аналізу мовних явищ (функціонально-семантичний, когнітивний чи лінгвопрагматичний) висвітлює і нові нюанси перекладу. До таких «довічних» належить і комплекс проблем, пов'язаних із дослідженням метафори й особливостей її відтворення в перекладі. Важливість наукових студій у згаданій царині цілком зрозуміла: від того, як метафоричний образ, створений автором, буде інтерпретований і осмислений адресатом, залежить не тільки розуміння авторських інтенцій, загальне враження від тексту, але і реалізація його естетичного, дидактичного і впливового потенціалу. Якщо розглядати зазначене питання в аспекті міжкультурної комунікації та проблем перекладу, то відтворення метафори оригіналу необхідне ще й для досягнення адекватності перекладу, а в підсумку – для успішного діалогу культур автора оригіналу і читача перекладу. Незважаючи на наявність великої кількості праць, присвячених означеній проблемі [1–6], її не можна вважати вивченою вичерпно. Так, потребує подальшого осмислення питання про фактори, що зумовлюють створення метафоричного образу і його сприйняття реципієнтом перекладу, про роль власне мовних та екстралінгвістичних ознак у сутнісних характеристиках метафоричної образності та багато інших. Серед множинності прогалин у вивченні особливостей перекладу метафори нашу увагу привернуло питання про специфіку відтворення в перекладі метафоричної образності поетичного тексту. Щодо прозаїчного тексту назване питання загалом вивчене [1; 3; 5–7], проте поетичний текст накладає низку обмежень на роботу з образними одиницями. Рима, яка визначає специфіку поетичного тексту, часто зобов'язує перекладача відмовитися від використання в перекладі метафоричної одиниці оригіналу. Перекладач вимушений чимось нехтувати: або метафоричною одиницею на користь рими, або римою на користь метафори. Жоден із варіантів не є прийнятним, тому пошуки оптимального рішення слід продовжувати, що підтверджує актуальність теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з теоретичними джерелами дозволило виразно побачити й особливості осмислення метафори як засобу репрезентації авторської картини світу [5; 7], і загальні підходи до роботи перекладача з метафорою [1–4], і труднощі цієї роботи, які перекладачі намагаються подолати різними шляхами, і перспективи, що спонукають до подальших пошуків оптимального вирішення проблеми. Передусім відзначимо: серед теоретиків перекладу немає одностайності навіть у питанні, наскільки точно слід відтворювати метафору. Так, Пітер Ньюмарк вважає, що авторські метафори необхідно максимально точно передавати в перекладі, однак не заперечує і той факт, що надмірне слідування оригіналу може спричинити абсолютний дисбаланс у поетичному тексті [6]. Вказуючи на складність перекладу авторських метафор, Вілен Комісаров стверджував, що слід уникати буквального перекладу наскільки це можливо, бо ми ризикуємо отримати далекий від мови перекладу образ, не властивий їй [3].

У теорії перекладу сформулювали закон збереження метафори; переконливо обґрунтована низка прийомів, до яких звертаються перекладачі, відтворюючи метафору [1; 3; 4; 6]. До них належать такі:

1. Якщо метафоричний образ є зрозумілим, близьким для носія іншої мови, то його зберігають.

2. Якщо прямого відповідника в мові перекладу немає, метафору оригіналу замінюють еквівалентом.

3. Якщо еквівалент неточно передає метафоричний образ, перекладають за допомогою порівняння.

4. Якщо метафоричний образ може бути незрозумілим реципієнту перекладу, його зберігають, проте додають пояснення.

5. Якщо не влаштовує жоден із наведених способів, використовують перефразування.

Мета дослідження, репрезентованого в цій статті, – виявити умови, що забезпечують повноцінне відтворення метафоричної образності оригіналу в перекладі поетичного тексту.

Виклад основного матеріалу. У численних дослідженнях науковців обґрунтовані способи перекладу метафоричних одиниць оригіналу, показані прагматичні функції метафори та шляхи їх збереження в тексті перекладу. Здавалось би, що проблема вирішена, проте кожний новий поетичний текст як об'єкт перекладу спонукає до сумнівів і роздумів. Чи повною мірою доніс перекладач до реципієнта перекладу картину світу автора оригіналу? Чи точно відтворив його задум, інтенції, виражені в кожному фрагменті поетичного твору? Наскільки врахував перекладач можливості сприйняття думок і почуттів поета носієм іншої мови, представником іншої комунікативної культури? Відповідь на наведені і багато інших питань поки що перебуває в стадії пошуку.

Складається враження, що необхідність відтворення метафори в перекладі є аксіомою. Проте у практиці діяльності не всі перекладачі та не завжди дотримуються вказаної вимоги. Розглянемо тексти відомих перекладачів, які не викликають сумнівів у високій якості перекладу [8]. Зауважимо, що у виборі матеріалу для аналізу ми брали до уваги два фактори. По-перше, намагалися вибирати тексти попередніх століть, які можуть виявитися більш складними для розуміння сучасним реципієнтом перекладу. По-друге, до аналізу були залучені передусім ті англомовні тексти, переклади яких у виконанні різними перекладачами мають значні відмінності.

Уривок із вірша Шарлотти Бронте «Life» так відтворений різними перекладачами:

Sometimes there are ***clouds of gloom****,*	*Промчатся облака;*
But these are transient all;	*А ливень розы оживит,*
If the shower will make	*Увядшие слегка.*
the roses bloom,	Переклад Софії:
O why lament its fall?	*А иногда бушует шторм,*
Life. Шарлотта Бронте	*И ливень льет стеной…*
	Но это все пройдет, потом,
Переклад Миколи Шошуна:	*Сменится мгла лучей порой.*
Пускай у неба хмурый вид –	

Як бачимо, метафора, виділена нами в тексті оригіналу жирним шрифтом, не відтворена в жодному із текстів перекладу, і все ж основні думки і почуття авторки передані. У перекладі Миколи Шошуна здійснена заміна образів: *хмари смутку – хмурый вид;* в оригіналі немає семантичного компоненту «швидко» – у нього *промчатся облака*, запитання оригіналу, яке спонукає читача самому дійти думки про те, що смуток мине, не відтворено. В оригіналі з використанням питального речення фактично стверджується, що квіти все ж не зів'януть (тобто смуток мине, все буде добре). У перекладі вони вже *увядшие слегка*.

У перекладі Софії замінено майже всі метафоричні образи: замість смутку постає тема шторму і зливи, проте відтворена основна інтенція поетеси – переконати, що сумні дні минуть. Отже, якщо завданням перекладача є тільки відтворення в перекладі основної думки поета, представленої в оригіналі, і не більше, то метафоричними образами оригіналу талановиті перекладачі дозволяють собі знехтувати. За такого підходу реципієнт перекладу добре зрозуміє основну інтенцію автора чи авторки, отримає естетичну насолоду, проте сприйняття картини світу, яке є однією з ознак авторського ідіостилю (а часто і національного світосприйняття), втрачається.

Намагаючись вийти із зачарованого кола перекладацької діяльності «авторська картина світу – рима – прагматичний потенціал – рима – фактор адресата – рима», ми спробували використати образні блоки, створені автором оригіналу. Робочу гіпотезу наших пошуків сформулюємо так. Якщо немає можливості перекласти метафору оригіналу, доцільно виокремити образні блоки, що формують метафору, і відтворити їх у тексті перекладу. Образними блоками ми називаємо сукупність образних компонентів (домінантних ознак), репрезентованих метафорою. Вони з достатнім ступенем повноти подають образне світосприйняття автора. Іншими словами, ми здійснюємо пробу своєрідного компонентного аналізу метафоричного образу. Розглянемо методику виокремлення ознак на конкретних прикладах.

У метафоричних блоках виокремлюємо основні образні компоненти, що передають домінантні ознаки метафори та зв'язки між ними, і допоміжні компоненти, які посилюють ті чи інші мотиви, забезпечують виразність створеного уявлення чи образу. Основні передають почуття, оцінки, особливості сприйняття автором (чи авторкою) оригіналу картини світу; допоміжні – посилюють образ, його виразність або передають інші авторські інтенції. У наведеному фрагменті оригіналу основними вважаємо такі:

– образ ***clouds of gloom.*** Відновлюємо зв'язки між уявленнями в картині світу авторки: Хмари закривають сонце, світ тьмяніє, стає не таким виразним. Так само, як хмари закривають сонце, смуток обмежує почуття щастя. Хмари рухливі, вони пропливають, і сонце знову сяє. Смуток теж мине, а з ним повернеться і почуття щастя. Отже, перекладачеві необхідно відтворити блоки ознак: S1 (негативна ознака) закриває, обмежує S2 (позитивну ознаку); S1 не вічна, вона мине. S2 залишиться;

– образ троянд, які розквітають після зливи. Тут зв'язок установлений таким чином: зливу важко витримати, проте після неї розквітають троянди. – Смуток важко витримати, проте він мине, і знову буде почуття щастя. Як бачимо, фактично ті самі блоки.

Допоміжними компонентами виступають форма запитання і посилення ідеї тимчасовості смутку через використання прямого значення слова (*Sometimes*), а також прямого твердження про те, що все у світі відходить у минуле*:* ***these are transient all.***

Основні образні компоненти ми намагалися передати за можливості точно, допоміжні компоненти відтворювали не завжди. Наш переклад:

Хмари смутку вас оповивають?
Зникне сум, розвіється як вітер.
Злива, що троянди омиває,
Пройде. Та хіба зів'януть квіти?

Ми передали основні блоки, зв'язки між образами: хмари – смуток, хмари пропливають – смуток теж мине. Проте довелося додати образ вітру, якого не було в оригіналі. Маємо і втрати: зник допоміжний компонент, який посилює мотив короткочасності – *іноді*. Щоправда, ми знайшли виправдання трансформаціям: мотив короткочасності передали через питальний тип речення і значення слова *оповивають* (оповивають – ця дія не є постійною). Та чи сприймуть такі зміни реципієнти перекладу?

У пошуках відповіді на поставлене запитання довелося звернутися до міні-опитування. Студентам спеціальності «Філологія» спеціалізації «Переклад» було запропоновано два переклади аналізованого поетичного тексту, створені автором цієї статті: поданий вище і ще один, він ближчий до тексту, але програє в ліричності:

Хмари смутку іноді бувають,
Пройде він, в минуле все порине.
Після злив троянди розквітають.
То ж чому оплакуємо зливи?

Було поставлено два запитання: 1) Який із перекладів більше подобається і чому? 2) Що б Ви змінили в кожному з перекладів?

Із 30 майбутніх перекладачів 18 обрали другий переклад, мотивуючи вибір тим, що він ближчий до тексту. 12 обрали перший переклад – їм здалося, що він більш ліричний (8), краще передає мотив суму (4). Цікавими виявилися відповіді на друге запитання: 16 із інформантів здійснили контамінацію двох перекладів, внаслідок якої вийшов у всіх схожий варіант. Відмінності стосувалися останнього рядка:

Хмари смутку вас оповивають?
Пройде він, в минуле все порине.
Після злив троянди розквітають.
То ж чому оплакуємо зливи?(То ж чому так тяжко нам у зливи?; То ж чому не любимо ми зливи?; То ж чому на душу тиснуть зливи?; То ж чому нудьгуємо у зливи?).

Як видно із відповідей, допоміжні компоненти оригіналу (слово *іноді*, запитання тільки в останньому рядку) були проігноровані інформантами; основні образні компоненти та зв'язки між ними збережені; надавалася перевага перекладу, ближчому до тексту. Велика увага зверталася на ліричність тексту, яку інтерпретуємо як збереження його прагматичних функцій: вираження почуттів і вплив на почуття.

На матеріалі аналізованого невеликого тексту робоча гіпотеза загалом підтвердилася, проте з деяким уточненням: основні образні компоненти, що передають домінантні ознаки метафори, мають бути відтворені; допоміжні компоненти, які посилюють виразність образу, – необов'язково.

Стосовно останньої з названих ознак виникає ще один сумнів: якою мірою в перекладі можна нехтувати авторськими образами заради відтворення прагматичної функції?

Ознайомлення з перекладами майстрів слова свідчить, що в окремих випадках ігнорування авторської образності вони вважають не тільки прийнятним, а й необхідним. Можливо, тому так різняться переклади вірша з дитячої книги «Аліса в країні чудес» [9–11]:

The Hatter: Twinkle, twinkle, little bat!
How I wonder what you're at!
Up above the world you fly,
Like a tea-tray in the sky.
Dormouse: Twinkle – Twinkle – Twinkle!

В. Набоков, Л. Яхнін, Б. Заходер повністю відмовилися від образу маленького кажана, який високо літає і мерехтить, нагадуючи тацю для чаю в небі. Вони зберегли ефект гумору й образ дівчинки, що тільки-но прокинулася і повторила слово, яке почула:

В. Набоков:
Рыжик, рыжик,
где ты был?
На полянке дождик пил!
Выпил каплю, выпил две –
Стало сыро в голове.
Соня: Сыро – сыро – сыро.
В. Набоков:
Рыжик, рыжик, где ты был?
На полянке дождик пил!
Выпил каплю, выпил две –
Стало сыро в голове.
Соня: Сыро – сыро – сыро.
Б. Заходер:
Крокодильчики мои,
Цветики речные!
Что глядите на меня
Прямо как родные?
Это кем хрустите вы
В день веселый мая,
Средь нескушанной травы
Головой качая?
Тут Соня встрепенулась и
запела сквозь сон:
Чая – чая – чая.
Л. Яхнін:
Раз, два, три, четыре, пять.
Вышел зайчик пострелять.
Тихо – ушки на макушке –
Притаился на опушке...
Вдруг охотник выбегает,
А ружье само стреляет!
Пиф-паф! Ой-ой-ой!
Испугался зайчик мой!
Соня: Ой-ой-ой.

О. Сєдокова зберегла порівняння з тацею в небі, проте порівнювала з нею не кажана, а нічного птаха сімейства сов – пугача:

О. Сєдокова

Ты мигаешь, филин мой!
Я не знаю, что с тобой!
Высоко же ты над нами.
Как поднос над небесами!
Соня: Ты мигаешь, мигаешь,
мигаешь…

Інші перекладачі залишили в перекладі окрему ознаку уявлення про чай (О. Щербаков – *чайник*); окрему ознаку уявлення про тацю (В. Орел – *Я лечу, как подстаканник*), М. Лукаш – уявлення про процес чаювання (*Понад нами пролітай, Як сідаєм ми за чай).* У наведених перекладах відтворена прагматична функція оригіналу – розсмішити дітей, збережені окремі домінантні образи-компоненти оригіналу (зауважимо, що в кожного автора – свій). Для аналізованого твору такий підхід можна вважати прийнятним. Уявимо, що хтось із перекладачів дозволив би собі точно відтворити основні образи-компоненти оригіналу (мерехтіння, маленький кажан, таця для чаю високо в небі), – навряд чи розсмішив би українських дітей такий переклад:

Кажаночку, мерехти!
Я побачу, хто є ти.
Наче в небі пролітає
Таця для подачі чаю,
Чаю, чаю, чаю…
(Переклад наш – *Л. П.*)

Як бачимо, в роботі з наведеним текстом перекладачі беруть до уваги основну прагматичну функцію оригіналу. Нагадаємо:

ранжирування того, що потребує відтворення в тексті перекладу, залежить від стилю тексту оригіналу [5]. Теоретики перекладу пропонують виокремити перекладацьке суперзавдання, надавши перевагу референції чи прагматиці. Для текстів наукового й офіційно-ділового стилю таким суперзавданням є відтворення референції; для художнього стилю – прагматики, для публіцистичного – і референції, і прагматики. Поетичний текст є різновидом художнього, отже, відтворення прагматичної функції як основне завдання перекладача не має викликати заперечень. Можна було б погодитися із таким підходом, якби не необхідність показати картину світу автора, зв'язки, які він установлює між його фрагментами, почуття, емоції та специфіку їх вербального вираження, ідіостиль. У такому контексті виникає потреба в розмежуванні видів прагматичних функцій.

Якщо основна прагматична функція – розсмішити, показати недоладність, нелогічність чогось, то перекладачі нехтують точністю відтворення образу оригіналу на користь створення картини, що викликала б сміх у носіїв мови перекладу. У роботі з ліричними віршами вони намагаються відтворити домінантні образи-компоненти оригіналу, передати не тільки почуття, а й картини світу авторів оригінальних поетичних текстів.

І все ж іноді перекладач зіштовхується з необхідністю зміни образу на користь фактору адресата перекладу: щоб забезпечити повне розуміння ідей авторів оригіналу реципієнтами перекладу, менш відомий їм образ доводиться заміняти. Розглянемо таку заміну на прикладі перекладу вірша поетеси Емілі Дікінсон «We never know how high we are». Подамо текст оригіналу, а поряд – наш переклад, у якому відтворені всі домінантні образи. Жирним шрифтом виділимо образ, котрий потребує заміни з огляду на фактор адресата перекладу:

We never know how high we are	*Як високо злетиш – цього не знаєш,*
Till we are called to rise;	*Бо крила ще свої не розправляв.*
And then, if we are true to plan,	*Якщо життєвий план ти гарний маєш –*
Our statures touch the skies –	*Піднімешся до неба, як бажав.*
The Heroism we recite	*Відвага, мужність, про які читали,*
Would be a daily thing,	*Були б щоденно поміж інших тем,*
Did not ourselves the Cubits warp	*Якби не страх, який всі здавна знали:*
For fear to be ***a King*** [150].	*Насправді важко бути* ***королем.***
Емілі Дікінсон	(Переклад наш – *Л. П.*)

Українському читачеві може не зовсім зрозумілою може стати ідея «важко бути королем», тому цей образний компонент ми вирішили замінити в перекладі:

Відвагу, мужність, про які читали,
В житті щоденно проявляв би ти,
Якби ж то ми про страх такий не знали,
Що боляче упасти з висоти.

Отже, практика роботи перекладачів свідчить, що вони виокремлюють два типи головного перекладацького завдання: а) відтворити в перекладі основну прагматичну функцію вірша так, щоб її впливовий ефект не відрізнявся від ефекту оригіналу (і тоді збереження метафоричного образу не вважають обов'язковим); б) передати в перекладі не тільки основну прагматичну функцію, а й світосприйняття автора, його оцінки, почуття, специфіку асоціативних зв'язків – у такому разі відтворити метафоричні образи мовою перекладу більше, ніж бажано. Якщо метафора оригіналу не має прямого відповідника в мові перекладу, то повноцінне уявлення про картину світу автора може забезпечити виокремлення образних блоків, що формують метафору, і їх проєктування на мову перекладу. У перекладі важливо тримати в полі зору ще один об'єкт – фактор адресата. З метою забезпечення повного розуміння авторських інтенцій реципієнтом перекладу іноді доцільно зробити перекладацький вибір на користь адресата перекладу і рими, знехтувавши точністю образу, поданого в оригіналі.

Висновки. Узагальнюючи викладене, сформулюємо умови, що забезпечують повноцінне відтворення метафоричної образності оригіналу в перекладі поетичного тексту: 1) виокремлення образних блоків, які утворюють метафору; 2) розмежування основних образних компонентів і допоміжних компонентів, що підсилюють виразність образу; 3) передача основних образних компонентів засобами іншої мови; 4) вибіркове ставлення до допоміжних компонентів. За можливості – їх відтворення, за її відсутності – нехтування ними на користь збереження головної прагматичної функції та рими; 5) основним образним компонентом можна знехтувати, зробивши його заміну, якщо цього потребує забезпечення повного розуміння авторських інтенцій адресатом перекладу.

Дослідження висвітлило і перспективи подальшого розроблення проблеми – виявлення умов, за яких є обов'язковим відтворення в перекладі метонімії та порівняння.

Література:

1. Борисова О.В. Особливості відтворення метафори в українському перекладі роману Ф.С. Фіцжеральда «Великий Гетстбі». Київ. С. 17–22. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_ jrn/soc_gum/ Mikks/2010_31/17_22.pdf.
2. Клименко О.Л. Відтворення образних лексико-стилістичних засобів в поетичному перекладі казкового твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 45. С. 255–257. URL: https://lingvj.o a.edu.ua/a rticles/20 14/n45 /76.pdf.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие. Москва : ЭТС, 2001. 424 с.
4. Пелепейченко Л.М., Ревуцька С.М. Когнітивний досвід читача як орієнтир у перекладі синестетичної метафори. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* Вип. 62. 2016. С. 266–270.
5. Jensen A.A. cognitive approach to translating metaphor. Hermes. *Journal of Linguistics*. 2005. С. 184–205. URL: https://www. researchgate.net/ publication/314386154_Coping_with_Metaphor_A_ cognitive_approach_to_translating_metaphor.
6. Newmark Peter. A Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education Limited, 2008. 292 p.
7. Ясинецька О.А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу. *Філологічні трактати*. 2010. Вип. 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/279646863_Pereklad_ metafori_ak_movna_reprezentacia_konceptualnih_kartin_svitu.
8. Перевод стихотворения Шарлотты Бронте «Life». София 11; Н. Шошун URL: https://stihi.ru/2012/11/01/3008.
9. Обзор некоторых переводов «Алисы». URL: http://www. wonderland-alice.ru/perevod/.
10. Переводы «Алисы» URL: http://www.wonderland-alice.ru/ translations/.
11. Льюїс Керролл**.** Вірші з роману «Аліса в Країні Чудес» / переклад Миколи Лукаша URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/carroll__ alices_ adventures_in_wonderland_verses__ua.htm#05.

Pelepeychenko L. Image components of the original as a guideline in translation of the poetic text metaphors

Summary. The article deals with the problem of representing metaphor in translation of poetic text. Information about the specificity of poetic text translation and approaches to working with metaphors found in it is summarized. The conventional approach to preserving metaphors in the translated text is outlined: rendering metaphors is desirable if it does not contradict the aesthetic norms of translation. It is detected that well-known talented translators often neglect the accuracy of metaphorical imagery in favor of rendering a pragmatic function.

It has been proved that in the case of neglect of the main image components, in general, the pragmatic function of the metaphor can be preserved in the translated text, however, the features that represent the author's worldview, feelings, evaluations, and individual style are lost. Preserving or neglecting main image components of the original depends not only on the text belonging to the style, but also on the type of the pragmatic function of the text. If the pragmatic function of the text is to make the addressee laugh, image components of the original can be neglected in translation, since humor is specific to representatives of different linguistic communities. Other pragmatic functions of poetic texts make it necessary to render image components of the metaphor in order to represent the author's worldview and individual style. An important factor in the choice of translation strategy is the factor of addressee, which allows the replacement of the main image components provided that the author's intentions are preserved.

The conditions that are necessary for the accurate rendering of the metaphorical imagery of the original in the translated text have been substantiated in the article. They are: distinguishing between main image components, which form the metaphor, and auxiliary ones, which enhance image expressiveness; identifying the pragmatic function of the metaphor in the original text and preserving it in translation; ensuring a complete understanding of the author's intentions by the recipient of the translation. It has been proved that main image components should be compulsory for the translated text whereas auxiliary ones are optional.

Key words: metaphor, main image components, auxiliary image components, translation, pragmatic function, addressee of the translation.

УДК 81' 25 '373.7=111=161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.21

Пилипенко І. О.,
асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

Пилипей Ю. А.,
асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВОДА» В АСПЕКТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Фразеологічні одиниці є цінним джерелом знань про культуру, менталітет і життя народу. У фразеологізмах відображаються звичаї, традиції, вірування, міфологічні уявлення, характерні риси носіїв мови. Культурна інформація отримує вербальне вираження в лексиці і фразеології тієї чи іншої мови. Взаємодія мови і культури є головним положенням у дослідженні мовних одиниць з лінгвофілософської позиції. З погляду лінгвофілософського підходу до вивчення фразеологічних зворотів особливий інтерес представляють ФО з такими компонентами, які репрезентують базові поняття культури, такі невіддільні складники існування людей, як побут, повсякденне життя народу, а також фундаментальні основи нашого світу – природні стихії.

У статті проаналізовано деякі аспекти національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць (далі – ФО) з компонентом «вода» на матеріалі двох мов: англійської та української. Національно-культурна специфіка мови та універсальних закономірностей, що виявляються в мові, особливо яскраво представлена в лексичному і фразеологічному фонді. Вивчення ж лексики, що функціонує в ФО, дозволяє отримати відомості про ментальні особливості нації. Одним з феноменальних явищ у системі лексики мови є семантичний компонент «вода». Розгляд фразеологічних одиниць з компонентом «вода» як автономної складової одиниці лексичної системи української та англійської мов розкриває комунікативну сторону мови і здатність до метафоричного осмислення дійсності.

Відповідно, в такому ключі актуальність роботи пов'язана з необхідністю аналізу та типологічного опису як загальних, так і національно-специфічних закономірностей функціонування компонента «вода» у фразеологічних одиницях української та англійської мов, які транслюють відомості про менталітет нації. Актуальним, крім вищевикладеного, представляється вивчення семантичних особливостей зібраного матеріалу, що дозволить виконати порівняльний аналіз і представити об'єктивні результати дослідження.

Ключові слова: фразеологізм, національна специфіка, безеквівалентна одиниця, семантика.

Постановка проблеми. Одним із найяскравіших і дієвих засобів мови є фразеологія. Образність і виразність нашій мові надають такі якості фразеологічних одиниць, як метафоричність, емоційність, експресивність та інші. У фразеології відображені уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою народу. Фразеологічні одиниці використовуються в різних жанрах мови, в тому числі і в повсякденній мові. Вони надають мові особливу виразність, неповторну своєрідність і часто мають яскраво виражений національний характер. Національна специфіка фразеологізмів найбільш яскраво проявляється під час зіставлення різних мов. Вона зумовлюється об'єктивним і суб'єктивним факторами. Об'єктивний фактор полягає у природних і культурних реальностях, властивих життю даного народу і неіснуючих у житті іншого. Суб'єктивний фактор полягає у довільній вибірковості, коли слова, що відображають одні і ті ж самі речі, представлені по-різному у фразеології різних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національно-культурна специфіка фразеологічного фонду стає останнім часом традиційною темою досліджень багатьох лінгвістів (Я.І. Рецкер, Г.Е. Мірам, В.В. Виноградов, Л.К. Латишев, В.Н. Комісаров, Л.С. Бархударов, А.М. Паршин, Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, Г. Безіл, О.В. Бурда-Лассен, С.І. Влахов, Л.Ф. Дмитрієва, Р.П. Зорівчак, І.В. Корунець, Дж. Кетфорд, О.В. Кунін, М. Ларсон, В.А. Маслова, А. Нойберт, Я.І. Рецкер, М. Снелл-Хорнбі, В.М. Телія та Я.А. Баран). Підвищена увага до зазначеного питання зумовлена загальним проявом інтересу до проблеми «Мова і культура», яка своєю чергою отримала новий імпульс розвитку в рамках нової антропологічної парадигми сучасної лінгвістики. В рамках цього напряму звернення до фразеологічної системи мови є природним і необхідним процесом. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) фіксують і передають культурний потенціал народу: культурні установки, стереотипи, еталони і архетипи, висловлюючи тим самим дух і своєрідність нації. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень у сфері фразеології, дослідження ФО з компонентом «вода» в аспекті англо-українського перекладу майже відсутні. Це зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є дослідження, націлені на виявлення фразеологічних еквівалентів і безеквівалентних ФО у фразеологічних корпусах двох мов, які здійснюються в порівняльному аспекті. У рамках нашої статті аналізу піддаються фразеологічні фонди англійської та української мов, що належать до різних мовних груп, а саме германської та слов'янської; при цьому їх національно-культурна специфіка здійснюється на прикладі ФО з компонентами семантичного поля «вода».

Виклад основного матеріалу дослідження. Вода в усі часи вважалася символічною для людей. Символіка води має глибинний вимір: з одного боку, вона несе очисну функцію, є джерелом життя, з іншого – залишається непідвладною стихією, що вселяє страх, що, звичайно ж, знаходить відображення в мові.

Згідно з нашими дослідженнями близько половини ФО, що містять у своєму складі компоненти семантичного поля «вода», є повними або частковими еквівалентами, тобто одиницями не тільки з подібною семантикою, а й дуже близькими за структурно-граматичною організацією: англ. *pour cold water on smb* – укр. *облити холодною водою кого-небудь*. Одна з причин подібності полягає в природі фразеологізмів, у яких спостерігається ряд універсальних явищ. Так, ФО англ. *be (put) on bread and water* – укр. *садовити на хліб та воду; без хліба й без води погано жити; коли б хліб та вода, то не буде голоду* [1] несуть у собі уявлення про те, що хліб і вода – це сама убога їжа. Дійсно, хліб у різних світових культурах вважається основним продуктом харчування, вода – недорогим і найдоступнішим напоєм, саме тому вони є у свідомості досліджуваних нами народів символом абсолютної бідності і голоду.

Важливу роль у міжмовній фразеологічній еквівалентності грає універсальність механізмів метафоричного і метонімічного осмислення, яка складає основу фразеологізму. Наприклад, подібно в двох мовах потік води сприймається як «життя», а рух за течією або проти нього як підпорядкування або протиборство зовнішнім обставинам: англ. *swim with (down) the tide, go with the current (tide), swim down the stream* – укр. *пливти за течією*; англ. *Go* (*row, strive, swim*) *against the flood* (*stream*) – укр. *пливти проти течії*.

Користолюбство людини розкривається у фразеології двох аналізованих мов однаковими образами, що є результатом калькування, наприклад: укр. *ловити рибу в каламутній воді* – калька англ. *fish in troubled waters*.

В основі подібних фразеологізмів лежать типові, універсальні для всього людства ситуативні образи: наприклад, збігла вода – як збіглий час: англ. *a lot of water has flowed* (*since*) – укр. *багато води сплило (утекло)*.

З особливостей мов на формальному рівні зупинимося на схожості і різниці, що стосується компонентного складу розглянутих ФО-еквівалентів. Наприклад, коли говорять про марність і безрезультатність дій, і англієць, і українець «носять воду решетом»: англ. *draw (carry) water in a sieve* – укр. *носити воду решетом, міряти воду решетом*. Коли мають на увазі щось скороминуче, швидкоплинне, англієць говорить: англ. *written in water, limn on water,* тоді як українець уточнює предмет дії: укр. *вилами по воді (писано)*. Безвихідь у двох мовах асоціюється з положенням між двох вогнів: англ. *between two fires* – укр. *між двох вогнів*, проте в англійській мові, на відміну від української, є також ФО *between two waters* (букв. «між двома водами», коливатися між двома рішеннями). Про дуже невелику кількість кажуть: англ. *a drop in a bucket* – укр. *крапля в морі*. Характеризуючи недосвідченість людини, використовують фразеологізми: англ. *wet behind the ears* – укр. *молоко на губах не обсохло*. Таких цікавих прикладів можна привести і більше.

Різницю в компонентному складі наведених міжмовних фразеологічних еквівалентів пояснити неможливо. Швидше за все, це пов'язано з менталітетом народу, його мовною картиною світу, з тими зв'язками і асоціаціями, які він встановлює між предметами і явищами реальної дійсності. Слід мати на увазі, що українська мова має багато спільного і з англійською мовою внаслідок того, що Біблія і, відповідно, християнська релігія були частиною культури цих народів: наприклад, фразеологізми англ. *a bitter cup* – укр. гірка чаша, англ. *drink the cup (of bitterness, humiliation) to the dregs* – укр. *випити чашу (гіркоти, приниження) до дна.*

На думку Е.Ф. Арсентьєва, національно-культурна специфіка фразеологізмів може проявлятися на трьох рівнях [2, с. 64].

1. У сукупному фразеологічному значенні – йдеться про так звані безеквівалентні (лакунарні) фразеологічні одиниці, семантика яких передається за допомогою лексичних одиниць або словосполучень, які під час перекладу іншою мовою також передаються за допомогою лексичного, дескриптивного способів перекладу або калькування. Як приклад таких фразеологізмів можна назвати такі одиниці: англ. *as dull as ditchwater*, *as unstable as water*, *be oil and water*, *burn the water*; укр. *без кінця воду варить*, *вода греблю рве*, *без води і не туди, і не сюди*.

2. Наявністю в складі ФО специфічних для цього народу слів, що представляють собою позначення будь-яких реалій, відомих тільки носіям однієї нації або декількох націй, своєрідні топоніми, антропоніми, гідроніми, характерні для якоїсь однієї країни [3, с. 67]. Наприклад, національна маркированість англійських ФО створюється наявністю назв відомих річок Великобританії: жартівливий вислів, звичайно, вживається в негативному сенсі, set the Thames on fire; прізвисько річки Темзи Father Thames; вираз (Sweet) Swan of Avon – так назвав Шекспіра його друг, англійський поет, драматург Бен Джонсон [4, с. 738] та інші. В українській мові також існують прислів'я і приказки з компонентом національної символіки: *де верба, там и вода*. У народі цінують калину за її цілющі властивості, і вона також є символом України. Тому й садили калину біля осель, а особливо біля криниць, щоб вода в криниці була прохолодною и смачною. Українське прислів'я *без Гриця і вода не освятиться, не для Гриця паляниця*. Гриць – персонаж давніх українських пісень, оповідань, казок, який спіткав великої популярності в народі.

3. У прямому значенні вільного словосполучення, яке було образно переосмислено (тобто в прототипах ФО, в яких закладені історія народу, своєрідні традиції, звичаї, його характер).

Цікавим прикладом в англійській мові є вислів, що має американське походження *up the river* як частина ФО *send smb up the river*. Етимологічна довідка дає нам таке тлумачення: злочинців відправляли з Нью-Йорка вгору по річці Гудзон в тюрму Сінг-Сінг [4, с. 636], цей образ і диктує значення «у в'язниці», «закрити у в'язниці». Американська ідіома *sell smb down the river* зі значенням «зрадити когось» сходить до традиції купувати і продавати негрів-рабів на плантаціях біля річки Міссісіпі. Раби, які завдавали занепокоєння своїм господарям, продавалися власникам плантацій. Які жили внизу по річці, де їх чекали дуже суворі умови [6, с. 1161].

Стійке словосполучення *pour oil on the (troubled) water* сходить до давньої морської традиції лити масло на поверхню води, щоб заспокоїти сильне хвилювання [7]. Цікаву етимологію має ФО *push the boat out*, значення якого «відзначити подію» бере свій початок з традицією влаштовувати прощальні вечірки перед виходом у море, що склалася серед моряків [7].

В українській мові фразеологізм *не розлий вода* сходить до стародавнього звичаю в селах розливати водою биків, які б'ються [8, с. 108]. Вираз *«чекати біля моря погоди»* виник, мабуть, на основі звичаю рибалок, мореплавців, які відправляються в плавання тільки за гарної погоди [8, с. 109]. ФО *як з гуски (гусака) вода* утворена, ймовірно, від знахарського заговору, який оберігав дітей від зурочень та хвороб.

Фразеологізми укр. *жива вода, мертва вода* засновані на вірі людей в чудодійну воду [12]. Ці вирази часто використовуються в народних казках. Шанування сил води відбивалося в жертвоприношеннях. Можна припустити, що такі одиниці засновані на стародавніх звичаях жертвопринесення воді: англ. *cast one's bread upon the waters, come with the wind, go with the water*. Вирази *cross the river, the waters of forgetfulness* в англійській мові зумовлені міфологічними уявленнями про те, що річка сприймається як вододіл між світом живих і світом мертвих.

Висновки. Як показує проведений аналіз, фразеологічні одиниці, що містять у своєму складі компонент із семантичного поля «вода», становлять значний е лінгвокультурологічному значенні пласт англійської та української мов, включають у свій склад як усталені звороти-еквіваленти, так і величезну групу ФО з яскраво вираженою національною специфікою. **Перспективи подальших досліджень** полягають у більш глибокому та детальному аналізі англійських та українських ФО з компонентом «вода» з їх подальшою структурно-семантичною класифікацією.

Література:

1. Словник фразеологізмів української мови / Укл.: В.М. Білоноженко та інші. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
2. Арсентьева Е.Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте: на материале русского и английского языков / Е.Ф. Арсентьева ; Казан. гос. ун-т, филол. фак. ; науч. ред. Э.А. Балалыкина. Казань : Казан. гос. ун-т, 2006. 172 с.
3. 3.Селифонова Е.Д. Этнокультурный аспект отражения языковой картины мира: на примере русских и английских фразеологизмов с моносемными компонентами. Фразеол. и межкульт. коммуникация. Тула : Изд-во ТГПУ имени Л. Н. Толстого, 2002. Ч. 2. С. 65–68.
4. Большой англо-русский фразеологический словарь: около 20 000 фразеологических единиц. 6-е изд., испр. Москва : Живой язык, 2005. 944 с.
5. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Спорудив М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 2004. 1540 p.
7. Collins Cobuild Dictionary of Idioms. Harper Collins Publishers, 2003. 410 p.
8. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 176 с.
9. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Харків : Наукова думка, 1989. 132 с.
10. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків : Фоліо, 1999. 304 с.
11. Рецкер Я.И. Пособие по переводу из английского языка на русский. Москва : Просвещение, 1982. 160 с.
12. Фразеологический словарь современного русского литературного языка / подред. проф. А.Н. Тихонова: в 2 т. Москва : Флинта: Наука, 2004. 832 с.

Pylypenko I., Pylypey Yu. Analysis of phraseological units with the component "Water" in the aspect of English-Ukrainian translation

Summary. Phraseological units are a valuable source of knowledge about the culture, mentality and life of the people. The phraseologisms reflect the customs, traditions, beliefs, mythological ideas, characteristic features of native speakers. Cultural information is verbally expressed in vocabulary and phraseology of a language. The interaction of language and culture is a central position in the study of linguistic units from a linguistic and philosophical standpoint. From the point of view of the linguistic and philosophical approach to the study of phraseological references, PHU with particular components are represented by such components that represent the basic concepts of culture, the integral components of the existence of people, related to everyday life, everyday life of the people, as well as to the fundamental foundations of our world, and just to the natural elements.

The article analyzes some aspects of the national-cultural specificity of phraseological units (as PHU) with the component "water" in the material of two languages: English and Ukrainian. The national and cultural specificity of language and the universal patterns that are manifested in language are particularly clearly represented in the lexical and phraseological fund. Studying the same vocabulary that functions in the PHU, allows to obtain information about the mental features of the nation. One of the phenomenal phenomena in the vocabulary system of the language is the somatic component "water". Consideration of phraseological units with the component "water" as an autonomous constituent unit of the lexical system of Ukrainian and English reveals the communicative side of the language and the capacity for metaphorical comprehension of reality.

Accordingly, in this context, the relevance of the work is related to the need for analysis and typological description of both general and national-specific patterns of functioning of the component "water" in phraseological units of Ukrainian and English, which broadcast information about the mentality of the nation. In addition to the above, it is important to study the semantic features of the collected material, which will allow you to perform a comparative analysis and to present objective results of the study.

Key words: phraseology, national specificity, equivalence unit, semantics.

УДК 378.14.014.13:81'322.4
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.22

Півень Н. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Бороденко Л. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ» СТУДЕНТАМ-ПЕРЕКЛАДАЧАМ ІЗ ДВОХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ НА УКРАЇНСЬКУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі викладання дисципліни «Основи машинного перекладу» студентам-перекладачам із двох слов'янських мов (російської та польської) на українську. З'ясовано, що процес комп'ютеризації й розповсюдження «світової павутини» став однією з провідних тенденцій розвитку людства; швидкість змін, які відбуваються в усіх сферах, змушують суспільство до постійної переорієнтації соціальних інститутів і зв'язків між ними. Визначено, що важливе місце відводиться питанню формування гуманітарної спрямованості у використанні комп'ютерних технологій, що безпосередньо пов'язано із професією майбутнього перекладача.

Матеріалом для дослідження послугувала навчальна дисципліна «Основи машинного перекладу» для магістрів-перекладачів із двох слов'янських мов на українську. Опрацьовано проблематику комп'ютеризації серед студентів гуманітарного напряму, використання комп'ютерних програм, здатних пришвидшити й покращити перекладацький продукт, що пов'язано з навчанням і допомогою студентам-перекладачам в умінні опанувати ці системи й випустити у світ якісного конкурентоспроможного фахівця. Проаналізовано наявні дослідження заявленої проблеми в науковому просторі й надано методичні погляди, думки, напрацювання щодо викладання основ машинного перекладу названим вище студентам.

На переклад запропоновано магістрам-перекладачам тексти науково-технічного характеру російською та польською мовами й простежено основні лексико-граматичні помилки, які виникають під час здійснення машинного перекладу.

Виявлено основні труднощі, які виникають під час навчання студентів перекладати різностильові тексти за допомогою машини: теоретичний і практичний аспекти. Зазначено, що для магістрів-перекладачів сприйняття й редагування змісту вихідного тексту (за потреби) з російської на українську є набагато простішим, ніж із польської на українську. Автори зауважують, що важливе місце в підготовці магістрів-перекладачів належить засвоєнню базових знань, умінь і навичок в освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра.

Доведено, що якісне опанування машинного перекладу – важливий чинник на шляху до підвищення професійних навичок майбутніх перекладачів-слов'ністів.

Ключові слова: переклад, методика перекладу, машинний переклад, студенти-перекладачі з двох слов'янських мов на українську; переклад із польської на українську; переклад з російської на українську; процес навчання; практичні навички, комп'ютерна грамотність.

Постановка проблеми. Ми живемо в глобальному просторі, коли час став не просто філософською категорією – він є засадою, одним із підґрунть успіху в найрізноманітніших проєктах і масштабах. Для сучасного перекладача саме цей чинник є одним із найважливіших, адже міжнаціональна комунікація з будь-яких питань (економічних, політичних, соціальних тощо) може бути оцінена як результативна за умови вчасного й доречного її здійснення. Завдання перекладача виконувати свою роботу якісно та швидко: перекладене добре, але після зазначеного терміну перестає бути цікавим, знижує вартість.

Натепер, коли процес комп'ютеризації й розповсюдження «світової павутини» став однією з провідних тенденцій розвитку людства, коли людська діяльність в умовах сучасної цивілізації досягла такого рівня, що швидкість змін, які відбуваються в усіх сферах, змушують суспільство до постійної переорієнтації соціальних інститутів і зв'язків між ними, настав час для максимальної міжмовної комунікації без меж. Однак поширення процесу комп'ютеризації спричинило й появу низки проблем: потреба в розробці нових технологій матеріального й духовного виробництва; використання інформації як безпосередньо продуктивної сили; підвищення рівня освіченості та інформованості суспільства тощо.

Важливе місце відводиться питанню формування гуманітарної спрямованості у використанні комп'ютерних технологій, що безпосередньо пов'язано з професією майбутнього перекладача. Часи, коли перекладач працював виснажливо довго, оперуючи важкими багатотомними словниками, папером та ручкою, збігли за водою. Зараз високопрофесійний перекладач має вільно володіти своїм помічником – персональним комп'ютером, легко оперувати всім різноманіттям комп'ютерних програм, здатних пришвидшити й покращити перекладацький продукт. Тут постає головне завдання для викладачів вишів – навчити, допомогти студентам-перекладачам опанувати ці системи й випустити у світ якісного конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, історія машинного перекладу бере свій початок із XVII століття, коли «філософи Лейбніц і Декарт прогнозували створення кодів, що могли б зв'язати слова між мовами» [1]. За цей тривалий час проблемами машинного або автоматичного та автоматизованого перекладів займалися вчені різних галузей

науки – від інформатики та лінгвістики до психології й педагогіки. Наприклад, ідея автоматизованого перекладу була розвинена в статті Мартіна Кея ще в 1980 році, який вважав, що комп'ютер бере на себе рутинні операції та звільняє людину для операцій, які вимагають людського мислення.

Машинному перекладу як напряму, його специфіці, позитивним і негативним чинникам присвячені роботи О.С. Кулагіної [2], Н.П. Франчук [3], Н.С. Кочеткової, О.В. Ревіної [4], Ж.Г. Мацак [5]; особливостям автоматичного перекладу присвячена робота В.К. Пономаренко [6]. Наукова розвідка М. Періжняк стосується проблем використання машинного перекладу під час перекладу художніх творів [7, с. 69]. Учені Н.Н. Леонтьєва, З.М. Шаляпіна на початку 1990-х років надрукували роботу, яка стосувалася проблем і стану сучасного машинного перекладу [8].

Л.В. Романюк розглядала питання застосування систем машинного перекладу студентами немовних спеціальностей. Авторка статті підкреслила: «Застосування машинного перекладу студентами немовних спеціальностей у процесі навчання іноземній мові має як позитивні сторони, так і негативні сторони» [9, с. 146]. На її думку, для навчання таких студентів слід проводити подальші теоретичні дослідження з метою розробки та впровадження у навчальний процес дидактичних завдань, здатних підвищувати мотивацію для якісного перекладу професійно орієнтованих текстів.

Теоретичним аспектам навчання лінгвістичної інформатики як прикладної лінгвістичної дисципліни присвячена робота Н.П. Франчук, яка розкриває зміст дисципліни «Лінгвістична інформатика» й описує п'ятикомпонентну методичну систему навчання зазначеної дисципліни, серед напрямів вивчення якої одному із перших відводиться місце машинному перекладу, покликаному навчити студентів «процесу перетворення текстів за допомогою комп'ютерних програм» [3, с. 79]. Науковці Л.О. Гречуха та В.В. Кузебна у статті «Системи машинного перекладу: оглядовий аналіз» показують класифікації систем машинного перекладу, які існують, наголошуючи на тому, що «кожен перекладач може вибрати ту систему машинного перекладу, яка буде відповідати його особистим потребам і вподобанням» [10, с. 374]. Білоруський педагог В.В. Воронович запропонував конспект лекцій для студентів сучасних іноземних мов із дисципліни «Машинний переклад», в якому висвітлює види та стратегії машинного перекладу, структуру систем машинного перекладу, використання корпусів текстів тощо [11]. У 2008 році вийшла робота А.Л. Семенова «Сучасні інформаційні технології та переклад» [12].

Зазначений напрям є досить затребуваним та актуальним, інтерес до нього триває майже століття й наразі залишається достатньо високим. Автори звернули увагу на значну кількість наукових робіт, присвячених машинному перекладу, однак вибір теми дослідження спрямований на розв'язання проблем, які виникають під час викладання дисципліни «Основи машинного перекладу» студентам-перекладачам із двох слов'янських мов (російської та польської) на українську. Серед усіх проаналізованих публікацій, які висвітлюють підготовку перекладачів у вишах, немає робіт, спрямованих на машинний переклад у рамках слов'янських мов. Вони стосуються лише підготовки перекладачів романо-германської групи мов.

Метою статті є прагнення проаналізувати наявні проблеми викладання дисципліни «Основи машинного перекладу» студентам-перекладачам із двох слов'янських мов (російської та польської) на українську, зазначити проблеми, труднощі, які виникають під час навчання студентів перекладати різностильові тексти, застосовуючи машинний переклад, і довести, що якісне опанування машинного перекладу є одним із важливих чинників на шляху до удосконалення підготовки майбутніх перекладачів-слов'яністів.

Виклад основного матеріалу. Дисципліна «Основи машинного перекладу» (далі – ОМП) вивчається студентами-магістрами. У процесі навчання цей рівень набуття освіти дозволяє більш ретельно заглиблюватися в теорію й практику за обраним напрямом і надалі (за бажання) розпочинати викладацьку діяльність або присвячувати себе науці, однак рівень магістерських перекладів безпосередньо залежить від базового (бакалаврського) рівня.

Протягом навчання в магістратурі майбутні перекладачі з двох слов'янських мов на українську (далі – ПСМ) вивчають низку дисциплін: історію перекладу – 90 годин, лінгвокраїнознавство – 90 годин, методику викладання перекладу у вищій школі – 90 годин, педагогіку вищої школи – 90 годин, риторику – 90 годин тощо. Окреме місце відводиться базовим дисциплінам: методика й техніка здійснення наукового перекладу – 90 годин, порівняльна стилістика російської та української мов – 90 годин; прагматичні аспекти перекладу – 90 годин, практика російсько-українського перекладу – 300 годин, практичний курс польської мови та перекладу – 300 годин, синхронний переклад – 120 годин. Заслуговує на окрему увагу дисципліна, яка допомагає навчитися здійснювати переклад швидко та якісно. На вивчення ОМП передбачено 3 кредити (90 годин): 16 годин лекцій, 8 – практичних занять і 66 годин відводиться на самостійну роботу студента (далі – СРС). Важливість цієї дисципліни обґрунтована об'єктивними речами, оскільки саме ОМП здатні сформувати ті компетенції у майбутнього фахівця, які наблизять його до справжнього професіоналізму.

ПСМ протягом навчання повинен опанувати перекладацькі компетенції (володіння мовою оригіналу й мовою, якою здійснюється переклад, на професійному рівні; глибокі знання лексики, стилістики, термінології тощо), навчитися користуватися електронними словниками, опанувати або відшліфувати навички роботи з персональним комп'ютером; «бути на ти» з інтернет-компетенціями (швидко знаходити в мережі необхідну довідкову (фонову) інформацію, словники, паралельні корпуси текстів, ефективно користуватися іншими онлайн-ресурсами, корисними для перекладачів), що безпосередньо вивчається в ОМП.

ОМП поєднує в собі кілька дисциплін: лінгвістику, перекладознавство, інформатику, психологію. Важливе місце в цьому ланцюгу відводиться саме інформатиці. Слід зазначити, що ця дисципліна вивчалася ПСМ на першому курсі протягом одного семестру протягом 90 годин, із яких 50 – це години на СРС (аудиторних годин лише 40!), у кінці навчання студенти складали залік. Автори вважають, що цієї підготовки для майбутніх перекладачів, які повинні вільно оперувати комп'ютерними програмами, словниками, офісом, недостатньо. Уже перші заняття з ОМП показали, що студенти мають ряд проблем, пов'язаних із низькою комп'ютерною грамотністю (переклади, подані на перевірку, були або погано відформатовані, або форматування було зовсім відсутнє; при всьому засиллі гаджетів,

глобальному «крокуванні» інтернету, на жаль, «на ти» з ІТ-технологіями далеко не всі перекладачі-магістри).

Науковці висловлюють безліч точок зору «за й проти» машинного перекладу, зокрема Ю. Желіховський вважає: «Машинний переклад дозволяє розвинути практичні навички використання сучасних комп'ютерних методів і прищеплює студентам перекладацькі навички» [13, с. 112]. Ю. Яварі ж наполягає: «Машинний переклад може представляти інтерес тільки для вчених у якості об'єкта наукових досліджень» [14, с. 197]. Автори згодні, що початкові кроки в перекладацькій діяльності мають бути здійснені самостійно перекладачем, тільки тоді він стане професіоналом, компетентною у своїй справі особистістю. Однак користь допомоги машини стовідсоткова: висока швидкість виконання роботи, можливість терміново ознайомитися з матеріалом (за потреби), конфіденційність, універсальність, можливість здійснення онлайн-перекладу, відсутня потреба власноруч довго набирати перекладений текст. Майбутній перекладач повинен вільно володіти персональним комп'ютером і програмами, електронними словниками, здатними допомогти йому створити новий продукт – перекладений текст.

Науковець Н.П. Франчук у своїй розвідці про аспекти навчання лінгвістичної інформатики як прикладної лінгвістичної дисципліни пропонує з метою формування у майбутніх вчителів інформатики знань і вмінь стосовно використання комп'ютера опрацьовувати такі теми: технологія комп'ютеризованого перекладу, предмет і завдання корпусної лінгвістики, лінгвістичний алгоритм і лінгвістичний процесор, використання мережі Інтернет у лінгводослідженнях, комп'ютерна лексикографія, семантичне моделювання, інтегрована лексикографічна система «Словники України» тощо. Після вивчення цих тем студенти з легкістю зможуть здійснювати будь-яку роботу, яка стосується машинного перекладу [3, с. 80].

Автори пропонують освітньо-методичний кейс для вивчення дисципліни «Основи машинного перекладу», спрямований на формування сучасних перекладацьких компетенцій у перекладачів із двох слов'янських мов на українську. Підґрунтям для вивчення дисципліни «Основи машинного перекладу» (*Рис. 1*) є базовий блок, який включає знання й уміння щодо перекладу, набуті при одержанні освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, а також практичні навички роботи з персональним комп'ютером, електронними програмами, словниками тощо, одержані на першому курсі під час вивчення дисципліни «Інформатика». Підсумком формування перекладацьких компетенцій на етапі навчання у виші є одна з магістерських дисциплін – «Основи машинного перекладу». Вона включає три блоки – теоретичний, практичний і контрольно-корекційний, а закінчується іспитом.

Під час здійснення машинного або автоматичного перекладу ПСМ виникає низка проблем, серед яких є спільні риси при перекладі текстів із російської на українську та польської на українську й відмінні. Автори класифікували ці проблеми за двома аспектами: теоретичним і практичним. У теоретичному аспекті (*Рис. 2*) виникають такі спільні труднощі при перекладі текстів в обох мовних парах: уміння студентів здійснювати попереднє технічне редагування тексту; швидкий пошук потрібних електронних словників, програм для перекладу тексту; вичитування (редагування) тексту перед тим, як відправити його на машинний переклад. Однак є й значні відмінності: сприйняття й редагування змісту вихідного тексту (за потреби) з російської на українську є набагато простішим, ніж із польської на українську, крім того простішим є редагування вже перекладеного машиною тексту.

Досліджуючи практичний аспект проблем здійснення машинного перекладу (*Рис. 3)*, автори запропонували студентам перекласти текст науково-технічного спрямування через одну із програм, наприклад Google-перекладач. На етапі редагування й аналізу помилок, допущених машиною, проблеми виникали в обох мовних парах. Остаточний текст мав бути українською, відповідно були наявні лексико-граматичні помилки, помилки на переклад стійких сполук, омонімічних одиниць тощо. Іноді студенти повинні були переробити речення, змінити форми слів, бути уважними при вживанні омонімічних конструкцій тощо. На схемі автори продемонстрували уривки

Рис. 1

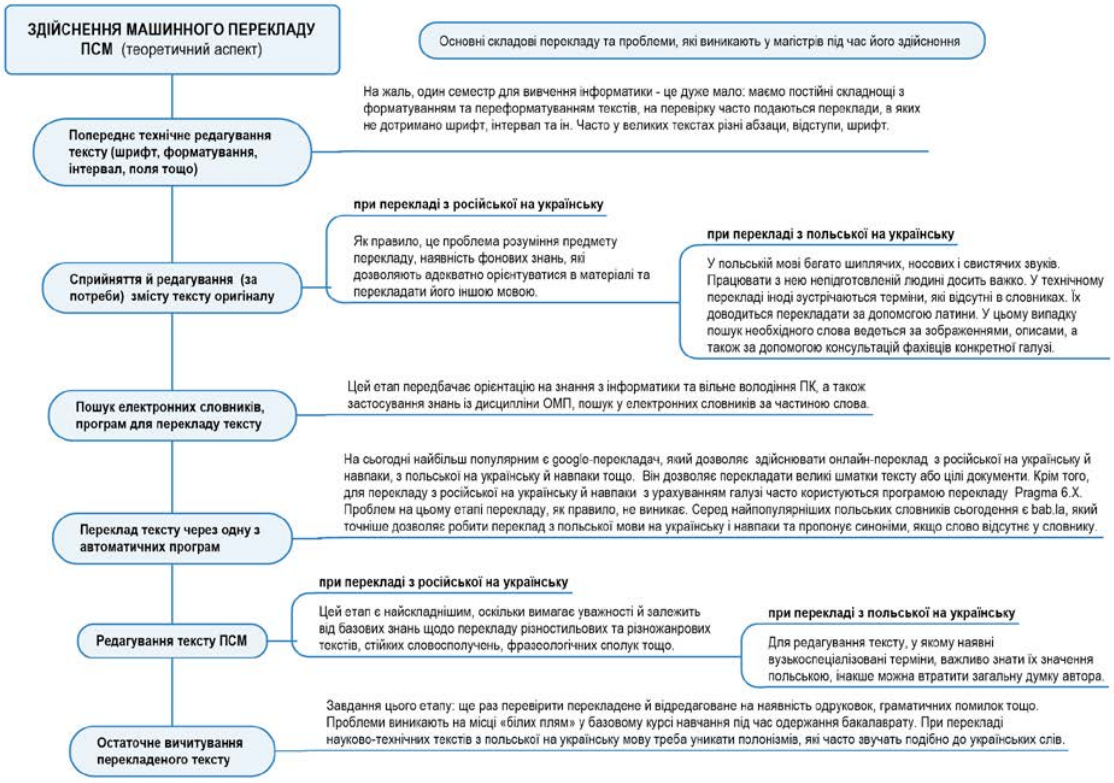

ЗДІЙСНЕННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПСМ (теоретичний аспект)
Основні складові перекладу та проблеми, які виникають у магістрів під час його здійснення
Попереднє технічне редагування тексту (шрифт, форматування, інтервал, поля тощо)
На жаль, один семестр для вивчення інформатики - це дуже мало: маємо постійні складнощі з форматуванням та переформатуванням текстів, на перевірку часто подаються переклади, в яких не дотримано шрифт, інтервал та ін. Часто у великих текстах різні абзаци, відступи, шрифт.
Сприйняття й редагування (за потреби) змісту тексту оригіналу
при перекладі з російської на українську
Як правило, це проблема розуміння предмету перекладу, наявність фонових знань, які дозволяють адекватно орієнтуватися в матеріалі та перекладати його іншою мовою.
при перекладі з польської на українську
У польській мові багато шиплячих, носових і свистячих звуків. Працювати з нею непідготовленій людині досить важко. У технічному перекладі іноді зустрічаються терміни, які відсутні в словниках. Їх доводиться перекладати за допомогою латини. У цьому випадку пошук необхідного слова ведеться за зображеннями, описами, а також за допомогою консультацій фахівців конкретної галузі.
Пошук електронних словників, програм для перекладу тексту
Цей етап передбачає орієнтацію на знання з інформатики та вільне володіння ПК, а також застосування знань із дисципліни ОМП, пошук у електронних словників за частиною слова.
Переклад тексту через одну з автоматичних програм
На сьогодні найбільш популярним є google-перекладач, який дозволяє здійснювати онлайн-переклад з російської на українську й навпаки, з польської на українську й навпаки тощо. Він дозволяє перекладати великі шматки тексту або цілі документи. Крім того, для перекладу з російської на українську й навпаки з урахуванням галузі часто користуються програмою перекладу Pragma 6.X. Проблем на цьому етапі перекладу, як правило, не виникає. Серед найпопулярніших польських словників сьогодення є bab.la, який точніше дозволяє робити переклад з польської мови на українську і навпаки та пропонує синоніми, якщо слово відсутнє у словнику.
Редагування тексту ПСМ
при перекладі з російської на українську
Цей етап є найскладнішим, оскільки вимагає уважності й залежить від базових знань щодо перекладу різностильових та різножанрових текстів, стійких словосполучень, фразеологічних сполук тощо.
при перекладі з польської на українську
Для редагування тексту, у якому наявні вузькоспеціалізовані терміни, важливо знати їх значення польською, інакше можна втратити загальну думку автора.
Остаточне вичитування перекладеного тексту
Завдання цього етапу: ще раз перевірити перекладене й відредаговане на наявність одруковок, граматичних помилок тощо. Проблеми виникають на місці «білих плям» у базовому курсі навчання під час одержання бакалаврату. При перекладі науково-технічних текстів з польської на українську мову треба уникати полонізмів, які часто звучать подібно до українських слів.

Рис. 2

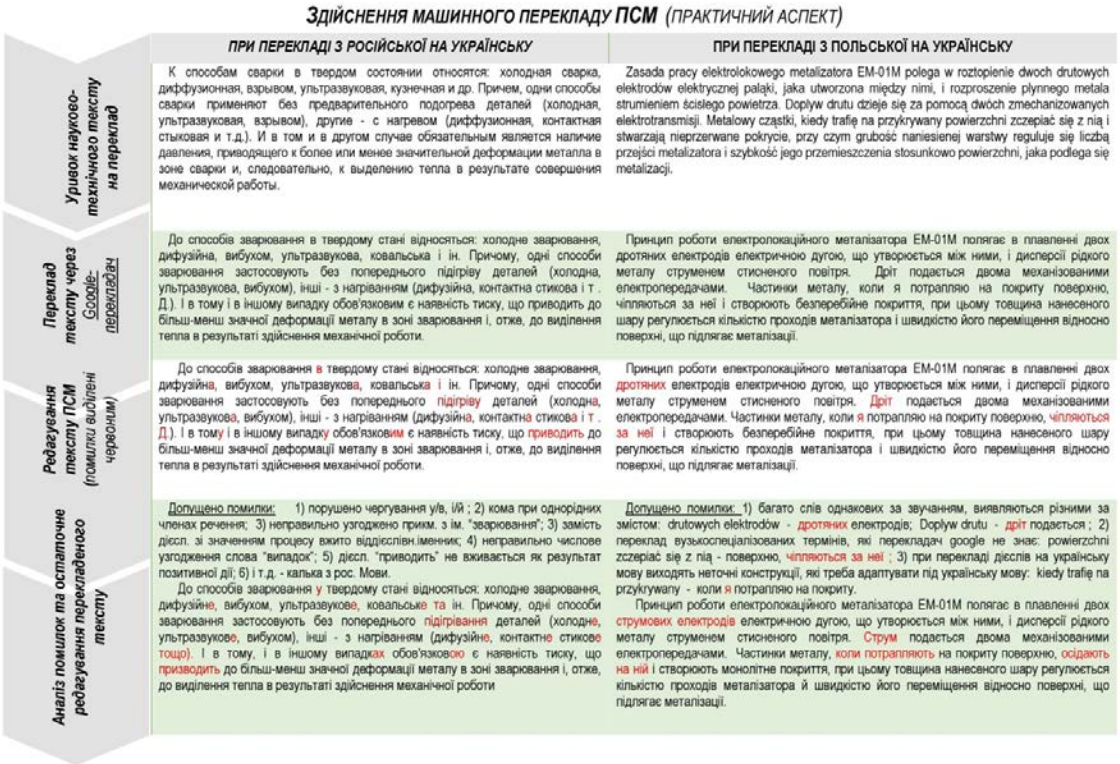

ЗДІЙСНЕННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПСМ (ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З РОСІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З ПОЛЬСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ
Урівок науково-технічного тексту на переклад
К способам сварки в твердом состоянии относятся: холодная сварка, диффузионная, взрывом, ультразвуковая, кузнечная и др. Причем, одни способы сварки применяют без предварительного подогрева деталей (холодная, ультразвуковая, взрывом), другие - с нагревом (диффузионная, контактная стыковая и т.д.). И в том и в другом случае обязательным является наличие давления, приводящего к более или менее значительной деформации металла в зоне сварки и, следовательно, к выделению тепла в результате совершения механической работы.
Zasada pracy elektrolokowego metalizatora EM-01M polega w roztopienie dwoch drutowych elektrodów elektrycznej paląki, jaka utworzona między nimi, i rozproszenie płynnego metala strumieniem ścislego powietrza. Dopływ drutu dzieje się za pomocą dwóch zmechanizowanych elektrotransmisji. Metalowy cząstki, kiedy trafię na przykrywany powierzchni zczepiać się z nią i stwarzają nieprzerwane pokrycie, przy czym grubość naniesienej warstwy reguluje się liczbą przejści metalizatora i szybkość jego przemieszczenia stosunkowo powierzchni, jaka podlega się metalizacji.
Переклад тексту через Google-перекладач
До способів зварювання в твердому стані відносяться: холодне зварювання, дифузійна, вибухом, ультразвукова, ковальська і ін. Причому, одні способи зварювання застосовують без попереднього підігріву деталей (холодна, ультразвукова, вибухом), інші - з нагріванням (дифузійна, контактна стикова і т. Д.). І в тому і в іншому випадку обов'язковим є наявність тиску, що приводить до більш-менш значної деформації металу в зоні зварювання і, отже, до виділення тепла в результаті здійснення механічної роботи.
Принцип роботи електролокаційного металізатора ЕМ-01М полягає в плавленні двох дротяних електродів електричною дугою, що утворюється між ними, і дисперсії рідкого металу струменем стисненого повітря. Дріт подається двома механізованими електропередачами. Частинки металу, коли я потрапляю на покриту поверхню, чіпляються за неї і створюють безперебійне покриття, при цьому товщина нанесеного шару регулюється кількістю проходів металізатора і швидкістю його переміщення відносно поверхні, що підлягає металізації.
Редагування тексту ПСМ (помилки виділені червоним)
До способів зварювання в твердому стані відносяться: холодне зварювання, дифузійна, вибухом, ультразвукова, ковальська і ін. Причому, одні способи зварювання застосовують без попереднього підігріву деталей (холодна, ультразвукова, вибухом), інші - з нагріванням (дифузійна, контактна стикова і т. Д.). І в тому і в іншому випадку обов'язковим є наявність тиску, що приводить до більш-менш значної деформації металу в зоні зварювання і, отже, до виділення тепла в результаті здійснення механічної роботи.
Принцип роботи електролокаційного металізатора ЕМ-01М полягає в плавленні двох дротяних електродів електричною дугою, що утворюється між ними, і дисперсії рідкого металу струменем стисненого повітря. Дріт подається двома механізованими електропередачами. Частинки металу, коли я потрапляю на покриту поверхню, чіпляються за неї і створюють безперебійне покриття, при цьому товщина нанесеного шару регулюється кількістю проходів металізатора і швидкістю його переміщення відносно поверхні, що підлягає металізації.
Аналіз помилок та остаточне редагування перекладеного тексту
Допущено помилки: 1) порушено чергування у/в, і/й ; 2) кома при однорідних членах речення; 3) неправильно узгоджено прикм. з ім. "зварювання"; 3) замість дієсл. зі значенням процесу вжито віддієслівн.іменник; 4) неправильно числове узгодження слова "випадок"; 5) дієсл. "приводить" не вживається як результат позитивної дії; 6) і т.д. - калька з рос. Мови.
До способів зварювання у твердому стані відносяться: холодне зварювання, дифузійне, вибухом, ультразвукове, ковальське та ін. Причому, одні способи зварювання застосовують без попереднього підігрівання деталей (холодне, ультразвукове, вибухом), інші - з нагріванням (дифузійне, контактне стикове тощо). І в тому, і в іншому випадках обов'язковою є наявність тиску, що призводить до більш-менш значної деформації металу в зоні зварювання і, отже, до виділення тепла в результаті здійснення механічної роботи
Допущено помилки: 1) багато слів однакових за звучанням, виявляються різними за змістом: drutowych elektrodów - дротяних електродів; Dopływ drutu - дріт подається ; 2) переклад вузькоспеціалізованих термінів, які перекладач google не знає: powierzchni zczepiać się z nią - поверхню, чіпляються за неї ; 3) при перекладі дієслів на українську мову виходять неточні конструкції, які треба адаптувати під українську мову: kiedy trafię na przykrywany - коли я потрапляю на покриту.
Принцип роботи електролокаційного металізатора ЕМ-01М полягає в плавленні двох струмових електродів електричною дугою, що утворюється між ними, і дисперсії рідкого металу струменем стисненого повітря. Струм подається двома механізованими електропередачами. Частинки металу, коли потрапляють на покриту поверхню, осідають на ній і створюють монолітне покриття, при цьому товщина нанесеного шару регулюється кількістю проходів металізатора й швидкістю його переміщення відносно поверхні, що підлягає металізації.

Рис. 3

перекладу, здійсненого магістрами, зазначивши основні етапи виконання роботи й приклади того, як це виглядає в конкретній практичній діяльності перекладача. На жаль, остаточне вичитування перекладеного тексту студентами не завжди відповідає всім мовно-стилістичним нормам (причина зрозуміла. Вона криється в недоліках зі знань базових мовних курсів як української, російської, так і польської мов).

Висновки. Автори проаналізувати наявні проблеми щодо викладання дисципліни «Основи машинного перекладу» студентам-перекладачам із двох слов'янських мов (російської та польської) на українську, зазначили труднощі, які виникають під час навчання студентів перекладати різностильові тексти, застосовуючи машинний переклад. У процесі аналізу окресленої проблеми з'ясувалося, що причиною не завжди високого рівня машинного перекладу є недостатня перекладацька база й низька увага до курсу інформатики для студентів-перекладачів. Аналіз перекладів (уривок науково-технічного тексту) показав, що при здійсненні машинного перекладу слов'янських двомовних пар є спільне й відмінне в теоретико-практичному аспекті. Автори переконані, що опанування навичок машинного перекладу є прямим шляхом до формування універсальних перекладацьких компетенцій майбутніх фахівців та одним із важливих чинників на шляху до вдосконалення підготовки майбутніх перекладачів-слов'ністів.

Подальші дослідження автори планують проводити в рамках дослідження психолінгвістичних аспектів перекладу та їх впливу на якість здійснення перекладу як результату перекладацької діяльності фахівця.

Література:

1. Воронович В.В. Машинный перевод : конспект лекций для студентов 5 курса специальности «Современные иностранные языки». URL: https://docplayer.ru/51069903-Belorusskiy-gosudarstvennyy-universitet-gumanitarnyy-fakultet-kafedra-obshchenauchnyh-disciplin-v-v-voronovich.html.
2. Гречуха Л.О., Кузебна В.В. Системи машинного перекладу: оглядовий аналіз. Молодий вчений. № 2 (42). Лютий, 2017 р. С. 372–374.
3. Желиховский Ю. Машинный перевод в учебном процессе. Вестник Московского государственного областного ун-та. Серия: Лингвистика. 2011. № 1. С. 110–116.
4. Кочеткова Н.С., Ревіна О.В. Особливості машинного перекладу. Філологічні науки. Питання теорії і практики. Тамбов : Грамота. 2017. № 6(72): в 3-х ч., Ч. 2, с. 106.
5. Кулагіна О.С. Исследования по машинному переводу. Москва, 1979. 320 с.
6. Леонтьева Н.Н., Шаляпина З.М. Современное состояние машинного перевода. Искусственный интеллект. Справочник. Кн. 1. Системы общения и экспертные системы. Москва, 1990, С. 215–235.
7. Мацак Ж.І., Скоробогатов Т.І. Машинний переклад та його специфіка. URL: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54653.doc.htm.
8. Періжняк М.М. Основні проблеми використання машинного перекладу для перекладу художніх творів : тези доповідей. Харків : Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2012. 78 с.
9. Пономаренко В.К. Автоматический перевод. Компьютерное обозрение. 1998. № 35.
10. Романюк Л.В. До проблеми використання систем машинного перекладу студентами немовних спеціальностей. Одеський лінгвістичний вісник. № 10, том 2. 2017, С. 143–146.
11. Семенов А.Л. Современные информационные технологии и перевод. Москва, 2008. 138 с.
12. Теоретичні аспекти навчання «Лінгвістичної інформатики» як прикладної лінгвістичної дисципліни. Н.П. Франчук. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2019. № 21. С. 78–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2019_21_15. с. 79.
13. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посібник / : Н.М. Півень та ін. ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». Маріуполь, 2014. 280 с.
14. Явари Ю. Компьютерный (машинный) перевод: «за» и «против». Проблемы управления в социально-гуманитарных и технических системах : сб. науч. тр. преп., асп., магистр., студ. ФУСК / под общ. ред. И. Павлова. 2000 (Ч. 1). С. 196–198.

Piven N., Borodenko L. On a problem of teaching the course "example-based machine translation" to the students-translators of two Slavic languages into Ukrainian

Summary. The article reveals the problem of teaching the course "Example-based machine translation" to the students-translators of two Slavic languages (Russian and Polish) into Ukrainian. It is found that computerization and the spread of "world-wide web" is of prominent trend of human development; the pace of changes occurred in all life spheres encourage the society to transform constantly social institutions and links among them. It is identified that the issue of humanitarian dimension shaping while using computer technologies should paid special attention to, which is directly related to the profession of future translator. The course "Example-based machine translation" taught the Masters-translators of two Slavic languages into Ukrainian serves as the material for studying.

The issue of computerization among the students of humanitarian dimension, use of computer programs enabling to speed up and improve the translation performance is considered. It is closely linked to the challenges of teaching and assistance the students-translators to master these systems, as well as of promoting the graduate of highly qualified and competitive specialists.

Existing scientific studies of the problem set are analyzed; methodical views, thoughts, developments concerning teaching example-based machine translation to the students mentioned above are given.

Masters-translators were offered texts of scientific and technical nature in Russian and Polish languages as a material for translation. The main lexical and grammar mistakes occurred during machine translation are examined.

The main difficulties arisen during the time of teaching students to translate multi-styled texts with the machine help both in theoretical and practical aspects are identified. It is stated that awareness and editing of source text content (if necessary) from Russian into Ukrainian is much simpler than the one from Polish into Ukrainian for Masters-translators. The authors note that acquiring basic knowledge, skills and competences relevant to Bachelor's educational and qualification level plays an important role in preparation Masters-translators.

It is proved that high-quality mastering of machine translation is a profound factor for improving professional skills of future translators of Slavic languages.

Key words: translation, methodology of translation, machine translation, students-translators of two Slavic languages into Ukrainian, translation from Polish into Ukrainian, translation from Russian into Ukrainian, learning process, practical skills, computer literacy.

УДК 811.111'25:378.147.88
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.23

Рейда О. А.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Білоцерківського національного аграрного університету

Івлєва К. С.,
старший викладач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Гулієва Д. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми перекладної взаємовідповідності англомовної та україномовної термінології у галузі методики викладання іноземних мов. У роботі визначено основні проблеми опису термінів і термінології, проаналізовано типологію термінів за структурою та словотворенням, досліджено перекладацькі стратегії щодо перекладу англомовної термінології у галузі методики викладання іноземних мов з урахуванням її структурних характеристик. У статті наголошується, що термінологія у галузі науки – це не просто загальна сума її термінів, а певна система її понять. Терміни у галузі методики викладання − це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми методики, які номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців у цій сфері.

Зазначається, що методика викладання іноземних мов як наука тісно пов'язана з декількома іншими науками, серед яких можна виділити лінгвістику, психолінгвістику та педагогіку. Перекладач має володіти термінологією, яка виражає базові поняття науки, та термінами, необхідними для обговорення вузької спеціалізованої тематики. З'ясовано, що при перекладі текстів у галузі методики викладання іноземних мов поряд із глибокими знаннями мови оригіналу і мови перекладу, володінням перекладацькими навичками перекладач повинен мати певний обсяг знань із наукової галузі, до якою належить текст, який перекладається.

Було встановлено, що в результаті теоретичного та практичного дослідження англійська терміносистема у галузі методики викладання іноземних мов має особливу структуру та досить сильні продуктивні засоби словотвору для поповнення лексичного запасу мови. Завдяки матеріалу дослідження терміни у галузі методики викладання іноземних мов було розподілено за структурою і словотворенням.

Ключові слова: терміни, словотворення, мовленнєва діяльність, терміносистема, структурні характеристики.

Постановка проблеми. За останні десятиліття виникла низка нових галузей науки і техніки, напрямів у різних сферах людської діяльності, наприклад кібернетика, робототехніка, стратегічний менеджмент, дистанційне навчання (ДН). У сучасному суспільстві освіта стала однією з найширших сфер людської діяльності. Сучасна термінологія з галузі методики викладання англійської мови ще не піддавалася спеціальному вивченню та кодифікації. Терміносистема новітніх понять у галузі методики викладання іноземних мов (назви нових методів, прийомів, нових типів уроків, нових наочних посібників і прийомів їх використання), а також терміни та номенклатури, якими називають поняття на стикові наук (методики і загальної педагогіки, методики і психології, методики і психолінгвістики) викликають особливий інтерес перекладознавців.

Актуальність зумовлена тим, що проблеми перекладознавчого дослідження термінології у галузі методики викладання іноземних мов ще досі не вирішені і не мають певної стандартизації.

Мета статті полягає у комплексному перекладознавчому порівнянні англомовної та україномовної термінології у галузі методики викладання іноземних мов та дослідженні прийомів перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У словниковому складі мови вагоме місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. Під час теоретичного дослідження щодо проблеми опису термінів і термінології було з'ясовано, що до термінологічної лексики належать усі слова, які об'єднуються в мові під загальною назвою «терміни». Отже, термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке вживається у мові фахівців і має точне, загально прийняте значення.

На сучасному етапі накопичено великий обсяг конкретного мовного матеріалу, зроблені важливі висновки в плані структурно-семантичних характеристик термінів у численних роботах зарубіжних і українських мовознавців. Проте неодноразові спроби лінгвістів сформулювати визначення поняття «термін» як і раніше залишаються малопродуктивними [3, с. 45], що пояснюється, очевидно, багатогранністю цього феномену.

Серед провідних лінгвістів до сих пір немає єдності щодо загальноприйнятого визначення поняття терміну. Труднощі полягають у тому, що термін є об'єктом дослідження декількох наук, і кожна з них намагається виявити ті ознаки у терміні, які

є суттєвими з її точки зору. Проте, на думку багатьох вчених, термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке вживається у мові фахівців і має точне, загально прийняте значення.

Проблемами термінології глибоко займалися лінгвісти А.А. Реформатський, О.С. Ахманова, В.П. Даниленко, Н.З. Котелова, С.В. Гринєв та інші. Більшість дослідників визнає, що термінологічність – одна з основних стильових рис наукового стилю, інформативне ядро лексики мов науки. Під терміном вони розуміють мовний засіб вираження спеціального поняття.

Виклад основного матеріалу. Термін повинен характеризуватися системністю, наявністю чіткої дефініції, відсутністю експресії, пластичністю або гнучкістю – здатністю до творення похідних термінів, мовною досконалістю – стислістю, милозвучністю, легкістю для запам'ятовування, відповідністю міжнародним нормам. Терміну притаманні такі основні функції: номінативна, сигніфікативна, комунікативна, прагматична.

Термінологія у галузі науки – це не просто загальна сума її термінів, а певна система її понять. Терміни у галузі методики викладання − це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми методики, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців у цій сфері.

Методика викладання іноземних мов як наука тісно пов'язана з декількома іншими науками, серед яких можна виділити лінгвістику, психолінгвістику та педагогіку. Перекладач має володіти термінологією, яка виражає базові поняття науки, та термінами, необхідними для обговорення вузької спеціалізованої тематики.

При перекладі текстів у галузі методики викладання іноземних мов поряд із глибокими знаннями мови оригіналу і мови перекладу, володінням перекладацькими навичками перекладач повинен мати певний обсяг знань із наукової галузі, до якою належить текст, який перекладається. Англійська терміносистема у галузі методики викладання іноземних мов має особливу структуру та досить сильні продуктивні засоби словотвору для поповнення лексичного запасу мови.

Структурно-семантичний потенціал терміну, його словотвірна парадигма цікавлять багатьох лінгвістів [4, с. 23]. Всі терміни по своїй будові поділяються на:

1) Прості, які складаються із одного слова (jotting – короткі нотатки; rubric – завдання до вправи у підручнику, fluency – вільність мовлення).

2) Складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс (groupwork – групова робота; task-oriented – орієнтований на виконання завдання; stakeholders – особа, яка зацікавлена у проведенні тестування).

Складні терміни є сталими словосполученнями, за якими закріплене певне термінологічне значення, наприклад: transactional language task – ділове завдання з мови. Переважна більшість термінів становлять препозитивні атрибутивні словосполучення, тобто такі словосполучення, де є означення і означуваний компонент, означення займає в словосполученні початкову позицію. Переклад складних термінів складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміну, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, які входять до складу складного терміну.

3) Похідні – суфіксальні (moderator – екзаменатор, facilitator – методист), префіксальні – (multi-stage test – багатоступінчастий тест; cross – validation – перехресна перевірка) і суфіксально-префіксальні (overlearning – освоювати до автоматизму / заучувати; distractor – дистрактор).

4) Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: (interlingual comparison – міжмовне порівняння; extemporaneous speaking – непідготовлена, спонтанна мова) [2, с. 50].

Терміни-словосполучення поділяються на три типи. До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення: error – помилка, analysis – аналіз.

До другого типа належать такі терміни-словосполучення, які мають одним із компонентів технічний термін, а другим – термін із загальновживаної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення науково-технічних термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами: target language – вихідна мова.

До третього типу належать терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами загальновживаної лексики, і тільки сполучення цих слів є терміном. Такий спосіб утворення науково-технічних термінів непродуктивний: language family – мовна група.

А.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва поділяють терміни на [5, с. 24]: терміни-слова, виражені єдиним словом: modality – модальність; intervention –репліка з місця; recitation – опитування учнів; monitoring – моніторинг; терміни-словосполучення, серед них розрізняють:

а) вільні словосполучення (competitive goal – конкурентна мета учнів; cognitive assessment – комплексне дослідження та аналіз пізнавальних здібностей), де кожний із компонентів – термін, який може вступати в двосторонній зв'язок;

б) зв'язані словосполучення, де ізольовано взяті компоненти можуть і не бути термінами, а в поєднанні вони утворюють термін-словосполучення: (peer teaching – взаємонавчання; speech event – мовна подія).

Багатокомпонентні терміни – це такі терміни, які можуть мати три-, чотири- і більше компонентів і представлені вони в значно меншій кількості: listening comprehension skills – аудіювання; instructional support services – навчально-методична допомога викладачеві; long-term memory storage – зберігання інформації в довгочасній пам'яті) [3, с. 61].

Говорячи про типологію термінів за структурою, необхідно також надати певного значення словотвору термінологічної лексики. Одним із способів термінотворення є ***префіксація***, яка в англійській мові найбільш характерна для дієслів [3, с. 124]. Префіксальна система англійської мови, у тому числі й дієслівна, уже була об'єктом вивчення лінгвістів. Дослідженню підлягали її різноманітні аспекти: від виявлення основних префіксальних моделей до їх характеристики.

Префікси розрізняються за своїм походженням: вони можуть походити із власної мови або бути іншомовними. Модифікуючи лексичне значення слова, префікс рідко змінює граматичний характер слова, тому і просте слово, і його префікс-дериватив у більшості випадків належать до однієї частини мови, наприклад: abuse – disabuse, approve – dis approve, believe – disbelieve.

В англійській мові натепер існує більш ніж 30 термінотворчих префіксів, а саме: after-, all-, co-, counter-, cross-, dis-, ex-, extra-, heter(o)-, mis-, multi, non-, omni, over-, para-, poly-, post-, pro-, quasi-, self-, sub-, un-, under-, de-, interad-, trans-, ob-, in-, com-, re-.

Наступний та не менш важливий спосіб словотворення – ***суфіксація***. Суфіксація як словотвір значно ширша, ніж префіксація. Пропорційна частина власно мовних суфіксів також більша, ніж серед префіксів. Це означає, що активне запозичення латинських, грецьких і французьких суфіксів не витіснило словотворчі елементи власної мови, продуктивність яких може час від часу поновлюватися. В англійській термінології необхідно виділити такі суфікси: -er/or, -free, -ism, -less, -like, -oid, -ologist, -worthy.

Одним із найважливіших засобів словотвору є ***словоскладання***, яке ґрунтується на складанні двох чи більше основ із можливими подальшими змінами новоутвореного композита. Деякі вчені ставлять словоскладання на перше місце, бо вважають його найпродуктивнішим засобом словотвору в сучасній англійській мові. Найактивнішим засобом утворення нового композита є складання двох, а інколи і більше основ. За допомогою словотвору утворюються складні іменники, прикметники, дієслова, числівники тощо.

Різні слова по-різному виявляють сталість свого значення в тих чи інших мікроконтекстах, тобто в безпосередньому оточенні. Переклад деяких слів може майже не залежати від контексту і бути одним і тим же в різних сполученнях такого слова з іншими словами, як у випадку термінів *scholarly* і *hypothesis: 1*) scholarly literature – наукова література; scholarly manuscript – науковий рукопис 2) compatible hypotheses – сумісні гіпотези; competing (concurring) hypotheses конкуруючі гіпотези; contradictory hypotheses – суперечливі гіпотези.

Більшість слів, у тому числі й досить значна кількість загальнонаукових і загальнотехнічних (спеціальних) термінів є полісемічними. Наприклад, термін *test* має значення «випробування», «проба», «іспит», «зразок» і у відповідних контекстах або сполученнях відповідно перекладатися: *test* construction – будування критерій, test advertising – пробна реклама, test data – дані експериментів, *test* method – метод тестування. При перекладі таких складних термінів слід також мати на увазі, що, крім слів із кількома варіантами значення (полісемантичних слів), існують також омонімічні слова, які перекладаються зовсім по-різному: *abstract* analysis – *абстрактний* аналіз; *abstract* axiomatics – *абстрактна* аксіоматика; *abstract* bibliography – *реферативна* бібліографія; *abstract* card – *реферативна* картка.

Терміни моделі N1+N2 – складні терміни, побудовані за моделлю N1+N2 (сполучення іменника з іменником), які перекладаються переважно такими способами:

1) складним терміном, де український відповідник N_2 виступає у формі родового відмінку постпозитивним означенням до відповідника N1: language transfer – переніс мови, test method – метод тестування;

2) складним терміном, де відповідником N_1 виступає прикметник: target language – вихідна мова, language family – мовна група;

3) складним терміном, де український відповідник іменника N трансформується в прийменниково-іменникове словосполучення: achievement motivation – зацікавленість у досягненні (мети);

4) складним терміном, де N1 трансформується в підрядне означувальне речення: placement test – тест, який розподіляє за рівнем знань, aptitude test – тест, який виявляє рівень розумових здібностей;

5) складним терміном, де N1 трансформується в словосполучення, яке містить безпосередній відповідник іменника N: application period – термін подання заяви (до вищого навчального закладу).

Слід мати на увазі, що N буває, як правило, у формі однини, але не обов'язково перекладається відповідною формою в українській мові. Відповідник цього іменника може бути й у формі множини.

Висновки. Отже, у перекладі всі аспекти тексту оригіналу пов'язані між собою, і дії перекладача нагадують багатопроцесорний комп'ютер, коли одночасно обробляється граматична, лексична, стилістична, загальнотекстова і комунікативна інформація. Багато слів поряд із загальнонародними, повсякденними значеннями мають більш спеціалізовані загальнонаукові, загальнотехнічні та термінологічні значення у терміносистемах різних галузей науки і техніки. Такі слова становлять безпосереднє оточення спеціальних термінів.

На думку багатьох вчених, термін повинен характеризуватися системністю, наявністю чіткої дефініції, відсутністю експресії, пластичністю або гнучкістю. Терміну притаманні основні функції слова: номінативна, сигніфікативна, комунікативна, прагматична. Термін як і загальновживане слово володіє потужним структурно-семантичним потенціалом. Найбільш типовою лексичною ознакою текстів у галузі методики викладання іноземних мох є насиченість спеціальними термінами та термінологічними словосполученнями. Терміни мають чітко і точно вказувати на реальні об'єкти та явища, встановлювати однакове розуміння спеціалістами інформації, яка перекладається. Таке особливе положення термінів зумовлює наявність чітких вимог щодо їх перекладу. Саме тому необхідно знати структурні особливості термінів, їх типологію за словотворенням, основні способи перекладу та лексичні трансформації.

Література:

1. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу // журнал «Всесвіт», Київ, 2009. С. 35–79.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 2: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова Книга, 2001. 307 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : Навч. посібник для студентів. Київ : Юніверс, 2003. 280 с.
4. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. М. : МГУ, 1986. 176 с.
5. Jennison Jack. Power Pedagogy and practice. Oxford : OUP. 1996. 398 p.
6. Johnson D.M. Approaches to research in second language learning. Oxford. 1992. 245 p.

Rejda O., Ivlieva K., Gulieva D. Analysis of structural characteristics of English terminology in the field of foreign language teaching methods

Summary. The article is devoted to the research of the problem of translational correspondence of English and Ukrainian language terminology in the field of teaching foreign languages. The paper identifies the main problems of terms and terminology description, analyzes the typology of terms by structure and word formation, investigates translation

strategies for translation of English terminology in the field of teaching foreign languages, taking into account its structural characteristics. The article emphasizes that terminology in the field of science is not just the sum of its terms, but a certain system of its concepts. Terms in the field of teaching methodology are lexical units, united within the terminology of the methodology, naming the concepts and phenomena of this field and used for professional and scientific-theoretical communication of specialists in this field.

It is noted that the methodology of teaching foreign languages as a science is closely related to several other sciences, i.e. linguistics, psycholinguistics and pedagogy. The translator must know terminology that expresses the basic concepts of science and the terms necessary to discuss a narrow specialized topic. It turns out that when translating texts in the field of teaching foreign languages, in addition to a thorough knowledge of the original language and translation skills, the translator must have a certain amount of knowledge in the scientific field to which the text being translated belongs.

As a result of theoretical and practical research, it has been found that the English terminology in the field of foreign language teaching has a special structure and sufficiently strong productive means of word formation to vocabulary supplement. Due to the material of the study, the terms in the field of teaching foreign languages were divided by structure and word formation.

Key words: terms, word formations, speech activity, term system, structural characteristics.

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.24

Романчук С. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
та порівняльно-історичного і типологічного мовознавства
Українського гуманітарного інституту

Гриненко І. В.,
кандидат соціологічних наук,
заступник завідувача кафедри журналістики
Українського гуманітарного інституту

КАЗКА ЯК КОД ІНШОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. Казка як епічний жанр усної народної творчості віддзеркалює ментальні характеристики того народу, який її склав. У праці автори висвітлюють казку як своєрідний код соціокультурної картину світу, адже цей наратив відтворює національну самобутність. С.М. Романчук та І.В. Гриненко акцентують увагу на екстра- та екстралінгвальних чинниках, які повинен враховувати майстер слова під час перекладу цієї народної скарбниці. У перекладах використовують прийом адаптації для передачі міфологічного образу, подеколи інтерпретують події та передачі, додають суфікси пестливості, характерні для української мови.

Стаття також репрезентує деякі лексичні та граматичні особливості оповідного жанру, розкриває жанрову специфіку народної та літературної казки. У дослідженні показано домінантні символи, алегоричні образи, стилістичні засоби казок різних народів. Зокрема, автори аналізують специфічні риси англійських, ірландських, африканських, індійських, німецьких та в'єтнамських казок. Вони наголошують на світоглядних орієнтирах, віруваннях, традиціях, звичаях вищезгаданих народів, при цьому виокремлюють хронотопи «народження» казки як соціокультурного коду. У статті окреслено й моральні категорії, характерні для казок як жанру іншомовної картини світу.

С.М. Романчук та І.В. Гриненко визначили ментальні особливості, які й «будують» соціокультурну картину певного народу. Раціоналізм, прагматизм, виражена індивідуальність поруч із самоіронією як захистом проти надмірного розуму властиві англійській світоглядній картині світу. Ірландські казки обмежуються споглядально-іраціональним пізнанням світу, в якому на перше місце виходять візуально-слухові уявні образи. Розглянуті нами особливості моделювання соціокультурної картини світу, відображені і в індійських, африканських, німецьких та в'єтнамських казках, переконують у наявних у них моральних домінантах. Звичайно, вони різні за символічними образами, але однакові за метою – перемогою добра над злом.

Ключові слова: казка, фольклор, літературна казка, соціокультурна куртина світу, екстра- та інтралінгвальні чинники перекладу.

Постановка проблеми. Первісна людина завжди жила віруваннями в різні явища природи, тваринний світ. Адже вона розуміла, що стихійні явища та поведінка тварин продукують її подальші дії в житті. Прагнення пізнати себе і навколишній світ виявлялося в різних жанрах фольклору, зокрема й казці. У дописемний період міфи, легенди, казки передавалися з вуст у вуста. Старше покоління таким чином намагалося передати сформовану в їхньому розумі картину світу, унікальну для кожного народу. Адже ми знаємо, що фольклорна традиція якнайкраще відтворює соціальну домінанту певної групи людей. Її особливістю є інтерпретація розказуваної події та додавання до неї ще якоїсь деталі. Таким чином і формувалася казка.

Казка – це народно-поетичний або писемно-літературний твір про передбачувано-вигадані події чи осіб, іноді за участі фантастичних сил, який має повчальну мету [14]. У народній творчості казка є одним із основних жанрів, де постає як твір переважно чарівного авантюрного чи побутового характеру з настановою на вигадку. У переносному значенні казка – вигадка взагалі, те, що не відповідає дійсності.

Ще в ті далекі часи наші предки розуміли, що дітей потрібно виховувати. Із цією метою й придумували всілякі історії, обрамлювали їх фантастичними, легендарними нотами, авантюрними штрихами, щоб створити колорит інтриги, цікавості, заворожуваності. Звичайно, в текстах казок ми прослідковуємо наскрізні образи, характерні для тієї чи тієї культури народу. Зокрема, в українських казках обов'язково присутня працьовита дівчина, з якої постійно глузують ледарі. Російськомовна картина створила образ Івана-дурня, якому добре живеться всупереч його ледачості. Звичайно, про різні концепти, які утворюють архетипні константи, писало багато науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Казка як жанр соціокультурної картини світу була предметом вивчення різних напрямків: психологічного, лінгвістичного, психолого-педагогічного. Означеною проблемою займалися такі вчені: М.С. Вашуленко, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, О.І. Соловйова, В.С. Мартиненко, О.П. Усова, К.Д. Ушинський, О.Н. Хорошковська та ін, фольклористи В.Ф. Анікін, М.О. Булатів, О.І. Капіца, В.Я. Пропп, І.П. Сахаров, П.В. Шейн та інші, що визначили важливе значення словесної творчості народу в житті людини.

Принагідно зауважимо, що, на відміну від народної казки, літературна проектує особистість автора, його своєрідність бачення світу. У зв'язку із цим проблема перекладу авторської казки постає як проблема майстерності перекладача у відтворенні авторського стилю, проблема інтерпретації перекладачем казкового світу автора та меж цієї інтерпретації.

Мета статті. Автори намагаються розкрити вплив казок різних народів на формування соціокультурної картини світу, пояснити типологію казок, визначити їхню тематику та ментальні особливості, які потрібно враховувати під час перекладу їх іншою мовою.

Виклад основного матеріалу. Казка як код соціокультурної картини світу заходить своє відображення в різних писемних пам'ятках, завдяки яким ми можемо сьогодні здійснювати інтертекстуальний аналіз, доводити наскрізні образи та мотиви, які й увиразнюють казки різних народів світу. Під час перекладу могла вноситися суб'єктивна оцінка перекладача, видозмінюватися ключові моменти сюжетних ліній. При цьому ще варто врахувати й динамічність цього жанру, яка проявляється у впливі різних історичних епох на формування внутрішнього світу героїв казки. Цей наративний жанр тісно пов'язаний із життям простого народу. Оскільки соціокультурний розвиток у кожній країні має свої особливості, казка й набула таких ознак.

Як справедливо зауважують дослідники, народи світу у своєму розвитку загалом пройшли більш або менш аналогічні історичні стадії. Це відбилось і на казці, про що свідчать однотипові в казковому епосі різних народів нашарування, глибока спорідненість, часом вражаюча подібність багатьох сюжетів, мотивів та образів, хоч безсумнівна при цьому й величезна, особливо в пізніші часи, роль культурного взаємообміну між народами [2].

У центрі казки – людина та її пошуки сенсу життя в умовах соціального буття. О.О. Насєдкіна підкреслює, що «мовна казкова картина світу відрізняється від наукової образно-метафоричним потенціалом, набуваючи характерних рис художнього сприйняття дійсності завдяки використанню у власних текстах алегоричних символів і художніх тропів» [10, с.143].

Вище ми зазначили, що казки створювалися народом (народні) або автором (літературні). Розглянемо коротко відмінності між ними. Перший різновид казок – народні – має триваліший «шлях народження». Спочатку одна людина розповідає про якусь подію іншим, далі вони переповідають її, додають щось своє. Таким чином, вони сильно змінюються, порівнюючи із «першоджерелом». Вони виникли першими, але досліджувати їх нелегко. Це пов'язано з тим, що «народні казки систематично почали записувати порівняно пізно (коли даний жанр уже до певної міри почав «деградувати»), і, отже, вони стали відомі дослідникам не такими, якими були колись, а в значно зміненому вигляді [4].

Після винайдення письма важливе місце в соціокультурній картині світу посідає літературна казка. «Літературна казка – це казка, створена одним чи декількома авторами, імена яких як правило відомі» [14].

Під час перекладу й народних, і літературних казок перекладач стикався з різними труднощами як на ментальному, так і на лексичному рівнях.

Н. Лєпухова, досліджуючи переклад літературної казки як інтерпретацію казкового світу автора, зазначає, що основне завдання перекладача полягає «у збереженні індивідуального стилю автора та вмінні викликати в читача перекладу ті ж почуття, які викликає оригінал у читачів оригіналу» [8, с. 135]. Розглянемо детальніше питання перекладу казки загалом та авторської казки зокрема.

Загальновідомо, що літературна казка своїм коренем сягає народної, тому відтворює найважливіші її риси: вірування, побут, традиції, звичаї. Також вона передає мовостиль автора, його світогляд, життєвий досвід, враження. Г.В. Давиденко вивчав тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики німецької народно-побутової казки. У своїй науковій розвідці учений зазначає: «На відміну від фольклорної казки, мова якої проста, форма передачі якої є усною із покоління в покоління, в якій часто відсутня вказівка на місце і час дії, сама дія, місце дії і персонажі є стереотипними (позитивними та негативними), шаблонний початок і кінець (завжди щасливий кінець), представлена проста картина світу, авторська казка написана літературною мовою, має конкретного автора, місце і час дії конкретизовані, дія є оригінальною, персонажам притаманна певна психологізація, вони наділені позитивними та негативними рисами, характеризується відсутністю шаблонних виразів, кінець літературної казки – частково нещасливий, а картина світу – складна» [3, с. 28].

Під час перекладу митець слова стикався з різними ідеологічними стереотипами, які, скажімо, існували в часи Радянського Союзу. Не можна було згадувати Бога як Творця світу, віру як джерело сили для подолання перешкод у боротьбі за добро. Звичайно, ми не можемо заперечити моральну канву казок різних народів світу. Проте атеїстичний вектор накладав відбиток і на творчості перекладача. Однак казка не перестала бути оповідним жанром для виховання в дітей добра, здатності до дружби, підтримки, допомоги.

Нам імпонує погляд В.Я. Проппа, який вивчав філософію чарівної казки. У своїх працях він глибоко аналізує проблематику казок різних народів світу, відтворює їхню етичну площину, звертає увагу на те, як особливості цього жанру формують не тільки внутрішній світ дитини, а й готують до реального дорослого життя [12]. І саме в останньому він вбачає серйозну проблему. Скажімо, в казках про тварин образ Мішки завжди милий, наповнений доброзичливим ставленням до дітей. І от уявімо, що відбудеться (і відбувається!), коли з таким сприйняттям ведмедя дитя захоче взяти так званого «друга» за лапу чи погладити його? Як бачимо, в казці відтворено той вигаданий, фантастичний світ, у якому кожному з нас (а тим паче, і дітям) хотілося жити.

Дозволимо собі припустити, що така агресивна поведінка тварини пояснюється зміною світобудови на Землі після гріхопадіння людства. Адже спочатку, як зазначає Біблія, люди і тварини жили в гармонії. Однак ми не наполягаємо на істинності нашого бачення проблеми, оскільки розуміємо, що казка «народилася» у свідомості людини, яка вірила у багатобожжя, а не в Єдиного Творця. Можливо, в язичництві ми можемо знайти «вкраплення» істини Божої.

У перекладах використовують прийом адаптації для передачі міфологічного образу, подеколи інтерпретують події та передачі, додають суфікси пестливості, характерні для української мови. Зокрема, «...і так радісно мені стане, ніби мамуся цілує мене...» [1, с. 5].

Вище було сказано, що в казковому епосі всіх народів світу багато казок про тварин (так званий «звіриний епос»). Вони виникли першими, оскільки людина завжди була поруч із тваринами. У порівнянні з іншими різновидами казкового жанру ці твори як за своєю образною системою, характером художнього вимислу, так і щодо тематики та ідейно-художніх рис відзначаються певними особливостями, що й дає підставу виділити їх в окрему, самостійну піджанрову групу. Як справедливо зауважує Ф.С. Капіца, в них «знайшов свій характерний вияв «ідеологічний синкретизм» первісної доби, своєрідно відбились світоглядні основи художньої творчості людини стародавнього часу» [5].

Хронотопи фантастичних казок первісно також мали магічне призначення, яке із часом утратилося; в них органічно поєднується міфічний, фантастичний і героїчний початки. Герої цих казок, як правило, володіють надзвичайною силою, винахідливістю, здібністю, які й допомагають їм подолати всі випробування на шляху до мети.

Найбільше соціокультурна модель виявилась у побутових казках. У них оповідається про повсякденне життя. Героями їх виступають бідний селянин, кмітливий наймит чи солдат, бурлака, вередлива жінка тощо. Часто у цих казках зустрічаються персоніфіковані образи: Доля, Щастя, Горе, Правда, Кривда. Саме останні й складають ту площину, яка допомагає зрозуміти рівень моральний стрижень головних героїв. Чомусь у казках склався такий стереотип (який, до речі, й перенісся на реальне життя): бідна людина завжди добра, повнувата – теж, а от злістю, ненавистю наповнені багаті худі персонажі. Звичайно, в розрізі реального життя цю тенденцію можна прослідкувати завдяки психосоматиці.

Далі спробуємо розглянути жанрову тематику й соціокультурні особливості англійських, ірландських, індійських, африканських, німецьких, в'єтнамських казок.

За К. Бруксом та Р. Ворреном, існує чотири наративні типи казок за способом оповіді: від першої особи; герой-спостерігач певної події, автор-спостерігач, який не втручається в перебіг подій, всезнаючий автор [2].

Для англійської казки характерним є третій тип, за яким автор тільки спостерігає за подіями, зовсім не втручаючись у них [11]. Зі стилістичного боку автор-спостерігач передає думки героїв, їхні погляди, цілі, використовуючи метафори, порівняння, епітети тощо.

Оповідач англійських народних казок не є учасником подій, але намагається передати нам думки героїв, їхній настрій, наміри за допомогою таких мовних засобів, як епітети, порівняння, метафори тощо.

Примітною рисою композиційно-сюжетної структури англійської народної казки є відсутність традиційних фінальних формул-кінцівок («І жили вони довго й щасливо» та ін.). Натомість казки закінчуються подіями, в яких актуалізуються такі ментальні концепти, як раціоналізм, справедливість, чесність.

Н.В. Мосьпан вивчав чинники, які впливають на переклад. Зокрема, він виокремлює «інтралінгвальні чинники, вплив яких зумовлений закономірностями організації систем взаємодіючих мов. До інтралінгвальних чинників можемо віднести вибір лексичних засобів, здатних передати авторську семантику тексту» [9, с.139]. Безперечно, кожний переклад накладає відбиток особистості перекладача. Цілком погоджуємося з думкою Н.В. Мосьпана: «Твір не можна вирвати зі стихії рідної мови і «пересадити» на новий ґрунт, він повинен народитися наново в новій мовній ситуації завдяки здібностям і талантові перекладача» [9, с. 139].

Н.В. Мосьпан, аналізуючи переклад збірки казок Р. Кіплінга "Just So Stories", підкреслює наявність калькування, буквалізму, вільного перекладу тощо [6]. Серед прикладів подібних способів передачі думки автора засобами української мови можна навести слова з перекладів В. Ткачкевича: «волію», «подобати», «а-нї-за що в сьвітї»; «спімнув», «поведенції» в перекладі казки "How the Rhinoceros got his Skin" [6, с. 30–34]; «зачувало ся» в казці "The Elephant's Child" [6, с. 21]; «у воду вергти», «як подиблю черепаху», «кільчастий їж», «маєш єї рискалем з води дбути», «Менї видить ся», «йому трохи побаламутило ся» в казці "The Beginning of the Armadilloes" [6, с. 34]. Іншу групу утворюють приклади вільного перекладу, які трапляються в текстах, обраних для аналізу. Тут слід згадати переклад казки "The Elephant's Child", виконаний Ю. Сірим. "But there was one Elephant – a new Elephant – an Elephant's Child" [7, с. 58] перекладачем було декодовано засобами так: «І ось зявило ся на світ божий молоде слоненя» [7, с. 45].

Наступні казки – ірландські. О.О. Насєдкіна наголошує: «Світоглядно регіональна казкова творчість Ірландії пов'язана із природоцентричним спрямуванням аграрно-етнонаціональної картини світу. Семантика ірреального світу пов'язана з конотацією сфери дивно-страхітливої чужорідності, жахливої незрозумілості та трепетної чарівності. Матерія язичницької свідомості – перевертні – не належить до світу християнства. Водночас ірреальні образи взаємодіють із людьми. [10, с. 151].

Відомо, що феї у свідомості ірландців виступають своєрідною моральною опорою світу людей, перевіряючи міцність сімейних уз, допомагаючи зневірeним, навчаючи майстерності. Саме феї та ельфи уособлюють в собі моральні якості – чесність, вимогливість, вдячність, співчуття, які збігаються з настановами християнських заповідей. Покірність волі фей приносить людині достаток, продовження роду, ремісничий дар. Людська неслухняність як свавілля має наслідком хворобу та смерть індивіда. Темна сторона ірландського світосприйняття – демонічні сили в образі відьом і велетнів. Жорстокі та жадібні демонічні сили протистоять людському світу – вони приховують багатства надр, перешкоджають втіленню мрій, погрожують фізичною розправою.

Соціокультурна парадигма індійського народу збереглася з найдавніших часів під назвою «П'ять принципів або текстів», або «П'ять книг життєвої мудрості». У казках індійський народ репрезентував побутову модель життєдіяльності людини: її характер, поведінку, моральні константи, розуміння щастя, сенсу буття. Сюжет індійської народної казки «Золота риба» – про жадібну бабу і безхарактерність старого-риболова – став відомий завдяки А.С. Пушкіну, і зараз ця казка вважається російською народною. Індійська народна казка «Три царевича» про царя і його трьох синів, розумних і хоробрих, стала невід'ємною частиною фольклору.

До нас дійшли писемні пам'ятки культури і з далекої Африки. Збереглося багато казок африканської народності теке з групи народів банту. Своєрідною є модель відтворення дійсності оповідачами, оскільки вони були неписемними, а спиралися лише на здобутий досвід. Казки відтворюють соціальну, природничу атмосферу навколишньої дійсності. Зокрема, чому в слонів тільки один малюк, чому курям не можна жити в одній хаті з людьми, чому гіпопотами весь час сидять у воді або чому кажан боїться сонця. «Ці казки – це живі оповідки, які старші люди розповідають дітям чи дорослим, коли присідають разом спочити в затінку під деревом, або тихими африканськими вечорами перед сном [17].

Німецький фольклорний простір позначено грою духу, що претендує на глибинне розуміння сутності буття та на своє образне розуміння різних подій життя. У німецьких казках міфологічні елементи змішані з історичними легендами про давно минувші події, дійсність переплітається з вимислом. Вони містять багатий матеріал для вивчення народної психології та побуту.

У німецькому фольклорі фантастичні казки мають соціальний та етнографічний характер. «Одні казки – це страшні розповіді про жорстокі події старовини, про відьом та інші образи, що жили у віруваннях народу, а інші – казки, що переплітаються із християнськими легендами. Героями казок найчастіше виступають люди сильні та незалежні, розумні та кмітливі, добрі та порядні, які повинні стати представниками усього роду. Це – хоробрий кравчина, кмітлива донька селянина, солдат, роботяща служниця, пастух. Але, використовуючи епічні порівняння, казка часто називає їх королівськими іменами» [15].

Цікавими для розгляду є і в'єтнамські казки, оскільки вони піддавалися релігійному впливу, а саме конфуціанству та буддизму, та сусідньої держави Китай. «В'єтнамські народні казки відзначаються символічністю, великою кількістю ономатопічних, різноманітністю персонажів (духи, боги, звірі, священно-

служителі, тощо), тісним зв'язком між реальним світом і потойбічним світом богів, постійним втручанням вищих сил або сил природи у життя героїв, як з метою допомоги, так і з метою нашкодити» [16, с. 2].

В'єтнамська казка виховує моральні цінності: любов до батьків, щедрість, повагу до старших поколінь, трудолюбство, а висміює жадібність, лінощі та зарозумілість.

Принагідно зауважимо, що Буда ніколи не є активним персонажем у казці. Проте він завжди спостерігає за тими героями, які діють (мисливцем, стрілцем, риболовом, лікарем), а в разі потреби допомагає. Знову-таки, припустимо, що подібна картина спостерігається з жителями планети. Якщо вірити у креаціонізм, то ми всі створені за образом Божим. Бог невидимо завжди присутній із людьми. Він ніколи не вказує, як нам потрібно жити. Ми вільні. Але опинившись у складній ситуації, ми звертаємося до Бога, і Він завжди допомагає. Тільки наше життя – це вже не казка.

Висновок. Як бачимо, казка як епічний жанр може створюватися народом та автором. При цьому, «народившись» у певному історичному часі, вона відтворює світогляд людей, їхні вірування, традиції, звичаї. Ми переконалися, що в кожного народу є свої ментальні особливості, які й «будують» його соціокультурну картину. Раціоналізм, прагматизм, виражена індивідуальність поруч із самоіронією як захистом проти надмірного розуму властиві англійській світоглядній картині світу. Ірландські казки обмежуються споглядально-іраціональним пізнанням світу, в якому на перше місце виходять візуально-слухові уявні образи. Розглянуті нами особливості моделювання соціокультурної картини світу, відображені і в індійських, африканських, німецьких та в'єтнамських казках, переконують у наявних у них моральних домінантах. Звичайно, вони різні за символічними образами, але однакові за метою – перемогою добра над злом.

Працю не вважаємо закінченою, оскільки, на нашу думку, потрібно продовжити дослідження семантико-структурних, лексичних, синтаксичних, словотвірних трансформацій, яких зазнає текст казки під час перекладу.

Література:

1. Андерсен Г.К. Казки / Переклад М. Загірня. Київ, 1996. 245 с.
2. Галич О. Теорія літератури : підручник. Київ, 2001. 456 с.
3. Давиденко Г.В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. 208 с.
4. Задорожна О.В. Характеристики казки як своєрідного жанру народної творчості. *Наукові записки. Серія «Філологічн» ;* НТУУ «КПІ», м. Київ. С. 172–174. URL : http://www:/Users/Dell/Downloads/1238-Article%20Text-2175-1-10-20180701.pdf.
5. Капица Ф.С. Русский детский фольклор : учебное пособие для студентов вузов / Капица Ф.С., Колядич Т.М. Москва, 2002. 300 с.
6. Кіплінг Р. От собі казочки / пер. Вас. Ткачкевича. Галицька накладна Якова Оренштайна в Коломії, 1907. 55 с.
7. Kipling R. Just So Stories for Little Children / Р. Киплинг. Просто сказки [книга для чтения на английском языке]. Санкт-Петербург : КАРО, 2004. 288 с. : ил. ("Original reading").
8. Лєпухова Н. Переклад літературної казки як інтерпретація казкового світу автора. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27, Київ, С. 133–142.
9. Мосьпан Н.В. Художній переклад як засіб формування соціокультурної компетенції учнів (на прикладі збірки казок Р. Кіплінга "Just So Stories"). Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2012. Вип.108. С. 135–142. URL : http://www: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8987/1/Mospan.pdf.
10. Насєдкіна О.О. Світоглядні настанови казки: соціально-філософський аналіз : дисертація. Запоріжжя. 2018. 249 с.
11. Орлова О.Ю. Становление жанра литературной сказки в Великобритании. *Актуальные вопросы филологической науки XXI века : материалы VI Международной научной конференции молодых ученых (Екатеринбург, 10 февраля 2017 г.). Часть 2: Современные проблемы изучения истории и теории литературы*. Екатеринбург : Издательство УМЦ-УПИ, 2017. С. 177–185.
12. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Санкт-Петербург, 1996. 230 с.
13. Рок Крепен Мфані Піно, Родлер К. Африканські казки. URL : http://www.books-xxi.com.ua/products/afrikanski-kazki.
14. Словарь литературоведческих терминов / под. ред. С.П. Белокуровой. Москва, 2005. 456 с.
15. Тарасенко Д.В. Мовностилістичні особливості німецьких чарівних казок. Харків, 2010. URL : https://referat.co/diplom/463236-literatura-movnostilistichni-osoblivosti-nimetskih-charivnih-kazok/read?p=1.
16. URL : https://studfile.net/preview/8113608/page:2/.
17. URL : https://knygy.com.ua/index.php?productID=9786176141815.

Romanchuk S., Grinenko I. A fairy tale as a code for a foreign language socio-cultural picture of the world

Summary. A fairy tale as an epic genre of oral folk art reflects the mental characteristics of the people who composed it. In the work, the authors highlight the tale as a kind of code of socio-cultural picture of the world, because this narrative reproduces the national identity. S.M. Romanchuk and IV Hrynenko focuses on extra- and extralingual factors that must be taken into account by the master of the word when translating this national treasury. The translations use the technique of adaptation to convey the mythological image, sometimes interpret events and transmissions, add suffixes of affection, characteristic of the Ukrainian language.

The article also represents some lexical and grammatical features of the narrative genre, reveals the genre specifics of folk and literary tales. The study shows the dominant symbols, allegorical images, stylistic means of fairy tales of different peoples. In particular, the authors analyze the specific features of English, Irish, African, Indian, German and Vietnamese fairy tales.

S.M. Romanchuk and I.V. Hrynenko identified mental features that "build" the socio-cultural picture of a certain people. Rationalism, pragmatism, expressed individuality along with self-irony as a defense against excessive reason are inherent in the English worldview. Irish fairy tales are limited to contemplative and irrational knowledge of the world, in which the visual and auditory imaginary images come first. The peculiarities of the modeling of the socio-cultural picture of the world, reflected in Indian, African, German and Vietnamese fairy tales, convince us of the moral dominants they have. Of course, they are different in symbolic images, but the same in purpose – the victory of good over evil.

Key words: fairy tale, folklore, literary fairy tale, socio-cultural curtain of the world, extra- and intralingual factors of translation.

УДК 811.112. 2`225
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.25

Синегуб С. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

СТРУКТУНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ І ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ СИНОНІМІЧНИХ ЗАСОБІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. В процесі розвитку суспільства, процесів глобалізації словниковий склад мови постійно збагачується та розширюється. Такому енергійному збагаченню сприяють мовні процеси деривації, номінації, запозичення, полісемантичного розвитку тощо. Німецька та українська мови за довгу історію свого розвитку виробили розвинену синоніміку, що задовольняє найрізноманітніші потреби мовної спільноти у номінації понять. У зв'язку з цим у статті зроблено спробу проаналізувати та охарактеризувати особливості феномену синонімії лексичних та лексико-граматичних мовних засобів з точки зору їх потенційного впливу на вибір стратегії та прийомів перекладу. Проведений у рамках статті аналіз доводить, що актуальним є розгляд перекладознавчої спрямованості лінгвістичних досліджень у галузі синоніміки з метою поглибленого вивчення синонімічних явищ, їх функцій в умовах міжмовної комунікації та потенційного впливу на вибір прийомів відтворення лексичних і лексико-граматичних синонімічних засобів. З метою найбільш детального аналізу синонімії лексичних та лексико-граматичних засобів емпіричним матеріалом було обрано текст художньої літератури, а саме роману П. Зюскінда «Парфуми» у перекладі українською мовою І.С. Фрідріха.

Форма реалізації семантики синонімів представлена синонімічним рядом та комплексним лексико-семантичним полем. Процес відтворення синонімічних засобів ЛСП «запах» розглядається як тріада, яка складається з методів, прийомів та засобів перекладу. На основі проведеного в статті аналізу можна стверджувати, що лексичні і лексико-граматичні засоби, які на основі синонімії структурують ЛСП «запах», суттєво впливають на процес їх якісного відтворення, а одиницями відтворення досліджуваного ЛСП виступають іменник, прикметник, дієслово, словосполучення і фразеологізми.

Ключові слова: синонімія, лексичні засоби, лексико-граматичні засоби, лексико-семантичне поле, синонімічний ряд, передперекладацький аналіз, перекладацькі трансформації, мовні засоби.

Постановка проблеми. Розвинена синонімія сучасної української і німецької мови є одним з переконливих доказів великого словникового потенціалу цих мов. Незважаючи на те, що синонімія за своєю природою – явище глибоко національне, тісно пов'язане з культурою етносу та його історичним корінням, універсальною рисою цього феномену є можливість утворення нових лексичних одиниць (ЛО) на основі існуючого словникового матеріалу як результат поповнення словникового запасу, в тому числі лексикою територіальних чи професіональних діалектів, жаргонів або шляхом запозичення іншомовних слів. Проте явище синонімії не обмежується лише розвитком та збагаченням словникового складу мови, оскільки повною мірою торкається й граматичної системи мови, що значно розширює арсенал мовних засобів виразності. Таким чином, синонімічні засоби (СЗ) мови продовжують відігравати в системі мови провідну роль, оскільки основною функцією мови була і залишається комунікативна – функція передачі інформації від мовця реципієнту.

У зв'язку з цим актуальним є розгляд перекладознавчої спрямованості лінгвістичних досліджень у галузі синоніміки **з метою** поглибленого вивчення синонімічних явищ з точки зору їх функції в умовах міжмовної комунікації та **завдань** визначення їх потенційного впливу на визначення **прийомів відтворення** лексичних і лексико-граматичних синонімічних засобів. Найбільш детально такий аналіз може бути проведено, на наш погляд, на матеріалі художньої літератури. В рамках нашої статті ми обмежились розглядом зазначених ЛО в романі П. Зюскінда «Парфуми» у перекладі українською мовою, здійсненому І.С. Фрідріхом. Вибір саме такого матеріалу не є випадковим, оскільки роман П. Зюскінда «Парфуми» містить величезний масив досліджуваних номінативних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження явища синонімії в лінгвістиці має, безперечно, давню історію, починаючи від робіт стародавніх греків, семантичної схожості слів-синонімів у працях римських учених, наприклад Квінтіліана, XVIII ст. вагомих доробків у визначенні природи синоніма французьких вчених XVIII ст.(див., наприклад, роботи Жірара (1718 р.); Абата Рубо) та німецьких учених Аделунга і Ебергардта, англійських – Джонсона. Значення синонімії як лінгвістичної універсалії, що відображає в мові властивості об'єктивного світу, зазначали А.М. Земський, С.Е. Гачків, А.І. Ефімов, А.Н. Гвоздев, Л.А. Булаховский та інші [2]. Одна із перших дефініцій синоніму – «синоніми – слова різнозвучні, близькі, але не тотожні за своїм значенням» – склалася в кінці XVIII ст. і залишається актуальною до сьогодні. Інше визначення, якого дотримуються Р.А. Будагов, Н.М. Шанській, Е.М. Галкина-Федорук, таке: «Синоніми – слова, що позначають одне і те ж явище об'єктивної дійсності, але що розрізняються відтінками значення, стилістичною приналежністю тощо [2]. Отже, синоніми – це слова, які мають різну звукову оболонку, але однакове або дуже близьке значення. Наприклад: *tanzen – schwofen, laufen – rennen, скрізь – усюди, дванадцять – дюжина, сміливий – хоробрий, безкрайній – безмежний, біля – поряд тощо*.

Метою статті є вивчення впливу синонімічних засобів (СЗ) на вибір способів їх відтворення, в процесі якого актуальним виявляється й поняття «синонімічний ряд», який виступає як певна кількість споріднених синонімів, зокрема однокореневих слів. Реалізація семантики синонімів, організованих у синонімічний ряд або більш складну структуру – лексико-семантичне поле (ЛСП), в процесі їх функціонування в контексті стала предметом дослідження багатьох науковців, які розглядали цей феномен як контекстуальну синонімію [4, с. 144]. Однак вивчення продуктивності організації СЗ в ЛСП з метою визначення їх впливу на процес перекладу стає метою дослідження вперше.

Виклад основного матеріалу. Проведена типологічна характеристика класифікацій синонімів в українській та німецькій мовах показує, що, незважаючи на різницю у використаній термінології на позначення видів синонімів, у порівнюваних мовах існують схожі групи синонімічних засобів, а саме: 1) абсолютні, або повні – неповні (останніх у мові переважна більшість); 2) семантичні – стилістичні – семантико-стилістичні; 3) загальномовні – контекстуальні.

Процес утворення синонімічних рядів [4] на основі однакової номінативної функції ЛО ілюструє системний характер мовних засобів, але й водночас виступає алгоритмом подальшого розвитку мовних одиниць певної семантики, що закріплюють ментальний досвід народу, зокрема *фразеологічної синонімії* мови. Тому в процесі вивчення синонімії лексичних та лексико-граматичних засобів у перекладацькому аспекті принципового значення набуває аналіз дефініцій *фразеологічного синоніма*, *типів фразеологічних синонімів*, а також характерних особливостей, що відрізняють *фразеологічну синонімію від лексичної.* Відомо, що фразеологічна синонімія властива усім видам експресивної фразеології [4; 3].

Порівняно нещодавно розглядається в українській та німецькій лінгвістиці й питання про синоніміку фразеології, що свідчить про розвиток не лише лексичних але й лексико-граматичних засобів синонімії.

У процесі аналізу СЗ на матеріалі німецькомовних художніх творів встановлено, що: 1) для німецькомовних художніх творів характерними є випадки контекстуальної синонімії *простого іменника, іменника-деривата і складного іменника-інновації*, комунікативного еквівалента, який заповнює існуючу комунікативну лакуну (узуальна незакріпленість таких складних слів нерідко сигналізує про спосіб написання – через дефіс); 2) контекстуальна синонімія іменників може виникати внаслідок *синонімізації* в контексті: а) номінативних одиниць зі спільними узуально закріпленими семою чи семами; б) номінативної одиниці з узуально закріпленою семантикою і лексичних інновацій; в) номінативної одиниці з мовною семантикою і номінативних одиниць з переосмисленою семантикою; 3) семантичний зв'язок між контекстуальними синонімами встановлюється завдяки суміжності, функціональній подібності, *синтагматичним та парадигматичним* зв'язкам СЗ; 4) елементарною реалізацією контекстуальних синонімів-іменників у мовленні є пара контекстуальних синонімів у формі *контекстуального синонімічного ряду;* і 5) ядерний контекстуальний синонім *контекстуального синонімічного ряду* представлений іменником з закріпленим значенням, який ідентифікує актуальний зміст решти контекстуальних синонімів (показник слововживань *простого іменника, іменника-деривата і складного іменника-інновації)*. Наприклад: *Das stählerne Ungeheuer (*сталеве чудовисько*), das Kriegshaus (військовий будинок), der Panzer (*танк*), wächst herauf aus der Malchusstraße*.

Не останню роль у оформленні тексту-оригіналу, а відповідно і вибору засобів відтворення змісту, відіграють способи структурно-семантичної організації синонімічних мовних засобів. З огляду на це ефективним представляється розгляд перекладацького аспекту синонімічних мовних засобів на основі *теорії семантичного поля,* яке виступає більш складною і уніфікованою системою їх організації, ніж синонімічний ряд, у вигляді *комплексного ЛСП* (ЛСП «запах»). Такий підхід дозволяє більш детально описувати її функціонально-прагматичні особливості з метою подальшого визначення способів перекладу (див. наприклад, Л. Вейсгербер, Ф. П. Філін і С.Д. Кацельсон Й. Трір, А.А. Уфімцева [3, с.1089]).

Слід підкреслити, що комплексне ЛСП «запах» в романі «Парфуми» – це сукупність ЛО різних частин мови, в якому переважає мовне кодування «запах чого-небудь» (144 ЛО); менш частотною є змістовна формула «пахнути, смердіти чимось» (13 ЛО). Функцію якісної характеристики запаху, з огляду на своє категоріальне значення, виконують прикметники і дієприкметники (123 лексеми в ТО). Мовне кодування семи «запах» передбачає підкатегорії хорошого / поганого, приємного / неприємного запаху. Для їх мовної репрезентації в романі слугують прикметники і дієприкметники, синонімічність яких зумовлена синтагматичним зв'язком з ядерними для ЛСП «запах» лексемами der Geruch і der Duft.

Ядерні одиниці ЛСП «запах» – іменник *der Geruch* і дієслово *riechen* представлені в структурі ЛСП 14,2% і 13,8% слововживань, що свідчить про їх максимальну частотність серед ЛО досліджуваного ЛСП і водночас надає перекладачеві додаткову інформацію щодо їх інформативної значущості в художньому творі та обсяг семантичного потенціалу під час відтворення.

Процес відтворення синонімічних засобів ЛСП «запах» у рамках цієї роботи пропонується розглядати як *тріаду*, що складається з а) *прийомів перекладу* (передперекладацький аналіз); б) *способів перекладу* (перекладацькі трансформації); та в) *засобів перекладу* (мовні засоби, тут – іменник, прикметник, дієслово, словосполучення і фразеологізми). Перспективним є вивчення окремих перекладацьких *прийомів*, зокрема процедури *доперекладацького аналізу* вихідного тексту (ДПАТ). Метою процедури ДПАТ текстів художнього дискурсу є максимальне покращення якості кінцевого продукту, тому його алгоритм передбачає детальний аналіз *мовно-стилістичних, прагматичних* та суто *перекладацьких* характеристик ТО (необхідних для відтворення ТО перекладацьких трансформацій). Отже, перекладачеві під час обробки вихідного тексту необхідно *встановити перелік потенційних перекладацьких трансформацій*, які доречно вжити під час його перекладу**.** Такий перелік покладено в основу трансформаційної моделі перекладу [1, с. 240], і він є достатньо стандартизованим, незважаючи на наявність варіативності у термінології та класифікацій видів перекладацьких трансформацій. Проявом уніфікації перекладацьких прийомів можна вважати той факт, що найбільш частотними під час перекладу ТО будь-якої жанрово-стилістичної приналежності виступають *лексичні, граматичні* та *лексико-граматичні* трансформації.

З огляду на функціонально-прагматичну специфіку матеріалу роману П. Зюскінда «Парфуми» і спираючись на класи-

фікацію Л.С. Бархударова, слід зазначити, що релевантними для відтворення синонімії лексичних і лексико-граматичних засобів є: 1) серед лексичних трансформацій – конкретизація, генералізація, логічний розвиток поняття; 2) серед граматичних – субституція (морфологічна і синтаксична); 3) серед лексико-граматичних – додавання, транспозиція, антонімічний переклад. Значно меншою мірою представлені *калькування й антонімічний переклад*, а *транскрипція і транслітерація* присутні в досліджуваному романі винятково під час номінації хімічних речовин, географічних понять та власних імен. Найбільш частотним для відтворення синонімії лексичних засобів ЛСП «запах» виявляється конкретизація.

Спосіб *генералізації* значення, який виступає ефективним інструментом подолання системних розбіжностей МО та МП, широко представлений в україномовній версії роману «Парфуми», наприклад: *Andrerseits hatte die gängige Sprache schon bald nicht mehr ausgereicht, all jene Dinge zu bezeichnen, die er als* ***olfaktorische Begriffe*** *in sich versammelt hatte. – З іншого боку, йому вже майже не вистачало буденної мови, щоб називати всі ті предмети, які він нагромаджував у собі як нюхові поняття.* <…> [6; S. 31]

Найбільш різноманітними є способи перекладу, використані автором україномовної версії роману Патріка Зюскінда "Das Parfüm" І.С. Фрідрих [5] під час відтворення фразеологічних одиниць відповідної семантики. На матеріалі досліджуваного роману тут, крім конкретизації, було зафіксоване використання *генералізації*, *логічного розвитку поняття*, *лексико-семантичної* [2] *субституції та компенсації,* застосування яких видається найбільш ефективним у процесі відтворення фразеологізмів. Порівняймо, наприклад, речення «…***Tausende und Abertausende von Gerüchen*** *bildeten einen unsichtbaren Brei, der die Schluchten der Gassen anfüllte – ...****Тисячі запахів*** *утворювали невидиму кашу, яка наповнювала щілини провулків».* Німецький фразеологізм "Tausende und Abertausende" відтворюється значною мірою генералізованим ***«тисячі».*** При цьому здебільшого в ТП зберігається використана автором ТО персоніфікація, наприклад: *…daß Rauch, dass* ***ein von hundert Einzelduften*** *schillerndes, minuten-, ja sekundenweis sich* ***wandelndes und zu neuer Einheit mischendes Geruchsgebilde*** *wie der Rauch des Feuers nur eben jenen einen Namen „Rauch" besaß.... dass Erde, ...****die von Schritt zu Schritt und von Atemzug zu Atemzug*** *von anderem Geruch erfüllt* [6; S. 49]

Ефективним способом перекладу СЗ ЛСП «запах» є ***логічний розвиток поняття***. Лексико-семантична субституція використана під час перекладу речення: *"Madame Gaillard, obwohl noch keine dreißig Jahre alt,* ***hatte das Leben schon hinter sich*** *– Мадам Гайяр, хоч не мала ще тридцяти,* ***поставила на своєму житті хрест»,*** де надзвичайно вдалим виявився український субститут *«поставити хрест на своєму житті»,* який на конотативному рівні повністю тотожний німецькому фразеологізму. Прикладами реалізації стилістичної компенсації в романі «Парфуми» є: *«Auch das Dienstmädchen* ***machte keine Anstalten zu kommen*** *– Служниця теж* ***не збиралася виходити»***. В цьому випадку перекладач замінив німецький фразеологізований вислів на нейтральну українську лексему. Ефективними в цьому відношенні в процесі перекладу роману «Парфуми» виявились і *граматичні та лексико-граматичні перекладацькі трансформації.* Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що кількість *граматичних* трансформацій під час відтворення СЗ є значною, що об'єктивно зумовлено розбіжностями системно-структурної будови німецької і української мов. На основі досліджуваного роману виділені такі види граматичних трансформацій (субституцій (замін)): а) заміна частини мови; б) заміна форми слова; в) синтаксична заміна; г) заміна членів речення. Серед граматичних трансформацій у тексті перекладу слід назвати насамперед ***заміну частини мови***, наприклад: *Am ehesten war seine Begabung vielleicht der eines musikalischen Wunderkindes vergleichbar,… – mit dem Unterschied freilich, dass* ***das Alphabet der Gerüche*** *ungleich größer und* ***differenzierter*** *war als* ***das der*** *Tone,… S-33 – Його хист можна було б порівняти хіба що із* ***хистом м****узиканта-вундеркінда,… – звичайно, з тією відмінністю, що* ***абетка запахів*** *була незрівнянно більша й* ***різнобарвніша, ніж звукова****, …(граматична заміна – частини мови* ***звукова****).* Розповсюдженим видом граматичної трансформації в перекладі роману є *заміна форми слова*, наприклад: 1. *Es war* ***die Seele des Parfums*** *– soweit man bei einem Parfum dieses eiskalten Geschaftemachers Pelissier von Seele reden konnte, c. 74. Це була* ***душа парфумів*** *– якщо взагалі можна говорити про душу в парфумів…(* ***des Parfums – парфумів****).* Проявом системних формально-структурних розбіжностей є і застосовані автором перекладу ***синтаксичні заміни***, наприклад: ***Zehntausend, hunderttausend*** *spezifische* ***Eigengerüche*** *hatte er gesammelt und hielt sie zu seiner Verfügung, so deutlich, so beliebig, dass er sich nicht nur ihrer erinnerte, wenn er sie wieder* ***roch****,* ***sondern*** *dass er sie tatsachlich* ***roch, wenn*** *er sich ihrer wieder erinnerte; Десять, сто тисяч своєрідних* ***окремих запахів*** *назбирав і зберігав він і міг згадати їх не тільки тоді, коли* ***відчував*** *знову, –* ***згадуючи*** *ту чи іншу річ, він по-****справжньому відчував її запах (****синтаксична заміна –* ***згадуючи).***

Використання автором української версії роману «Парфуми» лексико-граматичних трансформацій зумовлено не лише розбіжностями між МО і МП, а й стилістичними причинами – прагненням максимального збереження змісту роману і забезпечення його естетичної функції. Серед найбільш частотних у тексті перекладу слід назвати *додавання, транспозицію, виключення.* Під час аналізу технології відтворення змісту роману «Парфуми» українською мовою уваги заслуговують і *засоби перекладу* (мовні засоби, тут – іменник, прикметник, дієслово, словосполучення і фразеологізми). Виділені в структурі ЛСП «запах» відмінникові словосполучення відтворюються автором таким чином: 1. *ЛО «запах + von + іменник»* зазвичай така конструкція перекладається за допомогою конструкції *«іменник (Н) + іменник (Род.)»;* 2. *ЛО «запах + артикль + Genetivattribut»* – частіше за все така конструкція перекладається за допомогою конструкції *«іменник (Н) + іменник (Род.);* 3. *ЛО «пахнути + nach + Dativ»* – найчастіше така конструкція перекладається дієсловом *«пахнути / смердіти» з іменниками в орудному відмінку;* 4. *ЛО «прикметник / дієприкметник+запах»* – зазвичай така конструкція перекладається *прикметниками або дієприкметниками;* 5. *ЛО «дієслово / словосполучення + ЛО «сприйняття запаху»* – частіше за все дієслова цієї конструкції є синонімами до означуваного слова категорії «сприйняття запаху».

Статистичний аналіз використання автором зазначених трансформацій показує наступну частотність їхнього застосування у відсотковому відношенні на 100 текстових фрагментів: конкретизація – 22,5%; генералізація –21,3%; стилістична компенсація –14%; логічний розвиток поняття – 6%; субституція

(морфологічна і синтаксична) – 18,7%; лексико-граматичні трансформації – (додавання, транспозиція) –17,5%.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що лексичні і лексико-граматичні засоби ЛСП «запах» завдяки своїй структурно-семантичній специфіці суттєво впливають на процес відтворення. З огляду на обрану для аналізу трансформаційну модель Л.С. Бархударова було встановлено, що одиницями досліджуваного ЛСП виступають іменник, прикметник, дієслово, словосполучення і фразеологізми. Процес відтворення синонімічних засобів ЛСП «запах» в рамках цієї роботи було розглянуто як *тріаду*, що складається з а) *прийомів перекладу* (передперекладацький аналіз); б) *способів перекладу* (перекладацькі трансформації); та в) *засобів перекладу* (мовні засоби, тут – іменник, прикметник, дієслово, словосполучення і фразеологізми). Релевантними для відтворення синонімії лексичних і лексико-граматичних засобів роману П. Зюскінда «Парфуми» є: 1) серед лексичних трансформацій – конкретизація, генералізація, логічний розвиток поняття; 2) серед граматичних – субституція (морфологічна і синтаксична); 3) серед лексико-граматичних – додавання, транспозиція, антонімічний переклад. Регулярними в рамках трансформаційної моделі перекладу виступають випадки використання автором української версії роману паралельного застосування двох (і більше) видів трансформацій в одному реченні. Виділені в структурі ЛСП «запах» відмінникові словосполучення відтворюються автором за допомогою конструкцій *«іменник (Н) + іменник (Род.)»; «іменник (Н) + іменник (Род.)»;синонімічної конструкції з дієсловом – «пахнути/смердіти» з іменниками в орудному відмінку; прикметниками або дієприкметниками* та *дієсловами-синонімами* до означуваного слова категорії «сприйняття запаху».

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : «Междунар. Отношениия»,1975. 240 с.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие. Москва : ЭТС, 2001. 424 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навчальний посібник. Київ : Юніверс, 2002. 280 с.
4. Фесенко Т.А. Концептуальные основы перевода : учеб. пособие. Тамбов : Изд-во Тамбовского ун.-та, 2001. 124 с.
5. Патрік Зюскінд. Парфуми. Роман. *Всесвіт.* 1993. № 11–12. Переклад з німецької С. Фрідріх.
6. P. Süskind. Das Parfum .Die Geschichte eines Morders.www.read// free.ru zyuskind_patrik

Sinehub S. Structural-semantic features of vocabulary and vocabulary synonymic means: translations aspect

Summary. In the course of society's development, the processes of globalization, the vocabulary of language is constantly enriched and expanded. Such energetic enrichment is facilitated by language processes of derivation, nomination, borrowing, polysemantic development, and the like. In the long history of their development, German and Ukrainian have developed synonyms that satisfy the diverse needs of the language community in the nomination of concepts. In this connection, the article attempts to analyze and characterize the peculiarities of the phenomenon of synonymy of lexical and lexical grammatical means in terms of their potential influence on the choice of strategy and methods of translation. The analysis conducted within the article proves that the translation of linguistic studies in the field of synonymy with the purpose of in-depth study of synonymous phenomena, their function in the conditions of interlingual communication and potential influence on the choice of methods of reproduction of lexical and lexical grammatical means is relevant.

For the purpose of the most detailed analysis of the synonymy of lexical and lexical-grammatical means, the text of fiction, namely, the novel by P. Süssskind "Perfumery" translated into Ukrainian by I.S. Friedrich, was selected by empirical material. The form of implementation of the semantics of synonyms is represented by a synonymous series and a complex lexical-semantic field. The process of reproducing synonymous means of LSP "smell" is considered as a triad, which consists of methods, techniques and means of translation. Based on the analysis conducted in the article, it can be argued that lexical and lexical and grammatical means, which on the basis of synonymy structure the LSP "smell", significantly influence the process of their qualitative reproduction, and the units of reproduction of the studied LSP are the noun, adjective, verb and phrase .

Key words: synonymy, lexical means, lexical-grammatical means, lexical-semantic field, synonymic series, pre-translation analysis, translation transformations, linguistic means.

UDC 811.111'276.6:34]:[821.161.2'25:791]
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.26

Tsymbrylo V. I.,
Assistant Lecturer at the Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics named after Hryhoriy Kochur
Ivan Franko National University of Lviv

LEGAL TERMINOLOGY AND THE KEY ISSUES OF ITS REPRODUCTION AS BASED ON THE LEGAL DRAMA SERIES "SUITS"

Summary. The article deals with the notion of legal terminology within the framework of Translation Studies and the methods of reproduction and transmission of the legal terms, texts and discourse into the target language.

Law plays a vital role in reinforcing communication between nations and people. Legal translation as a relatively new area of translation gaining more and more popularity on the international scene due to the cultural diversity and globalization of the world has kindled some significant interest in the scholars working in the legal sphere among them V.I. Karaban, S. Sarcevic, A.M. Liashchuk, M.B. Verbieniets, N.A. Ivanova and N.M. Chernovatyi. The differences in the structure and organization of Ukrainian, European and American legal systems in various nations and countries and the lack of academic, theoretical and practical sources that would assist in the process of translation resulted in great demand and need for research in this sphere.

Legal language, as well as other technical languages, fundamentally differs from the language of common use and is often viewed through the prism of legal linguistics, the aim of which is to define the main directions to be studied and researched in legal field, namely the history of the legal linguistics, legal lexicography, forensic linguistics, legal stylistics, legal textology, contrastive legal linguistics and legal terminology. Law in the scope of legal linguistics is expressed by legal terminology, the smallest unit of which is the notion of a legal term.

One of the core problems in legal terminology is solving the problem of reproduction of legal terms. Translating legal terms needs accurate and correct reproduction, thus translators should not only possess general knowledge of legal terminology, but they should also be well aware of requirements, structure and organization of law in that or other culture.

The main factors of translation are formed taking into account the key features of the language culture, type and the mechanism of the social coding of both the source and target languages.

Another challenge that arises in the process of rendering legal terms is the problem of polysemy, namely when the dictionary provides more than one equivalent in the target language and the translator has to refer to the context and extralinguistic information to adequately reproduce the meaning of the given term.

When working on the translation of the terminological expression one must take into account that the language of law needs precise and accurate reproduction as even the smallest deviation may cause an absolute disruption of its meaning. That is the reason why the translator should look for an appropriate equivalent in the target language applying the most suitable method of reproduction.

Key words: legal term, legal linguistics, law, methods of reproduction, lack of correspondence, polysemy.

Legal translation is considered a relatively new area of translation gaining more and more popularity on the international scene due to the cultural diversity and globalization of the world, thus there appears to be a number of ***problems*** regarding the proper reproduction of legal terminology. Legal terms are peculiar to one nation but at the same time completely alien to another and therefore pose a challenge in the process of rendering. A proper legal translation requires an adequate, correct, clear and full transfer of content of the source legal term as well as its linguistic form taking into account the structure, style, lexical and grammatical features. Legal translation highlights the importance of accuracy as the translated material is often used during court trials, public issues, in legal acts, codes, handbooks and other sources [9, p. 210].

Recent publications and research: Legal translation as an emerging subbranch within the framework of Translation studies has kindled some significant interest in the scholars working in the legal sphere. Due to the differences in the structure and organization of Ukrainian, European and American legal systems in various nations and countries and the lack of the academic, theoretical and practical sources that would assist in the process of translation, there appears to be great demand and need for research in this sphere. Among the most outstanding scholars working in this field are V.I. Karaban [11], S. Sarcevic [15], A.M. Liashchuk [8], M.B. Verbieniets [5], N.A. Ivanova [6] and N.M. Chernovatyi [11].

The **objective** of this article is to study the reproduction of legal terminology in English and Ukrainian. This goal is achieved by studying the notion of a legal term suggested by different scholars, legal linguistics as a separate branch of linguistics and analyzing the peculiarities and the means of reproduction of legal terminology into the target language.

Law plays a vital role in reinforcing communication between nations and people and is expressed mainly through legal language. Legal language, as well as other technical languages, fundamentally differs from the language of common use. In order to designate the concept of legal style of presentation, there exists a separate term *legalese*, which refers to the lexicon peculiar only to legal texts. Legalese is an English term that is commonly used as a synonym to the concept of legal style of presentation. In other words, it is a special legal language, with a special manner of constructing phrases and sentences, for those, who are not well aware of the intricacies of the legal English language, Legalese is most often used in compiling legal acts and judicial decisions, however, sometimes this formalism can be found in the everyday communication of lawyers [7, p. 190].

Legal language in its turn is often viewed through the prism of the legal linguistics, the aim of which is to define the main directions to be studied and researched in legal field, namely the history of the legal linguistics, legal lexicography, forensic linguistics, legal stylistics, legal textology, contrastive legal linguistics and ***legal terminology***.

As mentioned previously, the term ***legal linguistics*** – is an interdisciplinary field covering the relation between the language and law, linguistics means and categories, linguo-stylistic resources in the sphere of legal communication. The subject of this subdiscipline is the language itself functioning in the spheres of lawmaking and jurisdiction, jurisprudence and education. The *key features* of legal linguistics both in Ukrainian and English are accuracy, formal style, logical sequence and the high level of standardization [13, p. 101–102].

As it was previously mentioned, law in the scope of legal linguistics is expressed by legal terminology, the smallest unit of which is the notion of a legal term. A number of scholars tried to define the notion of a legal term. According to P. Rabinovich a ***legal term*** is a word or word combination expressing the notion taken from the legal sphere of social life and having its definition in the legal literature (legal (restricted) dictionaries, encyclopedias, directories, theses, legal acts) [13, p. 100].

E. Skorokhod'ko apprehends the legal term as a word or a set expression, expressing a special scientific, technical or related to other spheres of human activity concept and having the definition which depicts only those features of the term which are relevant to its field of studies (professional field) [13, p. 101].

One of the core problems in legal terminology is solving the problem of reproduction of legal terms. Translating legal terms needs accurate and correct reproduction and is one of the most difficult among all translation work. Translators should not only possess general knowledge of legal terminology they should also be well aware of requirements.

N. Ivanova penetrated into the problem of reproduction of the legal terminology. The main factors of translation are formed taking into account the key features of the language culture, type and the mechanism of the social coding of both the source and target languages. Such an approach helps reveal and form a new standing point for solving the translation-related problems.

N. Ivanova defines two stages in the process of rendering legal terminology:

− Defining the meaning of the term within the context;

− Reproduction of its meaning by the means of a target language.

The main method of translating legal terms is the reproductions by means of lexical equivalent. In other words, by using lexical correspondence, which absolutely coincides with the meaning of the word. Such terms serve as pillars in the text, assisting in revealing the meaning of other words, thus constructing the understanding of the character of the text.

One more aspect, which plays a pivotal role in translating legal terms especially the ones expressed in the form of a word-combination, is the analytical stage. This element involves the analysis of all the components of the complex term and their semantic relations between each other and the whole word combination as well. The character of these interrelations defines the order and the content of the term to be rendered. This stage is called synthetic, with its aim being the construction of elements in accordance with their semantic relations and afterwards getting the final version of the translation.

Basing upon the mentioned classifications of legal terms provided by various scholars N. Ivanova worked out a framework of techniques of reproduction of legal terminology:

− **Translation by means of lexical equivalent**, i.e. using permanent lexical equivalents that exactly match the meaning of the word. In most cases it refers to the borrowed terms of Latin or Greek origin existing in almost every legal system: *civil – цивільний, administrative – адміністративний, jurisdiction – юрисдикція, convention – конвенція*;

− **Descriptive paraphrase** – reproduction providing a widespread common description of what the given notion defines. This technique is applied in case of absence of an adequate correspondence as well as when explanation of the meaning is required; *account – несплачена боргова вимога, official accusation – офіційне звинувачення у скоєнні злочину, relevant evidence – докази, що мають стосунок до справи, яка розглядається*;

− **Calquing (loan translation)** – reproduction of combinatorial structure of a term expressed by a word or a word combination when components of the word (morphemes) or phrase (lexemes) are translated by the corresponding language elements: *according to law – відповідно закону, opening statements – попередні заяви, send to jail – доправти до в'язниці, social security – соціальний захист, judgement – винесення рішення*;

− **Transliteration** – formal reproduction of original lexical units using the alphabet of the target language: *verdict – вердикт*;

− **Transcription** – formal reproduction of original lexical units using the phonemes of the language of translation: *Special System Industry – Спешіал Систем Індастрі*;

− **The method of practical transcribing** – reproduction by using the technique of transcribing but adapting the term to the rules of a target language: *criminal – кримінальний, Commercial Code – Комерційний Код*;

− **Translation by analogues** is used when the term has several dictionary correspondences or the translator adapts the translation to the target text using the term from TL word-stock. In such cases, the translator needs to select an analogue that most accurately conveys the meaning of the term depending on the context: *procedure – процедура, порядок, процес; law – закон, право, законодавство* [6, p. 128–129].

Another challenge that arises in the process of rendering legal terms is the problem of polysemy, namely when the dictionary provides more than one equivalent in the target language and the translator has to refer to the context and extralinguistic information to adequately reproduce the meaning of the given term: *abolition – усунення, скасування, припинення карного переслідування, ліквідація; justice – правосуддя, юстиція, суд, законність; charge – заставне право, зобов'язання, розпорядження, вимога* [2].

One of the terms that may be of interest to the students and scholars working within the realm of legal translation will be the translation of the term the *Bar Bri*. [18]. Before analyzing the translated phrase it should be mentioned that in order to practice law the prospective lawyer has to be admitted to the Bar, which entails passing the state Bar exam. This Bar exam can be compared to the Ukrainian expression – екзамен на право займатись адвокатською діяльністю. Bar Bri is the company headquartered in Dallas, Texas the primary product of which is offering a bar

review course. Because of the general difficulty of the state bar exams, a majority of law school graduates chose to take some form of preparation.

To be thoroughly prepared for the exam lawyers apply for these courses or consult a Bar Bri Handbook – the review of fundamentals in seven major areas covered, namely – torts, contracts, real property evidence, criminal law, civil procedure and constitutional law [17].

When passing the test of such a kind in our culture there is no single directory, an introductory handbook to refer to or a course to apply during the preparatory work for the exam. Moreover, that special term Bar, which is rendered as колегія адвокатів has been often used in the target language without any translation and thus is currently entering the word-stock of Ukrainian special legal terminology as a borrowed term. This is the reason why the translated opted for transcribing as a method of rendering this sample. Still, it has to be mentioned that this way of translation may have caused some misunderstanding by viewers not well aware of such peculiarities in the legal sphere.

Another term to be analyzed is the question whether the title *Suits* [16] refers to lawsuits or the men wear. The original title of the film was *A Legal Mind,* which was later renamed into *Lawsuits*, but shortened to just *Suits* with the purpose of creating an ambiguous catching title taking into account that the main characters are working for a prestigious law company where being formally dressed is a must. Into Ukrainian, this title was rendered in two ways *Форс-мажори* and *Костюми.* [16] The former was copied from the Russian translation and the latter calqued from the original title. In both ways, the title was misinterpreted as the translator did not penetrate into the initial conception of meaning disregarding the deep structure and focused on the surface one.

As far as the version *Костюми* is concerned, the title was reproduced by using loan translation. When dealing with the second variant of reproduction *Форс-мажори*, as it was previously mentioned the translation was calqued from Russian. When working on the best variant the translator failed to reproduce the correct legal meaning but managed to preserve the one in the deep structure. The word *мажор* [1] according to the dictionary has three meanings, the first one defining the detective series, the second meaning cheerful and vivacious and the last but not least being slang – the rich people, in particular, their children, accustomed to an easy and carefree life. The reproduction was mostly focused on the third meaning as the series was set in New York, namely a widely-known company in Manhattan, for the employees of which it is a must to be a graduate of Harvard University. It is a widespread fact the only affluent people may afford to educate their children in this kind of educational establishment.

The word *форс-мажор* [1] also means something urgent that needs immediate attention, but this definition has nothing to do with legal terminology. Last but not least will be the meaning *форс-мажор* as a legal term*,* which in the tort law denotes a serious of circumstances (an earthquake, flood or storm), which could prevent an individual from performing their duty. This very term has no bearing with the plot of the series and just belongs to legal terminology. That is why the translator arrived at the decision to preserve the ear-catching title with its connotations of welfare and making it related to the legal sphere though not connected to the gist of the film using analogue as the method of translation.

The first version *Костюми* was just the copy of the original, but the translator was not aware of the fact that it was a shortened form of lawsuits, so the reproduction lost its sense. As far as the second version *Форс-мажори* is concerned the author tried to reproduce the sense of richness in the deep structure but applied a legal term that can hardly have any relation to the topic of the series.

Conclusions. Law establishes a very specific environment for the transmission of information. The analysis has shown that there exist a number of terms peculiar to the specific nations and cultures causing the discrepancy in meanings and absence of the direct equivalents in the compared languages, which is one of the core problems in reproducing legal terminology. That is the reason why the translator should look for an appropriate equivalent in the target language applying loan translation, transcription and transliteration as the most frequently used methods of reproduction. When working on the translation of the terminological expression one must take into account that the language of law needs precise and accurate reproduction as even the smallest deviation may cause an absolute disruption of its meaning.

References:

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 тт. URL: http://sum.in.ua (дата звернення: 29.12. 2019).
2. Андріанов С.М. та ін. Англо-український юридичний словник : близько 75 000 термінів / за ред. Л.І. Шевченко. Арій, 2007. 552 с.
3. Андрієвська Е.М. Щодо проблеми адекватності автоматичного перекладу юридичних текстів. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 2 (44). С. 41–48.
4. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність*. 2005, КНЕУ. Вип. 6. С. 84–89.
5. Вербенєц М.Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 ; Ін-т філології Київського нац. ун-ту Тараса Шевченка. Київ, 2004. 15 с.
6. Іванова Н.А. Англомовна юридична термінологія та засоби її адекватної передачі українською мовою. *Наукові записки. Серія : «Філологічні науки»*. 2012. Вип. 104. С. 126–129.
7. Когосонова О.В. Юридический дискурс: лингвопрагматика имени собственного. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. Вип. 2. С. 188–192.
8. Лящук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.07; Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2007. 22. с
9. Нікіфорова С.М. Особливості юридичної термінології в англійській мові. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. «Право»*. 2012. Вип. 19. С. 173–179.
10. Савчук Г.П. The difficulties in translating legal terminology (on the basis of legal documentation). *Південний архів (філологічні науки) : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ*. 2018. Вип. 74. С. 209–212.
11. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Іванко Ю.П. Переклад англомовної юридичної літератури : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. Вінниця : Поділля, 2002. 448 с.
12. Юридична енциклопедія : в 6 тт. / ред. рада.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін.; Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. Київ, 2004. Т. 6. 768 с.
13. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник: зб. наук. пр*. 2013. С. 99–103.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. 4th ed. Harlow, England : Longman, 2005. 2082 p.
15. Sarcevic S. Legal Translation and Translation Theory: A Receiver-oriented Approach. *Legal translation: History, Theory, Practice. University of Geneva*. 2000. P. 329–347.

16. Серіал «Форс-мажори / Костюми». Сезон 1–3. URL: https://uafilm.tv/837-fors-mazhory.html (дата звернення: 2. 12. 2019).
17. BarBri. Wikipedia: The Free Encyclopedia: URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Barbri.
18. Legal drama series "Suits". Season 1–3. URL. https://www.netflix.com/browse?jbv=70195800&jbp=0&jbr=1 (дата звернення: 02.12.2019).

Цимбрило В. І. Ключові проблеми відтворення юридичної лексики в українському перекладі серіалу "Suits"

Анотація. У статті окреслено поняття юридичної термінології в межах перекладознавства як окремої дисципліни та методи її відтворення з англійської на українську.

Право – каталізатор комунікації між країнами та націями світу, а юридичний переклад – нова царина перекладознавства, яка внаслідок культурної різноманітності та процесу глобалізації набуває все більшого значення на міжнародній арені. З огляду на те, що це відносно нова галузь перекладознавства, яка ще не вичерпала свого потенціалу, багато перекладознавців та юристів, серед яких – В.І. Карабан, С. Сарцевич, А.М. Лящук, М.В. Веребенєц. Н.А. Іванова та Н.М. Черноватий, активно досліджують цю сферу. Юридична мова, як і інші технічні мови, відрізняється від повсякденної та часто розглядається як складник *юридичної лінгвістики*. Метою останньої є вивчення юридичного аспекту мови, взаємодії мови та права, а також дослідження питання юридичної лексикографії, стилістики, текстології, контрастивної юридичної лінгвістики та юридичної термінології.

Право як піддисципліна юридичної лінгвістики виражається за допомогою юридичної термінології, найменшою одиницею якої є поняття юридичного терміна.

Однією з основних проблем правової термінології є відтворення юридичних термінів. Переклад термінів вимагає точного перенесення значення з мінімальними його відхиленнями в цільовій мові. Перекладачу не досить володіти термінологією, вони також повинні бути компетентними у структурі та організації правової системи тієї чи іншої держави чи культури. В процесі відтворення перекладач повинен узяти до уваги такі фактори: мовну культуру, тип і механізм кодування в мові оригіналу та перекладу.

Наступною проблемою перекладу юридичної термінології є їхня полісемантична природа, тобто коли словник пропонує більше, ніж один відповідник цьому терміну. В такому випадку задля адекватного та правильного перекладу до уваги беруться також контекст та екстралінгвістична інформація.

Є декілька способів перекладу юридичних термінів залежно від їхнього походження, значення, наявності такого ж поняття в правовій системі цільової аудиторії та відповідного еквівалента в перекладі. Відсутність відповідника терміну створює труднощі в процесі перекладу, в цьому випадку перекладач намагається знайти відповідник цьому терміну або ж запропонувати власний варіант та ознайомити аудиторію з новою версією перекладу.

Ключові слова: право, юридична лінгвістика, юридична термінологія, методи перекладу, відсутність відповідника, полісемантичність.

УДК 8.811.112.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.27

Чепурна З. В.,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОЙКОНІМІЯ ЯК СВОЄРІДНИЙ ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті представлено і проаналізовано німецькі фразеологізми з ойконімами. Згідно з результатами проведеного дослідження, відображаючи у своєму складі як міжнаціональний, так і специфічно-національний компонент німецької культури, ономастична фразеологія німецької мови є ключем до розуміння ментальності німецької нації, її історичного та культурного розвитку та зв'язків з іншими народами.

Завдяки ойконімам можна зрозуміти як один народ ставиться до іншого, а деякі риси, що передаються фразеологічними зв'язками, мають іронічну конотацію, яка виявляється в певному контексті або в комунікативній ситуації.

Оскільки культура народу – це синтез національного і міжнаціонального компонентів, що перебувають у нерозривній єдності і переплетенні, ономастичні фразеологічні одиниці виникли або в результаті дії першого компонента і в цьому випадку мають аналоги в інших мовах, або в результаті дії другого компонента і тоді є національно-специфічними.

У статті наголошується, що міжнаціональні фразеологізми виникли в німецькій мові, як і в інших мовах, під впливом античної культури, християнства, зарубіжної літератури й історії. У семантиці ж національно-специфічних фразеологічних одиниць німецької мови відбивається національна історія, особливості розвитку національної літератури і мистецтва, специфіка національних власних назв, асоціацій, пов'язаних із топонімами.

У фразеологізмах національного характеру відображено події і факти, які не мають місця в інших культурах, а в мовах перекладу значення фразеологічних реалій передається, як правило, нефразеологічним шляхом. Ойконімії як новому феномену культури приділено значну увагу. Цей клас онімів має суттєву відмінність порівняно з іншими класами онімів

У перекладацькому аспекті представлено та проаналізовано німецькі фразеологізми з ойконімами. Спираючись на аналіз розглянутих наукових напрацювань, зроблено висновок, що ономастична фразеологія німецької мови є ключем до розуміння ментальності німецької нації, її історичного та культурного розвитку та зв'язків з іншими народами, відображаючи у своєму складі як міжнаціональний, так і специфічно-національний компонент німецької культури. Було встановлено, що значна кількість німецьких фразеологізмів з ойконімами в українській мові, на жаль, має лише частковий еквівалент без ойконімного компонента.

Ключові слова: ономастична фразеологія, ономастика, ойконім, онім.

Постановка проблеми. Фразеологія – це галузь лінгвістики, яка має справу зі сталими фразами із двох або більше слів і має вікову традицію. Фразеологія є лінгвістичною піддисципліною, вона тісно пов'язана з лексикологією, але зараз вона все частіше розглядається як самостійна дисципліна. Нині формування фразеологізмів відбувається майже одночасно з формуванням нових слів і запозиченнями з іноземних мов і є одним із способів збагачення мови.

До завдань фразеології як лінгвістичної дисципліни входить усебічне вивчення фразеологічного фонду тієї або іншої мови. Предметом фразеологічних досліджень є природа фразеологізмів, їхні категоріальні ознаки, а також виявлення закономірностей мовного функціонування. Специфіка фразеологізму як ознака вторинного формування представлена «різного роду синтагматичною взаємодією слів-компонентів під час переосмислення та утворення нового значення вихідного поєднання або певного слова» [1, с. 43–47]. Важливими аспектами дослідження цієї науки є такі: сталість фразеологічних одиниць, системність фразеології й семантична структура фразеологічних одиниць, їхнє походження й основні функції. **Актуальність статті** зумовлена значним інтересом сучасної лінгвістики до фразеології як наукової дисципліни. Проблема вивчення фразеологізмів є нині дуже актуальною для лінгвістики, оскільки мова є національною формою вираження і втіленням духовної і матеріальної культури. Мова відображає процес пізнання і постає як основний засіб вираження думок.

Метою статті є дослідження фразеологізмів з українськими та німецькими ойконімами, аналіз уже проведених досліджень із цієї тематики, дослідження фразеологізмів з ойконімним компонентом.

Особливо складною галуззю фразеології є переклад фразеологічних одиниць, що вимагає чималого досвіду в сфері дослідження цієї дисципліни. Фразеологізмами вважають ідіоми, порівняння, крилаті вислови, прислів'я, приказки, сталі формули, звороти науково-термінологічного характеру, афоризми, сталі вислови з виробничо-технічної сфери тощо [2, с. 401]. Їхня роль полягає в заповненні лакун у лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування пізнаних людиною сторін дійсності.

Термін «фразеологія» бере свій початок із 1900-х років як частина стилістики. Потім були розроблені фразеологічні методи дослідження фразеологізмів, а згодом класифікацією фразеологізмів активно почали займатися зарубіжні та вітчизняні науковці. Зараз же набувають популярності дослідження фразеологізмів з онімним компонентом, тому що вивчення таких фразеологічних одиниць (далі – ФО) дає змогу простежити історичні та національно-культурні реалії певного народу.

Ідеї, запропоновані швейцарським лінгвістом Чарльзом Баллі в 1905 році, стали основою фразеології як наукової дисципліни. Сьогодні ж фразеологія належить до: 1) «лінгвістичної дисципліни, яка займається вивченням фразеологізмів»; і вивчає: 2) «наявність фразеологізмів в окремій мові». У 40-і роки

фразеологію в Радянському Союзі пов'язували з мовознавцем В. Виноградовим, який перейняв і уточнив ідеї Чарльза Баллі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 60-і роки були розроблені фразеологічні методи дослідження фразеологізмів (В. Архангельський, Н. Амосов, А. Кунін). Зацікавилися системною організацією фразеологізмів у мові (І. Чернишова, Н. Шанський) та її історичним розвитком (В. Мокієнко, А. Федоров), семантикою фразеологізмів у їхньому номінальному аспекті (В. Телія), особливостями валентності компонентів фразеологізмів (С. Попова) і розробленням опису фразеологізмів у словниках (А. Бабкін, А. Молотков).

Вивчення фразеологізмів з онімним компонентом є багатоаспектним: власну назву досліджують як концепт, як апелятив, як засіб для підсилення емоційного та дієвого складника фразеологізму, як національний складник у структурі фразеологізму, описують також різновиди онімів у фразеологічних одиницях, використання онімів у сталих виразах різного типу тощо.

Також вивчення таких фразеологічних одиниць дає змогу, з одного боку, простежити особливості закріплення у мові національно-культурних реалій, з іншого – зробити узагальнення теоретичного характеру з приводу окремих не до кінця з'ясованих проблем фразеології та ономастики.

Як зауважує В. Мокієнко, ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність іменника того чи іншого народу, але й через колоритні імена повідомляє про своєрідні звичаї, спосіб мислення, міфологію [3, с. 57–67]. На функціонування власних імен у складі фразеологізмів ще в XIX і на початку XX ст. звернули увагу О. Потебня, Ф. Сумцов, Ф. Буслаєв, І. Вознесенський, В. Даль. Вони зазначали, що власні імена як компоненти фразеологізмів служать яскравим засобом експресії, використовуються для рими, свідчать про певні історичні події.

Вживання власних назв у складі фразеологізмів досліджуються на матеріалі різних мов: польської (А. Кравчук), чеської (Л. Степанова), болгарської (М. Леонідова), російської (В. Бояркін, Т. Кондратьєва, К. Бетехтіна), англійської (Г. Манушкіна, Б. Ажнюк, О. Сафронова), французької (Н. Філіппакі), німецької (Р. Охштат, Н. Щербань). Ці одиниці вивчаються і в порівняльному аспекті: на матеріалі української, російської та німецької мов (О. Кудіна), російської та польської (Я. Лагінович), української та польської (А. Кравчук), російської, німецької, англійської (К. Назаров).

Виклад основного матеріалу. Ойконімія посіла чільне місце в системі людських цінностей. Вона належить до культурного надбання народу і є тим універсальним історично-соціальним фактом, який дає право трактувати її як своєрідний феномен культури. Сучасний український полікультурний простір неможливо аналізувати чи інтерпретувати, оминувши таку важливу ланку в традиційній культурі, як ойконімія. Тому цей культурний пласт доцільно розглядати в трьох аспектах: антропологічному, суспільно-історичному і як систему. Ойконіми – це особливий клас онімів, який суттєво вирізняється серед інших класів онімів і навіть серед інших розрядів топонімів. Головною причиною цього є те, що поселення – це географічні об'єкти не природного походження, а результат людської діяльності, продукт праці людських рук. Саме тому такі назви виражають насамперед стосунок поселення до окремої особи або до групи людей [4, с. 308].

Значний вплив на розвиток слов'янської ономастики XX ст. мали праці польського дослідника В. Ташицького, який у 30-х роках нашого століття у праці "Slowianskie nazwy miejscowe" подав свою, досконалішу від класифікації Ф. Миклошича, лексико-семантичну класифікацію слов'янських ойконімів. Замість запропонованого Ф. Палацьким і Ф. Миклошичем поділу топонімів на дві групи: 1) назви поселень, які походять від назв особових і 2) назви поселень, що походять від апелятивів, В. Ташицький теж пропонує ділити топоніми на дві групи, але здійснює цей поділ на інших засадах: а) місцеві назви, що завжди були назвами місцевості; б) назви, що спершу були найменуваннями людей, а згодом назвами місцевостей. Класифікація назв населених пунктів В. Ташицького на кілька десятиліть стала загальноприйнятою для польських і багатьох інших слов'янських ономастів. Оскільки ґрунтовно та одночасно дослідити всю ойконімійну систему будь-якої країни майже неможливо, то більшість назв населених пунктів тієї чи іншої країни залишається до сьогодні не вивченою.

У вітчизняній українській ономастиці першою найґрунтовнішою працею, де вивчався ономастичний матеріал, зокрема ойконіми і гідроніми, є «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст.» Л. Гумецької. Продовжуючи поділ топонімів за Ф. Миклошичем на nomina personalia і nomina appelativa, Л. Гумецька виділяє чотири групи топонімів: 1) місцеві назви, що не походять від назв осіб; 2) місцеві назви, що походять від назв осіб; 3) назви непевного значення; 4) назви нез'ясованого значення.

Сьогодні ґрунтовно досліджено назви поселень лише окремих регіонів України, зокрема Покуття (Д. Бучко), Прикарпаття (М. Габорак), Буковини та Одещини (Ю. Карпенко), Опілля (В. Котович), Дніпро-Бузького межиріччя (В. Лобода), Рівненщини (Я. Пура), Південно-Західного Поділля (М. Торчинський), Львівщини (Є. Черняхівська), Волині (В. Шульгач), Івано-Франківщини (В. Яцій), Сумщини (О. Іваненко), Черкащини (І. Гонца), Полтавщини (А. Лисенко), Північної Хмельниччини (Н. Герета), Північної Тернопільщини (І. Волянюк).

Також значну увагу варто приділити новому феномену культури – ойконімії. Цей клас онімів суттєво відрізняється від інших класів онімів і навіть від інших розрядів топонімів. Оскільки ґрунтовно та одночасно дослідити всю ойконімійну систему будь-якої країни майже неможливо, то більшість назв населених пунктів тієї чи іншої країни залишаються до сьогодні не вивченими.

aussehen wie der Junge von Meißen – мати вигляд хлопчика з Мейсена. Значення: *мати безглуздий вигляд.*

Походить вираз від великої порцелянової статуетки, яка була збудована біля входу до Мейсенської порцелянової мануфактури аж до 1840 року і відразу ж привернула увагу відвідувачів своїм костюмом лакея і безглуздим обличчям.

der Geist von Potsdam – дух Потсдама, тобто *дух мілітаризму*.

Цей фразеологізм слугує нагадуванням про те, що місто Потсдам пов'язується в історії з прусським мілітаризмом, тому що був столицею Пруссії.

Значний пласт у німецькому ономастиконі посідають фразеологізми з компонентом-ойконімом не німецького походження. Ось деякі з них:

guter Onkel aus Amerika – добрий дядько з Америки, або reiche Tante aus Amerika – багата тітка з Америки, тобто *багатий родич*. Походження до сьогодні не відоме.

Amerika den Amerikanern – Америка для американців. Значення: *в справи американських континентів не можна допускати втручання.*

Ці слова належать президенту США Дж. Монро, який у 1823 році опублікував ті основні принципи, на яких, на його думку, повинна бути заснована американська політика. Ці принципи отримали назву «доктрина Монро». Суть її полягала в тому, що США не допустять, щоб у справи Аргентини, Бразилії, Колумбії та інших країн Південної Америки втручався Священний союз європейських монархів, які прагнули після перемоги над наполеонівською Францією насадити в усьому світі покірність. Фраза ця розумілася так: «Вся Америка – для США». Звідси й пішло походження цього фразеологізму.

Etwas ist faul im Staate Dänemark – щось негаразд у Датському королівстві. Значення: «*щось не так*». Ця фраза походить від першого акту трагедії В. Шекспіра «Гамлет». Це сказав Марцелл, і в англійському оригіналі це звучить так: “Something is rotten in the state of Denmark.”.

sich nach den Fleischtöpfen Ägyptens (zurück) sehnen – сумувати за єгипетськими котлами з м'ясом. Значення: *сумувати за колишнім ситим життям де-небудь.*

Вислів біблійного походження, а саме – з другої книги Мойсея. Народ Ізраїлю нарікав на Мойсея та Аарона: «О, якби ми померли були в єгипетському краї, або щоб ми померли були в цій пустині!».

ob/wenn in China ein Fahrrad/ Sack Reis umfällt – коли велосипед/мішок рису в Китаї перекинеться. Значення: *несуттєвий випадок, дрібна пригода, просто дрібниця.*

nichts Neues im Staate Dänemark – нічого нового в Датському королівстві. Значення: нічого нового, відсутність новин, нових повідомлень. Вислів походить від французького фразеологізму “nichts Neues von Paris”.

Der Lord läßt sich entschuldigen, er ist zu Schiff nach Frankreich – лорд просить вибачення, він на кораблі на шляху до Франції, тобто *бути недоступним, ховатися.*

Фраза походить від трагедії Ф. Шіллера «Марія Стюарт». Драма закінчується цими словами, і через них Елізабет, королева Англії, дізнається, що після страти Марії Стюарт тепер останній з її довірених осіб і радників, її улюблений лорд Лестер, також покинув її.

in Griechenland gibt es alles – в Греції все є. Вислів має два значення:

1) *У нас є все (особливо у випадках, коли з'являється особлива потреба в чомусь);*

2) *Про людину, яка хвалькувато претендує на те, що у нього все буде.*

Фразеологізм виник після цитати з водевілю А. Чехова «Весілля» (1890 р.), де один із героїв – кондитер-грек, хвалькувато говорить: «В Греції все є».

Holland tragen – нести Голландію. Значення: *брехати, забріхуватися, базікати*.

wie ein Schwede bei Poltawa – як швед під Полтавою. Значення: *потрапити в безвихідне становище.*

aussehen wie der Tod von Basel/Warschau – мати вигляд смерті Базеля/Варшави. Значення: *мати дуже поганий вигляд, мати смертельно блідий вигляд*.

В українській мові є частковий еквівалент: *як із хреста знятий.*

Фраза «Смерть Базеля», можливо, походить із народної пісні, яка перевидана в альманасі Миколая.

Висновки. Підсумовуючи результати, варто зазначити, що тема статті заслуговує подальшого розгляду як у теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки є ще безліч фразеологізмів з іншим топонімним компонентом. Тому нам здаються плідними і подальші дослідження в цьому напрямі, де, як і раніше, залишається маса невивчених проблем. Подальші наукові розвідки можуть бути пов'язані з більш детальним вивченням фразеологізмів, розчленованих на компоненти, або на прикладах інших мов у міждисциплінарному аспекті.

Література:

1. Авксентьєв Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. *Мовознавство*. 1987. №1. С. 43–47.
2. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні Київ : Наукова думка, 1989. С. 401.
3. Мокиенко В.М. О собственном имени в составе фразеологии. *Перспективы развития славянской ономастики*. Москва : Наука, 1980. С. 57–67.
4. Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. Вип. 6 / гол. ред. М.Є. Скиба ; відп. за випуск М.М. Торчинський. Хмельницький : ХмЦНІІ, 2013. Ч. 2. С. 308.

Chepurna Z. Oykonymie as a cultural phenomenon of culture

Summary. The article presents and analyzes German phraseologisms with oykonyms. According to the results of the study, reflecting both the ethnic and the specific-national component of German culture, the onomastic phraseology of the German language is the key to understanding the mentality of the German nation, its historical and cultural development and relations with other peoples.

Also, thanks to adjective adjectives, one can understand how one people relates to another, and some of the traits conveyed by phraseological connections have an ironic connotation that manifests itself in a particular context or communicative situation.

Since the culture of the people is a synthesis of national and inter-ethnic components that are inseparable unity and intertwining, onomastic phraseological units emerged either as a result of the action of the first component and in this case have analogues in other languages, or as a result of the action of the second component, specific.

Cross-national phraseology emerged in German, as in other languages, under the influence of ancient culture, Christianity, foreign literature and history. The semantics of the national-specific phraseological units of the German language reflect the national history, peculiarities of the development of national literature and art, the specifics of national proper names, associations associated with place names.

The phraseologicalisms of national character reflect events and facts that do not occur in other cultures, and in the languages of translation the meaning of phraseological realities is transmitted, as a rule, in a non-phraseological way. Oikonomia, as a new cultural phenomenon, has received considerable attention. This class of onyms is significantly different from other classes of onyms

As it is almost impossible to thoroughly and thoroughly study the whole system of any country in the country, most of the names of settlements of this or that country are still unknown.

In the translation aspect, German phraseologisms with oykonyms are presented and analyzed. Based on the analysis of the considered scientific achievements, it is concluded that the onomastic phraseology of the German language is the key to understanding the mentality of the German nation, its historical and cultural development and relations with other peoples, reflecting both the ethnic and specific national component of German culture.

Key words: onomastic phraseology, onomastics, oykonym, onym.

УДК 811.111-26:81'255.4
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.28

Чугу С. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ДЕКОДУВАННЯ СИМВОЛІВ КУЛЬТУРИ В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей перекладу художнього тексту в категоріях інтерпретативного підходу, що базується на усвідомленні необхідності поглиблення явлень щодо моделювання процедурного виміру перекладацької діяльності та пошуку шляхів забезпечення адекватності і еквівалентності перекладу через застосування точного співвідношення універсальних і варіативних перекладацьких трансформацій. Особлива увага приділяється інтерпретації концептів і семіолінгвістичному аспекту реалій у перекладах творів прозового жанру з огляду на важливість розуміння механізму віддзеркалення у словесній формі унікального сприйняття й осмислення дійсності певною мовною спільнотою, що детерміновані особливостями категоризації світу представниками певної лінгвокультури.

У статті окреслено загальні концептуально-методологічні засади сучасних перекладознавчих студій і шляхи відтворення через художній образ світу як форму інтерпретації лінгвокультурної специфіки певної мовної спільноти та творчого суб'єкта, своєрідності освоєння дійсності в художньому дискурсі. Автор стверджує, що наукові розвідки, спрямовані на врахування основних принципів теорії концептуальної інтеграції у процесі перекладу художнього тексту, засвідчують важливість модифікації семантичного і прагматичного аспектів цільового тексту, що зумовлює певні зміни у змісті і формі вихідного тексту зі збереженням характерних ознак тексту оригіналу та доводить доцільність використання інтерпретативної моделі перекладу, наголошуючи на її ключовій ролі для досягнення адекватної трансляції змістового наповнення цільового тексту. Інтерпретативний переклад тлумачиться як алгоритм певних перекладацьких дій, що включає систему спеціальних стратегій і прийомів перекладу, спрямованих на точну репрезентацію концептуального виміру художнього тексту.

Ключові слова: інтерпретативний переклад, художній текст, концептуальний вимір, теорія концептуальної інтеграції, символ культури, перекладацька стратегія.

Притаманний сучасному світу процес взаємодії мов і культур у різних комунікативних контекстах зумовлює підвищений інтерес науковців до вивчення засобів трансляції специфічних етнічних явищ і символів у цільову культуру. Очевидно, що саме переклад виявляється полем співставлення і гармонізації різних світоглядів і культур, що зумовило кардинальні зміни в усвідомленні його ролі в царині інтегрованих міждисциплінарних наукових пошуків сьогодення. Необхідність вивчення актуальних проблем процесу перекладу, поглиблення явлень щодо моделювання процедурного виміру перекладацької діяльності та пошук шляхів забезпечення адекватності і еквівалентності перекладу, вирішення питання щодо уніфікації і варіативності перекладацьких трансформацій спрямовані на пошуки відповідей на виклики, спричинені стрімким розширенням меж міжмовної та міжкультурної комунікації в глобальному світі.

Постановка проблеми. Особливості релевантного відтворення змісту тексту, зокрема моделі художнього світу, перебувають у полі зору перекладацьких студій [1–6]. Утім, низка засадничих проблем, зокрема концептуально-методологічні підвалини перекладу, інтерпретація концептів у перекладах творів прозового жанру, труднощі словотвірного характеру в перекладі, шляхи забезпечення стилістичної еквівалентності і семіолінгвістичний аспект перекладу реалій – усе це потребує подальшого дослідження задля формування комплексного підходу до трансляції особливостей різножанрових текстів.

Особливим видом трансляції унікальності сприйняття й осмислення дійсності певною мовною спільнотою є словесна творчість, зокрема художня література, складники якої безпосередньо пов'язані з особливостями категоризації світу представниками певної культури, а наслідком творчого освоєння дійсності є художній образ світу як особливий спосіб інтерпретації лінгвокультурним творчим суб'єктом художнього дискурсу.

Незважаючи на розмаїття підходів до розгляду поняття «жанр», більшість визначень мають спільну рису, яка підкреслює закріпленість, кодифікованість і стандартність жанрових рамок. Традиційні підходи до потрактування аналізованого терміна узагальнені в численних наукових розвідках, що доводять наявність його загальних композиційно-мовленнєвих характеристик, уможливлюючи вивчення жанру в термінах парадигми текстів, в якій кожний окремий текст є важливим складником. Жанрова належність художнього тексту розглядається як текстовий маркер, адже жанр зумовлює його семантичні і структурні особливості, впливаючи не лише на формальні, але і на змістові ознаки, що відбиваються у лінгвістичній специфіці реалізації авторського задуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження перекладів текстів різних жанрів зумовлена поширенням культурологічних студій у перекладознавстві та загальною тенденцією перекладознавства до інтеграції з іншими гуманітарними дисциплінами. В цьому контексті переклад тлумачимо як складну культурно-мовленнєву діяльність, що інтегрує когнітивні, прагматичні та комунікативні процесуальні дії задля трансляції унікального національно-мовного змісту засобами іншої мови із застосуванням низки ефективних перекладацьких стратегій і тактик.

Спрямованість наукової розвідки на перекладознавче дослідження різних вимірів художнього світу у межах когнітивно-дискурсивної парадигми дає змогу виявити корелятивний зв'язок

перекладацьких засобів із ціннісними домінантами різних культур, встановити особливості інтерпретації культурно маркованих концептуальних компонентів образної системи та визначити зміст культурних концептів у контексті іншомовної культури, виявити роль художньо-образної компоненти в категоріях комунікативно-прагматичного підходу.

Мета статті полягає в подальшому обґрунтуванні теоретико-методологічних підвалин дослідження художніх текстів з урахуванням новітніх засадничих напрацювань перекладознавства та у виявленні особливостей відтворення в іншомовному перекладі специфічних концептів, що втілені в концептуальному просторі тексту, через інтерпретацію культурно детермінованих особливостей дискурсу в термінах когнітивно-комунікативної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові узагальнення в царині перекладознавства щодо перекладознавчого аналізу текстів різних жанрів в аспекті визначення лінгвістичних засобів об'єктивації концептуального простору вихідного тексту під час перекладу [1–3]. Критичний огляд традиційних моделей перекладу досить широко висвітлено в перекладознавчих студіях, а втім, спроби поглиблення розуміння і осмислення процесу перекладу включають спроби визначити певні критерії оцінки якості результату перекладу, серед яких, безсумнівно, важлива роль належить не лише досконалому володінню мовами оригіналу та перекладу, а й правильному використанню загальних норм мови й обґрунтованості вибору певних лексичних засобів задля забезпечення максимально правильного відображення в перекладі прагматичного навантаження та стилістичного забарвлення тексту оригіналу. Отже, вважаємо за правомірне стверджувати, що адекватності й еквівалентності перекладу значною мірою сприяє правильний вибір моделі перекладу в проєкції на цільову аудиторію та контекст ситуації.

Аналіз особливостей різних моделей перекладу уможливлює систематизацію наявних підходів до моделювання сутнісних ознак іншомовних текстів під час перекладу. Під час використання денотативної моделі в центр уваги потрапляє відтворення цілісності дійсності через базові елементи – денотати. Семантична модель перекладу базується на принципі еквівалентності змісту текстів оригіналу та перекладу, що передбачає розкладання тексту на елементарні смислові одиниці. У комунікативній моделі переклад розглядається у площині процесу міжмовного спілкування і ефективності взаємодії джерела та власне інформації, що транслюється. Основою трансформаційної моделі перекладу слугує система перекладацьких трансформацій на різних рівнях мови.

Розвиток когнітивного напряму в перекладознавстві зумовлений впливом когнітивної науки у різних галузях знання, зокрема когнітивної лінгвістики, спрямованої на вивчення способів вербалізації знань про об'єктивну дійсність у певний спосіб через лінгвістичну репрезентацію форматів знань, що зафіксовані людською свідомістю в опосередкованій моделі світу. Концептуальну модель певних ментальних утворень (структур, форматів, тощо) тлумачимо, услід за Ж. Факоньє, М. Тернером, І. Кулсон, Е. Оаклі, П. Брантом, як мисленнєвий конструкт, що утворюється в певній мовній спільноті на основі колективного освоєння дійсності [7–9].

Усвідомлюючи те, що дослідницький інструментарій сучасного перекладознавства розширюється завдяки орієнтації на досягнення когнітивної науки, транслятологічні студії мають враховувати особливості отримання, обробки, зберігання та використання вербалізованих знань. Саме тому проблема осмислення первинних і вторинних текстів та створення когнітивної моделі їх перекладу в результаті інтерпретації семантичного і прагматичного наповнення є ключовими проблемами перекладознавства.

Прагматичне навантаження тексту чи повідомлення значною мірою залежать від дискурсивних стратегій і тактик, особливостей мовленнєвої ситуації, типологічних ознак мови спілкування та загальних характеристик певної лінгвокультури. Ці чинники можна тлумачити як відносно стійкі, а до варіативних відносимо різні ціннісні орієнтації, зумовлені культурними традиціями, спільними фоновими знаннями, колективним досвідом і конвенційними формулами певної мовної спільноти.

З позицій когнітивної лінгвістики, за твердженням С. Жаботинської, С. Чугу, основні складники змісту тексту є лінгвокогнітивними утвореннями, зміст яких виокремлюється за допомогою концептуального аналізу [10; 11]. Саме такий підхід допомагає визначити характер метамовного ускладнення й допомогти знайти оптимальне перекладацьке рішення. Проте очевидно, що не всі мовні одиниці несуть концептуальне навантаження, а лише ті, які допускають процес функціонально-змістового збагачення (наприклад, ускладнення, розширення, уточнення та інших варіантів зміни стандартного значення слів) в певній смисловій системі.

Знаковим атрибутом культури є символ, який відіграє надважливу роль у всіх проявах людського суспільного життя, символічне відношення людини до світу є ширшим, аніж вербальна комунікація, адже символ формує цілісне бачення світу в єдності чуттєвих і раціональних сторін [12; 13]. Символи культури є невіддільною частиною перекладу художнього тексту, оскільки передають своєрідність і неповторність інобуття та сприяють задоволенню пізнавальних та естетичних потреб сприймаючої культури, бо саме через переклад, художній переклад зокрема, ідеали і цінності вихідної культури транслюються в контекст мови і культури перекладу.

Важливо також зазначити, що концепту властива варіативність образно-перцептивного аспекту. Отже, під час перекладу концепту перекладач повинен подолати культурні й ідеологічні розбіжності. Цю думку підтримує В. Нечипоренко, слушно зауважуючи, що перекладознавчий аналіз художнього світу спрямований на вивчення особливостей відтворення образної системи різних рівнів, наявних у художньому тексті [14].

Без інтегративного підходу, що передбачає творче і вдумливе поєднання різних способів перекладу тексту оригіналу та відтворення значень символів культури і культурно детермінованих реалій у перекладі, прагматичне наповнення художнього тексту буде втрачено.

Проаналізуємо смислове навантаження мовних одиниць, що мають культурно детерміновані значення, на прикладі уривку з прологу до художнього тексту путівника сучасного ірландського письменника П. Маккарті 'McCarthy's Bar. A Journey of Discovery in Ireland'.

***St Patrick's Day**, and **McCarthy's Bar** was heaving.*

...

*There's an excellent **P. McCarthy's** at the top of the main street in **Westport, County Mayo** ... I also like **Pete's Pub** in **Boston, Massachusetts**, full of **second-generation Irish postal workers** still*

*arguing about **JFK** and **Nixon**; or at least they were the day I spent the afternoon there…*

*I'd been lured here this time by the dread of spending another **St Patrick's night** in **the Home Counties of England.** Each **17 March** brings to a head the inability of **the English middle classes** to deal with **the Irish Problem**, in the sense that Ireland is a problem because it exists. This is when **the radio phone-ins**, and **the letter columns of local newspapers,** are taken over by **the Knights of St George, the League of Anti-European Loyalists,** and other assorted flag-fetishists and embittered headcases [MP, p. 3–4].*

Очевидно, що точний переклад вказаного текстового фрагмента можливий лише за умови наявності в перекладача системних і глибоких знань англійської і української мов, літератури, культури сучасної Великої Британії, Ірландії і Північної Ірландії, особливостей історичних подій і формування стереотипів, на які натякає автор.

Висновки. Вивчення особливостей відтворення змісту різножанрових текстів засобами іншої мови постійно перебуває в центрі наукових пошуків. Проте поняття релевантності, адекватності і еквівалентності перекладу не втрачають актуальності і потребують певних уточнень у контексті поглиблення розуміння сутності та особливостей відображення трансформаційних змін у процесі перекладу у межах когнітивно-інтерпретативної парадигми з акцентом на вивчення концептуального і прагматичного аспектів цільового і вихідного текстів у процесі перекладу.

Декодування культурної специфіки текстів зумовлене необхідністю адекватного і еквівалентного перекладу в межах релевантної варіативності певних значень задля збереження змісту в тексті перекладу. Очевидно, що тексти різних жанрів характеризуються різним ступенем насиченості культурно детермінованими лінгвістичними засобами, окрім того, аналіз засобів і способів реалізації різнопланових стратегій у дискурсі (передусім – номінативних і інтеракційних), які виявляються опосередковано в тексті як дискурсному продукті, свідчить про їхню пряму залежність від мовця, його культурно-соціальної ідентичності, що по-різному виявляється в загальному комунікативному контексті залежно від конкретної ситуації спілкування. Отже, у дискурсі реалізується діалектичний зв'язок універсальності комунікативного і специфіки особистісного параметрів, на перетині взаємодії яких виникає інтерпретація змісту повідомлення, зумовленого специфікою його лінгвальної реалізації в різних мовних спільнотах.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в уточненні методів і процедур аналізу задля розроблення комплексної методики вивчення культурно детермінованих лінгвістичних засобів, зокрема, через поєднання елементів методу перекладознавчого аналізу для виявлення способів відтворення змістової домінанти і вивчення формальних особливостей тексту, залучення методу концептуального аналізу для встановлення понятєвого і ціннісного складників культурного концепту та визначення його місця й ролі в системі авторських концептів. Окрім того, необхідно застосовувати лінгвістичні процедури контекстуального аналізу для вивчення особливостей реалізації значень лінгвістичних елементів з етнокультурною специфікою у різних контекстах. Подальшого висвітлення потребують також особливості об'єктивації культурно детермінованих концептів у компаративному аспекті художнього дискурсу через розширення меж лінгвокультурного і лінгвокогнітивного вимірів перекладознавчого аналізу.

Література:

1. Baker M. In Other Words : A Coursebook on Translation. 2-nd ed. Routledge, 2011. 352 p.
2. Newmark P. Approaches to translation. Oxford & New York : Pergamon Press, 1981. 200 p.
3. Venuti L. Retranslations. The Creation of Value. Translation Changes Everything. Theory and Practice. London & New York : Routledge, 2013. 271 p.
4. Doloughan F.J. Contemporary Narrative: Textual Production, Multimodality and Multiliteracies. London : Continuum, 2011. 168 p.
5. Pagan N.O. The Evolution of Literary Theory and the Literary Mind. Interdisciplinary Literary Studies. 2013. Vol. 15. No. 2. P. 157–179.
6. Shields K. Challenges and Possibilities for World Literature, Global Literature, and Translation. *Comparative Literature and Culture*. 2013. Vol. 15/7. P. 2–9. URL: http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol15/iss7/7 (Last accessed: 26.11.2018).
7. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 464 p.
8. Coulson S., Oakley T. Blending Basics. *Cognitive Linguistics.* 2000. Vol. 11 (3–4). P. 175–196.
9. Brandt P.A. Mental Spaces and Cognitive Semantics: a Critical Comment. *Journal of Pragmatics.* 2005. Vol. 37. P. 1578–1594.
10. Zhabotynska S. Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse*. 2018. No 17. P.118–140.
11. Chugu S. Cognitive Perspective of Meaning Interpretation in Translating Narrative Texts. *International Humanitarian University Herald. Philology.* Odessa. 2018. № 36. Vol. 2. P. 166–169.
12. Chugu S., Gladio S. Decoding intercultural diversity in translation. *Relevant Problems of Philology and Translation*. Khmelnitskyi, 2019. Issue 15. P. 85–89.
13. Herman D. Story Logic in Conversational and Literary Narratives. *Contemporary Narratology.* 2001. Vol. 9. No. 2. P. 130–137.
14. Nechyporenko V.O. Identities of Bilingual Authors. *Vcheni Zapysky V.I. Vernadsky Taurida National University. Philology. Social Communication*. 2019. V. 30 (69). No. 3. P. 60–64.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. McCarthy, P. McCarthy's Bar. A Journey of Discovery in Ireland. Hodder & Stoughton : SCEPTRE, 2000. 374 p.

Chugu S. Decoding cultural symbols in the interpretation translation model

Summary. The article discusses the challenges of literary text translation in the interpretative paradigm with the focus on the necessity to deepen scientific knowledge about modeling the procedural dimension of translation activity. It also outlines effective ways to ensure translation adequacy and equivalence via the use of a number of universal and variational translation techniques.

Modern translation studies put emphasis on the interpretation of conceptual, semiotic, and linguistic aspects of the world model, created in the literary text continuum. Grounding on recent findings, the author provides arguments to emphasize the importance of adequate verbal representation of unique ethno-cultural specificity of certain language community, that is determined by the categorization particularities, characteristic of the nation's world perception.

Conceptual and theoretical assumptions of current translation studies used within the multidisciplinary approach serve the foundation for the study of the text world model regarded as a special form of reflecting lingual and cultural features of a certain language community in the fiction

world, created by the narrator as its member. The article states, that scientific research, based on the understanding of the basic principles of the conceptual integration theory, proves the significance of semantic and pragmatic modification of the source text, highlighting the significance of translating its message into the target culture adequately.

The author claims that literary text translation challenges call for the use of interpretative translation algorithm, that encompasses and integrates a system of special translation strategies and techniques, aiming at representing the conceptual aspect of the literary text in an adequate way. Given the findings in the cognitive translation studies, major principles of conceptual integration theory are to be considered to ensure proper conveyance of the source text semantics and pragmatics.

Key words: interpretative translation model, literary text, conceptual perspective, conceptual integration theory, cultural symbol, translation strategy.

УДК 81'25
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.29

Шепель Ю. О.,
доктор філологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ А. ХУТОРЯНОМ НЕЕЛЕМЕНТАРНИХ (УСКЛАДНЕНИХ) СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ «ТАРАС БУЛЬБА» М. В. ГОГОЛЯ)

Анотація. Переклади з російської мови українською сьогодні є вкрай актуальними, адже пріоритетним у них є питання відображення українською мовою не лише змісту, ідеї, мегаобразу оригіналу, але й оптимальне відтворення різних мовних засобів. Складні синтаксичні конструкції в повісті «Тарас Бульба» М. Гоголя в перекладі А. Хуторяна не знайшли належного висвітлення у мовознавчій літературі з перекладу. Отак ця тема потребує детального розгляду на рівні компаративного аналізу складних синтаксичних засобів. Мета статті полягає у лінгвістичному аналізі складних синтаксичних конструкцій. Завдання, які ставить автор, – виявити структурні типи речень у повісті М. Гоголя та в перекладі А. Хуторяна; проаналізувати синтаксичну структуру речення; описати функцію складних речень в оригіналі та перекладі. Об'єктом опису є твір М. Гоголя «Тарас Бульба» та його переклад А. Хуторяном. Предметом розгляду стали складні синтаксичні конструкції. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній послідовно описані складні ускладнені речення різних структурних типів як першоджерела, так і тексту перекладу. Аналізуються синтаксеми як засіб відтворення повної характеристики того чи того предмета або ж явища, відображення деталей, надання йому особливої ваги та ін. Показано, що М. Гоголь використовує всі можливі синтаксичні структури, зокрема складні ускладнені речення. Різні форми ускладнення складних синтаксичних конструкцій репрезентують глибинність, почуттєвість, мислення письменника, розкривають особливості його ідіостилю. Адекватний переклад підкреслює творчу манеру письма як автора, так і самого перекладача.

Ключові слова: складні синтаксичні конструкції, речення, синтаксис, мовознавство, дієприслівник, дієприкметник, переклад, оригінал, синтаксичні одиниці, неелементарне речення, компаративістичний аналіз.

Постановка проблеми. Творча спадщина М. Гоголя не може не викликати інтересу. Перекладені твори будь-якого письменника, на мою думку, так чи так із часом стають частиною національної літератури та культури, сприяють її збагаченню й розвитку, а з іншого боку, завдяки перекладам значно поширюються літературні жанри й стилі, художні прийоми. Так сталося, що культурні та літературні взаємозв'язки між Україною та Росією стали діалогічними за своєю природою, але діалог культур дає право на участь у цих контактах широкого кола культурно-мовних угруповань і тому неможливий без перекладу, який представляє оригінальний текст по-новому, вводить його в іншу культурну систему, якій властиві дещо інші орієнтири та вектори розвитку. Переклад, як відомо, належить до сфери генетичних контактів, адже він підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Водночас художній переклад має природу as Janus like: він є продуктом міжлітературної комунікації, але водночас багато в чому зумовлює її. Переклад художній виконує дві основні функції: інформативну і творчу. Художня література як мистецтво ставить перед перекладачем певні вимоги: необхідно не тільки розповісти, про що говориться в першотворі, передати його зміст, а й відобразити особливість творчої манери письменника, його світогляд, знати життя країни, історію літератури, творчість автора загалом. Ще одна важлива умова, з якою стикається перекладач, – це розуміння того, у якому співвідношенні перебувають мови, знання їхніх особливостей.

Палітра творів М. Гоголя, як я зазначав у попередній статті (див. № 42 цього збірника), складна і незвичайна: вони мають відбитки виразної національно-історичної культури та ментальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повість «Тарас Бульба» справедливо називають українським героїчним епосом. Вона багата і цікава структурною будовою та мовними особливостями. Саме з огляду на це повість була обрана нами для аналізу.

Нині велика увага у мовознавстві приділяється дослідженню мовних особливостей та індивідуальних стилів письменників. Серед таких особливостей чи не найперше місце відводиться синтаксичним конструкціям як засобам художньої виразності (див., наприклад, А.П. Загнітко [4], І.Р. Вихованець [1], Н.В. Гуйванюк [2], М.У. Каранська [5], А.Т. Кващук [6], В.В. Коптілов [7–9] та інші).

Переклад складних синтаксичних одиниць близькоспоріднених мов потребує особливої уваги, адже ці синтаксичні засоби, будучи загальномовними, мають широкі стилістичні можливості (див.: [10]).

Переклади з російської мови сьогодні є актуальними, бо пріоритетними в них є питання викладу українською мовою не лише змісту, ідеї, мегаобразу оригіналу, але й оптимальне відтворення різних мовних засобів. Складні неелементарні синтаксичні конструкції в повісті «Тарас Бульба» М. Гоголя в перекладі А. Хуторяна не знайшли належного висвітлення у мовознавчій літературі. Отож ця тема потребує глибокого розгляду на рівні компаративного аналізу особливостей

складних синтаксичних засобів виразу авторської думки як форми ідіостилю письменника.

Мета статті полягає у лінгвістичному аналізі складних синтаксичних конструкцій. Завдання, які я вирішую в статті, – викрити структурні типи речень у повісті М. Гоголя та в тексті перекладу А. Хуторяна, проаналізувати синтаксичну структуру речення з боку перекладацького підходу.

Об'єктом аналізу обрано повість М. Гоголя «Тарас Бульба» [12] та його переклад українською мовою А. Хуторяном [13].

Предметом дослідження є складні синтаксичні конструкції.

Виклад основного матеріалу.

1. Щодо питання неелементарних (ускладнених) синтаксичних конструкцій

Для створення цілісної картини М. Гоголь як майстер художнього слова послугується всіма можливими синтаксичними конструкціями, зокрема й ускладненими складними реченнями різних типів.

Складні речення, що складаються із двох предикативних частин, поєднаних сурядним чи підрядним, сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком, називаємо елементарними складними реченнями. Проте частіше у Миколи Гоголя спостерігаємо складні речення, до складу яких входять три і більше предикативних частин, поєднаних сполучниковим та безсполучниковим зв'язком у найрізноманітніших комбінаціях. Таким реченням я надаю головне місце у системі складних речень автора.

У мовознавчій науці існують різні погляди на поняття ускладнення складного речення [див.: 3]. Більшість науковців сходиться на тому, що складними багатокомпонентними («багаточленними», «ускладненими») реченнями є речення з різними типами зв'язку, тобто речення, які складаються більше, ніж із двох предикативних одиниць. З певною долею умовності до складних багатокомпонентних конструкцій належить період (розгорнутий вислів, який чітко розпадається на дві частини, що характеризуються єдністю змісту і чіткою ритмо-інтонаційною організацією), а також різні способи чужого мовлення.

Н.В. Гуйванюк вважає, що поняття структурно-семантичного ускладнення складних речень є явищем суто синтаксичним і пов'язане воно передусім із ускладненням граматичних зв'язків між предикативними частинами складних речень, що призводить до видозміни їхньої структури [2, с. 16].

Під час кваліфікації складних ускладнених речень науковці послуговуються різними критеріями, проте основним називають кількісний (три і більше предикативних одиниць) [11]. Більш вагомими є, звичайно, ознаки структурно-граматичного характеру синтаксичного зв'язку (однотипний і не однотипний зв'язок) між частинами, їхня структурно-семантична однорідність і неоднорідність, рівень семантичної розчленованості компонентів складної конструкції, загальна структурна схема речення.

Однак, варто наголосити, що у описі критеріїв для окремих типів складних синтаксичних конструкцій немає чіткості, як немає чіткого розуміння принципів ускладнення структури складного речення. Дехто з мовознавців вважає, що структурно-семантичне ускладнення, хоча й означає розвиток структури того чи того типу складного речення, проте не призводить до появи абсолютно нових семантично-синтаксичних зв'язків та відношень [3; 6; 10; 11].

З такою позицією не погоджується К.Ф. Шульжук, вважаючи, що складне неелементарне речення має ознаки складного речення мінімальної будови і, будучи складнішим утворенням, має такі ознаки, які відсутні в складному неелементарному реченні: мінімум два сполучні засоби; різні види підрядного зв'язку; багато з них їх можна ускладнити новими предикативними одиницями; переважна частина цих речень має багатомірну структуру, зовнішні та внутрішні рівні членування; семантична структура таких конструкцій складніша, ніж у елементарних складних реченнях, що пов'язане з ієрархічним відношенням [11, с. 216].

На думку Н.В. Гуйванюк, структуру ускладнених складних речень формують такі фактори:

– протиставлення сполучникового та безсполучникового зв'язку, кожен з яких має свою специфіку для передачі диференційованих чи недиференційованих (при безсполучниковому зв'язку) відношень, поєднання сполучникового та безсполучникового зв'язку є одним з основних критеріїв структурно-семантичного ускладнення складного речення;

– протиставлення сполучникового сурядного та підрядного зв'язку як граматично рівноправного та граматично підпорядкованого; на основі сурядного та підрядного зв'язку з'являються не однопланові (внутрішньо диференційовані) відношення;

– протиставлення відкритості \/ закритості структури в межах складносурядних та складних безсполучникових речень; відкриті структури становлять відкритий ряд предикативних одиниць, а закриті структури виявляють взаємозалежністю двох предикативних частин та різних семантико-синтаксичних відношень;

– протиставлення однотипності \/ різнотипності семантико-синтаксичних відношень за відкритої структури; ускладненими будуть складносурядні речення відкритої структури з різнотипними відношеннями; однотипність синтаксичного зв'язку і семантичних відношень, що передаються складними реченнями, не порушуючи їхньої елементарності, не ускладнює їх ані з боку структури, ані з боку семантики [2].

Залежно від характеру сполучних засобів на зовнішньому та внутрішньому рівнях членування виокремлюються шість основних комбінацій синтаксичних зв'язків, які охоплюють усі типи складних сполучникових багатокомпонентних речень: підрядний – сурядний; сурядний – підрядний; підрядний – підрядний; сурядний – сурядний; підрядний – підрядний, сурядний; сурядний – підрядний, сурядний.

Найбільш повною, як на мене, є кваліфікація складних речень ускладненої структури, яка була запропонована А.Г. Кващуком [6]. Враховуючи названі критерії формування ускладнених складних речень та беручи до уваги те, що граматична специфіка будь-якого складного речення виникає в наслідок складної взаємодії структурних одиниць, науковець називає такі типи:

1) складні речення з безсполучниковим однотипним і сполучниковим сурядним зв'язком;

2) складні речення з безсполучниковим (однотипним і різнотипним) і сполучниковим підрядним зв'язком;

3) складні речення з сурядним і різнотипним безсполучниковим зв'язком;

4) складні речення з сурядним і підрядним зв'язком;

5) складні речення з сполучниковим і безсполучниковим зв'язком мішаного типу.

Отож, підсумуємо: ускладнене складне речення — це окремий тип синтаксичних одиниць,у відведене яком проміжне

місце серед складних речень і надфразовою єдністю. Таке речення у художньому творі естетично цілеспрямоване. Під естетизацією загальномовних елементів розуміється стилістичне оновлення речення завдяки розвитку в ньому додаткових відтінків у певному контексті й ситуації мовлення.

2. Особливості перекладу неелементарних (ускладнених) синтаксичних конструкцій

Розглянемо ***речення першого типу*** в оригіналі та перекладі.

рос. *Теперь стоят везде крепости и замки; из неметчины приехали французские инженеры, а потому по дорогах везут много кирпичу и камней* [12, с. 316.];

укр. *Тепер будують скрізь фортеці й замки; з Німеччини приїхали французькі інженери, а тому по дорогах везуть багато цегли й каміння* [13, с. 112].

Поєднуючись в одному реченні, складні безсполучникові й складносурядні речення використовуються письменником і перекладачем для синхронного зображення низки послідовних дій. Проте ця послідовність типу речень може мати у першоджерелі й у тексті перекладу іншу функціональну дію, пор.:

рос. *Все лицо было смугло, изнурено недугом; широкие скулы выступали сильно над опавшими под ними щеками; узкие очи подымались дугообразным разрезом к верху, и чем больше он всматривался в черты ее, тем более находил в них что-то знакомое* [12, с. 263];

укр. *Все обличчя її було смагляве, змарніле від недуги; широкі вилиці уже виступали над опалими під ними щоками; вузькі очі підіймалися дугастим розрізом догори, і що більше він вдивлявся в риси її, то більше впізнавав в них щось знайоме* [13, с. 63].

рос. *Уже кони, чуя рассвет, все полегли на траву и перестали есть; верхние листья верб начали лепетать, и мало-помалу лепечущая струя спустилась по ним до самого низа* [12, с. 233];

рос. *У ворот одного дома сидела старуха, и нельзя сказать, заснула ли она, умерла или просто позабылась: по крайней мере, она уже не слышала и не видела ничего и, опустив голову на грудь, сидела недвижимо на одном и том же месте* [12, с. 272];

укр. *Уже коні, чуючи світанок, всі полягли на траву й перестали їсти; верхнє листя верб почало шелестіти , і помалу лепетливий струмок спустився по ньому до самого низу* [13, с. 34];

укр. *Коло воріт одного дому сиділа жінка, і не можна було сказати, чи заснула вона. Чи вмерла, а чи просто знепритомніла: принаймні вона вже не чула й не бачила нічого і, опустивши голову на груди, сиділа нерухомо все на одному місці* [13, с. 70].

Такий тип речень частіше, аніж інші, використовують для змалювання зовнішності героя або його обличчя, що відіграє велику роль під час опису рис характеру того чи того персонажу (у цьому випадку — лице татарки). Використання таких речень робить опис повноцінним, а в деталях – образним. Важливим чинником для оцінки ролі речень першого типу в побудові тканини художнього твору є врахування кількісних показників поширеності використовуваних у них відокремлених компонентів, зокрема дієприслівникових, дієприкметникових та порівняльних зворотів, уточнювальних та однорідних членів речення. Зазначу, що кількість таких синтаксичних одиниць у М. Гоголя і А. Хуторяна є нечисленною.

Дієприслівниковий зворот виконує у реченні функцію адвербіально-якісної ознаки дії. Дієприслівники ж не відокремлюють зворот, а увиразнюють ознаку – присудок основного речення, помірно, лінійно його ускладнюючи.

Периферійну позицію мають у М. Гоголя і А. Хуторяна речення першого типу з порівняльним зворотом:

рос. *По небу, из голуба-темному, как будто исполинскою кистью, наляпены были широкие полосы из розового золота; изредка белели клоками легкие и прозрачные облака, и самый свежий, обольстительный, как морские волны, ветерок едва колыхался по верхушкам травы и чуть дотрагивался до щек* [12, с. 240];

укр. *По небу, блакитнувато-темному, наче велетенським пензлем, наляпані були широкі смуги з рожевого золота; зрідка біліли клаптями легкі й прозорі хмарки, і найсвіжіший, чарівний, як морські хвилі, вітерець тихо гойдався на верхівках трави і ледве торкався щік* [13, с. 40].

Переважно вони використовуються для зображення довкілля.

Речення другого типу (з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком) словесно об'ємні, предикативні речення в них – це речення щонайрізноманітнішої побудови – двоскладні й односкладні, поширені й непоширені, повні й неповні, ускладнені відокремленими компонентами й неускладнені; за виконуваною комунікативною функцією це здебільшого розповідні речення. Найуживаніші серед них у своїй структурі не мають ускладнювальних компонентів, пор.:

рос. *Все занимало их: разгульные обычаи Сечи и немногосложная управа и законы, которые казались им иногда даже слишком строгими среди такой своевольной республики* [12, с. 246];

укр. *Все цікавило їх: розгульні звичаї Січі й нескладна управа та закони, що здавалися їм іноді занадто суворими в такій свавільній республіці* [13, с. 46];

рос. *Винные шинки были разбиты; мед, горелка и пиво забирались просто без денег шинкари были уже рады и тому, что сами остались целы* [12, с. 250];

укр. *Горілчані шинки всі були розбиті: мед, горілку й пиво забирали просто без грошей; шинкарі були вже раді й тому, що самі залишилися цілі* [13, с. 50];

рос. *Площадь, на которой долженствовала проводиться казнь, нетрудно было отыскать: народ валил туда со всех сторон* [12, с. 234];

укр. *Майдан, де мала відбуватися кара, не важко було розшукати: народ сунув туди з усіх боків* [13, с. 119].

Значну кількість у повісті й тексті перекладу становлять речення другого типу з однорідними членами. Ми зафіксували цікаву комбінацію, якою послуговуються і автор, і перекладач: використання водночас двох рядів однорідних членів – додатків і неузгоджених означень. Такі конструкції тяжіють до компетенції стилістичної семантики. Значення їхнє в тім, що вони додають розповіді детально-описового характеру, наприклад:

рос. *Не было ремесла, которого бы не знал козак: накурить вина, снарядить темгу, намолоть пороху, справит кузнецкую, слесарную работу и, в прибавку к тому, пить и бражничать, как только может один русский, все это было ему по плечу* [12, с. 230];

укр. *Не було ремесла, якого б не знав козак: накурити горілки, злагодити воза, намолоти пороху, справити ковальську,*

слюсарську роботу, і, на додачу до того, гуляти на пропале, пити й бешкетувати, як тільки зможе один руський, – все це було йому до снаги [13, с. 31].

З метою передати енергію трагічного руху в першоджерелі і у перекладі використані однорідні присудки:

рос. *И польстился корыстью Бородатый: нагнулся, чтобы снять с него дорогие доспехи, вынул уже турецкий нож в оправе из самоцветных каменьев, отвязал от пояса черенок с червонцами, снял с груди сумку с тонким бельем, дорогим серебром и девическою кудрею, сохранно сберегавшуюся на память* [13, с. 289];

укр. *І поласився на здобня Бородатий: нагнувся, щоб зняти з нього дорогу зброю, вийняв уже турецький ніж в оправі є самоцвітного каміння, відв'язав від пояса гаман з червінцями, зняв з грудей сумку з тонкою білизною, дорогим сріблом і дівочим кучериком, що обайливо зберігся на спомин* [13, с. 86].

Такі синтаксично однорідні присудки значно впливають на семантичну й граматичну структуру простого речення, увиразнюючи її, пор.:

рос. *Он не хотел бы слышать рыданий и сокрушений слабой матери или безумных воплей супруги, исторгающей волосы и бьющей себя в белые груди; хотел бы он теперь увидеть твердого мужа, который бы разумным словом освежил его и утешил при кончине* [12, с. 327];

укр. *Він не хотів би чути ридань та жалів слабкої матері чи несамовитого голосіння дружини, що рве на собі волосся та б'є себе в білі груди; хотів би він тепер побачити твердого мужа, який би розумним слово освіжив його і втішив при скоманні* [13, с. 121].

Ускладнення структури складних речень другого типу однорідними додатками є багатоплановим і різноструктурним синтаксичним явищем, але, як бачимо, М. Гоголь використовував такі конструкції з метою передати внутрішній стану персонажу. Перекладач не руйнує створеної автором картини, зберігаючи структуру речення, не порушує тканини художнього твору.

Часто в оригіналі зустрічаємо синтаксеми іншого типу, для яких характерними є ускладнення дієприслівниковим зворотом, фразеологізми народнопоетичного характеру.

рос. *Пришедши к возам, он совершенно позабыл, зачем пришел: поднес руку ко лбу и долго тер его, стараясь припомнить, что ему нужно делать* [12, с. 266];

укр. *Прийшовши до возів, він зовсім забув, чого прийшов: підніс руку до лоба й довго тер його, намагаючись пригадати, що йому треба робити* [13, с. 65].

Значну групу у творі М. Гоголя утворюють речення з безсполучниковим підрядним зв'язком, до складу яких уведено порівняльний зворот. Вони мають експресивно-емоційне забарвлення і є засобом підсилення увиразнення думки автора. А. Хуторян зберігає в перекладі таку синтаксичну конструкцію:

рос. *Все, что смутно и сонно было на душе у козаков, вмиг слетело; сердца их встрепенулись, как птицы* [12, с. 239];

укр. *Все, що смутного й сонного було на душі в козаків, вмить злетіло; серця їх стрепенулись, як птахи* [13, с. 39];

рос. *Если козак проворовался, украл какую-нибудь безделицу, это считалось уже поношением всему козачеству: его, как бесчестного, привязывали к позорному столбу и клали возле него дубину, которою всякий проходящий обязан был нанести ему удар, пока таким образом не забивали его насмерть* [12, с. 246];

укр. *Коли козак прокрався, потяг яку-небудь дрібничку, це вважалося вже ганьбою для всього козацтва: його, як безчесного, прив'язували до ганебного стовпа і клали коло нього кия, яким кожен, хто проходив, мусив ударити його, аж поки таким способом не забивали його на смерть* [13, с. 46].

рос. *Но не на костер глядел Тарас, не об огне он думал, которым собирались жечь его, глядел он, сердечній, в ту сторону, где отстреливались козаки: ему с высоты все было видно, как на ладони* [12, с. 331];

укр. *Та не на багаття дивився Тарас, не про вогонь від думав, яким збиралися палити його; дивився він, сердешний, у той бік, де відстрілювались козаки: йому з висоти було все видно, як на долоні* [13, с. 125].

Реченням такого типу (особливо патріотичного спрямування) мають оцінний характер. Перекладач добре відтворює дух любові до рідної землі, повністю зберігає структуру синтаксеми.

Іноді в першоджерелі зустрічаємо неелементарні складні речення другого типу з таким ускладненням, як уточнення.

рос. *Сечь не любила затруднять себя военными упражнениями и терять время; юношество воспитывалось и образовывалось в ней одним опытом, в самом тылу битв, которые оттого были почти беспрерывны* [12, с. 224];

укр. *Січ не любила завантажувати себе військовими вправами й гаяти час; юнацтво виховувалося ц освічувалося в ній самим досвідом, в самому розпалі битв, які через це майже не припинялися* [13, с. 44].

У такий спосіб і автор, і перекладач намагаються викликати у свідомості читачів асоціації з певним часом, сприяти кращому сприйняттю зображуваної картини.

Значно менше в повісті й у тексті перекладу складних синтаксичних конструкцій, де реченнєві частини семантично й синтаксично з'єднуються між собою сурядними сполучниками і різнотипним безсполучниковим зв'язком.

рос. *Все высыпали на вал, и предстала пред козаками живая картина: польские витязи один другого красивей, стояли на валу* [12, с. 285];

укр. *Всі висипали на вал, і встала перед козаками жива картина: польські витязі, один за одного кращий, стояли на валу* [13, с. 83].

Їхнім уведенням у текст досягається ефект нерозривності компонентів, необхідних у художньому полотні для змалювання екстранеординарних подій.

Досить часто такі речення мають ускладнення – відокремлену поширену обставину, виражену дієприслівниковим зворотом.

рос. *Не к добру повела корысть козака: отскочила могучая голова, и упал обезглавленный труп, далеко вокруг оросивши землю* [12, с. 289];

укр. *Не до добра повела корисливість козака: відскочила могутня голова, і впав обезглавлений труп, далеко кругом зросивши землю* [13, с. 86].

Отак, дієприслівниковий зворот має градаційний ефект, головна функція якого, привернути увагу до зображуваного, виявкравити, надати йому рельєфності. Іноді автор розширює межі складної конструкції додавши до звороту ще й однорідні члени речення.

рос. *Наконец, и сам подошел он к одному из возов ,влез на него и лег на спину, подложивши себе под голову сложение*

назад руки, но не мог заснуть т долго глядел на небо: оно все было открыто пере ним; чисто и прозрачно было в воздухе [12, с. 264];

укр. *Нарешті, і сам підійшов до одного з возів, виліз на нього і ліг горолиць, підклавши собі під голову закладені назад руки; але не міг заснути й довго дивився на небо: воно все було відкрите перед ним; чисто й прозоро було в повітрі* [13, с. 63].

Перекладач зберігає мовну тканину такої синтаксичної конструкції, концентруючи таким чином увагу на виконуваних діях.

За своєю синтаксичною конструкцією бувають такі тексти, в яких одні частини складного речення з'єднуються сурядними сполучниками, а інший підрядними сполучниками та сполучними словами. Такі синтаксичні конструкції називають складними реченнями з сурядністю і підрядністю. Компоненти у такому реченні можуть бути різноманітні. Комбінації з різних компонентів у складних реченнях з сурядністю і підрядністю можуть бути найрізноманітнішими але можна звести до основних (за А.Г. Кващуком): 1) складні ускладнені речення, в яких кожне з простих речень, з'єднане сурядним сполучником, має при собі одне підрядне речення; 2) складні ускладнені речення в яких одне просте має підрядні з послідовною підрядністю; 3) складні ускладнені речення, в яких одне з простих, з'єднуваних сурядним зв'язком має при собі кілька однорідних підрядних.

Розглянемо перший тип синтаксичних конструкцій з сурядністю і підрядністю

рос. *Иногда ночное небо в разных местах освещалось дальнем заревом от выжигаемого по лучам и рекам сухого тростника, и темная вереница лебедей, летевших на север, вдруг освещалась серебряно – розовым светом, и тогда казалось, что красные платки летали по темному небу* [12, с. 240].

У цьому реченні сполучником сурядності і поєднано в одне ціле три сурядних речення з їх складнопідрядним. Підрядне речення стосується тільки третього сурядного речення – головного для нього. Їхнім введенням у текст досягається ефект нерозривності компонентів, необхідних у художньому полотні для змалювання пейзажних картин.

Укр. *Іноді нічне небо в різних місцях освітлювалось далекою загравою від випалюваного по лучах та річках сухого очерету, і темний ключ лебедів, Що летіли на північ, раптом освітлювався срібно – рожевим світлом, і тоді здавалося, що червоні хустки летіли по темному небі* [13, с. 41].

Таких речень у повісті «Тарас Бульба» й у тексті перекладу чи не найбільше. Часто письменник у таких синтаксичних конструкціях з метою увиразнення мовлення використовує різні типи відокремлення. Так, в одному складному реченні М. Гоголь може вживатися як дієприкметниковий, так і дієприслівниковий звороти. Головна їхня функція – це точне визначення обставин основної дії .

рос. *Они прискакали к небольшой речке, называвшейся Татаркой, впадающей в Днепр, кинулись в воду с конями своими и долго плыли по не, чтобы скрыть след свой, и тогда уже выбравшись на берег, они продолжали далее путь* [12, с. 241].

У перекладі А. Хуторян замінює один із зворотів речення з підрядним означальним. Така взаємозамінюваність не змінює семантичної структури тексту, пор.:

укр. *Вони примчалися до невеликої річки, званої Татаркою , що вливається в Дніпро,кинулись у воду з кіньми своїми і довго пливли нею, щоб приховати свій слід, і тоді вже, вибравшись на берег, вони їхали далі* [13, с. 41].

У межах аналізованих речень особливою частиною вживання характеризуються ті, де частини речення з'єднані протиставними сполучниками сурядності. Розглянемо їх:

рос. *Хотя и не было тут науки, на которой пробуется козак, но они стали уже заметны между другими молодыми прямою удалью и удачливостью во всем* [12, с. 241];

укр. *Хоч і не було тут науки, на якій випробовується козак, але вони вже стали помітними серед інших молодих щирою відвагою та тим, що їм щастило* [13, с. 46];

рос. *Не успел хорунжий ухватить за губ атаманскую голову, чтобы привязать ее к седлу, а уж был тут суровый мститель* [12, с. 289];

укр. *Не встиг хорунжий схопити за губа отаманську голову, щоб прив'язати її до сідла, а вже був тут суровий месник* [13, с. 86];

рос. *Заметно было, что он хотел что-то сказать, но наговорил такую дрянь, что Тарас ничего не понял* [12, с. 319];

укр. *Помітно було, що він хотів щось сказати, але наговорив таких дурниць, що Тарас нічого не зрозумів* [13, с. 115];

рос. *Тарас увидел свою неосторожность,* но *упрямство и досада помешали ему подумать о том, как бы исправить ее* [12, с. 323];

укр. *Тарас побачив свою необережність, але впертість та досада перешкодили йому подумати по те, як би виправити її* [13, с. 117].

У російській інтерпретації смислові зв'язки протиставлення зберігаються. Такі речення із зіставно-протиставними і власне протиставними відношеннями у художньому мовленні стилістично виразні.

В оригіналі зафіксовано також складні ускладнені речення, де одна з підрядних частин виступає як головна по відношенню до наступної підрядної. Тому підрядну частину, яка безпосередньо зв'язується з головною, називаємо підрядною частиною першого ступеня; підрядну частину, залежну від підрядної першого ступеня, називаємо підрядною частиною другого ступеня. В такій конструкції зберігаються сурядні єднальні відношення між складними частинами.

рос. *И такие поминки по Остапе отправлял он в каждом селении, пока польское правительство не увидело, что поступки Тараса были побольше, чем обыкновенное розбойничество, и тому же самому Потоцкому поручено было с пятью полками поймать непременно Тараса* [12, с. 330].

Перекладаючи такі речення, А. Хуторян намагається не видозмінювати структуру синтаксичної конструкції:

укр. *І такі поминки по Остапові справляв він у кожному селищі, поки польський уряд не побачив, що вчинки Тарасові були щось більше, ніж звичайне розбишацтво і тому ж таки Потоцькому доручено було з п'ятьма полками піймати неодмінно Тараса* [13, с. 124].

Інколи письменник використовує такі речення з метою визначити час, що супроводжує дії того чи того героя твору, його поведінку у певній ситуації. Часто такі речення М. Гоголь ускладнює відокремленням непоширеного означення і порівняльного звороту. У реченні такі компоненти подано поряд, вони посилюють художню експресію, що слугує для більш колоритного опису образу персонажа:

рос. *На одной из них сидел высокий Янкель, и длинные курчавые пейсики его развивались из-под жидовского яломка по*

мере того, как он подпрыгивал на лошади, длинный, как верста, поставленная на дороге [12, с. 316];

укр. *На одній із них сидів довготелесий Янкель, і довгі кучеряві пейсики його маяли з-під жидівської ярмулки кожного разу, як він підстрибував на коні, високий, як верства поставлена при дорозі* [13, с. 112].

Таке змістове спрямування втілюється і в реченнях з іншою стилістичною метою – детальним описом інтер'єру. Використання складних неелементарних речень із сурядним і підрядним зв'язком має кілька однорідних підрядних. Головна частина передає повністю закінчену інформацію. Підрядні частини доповнюють, уточнюють міркування головного героя. Саме вони, ці підрядні частини, надають висловленню художнього забарвлення. Через таке уточнення інформація, що передана головною частиною, стає елементом художнього зображення:

рос. *Вспомнил он, что велика власть слабой женщины, что многих сильных погубила она, что податлива этой стороны природа Андрея; и стоял он долго как вкопанный на одном и том же месте* [12, с. 284]. Російська інтерпретація збігається із структурою цього речення.

укр. *Згадав він, що велика влада у слабкої жінки, що багато дужих занапастила вона, що податлива в цьому влада Андрійова; і стояв він довго, на одному і тому місці* [13, с. 81].

Особливим явищем у повісті є складні конструкції згаданого типу з досить своєрідним ускладненням – відокремленим неузгодженим означенням, головна функція якого – виразніше відтворити характер персонажу у розвитку.

рос. *Он редко предводительствовал другими в дерзких предприятиях – обобрать чужой сад или огород, но зато он был всегда одним из первых, приходивших под знамена предприимчивого бурсака, и никогда, ни в каком случае, не выдавал своих товарищей* [12, с. 236].

А. Хуторян чітко відтворює структуру цього речення в перекладі:

укр. *Він рідко верховодив іншими у зухвалих витівках – обнести чужий садок чи город, та зате він був завжди одним із перших, що підходили під прапор заповзятливого бурсака, і ніколи, ні в якому разі, не виказував своїх товаришів* [13, с. 37].

Висновки. Отже, усі наведені різновиди ускладнених складних речень – це явище особливе в синтаксичній будові будь-якої мови; у формах таких складних речень реалізуються глибинні, найрозгалуженіші вияви мислення, почуттєвість, виражається письменницька чи найбільш розгорнутою й водночас компактною інтонаційною оригінальністю.

Поєднуючись в одному реченні, складні безсполучникові й складносурядні речення використовуються письменником і перекладачем для синхронного зображення низки послідовних дій. Проте цей послідовний тип речень має у першоджерелі й тексті перекладу іншу функціональну дію. Значну кількість у повісті й перекладі становлять речення з однорідними членами. Перекладач використовує водночас два ряди однорідних членів – додатків і неузгоджених означень, оскільки вони додають розповіді детально-описового характеру.

З метою передати енергію трагічного руху в першоджерелі та в перекладі зберігаються однорідні присудки, що впливає на семантичну й граматичну структуру простого речення, увиразнюючи її.

Речення з безсполучниковим підрядним зв'язком, до складу яких уведено порівняльний зворот, збережені в тексті перекладу й мають експресивно-емоційне забарвлення і є засобом підсилення увиразнення думки автора.

Перекладач зберігає також експресію, створювану загальномовними одиницями. Іноді в першоджерелі зустрічаємо неелементарні складні речення другого типу з таким ускладненням, як уточнення. У такий спосіб і автор, і перекладач намагаються викликати у свідомості читачів асоціації з певною епохою, сприяти кращому сприйняттю зображуваної картини.

Використання складних неелементарних речень із сурядним і підрядним зв'язком, які мають кілька однорідних підрядних, у тексті перекладу доповнюють, уточнюють міркування головного героя. Саме вони, ці підрядні частини, надають висловленню художнього забарвлення. Завдяки такому уточненню інформація, передана головною частиною, стає елементом художнього зображення.

Отже, перекладацькі трансформації складних синтаксичних конструкцій, використовувані перекладачем, не спотворили авторський текст, зберегли його форму й зміст.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в більш ґрунтовному аналізі перекладу з російської мови українською складносурядних і складнопідрядних речень та визначення збереження їхньої функційної та прагматичної функцій у тестах перекладу.

Література:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Гуйванюк Н.В. Складні ускладненні речення: Теоретично-практичний блок. Чернівці : Рута. 2003. 145 с.
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Вища школа, 1972. 406 с.
4. Загнітко А.П. Сучасна літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення. Донецьк : Вид-во ДОНДУ. 1994. 204 с.
5. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
6. Кващук А.Т. Синтаксис складного речення. Київ : Радянська школа, 1986. 109 с.
7. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : КДУ. 1971. 132 с.
8. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 215 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Київ : Вища школа, 1982. 168 с.
10. Ктитарова Н.К. Теорія перекладу : навч. посібник. Дніпродзержинськ, 2008. 224 с.
11. Шульжук К.Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові. Київ : Наукова думка, 1986. 224 с.
12. Гоголь Н.В. Избранное. Москва : Просвещение. 1986. 397 с.
13. Тарас Бульба: Повість / пер. А. Хуторяна. Київ : Дніпро. 1984. 93 с.

Shepel Yu. Translation's features of non-elementary (complicated) syntactic constructions by A. Khutoryan (based on the novel "Taras Bulba" by N.V. Hogol)

Summary. Translations from Russian into Ukrainian are very relevant today, as they have priority issues of reflection in the Ukrainian language not only of the content, ideas, mega images of the original, but also the optimal reproduction of various language tools. Complex syntactic constructions in the "Taras Bulba" story by N. Hogol, translated by A. Khutoryan, did not find proper coverage in the linguistic literature on translation. In this regard, this topic requires detailed consideration at the level of comparative analysis

of complex syntactic constructions. The purpose of the article is to analyze linguistically complex complex syntactic constructions. The author's task is to describe the structural types of complex complicated sentences in the story of N. Hogol and in A. Khutoryan's translation; analyze the syntactic structure of sentences; describe the function of such complex sentences in the original and in translation. The object of the description is Gogol's work Taras Bulba and its translation by A. Khutoryan. Complex syntactic constructions have been the subject of consideration. The scientific novelty of the article is that it consistently describes complex complicated sentences of various structural types of both the original source and the text. Syntaxes are analyzed as a means of reconstructing the full characteristic of an object or phenomenon, reflecting details, giving it special meaning, etc. It is shown that Gogol uses all possible syntactic structures, in particular complex complicated sentences. Various forms of complication of complex syntactic constructions represent the depth, sensuality, thinking of the writer, reveal the features of his idiostyle. Adequate translation emphasizes the creative style of writing both by the author and the translator.

Key words: complex syntactic constructions, sentences, syntax, linguistics, participle, participle, translation, original, syntactic units, non-elementary sentences, comparative analysis.

УДК 811.11'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.30

Шишко А. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Луканська Г. А.,
старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
адміністрування та мовної підготовки
Кременчуцького інституту ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Кожна мова – це глибоко самобутнє і специфічне явище, їй властиві свої особливості, що вирізняють та ідентифікують її з-поміж інших мов. Вона є першоелементом літератури, засобом образного відтворення предметів, явищ, змістовної форми та характеризується образністю, емоційністю, експресивністю, подекуди лаконічністю. Кожний художній твір являє собою певну концептосферу, що і створює відповідний художній світ засобами мови.

Напрям дослідження визначено розумінням того, що основним завданням перекладача будь-якого тексту, зокрема й художнього, полягає в досягненні семантичної еквівалентності та усвідомленні факту, що проблема перекладацьких трансформацій узагалі й граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною, оскільки постійні зміни, що відбуваються в мові оригіналу та перекладу та відображаються безпосередньо на визначенні засобів відтворення, вимагають постійної уваги та ретельного вивчення, маючи на меті підвищення рівня професійної компетентності та досягнення максимально якісного перекладу.

Метою роботи є виявлення особливостей і закономірностей використання граматичних трансформацій у процесі перекладу художнього твору з англійської на українську мову на матеріалі роману Сомерсета Моема «Розмальована вуаль». Об'єктом дослідження є граматичні трансформації, його предметом – особливості та принципи їх використання під час передачі художнього тексту українською мовою з урахуванням її сучасних тенденцій.

Трансформації, що стосуються граматичної структури висловлювання, використовуються переважно на рівні компонентної еквівалентності. В результаті проведеного дослідження визначено частоту застосування основних перекладацьких прийомів, а саме – додавання, перестановки, вилучення, заміни, комплексної трансформації. Встановлено, що на обсяг цих перетворень можуть впливати різні суб'єктивні та об'єктивні причини та фактори, в основі яких, головним чином, лежить принцип подібності та відмінності двох мов. Однак їхня мета залишається єдиною – подолання граматичного буквалізму.

Ключові слова: художній текст, концептосфера, перекладацька трансформація, заміна, перестановка, вилучення, додавання, комплексна трансформація.

Постановка проблеми. Художній переклад є однією з найбільш ефективних форм міжкультурної комунікації іншомовного автора та читача, способом передачі його творчих ідей за допомогою мовно-психологічних засобів. Будь-який художній твір – це певна концептосфера, яка створює відповідний художній світ. Побутує думка, що концептосфера – це сукупність концептів, з яких, як із музичного полотна, складається світогляд носія мови [3]. Тому надзвичайно важливим є пошук нових граней культури перекладу художнього твору, оскільки перед перекладачем у цьому випадку стоїть подвійна відповідальність і перед автором, і перед читачем за достовірність та якість перекладу тексту оригіналу. Основним завданням у процесі роботи з художнім текстом є відтворення індивідуальної своєрідності першоджерела, що виявляється переважно в лексичній системі та семантично значущих граматичних категоріях мови оригіналу. Необхідність передачі граматичних значень у перекладі залежить від їхньої функції та комунікативної значущості, а робота з подолання мовного релятивізму у процесі перекладу може бути продовжена на матеріалі інших лексичних одиниць і граматичних категорій.

Однак у процесі перекладу художнього твору з англійської мови на українську є висока ймовірність виникнення низки труднощів, що зумовлені численними розбіжностями, які пояснюються перш за все належністю двох мов до різних груп і, відповідно, існуванням у них відмінних граматичних категорій, наприклад артиклів, герундія, інфінітивних і дієприкметникових комплексів, абсолютних номінативних конструкцій, категорії числа, форм пасивної конструкції тощо. Тому саме необхідність подолання бар'єра відмінностей у мові оригіналу та мові перекладу, досягнення адекватності та максимальної достовірності і зумовлює потребу застосування перекладацьких трансформацій, зокрема граматичних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів художнього перекладу займалося багато мовознавців, зокрема Н. Гришкова, І. Живицька, А. Мартинюк, В. Маслова, Г. Сокаль, І. Фісак, М. Шишков, Л. Ярова та інші. Проблеми перекладацьких трансформацій, у свою чергу, розглядалися в численних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, а саме: В. Карабана, В. Коптілова, І. Корунця, А. Мамрака, Л. Бархударова, Л. Латишева, В. Комісарова, А. Швейцера, Є. Бреуса, Я Рецкера, Т. Левицької та багатьох інших. Однак проблема перекладацьких трансформацій узагалі та граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною, оскільки трансформації на будь-якому рівні є невіддільною частиною перекладацької діяльності і будь-який професійно виконаний художній переклад включає в себе ті чи інші види перетворень, особливості та доцільність яких потребує постійного дослідження з метою подальшого вдосконалення рівня перекладацької компетентності.

Метою статті є спроба визначити, за допомогою яких перекладацьких трансформацій та їхніх необхідних комбінацій

перекладачеві вдається максимально відтворити іншомовний текст, враховуючи принцип подібності та відмінності двох мов на граматичному рівні, та досягти найвищого ступеня адекватності під час перекладу художнього тексту засобами української мови. Для виокремлення особливостей і закономірностей використання граматичних трансформацій у процесі перекладу з англійської мови на рідну з урахуванням основних тенденцій і напрямів сучасної української мови на цьому етапі її розвитку дослідження проведено на основі роману Сомерсета Моема «Розмальована вуаль».

Виклад основного матеріалу. Є декілька визначень поняття граматичної трансформації, в основу яких покладено різні підходи та принципи, що побутують у сучасному вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві. Наприклад, В. Комісаров називає граматичні трансформації (або заміни) способом перекладу, за якого граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням [5]. А. Швейцер визначає граматичні трансформації як такі, за яких перетворюється формальна структура висловлювання і залишається незмінним набір сем [10]. Отже, враховуючи вищезазначені та інші проаналізовані визначення, можна стверджувати, що під граматичною перекладацькою трансформацією розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення в перекладі, що застосовується з метою уникнення граматичного буквалізму, завдяки чому переклад адаптується до норм мови перекладу та стає адекватним.

Будь-яка перекладацька трансформація є мотивованою і зумовленою низкою причин і потреб. У процесі дослідження виявлено, що часом думки спеціалістів щодо мотивів використання перекладацьких трансформацій різняться. Наприклад, Л. Латишев вводить поняття «комунікативної компетенції» та виділяє три основні причини перекладацьких трансформацій: 1) відмінності в системах мови оригіналу і мови перекладу (повна відсутність чи розбіжність категорій двох мов, часткові розбіжності за обсягом значення тощо); 2) розбіжності норм мови оригіналу і мови перекладу (нормативні відхилення); 3) розбіжність узусу, тобто правила ситуативного використання мови, що відображають мовні звички і традиції певного мовного колективу, що діє в середовищі носіїв мови оригіналу і мови перекладу [6, с. 189].

А. Архипов зі свого боку виділяє вісім мотивів застосування трансформацій із метою досягнення більш високого рівня еквівалентності та адекватності: 1) прагнення уникнути порушення норм сполучуваності одиниць у мові перекладу; 2) прагнення зробити переклад більш ідіоматичним; 3) необхідність подолання міжмовних відмінностей в оформленні однорідних членів речення; 4) прагнення уникати нехарактерних для мови перекладу словотворчих моделей; 5) прагнення уникати неприродності, неестетичності деяких повторів, надлишковості, неясності і нелогічності висловів; 6) прагнення до більш компактного варіанта перекладу; 7) прагнення донести до рецептора важливу фонову інформацію або зняти надлишкову; 8) прагнення відтворити гру слів та образність [9].

Як стверджує В. Карабан, обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі перекладу й конструювати речення в перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу [4, с. 16]. Відповідно, всі граматичні труднощі перекладу він поділяє на такі: 1) труднощі, що зумовлені розбіжностями в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм і конструкцій; 2) труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій; 3) труднощі, спричинені наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики; 4) труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та спричинені розбіжностями в мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу [4, с. 17].

Причини застосування граматичних трансформацій можуть бути як об'єктивними, так і суб'єктивними. До об'єктивних причин відносять культурні відмінності носіїв двох мов, відмінності граматичних структур мов тощо. Суб'єктивними причинами називають недостатність часу в умовах усного перекладу, власний стиль перекладача, його належність до мови оригіналу чи перекладу тощо. Слід зазначити, що є два основні види граматичних перетворень – стійкі міжмовні відповідності, утворені за допомогою граматичних трансформацій, і контекстуальні, утворені в процесі перекладу залежно від контексту, що зумовлені відмінностями в структурах двох мов (положенням мовної одиниці в системі мови, внутрішньомовними чинниками, граматичними категоріями, відмінністю синтаксису української та англійської мов) [2].

Враховую різні аспекти та особливості перекладу іншомовного тексту пропонують різні класифікації цих перетворень. Наприклад, Л. Латишев, беручи за основу рівні мови (фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний), виділяє відповідно такі ж типи граматичних трансформацій [6]. За словами Л. Бархударова, всі види перетворень чи трансформацій можна звести до перестановок, замін, додавання й опущення. Заміни, зокрема, можуть мати місце на рівні форми слова, частини мови, членів речення та інших синтаксичних перетворень [1]. А. Швейцер класифікує граматичні трансформації так: 1) поєднання речень; 2) членування речень; 3) додавання граматичних одиниць; 4) опущення граматичних елементів [10]. Базуючись на рівневому підході, А. Мамрак поділяє перекладацькі трансформації на чотири типи: 1) перестановку; 2) заміну; 3) додавання; 4) опущення [7].

За основу аналізу особливостей перекладу роману С. Моема «Розмальована вуаль» обрано класифікацію, запропоновану В. Карабаном, згідно з якою він виділяє перестановку, заміну, додавання, вилучення та комплексну трансформацію [4].

Перестановкою є граматична трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Під час перекладу аналізованого твору це перетворення найчастіше застосовуються у разі передачі англійських прислівників, присвійного відмінка та може бути зумовленим розбіжностями в розміщенні головних і другорядних членів речення в англійській та українській мовах. Наприклад: *He knew exactly what would happen and he had given her amah necessary instructions before her return* [11, с. 51]. – *Він точно знав, що станеться і віддав амі всі необхідні розпорядження до її повернення* [8, с. 54]. В наведеному прикладі перестановки зазнав прислівник *exactly*, що був переміщений під час перекладу на позицію перед присудком.

Перестановки нерідко супроводжуються іншою граматичною трансформацією – заміною, внаслідок якої змінюються

граматичні ознаки словоформ (наприклад, замість форми однини в перекладі вживається форма множини), частин мови (наприклад, інфінітив під час перекладу трансформується в іменник), членів речення (наприклад, додаток перетворюється під час перекладу в підмет) та речень (наприклад, просте речення перетворюється на складне та навпаки). Заміни найчастіше використовуються у випадку частин мови, зокрема прикметника у предикативній функції – на дієслово, прикметника – на іменник, іменника – на прислівник, що зумовлено різним вживанням слів і різними нормами сполучуваності в англійській та українській мовах, а іноді навіть і відсутністю частини мови з необхідним значенням у мові перекладу. Наприклад: *Her style of speaking is reminiscent of her mother* [11, с. 55]. – *Її манера спілкування нагадує манеру її матері* [8, с. 56]. В цьому випадку прикметник *reminiscent* замінено в перекладі українською дієсловом *нагадувати*.

Помічені також суттєві розбіжності у вживанні іменників в однині та множині, що пояснюють застосування заміни форми числа під час перекладу. Наприклад: *Even if he'd seen us go in there's no reason why we shouldn't hunt curios together* [11, с. 81] – *Навіть якщо він і бачив, як ми заходили разом, у нас немає причин не спілкуватися одне з одним* [8, с. 83]. Наведений приклад демонструє випадок застосування граматичної трансформації, що полягає в заміні категорії числа – форма однини в оригіналі (*no reason*) замінена на форму множини в перекладі (*немає причин*).

Поширеною є також заміна синтаксичних структур оригіналу: слова – на словосполучення, складного речення – на просте і навпаки. Має місце також такий вид трансформації, як заміна часової форми дієслова, що пояснюється відмінностями в граматичному складі двох мов. Наприклад: *Mr. Waddington and the nuns have told me such wonderful things about you* [11, с. 166]. – *Містер Веддінгтон і сестри розповіли про тебе вражаючі речі* [8, с. 168]. В цьому випадку англійська часова форма дієслова Present Perfect була передана українською мовою за допомогою форми минулого часу *розповіли*, оскільки в українській мові немає аналогічної граматичної форми, яка б точно передавала вихідний варіант.

Додавання – це граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення. Воно відбувається, головним чином, із причини відсутності певного граматичного явища у мові перекладу, під час передачі англійських багатозначних дієслів, під час передачі словосполучень, що зумовлено необхідністю приведення варіанта перекладу у відповідність до норм української мови. Наприклад, в наведеному нижче реченні функціональні особливості відсутньої в українській мові англійської часової форми Present Perfect Continuous було відтворено за допомогою введення прислівника *постійно*: *I've been thinking about what you told me this afternoon* [11, с. 190]. – *Я постійно думаю про те, що ти сказала мені сьогодні вдень* [8, с. 192].

Додавання під час перекладу дієслова з метою уточнення та конкретизації значення часто застосовується під час передачі з англійської таких дієслів, як be, have, get, take, keep тощо. Наприклад: *The chapel was no more than a long low room with white washed walls and rows of deal benches…* [11, с. 139]. – *Каплиця являла собою не що інше, як довгу низьку кімнату з білими стінами та рядами лавок* [8, с. 141]. У цьому випадку форма минулого часу дієслова «бути» перекладається як *являла собою*, що є більш характерним для викладу українською мовою.

Прикладом перекладу конструкцій, що не є характерними для української мови, шляхом додавання компонентів є передача англійської одиниці *with the cholera* відповідною українською за допомогою введення додаткового слова *прихід*: *Now, with the cholera, they are more than ever anxious not to be burdened with useless girls* [11, с. 141]. – *Тепер, із приходом холери, вони як ніколи стурбовані тим, щоб не бути похованими разом із цими нікчемними дівчатами* [8, с. 143].

Вилучення – це така граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент (нерідко це плеонастичне слово, словоформа, член або частина речення). Воно застосовується, як правило, у разі передачі граматичних явищ, що відсутні в мові перекладу, або ж перекладу слів, словоформ, членів або частин речення, які є надлишковими. Наприклад: *I am sure we have many things to say to one another* [11, с. 123]. – *Я переконана, що ми маємо багато про що поговорити* [8, с. 124] Вилучення зазнало англійське слово-зв'язка *am* та другорядний член речення – додаток *to one another*.

У наведених нижче прикладах перекладу було здійснено вилучення компонентів у результаті заміни, що спричинена розбіжностями української та англійської мов. Наприклад, у першому реченні словосполучення *with all your heart* було передано українською за допомогою орудного відмінка як обставина способу дії – *усім своїм серцем*, а в другому – *in a low voice* було перекладено таким же способом – *низьким голосом*. В обох випадках під час перекладу було вилучено прийменники with та in, використання яких у прямому значенні в цьому контексті є абсолютно недоречним: *You must love him with all your heart, my dear* [11, с. 203]. – *Ти маєш любити його усім своїм серцем, моя люба* [8, с. 205]. *"He's still alive", said Waddington in a low voice* [11, с. 218]. – *«Він ще живий», – сказав Веддінгтон низьким голосом* [8, с. 218].

Комплексна граматична трансформація включає дві або більше простих граматичних трансформацій, наприклад, коли під час перекладу одночасно здійснюється перестановка та додавання. Цей тип перетворень становить найчисельнішу групу під час перекладу англійського художнього твору українською мовою, що пояснюється, головним чином, значними розбіжностями в граматичному складі обох мов і неможливістю обмеження здійснення перетворень для їх усунення з метою відповідності нормам мови перекладу лише на одному рівні. Наприклад: *For a moment she had a picture before her mind's eye of that beggar with the tousled head in the blue rag through which you saw the emaciated limbs…* [11, с. 132]. – *Деякий час перед її очима висіла картина того жебрака зі скуйовдженою головою, замотаного в синій килим, через який виднілися його виснажені руки…* [8, с. 134]. Наприклад, словосполучення *had a picture before her mind's eye* перекладено з уточненням дієслова have; вилучено компонент *mind* як надлишковий у цьому випадку; під час перекладу словосполучення *in the blue rag* застосовано додавання з метою конкретизації – *замотаного в синій килим*; змінено активний стан англійського речення на пасивний – *through which you saw the emaciated limbs – через який виднілися його виснажені руки*.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено таку частоту застосування цих перекладацьких прийомів: додавання – 10,2%, перестановка – 13,5%, вилучення – 16,9%, заміна – 25,4%, комплексна трансформація – 33,9%.

Проаналізувавши частоту та специфіку застосування граматичних перекладацьких трансформацій, можна зробити загальний висновок, що в процесі відтворення художнього твору з англійської мови на українську переважно відбуваються перетворення на синтаксичному рівні, а саме – уподібнення, перестановки, заміна членів речення, перехід від зворотного порядку слів до прямого, зміна предикатів під час перекладу, перетворення активних конструкцій у пасивні і навпаки, членування речень, об'єднання речень, заміна типу синтаксичного зв'язку, опущення та доповнення. На морфологічному рівні, у свою чергу, застосовується заміна частин мови, граматична заміна числа, часу та подекуди словотворчі трансформації.

Водночас можна стверджувати, що на обсяг граматичних перетворень, спрямованих на досягнення адекватності та семантичної еквівалентності художнього перекладу, окрім суб'єктивних та об'єктивних чинників, суттєво впливають також чинні норми української мови. Тому ключовим складником професійної компетентності перекладача та запорукою якості залишається досконале знання рідної мови, її основ, особливостей і тонкощів, а також інформованість про сучасні тенденції, зміни та нововведення, що в комплексі і забезпечує створення якісного та адекватного перекладу будь-якого художнього твору.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва : Международные отношения, 1975. 238 с.
2. Волченко О.М., Нікішина В.В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Філологічна».* 2015. Вип. 54. С. 252–254.
3. Гришкова Н.В. Концепт як мовно-культурний феномен. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Філологічна».* 2009. Вип. 11. С. 187–193.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Комисаров В.Н. Теория перевода. Москва : Высшая школа, 1990. 80 с.
6. Латышев Л.К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы ее достижения. Москва : Международные отношения, 1981. 198 с.
7. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
8. Моем В.С. Розмальована вуаль. Харків : Книжковий клуб, 2016. 224 с.
9. Науменко Л.П. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
10. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 364 с.
11. Maugham W.S. The Painted Veil. Київ : Знання, 2008. 287 с.

Shyshko A., Lukanska H. Grammatical transformations in literary translation

Summary. Every language is a deeply distinctive and specific phenomenon, possessing the features that distinguish and identify it from other languages. It is the core element of literature, means of imaginative reproduction of objects, phenomena, meaningful form and is characterized by imagery, emotionality, expressiveness, sometimes brevity. Each literary work represents a specific concept sphere, which creates a corresponding artistic world by means of language.

The direction of this research is defined by the understanding that the main tasks of a translator of any text, including literary one, are to achieve semantic equivalence and realizing the fact that the problem of translation transformations in general and grammatical ones in particular has been still relevant due to constant changes happening in the language of the original and translation and are reflected directly on the choice of the means of rendering, demand regular attention and careful study, aiming at improving the level of professional competence and achieving the highest quality of translation.

The aim of the research work is to detect peculiarities and regularities of grammatical transformation usage in the process of translation from English into Ukrainian of the S. Maugham's novel "The Painted Veil". The object of the research is grammatical transformations, the subject – peculiarities and principles of their implementation in the process of literary text rendering into Ukrainian taking into consideration its modern tendencies.

Transformations concerning grammatical structure of the utterance are applied mainly at the component equivalence level. In the result of the research conducted it has been defined the frequency of basic translation techniques application, namely, addition, replacement, omission, substitution, complex transformation. It has been proved that the scale of these transformations is conditioned by different subjective and objective reasons and factors, which are based on the principle of similarity and difference of the two languages. However, their aim remains the same – to overcome grammatical literalism.

Key words: literary text, concept sphere, translation transformation, substitution, replacement, omission, addition, complex transformation.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.161.2'42:323.23
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.31

Білінська О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

АГІТАЦІЙНІ СЛОГАНИ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МАРКЕРИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування впливового потенціалу агітаційних слоганів у політичній комунікації, репрезентованому на лексичному і граматичному рівнях. Поліжанрову природу політичного дискурсу визначено завдяки його функційному спектру, у якому домінують впливова й агітаційна функції. Основну увагу зосереджено на виборній політичній кампанії як одній із найважливіших репрезентативних форм для політичної діяльності загалом, що передбачає активну діяльність із привернення уваги потенційних виборців із боку політиків і політичних партій.

У статті представлено результати двох проведених експериментів із виявлення впливового потенціалу політичних слоганів. За допомогою експериментального дослідження з'ясовано взаємозалежність між спонукальною формою речення-слогана та сприйняття його реципієнтами (перший експеримент); обґрунтовано і визначено найбільш впливові структурні типи слоганів (другий експеримент).

Доведено, що слоган – це стрижневий компонент політичної агітації та є обов'язковим елементом виборного процесу. Будучи рекламним гаслом будь-якої політичної кампанії, він становить висловлення, що у стислій і зрозумілій для реципієнтів формі передає основну ідею політичної комунікації. З метою агітаційного впливу та переконування виборців використовують слогани різних типів, що мають неоднаковий впливовий потенціал. Отримані результати засвідчили, що не можна заперечувати вагомість граматичних ознак спонукальності для потужності агітаційних слоганів, проте цей чинник не визначає сили впливу на реципієнтів. На лексичному рівні аналізу зафіксовано, що лише слогани, скеровані на об'єднання й національне відродження країни, переконують своїх потенційних адресатів і є дієвими під час передвиборчих перегонів.

Виокремлено перспективи досліджень у прикладній площині, що полягають у визначенні механізмів впливу політичних слоганів.

Ключові слова: агітаційний слоган, агітаційна політична комунікація, сугестія, впливовий потенціал, маркер сугестивності, граматична форма, експериментальний аналіз.

Постановка проблеми. Активний розвиток політичної лінгвістики в Україні спричинив хвилю зацікавлення в цій проблематиці молодих учених (Л. Завальська [1], Н. Кондратенко [3], О. Пушкар, Л. Стрій [7], Д. Шалацький, Л. Шевчук та ін.), що зумовило появу різноаспектних розвідок із питань політичної комунікації (далі – ПК).У сучасній Україні помітно зростає інтерес до вивчення ПК, багато в чому пов'язаний із загостренням у країні політичної боротьби, в якій активно використовуються різні засоби, тактики і прийоми комунікативного впливу на свідомість і поведінку громадян.

У західній науці політична лінгвістика зараз набирає оберти як самостійна наука із власними традиціями, школами, методологією; в україністиці останніх років має місце формування політичної лінгвістики як окремого наукового напряму (А. Загнітко [2], Н. Кондратенко [3], Л. Нагорна, А. Мартинюк, С. Онуфрів, Н. Петлюченко [5], Л. Синельникова, Л. Славова [6], І. Шевченко й ін.).

Сучасні лінгвістичні розвідки, присвячені проблемам ПК, зосереджено на конкретних виявах політичного дискурсу (далі – ПД), серед яких одне з основних місць належить слоганам. Функціонування слоганів підпорядковано такій специфічній рисі ПД, як неусталеність і прозорість його меж, що спричиняє «накладання характеристик різних видів дискурсу в одному тексті» [8, с. 24], оскільки слогани мають ознаки рекламного та політичного дискурсу водночас. Зважаючи на це, їх здебільшого аналізують як жанр рекламної комунікації, тоді як у ПД слогани мають свою специфіку. Сучасні дослідження ПК і агітаційних слоганів, зокрема в межах антропоцентричної наукової парадигми, передбачають актуалізацію лінгвокогнітивної, комунікативно-прагматичної методології та окремих положень сугестивної лінгвістики. Залучення результатів експериментального дослідження дало змогу простежити впливовість слоганів незалежно від їх мовного оформлення й експліцитності заклику, що і визначило **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування впливового потенціалу агітаційних слоганів у ПК, репрезентованому на лексичному і граматичному рівнях.

Мета зумовила необхідність розв'язання таких **завдань:** окреслити основні проблеми визначення рекламних та політичних слоганів, проаналізувати новітні методологічні напрями розвитку досліджень у межах агітаційного різновиду, охарактеризувати специфіку розпізнавання агітаційного потенціалу слоганів простими виборцями, а також простежити загальну тенденцію українських політичних слоганів політичних перегонів останніх десяти років.

Виклад основного матеріалу. Агітаційні слогани передусім становлять заклики до голосування та до підтримки політичних суб'єктів, проте будь-який слоган по суті є агітаційним, тому що репрезентує політичну силу чи політика з метою переконання адресатів у необхідності їх підтримки. Цей факт потребує ґрунтовних досліджень експериментального характеру, що продемонструють специфіку розпізнавання агітаційного потенціалу слоганів пересічними виборцями-адресатами, зокрема асоціативних експериментів.

Методика експериментального аналізу слоганів, зокрема проведення асоціативного експерименту слоганів, описана

Н. Кутузою [4, с. 14–15], але нашим завданням було не отримання асоціативного поля слоганів, а виявлення їхньої впливовості на реципієнта. Зважаючи на це, ми обрали низку агітаційних слоганів різних структурних і семантичних типів, щоб у процесі проведення лінгвістичного експерименту з'ясувати їх впливовий потенціал і потужність впливу на реципієнтів. Методом дослідження було обрано анкетування: анкета складалася із трьох частин, у першій з яких інформанти подавали інформацію про себе (стать, вік, професія), а дві наступні містили конкретні завдання, пов'язані з політичними слоганами.

Експеримент складався із двох етапів, представлених інформантам як два окремі завдання. У першому завданні потрібно було обрати серед наведених слоганів (*25 жовтня – Голосуй за своїх!, Ми віримо у вашу підтримку!, Настав час змін!, Єднаймося заради України!, Мир, реформи, процвітання!, Разом до перемоги!, Змусимо владу працювати чесно*!) ті, що виконують агітаційну функцію. Ми запропонували учасникам експерименту сім слоганів різної синтаксичної будови та модальної характеристики – як спонукального характеру, так і розповідного. У другому завданні було залучено методику семантичного диференціалу Ч. Осгуда, тобто інформанти повинні були оцінити потужність впливу наведених політичних слоганів за шкалою від −3 до +3. На цьому етапі слогани подавалися інші: *Приєднуйся до відродження країни!, Добробут – родинам, розвиток – місту!, В єдності – сила!, Україна починається з рідного краю!, Країна буде з хлібом і миром!, Обирай свідомо!, Віримо в майбутнє країни*! Обрані слогани також мали різні структурно-семантичні та функційні характеристики як синтаксичні конструкції.

Метою нашого експерименту було довести, що наявність наказового способу дієслова, що є основним засобом вираження агітаційної функції, оскільки містить певний заклик чи спонукання до дії, – це не обов'язкова умова для репрезентації імперативної семантики. Впливова функція політичних слоганів агітаційного характеру не залежить від конкретного морфолого-синтаксичного вираження спонукання.

Оскільки слоган виступає ключовим елементом, що репрезентує політичну силу чи політика, та виконує функцію переконання адресатів у необхідності підтримки на політичних перегонах, під час проведення дослідження ми зосередили увагу на тих аспектах, що допоможуть продемонструвати специфіку розпізнавання агітаційного потенціалу слоганів пересічними виборцями.

У нашому асоціативному дослідженні взяли участь дві групи інформантів, якими було обрано студентів двох структурних підрозділів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова – факультету математики, фізики та інформаційних технологій, а також факультету історії та філософії, що дозволило охопити інформантів із незакінченою вищою технічною і гуманітарною освітою (переважно це представники 2–3-го курсів). Студенти належать до активної частини суспільства, останнім часом мають активну громадянську позицію та беруть участь у виборах, тому їхнє ставлення до запропонованих слоганів віддзеркалює загальну ситуацію сприйняття політичних слоганів виборцями. Загальна кількість інформантів – 61 особа, обидві групи приблизно однакові за кількістю інформантів (31 – 1 група, 30 – 2 група відповідно). Рідні мови інформантів – українська та російська, але переважно вони всі є білінгвами.

Наведемо результати проведеного експериментального дослідження.

За першим критерієм – наявності агітаційної функції в наведених слоганах – ми отримали такі відомості. Слоган *25 жовтня – **Голосуй** за своїх*!, що є спонукальним реченням, тобто виконує функцію заклику, був позначений як агітаційний 38 інформантами (62%), тобто граматичне вираження в цьому разі визначає особливості сприйняття слогана як агітаційного. Інший слоган спонукального типу – ***Єднаймося** заради країни*! (тут дієслово подано у множині) – отримав 31 позитивну відповідь інформантів (50,1%). Тут показник менший, проте половина учасників експерименту також визначили агітаційний потенціал цього слогана. Інші слогани не містили спонукання, проте вони також були позначені як потужні за агітаційною дією. Слоган *Ми віримо у вашу підтримку*!, що становить елементарне двоскладне речення розповідного типу, оцінено як агітаційний 12 інформантами (19,6%); слоган *Настав час змін*! такого ж синтаксичного типу – 9 інформантами (14,7%), слоган *Мир, реформи, процвітання*!, що становить односкладне номінативне речення, – 15 інформантами (24,5%), слоган *Разом до перемоги*!, що є неповним реченням, де пропущено дієслівний компонент спонукальної семантики, – 18 інформантами (29,5%), слоган *Змусимо владу працювати чесно*!, що є означено-особовим реченням із головним предикативним членом у формі 1-ої особи множини майбутнього часу – 34 інформантами (55,7%).

Якщо визнання агітаційними слоганів спонукального характеру було передбаченим і не викликає жодних заперечень, то позначення як агітаційних тих слоганів, що не мають імперативного характеру, але, за думкою інформантів, є агітаційними, потребує ґрунтовного вивчення. Особливе місце належить останньому слогану – *Змусимо владу працювати чесно*!, що показав другий результат, тобто його сприймають як агітаційний більше половини учасників експерименту. До того ж інші слогани неспонукального характеру також позначені як агітаційні, хоч і меншою кількістю інформантів. Однак зазначені цифрові результати дають підстави стверджувати, що явище має не поодинокий характер, а є тенденцією: слогани розповідного типу (як двоскладні, так і односкладні) сприймаються інформантами як агітаційні через імпліцитну імперативність.

За другим критерієм – потужністю впливу – оцінки подавалися за градуйованою шкалою, що уможливлює фіксацію інтенсивності впливового потенціалу. Інформанти визначали потужність впливу слоганів за шкалою із семи позначок – позитивних (+1, +2, +3), негативних (−1, −2, −3) та нейтральних (0). Перший слоган *Приєднуйся до відродження країни!* здебільшого оцінений позитивно (36 балів за позитивною шкалою, 17 балів – за негативною, 8 балів – за нейтральною). Загальна сумарна оцінка – 32 бали, що становить +0,52 за семантичним диференціалом. Другий слоган *Добробут – родинам, розвиток – місту!* (30 балів – за позитивною шкалою, 25 – за негативною, 6 – за нейтральною). Загальна сума – 13 балів, що становить +0,19 за семантичним диференціалом. Третій слоган *В єдності – сила!* (40 балів – за позитивною шкалою, 18 – за негативною, 3 – за нейтральною). Загальна сума – 47 балів, що становить +0,77 за семантичним диференціалом. Четвертий *Україна починається з рідного краю!* (37 балів – за позитивною шкалою, 17 – за негативною, 7 – за нейтральною). Загальна сума – 39 балів, що становить +0,64 за семантичним

диференціалом. П'ятий слоган *Країна буде з хлібом і миром!* (24 бали – за позитивною шкалою, 20 – за негативною, 17 – за нейтральною). Загальна сума – 2 бали, що становить +0,03 за семантичним диференціалом. Шостий слоган *Обирай свідомо!* (34 бали – за позитивною шкалою, 19 – за негативною, 8 – за нейтральною). Загальна сума – 18 балів, що становить +0,295 за семантичним диференціалом. Останній слоган *Віримо в майбутнє країни!* (36 балів – за позитивною шкалою, 16 – за негативною, 9 – за нейтральною). Загальна сума – 34 бали, що становить +0,56 за семантичним диференціалом.

Отримані кінцеві показники є середнім арифметичним між усіма отриманими відповідями інформантів, усі результати мають позитивну оцінку, хоч і порівняно невисоку. Коливання оцінювання відбувається від +0,033 до +0,77. Низький результат отримав слоган *Країна буде з хлібом і миром!*, що вказує на сприйняття його мінімально впливовим та неімперативним, тобто дія цього слогана прогнозовано неефективна. Водночас і співвідношення позитивних, негативних і нейтральних відповідей у цьому разі є майже рівнозначним (24–20–17), з невеликою перевагою позитивних оцінок, що дає загальне домінування позитивної оцінки. Такий низький показник, що наближається до нульового, лише в наведеному слогані, він зумовлений тим, що інформанти однаковою мірою вважають слоган і впливовим, і невпливовим. Усі інші слогани мають значну численну перевагу позитивних оцінок, виняток становить тільки слоган *Добробут – родинам, розвиток – місту!,* у якому співвідношення позитивних, негативних і нейтральних результатів таке: 30–25–6, тобто кількість позитивних оцінок незначною мірою перевищує негативні. Загальна кількість негативних оцінок у цьому слогані найбільша, тобто майже половина інформантів не сприймають його як впливовий. Звідси і загальний показник +0,19 потужності впливу. Найвищий результат має слоган *В єдності – сила!* (+0,77), що наближається до +1, водночас фіксуємо тут найбільшу кількість позитивних відповідей (40) порівняно з іншими слоганами. Інші слогани дають середній результат від +0,29 до +0,64, у них майже удвічі переважають позитивні оцінки над негативними, а нейтральні становлять не більше 17%. Серед цих слоганів із середнім результатом два є спонукальними реченнями: *Приєднуйся до відродження країни*! та *Обирай свідомо*!, тобто вони оцінюються як такі, що мають середній впливовий потенціал. Натомість найвищі показники слогана *В єдності – сила*! не зумовлені наявністю в ньому граматичних показників імперативності.

Не можна заперечувати вагомість граматичних ознак спонукальності для потужності агітаційних слоганів, проте цей чинник не визначає сили впливу на реципієнтів. Загалом інформанти показали наявність впливовості в усіх наведених слоганах, хоч рівень інтенсивності цього впливу сприймається як невисокий. Якщо аналізувати лексичний рівень висловлень, то можна стверджувати, що лише слогани, скеровані на об'єднання і національне відродження країни, переконують своїх потенційних адресатів і є дієвими під час виборної кампанії.

Отже, слоган становить стрижневий компонент політичної агітації та є обов'язковим елементом виборного процесу. З метою агітаційного впливу та переконування виборців використовують слогани різних типів, що мають відповідно неоднаковий впливовий потенціал. Проте граматична форма слоганів – імперативні синтаксичні конструкції – не належать до найвпливовіших форм політичної агітації. Результати експерименту засвідчили, що впливова потужність більшою мірою залежить не від граматичних, а від лексичних показників.

Так само, як і в першому випадку, у другому асоціативному дослідженні взяли участь дві групи інформантів – студентів двох факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (факультету математики, фізики та інформаційних технологій (3 курс); історії та філософії (2 курс)).

Політично напружена ситуація в нашій країні впродовж останніх декількох років помітно вплинула на громадянську позицію сучасної молоді. Тепер молоде покоління сприймає голосування й участь у виборах як можливість вплинути на перебіг політичних і соціальних подій у рідній державі. З огляду на це саме їхні реакції змогли б проілюструвати і визначити, які ж механізми впливу наявні в запропонованих слоганах.

Загальна кількість інформантів становила 80 осіб, обидві групи приблизно однакові за кількістю інформантів (39 – 1 група, 41 – 2 група відповідно). Рідні мови інформантів – українська та російська, але переважно вони всі є білінгвами.

У процесі експерименту респондентам пропонувалось виконати два завдання. Перше завдання полягало в тому, щоб визначити серед поданих передвиборчих політичних слоганів (усього 14 конструкцій) ті, які відповідають таким ознакам: 1 – найбільш переконливий слоган, 2 – слоган, який взагалі не впливає, 3 – слоган, який найкраще запам'ятовується.

Другим завданням було визначення в запропонованих слоганах слів, які, на їхню думку, посилюють власне впливову силу в них. Це дало змогу за такими параметрами обробити результати й виокремити структури / окремі елементи структур, які мають ознаки абсолютної «впливової сили».

За першою ознакою – «який слоган є найбільш переконливим» – ми отримали такі відомості. Слоган *Обирай свідомо!* (є спонукальним реченням, тобто виконує функцію заклику) був визначений 19 інформантами як найбільш переконливий (23,8%). Інший слоган спонукального типу *Єднаймося заради країни*! (тут дієслово подано у множині) отримав 15 відповідей респондентів (18,8%). Останній слоган *В єдності – сила!* не містить спонукання, але саме його обрали як найбільш переконливий 14 респондентів (17,5%). Цікавим виявилось те, що респонденти зовсім не знайшли переконливого потенціалу у слоганах на кшталт *25 жовтня – Голосуй за своїх!, Країна буде з хлібом і миром!, Ми віримо у вашу підтримку!* Вони отримали реакції лише в 1, 3 і 4-х респондентів відповідно. Серед можливих причин такої реакції можна назвати негативні конотації на слова-стимули «за своїх», «ваша підтримка», «країна – з хлібом».

За другою ознакою – «який слоган взагалі не впливає на Вас» – відповіді інформантів розподілились так. Безпосереднім лідером у рейтингу антивпливовості став слоган *25 жовтня – Голосуй за своїх!* Його обрали з-поміж інших половина опитаних (50%). Не вплинули на інформантів і слогани *Ми віримо у вашу підтримку!* (26 відповідей), *Змусимо владу працювати чесно!, Країна буде з хлібом і миром!* (вони отримали по 25 відповідей відповідно). Вони отримали низький результат через те, що від самого початку сприймались респондентами мінімально впливовими та неімперативними, тобто їхня дія прогнозовано неефективна через використання в цих слоганах абстрактних категорій «підтримка», «влада і чесність», «мир у країні». У сучасному суспільстві такі категорії давно не сприймаються і не співвідносяться з політичними персонами,

які красиво говорять, але нічого не роблять для добробуту пересічних громадян.

За третьою ознакою – «який слоган запам'ятовується найкраще» – ми отримали такі результати.

Слогани, які обрали більшість інформантів такі: *В єдності – сила!* (30 відповідей), *Настав час змін!* (29 відповідей), *Обирай свідомо!* (29 відповідей). По-перше, усі наведені приклади слоганів мають у своєму складі лише кілька слів, що забезпечує їх легку запам'ятовуваність. По-друге, вони містять абстрактні іменники *єдність, сила, зміни і свідомість*, які підсвідомо впливають на кожного реципієнта і зумовлюють їх віддзеркалення під час вибору тієї чи іншої політичної сили.

Якщо аналізувати лексичний рівень висловлень і виокремлювати слова, які посилюють впливову силу слоганів, то можна стверджувати, що лише слогани, скеровані на об'єднання і національне відродження країни, переконують своїх потенційних адресатів і є дієвими під час виборної кампанії. Серед них можна назвати такі: ***Приєднуйся*** *до Відродження країни*! (партія «Відродження»), ***Єднаймося*** *заради України!* (Патріотична партія України); *Майдан!* ***Єднаймося****! Разом зробимо більше!* (рух «Народний контроль»); ***Приєднуйся!*** (ВО «УКРОП»), ***Разом*** *до дії!* (об'єднання «Самопоміч»); *Розвиток краю –* ***наша робота****!* (партія «Наш край»).

Серед слів, що посилюють впливову силу представлених слоганів, інформанти найчастіше обирали ті, які пов'язані із загальнолюдськими аксіологічними категоріями *віра, свідомість, зміни на краще* тощо. Усі вони безпосередньо так чи інакше стосуються кожної людини (майбутнього виборця), тому і сприймаються на підсвідомому рівні. За результатами нашого дослідження *(Ми) віримо* (47), *Час змін* (43), *до відродження країни* (40), *Свідомо* (39), *Майбутнє країни* (36) – це ті обов'язкові складники слоганів, які зазначили як слогани з найбільш впливовим потенціалом більше половини респондентів (59%).

Цілком прогнозовано, найбільш потужними і впливовими були обрані серед інших такі слогани: *Віримо у майбутнє країни!, Настав час змін!, Приєднуйся до відродження країни!, Єднаймося заради України!* А слогани *25 жовтня – Голосуй за своїх!, Ми віримо у вашу підтримку!, Країна буде з хлібом і миром!* узагалі не продемонстрували своєї впливової сили. Лише останній із них отримав 4 відповіді, на відміну від двох інших, які не були зазначені респондентами жодного разу.

Висновки. Отже, з метою агітаційного впливу та переконування виборців використовують слогани різних типів, що мають відповідно неоднаковий впливовий потенціал. Проте граматична форма слоганів – імперативні синтаксичні конструкції – не належить до найвпливовіших форм політичної агітації. Наявність мовних показників агітаційності (наказовий спосіб дієслова та спонукальні речення) не є критерієм агітаційності для реципієнтів за результатами експериментального дослідження Натомість важливими компонентами агітаційного впливу є лексичні маркери сугестивності.

Для аналізу агітаційного ПД натепер релевантним є принцип антропоцентризму в поєднанні з дискурсоцентризмом з опертям на теоретико-методологічні засади сугестивної лінгвістики та лінгвопрагматики.

Перспективи політично спрямованих досліджень у прикладній площині полягають у вивченні нових жанрових різновидів відповідно до комунікативних потреб сьогодення, висвітленні комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у різних мовленнєвих жанрах, а також у вивченні невербального впливу в агітаційному ПД на різних мовних рівнях.

Література:

1. Завальська Л. Комунікативні стратегії і тактики в політичному інтерактиві : лінгвопрагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2017. 20 с.
2. Загнітко А. Сучасний політичний газетний дискурс : комунікативні особливості. *Лінгвістичні дослідження :* збірник наукових праць. Харків, 2007. Вип. 22. С. 79–89.
3. Кондратенко Н. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
4. Кутуза Н., Ковалевська Т. Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт, 2011. 80 с.
5. Петлюченко Н. Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія. Одеса : Астропринт, 2009. 464 с.
6. Славова Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології : США – Україна : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
7. Стрій Л. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 20 с.
8. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса : монография. Москва : Гнозис, 2004. 326 с.

Bylinska O. The propaganda slogans in political communication: lexical and grammatical features and markers

Summary. The article is devoted to the study of features of the functioning of influential potential of propaganda slogans in political communication, presented at the lexical and grammatical levels. Multigenre nature of a political discourse it is defined thanks to its functional a range in which influential and propaganda functions dominate. The main attention is concentrated on an elective political campaign as one of the major representative forms for political activity in general that provides vigorous activity on drawing attention of potential voters from politicians and political parties.

The article presents the results of two experiments conducted to identify the influential potential of political slogans. Using the involvement of an experimental study, the relationship between the incentive form of a slogan proposal and the perception of its recipients was clarified (the first experiment); the most influential structural types of slogans are substantiated and determined (the second experiment).

It is proved that the slogan is a core component of political campaigning and it is a mandatory element of the electoral process. As an advertising slogan for any political campaign, it composes statements and conveys the main idea of political communication in a concise and understandable form for recipients. For the purpose of agitation influence and persuasion of voters, slogans of various types are used, which correspondingly have different influential potential.

The results obtained showed that it is impossible to deny the weight of grammatical signs of motivation for the power of campaign slogans, but this factor does not determine the power of influence on recipients. At the lexical level of analysis, it is recorded that only slogans aimed at unification and national revival of the country convince their potential recipients and are effective during the election race. The prospects of research in the applied field are highlighted, which are to determine the mechanisms of influence of political slogans.

Keywords: propaganda slogan, propaganda political communication, suggestion, influential potential, suggestibility marker, grammatical form, experimental analysis.

УДК 81: [004.738.5 + 070 + 654.19] (410 + 477)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.32

Бовт А. Ю.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ В УКРАЇНСЬКИХ І БРИТАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ НОРМАНДСЬКОГО САМІТУ 9 ГРУДНЯ 2019 РОКУ)

Анотація. Метою статті є визначення лінгвостилістичних особливостей висвітлення політичних подій в українських і британських інтернет-засобах масової інформації (на прикладі Нормандського саміту 9 грудня 2019 року). У процесі дослідження було виділено лінгвостилістичні особливості кожної з обраних статей, описано виявлені особливості та зіставлено особливості українських і британських інтернет-статей.

Головними функціями будь-якого повідомлення в інтернет-засобах масової інформації є інформаційна і впливова. Поєднання цих двох функцій зумовлюють і мовностилістичні особливості текстів в інтернет-засобах масової інформації. Окремою особливістю медіатекстів в Інтернеті є наявність особливого формату, який передбачає поєднання таких зовнішніх ознак, як гіпертекстові посилання в тексті, тематична рубрикація, креолізованність, різні елементи структурно-графічного оформлення, інтерактивність. Пильна увага до мови засобів масової інформації загалом і до мови інтернет-засобів масової інформації зокрема зумовила появу нової галузі лінгвістики – медіалінгвістики. Об'єктом вивчення медіалінгвістики є медіадискурс. Об'єктом нашого дослідження став політичний медіадискурс. Дослідження проводилось на матеріалі інтернет-сторінок з інформацією щодо Нормандської зустрічі трьох українських видань (Hromadske International, Ukraine Crisis Media Center, The Ukrainian Weekly) і трьох британських видань (BBC, The Guardian, Reuters). У всіх інформаційних повідомленнях на лексичному рівні було виявлено приклади вживання емоційно-оцінної лексики, слів у переносному значенні. Серед тропів найчастотнішим було використання метонімії, дещо рідше – метафори і епітетів.

Проаналізувавши шість прикладів статей в українських і британських інтернет-засобах масової інформації, присвячених висвітленню Нормандського саміту 9 грудня 2019 року, ми дійшли висновку, що повідомлення британських інтернет-засобів масової інформації більш насичені яскравими лексико-стилістичними засобами, які сприяють реалізації функції впливу на читачів. Серед українських видань найбільш емоційно забарвленими можна вважати повідомлення на ресурсах Hromadske International, Ukraine Crisis Media Center, серед британських – на ресурсі Reuters.

Ключові слова: лінгвостилістичні особливості, інформаційне повідомлення, масмедіа, лексична одиниця, троп.

Постановка проблеми. Із 2014 р. конфлікт на сході України привертає увагу не лише політиків, соціологів, істориків, військових, а й громадських діячів, активістів, журналістів. Події, пов'язані з операцією Об'єднаних сил на сході України, щодня широко висвітлюються не лише в українських, але й у закордонних засобах масової інформації (далі – ЗМІ). У зв'язку з розширенням інформаційної кампанії проблема почала привертати увагу науковців із різних галузей знань, зокрема й лінгвістів. Адже лінгвостилістичні особливості висвітлення тих чи інших суспільно важливих подій у ЗМІ істотно впливають на формування поглядів, думок, настроїв, ставлення читачів до тієї чи іншої ситуації. Завдяки поширенню сучасних інформаційних технологій нині майже кожна людина має доступ до інформації в інтернет-ЗМІ, які поступово витісняють друковану пресу. Однією з останніх політичних подій світового рівня, до якої були прикута увага громадськості, став Нормандський саміт у Парижі 9 грудня 2019 р. Уперше за три роки лідери України, Росії, Франції та Німеччини зустрілися для обговорення шляхів урегулювання конфлікту на сході України. Ключові моменти і результати саміту з'явилися на інтернет-сторінках провідних українських і британських ЗМІ, що підкреслює важливість цієї події не лише для української, а й для світової спільноти, зумовлює актуальність дослідження особливостей висвітлення саміту в масмедіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення мовно-функціональних і лінгвостилістичних особливостей політичних подій привертають увагу дослідників ще із середини XX ст. Особливості функціонування мови в засобах масової інформації вивчали такі видатні закордонні і вітчизняні лінгвісти, як: Теун Ван Дейк, Мартін Монтгомері, Алан Белл, Норман Фейєрклаф, Пол Чілтон, Н. Шмельов, В. Костомаров, В. Ващенко, С. Єрмоленко, О. Лаптєва, О. Селіванова, О. Тарасова. М. Ільїна, А. Баранов, В. Маслова, А. Чудінов, О. Шейгал, Л. Синельникова. Мовностилістичні особливості англомовних ЗМІ також досліджували Ю. Бойко, О. Іванова, А. Коваленко. Проте мова як одна з найдинамічніших систем розвивається дуже швидко, особливо коли вона стосується висвітлення важливих суспільно-політичних проблем на теренах Інтернету. Саме тому дослідження лінгвостилістичних особливостей статей інтернет-ЗМІ не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є визначення лінгвостилістичних особливостей висвітлення політичних подій світового рівня в українських і британських інтернет-ЗМІ (на прикладі Нормандського саміту 9 грудня 2019 р.). Відповідно до мети було визначено такі завдання: проаналізувати статті в українських і британських ЗМІ, присвячені висвітленню Нормандського саміту 9 грудня 2019 р.; визначити лінгвостилістичні особливості презентації цієї події; порівняти лінгвостилістичні особливості статей українських і британських інтернет-ЗМІ.

У процесі дослідження нами було використано такі методи: аналізу (для виділення лінгвостилістичних особливостей кожної з обраних статей), описовий (для опису виявлених особливостей), зіставний (для зіставлення особливостей українських і британських статей).

Матеріалом для дослідження було обрано інтернет-сторінки з інформацією щодо Нормандського саміту українських видань Hromadske International, Ukraine Crisis Media Center, The Ukrainian Weekly і британських видань BBC, The Guardian, Reuters.

Виклад основного матеріалу. Публіцистичний стиль посідає особливе місце у стилістиці будь-якої мови завдяки своїм характерним рисам і яскравій прагматичній спрямованості. Тексти публіцистичного стилю мають на меті висвітлити актуальні події з усіх сфер життя за допомогою багатства мовних засобів, яскраво вираженої експресивності й оцінного характеру. Але з бурхливим розвитком масових комунікацій і сучасних інформаційних технологій дослідники все частіше звертають увагу на формування окремих підстилів і жанрів публіцистичного стилю. Деякі дослідники розглядають мову ЗМІ як окремий підстиль публіцистичного стилю, який обслуговує періодику, радіо, телебачення, рекламу [4, с. 22]. Інші дослідники вважають, що мова засобів масової комунікації – це окремий функціональний стиль, який охоплює мову радіо-, теле-, друкованих ЗМІ й Інтернету [5, с. 13]. Незважаючи на таку розбіжність у поглядах, функції текстів в інтернет-ЗМІ переважно збігаються з функціями публіцистичного стилю загалом. По-перше, це інформаційна функція – повідомити найсвіжіші події в найкоротший термін – таке прагматичне завдання постає перед автором текстів інтернет-статей. По-друге, це функція впливу на читача. Автор інтернет-публікації прагне не лише донести інформацію, але й спонукати читача до певних дій: замислитись, сформувати або змінити власну думку, емоційно відреагувати на повідомлення чи вдатися до реальних дій. Поєднання цих двох функцій обумовлюють і мовностилістичні особливості текстів в інтернет-ЗМІ. З одного боку, інформативність тексту забезпечується чіткістю, логічністю, стриманістю, офіційністю, аналітичністю, послідовністю викладення матеріалу. Із цією метою широко використовуються суспільно-політичні, соціально-економічні, науково-технічні терміни, іншомовні слова, фактичні дані, певні штампи і шаблони. З іншого ж боку, досягнення образності, емоційності та впливовості вимагає від автора тексту використання зовсім інших мовних засобів. Вони включають використання емоційно експресивної й оцінної лексики, фразеологічних одиниць, слів у переносному значенні, багатозначної лексики, синонімів, антонімів і паронімів, авторських неологізмів, просторічь, іноді – жаргонних слів. Водночас спостерігається використання різноманітних стилістичних фігур і тропів (метафори, порівняння, епітети, гіперболи). Експресивність досягається і використанням особливих синтаксичних конструкцій, а саме риторичних запитань, окличних і неповних речень, звертань, повторів, вигуків, еліптичних конструкцій, паралелізмів. Важливу роль відіграють заголовки, які є об'єктом окремого дослідження, оскільки мають свої особливості.

Варто згадати окрему ознаку медіатекстів в Інтернеті, що зумовлює їхню специфіку. Це наявність особливого формату, який передбачає поєднання таких зовнішніх ознак, як: гіпертекстові посилання в тексті (наприклад, на попередні новини із цієї самої теми), тематична рубрикація (наявність ключових слів, тегів), креолізованність (наприклад, наявність зображень), різні елементи структурно-графічного оформлення (піктограми, шрифти), інтерактивність [5, с. 242]. Ці риси пов'язані з особливостями розміщення інформації в Інтернеті, які відрізняються від специфіки друкованих ЗМІ.

Пильна увага до мови засобів масової інформації загалом і мови інтернет-ЗМІ зокрема зумовила появу нової галузі лінгвістики – медіалінгвістики, яка опікується проблемами функціонування мови у сфері масової комунікації. Як зазначає У. Перескоцька, медіалінгвістика «вивчає роль ЗМІ у динаміці мовних процесів і функціонально-стилістичний статус медіамови, розглядає основні типи медіатекстів, їх структуру і динаміку, аналізує лінгво-форматні ознаки новинних, інформаційно-аналітичних, публіцистичних, рекламних текстів, а також досліджує медіатексти в рамках міжкультурної комунікації» [3]. Отже, медіалінгвістика є міждисциплінарною наукою, яка привертає увагу не лише лінгвістів, але й журналістів, соціологів, спеціалістів у галузі міжнародних відносин, має на меті дослідження особливостей мови ЗМІ.

Об'єктом вивчення медіалінгвістики є медіадискурс, який дослідники визначають як будь-який вид дискурсу, що реалізується в межах засобів масової комунікації, у рамках якого можна виділити педагогічний, економічний, політичний та інші види дискурсу [2, с. 15]. У нашому випадку об'єктом дослідження є саме політичний медіадискурс.

Кожен медіадискурс має свою мету: щось пояснити, описати, спрогнозувати, спонукати, вплинути, що зумовлює його мовно-стилістичні особливості, насамперед – широке використання емоційно-оцінної лексики. Окрім того, у медіадискурсі великого значення набуває контекст, оскільки те саме повідомлення може набувати різного сенсу в різних контекстах. На досягнення поставленої мети також впливає не лише мовний, але й ситуативний, соціально-історичний та інші контексти [5, с. 8]. Але варто зважати на те, що інтерпретація повідомлення залежить не лише від обраних мовностилістичних засобів, а й від індивідуальних особливостей автора тексту та реципієнта.

Мова ЗМІ є своєрідним кодом, який допомагає формувати картину світу особистості. Завдяки поширенню інтернет-технологій виконати цю функцію зараз можно набагато легше і швидше. Оскільки потенційна аудиторія переважно складається з людей, які не мають власного досвіду участі в тій чи іншій події, то уявлення про неї формується завдяки інформації, отриманій зі ЗМІ. Це стосується і події, яка є темою нашого дослідження, – Нормандського саміту, який відбувся в Парижі 9 грудня 2019 р. Зважаючи на важливість події не лише для українського, а й для європейського суспільства, до результатів саміту була прикута значна увага.

Починаючи із заголовків, можна зазначити, що кожний із них підкреслює позитивні рішення, які були узгоджені на саміті: обмін полоненими ("Russia and Ukraine leaders, in first talks, agree to exchange prisoners" (Reuters)) або припинення вогню ("Ukraine and Russia agree to implement ceasefire" (BBC)); усі три пункти домовленостей ("Normandy Format Summit in Paris Reaches Agreement on Three Core Issues" (Hromadske International)); загальні позитивні зрушення ("Paris summit of the Normandy Four: Ukraine's tactical wins" (Ukraine Crisis Media Center), "Road to peace in Ukraine: After Normandy summit" (The Ukrainian Weekly), "Russia – Ukraine: tentative progress at first talks for three years" (The Guardian)). Варто зазначити, що у британських інтернет-ЗМІ

основний акцент у заголовку зроблений лише на двох ключових учасниках саміту – Україні та Росії, тоді як у всіх трьох заголовках українських інтернет-медіа йдеться саме про «Нормандський формат», у двох із них підкреслюється результат саме для України. Тобто можна зробити висновок, що британські ЗМІ більше зосереджені на україно-російських відносинах, тоді як власне українські акцентують увагу саме на результатах зустрічі для нашої країни та форматі зустрічі, у якій Німеччина та Франція відігравали ролі посередників.

Що стосується тексту новин, то ми можемо виділити декілька яскравих лінгвостилістичних особливостей, властивих майже всім повідомленням, що досліджувалися.

По-перше, достовірність інформації забезпечується цитатами, які містяться в усіх повідомленнях і слугують підтвердженням того, про що розповідає автор публікації. Здебільшого це цитати власне учасників саміту: Президента України (““Ukraine and me, the President, are not holding direct talks with representatives of illegal authorities in the temporarily occupied areas”, – Zelenskyi reassured” (Ukraine Crisis Media Center)), Президента Росії (“The Russian president said he thought relations with Ukraine: “Were moving in the right direction”, and agreed when asked whether he thought there was “a thaw” in relations” (The Guardian)), Федерального канцлера Німеччини (““It is a question if this document (the Minsk agreements) is hard as stone or if it can be changed. There are certain suggestions by President Zelenskyi on changing it. <…> We hope that this document will be flexible again and that it will be revived”, – Merkel emphasized” (Ukraine Crisis Media Center)), Президента Франції (““We have made progress on disengagement, prisoner exchanges, ceasefire and a political evolution”, – Macron said” (Reuters)).

З метою привернути увагу до найголовнішої інформації й актуалізувати ключові моменти повідомлення автори використовують контрастні шрифти (напівжирний, курсив, великі літери), підзаголовки, зокрема у вигляді риторичних запитань (наприклад: *What has been agreed?* (Ukraine Crisis Media Center), *Flexible Minsk* (Ukraine Crisis Media Center), *What was agreed?*, *So how did we get here?, What triggered the deadly conflict?* (BBC), *PEACE ELUSIVE* (Reuters)), риторичні запитання в тексті (наприклад: *Can it be done to Ukraine's benefit?* (Ukraine Crisis Media Center)). Як уже зазначалось, інформаційним повідомленням інтернет-ЗМІ властиві свої особливості, які відрізняють їх від інших масмедіа. Це хеш-теги (наприклад, #StandwithUkraine (The Ukrainian Weekly)), які допомагають знайти схожу інформацією із цієї теми; і текстові гіперпосилання на попередні або суміжні новини (*a 2016 deal granting special status to the separatist-held parts of Ukraine's Donbas region* (BBC), *electedinal and slide victory in April, has faced vocal opposition at home* (The Guardian)).

На лексичному рівні, окрім надання фактичної інформації, ми виявили яскраві приклади використання емоційно-оцінної лексики. Особливо це стосується статті на ресурсі Ukraine Crisis Media Center (наприклад: “his biggest accomplishment of the summit” (Hromadske International); “the long-awaited Normandy Four summit”, “The meeting of the four state leaders and their joint press conference revealed what is long known”, “revious attempts to agree night patrolling for OSCE monitors had not been successful”, “It is yet clear”, “It will not be possible”, “an important diplomatic victory of the meeting”, “it makes no sense”, “his episode is illustrative” (Ukraine Crisis Media Center); “a reasonable normalization period” (The Ukrainian Weekly); “Mr. Zelensky was downbeat” (BBC); “make little progress”, “a 2015 peace deal that has remained difficult to implement and may be politically unviable for Kyiv” (The Guardian); “the deepest east-west rift”, “no definitive agreement”, “Asked who triumphed in their exchanges” (Reuters)). Як можна помітити, більшість лексичних одиниць з емоційним забарвленням стосуються саме досягнень саміту.

Також в інформаційному повідомленні від Ukraine Crisis Media Center ми знайшли приклади вживання розмовної лексики для підсилення емоційного впливу на читача (“President Zelenskyi having no extensive political experience did not become an “easy prey” for Putin”, “Prisoners swap by the end of the year”, “They failed to agree on that with Putin”, “made all previous Normandy talks come to a dead end”, “in his bid” (Ukraine Crisis Media Center)). Окрім того, у 5 досліджуваних текстах ми виявили використання слів у переносному значенні, які позначені лапками (“Zelenskyy also added that progress on talks in drafting a new gas transit contract between Ukraine and Russia are now “unblocked”” (Hromadske International); ““Flexible Minsk””; “this “red line” is not to be crossed” (Ukraine Crisis Media Center); “to do this within the “red lines”” (The Ukrainian Weekly); ““thaw” in relations” (The Guardian). Цікаво, що у двох прикладах з українських інтернет-ЗМІ йдеться про так звані «червоні лінії», тобто межі тих поступок, на які можна піти. Деякі слова вжито на позначення так званих «республік» «ЛНР» і «ДНР», наприклад: “proxy “republics””, “It concerns the “conflict-related detainees” held in the so-called “DPR” and “LPR”, not all prisoners” (Ukraine Crisis Media Center); “no country has recognised their “republics”” (BBC).

Що стосується використання тропів, то у процесі дослідження ми виявили три найяскравіші, ужиті в усіх шести досліджуваних статтях, а саме епітет, метафору і метонімію.

Епітети в текстах статей інтернет-ЗМІ сприяють підсиленню емоційного впливу на потенційних реципієнтів, наприклад: “without lasting success” (Hromadske International), “proxy “republics”” (Ukraine Crisis Media Center), “war-torn Ukraine” (The Ukrainian Weekly), “landslide victory” (BBC), “tentative agreements” (The Guardian), “thorny questions” (Reuters), “cautious hope” (Reuters). У повідомленні ресурсу Reuters ми знайшли цікавий епітет-авторський неологізм – “a comedian-turned-politician” (Reuters), використаний для характеристики Президента України.

Метафори, порівняно з епітетами, уживаються частіше. Особливо це помітно в повідомленнях Ukraine Crisis Media Center і Reuters, які насичені образними виразами, що створюють додатковий емоційний ефект, наприклад: “The Ukrainian President succeeded to avoid a number of traps and risks posed by the meeting”, “Ukraine should grant permanent special status to the occupied areas cementing it in Ukraine's Constitution”, “their reports being disconnected from reality” (Ukraine Crisis Media Center); “aggravated the deepest east-west rift”, “political issues that stand in the way of resolving the conflict”, “fighting still flares up”, “Donbass region spun out of Kiev's control”, “at the mercy of the Kiev government”, “a major stumbling block” (Reuters). Рідкі випадки вживання метафори ми виявили і в повідомленнях інших ресурсів, наприклад: “While questions about local elections in the Donbas and control of the Russian border remain open” (Hromadske International); “the next steps towards peace” (The Ukrainian Weekly); “Mr. Zelensky won praise” (BBC); “No breakthrough at meeting”, “the two men largely stood their ground” (The Guardian).

Однак найбільш поширеним тропом у всіх шести повідомленнях стала метонімія. Пов'язано це з тим, що, оскільки в текстах повідомлення йдеться про переговори представників чотирьох

країн, то цілком логічним є перенесення значення одного слова (наприклад, назви або столиці країни) на найменування іншого (на представника країни), наприклад: "a new gas transit contract between Ukraine and Russia" (Hromadske International); "betrayal of the national interests feared by Kyiv", "Meanwhile Russia is trying to present", "Russia does not agree to it", "Ukraine has been wondering", "France confirmed", "Berlin also supported this position" (Ukraine Crisis Media Center); "The eyes of the global Ukrainian community have been fixed", "friends of Ukraine" (The Ukrainian Weekly); "Ukraine and Russia have agreed to implement", "But Russia and Ukraine continue to disagree", "Russia denies" (BBC); "the sides promised", "Moscow is negotiating", "Ukraine has said", "outside Kyiv's control" (The Guardian); "the Kremlin's influence" (Reuters).

Нарешті, на синтаксичному рівні ми виявили використання емфатичних конструкцій в одному українському і в одному британському ресурсах. Їх уживання пов'язане ыз прагненням автора публікації підкреслити найбільш значущу інформацію ("the sides did agree to at least one diplomatic step forward" (Hromadske International); "But the talks did deliver specific commitments" (Reuters)). Як можна помітити, обидва випадки пов'язані з виокремленням важливих результатів саміту.

Висновки. Проаналізувавши шість прикладів статей в українських і британських інтернет-ЗМІ, присвячених висвітленню Нормандського саміту 9 грудня 2019 р., ми дійшли таких висновків:

1) у всіх інформаційних повідомленнях на лексичному рівні було виявлено приклади використання емоційно-оцінної лексики і слів у переносному значенні;

2) серед тропів найчастотнішим було використання метонімії, дещо рідше – метафори й епітетів;

3) на синтаксичному рівні на одному українському і на одному британському ресурсах було виявлено використання емфатичної конструкції;

4) загалом, повідомлення британських інтернет-ЗМІ більш насичені яскравими лексико-стилістичними засобами, які сприяють реалізації функції впливу на читачів;

5) серед українських видань найбільш емоційно забарвленим можна вважати повідомлення на ресурсі Ukraine Crisis Media Center, серед британських – на ресурсі Reuters.

Література:

1. Землянова Л. Коммуникативистика и средства информации : англо-русский толковый словарь концепций и терминов. Москва, 2004. 416 с.
2. Кочетова Л. Лингвокультурные характеристики английского рекламного дискурса: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. Волгоград. 1999.18 с.
3. Перескоцька У. Мовний образ російсько-українського конфлікту 2014–2015 рр. у польських медіа. URL: http://wid.org.pl/wp-content/uploads/10-Pereskocka.docx (дата звернення: 20.12.2019).
4. Стишов О. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
5. Brown P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: Sprachvarietaten. 4 Aufl. Stuttgart ; Berlin ; Köln : Kohlhammer, 1998. 184 s.
6. Normandy Format Summit in Paris Reaches Agreement on Three Core Issues. *Hromadske International.* URL: https://en.hromadske.ua/posts/normandy-format-summit-in-paris-reaches-agreement-on-three-core-issues (дата звернення: 27.12.2019).
7. Paris summit of the Normandy Four: Ukraine's tactical wins. *Ukraine Crisis Media Center.* URL: http://uacrisis.org/74330-paris-summit-normandy-four-ukraine-s-tactical-wins (дата звернення: 27.12.2019).
8. Road to peace in Ukraine: After Normandy summit. *The Ukrainian Weekly.* URL: http://www.ukrweekly.com/uwwp/road-to-peace-in-ukraine-after-normandy-summit/ (дата звернення: 27.12.2019).
9. Russia and Ukraine leaders, in first talks, agree to exchange prisoners. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-summit-communique/russia-and-ukraine-leaders-in-first-talks-agree-to-exchange-prisoners-idUSKBN1YD2GA (дата звернення: 28.12.2019).
10. Russia-Ukraine: tentative progress at first talks for three years. *The Guardian.* URL: https://www.theguardian.com/world/2019/dec/10/russia-ukraine-tentative-progress-at-first-talks-for-three-years (дата звернення: 28.12.2019).
11. Ukraine and Russia agree to implement ceasefire. *BBC.* URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-50713647 (дата звернення: 28.12.2019).

Bovt A. Linguistic and Stylistic Features of Covering Political Events in Ukrainian and British Internet Media (Based on the Example of the Normandy Summit of December 9, 2019)

Summary. The purpose of the article is to determine the linguistic and stylistic features of covering political events in the Ukrainian and British Internet media (based on the example of the Normandy Summit of December 9, 2019). In the course of the research, we have determined linguistic and stylistic features of each of the selected articles, described the identified features), and compared the features of Ukrainian and British articles.

The main functions of any message in the Internet media are informative and influential. The combination of these two functions determines the linguistic and stylistic features of texts in the Internet media. A particular feature of media texts on the Internet is a unique format, which includes a combination of such external features as hypertext links in the text, thematic rubrics, creolization, various elements of structural and graphic design, interactivity. Special attention to the language of the media, in general, and the language of the Internet media, in particular, has led to the appearance of a new branch of linguistics – media linguistics. The object of media linguistics is media discourse. In our case, the object of the study is the political media discourse. The study was conducted using the information on the Normandy Summit on the web pages of the three Ukrainian sources (Hromadske International, Ukraine Crisis Media Center, The Ukrainian Weekly), and three British publications (BBC, The Guardian, Reuters). In all the information messages, examples of using emotional-evaluative vocabulary, words in the figurative sense have been found. Among the figures of speech, the most frequent one was metonymy, and less frequent – metaphors and epithets.

After analyzing six examples of articles in the Ukrainian and British Internet media covering the Normandy Summit on December 9, 2019, we have come to the conclusion that reports in the British Internet media are more rich in vivid lexical and stylistic means that contribute to fulfilling the influential function. Among the Ukrainian publications, the most emotionally-colored report is the one by Ukraine Crisis Media Center, and among the British reports – the one in Reuters.

Key words: linguistic and stylistic features, information message, mass media, lexical unit, figure of speech.

УДК 811.161.1+811.161.2: 81'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.33

Гилюн О. В.,
аспірантка кафедри російської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» У СВІТЛІ МОРБІАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Уже традиційно війну в Україні розглядають в аспекті гібридної, визначальною ознакою якої є використання мілітарних та квазімілітарних засобів впливу, зокрема ресурсів мовної системи, з метою ураження свідомості масового споживача медійного контенту. Одним із продуктивних способів експлікації прихованих ворожих наративів та породжуваних ними інтенцій є дослідження когнітивної метафори, зокрема морбіальної, як одного з ефективних засобів впливу на людське позасвідоме.

Метою наукової розвідки стало когнітивно-прагматичне моделювання сучасної морбіальної метафори концепту «Україна» в українському медійному двомовному (україномовному та російськомовному) дискурсі періоду гібридної війни. На матеріалі публікацій інтернет-видання «Українська правда» за 2014–2019 рр. здійснено концептуальний аналіз сучасної морбіальної метафори: представлено особливості її структурної та понятійної організації, охарактеризовано прагматичний потенціал, виокремлено базові наративи та концептуальні вектори осмислення України в період російсько-української війни.

Оскільки концептуальна метафора характеризується потужним пояснювальним потенціалом, її когнітивне вивчення передбачає опис способів відображення знань, зокрема фреймів – узагальненої системи даних, що представляє стереотипну ситуацію (М. Мінський). Залучення фреймового підходу та методу метафоричного моделювання для відновлення морбіальної метафоричної моделі концепту «Україна» дозволило відтворити фреймово-слотову модель концепту, яка розгортається у вигляді акціонального фрейму зі слотами-вершинами «Пацієнт», «Хвороба», «Медичний персонал». Виявлено, що понятійне наповнення фрейму трансформувалось під впливом російсько-української війни, породивши наративи України як скаліченої, спаплюженої, наруганої держави; держави, що знаходиться у скрутному становищі, вивести з якого можуть вдалі суспільні реформи. Провідним контрнаративом постає наратив держави, якій вчасно поставили правильний діагноз та призначили ефективне лікування.

Побудова єдиної системи дієвих наративів державотворення, поряд із наративами покращення суспільно-економічного становища та процвітання країни, розглядається як перший крок на шляху до перемоги в гібридній війні.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концептологія, дискурс, концепт «Україна», концептуальна метафора, морбіальна метафора, фрейм, наратив.

Постановка проблеми. Агресія Росії проти України не тільки спричинила значні суспільно-політичні зміни, але й сприяла глибинним перетворенням у масовій свідомості, які зі свого боку знайшли втілення в мові. Використання мовної системи для здійснення прихованого впливу на суб'єктів медійної інтеракції з метою просування ворожих інтенцій свідчить про формування нового дискурсу – дискурсу війни, в якому особливого значення набувають одиниці, об'єктивовані на осях псевдототожності та суміжності.

Метафоричність сучасного новинного дискурсу пояснюється потужним сугестивним потенціалом когнітивної метафори, яка здатна шляхом викривлення свідомості споживача медійного контенту конструювати нову соціальну реальність (що, наприклад, яскраво демонструє дослідження Пола Тібодо (Paul H. Thibodeau) та Лєри Бородітськи (Lera Boroditsky) про роль когнітивної метафори у процесі концептуалізації та сприйняття важливих соціальних проблем [1]). Акумулюючи та ретранслюючи досвід сприйняття людиною навколишнього світу, метафори стають безцінним матеріалом для виявлення особливостей сучасного осмислення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження метафоричних моделей концептів-етнонімів неодноразово ставало об'єктом лінгвістичних розвідок, серед яких слід відзначити роботу Л.В. Балашової, у якій здійснюється спроба охарактеризувати метафоричне втілення образу Росії на матеріалі телешоу [2, с. 445–461], працю А.М. Баранова, присвячену метафоричній реконструкції образів Росії та ГДР періоду Перебудови [3, с. 402–421], публікацію Є.В. Будаєва, де представлено аналіз метафоричної об'єктивації республік Росії, Грузії та країн Балтії в російському та британському політичному дискурсах [4], статтю Н.І. Клочко, у якій розглянуто образи країн Європи на матеріалі російськомовних латвійських медіа [5].

Незважаючи на високе теоретичне та прикладне значення означених робіт для здійснення подальших наукових розвідок, їх переважна більшість орієнтована виключно на вивчення російської політичної метафори у світлі соціально-політичного життя Росії, Грузії та ГДР відповідно. Унікальною за своїм змістом є робота української науковиці С.А. Жаботинської «Язык как оружие в войне мировоззрений» (2015), присвячена вивченню новоутворених лексичних інновацій, зокрема когнітивних метафор, як провідних механізмів прихованого впливу на свідомість масового споживача медіа-контенту з метою викривлення старих та насадження нових ідеологічних матриць у період сучасної консієнтальної російсько-української війни.

Визначальна роль метафори в процесі творення агресивного дискурсу російських медіа проти України неодноразово відзначалась у роботах багатьох українських науковців, зокрема в означеній праці С.А. Жаботинської, розвідках Н.В. Слухай [6] та Г.М. Яворської [7, с. 47–63]. На стрімкий ріст когнітивних метафор, зокрема морбіальної, зі сферами-мішенями «Україна» та «український конфлікт» у російському віртуальному

та газетному медіапросторі з початком російсько-українського конфлікту вказували російські лінгвісти, зокрема Е.В. Будаєва та В.В. Курейко [8], З.І. Резанова та К.С. Шиляєва [9], Л.М. Салатова та Ю.В. Сурменьова [10]. Однак аналогічна одиниця, яка експлікує особливості метафоричного втілення концепту «Україна» на матеріалі українського медійного дискурсу періоду гібридної війни, досі залишається недостатньо вивченою.

Метою наукової розвідки є дослідження особливостей метафоричного втілення концепту «Україна» в сучасному українському медійному дискурсі (україномовному та російськомовному) шляхом відтворення метафоричної моделі концепту зі сферою-джерелом «Хвороба».

Матеріалом дослідження стали тексти інтернет-видання «Українська правда» в розділах «Публікації» та «Колонки» за 2014–2019 рр. Вибір ресурсу зумовлений декількома чинниками: по-перше, високим індексом відвідуваності (який у середньому за три місяці становить 47 160 789 переглядів [11]); по-друге, широким суспільно-політичним спрямуванням, зокрема орієнтацією на відображення релевантних для України та Росії подій; по-третє, наявністю двомовних публікацій, що дозволяє здійснювати контрастивне дослідження мовного матеріалу. Вибір хронологічних рамок умотивований визначеною метою дослідити сучасний стан метафоричного втілення концепту «Україна» від початку російської агресії.

Звернення до морбіальної метафори зумовлене високою частотою її використання, яка, за свідченнями проведеної наукової розвідки, становить близько 1/5 від більш ніж 500 виокремлених лексичних одиниць. Відібраний матеріал порівну розподіляється між україномовним та російськомовним дискурсами та не демонструє явних ідеологічних розбіжностей.

Виклад основного матеріалу. Провідними шляхами осягнення людиною навколишнього світу визначають концептуалізацію та категоризацію, адже «у створюваних категоріях соціальна реальність спрощується, схематизується, структурується, що дає змогу людям усвідомлювати світ у зручний для їх мозку спосіб» [12, с. 20]. Невід'ємним результатом цих процесів є утворення в людській свідомості когнітивних структур, які стать похідними від провідних когнітивних операцій мозку – порівняння, ототожнення та аналогії, заґрунтованих на принципах псевдототожності та суміжності.

Високу інформативність мають когнітивні структури псевдототожності, зокрема когнітивна метафора, яка заснована на подібності нового та вже відомого. На здатність метафори створювати аналогові зв'язки звертав увагу давньогрецький філософ Аристотель, визначаючи її як «перенесення незвичайного імені або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією» [13, с. 170]. Однак перехід від осмислення метафори як виключно мовного явища до метафори як гносеологічного механізму – когнітивної метафори – було здійснено лише в XX ст. (див. праці М. Блека, Дж. Віко, Е. Кассірера, О. Розеншток-Хюссі тощо).

Теорія концептуальної метафори широке поширення отримала завдяки американським дослідникам Дж. Лакоффу та М. Джонсону, за визначенням яких концептуальна метафора є «використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, притаманна повсякденному мовленню й мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом» [14, с. 391]. Таким чином, концептуальна метафора постає результатом перенесення значення в межах осі псевдототожності, що забезпечує концептуалізацію невивченого об'єкта за аналогією (зі сфери-джерела до сфери-мішені).

Сукупність концептуальних метафор утворюють метафоричні моделі, які класифікують за сферою-джерелом метафоричної експансії (А.П. Чудинов). Морбіальна метафорична модель, яка є похідною антропоморфної метамоделі, означує сферу-джерело «Хвороба» та розгортається у вигляді сценарію, «у структурі якого виокремлюються не лише позначення хвороб, але і такі фрейми, як «Симптоми», «Лікування», «Медичний персонал», «Ліки та медичне обладнання», «Одужання» та ін.» [15, с. 3].

Зважаючи на те, що аналіз метафоричної моделі передбачає виявлення механізмів її структурної та понятійної організації, а також прагматичного потенціалу, одним з ефективних підходів до її аналізу визначається фреймовий, який полягає у виявленні вершинних та термінальних слотів метафоричної моделі, експлікованих у досліджуваному дискурсі, які у своїй сукупності утворюють понятєвий каркас, що дозволяє схематично відобразити висхідну модель типізованої тематичної ситуації, покладеної в основу відтворюваної моделі. Зважаючи на те, що адресати досліджуваних одиниць послідовно реалізують прагматичні настанови, опис фреймової структури метафоричної моделі передбачає також фіксацію наративів, які реалізуються в її межах.

Огляд дискурсу колективного відправника повідомлення засвідчив, що в українському медійному дискурсі метафорична модель концепту «Україна» з висхідною понятійною областю «Хвороба» вибудовується на основі трьох фреймових структур: «Пацієнт», «Хвороба», «Лікар».

Фрейм «Пацієнт» представлений **позицією «Україна»**, яка включає етнонім «*Україна*» та, за логікою метонімії, найменування державних інституційних утворень та систем – *судову систему*, *економіку* тощо: *Судова гілка влади в Україні є ослабленою від початку: такою «хворою» вона перейшла до нас із радянщини…* (04.04.2016); а також **позицією «Росія»**, яка розкриваються в метафорі відношення хворого до недугу через схему протиставлення з Україною: *Якщо* ***Росія*** *підійшла до крайньої стадії*, *коли* ***хворий не хоче визнавати свій недуг і «спускає» все нажите за недовгі роки відносної тверезості***, *то Україна поки що тільки на шляху до цього*. ***Україна визнає свої недуги****: в першу чергу*, *корупцію та неефективну модель державної служби та правоохоронної системи* (19.10.2015).

Активація метафор, побудованих за принципом антитези, вбачається закономірним результатом російської агресії на Сході, яка сприяла поляризації суспільства, у світлі якої Україна та Росія постали в ролі протиставлених членів бінарної опозиції «свої-чужі».

Наратив: Україна, на відміну від Росії, визнала свої проблеми та ***вже почала*** оновлення на всіх рівнях державного управління.

Фрейм «Хвороба» увиразнюється в системі типових слотів:

1. **«Види захворювань» –** патологічні стани, які викликають функціональні порушення в роботі організму, зокрема:

1.1. Фізичні (*поранення*, *ракові пухлини*, *гангренозне ураження*): ***Майдан*** *– це до сих пір* ***наша кровоточива рана***

(08.03.2018); *Пішов на війну добровольцем* […]. *Мені хотілося, щоб ця* ***гангрена***, ***яка охопила території України*** *з подачі Росії, не розповсюджувалася далі* (26.02.2018).

Сфери-мішені: Україна, Майдан, тимчасово окуповані території – Донбас, Луганськ тощо. **Наратив**: Україна – це об'єкт деструктивного зовнішнього впливу: країна, скалічена та уражена зовнішнім агресором.

1.2. Хімічні (*наркозалежність*, *алкоголізм*): *Адже варто лише згадати, що* ***зняти Україну з російської газової голки*** *стане серйозною економічною ломкою…* (27.01.2014); ***Кредитна голка***, ***на яку «підсіла» Україна***, *змушує нас звертатись за фінансовою допомогою до всього світу* (15.05.2018). Вихід зі стану антифактивності розглядається як складний перехідний етап у житті суспільства: ***В это похмелье Украина может зайти в период избирательной турбулентности…*** (06.12.2017).

Сфера-мішень: Україна. **Наратив**: Україна – підневільна держава (залежить від газових поставок Росії, фінансової допомоги Заходу тощо), яка не може самостійно подолати свою залежність.

1.3. Біологічні (*епідемія*, *інфекція*, *отруєння*, *пандемія*, *лихоманка*, *біологічна деструкція – розкладання*, *гниття*): *Саме тому з* ***епідемією наркоманії та алкоголізму***, ***лудоманією Україну охопила епідемія насильства*** *у дитячих будинках…* (03.01.2019); *…****Украина была*** *с легкостью* ***инфицирована*** *большевизмом…* (23.12.2016); *Новина про обрання Дональда Трампа президентом США 9 листопада поділила світ на два табори.* […] ***Не оминула ця лихоманка й Україну*** (09.11.2016).

Сфера-мішень: Україна, її державні органи (судова гілка влади) та системи (економіка). **Наратив**: Україна – об'єкт деструктивного зовнішнього впливу.

1.4. Психофізіологічні (*параліч*, *лудоманія*, *мінливі психічні стани*): ***Паралич торгового сообщения Украины с зоной АТО*** *официально признан национальным бедствием…* (07.03.2017); *Це боротьба зі страшною хворобою українського організму, яку ще Євген Маланюк назвав* ***«ментальним раком»*** [про насадження російських ментальних матриць. – О. Г.] (06.02.2016).

Сфера-мішень: Україна, її державні органи (судова гілка влади) та системи (економіка). **Наратив**: Україна – об'єкт деструктивного зовнішнього та внутрішнього впливу.

За характером перебігу релевантними є **хронічні хвороби**, які можуть переходити у фазу ***загострення***: *…в Україні традиційно спостерігається* ***загострення популізму…*** (14.02.2018).

Унікальною за своїм змістом є метафорична модель «Україна-хвороба», яка використовується для опису українсько-російських відносин. **Сфера-мішень** – Росія; **провідний наратив**: ідея поневолення України – це хвороблива нав'язлива ідея Росії, пор.: ***Украина***, *вырвавшаяся из российских объятий*, ***продолжает быть российской фантомной болью***. *Если ты лишаешься конечности, ты начинаешь хромать. Именно это происходит с российской державой, потерявшей одно из подтверждений своей державности* (22.04.2019); ***Превращение Украины в маниакальную «idee fixe»*** *России говорит о том, что ни российская элита, ни российское государство не чувствуют себя полноценными, потеряв Украину* (22.07.2019). Таким чином в українських медіа просувається контрнаратив неповноцінності Російської держави після втрати України, з якою вона не може змиритись.

2. **«Збудники захворювань» –** усе те, що справляє механічну, фізичну, біологічну, психогенну дію на організм, викликаючи захворювання. За свідченнями проведеної розвідки, найбільш релевантними серед них є такі:

2.1. **Зовнішні**:

2.1.1. Росія: *Мені хотілося, щоб ця* ***гангрена***, *яка охопила території України* ***з подачі Росії***, *не розповсюджувалася далі* (26.02.2018).

2.1.2. Проросійські ідеологічні матриці: *Увы, счастье продолжалось недолго: очень скоро* ***российский хаос ударил по украинцам***, ***Украина была*** *с легкостью* ***инфицирована большевизмом…*** (23.12.2016).

2.1.3. Російський президент: ***Путин и выполняет для нас работу вируса*** (11.07.2014); *Да, воюем с Путиным, который подложит тротил под ящик Пандоры. Предварительно повысив среднюю температуру по больнице. И рвануло. Как он и хотел – хроническое заболевание переросло в острую стадию* (11.06.2014); *Але* ***Путін отримує найголовніше – інфікує Україну раковою пухлиною «особливого статусу»…*** (29.08.2015).

2.1.4. Російські політики: *Поэтому* ***одиозные российские политики все время старались разделить бремя расчленения Украины*** *с европейскими странами, предлагая им отдельные части Западной Украины* (05.05.2015).

Наратив: Росія, її очільник та уряд – носії деструктивного начала, які намагаються нав'язати Україні свої ментальні ідеологічні матриці з метою подальшого поневолення.

2.2. **Внутрішні**:

2.2.1. Тимчасово окуповані території – самопроголошені республіки *ЛНР* та *ДНР:* ***Донбас*** *навіть* ***назвали «пухлиною русского мира»***, *яку варто тримати подалі від України* (24.05.2018).

Наратив: начебто тимчасово окуповані території є загрозою для держави, а тому їх потрібно позбутися (пор.: *…это все обман, замануха, чтобы* ***имплантировать «ДНР/ЛНР» в тело Украины***, ***и тогда метастазы разрухи и агрессии расползутся по всей стране*** (26.06.2015)). Масово ретрансльований каналами масової комунікації, цей наратив насаджує ідеологічну проросійську матрицю інтерпретації подій на Сході.

2.2.2. Негативні суспільні явища (*корупція*), державно-правові та соціальні державні інститути (*державна служба*, *правоохоронна система*), політики: *…в самой Украине время от времени появлялись политики, которые точно так же пытались* ***Украину*** *сузить и* ***кастрировать*** (06.04.2015).

Наратив: поряд із зовнішніми проблемами Україна має безліч внутрішніх, які потребують вирішення.

Наприкінці відзначимо, що субфрейм зовнішніх збудників захворювань представлений найбільш повно, що пояснюється російською агресією на Сході.

3. **«Етіологія» –** клінічні прояви захворювання, які характеризуються набором певних симптомів, зокрема:

3.1. Об'єктивних або зовнішніх (*температура 35°С, стогін, слабка реакція зіниць, кровотеча, повільне загоєння ран, пухлина, параліч* тощо): ***Температура тела – 35 градусов при норме 38***. ***Только стонет*** *и* ***шевелит глазами***. *То, что называют «****живой труп****». Почти как Украина сейчас…* (22.05.2014); *Теперь посмотрите на карту истерзанной Украины – где* ***у нее кровоточит и не заживает…*** (22.05.2014).

3.2. Суб'єктивних або внутрішніх (*дезорієнтація та сплутаність свідомості*): Українці присудили нашій полі-

тиці важку хронічну хворобу, ***«симптомами» якої є безлад***, ***багато проблем***, ***інтриг***, ***невизначеностей*** (19.08.2016).

3.3. Симптомами універсальних клінічних проявів, які вказують на критичний стан організму: *Говорите про мультикультуральність?* ***Україна гине!*** *Захищаєте рівність прав, незалежно від статі, національності, сексуальної орієнтації?* ***Україна гине!*** *Нагадуєте про неприпустимість цензури?* ***Україна гине!*** (06.01.2015).

Сукупність симптомів загальної етіології формують синдроми; з-поміж останніх релевантними є *синдром відсутність культури* та *постгеноцидний синдром*: ***Нас переслідує синдром відсутності живої культури***... (14.08.2015).

Отримані результати засвідчують, що на сторінках українських медіа переважають об'єктивні симптоми фізичних уражень, що безпосередньо пов'язано з російсько-українською війною, передусім з окупацією Сходу.

4. **«Лікування»** – процес відновлення життєздатності організму шляхом усунення, полегшення чи зняття симптомів, зокрема шляхом:

4.1. Оперативного втручання – найбільш радикального методу інвазійної процедури, перевагами якого є миттєвий видимий результат, а недоліками – довготривала підготовка перед операційним втручанням та обов'язкова реабілітація: ***Українську економіку*** *можна порівняти з людиною, яка після* ***тривалої хвороби повертається до життя***. *Вона ще зовсім квола, її імунітет слабкий, і будь-який вірус може суттєво нашкодити здоров'ю. Щоб хворий одужав,* ***потрібне комплексне оперативне втручання****, бо половинчасті рішення лише віддалять трагічний фінал* (22.02.18); *Сучасна історія України підтверджує, що* ***революції*** *– це такий собі* ***«скальпель»****,* ***який моментально забирає «дурне»***. *Та цього недостатньо. Щоб отримати направду добрий результат,* ***«організм» потребує щоденної реабілітації****, і її рецепт – в узгодженому русі вперед* (30.01.2019).

4.2. Консервативного лікування (зокрема, фармакотерапії (*медикаментозне лікування, хіміотерапія*), імунотерапії (*щеплення*), фізичних консервативних методів – *лікувальні процедури, фізіотерапія, реабілітація* тощо): *Зміна комфортної зовнішньої «оболонки»* ***може стати для України болючими****,* ***але необхідним ліками***... (10.11.2016); *Эту* ***прививку от последствий дружбы с Россией*** *и общей национальной беспечности в отношении северного соседа Украина запомнит надолго* (26.01.2016).

Характерними ознаками консервативного лікування є довготривалість, болючість процедур, відсутність миттєвих видимих результатів: *На жаль, наразі питання стоїть як перед важко хворим пацієнтом – або болючі та неприємні процедури, або прогресування хвороби з можливим летальним наслідком* (25.10.2018).

Наратив: Україна має безліч проблем на всіх рівнях державного управління, для викорінення яких необхідні поміркувані, довготривалі, своєчасні реформи (пор.: *В итоге ко времени Майдана* ***коррупция стала напоминать онкологию в крайней стадии***. *На этой стадии опухоль вырезать уже не получится – просто потому, что она отчасти выполняет функции жизнеобеспечения всего организма. Ее нужно долго и трудно облучать антикоррупционной химиотерапией, прежде чем браться за скальпель* (26.05.2018)). Водночас поспіх та ухвалення необдуманих рішень на шляху до оновлення держави на всіх її рівнях визначаються шкідливими та небезпечними для України.

5. **«Результати лікування»** – наслідки вжитих заходів для усунення захворювання. Фрейм актуалізується в системі субфреймів, які увиразнюються системою протиставлених наративів:

5.1. Позитивні: ...***Україна знаходиться*** *лише* ***на*** *самому* ***початку свого шляху до оздоровлення*** *економіки через запровадження структурних реформ* (12.08.2015); *Зараз ми* ***від хвороби молодшого брата певною мірою позбулися***. *Не зовсім – безумовно, це справа кількох поколінь. Але* ***ми переорієнтувалися на Європу*** *і* ***намагаємося стати кращими****, ідучи туди* (24.06.2019).

Наратив: завдяки прийнятим реформам Україна почала долати комплекс меншовартості та перетворюється на самостійну проєвропейську країну.

5.2. Негативні: *Временные решения лечили симптомы,* ***болезнь сохраняется****, и* ***страна продолжает падать в кроличью нору*** (08.12.2015); *Така «боротьба з корупцією» несе загрози страшніші, ніж навіть відвертий саботаж. Вона створює* ***ілюзію лікування*** *і тим самим* ***дозволяє страшній хворобі зберегтись*** *і навіть* ***прогресувати*** (14.01.16).

Наратив: реформи створюють ілюзію позитивних змін, проте не можуть змінити ситуацію у країні на краще; Україна приречена на розпад та знищення.

Незважаючи на наявність двох протиставлених наративів, в аналізованому українському дискурсі переважає перший – позитивно конотований.

Фрейм «Медичний персонал» представлений позиціями:

1. **Некваліфіковані «лікарі»**:

1.1. Соціальні мережі: *Украина – страна невыговоренная.* ***В роли терапевта – соцсети*** (07.05.2018).

1.2. Пересічні українці: ***Українці присудили*** *нашій політиці* ***важку хронічну хворобу***… (19.08.2016).

1.3. Особи, які здатні входити до ресурсних станів: *Развитие цифровой экономики и интеллектуальной инфраструктуры, бесстрашие перед экспериментами, способность мыслить тактически и стратегически, правильная реализация человеческого потенциала.* ***Такой рецепт успеха «выписали» Украине современные украинские визионеры*** (17.10.2017).

1.4. Президент Росії (опосередковано): ***Путин***, ***захватив Донбасс и Крым***, ***сам того не осознавая***, ***пришел Украине*** *на помощь. Без этих территорий страна* ***получила*** *реальный* ***шанс на выздоровление*** (22.06.2015).

2. **Кваліфіковані лікарі** – високооплачувані, переважно із країн Заходу, медичні кадри: *Еще он* [В. Путин. – О. Г.] *вынудил Запад* […] *выдать Украине денег на лечение и выписать квалифицированных лекарей* (22.06.2015).

Наративи: агресія Росії справила вагомий каталізуючий вплив на Україну, посприявши позитивним змінам у державі; тільки Захід та ЄС можуть допомогти Україні.

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчують, що російська агресія проти України відбилась на всій понятійній матриці метафоричної моделі концепту «Україна», засвідчивши активацію концептуальних векторів відхилення від наявного порядку, неправильність та аномальність наявного становища; дестабілізацію країни агресором, який намагається забрати те, що йому не належить; біль та переживання за долю держави; надію на оновлення та відродження шляхом

упровадження конструктивних змін та прийняття складних, проте правильних рішень.

Незважаючи на те, що морбіальна метафора зазвичай постає маркером складних соціально-політичних змін та вказує на дестабілізацію суспільства, в українському медійному дискурсі наративи відчаю та безвиході урівноважуються наративами позитивних змін, які можна досягти шляхом впровадження дієвих реформ. Причому активація позитивно маркованих наративів помітно збільшується в останні роки, що спонукає до появи та подальшого розповсюдження контрнаративу «Україна – здоровий організм». Саме в розробленні системи дієвих контрнаративів, у світлі яких Україна постане оновленою, процвітаючою державою з «міцним імунітетом», убачаємо перший крок на шляху до перемоги в сучасній світоглядній війні.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є контрастивне дослідження метафоричних моделей концепту «Україна», зокрема морбіальної, в українському та російському дискурсах періоду гібридної війни з урахуванням вектору ідеологічної спрямованості видання.

Література:

1. Thibodeau P.H., Boroditsky L., Metaphors we think with: the role of metaphor in reasoning. *PLoS ONE*. 2011. Vol. 6, № 2. P. 1–11.
2. Балашова Л.В. Русская метафорическая система в развитии: XI–XXI вв. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 633 с.
3. Баранов А.Н. Дискрипторная теория метафоры. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 632 с.
4. Будаев Э.В. Россия, Грузия и страны Балтии в зеркале российских и британских метафор родства. *Политическая лингвистика*. 2006. № 18. С. 34–57.
5. Клочко Н.Н. Образы Европы в современных национальных политических дискурсах (на примере антропоморфной метафорики). *Политическая лингвистика*. 2006. № 17. С. 123–137.
6. Слухай Н.В. Наративи «чужого»: мовні маркери та інтенції. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика*, *право*, *інформаційна безпека* : матер. IX Всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, 20 квітня 2018 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. С. 119–128.
7. Яворська Г.М., Парахонський Б.О. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
8. Будаев Э.В., Курейко В.В. Метафорическая репрезентация кризиса на Украине в русскоязычных комментариях новостных порталов. *Политическая лингвистика*. 2016. № 4. С. 93–98.
9. Резанова З.И., Шиляев К.С. Украина и Россия в условиях социального конфликта: метафорическое моделирование образа в российском медиадискурсе. *Русин*. 2015. № 4(42). С. 217–234.
10. Салатова Л.М., Сурменева Ю.В. Морбиальная метафора политического кризиса на Украине в массмедийных дискурсах России и США. *Филологические науки*. *Вопросы теории и практики*. 2017. № 5-1(71). С. 140–144.
11. Рейтинг сайтів. Українська правда. *LiveInternet* : вебсайт. URL : http://www.liveinternet.ru/stat/pravda.com.ua/index.html?period=month&total=yes (дата звернення: 21.01.2020).
12. Семашко Т.Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі : монографія / за ред. Н.В. Слухай. Київ : Арт Економі, 2016. 480 с.
13. Аристотель Риторика. Поэтика / пер. с древнегреческого О.П. Цыбенко и др. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.
14. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
15. Телешова И.В. Когнитивное исследование морбиальной метафоры в современном политическом дискурсе России, США и Великобритании : автореф. дис. на соискание уч. степени к-та филол. н. : 10.02.20. Челябинск, 2006. 21 с.

Hyliun O. The concept of "Ukraine" in the light of morbial metaphor during the hybrid war

Summary. Today's Russian military intervention in Ukraine is considered to be the Hybrid war that can be defined as a military strategy that blends conventional warfare with non-kinetic (non-military) tactics (which, for instance, include weaponized language) to exert influence on mass consciousness. Therefore, a study of linguistic units, especially the study of cognitive metaphor together with the metaphor of disease, is considered to be the productive way of discovering hidden narratives and hostile intentions.

The paper provides cognitive and pragmatic modeling of the morbial metaphor of the "Ukraine" concept based on Ukrainian bilingual media discourse during the current Hybrid war. The study is guided by a corpus-based comparative keyword analysis, taken from a corpus of articles published in 2014-2019, which were randomly selected from the online journal *Ukrainska Pravda*. Detailed investigation describes a script-based model of the modern conceptual metaphor of disease and outlines the list of narrative strategies and intentions represented by Ukrainian media discourse after Russia's Ukraine incursion.

Based on the evidence that a conceptual metaphor has the explanatory power through which it frames socially constructed reality, we believe that the cognitive study of morbial metaphor is based on descriptive analysis. That is used to specify both intention and proposition, schematically represented by framework, so-called data-structure for representing a stereotyped situation (M. Minsky). Thereby, the results of the study are evaluated by means of the Framework method.

As our results indicate, the conceptual framework of the "Ukraine" concept is represented by the conceptual framework of action that includes three conceptual domains, i.e. "Sufferer", "Disease" and "Medical staff". It turned out that the conceptual filling of the framework transmuted under the influence of the Russian-Ukrainian war, which cultivated the following narratives: Ukraine is a wounded country in a very precarious state; however, successful reforms seem a fair compromise that could lead the country out of the impasse. An effective counter-narrative provided by Ukrainian media outlines that Ukraine is a sufferer who received a correct diagnosis and its emergency condition is medically "stabilized".

The article argues that developing the unified system of narratives based on the narrative of state-building, as well as on the narrative of improving the socio-economic status and prosperity of Ukraine could be a small first step towards winning the Hybrid war.

Key words: cognitive linguistics, conceptology, discourse, concept "Ukraine", framework, conceptual metaphor, morbial metaphor, framework, narrative.

УДК 811.111:004.738.5:316.77
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.34

Кубрак С. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Житомирського національного агроекологічного університету

ІНОЗЕМНА МОВА ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ INTERNET

Анотація. У статті проаналізовано досвід використання сучасних інформаційних технологій, комп'ютерних технологій, інтернет-технологій, E-mail-технологій, мультимедіа, мас-медіа та хмарних технологій у процесі вивчення іноземних мов. Показано переваги їх використання у професійному розвитку майбутнього фахівця будь-якого профілю та необхідність розробки та застосування нових систем навчання, інформаційних технологій, мас-медіа та хмарних технологій.

Розкрито можливості сучасних інформаційних технологій, комп'ютерних технологій, інтернет-технологій, E-mail технологій, мультимедіа, мас-медіа та хмарних технологій під час вивчення іноземних мов. Автором зроблений висновок, що сучасні технології позитивно впливають на освітній процес загалом та на вивчення дисциплін філологічного профілю. Визначено, що роль і місце сучасних інформаційних технологій у професійному розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця і можливості використання різних технологій надзвичайно великі. Їх використання дає змогу вивчати на якісно новому рівні дисципліни гуманітарного циклу. Значний вплив інформатизація навчального процесу справляє на вдосконалення та розвиток методичних систем навчання іноземних мов.

Автором зроблено висновок, що проблеми інформатизації навчального процесу та вивчення філологічних дисциплін, зокрема, не можуть бути успішно вирішені без відповідної підготовки майбутнього фахівця. Використання нових інформаційних технологій навчання не заперечує традиційних технологій, але проблема інформаційної адаптації в новому інформаційному середовищі змушує переглядати і зміст традиційних технологій із частішим нахилом до вибору ефективніших методів і засобів навчання дисциплін філологічного профілю.

Завдяки використанню сучасних навчальних технологій здобувачі вищої освіти отримують доступ до багатих інформаційних ресурсів, зростає їхня мотивація до навчання, відбувається стимуляція пізнавальної активності, забезпечується індивідуалізація та диференціація в опануванні іноземних мов. Обґрунтовано переваги та недоліки застосування сучасних інформаційних технологій, комп'ютерних технологій, інтернет-технологій, E-mail технологій, мультимедіа, мас-медіа та хмарних технологій у навчальному процесі.

Ключові слова: сучасні інформаційні технології, комп'ютерні технології, інтернет-технології, E-mail технології, мультимедіа, хмарні технології, мас-медіа, навчальний процес, іноземні мови.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій. Освіті належить особлива роль у розгортанні й розвитку цих процесів. З одного боку, вона є активним споживачем інформації, а з другого – сприяє її накопиченню та поширенню. Інформаційні, комунікативні та інтерактивні технології в сучасному суспільстві перетворилися на важливий чинник духовного «виробництва людини». На заклади освіти за таких обставин покладається завдання збагатити та систематизувати зміст освіти, розробити та апробувати новітні інтерактивні методики навчання через використання сучасних електронних носіїв інформації. Для України, яка прагне європейської інтеграції, вирішення цих проблем набуває стратегічного значення.

У пресі і в науковій літературі дедалі частіше – варто згадати роботи І. Михайліна, В. Здоровеги, В. Лизанчука, Т. Лильо та інших провідних фахівців у сфері масової комунікації – обговорюються питання інформаційного суспільства та інтеграції України до світового інформаційного простору. Сучасний стан міжнародних зв'язків України в різних галузях життєдіяльності, нові вимоги суспільства потребують суттєвих зрушень у галузі освіти, зокрема у вивченні іноземних мов. Реформування системи освіти в Україні, що є частиною загальноєвропейських освітніх стандартів, передбачає усунення недоліків системи освіти попередніх років, одним з яких була слабка мовна підготовка здобувачів вищої освіти.

Статус іноземної мови нині стрімко зростає. Вивчення іноземних мов нині спрямовується не лише на те, щоб молодь вивчала якомога більше мов, а й на розвиток умінь здобувачів вищої освіти бути мобільними, поінформованими та комунікабельним. Це вимога часу. Держава потребує висококоосвічених фахівців із знанням іноземних мов, професіоналів, готових до міжнародного співробітництва, до творення нової української держави, що буде визнана в Європі та світі. Іноземна мова стає засобом міжкультурного спілкування.

Нині виникають нові структури міжособистісної та індивідуальної комунікації, публічного спілкування, які засновуються на інформаційних супермагістралях і включають стільникову, кабельну, телефонну мережі, комп'ютери й інтернет. Останнім часом поняття «засоби масової інформації» поступається місцем новому поняттю «засоби масової комунікації», і пов'язане це, звичайно, з розвитком, перш за все, електронних мас-медіа. Але ж процеси, пов'язані з глобалізацією інформаційного простору, здійснюються за допомогою як нових, так і традиційних каналів комунікації, тому перш за все варто звернути увагу на зміст тієї інформації, яку вони несуть. Одним із найбільш значущих наслідків глобалізації світового інформаційного простору стала посилена взаємодія культур. На це питання неодноразово звертали увагу сучасні теоретики масової комунікації,

такі як В. Здоровега, І Михайлін, С. Вовканич та багато інших [1, с. 24–29; 2, с. 18–23; 3, с. 32–40].

Мета статті – виявлення дидактичних можливостей засобів масової інформації, інтернет-ресурсів, мас-медіа, сучасних інформаційних технологій під час вивчення іноземних мов та їх вплив на освітній процес загалом; аналіз способів їх використання як засобів навчання мовленнєвої діяльності на заняттях з іноземної мови; обґрунтування переваг та недоліків застосування сучасних технологій у навчальному процесі.

З метою досягнення певного рівня володіння інформаційними технологіями викладачі змушені шукати нові ефективні методи та форми навчання за допомогою мережі Internet, мас-медіа та хмарних технологій.

Виклад основного матеріалу. Проблеми інформатизації навчального процесу та вивчення філологічних дисциплін, зокрема, не можуть бути успішно вирішені без відповідної підготовки майбутнього фахівця будь-якого профілю, розробки та застосування нових систем навчання, інформаційних технологій. Процес вивчення мови має стати легким та веселим. При цьому медіа можуть стати інноваційним інструментом вивчення іноземних мов. Саме медіа можуть стати джерелом свіжих ідей у навчанні та вивченні мов, адже завдяки цифровому відео спостерігається зближення основних інструментів індустрії розваг та вивчення іноземних мов [4].

Про гостру зацікавленість цією проблемою свідчать, зокрема, численні виступи багатьох українських педагогів І. Беха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Мадзігона, Л. Масол, В. Мірошниченко, Д. Попової. Вітчизняні вчені дедалі частіше звертаються до творчого доробку зарубіжних фахівців у галузі реалізації навчальних курсів, пов'язаних з інформатикою і медіаосвітою. Про це свідчать праці Г. Єгорова, В. Кудіна, Н. Лавриченко, М. Лещенко, Л. Пуховської.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. констатується: «Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [5].

Ми поділяємо думку М. Жалдака, який вважає, що використання сучасних інформаційних технологій дає змогу значно підвищити ефективність засвоєння повідомлень і даних, що циркулюють у навчально-виховному процесі, за рахунок їх своєчасності, корисності, доцільного дозування, доступності (зрозумілості), мінімізації шуму, оперативного взаємозв'язку джерела навчальної інформації та студента, адаптації темпу подання навчального матеріалу до швидкості його засвоєння, врахування індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти, ефективного поєднання індивідуальної та колективної діяльності, методів і засобів навчання, організаційних форм навчального процесу, що значною мірою сприяє вирішенню проблем його гуманізації [6, с. 9].

Для пошуку та отримання знань, необхідної інформації, її зберігання і передачі людина шукала та знаходила додаткові засоби, що досить сильно впливали на життя суспільства. Писемність, друкарський верстат, телефон, телебачення, комп'ютер і мережа Internet – ось найбільш значні віхи еволюції в передачі інформації.

Грамотно та вміло скористатися цими можливостями зможуть лише ті члени суспільства, які володітимуть необхідними знаннями, що дають змогу орієнтуватися в новому інформаційному просторі. Самостійна робота, самокероване навчання, автономне навчання та неперервні саморозвиток і самовдосконалення допоможуть йти вперед у новій ері інформатизації.

Сказане повною мірою стосується становлення майбутнього фахівця, оволодіння ним інформаційною культурою, інформаційною грамотністю і як найвищого ступеню – інформаційною компетентністю.

Учені довели, що інформаційні технології мають як прямий вплив на зміст освіти, пов'язаний із рівнем науково-технічного прогресу, так і непрямий, що пов'язаний із появою нових професійних умінь і навичок, потреба в яких різко зростає та завдяки яким змінюються організаційні засади навчально-виховного процесу, підсилюється інформатизація процесу освіти.

Крім цього, використання засобів інформаційних технологій у навчанні дає змогу вивчати на якісно новому рівні навчальні дисципліни гуманітарного циклу. Для студентів комп'ютер стає, насамперед, засобом навчально-пізнавальної та науково-дослідної діяльності, ефективним інструментом інтенсифікації процесу навчання, що дає змогу вирішувати не тільки стандартні завдання, але й завдання, що вимагають творчого підходу. Значний вплив інформатизація навчального процесу справляє на удосконалення та розвиток методичних систем навчання рідної та іноземних мов шляхом включення до засобів навчання нового покоління – комп'ютерних електронних словників, енциклопедій, тезаурусів і різних програм та ін., які дають змогу значно підвищити продуктивність праці у процесі перекладу текстів однієї мови іншою, вивченні правильної вимови іноземних слів, написанні творів, самостійній роботі.

Ідею необхідності заглиблення майбутніх вчителів-філологів у культуру, систему світовідчування та світорозуміння народу, мова якого вивчається, нарівні з оволодінням певними мовними та мовленнєвими навичками в навчанні мов неодноразово висловлювали вітчизняні та зарубіжні вчені (А. Брагіна, Е. Верещагін, І. Зимня, В. Костомаров, Г. Колшанський, Н. Кулібіна, О. Леонтьєв, Ю. Пасов, О. Райхштейн, Л. Смєлякова, Г. Томахін, P. Adler, D. Brown, M. Clarke, Donahue and Parsons, E. Hall, R. Lado, W. Lambert, H. Nostrand, G. Schumann.).

Звертаючись до аспекту, пов'язаного із застосуванням нових методів навчання, можна вказати на форми і техніки навчання, які активно використовуються у процесі розвитку інформаційної грамотності:

– інтерактивні навчальні програми, що реалізуються через вебсайти;

– електронні демонстрації з практичними завданнями;

– вправи з використанням електронних інформаційних ресурсів, які самостійно виконуються малими групами користувачів;

– орієнтовані на підтримку конкретних академічних курсів тренінги з використанням інформаційних ресурсів, що розробляються спільно з викладачами цих курсів і які пропонуються на вебсайті;

– спеціальні навчальні курси з інформаційної грамотності, що входять до навчальних планів університетів [8; 5; 9].

Розкриваючи визначення змісту цього поняття, ми визначили інформаційну грамотність як необхідні та достатні для професійного розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця вміння:

визначати можливі джерела інформації і стратегію їх пошуку, отримання; аналізувати отриману інформацію, використовуючи різного типу схеми, таблиці і т. д. для фіксації результатів; оцінювати інформацію з позиції достовірності, точності, достатності для вирішення проблеми (завдання); відчувати потребу в додатковій інформації, отримувати її, якщо є можливість; використовувати результати процесів пошуку, отримання, аналізу й оцінки інформації для прийняття рішень; створювати нові (для конкретного випадку) інформаційні моделі об'єктів і процесів, у тому числі з використанням схем, таблиць та ін.; накопичувати власний банк знань за рахунок особисто значимої інформації, необхідної у своїй діяльності; створювати свої джерела інформації; використовувати сучасні технології при роботі з інформацією; працювати з інформацією індивідуально, а також і в малих (мікро) та великих (макро) групах.

Інформаційна грамотність є елементом інформаційної культури і сприяє підвищенню її рівня.

Інформаційну культуру суспільства загалом визначають як досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людей у спілкуванні та отриманні необхідної інформації, рівень ефективності застосування засобів створення, збирання, збереження, опрацювання, передачі та використання інформації, здатність використовувати досягнення інформаційної техніки для свого розвитку, готовність сприймати нову інформацію та вміння швидко реагувати на зміни в суспільстві та техніці, бути креативним, активним та мобільним (М. Алексєєв, А. Андреєв, Т. Берліна, З. Джаліашвілі, В. Долматов, Н. Женова, Дж. Лалл, О. Леонтович, Н. Морзе, Б. Набока, С. Русаков, О. Пєхота, П. Підкасистий, І. Підласий, І. Стеценко, В. Гриценко, О. Павленко та інші).

На нашу думку, інформаційна культура – це система інтеграційних взаємодій між розвитком інформаційної грамотності відповідно до сучасних досягнень науки і техніки, розвитком інформаційного досвіду, де головним критерієм виступає на базі одержаної інформації потенціал продукування нової науково корисної інформації, що становить певний рівень інформаційної компетентності спеціаліста.

Поряд із поняттями «інформаційна культура» та «інформаційна грамотність» вчені також виділяють таке поняття, як інформаційна компетентність. Вчені (В. Лозова, Л. Карпова, О. Смолянинова, В. Гриньов, О. Мутовкіна, Н. Гез, О. Шиян та ін.) визначають інформаційну компетентність як особливий спосіб організації предметно-спеціальних та професійних знань, які забезпечують прийняття ефективних, швидких рішень у професійній діяльності.

Таким чином, інформаційна компетентність є одним із головних елементів, що впливають на професійну компетентність майбутнього фахівця, і має включати, на нашу думку, такі критерії:

• уміння адекватно визначати необхідність у певній інформації; аналізувати джерела інформації для більш глибокого ознайомлення з проблемою теми, визначати основні поняття і терміни, що є необхідними для розкриття теми;

• вміння ефективно здійснювати пошук необхідної інформації: вміння шукати необхідну інформацію за допомогою послуг як мережі Інтернет, так й інших засобів комунікації, використовувати спеціалізовані мережі або послуги; визначати та добирати необхідні методи дослідження та пошуку інформації; аналізувати та визначати переваги застосування різних методів дослідження; добирати ефективні підходи щодо забезпечення доступу до необхідної інформації;

• аналізувати, синтезувати інформацію та створювати при цьому нову інформацію: критично оцінювати інформацію та її джерела, добирати корисну інформацію відповідно до проблеми дослідження чи певної теми; виділяти основні ідеї певної інформації; на основі аналізу існуючої інформації створювати свою нову логічну, чітку, науково цінну інформацію;

• уміння адекватно оцінювати інформацію: визначати рівень необхідності певної інформації; адекватно використовувати обрані критерії для перевірки інформації; робити логічні та обґрунтовані висновки відповідно до певної інформації.

Отже, все вищезазначене дає нам змогу дійти висновку про необхідність формування в майбутніх фахівців інформаційної грамотності як компонента культури, що, своєю чергою, стане основою для формування інформаційної компетентності.

Проте використання нових інформаційних технологій навчання не заперечує традиційних технологій, але проблема інформаційної адаптації в новому інформаційному середовищі змушує переглядати зміст традиційних технологій із частішим нахилом до вибору більш ефективних методів і засобів навчання дисциплін філологічного профілю (табл. 1.)

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційних форм навчання і навчання з використанням сучасних інформаційних технологій

Традиційне навчання	Навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій
1. Лінійний текст (лише текст без інших додаткових джерел)	1. Мультимедійний текст (відео-, аудіоможливості, зв'язок із великою кількістю різноманітних джерел)
2. Можлива відсутність мотивації й зацікавленості у навчанні	2. Висока мотивація та зацікавленість у навчанні
3. Обмежена кількість інформації, обмежений вибір, часто застарілі дані	3. Необмежена кількість свіжої автентичної інформації, широкий вибір
4. Контроль викладача	4. Самоконтроль і координація навчального процесу викладачем
5. Спілкування з викладачем	5. Можливості спілкування (синхронного/асинхронного) з носіями мови, знайомство з культурою їхніх країн
6. Процес навчання обмежується часовими рамками заняттям і виконанням домашнього завдання	6. Значне збільшення часових меж процесу навчання за наявності вільного доступу до інтернету

Як свідчать результати аналізу та порівняння, наведені в таблиці, використання сучасних інформаційних технологій у навчанні іноземних мов мають значні переваги над традиційними.

Отже, в процесі теоретичного дослідження доведено, що ефективність професійного розвитку залежить від застосування інформаційних технологій, що тлумачиться нами як: сукупність методів, засобів і прийомів праці, що використовуються для збирання, систематизації, зберігання, подання важливих даних; система сучасних інформаційних методичних засобів та загально-педагогічних, психологічних,

дидактичних, методичних процедур взаємодії педагогів і майбутніх фахівців.

Визначено, що роль і місце сучасних інформаційних технологій у професійному розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця і можливості використання різних технологій (сучасних інформаційних технологій, комп'ютерних, інтернет, E-mail, мультимедіа та хмарних технологій) надзвичайно великі. Їх використання дає змогу вивчати на якісно новому рівні дисципліни гуманітарного циклу.

Висновки. Отже, дослідження соціальних та педагогічних передумов становлення і розвитку мас-медійних сучасних інформаційних технологій, комп'ютерних технологій, інтернет-технологій, E-mail технологій, мультимедіа та хмарних навчальних технологій у закладах вищої освіти дало нам змогу дійти висновку, що у сучасній світовій педагогічній практиці є два основних підходи до використання цих технологій. Перший полягає в інтеграції цих елементів сучасної освіти до програм різних дисциплін, другий – у використанні їх як джерела знань. Мас-медійні, сучасні інформаційні технології, комп'ютерні технології, інтернет-технології, E-mail технології, мультимедіа та хмарні навчальні технології розглядаються як ефективні та перспективні засоби вдосконалення навчального процесу. Завдяки використанню сучасних навчальних технологій здобувачі вищої освіти отримують доступ до багатих інформаційних ресурсів, зростає їхня мотивація до навчання, відбувається стимуляція пізнавальної активності, забезпечуються індивідуалізація та диференціація в опануванні іноземних мов.

Література:

1. Здоровега В.Й. Інформація, мас-медіа, пропаганда та інформаційні війни. *Ex professo* : Збірник наукових праць факультету систем ЗМІ та комунікацій ДНУ. Дніпропетровськ, 2001. С. 25–31.
2. Михайлін І. Інформаційний та аналітичний типи журналістики: український вибір. *Ex professo* : Збірник наукових праць факультету систем ЗМІ та комунікацій ДНУ. Дніпропетровськ, 2001. С. 18–24.
3. Вовканич С. Через слово, інформацію – до ноосфери. *Інформація, інтелект, нація*. Львів : Євросвіт, 1999. С. 32–40.
4. URL: www.delukr.ec.europa.eu/page44197.html
5. URL: http://www.vnz.univ.kiev.ua/uploads/p_4_58429238.doc
6. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання :* збірник наук. пр. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. Вип. 7. С. 3–16.
7. Завалевський Ю.І. Сучасний вчитель: вимір часу : навчально-методичний посібник для вчителів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Букрек, 2008. 288 с.
8. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 28–38.
9. Державна програма «Вчитель». *Освіта України*. 2002. 2 квітня. С. 1–7.

Kubrak S. Foreign language and mass media communication with the use of Internet network

Summary. The article analyzes the use of modern information technologies, computer technologies, Internet technologies, E-mail technologies, multimedia, mass media and "cloud" technologies in the process of learning foreign languages. The advantages of their use during the professional development of the future specialist are shown.

The possibilities of modern information technologies, computer technologies, Internet technologies, E-mail technologies, multimedia, mass media and "cloud" technologies while studying foreign languages are revealed. The author concludes that modern technologies have a positive impact on the educational process as a whole. The author determined that the role and place of modern information technologies in the professional development and self-development of the future specialist and the possibilities of using different technologies are extremely large. Informatization of teducational process has a significant influence on the improvement and development of methodological systems of teaching foreign languages.

The scientist concludes that problems of informatization of the educational process cannot be successfully solved without proper training of the future specialist. The author notes that the use of new information technologies of education does not interfere with traditional technologies. But the problem of information adaptation in the new information environment also makes it necessary to review the content of traditional technologies with more inclination to choose more effective methods and means of teaching. Due to the use of modern educational technologies, higher education applicants gain access to rich information resources, increase their motivation to study, stimulate cognitive activity, ensure individualization and differentiation in mastering foreign languages.

The advantages and disadvantages of using modern information technologies, computer technologies, Internet technologies, E-mail technologies, multimedia, mass media and "cloud" technologies in the educational process are substantiated.

Key words: modern information technologies, computer technologies, Internet technologies, E-mail technologies, multimedia, "cloud" technologies, mass media, educational process, foreign languages.

УДК 811.161.2'27
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.35

Левченко Т. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СЛЕНГОВІ ОДИНИЦІ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПОВЕДІНКА» У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. На початку XXI століття субстандартна лексика набуває активного поширення не тільки в усному мовленні, але й у писемних стилях української мови. Тексти засобів масової комунікації, а також дані тлумачних словників сучасного сленгу підтверджують частотність вживання сленгових одиниць у публіцистичних текстах.

У статті розглянуто одну з важливих лінгвістичних проблем функціонування сленгових одиниць у мові засобів масової комунікації та здійснено спробу проаналізувати сленгову лексику, що характеризується емоційною наснагою. З'ясовано, що емоції в сленговій комунікації тісно пов'язані з оцінками, яких лінгвісти виокремлюють дві – негативну і позитивну, проте засобів для вираження першої налічується набагато більше, ніж для вираження другої.

Зазначено, що найчастіше в публіцистичних текстах натрапляємо на сленгові одиниці – назви різноманітних дій у ситуації бійки, агресії та взаємини між людьми, стосунки, стратегії і тактики поведінки, що були об'єднані в тематичну групу «Поведінка». Охарактеризовано тематичну групу «Поведінка» як складник молодіжного сленгу і способи її використання у структурі мовної дійсності масмедійного дискурсу. З'ясовано основні причини використання сленгу на сторінках сучасної української преси.

На фактичному матеріалі розглянуто проблеми семантики і експресивності сленгової лексики; обґрунтовано теоретичні засади дослідження сленгових одиниць, пов'язаних з експресивністю, емоційністю, оцінністю; з'ясовано роль конотативного, денотативного та образного макрокомпонентів у формуванні експресивних планів сленгових одиниць.

Відповідно до результатів дослідження зроблено висновок, що більшість сленгових одиниць часто використовують у публікаціях суспільно-політичної тематики. Автори публікацій навмисно вживають сленгізми, аби зацікавити молодь та вплинути на її думку щодо виборів, суспільно-політичного становища в державі, економіки та ін. Зазначено, що основною причиною використання сленгових одиниць у мові українських засобів масової комунікації залишається підпорядкування певній авторській настанові та стилістичному навантаженню.

Ключові слова: сленг, пейоративна лексика, експресія, оцінка, мова засобів масової комунікації.

Постановка проблеми. Питання про вплив мови на життя суспільства, його роль у формуванні світосприйняття молоді є надзвичайно актуальними для лінгвістів. У сучасному суспільстві мова перестала бути тільки засобом спілкування, вона стала інструментом впливу, переконання і маніпуляцій. Таким чином, мова створює реальність, а сферу застосування мови, тематику і мету висловлювання визначають істотні ознаки публіцистичного стилю та його основні стилетворчі риси.

Мова засобів масової комунікації характеризується функціональним динамізмом – використанням в офіційних сферах лексичних одиниць, що перебувають на периферії літературної мови і навіть за її межами. Сфери комунікації, що раніше використовували тільки кодифіковану літературну мову, активно поповнюються субстандартними елементами. Найширше лексична динаміка виявляється в усному середовищі, зокрема молодіжному, а однією з груп лексики в цьому середовищі є сленг. Л.О. Ставицька слушно зазначала: «Молодіжний сленг із-поміж інших соціальних страт є чи не найскладнішою мовною структурою, оскільки він синтезує всі інші страти з неодмінною печаттю групової, індивідуальної мовотворчості та «вікового мовного» смаку» [3, с. 190].

За визначенням П.М. Грабового, український молодіжний сленг – це субстандартна підсистеми мови, що складається з лексико-фразеологічних одиниць, які не входять до складу літературної мови і функціонують у невимушеному спілкуванні серед молоді. Він виступає засобом репрезентації дійсності та вираження ставлення до неї представників цієї демографічної групи [1, с. 11]. Проблема функціонування сленгу важлива з лексичного погляду, однак нині вона маловивчена й суперечлива, потребує детального розгляду, хоча науковці торкалися окремих її аспектів, приділяючи певну увагу лексичним пластам сленгової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі теоретичне обґрунтування аспектів молодіжного сленгу здійснене Л.О. Ставицькою, стан розвитку окремих соціолектів розглянуто в працях К.Л. Бондаренко (лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу), Л.А. Карпець (спортивний сленг), С.А. Мартос (функціонування молодіжного сленгу в міській комунікації), Т.М. Миколенко (міський сленг), Ю.Л. Мосенкіса та О.С. Фурси (сучасний стан розвитку українського молодіжного сленгу та функціонування запозичень у його складі), Н.О. Шовгун (молодіжний сленг у мовленнєвій діяльності малих соціальних груп), І.І. Щур (український комп'ютерний сленг) та ін.

Мета статті − фіксація сленгових одиниць тематичної групи «Поведінка» в мові сучасної преси та виявлення її нових функціональних тенденцій.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати нові функціональні вияви сленгових одиниць тематичної групи «Поведінка» та їх експресивні можливості в публіцистичних текстах.

Виклад основного матеріалу. В українських засобах масової комунікації досить часто фіксуємо сленгові одиниці, що

називають, оцінюють і характеризують поведінку, дії, вчинки людини.

Тематична група «Поведінка» належить до найчисельніших за кількістю сленгових лексем. У складі тематичної групи «Поведінка» виділяємо такі підгрупи: назви бійок та дій у ситуації агресії; взаємини між людьми, стосунки, стратегії і тактики поведінки; назви помилкових і неправильних дій; назви осіб, які мають неадекватну поведінку; назви неадекватної поведінки.

1. **Назви бійок та дій у ситуації агресії.** Сленгові одиниці цієї тематичної підгрупи мають негативну оцінку та позначають жорстокість, бездуховність, злість, скупість, нахабство, користолюбство та аморальність у мові засобів масової комунікації.

Сленгізм *завалювати* у словниковій статті зафіксований із значенням убивати [2, с. 130]. У мові сучасної преси сленгова одиниця використовується в текстах суспільно-політичної тематики, надаючи їм негативної оцінки, наприклад: *«Закінчилася атестація прокурорів. Закінчилася звільненням прокурорів у справі Кернеса. Всі радісно потиснули один одному руки і, одночасно,* ***завалили*** *справу»* («Рубрика», 22.12.2019); «*Комітет не поспішав, одним відмовляв, а з іншими загравав, але шукав компроміс, щоби проект не* ***завалили*** *в сесійній залі»* («Детектор медіа», 08.02.2018). Як бачимо з наведених прикладів, сленгізм функціонує у значенні «зрадити, умисно не виконати якусь справу».

Подекуди такі сленгізми характеризують події, що представлені меншою кількістю лексем з явною перевагою негативно маркованих одиниць, наприклад *кантуватись:* 1. Мати справу з кимось, спілкуватись. 2. Відпочивати, витрачати час на розваги. 3. Витрачати час на виконання певної роботи [2, с. 156]. У засобах масової комунікації сленгізм фіксуємо зі значенням «витрачати час на виконання певної роботи»: *«Тепер служитель Феміди був невблаганним і відправив на 6 років* ***кантуватися*** *на нарах»* («Судова влада України», 20.11.2017). Використання цього сленгізму надає публіцистичним текстам відкритої негативної оцінки.

Розмовне і стилістично зневажливе забарвлення має сленгова одиниця *вирубати*, що зафіксована із такими значеннями: 1. Виводити з ладу. 2. Сильно вдаряти, щоб людина знепритомніла. 3. Вимикати (с. 78). Журналісти використовують сленгізм *вирубати* у значенні «вимикати щось чи когось»: «*Газпрому через супутник «****вирубили****» імпортну техніку*» («Українська правда», 15.10.2019). Сленгова одиниця надає текстам розмовності, невимушеності і негативного маркування.

Лексема *наїжджати* зі значенням «звинувачувати у чомусь, ображати» [2, с. 204] найчастіше в сучасній пресі функціонує у сполученні із нейтральною лексикою, що надає текстам іронічного забарвлення: «*Зеленський* ***«наїхав»*** *на українські ЗМІ із власниками з ЄС*» («Новинарня», 10.10.2019); «*Депутати Херсонської міської ради* ***«наїхали»*** *на ЗМІ*» («ПІК», 15.05.2018); «*Скільки тобі ще грошей треба – у Мережі* ***наїхали*** *на Ляшка*» («Преса України», 21.12.2019); «*За словами Саакяна, три дні тому на його родичів* ***«наїхали»*** *ці бандити і вимагали грошей»* («Тиждень», 25.08.2017).

Лексеми цієї тематичної підгрупи представлені також сленгізмом *махач,* що не зафіксований словниками сленгу, проте активно функціонує в сучасній пресі, наприклад: *«У Словачинні відбулася масштабна бійка між українцями та ромами. Під час «****махача****» в хід йшли навіть лопати і ломи. Є постраждалі»* («Znaj.Ua», 12.11.2019); «*Топ-5 наепічніших махачів у Раді-2019: як слуги народу тренували кулаки»* («Znaj.Ua», 31.12.2019); «*І коли з'ясувалося, що половина поправок з тих шалених 4000 просто зникли з повістки, останні влаштували черговий* ***махач***» («Depo.ua», 20.12.2019); «*Такого* ***махача*** *Рада давно не бачила!: чоловіки з чубами і у вишиванках побилися у ВР*» («Радіотрек», 11.12.2019). Найбільшого негативно-оцінного вияву сленгізм *махач* набуває в суспільно-політичних темах на позначення бійки, має негативну конотацію, а також передає несхвальну оцінку подій, що відбуваються в державі.

2. Взаємини між людьми, стосунки, стратегії і тактики поведінки.

Чимала кількість сленгових одиниць, що функціонують у мові засобів масової комунікації, характеризують такі якості людей та їхні вчинки, як егоїзм, себелюбство, нетерпимість, свавілля, безчинства – одним словом, те, що протиставляє індивіда суспільному оточенню. Намагаючись реально передати стосунки між людьми, журналісти використовують сленгізми: *облом, підлянка, підстава протупити, прогнутися, динамити* на інші. Сленгова одиниця *облом* зафіксована зі значенням лінощі, небажання щось робити [2, с. 215]: «*А тут стався такий* ***облом****. Це зачіпало його самиче самолюбство*» («Українська правда», 20.07.2019); «*У партії Зеленського назвали союзників і конкурентів. Для багатьох бажаючих –* ***облом****...*» («БукІнфо», 14.06.2019). Як бачимо, в публіцистичних контекстах сленгізм реалізує значення невдача, руйнування планів, що негативно оцінює описувані події.

Сленгова лексема *підлянка* не зафіксована відповідними словниковими дефініціями, проте часто вживається в значенні «щось негарне, підле, дріб'язкове», наприклад: *«На думку експертів подібна «****підлянка****» могла бути влаштована Данилюком аби помститися генпрокурору Юрію Луценку, який ще наприкінці минулого року вимагав відставки міністра у зв'язку з нібито несплатою ним податків у розмірі 700 тисяч гривень»* («Depo.ua», 23.05.2018); «*Поки всі чекали «****підлянки****» від Кремля» десь у Прибалтиці чи Одесі, президент Росії Володимир Путін піде іншим, щоправда, простим і витонченим шляхом і окупує Білорусь*» («Газета по-українськи», 25.01.2017); «*Кінець субсидіям: чиновники підсунули українцям нову* ***підлянку***» («Znaj.ua», 18.05.2018). Автори публікацій використовують сленгізм у дописах суспільно-політичної тематики, за його допомогою підкреслюють негативну суспільну оцінку подій та ставлення до них громадян.

Сленгізм *підстава* означає підлість і неприємну ситуацію [2, с. 235]. Активізація цієї лексеми простежується в період виборів та боротьби за владу, наприклад: *«Автор статті «****Підстава****» стверджує, що Зеленського просто* ***підставили****, коли запросили на брифінг освітити своєю присутністю попереднє торжество справедливості*» («Радіо Свобода», 23.12.2019); *«Голова МЗС Арсен Аваков та генеральний прокурор Руслан Рябошапка* ***підставили*** *президента України Володимира Зеленського тим, що дали йому виступити на брифінгу щодо справи вбивства Павла Шеремета»* («www.5ua», 25.12.2019); *«Садовий: «Поради Тимошенко не виконувати рішення КСУ – це авантюризм чи* ***підстава****»* («www.5ua», 25.12.2019).

У деяких публікаціях фіксуємо сленгову одиницю *протупити*, що має два значення: 1. Зробити дурницю. 2. Втратити шанс, проґавити [2, с. 257], наприклад: «*Інакше немає сенсу*

працювати, можна все своє життя ***протупити****, а так ви хоч отримаєте задоволення*» («Газета по-українськи», 06.12.2019). У контексті сленгова одиниця використовується із значенням «втратити шанс, проґавити», що надає тексту негативного маркування.

Сленгізм *прогнутися* не зафіксований відповідними словниками, проте реалізує значення в суспільно-політичній тематиці – *підпорядкуватися, заслужити схвалення*, наприклад: «*Газета «День» досліджує – чому більшість у ПАРЄ «****прогнулася****» перед Росією, і як далі має діяти Україна*?» («Радіо Свобода», 26.06.2019) «*Європейці попередили Зеленського, що в разі його спроби «****прогнутися****» перед Путіним українці будуть дуже незадоволені й Адміністрація Президента навіть може не встояти*» («Стопкор», 04.01.2019); «***Прогнувся****» перед росіянами: Потап викликав резонанс у мережі своїм відеозверненням*» («Під прицілом», 17.08.2019); «*Як не дивно, цей вчинок не зустрів розуміння у значної частини її слухачів. Гранде звинуватили в тому, що вона «****прогнулася*** *під терористів*» («УНІАН», 29.05.2017). Використання лексеми *прогнутися* слугує засобом експліцитної оцінки та створює експресивний ефект.

Такий самий високий експресивний ефект має сленгізм *продинамити*, що зафіксований зі значеннями: 1. Обманювати, не робити обіцяне, ігнорувати. 2. Кинути хлопця, з яким дівчина дуже обнадійливо фліртувала. 3. Не з'явитися на призначену зустріч [2, с. 255], наприклад: «*Без зайвих розпитувань він приходив на допомогу, а потім просто міг* ***продинамити*** *у найважливіший момент*» («Газета по-українськи», 02.02.2018). Аналіз показує, що сленгізм функціонує зі значенням «обманювати, не робити обіцяне, ігнорувати» та підсилює експресивну функцію публіцистичного контексту.

Сленгові одиниці, що називають дії і стани в ситуації неробства і байдикування також часто використовуються на сторінках сучасної преси і презентовані сленгізмом *балдіти,* що зафіксований зі значенням «отримувати насолоду» (с. 53): «*Для мене це означає, що він живе, продовжує жити у своїх роботах, що ним захоплюються. Бо я знаю, який тато був крутий як художник – я пам'ятаю, як він* ***балдів****, коли двома-трьома мазками закінчував роботу і кликав: Юліко, йди, дивись, як вийшло!*» («Укрінформ», 28.11.2019); *«Уявляю, як* ***балділи*** *на Заході – Президент України закликає футбольних функціонерів забрати у Росії ЧС, в той час як віце-президента УЄФА (українець) робить все, щоби ЧС з футболу залишився у РФ*» («Вінницькі новини», 26.08.2016). Вжитий у публіцистичних текстах сленгізм із позитивною семантикою на фоні нейтральної лексики створює ефект невимушеного, неофіційного, фамільярного спілкування. Автор статті розраховує на те, що привабить увагу читача, незважаючи на те, чи цікавить його це повідомлення.

3. Підгрупа, що номінує **помилкові і неправильні дії** малочисельна, але досить часто функціонує в мові засобів масової комунікації. Сленгова одиниця *лохонутися* зафіксована зі значеннями: 1. Бути обманутим. 2. Зробити дурницю [2, с. 183], наприклад: «*Тепер в Україні глузують із президента Зеленського, який так хоче «Нормандського формату», що вчергове не* ***лоханувся*** *з прийняттям розграбованих кораблів, мало того - взагалі не згадує про ганебне для нас твердження росіян, що кораблі «передано на відповідальне зберігання» як речдоки, а тільки запевняє, що їх віддали «без жодних умов»* («Zik», 21.11.2019); «*На думку Власенка, регіонали прорахувалися, коли 2010 року вносили зміни до Конституції: «Портнов явно* ***лоханувся****, коли восени 2010 року готував зміни до Конституції в цій частині*» («Еспресо» 09.01.2019); «*Вдруге поспіль опоблоківці так «****лоханутися****» собі не дозволять*» («Укрінформ», 23.12.2015). Аналізований сленгізм досить часто використовується не тільки журналістами, але і в мовленні політиків, депутатів, державних службовців, що свідчить про тенденцію до стилістичної зниженості публіцистики, вульгаризації та інших негативних явищ у мові.

Активно функціонує у мові преси сленгові номінація *спалювати*, що у відповідних словниках зафіксований із значенням «викривати» [2, с. 278], наприклад: «*Нардеп від «Слуги народу» Медяник* ***спалився*** *в Раді на «пікантній» переписці* («ZIK», 16.10.2019); «*Окупація Криму: четверо російських моряків «****спалилися****» через фотографії в мережі*» («Високий Замок», 18.06.2019); «*Вантажники з гонконгського аеропорту «****спалилися****» на зневажливому ставленні до багажу пасажирів*» («Високий Замок», 02.10.2018).

Останнім часом активізувався сленгізм *звалювати* зі значенням: 1. Тікати. 2. Йти кудись. 3. Перекладати відповідальність на когось, наприклад: «*Не слід* ***звалювати*** *боротьбу за Крим лише на кримських татар»* («Радіо Свобода», 19.05.15); *«У міліції знайшли на кого* ***звалити*** *побиття журналістів*» («Українська правда», 10.06.13); «*Останнім часом у Росії я ходила тільки із закордонним паспортом. Закордонний паспорт і кілька євро. Щоб мати можливість швиденько «****звалити****»* («УНІАН», 15.06.2016). У публіцистичних контекстах сленгізм вживають у текстах на теми військово-політичної боротьби, шахрайства, неправильної поведінки та з метою посилення емоційно-експресивного забарвлення інформації.

Сленгова одиниця *звинтити* не зафіксована словниками, проте в мові засобів масової комунікації активно використовується у значенні «арештувати», наприклад: «*У попередніх серіях: один персонаж із когорти «тамбовських», яких* ***звинтили*** *в Іспанії кілька місяців тому, також виявився громадянином України, але його ім'я навіть ніде не прозвучало, зате серед них були особи із тісними зв'язками з «Единой Россией»* («Радіо Свобода», 12.07.2016); *«Попри одиничні випадки «хепіенду», загальний тренд нагадує «лєнінське танго»: звільнили трьох — «****звинтили****» шістьох»* («Тиждень», 06.01.2017).

Досить популярним залишається сленгізм *зіскочити,* що не зафіксований сучасними словниками сленгу, проте словники містять аналогічний сленгізм *злізти* – припинити наркотичну залежність [2, с. 145], наприклад: «*Росіяни будуть весь час демонструвати цей папірець і говорити, що наші ж президенти домовилися. Тому з цієї точки зору перемога піррова, бо вона дає «Газпрому» можливість у будь-який момент* ***зіскочити*** *з контракту*» («Радіо Свобода», 24.12.2019); «*До 2022 року Польща* ***зіскочить*** *з російської «газової голки», – ЗМІ*» («ZIK», 17.01.2018). Варто зазначити, що сленгізм втратив своє початкове значення і використовується в текстах на теми політики і газової залежності України. Він надає текстам експресивної наснаги і лаконічно описує події.

4. Значна кількість іменників з компонентом оцінки характеризує емоційні стани, морально-етичний образ людини, психологічний склад, вольові якості характеру. Окрему підгрупу становлять сленгізми, що номінують **осіб, які мають неадекватну поведінку.** Вони малочастотні в сучасній пресі, проте фіксуємо

такі: *пришиблений, крейзанутий*. Вони мають негативне оцінне значення і останнім часом активізуються в мові мас-медіа. Сленгізм *пришиблений* зафіксований у значенні «тупий, недоумкуватий» [2, с.254], наприклад: «*Так я до чого: в Універі людина здавалась* ***пришибленою****, а ми нормальними, а насправді це ми* ***пришиблені****...*» («Газета по-українськи», 01.01.2018). *Крейзі/ крейзанутий* – божевільний [2, с. 171], наприклад: «*Хтось може подумати, що подорож на велосипедах по крутих горах – це розвага для «****крейзанутих****» екстремалів*» («Znaj.ua», 04.03.2019); «*Фронтмен луцького гурту зворушливо привітав свою «****крейзануту****» дружину*» («Волинь», 04.10.2018). Аналізовану лексему фіксуємо для номінування не тільки живих, але і неживих предметів: «*Як в Ужгороді «****крейзанутий****» світлофор збив з пантелику водіїв*» («Закарпаття», 04.11.2019); Сленгізми *пришиблений* та *крейзанутий* використовуються для позначення неадекватних людей та іронічної їх характеристики. За допомогою цих лексем створюється ефект невимушеного спілкування, розкутості та фамільярності, що максимально наближає публіцистичний стиль до розмовного.

5. Окрему підгрупу становлять назви **неадекватної поведінки**, куди входить сленгізм *косити* – 1. Ухилятися від служби в армії. 2. Тікати із занять. 3. Ухилятися від чогось. 4. Вдавати, бути лицемірним. 5. Брехати [2, с. 170], наприклад: «*У Києві від армії «****косять****» майже 35 тисяч осіб*» («Укрінформ», 25.09.2019); «*Бойовиків на Донбасі масово «****косять****» венеричні хвороби*» («ZIK», 18.12.2015); «*Наркотики* ***косять*** *і «золоту» молодь, і дворових розбишак*» («Високий Замок», 15.08.2014); «*Тренер каже: хочеш — відсидиш там два роки. У спортроті. Або треба «****косити****»* («Газета по-українськи», 25.06.2017). У сучасних мас-медіа сленгізм *косити* функціонує у значеннях «ухилятися від служби в армії» чи «взагалі ухилятися від чогось». Сленгова одиниця *відтягатися* має значення «відпочивати, отримувати задоволення» (с. 83), наприклад: «*Нові друзі «****відтягалися****» на нічних дискотеках, похвалялися один перед одним «перемогами» над дівчатами*» («Високий Замок», 15.08.2014). У публіцистичних текстах сленгові номінації *косити і відтягтися* характеризують особу, яка здійснила такий вчинок, надають тексту лаконічності, динамічності висловлювання.

Висновки. У результаті проведеного дослідження зазначаємо активне регулярне поширення сленгових одиниць у мові засобів масової комунікації, незважаючи на обмеження, передбачені кодифікацією мови. Сленгові номінації тематичної групи «Поведінка» надають публіцистичним текстам експресії, виразності та оцінності. Майже всім сленгізмам властива яскраво виражена негативна експресія, згрубілість, вульгарність, що є найвагомішими семантичними ознаками.

Зневажливі оцінки та пейоративні ознаки сленгізмів не дають змоги розглядати їх як повноцінні засоби спілкування поряд із нейтральними літературними нормативними лексемами. Експресія зниженості робить їх незамінними в певних комунікативних ситуаціях. Із номінативної точки зору сленгові номінації зайві, адже для вираження того чи іншого значення в мові вже є точне літературне слово. Саме ця причина є перешкодою для входження сленгізмів у сучасну літературну мову, незважаючи на їх частотність в усному мовленні.

Використання сленгових номінацій в українських засобах масової комунікації має на меті знизити стилістичний рівень спілкування, зробити виклад матеріалу більш доступним, виразним, емоційним, іронічним, а подекуди грубим і вульгарним, адже часом сленгові лексеми вносять у мовлення певну фамільярність і розкутість.

Питання про експресивні можливості та функціонування сленгових номінацій тематичної групи «Поведінка» в мові засобів масової комунікації залишається відритим і потребує подальшого опрацювання.

Література:

1. Грабовий П.М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. Київ, 2010. 18 с.
2. Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т.М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
3. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.

Levchenko T. Slang units of thematic group «behavior» in the language of mass communication

Summary. In the beginning of XXI century the substandard lexis spreads not only in oral speech, but also in the written styles of language. Texts of mass communication and data of interpretative dictionaries of modern slang prove the frequency of using of slang units in publicist texts.

The article deals with one of the important linguistic problem of functioning of slang units in the language of mass media and the attempt to analyze slang vocabulary, that is characterize by emotional inspiration, was made. It was found out, that emotions in slang communication are closely related with evaluations, that are distinguished by linguists into two – negative and positive, although there are much more means to express the first, rather than the second one.

It was mentioned, that mostly in publicist texts we come across slang units – names of different actions during the fight, aggression and relationships between people, strategies, and tactics that have been integrated into the thematic group of "Behavior". The thematic group of "Behavior" as a part of youth slang and ways of its using in the structure of language reality of mass media discourse was characterized. Main reasons of using slang on the pages of newspapers were defined.

Problems of semantics and expressiveness of slang vocabulary were considered on the factual material; theoretical principals of studying of slang units, related to expressiveness, emotionality, evaluation were grounded; it was found out the role of connotative, denotative and imaginative macro components in the formation of expressive plans of slang units.

According to results of the research, it was concluded, that the majority of slang units are often used in publication of social-politician topics. Authors of publications deliberately use slang to interest the youth and influence its opinion about election, social-politician situation in the country, economics etc. It was mentioned, that the main reason to use slang units in the language of Ukrainian mass media is the subordination to a certain author's attitude and stylistic load.

Key words: slang, pejorative lexis, expression, evaluation, language of mass media.

УДК 81'373:578.27
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.36

Махачашвілі Р. К.,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Білик К. М.,
викладач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ РУБРИКИ «НАДЗВИЧАЙНІ НОВИНИ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню корпусу текстів рубрики «Надзвичайні новини» у французькій, англійській та українській мовах. Для укладання тематичного глосарію надзвичайних новин тематики «Вірусні захворювання» ми використали інструмент корпусної лінгвістики «Voyant Tools». Визначено ключові лексеми, встановлено синонімічний ряд і проаналізовано частоту використання слів і словосполучень вищезазначеної тематики. Метою статті є ознайомлення з базовими поняттями корпусної лінгвістики, опис можливостей роботи з корпусними базами даних у лінгвістичних дослідженнях, аналіз інструменту корпусної лінгвістики «Voyant Tools», укладання інноваційного глосарія текстів рубрики «Надзвичайні новини» тематики «Вірусні захворювання» у французькій, англійській, українській мовах. Корпусна лінгвістика є надзвичайно важливою галуззю сучасної лінгвістичної науки. Представлена робота містить практичний аналіз корпусу текстів новинного спрямування. У центрі уваги корпусного дослідження опиняється мовна особа, тобто її мовна діяльність, масова комунікація, проблема її опису. Саме тому досліджуваний інструмент корпусної лінгвістики приділяє увагу конкордансу, відносній та абсолютній частотності слів, ключовим словам, сполучуваності слів, багатокомпонентним групам, контекстуальному вживанню слів.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

– дослідити новинні тексти рубрики «Надзвичайні новини» у французькій, англійській та українській мовах;

– відібрати характерні для тематики «Вірусні захворювання» лексичні одиниці;

– проаналізувати семантичну специфіку відібраного лексичного матеріалу.

У ході дослідження новинних повідомлень було встановлено, що найчастіше вживаними лексемами є: вірус, зараження, поширення, люди, Китай, адже саме ці слова дають читачеві схематичну картину того, про що йтиметься у газетній шпальті.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, надзвичайні новини, лексеми, текст, частота, коронавірус, «Voyant Tools».

Постановка проблеми. Останнім часом у потоці інформаційно-комунікаційних технологій набуває особливого значення автоматичне опрацювання інформації. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям, які мають універсальні технічні можливості для аналізу, збереження та відбору матеріалу мови, розвивається нова галузь мовознавчих досліджень – корпусна лінгвістика, основним завданням якої є аналіз великої кількості емпіричного матеріалу та створення об'єктивних висновків щодо лінгвістичного корпусу тексту.

Корпусна лінгвістика передбачає застосування загальних принципів побудови, обробки лінгвістичних корпусів текстів, які здійснюються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, розробку методик збору мовних явищ. Згідно з дослідженням В.А. Широкова корпус характеризується як «обмежений за об'ємом набір електронних текстів, зібраних із метою максимально точно представити варіант мови, яка досліджується» [4, с. 24]. В.П. Захаров зазначає, що корпус текстів – «значний за обсягом, представлений в електронному вигляді, уніфікований, структурований, розмічений, філологічно компетентний масив мовних даних, створений для вирішення конкретних лінгвістичних завдань» [8, с. 3].

О.М. Демська-Кульчицька визначає: «Корпус текстів – машиночитане стандартно організоване зібрання репрезентативних для певної мови, діалекту або іншої підмножини мови писемних або усних текстів, призначених для лінгвістичного аналізу й опису, відібраних і впорядкованих згідно з експліцитними екстра- та інтралінгвальними критеріями» [7, с. 20].

Спираючись на дослідження вищезгаданих науковців, виокремимо характерні ознаки корпусу текстів, а саме:

– емпіричний підхід до синтезу мовних даних;

– створення великого за обсягом корпусу тексту як основи для дослідження лінгвістичного аналізу;

– залучення комп'ютерних технологій для розбору матеріалу;

– аналіз частоти використання слів і словосполучень певної тематики.

Виклад основного матеріалу. Контентом корпусів текстів слугували 12 повідомлень рубрики «Надзвичайні

новини» французького видання «Le Parisien», англійського «The Guardian» та українського «Газета по-українськи» тематики «Вірусні захворювання».

Зважаючи на дослідження вищезазначених науковців, ми дійшли висновку, що аспекти корпусу текстів були досліджені з погляду на загальні характеристики. Крім того, у працях не зверталася увага на застосування програми для дослідження корпусу текстів «Voyant tools». Більш того, окремі фахівці акцентують на вивченні корпусу текстів лише українською мовою, тому **метою** нашого дослідження є використання інструменту корпусної лінгвістики відкритого доступу «Voyant Tools» (https://voyant-tools.org), що є веб-платформою, яка виконує аналіз тексту.

Програма дозволяє здійснити науковий розбір тексту, виділити у корпусі частоту вживання лексичних одиниць, створити діаграми, схеми тощо. Також «Voyant tools» можна використовувати для аналізу онлайн-текстів або текстів, завантажених користувачами.

Здійснюючи аналіз вибірки новин англійського видання «The Guardian» тематики «Вірусні захворювання» за допомогою веб-програми «Voyant Tools», ми зафіксували, що цей корпус налічує 2 909 слів і 955 словосполучень. Із них виокремлено 44 ключові лексичні одиниці, які стосуються тематики «Коронавірус», визначено частоту вживання та використання слів у реченні. Серед найбільш вживаних слів: *virus (29); coronavirus (27); people (27); health (20); cases (18); china (17); wuhan (16); confirmed (14); symptoms (12); new (11); spread (11); chinese (10); ago (9); infected (9); said (9); tested (9); uk (9); government (8); hospital (8); patients (8); far (7); level (7); public (7); 1d (6); city (6); flu (6); highest (6); hubei (6); medical (6); negative (6); number (6); province (6); reported (6); risk (6); situation (6); weeks (6); centre (5); cough (5); died (5); doctor (5); emergency (5); hong (5); hospitals (5); news (5); provinces (5); world (5); year (5); affected (4); announced (4); appears (4); breathing (4); coronaviruses (4); countries (4); crisis (4); days (4); human (4); infection (4); kong (4); organization (4)*

За сегментною діаграмою простежується топ 5 ключових слів тематики «Коронавірус» (рис. 1).

Демонструючи результат роботи програми, котра дозволяє зробити аналіз лексем новин французького видання «Le Parisien», виводимо показники, за якими статистика корпусу тексту налічує 4 293 слів та 1 254 словосполучень, із яких можна виокремити частоту використання слів від найбільш частого використання слова у тексті до найменшого, а саме: *cas (31); France (29); personnes (28); coronavirus (27); chine (25); virus (25); Wuhan (20); janvier (19); parisien (18); chinois (17); 2020 (16); santé (15); morts (12); symptômes (12); afp (11); Paris (11); patients (11); samedi (11); ville (10); bordeaux (9); jours (9); matin (9); vendredi (9); 2019 (8); contact (8); l'épidémie (8); ministère (8); savoir (8); annoncé (7); autorités (7); charge (7); dimanche (7); faire (7); faut (7); français (7); l'instant (7); modifié (7); mortalité (7); premier (7); taux (7); actualités (6); adresse (6); collectée (6); commerciales (6); d'autres (6); hôpital (6); l'actu (6); l'actualité (6); l'essentiel (6); l'hôpital (6); m'inscris (6); mail (6); maladie (6); newsletter (6); nouveau (6).*

Як бачимо, найбільш вживані лексеми-номінанти у новинах французькою мовою є: *cas (випадок); france (Франція); personnes (люди); coronavirus (коронавірус); chine (Китай); virus (вірус)* (рис. 2).

Здійснено також аналіз корпусу текстів українських новин, згідно з яким програма «Voyant Tools» продемонструвала такі ключові слова: *у (96); в (93); з (73); на (65); і (45); що (40); коронавірус (38); також (37); Китаю (35); не (32); до (30); Китаї (29); та (27); про (26); коронавірусу (24); від (23); здоров'я (23); охорони (22); за (21); коментувати (18); коронавірусом (18); людей (18); це (16); із (16); через (15); який (15); а (14); для (14); закрили (14); зараження (14); зафіксували (14); осіб (14); повідомляє (14); фото (14); читайте (14); ВООЗ (13); він (13); вірусу (13); захворювання (13); нового (13); січня (13); які (13); його (12); карантин (12); кількість (12); лікарні (12); поки (12); китайського (11); влада (10); й (10); місто (10); місті (9); року (9); ухань (9); Франції (9); час (9); ще (9); як (9).*

Крім того, можна застосувати для візуалізації термінів, що найчастіше зустрічаються в корпусі текстів, «Хмару слів «Cirrus (Циррус)»». (рис. 3).

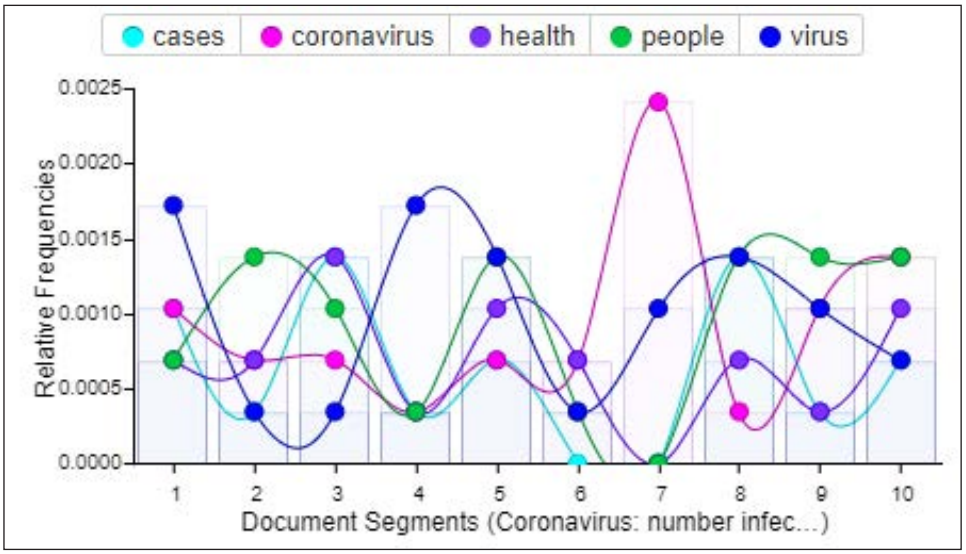

Рис. 1. Діаграма частоти вживання слів тематики «Коронавірус» в англійській мові

Результати показали, що найбільше застосовані в повідомленнях українською мовою прийменники *у, в, на*, сполучник *і*. Другу позицію займають такі слова: *коронавірус, Китай, зараження*. На третій позиції зазначені слова, які французькими й англійськими ЗМІ були виокремлені як топ-5 найуживаніших – *Ухань, Франція, вірус, захворювання*.

Таким чином, використовуючи інструмент корпусної лінгвістики «Voyant Tools», можемо виокремити ключові лексеми корпусу текстів, провести системні, широкі за кількістю охопленого емпіричного мовного матеріалу дослідження мови.

Отже, завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій з'явилася нова сучасна лінгвістична дисципліна – корпусна лінгвістика, для якої характерний аналіз інтерпретаційних процесів, корпусу текстів, лексичний розбір. Однією з переваг дисципліни є оперування великим обсягом тексту, виклад аналізу корпусу тексту в електронному варіанті, що дозволяє економити час.

У перспективі подальшого розгляду і вивчення цієї теми доцільно дослідити та порівняти лексеми-номінанти концептів СМЕРТЬ, ВІРУС і встановити спільне та відмінне в лінгвістичному аналізі у трьох мовах.

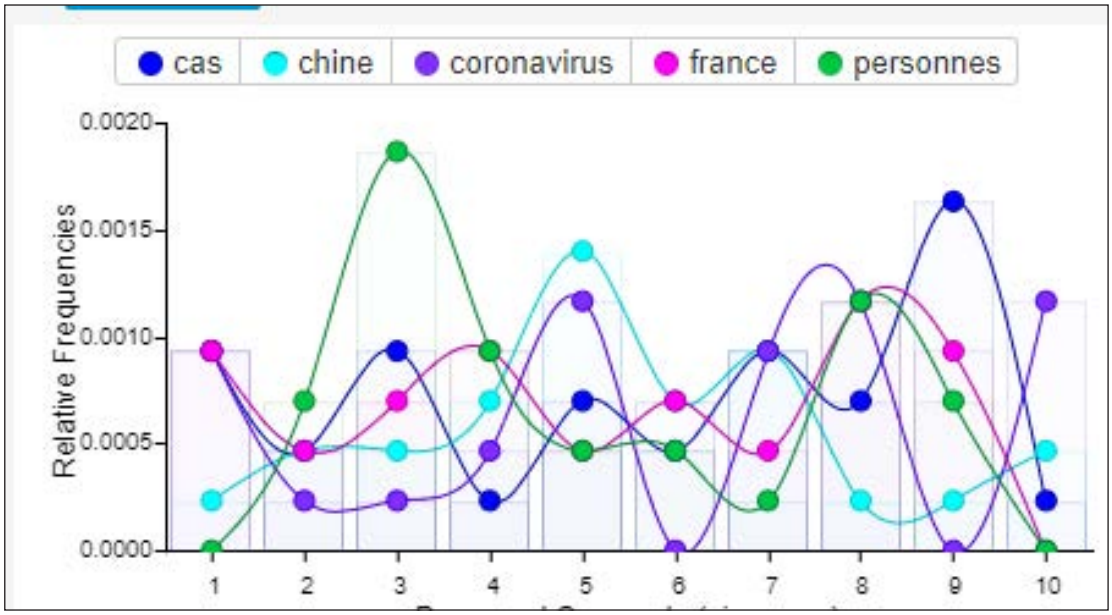

Рис. 2. Діаграма частоти вживання слів тематики «Коронавірус» у французькій мові

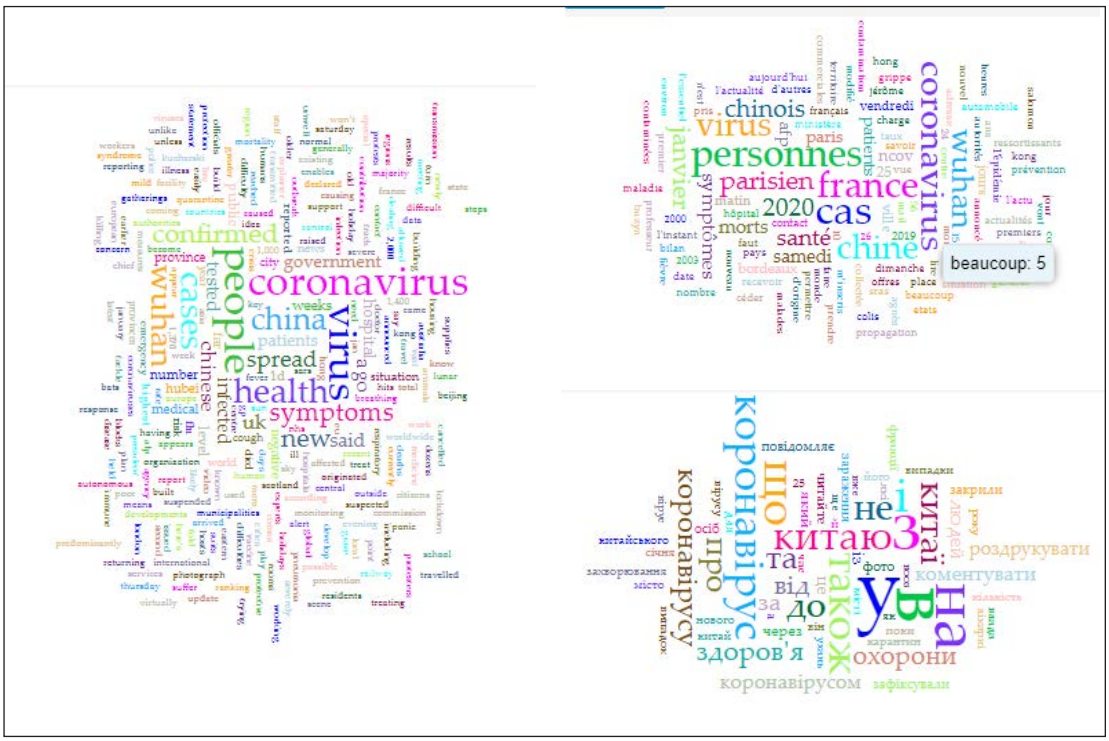

Рис. 3. «Хмара слів «Cirrus (Циррус)»»

Література:

1. Демська О.М. Текстовий корпус: ідея іншої форми. Київ : ВПЦ НаУКМА, 2011. 282 с.
2. Демська-Кульчицька О. Основи Національного корпусу української мови. Київ : Наук. видання ІУМ НАН України, 2005. 219 с.
3. Захаров В.П. Корпусная лингвистика : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург, 2005. 48 с.
4. Корпусна лінгвістика / В.А. Широков, О.В. Букагов, Т.О. Грязнухіна та ін. Київ : Довіра, 2005. 471 с.
5. Махачашвілі Р.К. Открытая вербальная е-среда: исследовательские принципы и ИКТ инструменты. *Open Educational E-environment of modern university*. 2016. № 2. С. 27–33.
6. Le Parisien. URL: http://www.leparisien.fr/faits-divers/4/.
7. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/world.
8. Газета по-українськи. URL: https://gazeta.ua/news/np.
9. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.
10. Voyant Tools. URL: https://voyant-tools.org.

Makhachashvili R., Bilyk K. Corpus linguistic study of heading "breaking news" in French, English and Ukrainian languages

Summary. The article is devoted to the research of the corpus of texts of the "Extraordinary News" section in French, English and Ukrainian. When compiling a thematic innovative glossary of extraordinary viral diseases topics, we used the corpus linguistics tool "Voyant Tools". Key tokens have been identified, a synonym has been established and the frequency of use of words and phrases of the above subject has been analyzed.

The purpose of the article is to get acquainted with the basic concepts of corpus linguistics, describe the possibilities of working with corpus databases in linguistic research, analysis of corpus linguistics tools "Voyant Tools", compilation of an innovative glossary of texts "Emergency News" topics in "Viral News" in French, English, Ukrainian. Corpus linguistics is an extremely important branch of modern linguistic science. The presented work contains a practical analysis of the body of news texts. The focus of the corpus research is the linguistic person, that is, his linguistic activity, mass communication, the problem of his description. That is why the tools of corpus linguistics under study pay attention to concordance, relative and absolute word frequency, keywords, word compatibility, multicomponent groups, contextual use of words.

The realization of this goal implies the following tasks:

– to research news articles of the "Extraordinary News" section in French, English and Ukrainian.

– select vocabulary units that are specific to the topic of "Viral diseases";

– analyze the semantic specificity of the lexical material selected.

In a study of news reports, it was found that the most commonly used tokens are: virus, infection, spread, humans, China, because these words give a schematic picture to the reader of what the language in the newspaper covers. In view of further consideration and study of this topic, it is advisable to research and compare the token-nominees of the concepts of DEATH, VIRUS and to establish common and different in linguistic analysis in three languages.

Key words: corpus linguistics, breaking news, lexical items, text, frequency, coronavirus, Voyant Tools.

УДК 811.161.2'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.37

Мірошниченко І. Г.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна

ВИДИ СТИСЛИХ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА ЗА ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної медіалінгвістики – прагматиці стислих медіатекстів і їх функційним видам. Стислі тексти мас-медіа значно поширилися завдяки своїм прагматичним характеристикам: коротшому формату, інформаційній щільності, атрактивності для споживача. Проблематика стислих текстів мас-медіа та їх функції ще не були у фокусі ретельних досліджень в українському мовознавстві. Медіатексти за своїм функційно-прагматичним призначенням розглядаються як носії дистинктивних ознак мас-медійного дискурсу. У перебігу дослідження відповідно до сучасних класифікацій для стислих видів медіатекстів було виокремлено такі основні функції: інформаційну, комунікативну, евристичну, аксіологічну, онтологічну, семантичну, розважальну.

Дослідження засвідчило побутування двох видів стислих мас-медійних текстів: власне медійних, що набором своїх прагматичних функцій повністю відповідають основним завданням мас-медіа в суспільстві, та медіасервісних, спрямованих на структурування медійного простору та зручність споживачів інформації. Їм властивий відмінний набір функцій у медіаконтенті: забезпечення зручності реципієнтів інформації, створення дружнього інформаційного простору, скорочення часу на орієнтування на сторінках видання або у програмі телепередачі. Тому вони виконують функції, продиктовані власною прагматикою, а саме: номінативно-репрезентативну, функцію акцентуації, навігаційну, локаційну. Спираючись на ці специфічні особливості, запропоновано ввести у лінгвістичний узус термін «медіасервісний текст», тобто мас-медійний текст зі згорненою (стислою) структурою, створений для організації медійного континууму, зручності сприймання останнього споживачами інформації, атрактивності подачі матеріалу. Жанрові різновиди медіасервісних текстів було розподілено на групи відповідно до виконуваних прагматичних функцій: 1) номінативно-репрезентативні (текст-візитівка, назви рубрик, сторінок, імена ведучих тощо); 2) акцентуаційні (цитата, ключова ідея тощо); 3) навігаційні (зміст, новинна стрічка, вказівка на рух або час); 4) локаційні (текст-хронотоп).

Ключові слова: медіатекст, функції медіатекстів, стислий медіатекст, медіасервісний текст, мас-медійний дискурс.

Постановка проблеми Медіатекст є стрижневою одиницею мас-медійного дискурсу, фундаментальним засобом обміну інформації та впливу на соціально-когнітивну сферу буття людини. Тому дослідження функцій медіатексту нині посіло чільне місце для гуманітарних наук взагалі та мовознавства зокрема через той вплив на соціум, який здійснює мас-медійний дискурс.

На нашу думку, очевидно, що медійні тексти в аспекті свого функціонування втілюють дискурсивні ознаки мас-медійного дискурсу. Серед таких ознак слід виокремити лаконізм та інформаційну насиченість мас-медійного тексту, спричинені прагматичними чинниками: прагненням скоротити текстові площі у виданні задля більшої кількості повідомлень, економією матеріальних засобів і ресурсів, необхідних для розповсюдження інформації, вимогами жанру твору, заощадженням розумових зусиль людини, спрямованих на засвоєння і переосмислення інформаційного потоку. Ці вимоги до інформування стали імпульсом для поширення у ЗМІ *стислих медіатекстів*, тобто текстів, у яких підвищена інформаційна насиченість і коротка форма зреалізовані за допомогою згортання структури повідомлення й ущільнення семантичного наповнення за рахунок дібраних засобів мовної компресії: лексичних, морфологічних, синтаксичних, семантичних, графічних. На наше переконання, стислий текст як мовний феномен є результатом цілеспрямованої діяльності продуцента, зумовленої запитами соціуму, які впливають також на прагматичні особливості різних видів стислих текстів [1].

Наше трактування стислих мас-медійних текстів походить із формулювання терміна «стислий текст», витлумаченого О.І. Панченко: «Стислий текст – це повідомлення, об'єктивоване подібно до будь-якого іншого тексту в письмовій формі, побудоване шляхом скорочення повного тексту або створене як первісно коротке, призначене за необхідності для подальшого розгортання у більш об'ємний текст» [2, с. 306].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стислі медіатексти мають низку специфічних ознак, які відрізняють їх від розгорнутих, повних текстів, а саме: урізану або мозаїчну інформаційну структуру, короткий обсяг, підвищену інформаційну насиченість, порушення норм літературної мови та нетрадиційне застосування розділових знаків, виражену мультимодальну інтеграцію в текстовому полотні [3]. Проблеми мовної економії та стислих текстів були проаналізовані й узагальнені у працях таких учених, як І.В. Арнольд, В.Х. Багдасарян, Ю.С. Бернадська, Д.І. Блюменау, Р.О. Будагов, Н.С. Валгіна, В.Г. Гак, Н.О. Гетьман, Б.П. Дюндик, Є.О. Єсперсен, Н.Г. Калашник, А. Мартіне, Л.М. Мурзін, С.М. Ординська, О.І. Панченко та ін. Коло питань, пов'язаних із функціями та прагматикою медіатекстів, висвітлено в наукових розвідках Є.В. Ахмадуліна, І.В. Рогозіної, Т.Г. Добросклонської, А.О. Колосової, Г.С. Мельник, Н.В. Поплавської, А.М. Тепляшиної.

Мета статті. У нашій науковій розвідці ми поставили за мету дослідити функції стислих медіатекстів у сучасному українському мас-медійному дискурсі, аналізуючи їх прагматичне призначення, і визначити види стислих текстів стосовно виконуваних функцій, витлумачити термін «медіасервісний текст».

Виклад основного матеріалу. Стислий медіатекст (далі – СМТ) як соціально-комунікативний конструкт (як і будь-який інший вид медіатексту), спрямований на виконання певних специфічних функцій, закладених прагматикою спілкування у сфері мас-медіа. Для адекватного й успішного прочитання реципієнтом СМТ у ЗМІ продуцент під час текстотворення керується насамперед прагматичним призначенням свого твору. У сучасній теорії медіалінгвістики існує кілька класифікацій функцій текстів ЗМІ, які було взято за основу у нашому дослідженні. Відповідно до спостережень сучасних дослідників [4; 5] ми виокремили нижчезазначені функції СМТ.

Головною прагматичною функцією, покладеною на медіатексти та мас-медійний дискурс загалом, є **інформаційна**, що полягає в інформуванні соціуму про події та факти як у житті суспільства, так і в світі. Ця функція покликана поєднати владу та громадян суспільства, налагодити зв'язок між ними.

Стислі тексти мас-медіа відіграють важливу роль у встановленні контактів між окремими індивідами у процесі обміну інформацією в соціумі. У цьому разі вони задовольняють потреби й самого соціуму, і його членів у поширенні думок, тож відповідно виконують **комунікативну** функцію.

Мас-медіа дають змогу сучасній людині пізнавати світ і вчитися усвідомлювати себе в ньому завдяки **евристичній** функції ЗМІ. Особливості суспільного, політичного, культурного життя країни та всього світу, відображені в СМТ, розвивають когнітивну й емпіричну сфери діяльності людини, допомагають їй осягнути буття.

Кожний СМТ містить експліцитно або імпліцитно закладені оцінки повідомлюваної інформації, тобто цілеспрямований певний комунікативний результат. Зважаючи на те, що основні завдання ЗМІ – це вплив, переконання, маніпулювання, то в кожному стислому медіатексті як елементові мас-медійного дискурсу закладено певний оцінний зміст – так зреалізовують **аксіологічну** функцію.

СМТ висвітлюють різноманітні сфери буття людини, спонукають її роздумувати над своїм місцем у ньому, формують певне ставлення до навколишнього світу та до самої себе, тим самим виконуючи **онтологічну** функцію.

Важливою функцією СМТ є **семантична**. Її прагматику втілюють способи семантичного вираження смислів у стислих текстах, наявність імпліцитних смислів, компоненти інформаційної структури.

Прагматичні устремління спонукають продуцентів інформаційного континууму оформлювати повідомлення в цікавій формі, вишукувати способи заохочення до читання їхніх творів, включати розважальні матеріали у свої видання, за рахунок чого й реалізується **розважальна** функція медіатекстів. СМТ виступають однією з найпривабливіших форм для цієї мети, оскільки їхня стисліть сприяє акумуляції інтересів читачів: привернення уваги, створенню цікавих новаторських форм вираження слова і думки.

Вищевикладені функції стислих медіатекстів, які поширені у медіалінгвістиці [6–10], на наше переконання, не враховують цілу низку інших прагматичних функцій досліджуваних нами стислих текстів у мас-медійному дискурсі. У процесі аналізу текстів ми дійшли висновку, що, базуючись на прагматичних особливостях СМТ, слід продовжити перелік і виокремити такі їхні специфічні прагматичні функції, як:

Номінативно-репрезентативна. Саме стислі тексти у ЗМІ використовують для називання текстів, рубрик, колонок у друкованій пресі (*Про головне*, *Політика*, *Життя в окупації*, *Тенденції тижня*). На телебаченні їх застосовують у назвах програм, складових частин передачі (*Новини з-за кордону, Гарячі новини, Ексклюзив, Деталі* тощо). *Номінативно-репрезентативні* СМТ у мережі Інтернет допомагають структурувати матеріал на екрані, що полегшує завдання читача орієнтуватися в повідомленнях і обрати щось на свій смак. Так, наприклад, на екрані веб-сайту *fakty.ictv.ua* (дата звернення: 12.09.2019), який бачить читач, прокручуючи стрічку, було зафіксовано такі номінативно-репрезентативні тексти:

Соцмережі – вказує, в яких соцмережах можна поширити новину;

Популярні – виділяє новини, якими зацікавилася найбільша кількість читачів;

Дивитись ФАКТИ онлайн – звертає увагу на кнопку, за допомогою якої можна перейти на онлайн-трансляцію новин;

Стрічка новин – СМТ представляє список вміщених новин;

Відеофакти – звертає увагу на окремі відеозаписи;

Думки – представляє рубрику, що знайомить із думками експертів за певною темою;

Опитування – закликає проголосувати щодо запитання *«Результати виборів виправдали Ваші очікування?»*;

Ексклюзиви – пропонує прочитати матеріал особливого характеру, як на думку продуцентів новин.

Інші СМТ на сайті, такі як: *Інтерв'ю, Ми рекомендуємо, Статті, Надзвичайні події, Нова влада, День Незалежності України 2019* – представляють відповідні тематичні матеріали.

Жодне видання не зможе обійтися без номінативно-репрезентативного СМТ, коли треба представити учасника обміну інформацією: ведучого, інтерв'юера, респондента, автора цитати чи коментаря тощо. Зазвичай цей текст будують у формі простого називного речення, ускладнюючи відокремленням, причому розділовий знак відокремлення пропускають: 1) *АРСЕН ВЕНГЕР головний тренер «Арсеналу»* (ТБ, к-н «ICTV», 06.04.2018); 2) *ІВАН ПАРФЬОНОВ ПРИВАТНИЙ ПІДПРИЄМЕЦЬ, ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ* (ТБ, к-л «Скіфія», п-ма «Таврійські новини», 17.08.2018); 3) *Андрій КЛИМЕНКО, голова ради Таврійського інституту регіонального розвитку* («Д», №46-47, 14-15.03.2014, с. 5); 4) *РЕДЖЕП ЕРДОГАН Президент Туреччини* (ТБ, к-н «ICTV», п-ма «Факти», 06.04.2018). Такий вид стислого тексту ми назвали *текст-візитівка*, тобто текст, що представляє учасника медійної комунікації. Його прагматична мета – репрезентувати особу, котра ділиться інформацією, тим самим засвідчивши джерело цієї інформації.

До номінативно-репрезентативних текстів ми також уналежнюємо текст, у якому представлено зміст номеру видання (друкованого чи електронного), перелік учасників створення номеру видання чи передачі на телебаченні, текст-візитівку, назви рубрик, сторінок, імена ведучих тощо.

Функція акцентуації. Сучасні технічні засоби дали поштовх не лише для яскравого та візуально складного представлення матеріалів із використанням різних семіотичних систем, але й дозволили красиво структурувати текст і його частини, виділяючи в окремі блоки важливу інформацію, на якій продуценти хотіли б зосередити увагу читача, а особливо ту, що важлива для створення певних настанов і маніпулювання. *Акцентуаційні медіатексти* можна розподілити на дві групи: до першої входять ті, що дослівно повторюють певну частину розгорнутого тексту, а до другої – ті, що несуть додаткову інформацію.

У різних медійних сферах – пресі, телебаченні, мережі Інтернет – ми проаналізували такі СМТ. Укладачі тексту виокремлюють їх графічно: розміщують на окремій площині, виділяють шрифтом іншого кольору та розміру, намагаючись оформити їх так, щоб вони відразу впадали в очі в загальній тканині тексту. Насамперед до акцентуаційних стислих медіасервісних текстів можна унаежнити цитату, ключову ідею, факт, подані окремим текстовим включенням.

Навігаційна функція. Ця функція реалізовується у СМТ, які слугують для спрямування читача на інші інформаційні матеріали. Так, на телебаченні *текст-навігатор* сповіщає про наступну передачу (*Дивіться далі, Вже за 03:58* тощо). Тобто за своїм змістом він схожий на анонс із кількох слів. У друкованій пресі чи в мережевих виданнях вищезазначений вид СМТ вказує, де шукати продовження тексту чи повідомлень, пов'язаних за змістом, наприклад: 1) *Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhden.com* («Тиждень», № 43, 24–30.10.2014, с. 33); 2) *Закінчення на стор. 2* («Е», № 31, 02–09.08.2018, с. 1); 3) *ЧИТАЙТЕ ТАКОЖ: Нетаньягу прокоментував інцидент з «хлібом-сіллю» в українському аеропорту* (unn.com.ua, 19.08.2019); 5) *початок на стор. 5* («Газета по-українськи», № 4, 12.01.2016, с. 1). До текстів-навігаторів ми віднесли також *зміст*, витлумачуючи його як текст, що вказує читачеві, які тексти вміщено у виданні та де їх можна знайти. Аналогічну навігаційну функцію виконує *стрічка новин* на вебсторінках мережевих видань.

Локаційна функція. Продуценти інформаційного потоку постійно стикаються з необхідністю вказати споживачам інформації, де саме і в який час відбувається або відбулася та чи та інформаційна подія, тому використовують для цього окремий текст, який ми назвали стислий *текст-хронотоп*. Найчастіше ці тексти знаходимо на телебаченні, саме там у них існує нагальна необхідність. Наприклад: *11.13 17 жовтня. LIVE* (ТБ, к-л «112Україна», 17.10.2017). Зважаючи на те, що цей текст містить додаткову інформацію, розміщують його зазвичай у кутах екрану (верхньому або нижньому).

Досліджуючи нашу вибірку текстів щодо функційно-прагматичних властивостей, ми впевнилися, що СМТ неоднорідні в цьому відношенні. Більшій частині їх притаманні власне мас-медійні функції, причому кожен СМТ володіє певним набором таких, як, наприклад, жанровий СМТ кіноанонсу, доповнений фотокадром із фільму: ***«Чужий серед своїх» («Homeland», 2011, два сезони)*** *Серіал про колишнього військовополоненого, який протягом восьми років перебував в Іраку і після повернення якого змінюється не лише його особисте життя, а й політична ситуація в країні. У цій історії знову на повну силу розкриває свій талант актриса Клер Кейнс, яка грає агента ЦРУ, що підозрює головного героя в підготовці нових терористичних атак на США.* («Український тиждень», № 42, 18–24.10.2013, с. 45). Як жанровий текст, кіноанонс розкриває тему фільму й інтригує читача, знайомить із героєм та актрисою, яка виконує одну з головних ролей. Як СМТ, цей кіноанонс має неповну мозаїчну структуру, послуговується набором засобів стиснення тексту (абревіатурами, складними реченнями), супроводжується візуальним компонентом, що відповідає специфіці СМТ. До прагматичних функцій цього СМТ слід унаежнити комунікативну, евристичну, аксіологічну, онтологічну, розважальну. Більша частина нашої вибірки належить саме до таких текстів. А ось менша її частина представляє тексти, спрямовані меншою мірою на інформування, властиве мас-медіа, а більшою – на організацію інформаційного потоку: структурування маси текстів у виданні або на екрані, роз'яснень, вказівок, різноманітних уточнень, спрямування уваги читача, переключення її. Причому деякі з цих СМТ (тексти-візитівки, тексти-хронотопи, тексти-навігатори) за своїм стилем ближчі до офіційно-ділового стилю, ніж до стилю мас-медійного дискурсу. Вони володіють обмеженим набором прагматичних функцій. У них (крім акцентуаційних СМТ) відсутні такі функції, як аксіологічна, розважальна, евристична, онтологічна. Зате їм притаманна інша прагматика: вони покликані організувати інформаційний континуум у зручний, читабельний простір, яким легко навігувати. Так, наприклад, СМТ-зміст або стрічка новин чітко вказують читачеві, де які матеріали шукати, що скорочує йому час на пошук і засвоєння інформації.

Вищевикладене спостереження лягло в основу запропонованої нами класифікації СМТ, яка полягає у розподілі їх на дві великі групи за прагматичними функціями: власне медійні СМТ (тобто ті, що володіють жанровими характеристиками та яскраво вираженими мас-медійними функціями, мають певну структуру, наповнені фактуальною інформацією та мають суспільну значущість) і медіасервісні СМТ (тобто ті, що створюються для організації та структурування медійного простору, зручності споживачів інформації, краси подачі матеріалу). Прагматична функція медіасервісних текстів – зробити подачу інформаційного матеріалу легкою для сприймання, дружньою до читача/глядача. До медіасервісних СМТ ми унаежнюємо номінативно-репрезентативні тексти, акцентуаційні, текст-хронотоп, текст-навігатор. Узагальнити можна в таблиці 1:

Таблиця 1

Види стислих мас-медійних текстів за функційно-прагматичним призначенням

	Власне медійні СМТ	**Медіасервісні СМТ**
Комунікативна мета	– інформування за законами певних медіажанрів; – вплив на читача та суспільство;	– організація і структурування інформаційного простору; – зручність для споживача інформації;
Основні прагматичні функції	інформаційна комунікативна евристична аксіологічна онтологічна семантична розважальна	номінативно-репрезентативна акцентуаційна навігаційна локаційна
Жанри	усі жанрові СМТ (замітка, порада, звіт, заголовок, інфографіка хроніка, дайджест, довідка, діаграма, підпис до фото, програми (телебачення, кіно, театру тощо), прогноз погоди, бліц-опитування, інтерв'ю, таблиця тощо)	1) номінативно-репрезентативний текст (текст-візитівка, назви рубрик, сторінок, імена ведучих тощо); 2) акцентуаційний текст (цитата, ключова ідея); 3) текст-навігатор (зміст, новинна стрічка, вказівка руху або часу); 4) хронотоп

Вважаємо за доцільне ввести у медіалінгвістику термін *медіасервісний текст – мас-медійний текст зі згорненою (стислою) структурою, створений для організації медійного континууму, зручності його поширення та сприймання споживачами інформації, який виконує номінативно-репрезентативні, акцентуаційні, навігаційні або локаційні функції.*

Висновки. Отже, наше дослідження засвідчує побутування двох видів стислих мас-медійних текстів: власне медійних, що набором своїх прагматичних функцій повністю відповідають основним завданням мас-медіа в суспільстві, та медіасервісних, спрямованих на структурування медійного простору та зручність споживачів інформації. Їм властивий інший набір функцій у медіаконтенті: структурування інформаційного матеріалу, забезпечення зручності реципієнтів інформації, створення дружнього інформаційного простору.

Література:

1. Мірошниченко І. Г. Мовна компресія як чинник функціонування стислого тексту. *Український смисл* : науковий збірник / за ред. І.С. Попової. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 220–229.
2. Панченко Е.И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дис. … докт. филол. наук : 10.02.02. Днепропетровск : ДГУ, 1998. 380 с.
3. Мірошниченко І.Г. Порушення мовних норм як засіб стиснення структури та змісту медіатексту. *Південний архів. Філологічні науки.* Вип. LXXIII. Херсон : ХДУ, 2018. С. 212–215.
4. Ахмадулин Е.В. Краткий курс теории журналистики : учебное пособие. Москва : ИКЦ «МарТ», 2006. 317 с.
5. Мельник Г.С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 272 с.
6. Колосова А.А., Поплавская Н.В. О полифункциональности журналистского медиатекста. *Научные ведомости БелГУ. Серия «Гуманитарные науки».* 2015. № 18 (215). Вып. 27. С. 10–13.
7. Добросклонская Т.Г. Медиатекст: теория и методы изучения. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. «Журналистика»*. 2005. № 2. С. 28–34.
8. Рогозина И.В. Функции и свойства медиатекста как гетерогенной когнитивной структуры. *Медиатекст: стратегии – функции – стиль :* коллективная монография. Орёл : Орловский государственный институт искусств и культуры, полиграфическая фирма «Горизонт», 2010. С. 119–127.
9. Яцимірська М., Драган Н. Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій). *Вісник Львів. ун-ту. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 267–276.
10. Wodak R., Busch B. Approaches to media texts URL: http://www.mcgrawhill.co.uk/openup/chapters/9780335227235.pdf.

Miroshnychenko I. Compressed texts types of modern Ukrainian mass media according to their functional and pragmatical purposes

Summary. The article attempts to research the one of the important problems of the modern media linguistics – pragmatics of the compressed media texts and their functional types. At present the compressed texts in mass media have got considerable proliferation due to their pragmatic peculiarities such as shorter format, informative density, attraction for a consumer. The range of the problems of the compressed texts and their functions in mass media has not been in focus of careful researches in Ukrainian linguistics yet. In this paper, the media texts with the functional and pragmatic features are examined as transmitters of distinctive characteristics of the mass-media discourse. In the frame of the research, in accordance to the modern classifications of the functions of the media texts for their compressed kinds it was distinguished such as informative, communicative, heuristic, axiological, ontological, semantic, entertaining functions.

The research has investigated existence of two types of the compressed mass-media texts:1) truly media texts that fully comply with basic tasks of mass media in society; 2) media service texts that serve to structure the media environment and make the comfort to information consumers. Media service texts possess the specific set of functions in media content: to provide the comfort for recipients of information, create the friendly informative environment, reduce the time spending on orientation in the pages of edition or in the program of telecast. Paying attention to these specific features, it is suggested introduce the term “media service text” in linguistic usage. Media service text is a mass media text with the compressed structure, created for organization of media continuum, comfort of its perception by the information consumers, media attraction. These texts perform nominative-representative, accentuation, navigation or location functions. The genre varieties of media service texts were subdivided into some groups in accordance to their pragmatics: 1) nominative-representative (representative texts such as names of the media event participants, headings, titles of pages or columns, and others); 2) accentuation (quotations, key ideas); 3) navigation (tables of contents, pointing at motion on other page or time); 4) location (text-chronotope).

Key words: media text, media texts functions, compressed media text, media service text, mass media discourse.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

UDC 81'246.3'27
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.38

Aksiutina T. V.,
English Lecturer at the Department of Foreign Languages for Humanities
Oles Honchar Dnipro National University
Aleksieiev V. S.,
English Lecturer at the Department of Foreign Languages for Humanities
Oles Honchar Dnipro National University

ANALYSING AND HANDLING EHNOCULTURAL LACUNAS IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Summary. Taking into account the theoretical vision of researches, the article addresses the concept of *ethnocultural stereotype*, presented as a cultural dominant existing in the minds of its carriers with a mental picture possessing distinctive properties, a certain well-established, invariant, national-cultural specific concept of an object or situation, which forms the national-cultural environment as well as the specifics of the speech activity of its representatives. The reflection features of national culture in stereotypes are analyzed.

The article shows that in the process of perceiving ethno-specific cultural stereotypes people form different attitude towards them. Basically, they are perceived as something alien, because, when discovering a new culture, the recipient evaluates them through the prism of cultural norms and values accepted in his native linguosocial society, which is due to the characteristics of each language. Mismatches and differences in perceiving the surrounding world by speakers of different languages cause a cultural clash. The clash of stereotypes characteristic of different cultures (cultural conflict) can arise misunderstanding in communication, and cause a "cultural shock".

The article focuses on a special type of stereotypes, reflecting social processes, cultural traditions and ethnic traits typical of a certain nation. Defined as ethnocultural lacunas, they fix a number of "gaps" in language and culture of different communities. In the process of intercultural communication, the "images" of cultures that carry invariant and variant components are compared and/or accepted, or repelled, which makes it difficult for the communicators to understand one another, and requires additional interpretation. The study focuses on functioning of culturally specific lacunas in interlanguage discourse and related semantic gaps in the conceptosphere of communicants, thus identifying ways to overcome misunderstandings in linguistic and cultural experiences of interlanguage communities.

Key words: stereotype, national character, intercultural communication, ethnocultural lacunas, cultural shock.

Introduction. Cross-cultural studies have shed the light on a significant role stereotyping plays in intercultural communication [2; 7; 10; 12; 14; 19; 20; 22]. People in all cultures have shared mental concepts, pictures in their consciousness through which they perceive each other within their own culture and/or typical members of other nations (e.g., the Chinese are industrious, the Latinos are hot-tempered, and the Canadians are docile, compliant). According to Lippmann, "we pick out our culture has already defined for us, and we tend to perceive what we have picked out in the form stereotyped for us by our culture" [20, p. 95]. Stereotypes are an integral element of human consciousness. They include distinctive features, traits, abilities that people may associate with a particular nation. Accumulating a certain standardized collective experience, and, being inspired by the individual in the process of learning and communicating with others, they help him/her navigate his/her life and maintain his/her behavior in a certain way. Without this, Lippmann states, our perception of the world will be like the baby's, "one great, blooming, buzzing confusion" [20, p. 54].

However, our cultural milieu shapes our world outlook in such a way that reality is thought to be objectively perceived through our own cultural pattern, and a differing perception is seen as something incomprehensible, exotic, strange, erroneous or inaccurate, and is, thus, oversimplified. So, many scholars tend to see stereotyping as an attitude related to, or, a function of prejudice, representing a potential obstacle for successful intergroup communication, and therefore, something that should be avoided [18, p. 43].

The aim of the paper. Although we do not, by contrast, consider stereotypes to be good, nevertheless, we suggest regarding stereotypes as concept-systems with positive and negative properties, serving to organize experience as do other concepts. If people recognize and understand differing world views, they will usually adopt a positive and open-minded attitude towards cross-cultural differences. A close-minded view of such differences often results in the maintenance of a stereotype – an oversimplification and blanket assumption. Inspired by the upsurge of the interest in studying the interaction of language, culture, and psychology, the article addresses the notion of "stereotype" in a broad sense – as a concept that includes the ideas of one nation about the culture of another nation as a whole, as a "widely held but fixed and oversimplified image or idea of a particular type of person or thing" [16]. The paper aims to investigate the interaction of the concepts of stereotype and national character, to identify the reflection features of national culture in stereotypes. The research shows that it is the lack of knowledge of systemic characteristics of culture objects that might cause misunderstanding in intercultural communication. In other words, non-congruence in the ethnic-specific images of the consciousness can be regarded as the major factor of cultural clashes inevitably arising in communicants when handling different national beliefs, values, experience. To study the national stereotypes as well as images of the world as a whole created by different nations, the article uses intercultural communication both as an object and as a means of research.

Recent research presentation. For a long time there has been a debate about the definition of the concept of "stereotype";

attempts have been made to identify ways of forming and spreading national stereotypes in society, the question of their influence on intercultural relations is discussed, but there is no consensus among researchers regarding the legality of using the word "stereotype" itself [3; 6; 7; 8; 18]. The term "stereotype" (Greek *stereos* – solid, *typos* – imprint) was introduced into scientific circulation by the American sociologist W. Lippman, who understood it as a special form of perception of the world that "imposes a certain character on the data of our senses before the data reach the intelligence" [20, p. 54]. Evoked by the outside stimuli, stereotypes make the actual sensation and the preconception occupies consciousness at the same time. "If what we are looking at corresponds successfully with what we anticipated, the stereotype is reinforced for the future, as it is in a man who knows in advance that the Japanese are cunning and has the bad luck to run across two dishonest Japanese" [ibidem, p. 54].

Another sociologist R. Binkley call stereotype the greatest universal denominator. In his opinion, the presence of stereotypes allows the layman to adequately assess the political situation, which is too complicated for his analysis and too remote from his sphere of activity [15, p. 393]. American scientists D. Katz and C. Braille regard the stereotype as a stable idea, which is little consistent with the realities that it seeks to represent, and arise from the inherent person's trait to first determine the phenomenon, and then already observe it [18, p. 288].

In the late 40s, a large-scale study was conducted to identify how representatives of different cultures perceive each other when communicating; what factors determine their perception. The difference between positive and negative answers has determined the so-called "denominator of friendliness" [18, p. 96].

Until recently, the most comprehensive study of national stereotypes was that of D. Peabody's. Peabody showed that people do hold shared beliefs about national character and that there is consensus across cultures: the French view of Germans is similar to Germans' view of themselves, and vice versa. Despite the possibility of ethnocentric biases, in-group and out-group stereotypes generally agree, at least when characterizing personality traits.

Significant interest in the problems of stereotypes arose in native science in the 90s and early 2000s. Such researches as S.V. Chugrov, A.V. Pavlovskaia, and A.V. Golubev used the concept of "national stereotype," which is, by their definition, a collective perception of one nation about others, as a natural element of national consciousness and international relations. In the core of national images is the socio-historical experience of the nation and its traditions [113]. They directly connected the nature of stereotypes with mythological consciousness, the oldest form of human thinking.

According to A. V. Pavlovskaia, a stereotype is a schematic, one-sided image of a phenomenon, people, country, existing in the human mind and at the same times its assessment, learned even before facing them [7, p. 94]. The historian A.V. Golubev defines a stereotype as a stable, simplified, emotionally colored concept based on group experience, one of the forms of perception of the world. Unfortunately, the early 2000s marked a great decline of interest in the problem of ethnic stereotypes in native science. At the same time the study of the non-congruence of the ethnic-specific images of the consciousness, which in fact reflects the differences in ethnic cultures might shed the light on the reasons of misunderstandings and clashes that arise in cross-cultural communication, and help to achieve successful interaction.

According to native scholars Markovina and Sorokin, the study of ethnic stereotypes should be carried out using the ethnopsycholinguistic Lacuna Theory [8, p. 35–36], since it provides a conceptual framework to identify, describe and interpret differences and similarities in the ways various nations comprehend themselves, other people as well as the whole world. When two cultures come into contact with each other exchanging texts, they inevitably face discrepancies or gaps on the 'semantic map' of a language, text, or culture as a whole, because each nation perceives another one through its own local cultural patterns and personal experience. According to Grodzki, we wear cultural glasses "that create a cultural prism once the light of the foreign cultural artifact passes through the lens" [13, p. 112]. These discrepancies (lacunas) presented as ethnic-specific images of the national consciousness arise from the incomplete equivalence of denotative systems in different languages. In a wider context, the term *lacuna* is used for any "incident in which something exists in one culture but not in another, including values, attitudes, knowledge, experience or expectations" [23]. The 'zero equivalence" [13] or non-congruence of concepts denoting both linguistic and cultural specifics in different linguo-cultural communities may provoke astonishment, perplexity, annoyance in intercultural encounters, and even lead to misunderstanding and cross-cultural conflicts conflicts.

Lacunas are divided into four groups: 1) subjective lacunas, reflecting the national and cultural characteristics of communicants in various linguistic and cultural communities; 2) activity-communicative lacunas, denoting the national-cultural specifics of various activities in their communicative aspect; 3) cultural milieu lacunas that consider the process of communication in a broad sense, or lacunae of cultural interior which regard a particular communicative act; 4) textual gaps arising due to the specifics of the text as a communication tool; the specifics of the text can be content, the form of reproduction of the material, the author's poetics [9].

The first group of lacunas is classified as subjective or national-psychological lacunas. They arise in a result of mismatches between the national psychological types of communicants, and can be of several kinds. Characterological lacunas are of three types [22]: 1) gaps that reflect the traditional and, to some extent, stereotypical perception of the national character of other people; 2) lacunas, reflecting discrepancies in how similar qualities are manifested among different people; 3) self-reflective lacunas, reflecting how native speakers understand their national character. The existence of characterological lacunas is due to distinctive national features of various local cultures [4]. In the process of intercultural communication certain stereotypes are formed in relation to other cultures, in particular, those that capture the most characteristic features of a particular nation, less manifested in other nations [3]. The main thing in the English national character is believed to be self-restraint, in French – passion, in American – pragmatism, in German – punctuality [7, p. 125]. Punctuality can be seen as a relative characterological gap for the Spaniards and Latin Americans in comparison with speakers of German and Dutch cultures: punctuality is highly valued by Germans and Dutch, but it is of little concern for Spaniards and even less for Latinos [7, p. 126]. All characterological lacunas are relative; when it comes to national character, these universal signs vary in the value system of the corresponding cultures, differing in degree of prevalence. This statement is confirmed by analyzing *industriousness* as a feature

inherent in all national characters: you can see the difference between the Americans' industriousness and that of the Germans.

The German industriousness is perceived as thoroughness, accuracy, conscientiousness, discipline, prudence, but without scope and risk [10]. The industriousness of an American is scope, energetic assertiveness, inexhaustible business excitement, initiative [16, p. 97]. Thus, for Americans industriousness in many respects does not coincide with the way the Germans comprehend it: clearly defined organizational skills, the ability to instantly navigate situations typical of Americans are laconic for Germans who equate industriousness to discipline. Self-reflective characterological lacunas reflect the way the representatives of various cultures understand and perceive themselves. For a foreigner, for example, it is difficult to grasp the meaning of the Finnish "sisu", which defines the Finnish national character. The dictionary defines this concept as "a reserve of vitality, endurance, patience, willpower, courage, ingenuity" [8, p. 140]. In life, "sisu" is manifested, according to the Finns themselves, as determination in the face of difficulties; Finn refers to the "sisu" as a reservoir of energy when all other resources are already run out.

Among national psychological lacunas it is worth highlighting "syllogistic" lacunas associated with the national specifics of the "mindset" of the bearers of various cultures. Researchers note more or less significant differences in this area of national psychology [2, p. 83–85]: the philosophical breadth and depth of abstraction are inherent in German thinking, the thinking of the British is the desire not to resort to abstractions [6]; the vivid imagination is characteristic of the French, ideas for them are preferable to facts; on the contrary, the English are distinguished by the restraint of imagination, they focus on facts, numbers, not theories.

Various national-specific thinking patterns can cause the emergence of "mental lacunas", which belong to the second group of activity-communicative gaps. The existence of mental gaps is revealed when the recipient completes the mental tasks that are characteristic of another linguistic and cultural community [5]. These lacunas arise when the speakers of a certain culture are invited to guess a riddle in translation from another language. In this case, the recipients are unable to give the correct answer to the riddle, reflecting the specifics of a foreign culture. So, it breaks the intercultural communication. To generate cross-cultural communication, it is necessary not only to translate texts from one language to another, but also to make them familiar to the native (target language)speaker, in accordance with his/her mentality, to introduce cultural and ethnographic images and symbols traditional for TL. The concept of "behavior" includes a large number of aspects: kinesics (facial expressions, gestures), characteristic of a certain culture; household (everyday) behavior, caused by traditions, customs, lifestyle adopted in this culture, as well as etiquette of communication, a fragment of which is kinesics (kinetic gaps), and everyday behavior (routine gaps) [9]. Kinetic gaps signal the peculiarity of gestural and facial codes of various cultures. The contrastive nature of Ukrainian and German gestures, indicating consent and disagreement ("yes" and "no") is a good example. Kinetic lacunas can be absolute and relative: in Ukrainian culture, for example, there is no such a gesture as knocking at the table with your knuckles as a sign of approval, respect, typical in German culture [10, p. 268]; thus, for the Ukrainians this gesture is an absolute gap; a handshake as a sign of greeting is known in both Ukrainian and English cultures, but in Ukrainian culture it is used much more often than in English, being a relative lacuna for the British [2, p. 157].

The lacunarized character may have a ratio in verbal and non-verbal means in male and female etiquette of communication, which, to some extent, are stereotypes of behavioral characteristic of a particular society [13]. The male type of communication is less flexible, but more dynamic and less focused on the interlocutor. The most common communication genre in men is conversation-information, and in women is private conversation. Women are more focused on the interlocutor, on dialogue, on a subordinate role in communication, where men choose and change the topic of conversation. On the one hand, society has developed such stereotypes of behavior, according to which a woman plays a subordinate role to a man: she must be a good housewife, able to perform any work; she must be kind, patient, obedient, gentle, loyal, and beautiful. The absence of a husband in this model is seen abnormal, and leaving husband is considered a riot. Language fixes a patriarchal attitude: in it stereotypes are firmly entrenched, according to which many vices are inherent in a woman, therefore, a comparison with her man always carries a negative connotation: talkative, curious, flirty, narcissistic, capricious, hysterical as a woman, female logic; a comparison with a man only decorates a woman: a man's mind, a man's grip, a man's character [12, p. 126].

The subgroup of kinetic lacunas includes mimic lacunas arising from mismatches in the mimic codes that exist in certain cultures. One of the facial expressions is a smile. In different cultures, smiles can, depending on existing etiquette norms, have different iconography and meanings. One of the strange features of the Ukrainian culture in the eyes of the West is gloom, coldness, lack of a smile. Ukrainian people, having fallen into the English-speaking world, are perplexed when it comes to smiling. In the view of Ukrainian people, a smile is an integral part of Western culture, inextricably linked to standards of their conduct. In the Western world, a smile is not only a biological reaction to positive emotions; this is a culture-specific sign, a tradition, a custom [14, p. 75]. In American culture, smiling is also a social sign of prosperity. *Keep smiling* is the motto of the American way of life: "no matter what happens – smile". Pinchbeck optimism in any situation defines American national character, which is officially approved and manifested by all means, including language [22].

A special group of behavioral gaps is made up of "household" ("routine") gaps that define a traditional way of life, habits, and features of everyday life. The British decided to have tea at five o'clock in the evening, but other European nations have no such custom. Many Europeans are surprised that Ukrainians have a bath using a current stream of water, while they themselves collect water into the sink for washing. Consider a stereotype of behavior such as small talk. Dictionaries define it as "meaningless, secular conversation" [1]; "chatter, a light or casual talk"; "a polite conversation about unimportant things" [24, p. 1275]; "conversation on everyday and insignificant secular topics" [16]. The ability to choose the right ones for a conversation is very important when communicating in different linguistic and cultural community. "Safe" conversation topics that are considered suitable for speaking with non-natives vary. Recommended topics for a small talk in English-speaking countries are as follows: travel, weather, work (but not salary and other similar issues related to money), origin, hobbies, hobbies, as well as news, but not related to politics. As

for those that should be avoided in the conversation, Americans say it's dangerous to talk about two things: politics and religion. In England, similar issues include the following issues: royal family, racial relations, salary / income, health, pets and Northern Ireland [10]. In Ukraine, many of these topics are most popular with even sophisticated people when they get together for any reason.

Conclusion. So, various etiquette norms might evoke rejection or disapproval in representatives of another culture, and can cause tension in communication. As a result, there may be misunderstanding between the communicants or one of the interlocutors may have an unfavorable impression of the other (in Japanese culture sitting with your legs crossed or stretched is considered inappropriate; for the British, it is a behavioral norm); communicating may be in a state of "cultural shock" [4, p. 156–158].

It can be inferred from the article that: 1) the main feature of stereotypes is their cultural determinism – a person's ideas about the world are formed under the influence of the cultural environment in which he/she lives; 2) stereotypes are shared by most people, but they can vary depending on the historical, international, as well as the domestic political situation in the country; 3) stereotype is a relatively stable, generalized image or a series of traits (often false), which, by and large, are characteristic of representatives of their own cultural and linguistic community, or representatives of other nations; 4) in the process of perceiving ethnic-specific stereotypes we form a certain attitude towards them, mostly they are perceived as something alien; thus a conflict of cultures arises; it results in discrepancies accepted in one's own culture, which is alien to the recipient; 5) the clash of stereotypes characteristic of different cultures can bring about difficulties in communication, cause "cultural shock" and, thus, lead to misunderstandings.

References:

1. Анохіна Т.О. Lacunae in Terms of Scholars: the Brief Overview. *Філологічні трактати*. 2015. № 1. Т. 7. С. 7–11.
2. Ерофеев Н.А. Туманный Альбион: Англия и англичане глазами русских, 1825–1853 гг. Москва : Наука, 1982. 320 с.
3. Кон И.С. К проблеме национального характера. Москва, 200. 167 с.
4. Леонтьев А.А., Тарасов Е.Ф. Национально-культурная специфика речевого поведения. Москва : Наука, 2007. 352 с.
5. Мальцева Д.Г. Германия: страна и язык. Лингвострановедческий словарь. Москва : Астрель, 2001. 416 с.
6. Марковина И.Ю. Психологические и социально-психологические механизмы культурологической лакунизации. *Вопросы психолингвистики*. 2010. № 1(11). С. 32–41.
7. Павловская А.В. Этнические стереотипы в свете межкультурной коммуникации. *Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 1998. № 1. С. 94–104.
8. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: Методологические и методические аспекты. *Лексические единицы и организация структуры литературного текста* : сборник науч. тр. Калинин, 1983. С. 35–52.
9. Томашева И.В. Понятие "лакуна" в современной лингвистике. Эмотивные лакуны. Язык и эмоции. Волгоград : Перемена, 1995. С. 50–60.
10. Филиппова М.М. Парадоксы и стереотипы межкультурного общения представителей русской и британской культур. *Вестник МГУ. Сер. 9. Филология*. 2002. № 3. С. 64–82.
11. Andersen, P., Andersen, J. "Measurements of Perceived Nonverbal Immediacy". The sourcebook of nonverbal measures: Going beyond words, edited by Valerie Manusov. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005. P. 113–126.
12. Buchanan, W., Cantril, H. How Nations See Each Other. Urbana, 1953.
13. Grodzki, E. M. Using Lacuna Theory to Detect Cultural Differences in American and German Automotive Advertising. Peter Lang, Frankfurt on Main, 2003. P. 109–161.
14. Cuddy, A. J., Fiske, S., Kwan, V., Glick, P., Demoulin, S. "Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences". *British Journal of Social Psychology*, 48, 2009. P. 1–33. UPL: https://doi:10.1348/014466608X314935 (дата звернення: 13.01.2020).
15. Dashidorzhieva, B. Types of Lacunae in Intercultural Communication. *Заочные электронные конференции*, August 22, 2011. URL: http://www.econf.rae.ru/, data retrieved on 8 January 2014 (дата звернення: 13.01.2020).
16. Hornby, A.S. Oxford Advanced Dictionary of Current English. 9th edition Oxford University Press, 2016. 1905 p.
17. Kashima, Y., Fiedler, K., and Freytag, P. Stereotype dynamics: Language-based approaches to the formation, maintenance, and transformation of stereotypes. New York, NY : Lawrence Erlbaum, 2008. 143 p.
18. Katz D., Braly K. Racial Stereotypes in One Hundred College Students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1933. Vol. 28. 305 p.
19. Lee, T., Fiske, S. Not an out-group, not yet an in-group: Immigrants in the stereotype content model. *International Journal of Intercultural Relations*, no. 30, 2006: 751–768. URL: https://doi:10.1016/j.ijintrel.2006.06.005 (дата звернення: 15.12.2018).
20. Lippman Walter. Public Opinion. New York, 1950. 294 p.
21. Peabody, D. National Characteristics. New York: Cambridge University Press.1985. P. 96–97.
22. Vundt, W. Problemi psikholohii narodov. Akademicheskii proekt, 2010. 136 c.
23. Wierzbicka, A. A conceptual basis for intercultural pragmatics and world-wide understanding. *Developing Contrastive Pragmatics: Interlanguage and Cross-Cultural Perspectives*, edited by Martin Putz & JoAnne Neff-van Aertselaer. Mouton de Gruyter, Berlin, 2008. P. 3–45.
24. The Longman Dictionary of English Language and Culture. Addison Wesley Longman, Pearson Education Limited, 2008. 1620 p.

Аксютіна Т.В., Алексєєв В.С. До аналізу етнокультурних лакун у контексті міжкультурної комунікації

Анотація. У статті досліджено поняття «етнокультурний стереотип» з огляду на теоретичні бачення науковців, яке подається як культурна домінанта, що існує у свідомості її носіїв ментальною картинкою, наділеною специфічними властивостями, певним усталеним, мінімізовано інваріантним, зумовленим національно-культурною специфікою уявленням про предмет або ситуацію, що формує національно-культурне середовище, а також специфіку мовленнєвої діяльності її представників. Проаналізовано особливості зображення національної культури в стереотипах.

З дослідження стає зрозумілим, що у процесі сприйняття стереотипів культури іншого народу формується певне до них ставлення. Найчастіше вони сприймаються як щось чуже, адже, відкриваючи для себе нову культуру, реципієнт оцінює її крізь призму прийнятих у рідному лінгвосоціумі культурних норм і цінностей, що зумовлено особливостями кожної з мов. Суперечності та розбіжності у сприйнятті навколишнього світу носіями різних мов призводять до конфлікту культур. Зіткнення характерних для різних культур стереотипів (конфлікт культур) може

створити труднощі у спілкуванні, стати причиною «культурного шоку» і, таким чином, призвести до нерозуміння культури іншого народу.

У статті докладно розглянуто особливий тип стереотипів – етнокультурні лакуни, що є базовими елементами національної специфіки лінгвокультурної спільноти, які фіксують комплекс розбіжностей у мовах і культурах, що контактують. У процесі міжкультурної комунікації «образи» культур, що несуть у собі інваріантні та варіантні складники, зіставляються та/або приймаються, або відштовхуються, що ускладнює розуміння реципієнтом іншої культури й вимагає додаткового пояснення. Зосереджено увагу на функціонуванні культурно-специфічних елементів у міжмовному дискурсі та пов'язаних із ними семантичних прогалинах у концептосферах комунікантів, визначено способи подолання подібних розбіжностей у лінгвокультурних досвідах мовних спільнот.

Ключові слова: стереотип, національний характер, міжкультурна комунікація, етнокультурні лакуни, культурний шок.

УДК 378.147
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.39

Барабаш И. В.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Приазовского государственного технического университета

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ В РАМКАХ ИНТЕРАКТИВНОГО ПОДХОДА

Анотація. Сучасні світові тенденції громадської та економічної інтеграції вимагають від національної системи освіти готувати професіоналів із високим рівнем іншомовної комунікативної компетентності. Це завдання може бути успішно вирішене тільки за умови широкого впровадження інноваційних технологій навчання.

Запропонована стаття присвячена актуальним проблемам застосування інтерактивних методів під час навчання іноземної мови у вищій школі. У статті наводяться основні для інтерактивної методики підходи в навчанні, як-от гуманізм, особистісно орієнтований підхід, комунікативний підхід, діяльнісний характер навчання й інші. Основна увага приділяється аналізу змін базових параметрів освітнього середовища в умовах інтерактивного підходу, як-от: форми організації навчальної діяльності, принципи групоутворення, роль викладача і групової взаємодії, навчально-методичний комплекс, оцінювання тощо. Проводиться зіставлення традиційних та інтерактивних методик щодо аналізованих навчальних параметрів, даються рекомендації з адаптації до нового освітнього середовища на основі практичного досвіду.

У статті особливо підкреслюється, що орієнтація педагогічної діяльності на творчий розвиток особистості студентів шляхом інтенсивної групової взаємодії, створення сприятливого психологічного середовища за допомогою позитивного оцінювання їхніх досягнень приводить до значного підвищення рівня навчальної мотивації студентів і формування в них високої іншомовної комунікативної компетентності. На думку автора, головним викликом для викладача, що намагається імплементувати інтерактивні методи навчання, стає кардинальна зміна його ролі на занятті як учасника і менеджера групової взаємодії; у зв'язку із цим виникає необхідність удосконалення як його професійних, так і власне комунікативних навичок і умінь.

Ключові слова: комунікативна компетентність, інтерактивний метод, групова взаємодія, освітнє середовище.

Постановка проблемы. Одной из базовых компетенций современного квалифицированного специалиста является его иноязычная коммуникативная компетенция, которая в значительной мере обеспечивает успешность его профессиональной самореализации в динамично развивающейся глобальной экономике. Евроинтеграционные процессы в Украине также способствуют формированию устойчивого спроса на специалистов, владеющих иностранными языками. В настоящее время при активном участии Британского Совета в Украине и при поддержке Министерства образования Украины получил успешное развитие образовательный проект «Английский язык для университетов», целью которого является приведение в соответствие качества преподавания английского языка стандартам, принятым в развитых европейских странах [1, с. 6–8]. Заявленная цель может быть достигнута при условии внесения системных изменений в учебные планы и действующие учебно-методические комплексы, применения новых образовательных технологий и соответствующей подготовки педагогических кадров. Сегодня можно с уверенностью утверждать, что внедрение интерактивных технологий в образовательный процесс способно решить задачу эффективного обучения иноязычному общению, поскольку позволяет создавать высокую мотивационную и одновременно продуктивную образовательную среду. Однако их успешное применение возможно лишь при переосмыслении педагогическим сообществом многих базовых параметров образовательной среды, например, роли учителя и ученика/группы, форм организации учебной деятельности, критериев оценивания и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Следует подчеркнуть, что в интерактивном обучении реализуются многие современные концепции в сфере образования: гуманизм, бихевиоризм, когнитивизм, конструктивизм, гештальт-стиль и др. [4, с. 6–8].

Принципы интерактивного обучения иноязычному общению получили свое методическое развитие в рамках коммуникативно ориентированного подхода к обучению иноязычной речи, задача которого – максимально приблизить обучение иностранному языку к реальному процессу общения через моделирование в учебной среде аналогичных ситуаций общения [4, с. 5–7]. Методологическая основа коммуникативного подхода представлена в трудах таких ученых, как: Е. Пассов, И. Зимняя, И. Бим, П. Гурвич, В. Скалкин, В. Кузовлев, А. Леонтьев и др.

Общение как социокультурный феномен является предметом изучения разных наук, среди которых философия, психология, педагогика, лингвистика, культурология и др. Все они отмечают первостепенное значение общения как базовой социальной потребности личности (И. Кон, К. Леви-Стросс, М. Бахтин, И. Зимняя, Г. Андреева и др.). Отсюда постулируется необходимость разрабатывать способы эффективного обучения общению, формирования коммуникативной компетенции как базиса для полноценного развития и эффективного функционирования личности [2, с. 19–20].

Характеру и структуре иноязычной коммуникативной компетентности (далее – ИКК) посвящены многочисленные исследования отечественных и зарубежных ученых, среди них В. Сафонова, И. Зимняя, Е. Пассов, С. Козак, О. Павленко, И. Гез, И. Воробьёва, Дж. Савиньон, Д. Хаймс, Д. Равен и др. ИКК рассматривается ими как сложное, многокомпонентное понятие, в структуре которого выделяются следующие основные субкомпетенции: языковая, социолингвистическая, социокультурная, дискурсивная и стратегическая [6, с. 57–58].

Основополагающие принципы педагогического общения при реализации деятельностного и личностно ориентированного подхода в обучении описаны Ш. Амоношвили, А. Леонтьевым, И. Зимней, Е. Коротаевой, Е. Мещеряковой и др. [2, с. 5–7].

Проблема организации творческого межличностного взаимодействия в группе при обучении иностранному языку решается в методе активации резервных возможностей Г. Китайгородской. Вопросы обучения межкультурной коммуникации, приобщения к иноязычной культуре при овладении иностранным языком широко освещены в работах Е. Пассова, В. Сафоновой, В. Соколовой, С. Тер-Минасова, И. Бим, Е. Ковалевской.

Принципы организации учебного процесса, учебно-методического комплекса в контексте применения интерактивных технологий в высшей школе детально описаны ведущими украинскими учеными: Л. Козак, О. Бугрий, О. Пометун, О. Сичкарук, О. Комар, Л. Пироженко, Г. Пятаковой, Л. Якимовой, И. Яцик и другими. Тем не менее, как показывает опыт преподавательской работы в высшей школе, процесс перехода к использованию интерактивных методов представляет определенные трудности для преподавателей в плане их адаптации к новым способам организации учебной деятельности.

Цель статьи – проанализировать наиболее значимые изменения, которые претерпевают основные параметры учебного процесса при реализации интерактивного подхода, исходя из опыта применения интерактивных методов обучения иноязычному общению на занятиях иностранного языка в вузе.

Изложение основного материала. В зависимости от характера и направленности взаимодействия между всеми участниками учебного процесса (обучаемые и преподаватель) в методике принято различать пассивные, активные и интерактивные формы взаимодействия. К пассивным методам относятся методы, при которых обучающиеся рассматриваются относительно пассивными объектами целенаправленной деятельности преподавателя, в том смысле, что они не участвуют в процессе «производства» знаний, не проявляют инициативу, а выступают как реципиенты. Несмотря на то, что данные методы (в методике часто называемые традиционными) относительно «комфортны» для преподавателя в плане предсказуемости хода учебного процесса и простоты его организации, они представляются малоэффективными с точки зрения как усвоения учебного материала, так и развития коммуникативных компетенций учащихся в целом. Более того, такой тип взаимодействия «учителя» и «ученика» неизбежно продуцирует авторитарный стиль обучения, поэтому не может рассматриваться как желательный и рекомендуемый в свете гуманистического и личностно ориентированного подхода, общепринятого в современном образовании.

Альтернативой пассивным методам обучения стали активные методы, создающие условия для активного взаимодействия учащихся с преподавателем, когда ученик поднимается до уровня «субъекта» учебного процесса, достигая паритета в учебном взаимодействии с учителем. Естественно, такой тип взаимодействия соответствует демократической и гуманистической образовательной парадигме. Интерактивные методы относятся к наиболее продвинутым активным методам, при которых тип взаимодействия можно описать как максимально широкий, когда познавательная деятельность происходит, главным образом, в процессе взаимодействия студентов друг с другом при направляющей и организующей роли преподавателя. Поскольку формирование иноязычной компетенции предполагает создание обучающей среды, моделирующей в той или иной мере ситуации реального общения, интерактивные методы с присущим им многообразием группового взаимодействия, как показывает опыт, делают это максимально эффективно [7, с. 66]. К наиболее хорошо описанным в методической литературе и активно применяемым в вузах интерактивным методам в настоящее время относят: метод проектов, мозговой штурм (brain-storming), ситуационный анализ (case study), круглый стол, деловые и ролевые игры и другие.

Специалисты в области методики и психологии обучения иностранным языкам выделяют следующие преимущества интерактивных технологий: создание высокой мотивации студентов, формирование учебных задач в пределах значимых для учащихся контекстов, возможность широкого применения аутентичных материалов, развитие творческого потенциала каждого члена учебной группы, обеспечение личностного роста за счет повышения самооценки, уверенности в себе, развития умений коллективного взаимодействия; создание благоприятного психологического климата на занятии, минимизация усталости и стресса и другие. Результатом является формирование высокой иноязычной коммуникативной компетенции студентов.

Однако по сравнению с традиционными методами применение интерактивных методов требует от преподавателя лучшей подготовки, профессиональной гибкости, опыта и умения управлять деятельностью студентов в нестандартных ситуациях. Преподаватель должен быть готов к решению комплексной задачи обучения общению на иностранном языке, с одной стороны, с учетом психологических механизмов, лежащих в основе формирования, отработки и закрепления весьма сложных коммуникативных умений и навыков, а с другой стороны – учитывать психологические закономерности организации межличностных отношений в коллективе [8].

Проанализируем основные особенности организации учебного процесса, ассоциируемые с принципами интерактивного обучения. Первым и наиболее важным атрибутом является деятельностный характер обучения. Преподаватель ставит перед студентами такую учебную задачу, решить которую можно было бы только силами творческого коллективного взаимодействия, что описывается Л. Куликовой как включение в единое творческое пространство [5, с. 10]. Такое учебное взаимодействие отличается высокой степенью мыслительной и эмоциональной интенсивностью. Мыслительная деятельность активизируется за счет создания познавательных «пробелов» (англ. *gaps*), что соответствует проблемному характеру обучения. При выборе или разработке собственных интерактивных заданий, помимо уровня речевых навыков и умений учащихся, преподавателю обязательно необходимо учитывать интересы, возрастные и психологические особенности группы.

Чтобы достичь максимально эффективного группового взаимодействия, необходимо также создать условия, которые побуждали бы, стимулировали участников образовательного процесса к такому взаимодействию. В этом смысле очень важным, хотя и занимающим в среднем не более 10 минут, этапом в структуре любого занятия иностранного языка является речевая разминка (англ. warming-up, или lead-in), которая в языковом плане, ментально и эмоционально настраивает на решение поставленной задачи. Традиционно преподаватели иностранного языка используют речевую разминку в начале урока, чтобы облегчить погружение в иноязычную среду, подготовить к решению новых

коммуникативных задач. Однако warming-up может предварять любой этап урока, служить средством снятия умственного напряжения, усталости (так называемые энерджайзеры) и даже быть удачным завершением, оставляющим позитивные эмоции у студентов и мотивирующим их к дальнейшей самостоятельной работе. Пытаясь сэкономить учебное время, преподаватели зачастую пренебрегают этим этапом или он носит формализованный, рутинный характер, что, в конечном счете, дает обратный эффект: приводит к торможению речемыслительной деятельности студентов.

Поскольку для любой сознательной деятельности человеку свойственно и необходимо проводить анализ, оценку своих действий и достижений, осмысливать ошибки, закладывая тем самым предпосылки для дальнейшего позитивного развития, этап рефлексии на интерактивном уроке является критически важным [2, с. 22–23]. Именно здесь участники учебного взаимодействия, каждый в отдельности и все вместе, должны высказаться о том, что они узнали, каким навыкам научились, или, наоборот, что не получилось и почему. При этом одинаково важно попытаться дать как рациональную, так и эмоциональную оценку полученным результатам и самой деятельности как таковой.

Положительный эмоциональный фон, сопровождающий интерактивный процесс, является базовым условием и одновременно результатом качественного группового взаимодействия, без которого невозможны продуктивная, творческая речемыслительная деятельность и эффективное формирование иноязычной компетенции. В эмоционально комфортных условиях, когда нет страха ошибки или «потери лица», значительно активизируется процесс запоминания. Это связано с тем, что для эмоциональной памяти характерно сочетание таких свойств, как непроизвольность и долговременность при отсутствии необходимости многократного предъявления материала. Отсюда умение создать позитивную атмосферу в аудитории, помочь всем участникам педагогического процесса установить неформальные и равноправные, эмоционально насыщенные и положительные отношения, которые с самого начала строятся на основе взаимопомощи и доброжелательности, взаимной поддержки и одобрения, взаимного участия и интереса, становится одним из основных правил организации межличностного взаимодействия, по мнению Г. Китайгородской [9, с. 5–7].

Следующим условием, определяющим, на наш взгляд, успешность реализации интерактивного подхода, является принцип, по которому происходит деление на пары / подгруппы на занятии. Существует три основных принципа разделения учебной группы на пары / подгруппы: исходя из предпочтений студентов, предпочтений преподавателя и случайный / «рандомный» (от англ. *random* – «случайный»). При традиционном подходе обучения преподаватель сам определяет состав подгрупп. При этом он, как правило, учитывает как индивидуальные способности, так и психологические особенности участников. Однако наличие преподавательского императива в этом важном вопросе, хотя и вполне оправданное, при систематическом применении, транслирует авторитарные установки, создает условия для закрепления привычек взаимодействовать в условиях авторитарной среды. Поэтому на интерактивных занятиях, на начальном этапе работы с группой, когда только начинают складываться межличностные отношения, представляется целесообразным позволять студентам самим определять партнеров, прежде всего, чтобы минимизировать стресс, снять комплексы и создать условия для максимально комфортного в психологическом плане учебного взаимодействия. В дальнейшей работе необходимо приучать студентов выходить из «зоны комфорта», используя прием «случайного выбора». Этот подход лучше отвечает ситуации реального общения, которому присуще многообразие стилей и стратегий поведения участников. Таким образом, постепенно, от урока к уроку, студенты накапливают свой багаж межличностного взаимодействия, научаются гибкости и адаптивности в ситуациях иноязычного общения. Для предотвращения возможных конфликтных ситуаций преподаватель с самого начала должен задекларировать и в дальнейшем контролировать соблюдение правил учебного этикета, главными из которых являются: равенство всех участников, независимо от возраста, опыта, академической успешности, право всех участников на свое собственное мнение, недопущение прямой критики личности [3, с. 34].

И, наконец, становится очевидным, насколько кардинально меняется роль преподавателя в условиях применения интерактивных методик. Классический тип абсолютного авторитета уступает место внешне более скромному менеджеру учебного процесса, помощнику, паритетному в своих отношениях со всеми участниками. Позитивно оценивая деятельность учащихся, акцентируя значимость их собственных и коллективных усилий, он всем своим видом внушает им веру в свои силы, в успешное овладение сложными коммуникативными компетенциями. Такая позитивная установка педагога должна быть главным критерием при оценивании работы учащихся [9, с. 61]. В этой связи следует отметить, как сильно изменяется сам принцип оценивания и коррекции ошибок. Успешность речевой деятельности определяется не только правильностью употребляемых лексико-грамматических конструкций, но и достижением поставленных коммуникативных целей в пределах заданной ситуации общения с характерным для неё стилем речевого поведения. На наш взгляд, преподаватель должен исходить из принципа целесообразности, когда исправлению подлежат значимые ошибки, нарушающие понимание в контексте конкретных ситуаций общения. Многолетняя практика преподавания показала, что перфекционизм в вопросах коррекции ошибок, метод тотального исправления психологически фрустрирует обучаемых, приводит к развитию языкового барьера и, следовательно, не отвечает задачам и принципам современного обучения.

Выводы. Таким образом, проведя анализ изменений основных параметров учебного процесса, которые связаны с применением интерактивных методов обучения иноязычному общению, можно констатировать, что интерактивная методика согласуется с базовыми подходами современной концепции обучения иностранным языкам, такими как: коммуникативный, личностно ориентированный, ситуативный, деятельностно-ориентированный, проблемно ориентированный и другие. Интерактивные технологии обеспечивают более высокий и качественно новый уровень мотивации учебной деятельности и, как результат, способствуют эффективному формированию иноязычной компетенции студентов. Вместе с тем реализация интерактивного подхода несет с собой определенные вызовы для преподавателя, связанные с необходимостью овладения более сложными профессиональными компетенциями и совершенствованием собственных коммуникативных навыков и умений.

Література:

1. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови. Київ : Сталь, 2017. 134 с.
2. Гейхман Л. Интерактивное обучение общению (общепедагогический поход) : автореф. дис. … докт. пед. наук: 13.00.01. Екатеринбург, 2003. 39 с.
3. Інтерактивні технології: теорія та методика : посібник / О. Пометун та ін. Умань ; Київ, 2008. 94 с.
4. Кашина Е. Традиции и инновации в методике преподавания иностранного языка : учебное пособие для студентов филологических факультетов университетов. Самара : Универс-групп, 2006. 75 с.
5. Куликова Л. Интерактивные методы образования: личносозидающие смыслы : сборник статей ; Хабаровский гос. пед. ун-т. Хабаровск, 2002. 279 с.
6. Лазаренко Л. Обґрунтування змісту й структури іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2019. Вип. 18. Т. 3. С. 56–59.
7. Лазаренко Л. Педагогічні умови використання активних методів навчання у процесі формування професійної іншомовної компетентності бакалаврів. *Молодь і ринок :* щомісячний науково-педагогічний журнал. 2018. № 3 (158). С. 63–68.
8. Петровский А., Китайгородская Г. А. К некоторым вопросам активизации учебной деятельности. *Методы интенсивного обучения иностранным языкам.* Вып. 5. Москва : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1979. С. 77–88.
9. Китайгородская Г. Методика интенсивного обучения иностранным языкам : учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высшая школа, 1986. 103 с.

Barabash I. Peculiarities of teaching foreign language communication within the framework of interactive approach

Summary. Present-day global trends of social and economic integration make it necessary for the national system of education to train professionals with a high level of foreign language communicative competence. This goal can only be achieved through extensive use of innovative teaching technologies.

The submitted article is devoted to topical problems of teaching foreign language communicative competence through application of interactive teaching methods in the higher school. The article considers fundamental educational approaches that form the basis of interactive methodology, such as humanism, learner-centered approach, communicative approach, activity-oriented education and others. Much attention is paid to analysis of changes that basic learning environment parameters undergo within the framework of interactive approach, i.e. forms of classroom activity, group forming strategies, roles of the teacher and group interaction, teaching materials, assessment and so on. Comparison of traditional and interactive methods in view of the learning environment parameters considered is done, and recommendations about ways of adaptation to a new learning environment are given on the basis of practical experience.

It is specially emphasized that the focus of a teacher's activities on creative development of student personality through intensive group interaction, building up psychologically comfortable atmosphere via positive assessment of students' achievements bring about high increase of student motivation and develop a high level of foreign language communicative competence. The author supposes that the major challenge for a teacher who is willing to implement interactive approach is a drastic change of the teacher's role in class as a participant and manager of group interaction; which accordingly involves further development of his or her professional competence as well as individual communicative skills.

Key words: communicative competence, interactive method, group interaction, learning environment.

UDC 811.111'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.40

Golovnia A. V.,
PhD,
Associate Professor of English Language and Translation Department
National Aviation University

TEXT IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT SUCCESS IN THE NOVEL "ELON MUSK. TESLA, SPACEX, AND THE QUEST FOR A FANTASTIC FUTURE" BY ASHLEE VANCE

Summary. The article deals with the textual implementation of the concept SUCCESS in Ashley Vance's novel Elon Musk. Tesla, SpaceX, and the Quest for a Fantastic Future. The concept SUCCESS holds a particular place in the English-speaking world mapping. Nowadays SUCCESS has three groups of meanings in the English-language picture of the world: the first one is related to luck and successful result; the second one is connected with the well-being, material well-being; and the third one to the recognition that can be related to both inanimate objects and people who are successful. The concept SUCCESS has undergone many stages of cultural and historical evolution, eventually becoming a strong and functional national idea. The concept SUCCESS in the analyzed novel is mostly concerned with: Elona Musk's figure as a successful personality; companies created by Elon Musk; other individuals and companies mentioned by the author. The lexical-semantic field of the concept SUCCESS which mainly exists in the novel around Ilona Musk's personality, is actively verbalized by a number of lexical-semantic means of different linguistic levels. The semantic features of such lexemes are divided into the following groups: names of people by spheres of activity, by inner qualities, by characteristics that indicate the relation of the environment and personality to oneself; names related to physical and mental characteristics and words to indicate action and status. An analysis of the lexical-semantic field of the SUCCESS concept has shown that the creation of an image of a successful person is achieved through the use of various lexical-semantic means among which words have been found to be predominant in terms of action and status. This indicates that action is an important factor in the path to success, although, undoubtedly, the internal and external qualities of the person, the attitude of the society and the individual's attitude to his personality, as well as the nature of his activities play an important role in the process of success.

Key words: concept, world picture, SUCCESS, lexical-semantic field, verbalization.

Target setting. SUCCESS is one of the topical concepts in today's world language picture. Nowadays it is customary to characterize people not by their physical or psychological characteristics, but by their achievements in life, that is how successful they are. Success is now interpreted not as something ephemeral, unattainable, but as an opportunity that is accessible to everyone, the main thing is what each person does to gain this opportunity.

Thus success in today's society is largely understood as a positive result of activity, not as a result of possessing extraordinary abilities or talent, as it was before. It is clearly proved by recent movies ("The Founder" (by John Lee Hancock), "The Pursuit of Happiness" (by Gabriele Muccino), "The Intern" (by Nancy Jane Meyers) etc.), articles and books ("Strategy Rules: Five Timeless Lessons from Bill Gates, Andy Grove, and Steve Jobs" by David B. Yoffie and Michael A. Cusumano, "Shoe Dog: A Memoir by the Creator of Nike" by Phil Knight etc.) that tell the story of success for the average person. One of the similar novels is "Elon Musk. Tesla, SpaceX, and the Quest for a Fantastic Future" by Ashlee Vance where the author is trying to find the reasons for the rapid success of one of the richest people in the world − Elon Musk. The concept SUCCESS in this novel is verbalized quite actively, and since the book is written by an American and created primarily for an American audience, it is undoubtedly possible to observe the peculiarities of the American national linguistic picture of the world, the American mentality through the embodiment of the concept SUCCESS.

Research analysis. The problem of describing the essence of the concept remains relevant to modern linguistic science. The concept category is investigated in the scientific works of linguists M. Anhelova [1], A. Wierzbicka [2], N. Volodina [3], S. Vorkachov [4; 5], A. Zahnitko [6], V. Karasik [7], V. Kolesov [9], V. Kononenko [10], A. Pryhodko [11], L. Cherneiko [12] etc. Such a large number of scientific developments once again testifies the conceptual direction in modern linguistics and indicates the relevance of the study of the conceptual linguistic sphere.

Thus the **purpose** of the article is to investigate the peculiarities of the textual implementation of SUCCESS concept defining the constituents of its lexical-semantic field.

The body. One way to access the content of concepts is to study their semantics. Semantics of virtually any concept is extremely broad. It encompasses not only some meaning directly to the concept-token, but also to associations, emotions, representations, layers of personal experience as a native speaker and of the whole ethnos. Therefore in the study of the concept there is a need to study those lexical units that together with the word-name make up its lexical-semantic field.

The lexical-semantic field is the merge of the meanings of words that contain specific concepts that differ in their degree of quality, features, actions, and contrasting qualities of a feature, action, object, and phenomenon. It is formed in the process of interaction of linguistic and extra linguistic factors and its components are various kinds of common semantic components, semantic derivatives, semantic nets in which semantic identities, opposites, etc. are realized [8].

The main criteria for selection of elements in a specific lexical-semantic field are:

– general semantic feature, general lexical meaning of the field elements;

– general function;

– subject area union;

– the presence of one or more views about a particular phenomenon of reality.

The most common criterion for selecting items into a specific lexical-semantic field is a general semantic feature. It is also called "seme" in linguistics. This feature is used by scientists in the study of linguistic phenomena by the method of component analysis which involves the separation of semantic components of the meaning of words. Values include a set of features that verbalize the concept. Such a set of semantic features consists of smaller, hierarchically ordered and semantically indivisible elements, semes.

To determine the composition of the lexical-semantic field of the SUCCESS concept in Ashley Vance's book "Elon Musk. Tesla, SpaceX, and the Quest for a Fantastic Future" a sample of lexical elements related to the studied concept was analyzed and their semantics analyzed.

It should be noted that the word *success* and its co-root words (*successful, successfully*) are used rarely in the text of the analyzed work not really often. However, given that the text of the biography itself is a story about the success of Elon Musk, it is clear that the author uses different lexical correspondences which form the lexical-semantic field of SUCCESS concept. It should be emphasized that SUCCESS concept in the analyzed work is mostly concerned with:

1. Elon Musk as a successful personality:

"Yet, in the early part of 2012, the cynics like me had to take notice of what Musk was actually ***accomplishing****"* [14].

2. Companies created by Elon Musk:

"During a time in which clean-tech businesses have gone bankrupt with alarming regularity, Musk has built two of ***the most successful*** *clean-tech companies in the world"* [14].

3. Other personalities and companies mentioned by the author:

"Only Steve Jobs could claim similar ***achievements*** *in two such different industries, sometimes putting out a new Apple product and a blockbuster Pixar movie in the same year*" [14].

Considering the lexical-semantic field of SUCCESS concept that exists in the work around Elon Musk's personality, it turns out to be most actively verbalized. By their nature the analyzed units constitute a complex and heterogeneous array of vocabulary. By analyzing semantic features of such lexemes by parts of language classes we can divide them into the following groups:

1) Names of people by:

– activity:

"*He was also the* ***chairman*** *and largest* ***shareholder*** *of SolarCity, a booming solar energy company poised to file for an initial public offering"* [14].

Such names indicate that the success of a certain individual depends on the type of activity. For example, the lexeme *chairman* is defined in the Cambridge Dictionary as "a person in charge of a meeting, organization, or department" [13]. An important characteristic here is "in charge" which indicates that a successful person is responsible for something – for the company, for other people and so on.

Shareholder is "a person who owns shares in a company and therefore gets part of the company's profits and the right to vote on how the company is controlled" [13]. The important feature such as "*owns*" is quite important in this example that is, a successful person necessarily owns something – assets, company, wealth, etc.

– inner qualities: *sheepish, confident, charming, intriguing, eager, insane, rich, famous, successful* etc., for example:

"Instead, he tends to be almost ***sheepish****"* [14];

"He's a ***confident*** *guy, but does not always do a good job of displaying this*" [14].

Confident means "being certain of your abilities or having trust in people, plans, or the future" [13]. The key word "abilities" points out that being confident and therefore successful cannot be without certain abilities that can help you succeed.

"Musk, in fact, will toss out plenty of jokes and can be downright ***charming****"* [97, c. 19]. *Charming* is used "to describe people who use their attractiveness to influence people or to make other people like them" [13]. In this example the key lexeme is "to influence" which indicates that attractive, and therefore successful people interact with other people in one way or another, even if that interaction is based on one-sided influence in order to succeed.

"Cantrell found Musk both ***intriguing*** *and all too* ***eager****"* [14].

Intriguing means "very interesting because of being unusual or mysterious" [13]. Thus it is indicated that the successful person is usually interested in the environment in which he is or attracts attention. *Eager* means "having or showing desire or interest" [13], that is, desire and interest are what differentiate a successful person from an ordinary one.

"The Musk Co. empire of factories, tens of thousands of workers, and industrial might has incumbents on the run and has turned Musk into one of the ***richest*** *men in the world, with a net worth around $10 billion"* [14]. *Rich* means "having a lot of money or valuable possessions" [14]. In this example the direct connection with the word "money" is evident, that is with material values as a pledge of a successful person.

"This collection of super-bright employees has become known as the PayPal Mafia – more or less the current ruling class of Silicon Valley – and Musk is its ***most famous*** *and* ***successful*** *member"* [14]. *Famous* means "known by very many or most people" [13], that is, success is impossible without recognition by other people. *Successful* stands for "achieving desired results, or achieving the result of making a lot of money" [13]. Achievement is the key here that is as we can see success is associated with achievement.

"I'd long been a subscriber to this latter camp. Musk had struck me as a well-intentioned ***dreamer*** *– a card-carrying member of Silicon Valley's techno-utopian club"* [14]. *Dreamer* is **"**a person who spends a lot of time thinking about or planning enjoyable events that are not likely to happen" [13] which is an important feature associated with the concept SUCCESS meaning "*spends a lot of time*". Thus a successful person devotes a lot of time to a particular activity, even the dreams of the future.

"*He's the possessed* ***genius*** *on the grandest quest anyone has ever concocted"* [14].

Genius is "very great and rare natural ability or skill, especially in a particular area such as science or art, or a person who has this" [13] defining an important feature of "rare natural ability or skill" meaning that successful people must have some skills or talents otherwise they are not different from other people.

We see how heterogeneous the internal characteristics of a successful personality are. A particular interest is taken by the lexeme *insane* that is used in the text a few times: "*What Elon is doing is* ***insane****"* [14].

Insane means "extremely unreasonable or mentally ill" [13]. Thus in the modern world a successful person is understood not

only as having a "standard" set of qualities (mind, perseverance, etc.), but also having extraordinary ideas and his or her own vision of what the world should be like, that is in a sense, "abnormal" compared to other people. But that is what allows them to succeed.

It is also worth noting the abundant use of comparative adjectives: *most famous, better, more ambitious* etc.: *"If you really are* ***better*** *than most hedge fund managers, then there is no need to worry about the value of your SpaceX stock, as you can just invest in other public company stocks and make billions of dollars in the market"* [14].

Better indicates "of a higher standard or less poor quality; not as bad as something else; more suitable or appropriate; more able; showing more skill" [13]. The last definition – "showing more skill" – is, in our opinion, the most obvious in the context of interpreting the concept of SUCCESS because the best is considered a person who has certain skills and skills that other people do not have which is the reason for success.

"*Musk was* ***more ambitious*** *in college than he'd been in high school*" [14]. *Ambitious* implies "determined to be successful, rich, powerful, etc." [13]. Here in the very definition of the word we see its direct connection with the concept of SUCCESS, because ambition is one of the key characteristics of a successful person.

"*Things like physics and computers – I got* ***the highest grade*** *you can get in those"* [14]. *High* has the meaning of "greater or better than normal in quantity or quality, size or degree" [13]. *Grade* means "a mark given in an exam or for a piece of school work" [13]. Thus, the semantic field of SUCCESS concept also includes words to denote the evaluation obtained in the course of a particular activity. And this assessment, as we see, should be the highest – only then can we talk about the success of the individual.

"***The hardest job*** *Musk took came after a visit to the unemployment office"* [14]. *Hard* means "needing or using a lot of physical strength or mental effort" [13]. So, success correlates with effort, both physical and mental. And the highest degree of comparison of the adjective "the hardest" only emphasizes the importance of these efforts.

A large number of signifying lexemes for SUCCESS concept testifies to the active and fruitful search by the author of the analyzed biography for new expressive means of denoting static signs of success. The presence of the following nominal units in the lexical-semantic field of SUCCESS concept indicates that the inborn qualities, namely the elements of character, temperament, compel the person to act in one way or another, either resulting in success or not:

1) characteristics that indicate the attitude of the environment and personality to oneself: *"Musk's ready willingness to tackle impossible things has turned him into a* ***deity*** *in Silicon Valley, where fellow CEOs like Page speak of him in reverential awe, and budding entrepreneurs strive "to be like Elon" just as they had been striving in years past to mimic Steve Jobs*" [14]. *Deity* means "a god or goddess" [13]. Thus, a successful person is compared to the one who has supernatural abilities, a "divine" power and as such that is perceived by other people as a deity.

"*These two feats elevated Musk to the rarest heights among* ***business titans****"* [14]. *Titan* stands for "a person who is very important, powerful, strong, big, clever, etc." [13]. Here we see important psychological characteristics of a successful person – important, powerful, strong, intelligent, etc., and in combination with the lexeme *business* – "the activity of buying and selling goods and services" [13] the whole semantic potential of this word is manifested, since it indicates the power in the sphere of business, that is, in the sphere of certain activity.

"I am a ***billionaire"*** [14]. *Billionaire* is "a person who has money, property, etc. that is worth at least 1,000,000,000 dollars, pounds, euros, etc." [13]. Here we see the important characteristics of successful people who find themselves in monetary terms.

The lexemes indicating the attitude of the environment and personality to oneself, in our opinion, are extremely important because it is proved that these are the opinion and attitude that determine the subsequent actions of people: if they consider themselves to be incapable such people are unlikely to succeed and vice versa;

2) abstract titles (often created from verbs):

"He's willing to take an insane amount of personal ***risk****"* [14]. *Risk* is "doing something although there is a chance of a bad result" [13]. The key lexeme is "doing", that is, a successful person is distinguished by what he or she does, even if there is no 100% guarantee of the success of such actions.

"Musk's ready ***willingness*** *to tackle impossible things has turned him into a deity in Silicon Valley, where fellow CEOs like Page speak of him in reverential awe, and budding entrepreneurs strive "to be like Elon" just as they had been striving in years past to mimic Steve Jobs"* [14]. *Willingness* is "the quality of being happy to do something if it is needed" [13]. Again we see the attachment to the verb "to do", that is, to act as a characteristic of human success which is impossible without the self-motivation of the person "being happy". *"It's just that there's a sense of* ***purpose*** *and* ***pressure*** *hanging over any conversation with the man"* [14]. *Purpose* means "an intention or aim; a reason for doing something or for allowing something to happen" [13]. Another case of the important lexeme "doing" is observed which is supported by strong inner feeling, purposefulness of the nouns "intention" and "aim" and the presence of a certain impulse "reason" to action.

"*It's the guy who owns the joint and strides about with* ***authority****"* [14]. *Authority* is "the power to control or demand obedience from others" [13] where the lexemes "to control" and "to demand obedience" indicate the full authority of a successful person over other less successful individuals.

As we can see, the nouns that make up the lexical-semantic field of SUCCESS concept are characterized by heterogeneity and are the manifestation of the general tendency for the active use of nominatives in the characterization of certain phenomena;

3) signs related to physical characteristics:

"He's absurdly ***broad-shouldered****,* ***sturdy****, and* ***thick"*** [14]. *Sturdy* means "physically strong and solid or thick, and therefore unlikely to break or be hurt" [13] where "strong" indicates a certain pass from the physical levels to the psychological one as a strong person can manifest his or her strong character in physical way.

It is well known that the appearance, or rather the signal that transmits the appearance of a person to others, is an important factor in achieving success or not succeeding. Yet it is very difficult for a person who shows insecurity, fear, etc. to succeed. Instead, the appearance of Elon Musk, on the contrary, compels others to see him as self-confident and therefore a successful personality:

"You'd figure he would use this frame to his advantage and perform an alpha-male strut when entering a room" [14];

4) words denoting an action or state, the semantics of which are, respectively, represented by two main semes:

a) action: *to try, to make, to tackle, to accomplish, to own, to stride, to build, to invest, to prove, to use* etc.

"*Musk fully intends* ***to try*** *and* ***make*** *this happen"* [14]. *To try* means "to attempt to do something" [13]. Once again one can observe connection to the verb "to do" that is, to act as the determining criterion for success.

"Musk's ready willingness ***to tackle*** *impossible things has turned him into a deity in Silicon Valley, where fellow CEOs like Page speak of him in reverential awe, and budding entrepreneurs strive "to be like Elon" just as they had been striving in years past to mimic Steve Jobs"* [14]. In this example *to tackle* has the meaning "to try to deal with something or someone" [13], so again we see the correlation of success with the action which is further supported by the strong internal meaning of the noun "willingness".

"Yet, in the early part of 2012, the cynics like me had to take notice of what Musk was actually ***accomplishing****"* [14]. *To accomplish* means "to finish something successfully or to achieve something" [13]; so as we can see the important characteristic of successful activity is the completion of the action with a positive, successful outcome that has a visible result.

"Musk's decision ***to invest*** *so much money in X.com looks even more unusual in hindsight. Much of the point of being a dot-com success in 1999 was* ***to prove*** *yourself once, stash away your millions, and then* ***use*** *your credentials to talk other people into betting their money on your next venture"* [14].

To invest means "to put money, effort, time, etc. into something to make a profit or get an advantage" [13] while *to prove* means "to show a particular result after a period of time" [13]. In both cases the key word is *result* it is only by having a certain result that one can prove their success. However in order to do this something has to be invested into their business (money, time and effort).

As we can see, action plays an extremely important role in succeeding because certain results can be achieved only by moving forward; any success, any business is impossible without action and effort;

b) state words:

"He's ***willing*** *to take an insane amount of personal risk"* [14].

To will means "to use the power of mind to do something or to make something happen" [13] which proves that inner state plays a significant role in succeeding. It determines the wishes and aims turning them into action.

"It's the guy ***who owns the joint*** *and strides about with authority"* [14]. The lexeme *who owns the joint* means «the one who is the most important» showing the state as the advantage of one person over others. An ordinary guy who has succeeded in his business now owns the time of people who work for him.

"On the other hand, Musk's companies have already accomplished far more than his loudest detractors thought possible, and the promise of what's to come has to leave hardened types ***feeling optimistic*** *during their weaker moments"* [14].

"Optimism feeling", thus, is one of the keys to success, especially at difficult time when it seems that nothing is going to turn out right and you want to give up. However, Musk companies seem optimistic even when they are in a difficult situation.

"*Musk has long* ***wanted*** *the world to know that he's different from the run-of-the-mill entrepreneur in Silicon Valley"* [14].

To want has the meaning "to have a desire or a wish for something/somebody" [13], i.e., desire, feeling that is inherent in every human being, is also part of the lexical-semantic field of SUCCESS. Moreover it is the proof of the fact that every person, if they wish, can succeed.

Conclusions. Thus, the analysis of the lexical-semantic field of SUCCESS concept which exists in the investigated novel around the personality of Elon Mask proved that the creation of the image of a successful person is achieved through the use of various lexical-semantic means, mainly words denoting action and status. This indicates that action is the most important factor in achieving success. Although internal and external qualities of a person, the attitude of society and the individual's attitude to his or her personality as well as the specificity of their activity field play an important role in succeeding.

Thus a successful personality is the one that: carries out effective professional activity (*chairman, shareholder, investor*); is marked by contradictory, heterogeneous internal characteristics (*sheepish* however *confident*; *charming* but *too eager; genius* while being *insane*); characterized by a balanced internal state (desire to achieve something) that turns into action (*to try, to make, to tackle, to accomplish, to own, to stride, to built, to invest, to prove, to use*); appearance shows success and confidence (*broad-shouldered, sturdy, thick*); treats himself or herself as a successful person, believes in own potential ("*I am a billionaire"*) and it shows to the society that reciprocates and tends to have the same attitude ("*He is a deity"*); is the best in a certain field of activity (*most famous and successful, better than most*); makes good profits (*one of the richest men in the world*). Finally the main semantic groups of words denoting SUCCESS are: appearance, character qualities, work activity, attitude, psychological status, advantages over other people in one way or another and material wellbeing.

References:

1. Ангелова М. «Концепт» в современной лингвокультурологии. *Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов*. Вып. 3. Москва, 2004. С. 3–10.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
3. Володина Н. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения : монография. Москва : Флинта ; Наука, 2010. 256 с.
4. Воркачев С. Куда ж нам плыть? Лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 8. Воронеж, 2010. С. 5–27.
5. Воркачев С. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*, 2001. № 1. С. 18–22.
6. Загнітко А. Лінгвістика тексту: теорія і практикум. Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2007. 313 с.
7. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
8. Ключка Н. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 24. С. 129–131.
9. Колесов В. Концептология : учеб. пособ. Кемерово : КемГУ, 2012. Вып. 16. 248 с.
10. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ, Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
11. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
12. Чернейко Л. Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализа. *Вестник Московского университета. Серия 15 «Филология»*. 1996. № 6. С. 20.

13. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.69.org (дата звернення 20.09.2019).
14. Vance E. Elon Musk: Tesla, SpaceX, and the Quest for a Fantastic Future. Virgin Books, 2015. 400 p.

Головня А. В. Текстове втілення концепту УСПІХ у романі Ешлі Венса «Ілон Маск. Tesla, SpaceX і шлях у фантастичне майбутнє»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню текстового втілення концепту УСПІХ у романі Ешлі Венса «Ілон Маск. Tesla, SpaceX і шлях у фантастичне майбутнє». Концепт УСПІХ посідає особливе місце в англомовній картині світу. Наразі SUCCESS в ній має три групи значень: перше пов'язане з удачею, успішним результатом, друге − з добробутом, третє − з визнанням, яке може стосуватися як неживого об'єкта, так і людини, яка має успіх. Концепт УСПІХ/SUCCESS пройшов безліч стадій культурно-історичної еволюції, оформившись у кінцевому результаті в сильну і функціональну національну ідею. Концепт УСПІХ у проаналізованому творі здебільшого стосується постаті Ілона Маска як успішної особистості; компаній, які створив Ілон Маск; інших особистостей і компаній, згаданих автором. Лексико-семантичне поле концепту УСПІХ, яке головним чином існує у творі довкола особистості Ілона Маска, активно вербалізується низкою лексико-семантичних засобів різних мовних рівнів. Семантичні особливості таких лексем поділяються на такі групи: назви людей за родом діяльності, за внутрішніми якостями, за характеристиками, які вказують на ставлення оточення й особистості до самої себе; назви, пов'язані з фізичними й психічними характеристиками та слова на позначення дії та стану. Аналіз лексико-семантичного поля концепту УСПІХ показав, що створення образу успішної людини досягається завдяки використанню різного роду лексико-семантичних засобів, серед яких, як було виявлено, переважають слова на позначення дії та стану. Це свідчить про те, що саме дія є важливим чинником на шляху до досягнення успіху, хоча, безперечно, внутрішні й зовнішні якості людини, ставлення соціуму й власне ставлення людини до своєї особистості, а також рід її занять відіграють важливу роль у процесі досягнення успіху.

Ключові слова: концепт, картина світу, УСПІХ, лексико-семантичне поле, вербалізація.

УДК 316.776.32
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.41

Гроза І. М.,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»
Бабятинська Ю. О.,
викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»
Гусейнова К. С.,
викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуті основні передумови та причини становлення англійської мови мовою міжнародної комунікації. Досліджено сфери розвитку, поширення мови та переваги англійської як мови міжнародного спілкування. Досліджено основні історичні процеси, що привели до становлення класичної англійської як міжнародної мови. Досліджено рівень вивченості мови в Україні, причини її актуалізації. Проаналізовані процеси та рушійні чинники процесу глобалізації англійської мови як мови офіційного спілкування.

Вивчено проблеми міжнародної комунікації та можливості їх вирішення завдяки становленню та поширенню англійської мови. Досліджено, як процес глобалізації англійської може вплинути на трансформацію культури у країні, у якій поширилась мова. Розглянуті позитивні та негативні чинники акумуляції англійської у двомовному лінгвістичному середовищі. Розглянуті граматичні особливості англійської та варіативність її вивчення для дослідження подальших перспектив поширення мови в інших мовних середовищах. Здійснено лінгвістичний аналіз англійської та проведено порівняльний аналіз з іншими мовами з метою виявлення актуальності вивчення саме англійської як мови міжнародної комунікації.

Досліджено вплив англійської мови на виведення міжнародної комунікації на новий, більш ефективний рівень. Розглянуті рівні та засоби міжнародної комінукації. Проведений їх аналіз, створена порівняльна характеристика з метою виявити найбільш ефективний інструментарій для розвитку міжнародної комунікації. Досліджено, як вивчення мови ефективно впливає на подальше вивчення культури носія мови. Розглянуто використання англійської в різних сферах міжнародної комунікації та її ефективність у зв'язку з поставленими завданнями, які існують перед мовою, що виступає як офіційний комунікативний критерій.

Ключові слова: міжнародна комунікація, глобалізація англійської мови, граматичний аналіз.

Постановка проблеми. Поняття «міжкультурна комунікація» увів американський антрополог Е.Т. Холом у 1950-х рр. Він уважав, що міжкультурна комунікація повинна проходити з використанням чинників міжкультурного спілкування. Практичні потреби вивчення міжкультурної комунікації виникли внаслідок бурхливого економічного розвитку багатьох країн і регіонів, революційних змін у технології, пов'язаної із цим глобалізації економічної діяльності. Щільність та інтенсивність тривалих контактів між представниками різних культур значно зросли і продовжують збільшуватися. Вивчаючи проблеми міжкультурної комунікації, традиційно розглядають особливості взаємодії культур, водночас підвищений інтерес викликає їхня несхожість, оскільки знання про відмінності культурних систем допомагають подолати бар'єри, що перешкоджають ефективній взаємодії народів.

Будь-якій країні вигідно, щоб її мова була міжнародною. Будучи однією з найсильніших країн світу, Америка вела мовну політику саме в напрямі глобалізації своєї мови. І ключову роль відіграло саме те, що у Сполучених Штатах Америки з'явилося два винаходи – комп'ютер та Інтернет. Ці засоби миттєвого поширення інформації сприяли стрімкій глобалізації англійської мови. Процес вивів міжкультурну комунікацію на новий рівень. Усе більшої актуальності набувають дослідження в області міжкультурної комунікації. Основною метою є набуття та вдосконалення навичок міжкультурного спілкування між представниками різних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження англійської мови як міжнародної активно розвиваються наприкінці XX – на початку XXI ст. у зв'язку із стрімким поширенням мови засобами інтернет-зв'язку. Дослідник С. Карасьов вивчав англійську з погляду мови, яка здатна акумулювати в собі національні особливості використання мови. Лінгвіст Д. Крістал вивчає англійську мову як міжнародну в контексті бізнес-спілкування. Досліджує причини та наслідки становлення її у статусі пріоритетної в міжнародному діловому середовищі. Є. Сокур підтверджує та розвиває думку попереднього дослідника, доповнивши його теорію про збільшення популярності англійської мови в міжнародному бізнес-середовищі тезою про те, що це пов'язано із постійним зростанням кількості комінікантів у всьому світі та глобалізацією. Вплив глобалізації англійської мови на міжнародну комунікацію досліджували Р. Свиридон, В. Мамонтова, З. Габуніа, Е. Улімбашева, Є. Пасіва, С. Шатилова та Г. Лозанова.

Метою статті є визначення історичних передумов становлення англійської мови як мови міжнародного спілкування, визначення національних особливостей уживання англійської мови різними народами, проведення аналізу наслідків поширення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Зародження англійської мови як міжнародної почалося в XVII ст., коли Англія припинила бути країною, яку завойовують, і стала країною-завойовником, досягнувши в цьому успіху. Англійський флот був одним з найбільших у світі. Усі морські шляхи були підвладні англійцям. Велика частина суші – половина території Північної Америки, безліч країн Африки та Азії, Австралія, Індія – була під владою британської корони. Ще одна вагома причина, яка визначила використання англійської як міжнародної мови, – підкорення Америки. Англійці були не єдиними переселенцями. Крім англійської, в Америці говорили французькою, іспанською, німецькою, голландською [1, с. 231]. На початку XX ст. гостро постало питання про національну єдність: щось повинно було об'єднувати країну і людей, які в ній живуть. І англійська мова виступила сполучною ланкою.

У сучасній лінгвістиці існує три види міжкультурної комунікації: вербальний, невербальний, паравербальний. Коли йдеться про вербальну комунікацію, то мається на увазі саме мовне спілкування. Даний тип спілкування виражається в обміні ідеями, думками, інформацією, а також емоціями і переживаннями між співрозмовниками [2, с. 79]. У міжкультурній комунікації саме мова виступає основним засобом передачі інформації, досягнення взаєморозуміння між співрозмовниками. Невербальна комунікація відрізняється від вербальної засобами передачі інформації. У даному виді комунікації обмін відбувається закодованими повідомленнями: за допомогою рухів тіла, виразів обличчя, звукового оформлення висловлювання, а також використання всіляких матеріальних предметів, які оточують людину в момент спілкування. Третій тип комунікації – паравербальний. Цей тип комунікації ґрунтується на паралінгвістичних засобах, які використовуються у процесі спілкування, як-от інтонація, ритм, тембр [3].

Існує низка параметрів, за якими визначаються подібності та відмінності культур. Звичайно, знання мови нерозривно пов'язано зі знайомством із культурою мови, що вивчається, оскільки в мові знаходять відображення тільки ті поняття, які є значущими для носіїв даної культури і мови. Дослідник С. Карасьов стверджує, що у XXI ст. можлива поява нового лінгвістичного феномену – міжнародної англійської мови, що втілить у собі риси всіх національних варіантів англійської мови, чому сприяє поширення вживання англійської мови в таких сферах, як: засоби масової інформації, реклама, кіноіндустрія, поп-музика, туризм, міжнародний бізнес, міжнародна безпека (створення уніфікованих мовних систем Seaspeak, Emergency Speak, Airspeak), освіта, міжнародні комунікації. Також особлива роль на міжнародних конференціях, симпозіумах або нарадах належить англійській мові, яка є мовою міжнародної комунікації, загальним lingua franca, мовою-посередником для спілкування представників різних мовних спільнот. Один мільярд, тобто 20% від усього світового населення, говорить англійською мовою. Більше 75% міжнародного листування (листи, електронна пошта) і 90% інформації на сайтах Інтернету представлені англійською мовою [4, с. 143]. Англійська мова активно використовується в рекламі.

Як стверджує Д. Кристал, англійська стала мовою світового спілкування в області бізнес-комунікацій, оскільки ця мова спростила обмін повідомленнями між комунікантами, кількість яких постійно зростає, по всьому світу. Примітно те, що в англомовних країнах у компаніях все більш популярним стає навчання співробітників лінгвістичним особливостям комунікації з іноземними партнерами з метою підвищення ефективності бізнес-контрактів [5].

Говорячи про особливу роль, яку відіграє англійська мова в міжнародній бізнес-комунікації, варто згадати, що англійська оголошена офіційною мовою міжнародних і міжнаціональних корпорацій. Приблизно 50% компаній в Європі спілкуються одна з одною англійською мовою. Як приклад, компанія Philips – голландська міжнародна компанія, у якій за мову спілкування була обрана англійська, а не голландська мова. Подібна ситуація спостерігається в німецькій компанії Porsche, де англійській мові віддали перевагу перед німецькою, незважаючи на те, що в компанії працює багато німців, а також на те, що німецька також є мовою світового спілкування [6, с. 311].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що англійська мова стала найбільш значущою в міжкультурній комунікації. Жодна міжнародна сфера діяльності людини не проходить без «участі» англійської мови.

Історичне становлення англійської мови як міжнародної розпочалося в XVIII ст., сфера її поширення росте і зараз. Це пояснюється постійним стрімким процесом глобалізації світу через мережу Інтернет та глобалізацію інформації. Англійська мова як мова міжнародного спілкування акумулювала в собі національні особивості окремих народностей, але не втратила власної ідентичності.

Англійська змогла стати міжнародною й обійти в цій справі такі мови, як німецька, французька чи іспанська, завдяки легкості у вивченні, історичним передумовам і стрімкій глобалізації інформації.

Процес поширення мови є стрімким та невідворотним. Англійська проникла в усі сфери міжнародного бізнес, культурного чи політичного інформаційного обміну та комунікації.

Література:

1. Габуніа З., Улімбашева Е. Міжкультурна комунікація як факт мови : навчальний посібник зі спецкурсу «Міжкультурна комунікація». Львів, 2005. 176 с.
2. Карасьов С. Глобалізація англійської мови і нові завдання методики її викладання. *Мова і міжкультурна комунікація :* матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції. Ростов-на-Дону : Видавництво ІУБіП, 2005. 81 с.
3. Англійська мова: міжкультурна комунікація. Версія 1.0 : навчальна програма дисципліни. Електронні дані (1 Мб). Харків : ІПК СФУ, 2008. URL: http://files.lib.sfu-kras.ua.
4. Сокур Е. Знання англійської мови – основа успішного розвитку професіонала у фінансово-банківському секторі. *Наука і сучасність*. 2014. № 31 . 169 с.
5. Кристал Д. Англійська мова як глобальна. Москва, 2001. ISBN 5-7777-0114-0 (оригінал: English as a global language. Cambridge University Press, 1997. Second edition 2003).
6. Лозанов Г. Суггестопедія при вивченні іноземних мов. *Методи інтенсивного навчання іноземним мовам* / за ред. Т. Ушакової. Москва, 1973. 328 с.
7. Пасів Є. Комунікативний метод навчання іншомовного говоріння. Москва, 1985. 208 с.
8. Шатилов С. Методика вивчення англійської мови. Москва, 1986. С. 103.

Hroza I., Babyatinskaya J., Guseinova K. The globalization of English in intercultural communication

Summary. The article deals with the basic prerequisites and reasons for English becoming a language of international communication. Areas of development, language spread and the benefits of English as a language of international communication are explored. The basic historical processes that led to the emergence of classical English as an international language are explored. The level of language learning in Ukraine and the reasons for its actualization are investigated. The processes and drivers of the globalization process of English as an official communication language are analyzed.

The problems of international communication and the possibilities of their solution due to the development and spread of English are studied. It is investigated how the process of globalization of English can also affect the transformation of culture in the country where the language is spread. Positive and negative factors of English accumulation in bilingual linguistic environment are considered. The grammatical features of English and the variability of its study are examined to explore further perspectives of language spread in other linguistic environments. A linguistic analysis of English was conducted and a comparative analysis was conducted with other languages in order to identify the relevance of studying English itself as a language of international communication. The impact of English on taking international communication to a new and more effective level is explored. Levels and means of international communication are considered. Their analysis was conducted and comparative characteristics were created in order to identify the most effective tools for the development of international communication. It is investigated how the study of language effectively influences the further study of the culture of the native speaker. The use of English in various spheres of international communication and its effectiveness in relation to the tasks that exist before the language spoken as an official communicative criterion are considered.

Key words: international communication, globalization of English, grammatical analysis.

УДК 378:811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.42

Єльцова С. С.,
старший викладач кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Рудь А. Г.,
старший викладач кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ ЗВО УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються структурні компоненти культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців технічної галузі, проаналізовано особливості змісту її структурних компонентів. Зазначено, що структура культури іншомовного професійного спілкування фахівців розглядається багатьма дослідниками з цієї проблематики як сукупність мотиваційного, теоретичного, практичного й особистісного компонентів, кожен з яких має свою специфіку. Наголошено, що головним у культурі іншомовного професійного спілкування фахівця варто вважати іншомовну компетентність, яка зазвичай розглядається як сукупність теоретичних і практичних компетенцій. У своїй майбутній професійній діяльності технічні фахівці мають впевнено демонструвати набуті мовні вміння та здійснювати іншомовну комунікацію з носіями мови.

Актуальність розвідки зумовлена, з одного боку, необхідністю підвищення рівня володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням, а з іншого – потребою у вітчизняних висококваліфікованих фахівцях, які можуть ефективно використовувати ці знання в процесі іншомовного професійного спілкування з іноземними колегами та вдосконалювати їх самостійно впродовж життя. Тому питання про формування культури іншомовного професійного спілкування нині набуває особливої значущості в умовах глобалізації мовних і культурних контактів.

Проаналізувавши компоненти культури іншомовного професійного спілкування (мотиваційно-професійний, особистісний, когнітивно-лінгвістичний та діяльнісно-поведінковий), автори дійшли висновку, що наведені компоненти свідчать про сформованість у здобувачів вищої освіти теоретичних (професійно та особистісно осмислених) знань, практичних умінь та навичок, підкріплених мотивацією до професійної іншомовної комунікативної діяльності. Вони мають свої специфічні риси й знаходяться в тісному взаємозв'язку. Отже, ефективне формування культури іншомовного професійного спілкування неможливе без засвоєння її компонентів у цілісній сукупності.

Перспективи подальших досліджень автори вбачають у детальному розгляді особливостей формування іншомовного професійного спілкування для окремих спеціальностей.

Ключові слова: майбутні фахівці, професійно спрямоване навчання, іншомовна компетентність, міжкультурна комунікація, культура іншомовного професійного спілкування.

Постановка проблеми. Як відомо, вища освіта має не тільки здійснювати теоретичну та практичну підготовку майбутнього фахівця, але й забезпечувати формування його професійно-кваліфікаційного, інтелектуального та інноваційного потенціалу. Без сумливу, однією з головних складових частин професіоналізму сучасного фахівця технічної галузі є культура іншомовного професійного спілкування, яка має за мету забезпечувати високий рівень його професійної та позапрофесійної діяльності.

Входження України в світовий освітній простір зумовлює суттєві зміни в системі вищої освіти, пов'язані з необхідністю посилення уваги до професійної підготовки особистості майбутнього компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного успішно розв'язувати проблемні завдання, гнучко й нестандартно мислити, вміти пристосовуватись до швидких змін умов життя в полікультурному середовищі, володіти достатнім рівнем іншомовної комунікативної компетентності. Іноземна мова є важливою складовою частиною фахової підготовки здобувачів віщої освіти, які навчаються в технічному ЗВО. В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також освітні технології викладання іноземних мов. Все це зумовлює оновлення змісту, форм і методів навчання іноземних мов, пошук ефективних засобів формування культури іншомовного професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення рівня іншомовної підготовки майбутніх фахівців постійно привертає увагу науковців, педагогів та методистів [1–5]. Протягом останніх років активно розглядаються теоретико-методологічні засади створення сприятливого освітнього середовища для опанування іноземної мови студентами технічних спеціальностей. Сприятливе освітнє середовище визначається як сукупність умов, що впливають на цілеспрямовану взаємодію студента й викладача, які є суб'єктами навчального процесу, і забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів формування іншомовної компетентності [6, с. 153]. Разом із тим аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок, що проблема культури професійного іншомовного спілкування, психолого-педагогічних умов і засобів її формування в умовах технічного вузу вивчена неповною мірою. Практично відсутня цілісна система форм, методів і засобів, що забезпечують формування в студентів культури професійного іншомовного спілкування в умовах немовних ВНЗ.

Незважаючи на те, що окремі складові частини формування культури іншомовного професійного спілкування фахівців технічної галузі ставали предметом наукових розвідок, вони вивчені ще неповною мірою та потребують системного розгляду.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути структуру культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців технічної галузі та проаналізувати особливості змісту її структурних компонентів для ефективного формування іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Головним у культурі іншомовного професійного спілкування фахівця вважається іншомовна компетентність, яку розглядаємо як сукупність теоретичних і практичних компетенцій. У першу чергу мається на увазі добре володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням та вміння використовувати ці знання в процесі іншомовного професійного спілкування. У своїй майбутній професійній діяльності технічні фахівці мають впевнено демонструвати набуті мовні вміння та здійснювати іншомовну комунікацію з носіями мови.

Структура культури іншомовного професійного спілкування фахівців технічної галузі розглядається дослідниками цієї проблематики (О. Ігнатюк, Н. Кіш, О. Можаровська та ін.) як сукупність мотиваційного, теоретичного, практичного й особистісного компонентів, кожен з яких має свою специфіку. На їхню думку, головна функція мотиваційно-професійного компонента у структурі культури іншомовного професійного спілкування полягає в усвідомленні здобувачами вищої освіти комунікативних цінностей, оскільки вони уможливлюють осмислення суті діяльності, психологічних механізмів її здійснення, а також позитивно впливають на формування особистих якостей майбутніх фахівців, сприяють оволодінню культурою спілкування.

На поглиблення професійної мотивації майбутніх фахівців можна ефективно впливати через цілеспрямовані зміни в їх мотиваційній сфері. Варто зазначити, що здобувач вищої освіти може успішно оволодівати іншомовними знаннями та вміннями і водночас негативно ставитися до обраної професії. Тому проблема професійно-психологічної готовності під час оволодіння культурою іншомовного професійного спілкування є однією з центральних у цьому процесі. Тільки відповідна цілям професійної діяльності ціннісно орієнтована професійна мотивація забезпечує гармонічне здійснення майбутніми фахівцями діяльності іншомовного професійного спілкування.

Мотиваційно-професійний компонент культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця, на нашу думку, включає такі складники:

- інтерес до вивчення іноземної мови;
- професійно-пізнавальний інтерес;
- ціннісне ставлення до іншомовної професійної підготовки;
- прагнення опанувати культуру іншомовного професійного спілкування;
- інтерес до вивчення іноземної мови;
- наявність внутрішніх стимулів до самостійної іншомовної пізнавальної діяльності професійного характеру;
- прагнення до підвищення рівня іншомовної підготовки за професійним спрямуванням.

Основною метою навчання іноземної мови в технічному ВНЗ є досягнення здобувачами вищої освіти такого рівня практичного володіння іноземною мовою, який дає їм змогу використовувати її в майбутній професійній діяльності і науковій роботі, а також повсякденному й професійному спілкуванні. Рівень володіння іноземною мовою та навички роботи з комп'ютером, які необхідні кожному фахівцеві, зафіксовано в базових Європейських документах [7; 8].

Необхідність використання новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі зумовлена як вимогами сучасності до рівня підготовки здобувачів вищої освіти, так і безперервним збільшенням обсягу інформації, якій необхідно швидко вивчити і обробити в процесі навчання. Застосування інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у навчально-виховному процесі дає змогу студентам самостійно вибирати послідовність і темп вивчення матеріалу, систему тренувальних завдань і задач, способи контролю знань. Так реалізується найважливіша вимога сучасної освіти – вироблення індивідуального стилю діяльності, культури самовизначення [9]. Застосування інтерактивних методів навчання у процесі вивчення іноземних мов сприяє підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти та формуванню в них іншомовної комунікативної компетенції [10]. З огляду на вимоги професійної освіти вважаємо також доцільним застосування сценарного методу навчання. Сценарний підхід є одним із методично-дидактичних підходів з урахуванням комунікаційних потреб у реальних ситуаціях для тих, хто планує працювати за фахом в іншомовному середовищі. При сценарному підході процес навчання ґрунтується не на темах, викладених у підручнику, а на ситуаціях спілкування, необхідних для конкретних (потенційних) робочих місць. Такий підхід може бути корисним із метою збагачення професійної термінології та забезпечення продуктивної комунікації майбутніх фахівців у робочому середовищі.

Невелика кількість аудиторних годин, що відводяться на вивчення іноземної мови в немовному ВНЗ, підвищує значущість самостійної роботи в освітньому процесі і робить особливо актуальним створення пакету завдань, виконання яких вимагає використання персонального комп'ютера. Основним змістом самостійної роботи з використанням інформаційних технологій у процесі навчання іноземної мови в технічному ВНЗ є виконання різноманітних завдань, пов'язаних із пошуком інформації в мережі Інтернет. Для самостійної підготовки доповідей і презентацій іноземною мовою здобувачі вищої освіти мають уміти використати матеріали спеціалізованих вебсайтів, де публікуються тематичні статті і ведуться обговорення актуальних питань сучасної науки.

Одним із традиційних видів завдань, що виконуються здобувачами вищої освіти, є індивідуальне читання статей за фахом. Першочергове завдання цього виду навчальної діяльності – навчити студентів читання текстів за фахом, розуміння їх і грамотного вилучення професійно значимої інформації.

Сучасний фахівець технічних спеціальностей має активно володіти іншомовною письмовою науковою мовою як засобом ведення наукової діяльності, тому що саме письмова мова є основною формою наукового спілкування. Однією з важливих складових частин навчання іноземної мови в магістратурі немовного ВНЗ є реферування, анотування наукового тексту за фахом та його переклад. Складання реферату англійською мовою підготує магістранта як до можливих виступів на наукових конференціях в інших країнах, спілкування з іноземними колегами, так і до проходження співбесід англійською мовою в процесі пошуку майбутнього місця роботи. З цією метою найбільш доцільним видається таке завдання на реферування, як виклад магістрантом короткого змісту своєї магістерської дисертації іноземною ою що вивчається.

Невелика кількість аудиторних годин не дає змоги займатися перекладом усього тексту на занятті, але цілком може бути завданням до самостійної роботи з текстом вдома. Написання ж і переклад рефератів, а також анотацій є одним із найбільш затребуваних видів іншомовної діяльності у сфері науки і шляхів формування в технічних спеціалістів практичних навичок міжкультурної комунікації іноземною мовою.

Особистісний компонент становлять особистісні якості (комунікабельність, толерантність, відповідальність і таке інше), що сприяють успішному формуванню в майбутніх фахівців технічної галузі культури іншомовного професійного спілкування. Зазначені якості фахівця сприяють виникненню емоційно сприятливої та довірливої атмосфери в процесі іншомовного професійного спілкування.

Під час наукового пошуку ми виділили інформаційну обізнаність майбутніх фахівців у вигляді системи понять зі специфіки іншомовного спілкування у сфері професійної діяльності, свідомість щодо суті, специфіки, правил і норм професійного іншомовного спілкування, тобто знання, що становлять когнітивно-лінгвістичний компонент культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця технічної галузі.

У культурі іншомовного професійного спілкування фахівця, на наше переконання, особливе місце посідають лінгвокраїознавчі та соціокультурні знання, до яких зараховуємо:

– знання лексичних одиниць, пов'язаних із соціально-культурною семантикою;

– знання національних і культурних відмінностей у поведінці, манерах спілкування між українськими фахівцями та представниками інших іноземних культур; знання та дотримання правил мовного етикету;

– знання суті понять, значення яких різниться в різних мовах;

– знання, як надати допомогу зарубіжним гостям (партнерам) у ситуаціях повсякденного спілкування;

– знання мовних особливостей соціальних верств, представників різних поколінь, гендерів, соціальних груп, діалектів (фонові знання реалій, предметні знання); знання, як звертатися до партнерів різних вікових і соціальних груп;

– знання історико-культурного та етнокультурного фону (звичаїв, етикету, соціальних стереотипів, історії та культури країни, її традицій; етимології деяких слів).

Важливе значення для формування культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця мають психолого-педагогічні знання з професійного спілкування, зокрема: знання про психологічну структуру особистості, психологічні особливості професійного спілкування (у тому числі іншомовного професійного спілкування), способи впливу на партнера; стилі спілкування; методи, форми та прийоми взаємодії; професійно-етичні норми й правила іншомовного професійного спілкування.

Отже, когнітивно-лінгвістичний компонент культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця технічної галузі передбачає сформованість сукупності знань, таких як: іноземної мови за професійним спрямуванням; основ культури міжнаціонального спілкування; знання з педагогіки та психології щодо спілкування взагалі та іншомовного професійного спілкування зокрема; лінгвокраїознавчі та соціокультурні знання.

Знання, що становлять теоретичний компонент культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця технічної галузі, є основою для формування компетенцій (умінь), які становлять практичний компонент досліджуваної культури. Тому дослідники підкреслюють, що комунікативні вміння як інтегративна властивість особистості набуваються на основі раніше засвоєних знань, навичок і виявляються в здатності виконувати комунікативну діяльність у нових умовах. У процесі дослідження визначено, що діяльнісно-поведінковий компонент культури іншомовного професійного спілкування майбутнього фахівця технічної галузі утворює сукупність таких практичних компетенцій: лінгвоінформаційної, презентаційно-комунікативної, інтелектуально-прогностичної, емпатійно-перцептивної, емоційно регулятивної, рефлексивно коригувальної.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши компоненти культури іншомовного професійного спілкування (мотиваційно-професійний, особистісний, когнітивно-лінгвістичний та діяльнісно-поведінковий), автори дійшли висновку, що наведені компоненти свідчать про сформованість у здобувачів вищої освіти теоретичних (професійно та особистісно осмислених) знань, практичних умінь та навичок, підкріплених мотивацією до професійної іншомовної комунікативної діяльності. Вони мають свої специфічні риси й знаходяться в тісному взаємозв'язку. Тому ефективне формування культури іншомовного професійного спілкування неможливе без засвоєння її компонентів у цілісній сукупності.

Перспективи подальших досліджень автори вбачають у детальному розгляді особливостей формування іншомовного професійного спілкування для окремих спеціальностей.

Література:

1. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва : Наука, 1977. 227 с.
2. Фоломкина С.К. К проблеме отбора текстов для чтения на иностранном языке. *Актуальные вопросы обучения иностранным языкам в средней школе.* Москва : Просвещение, 1976. С. 29–33.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 38 с.
4. Клепкова Т.Г. Професійно орієнтоване навчання іноземної мови на заключному етапі у немовному вищому закладі освіти. *Вісник КНГУ.* Сер.: *Педагогіка та Психологія*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2001. Вип. 4. С. 59–63.
5. Межуєва І.Ю., Єльцова С.С. Використання сучасних напрямів у методиці викладання іноземної мови в немовному ВНЗ. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.:Філологія. 2017. № 31, Т. 2. С. 161–163.
6. Лазаренко Л.М. Створення сприятливого освітнього середовища// Зб. наук. праць ХДУ. Сер.: *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81, Т. 2. С. 154–157.
7. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
8. Род Болайто та Річард Вест. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів». Київ : «Видавництво «Сталь», 2017. 154 с.
9. Кадемія М.Ю., Шахіна І.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі. Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. 220 с.
10. Лазаренко Л.М., Барабаш І.В. Застосування інтерактивних методів навчання при формуванні іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 31, Т. 2. С. 154–157.

11. Лисенко Г.Л. Вивчення німецької мови для професійних цілей за допомогою сценарного підходу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2017. № 41, Т. 2. С. 48–51.

Yeltsova S., Rude A. Formation of a culture of foreign language professional communication in the modern technical education system of Ukraine

Summary. The article examines the structural components of the culture of foreign language professional communication of future specialists in the technical industry and analyzes the features of the content of its structural components. It is noted that the structure of the culture of foreign language professional communication of specialists is considered by many researchers on this issue as a set of motivational, theoretical, practical and personal components, each of which has its own specifics. It is argued that the main thing in the culture of foreign language professional communication of a specialist should be considered foreign language competence, which is usually considered as a set of theoretical and practical competencies. In their future professional activities, technical specialists should confidently demonstrate their acquired speech skills and carry out foreign language communication with native speakers.

The relevance of this study is due, on the one hand, to the need to improve the level of foreign language proficiency in the professional direction, and on the other – the need for domestic highly qualified specialists who can effectively use this knowledge in the process of foreign language professional communication with their foreign colleagues and improve them independently during their lives. Therefore, the issue of forming a culture of foreign language professional communication is currently becoming particularly important in the context of globalization of language and cultural contacts.

After analyzing the components of the culture of foreign language professional communication: motivational professional, personal, cognitive linguistic and activity behavioral, the authors concluded that these components indicate the formation of students' theoretical (professionally and personally meaningful) knowledge, practical skills, supported by motivation for professional communicative activities. They have their own specific features and are closely related. Therefore, effective formation of the culture of foreign language professional communication is impossible without assimilation of its components in a holistic set.

The authors see prospects for further research in a detailed examination of the features of the formation of foreign language professional communication for certain specialties.

Key words: future specialists, professionally oriented training, foreign language competence, intercultural communication, culture of foreign language professional communication.

УДК 81'243
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.43

Лук'янова Г. В.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету будівництва та архітектури

Нікіфорова С. М.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету будівництва та архітектури

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОГО НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей застосування інноваційних технологій навчання у процесі розвитку комунікативної компетентності студентів-іноземців архітектурно-будівельного напряму підготовки. Робота висвітлює досвід використання сучасних навчальних технологій у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» студентами-іноземцями з англійською мовою навчання.

Забезпечення мовно-фахової підготовки іноземних студентів різних спеціальностей вищих навчальних закладів України, зокрема архітектурно-будівельного напряму, є однією з найбільш важливих методичних складових частин процесу навчання у ВНЗ. Важливим компонентом сучасного навчання у ВНЗ є використання комплексу інноваційних технологій: мережі Internet, комп'ютерних та мультимедійних засобів, освітніх сайтів, технології індивідуалізації навчального процесу, інтерактивного навчання тощо.

Комунікативна спрямованість процесу навчання є однією з домінуючих тенденцій сучасної методики викладання іноземних мов. Основною ж метою навчання іноземних мов є, на наш погляд, формування комунікативної компетенції.

У статті зазначається, що розвиток комунікативної компетенції студентів-іноземців із використанням інноваційних технологій навчання в Харківському національному університеті будівництва та архітектури (ХНУБА) здійснюється шляхом використання різноманітних можливостей мультимедійних засобів. Перспективним підходом у вирішенні проблеми ефективності навчання іноземних студентів мови професії є розробка електронних навчальних посібників. Завдання електронного підручника «Smart English for Architects» спрямовані на розвиток мовних, мовленнєвих, професійних та загальних комунікативних компетентностей, що передбачає використання інноваційних технологій змішаного та е-навчання.

На кафедрі іноземних мов ХНУБА широке застосування знаходить система електронного навчання e-Learning на основі віртуального навчального середовища Moodle. Створена платформа *stvteam.com* орієнтована на технології навчання у співпраці і дає змогу організувати навчання в процесі спільного вирішення навчальних завдань, здійснювати взаємний обмін знаннями.

Новітні засоби навчання завдяки підвищенню результативності аудиторної та самостійної роботи надають нові можливості для формування комунікативних навичок, забезпечують засвоєння навчального матеріалу та практичне його використання в процесі професійного спілкування, забезпечують об'єктивність контролю знань.

Ключові слова: інноваційні технології навчання, комунікативна компетенція, мовленнєва підготовка, мультимедійні засоби, студенти-іноземці, інтерактивні методи викладання, електронний підручник, платформа навчання.

Постановка проблеми. Міжнародний характер сучасного навчання виявляється в зростанні академічної мобільності студентів, збільшенні кількості іноземних студентів у світі. Рівень якості знань іноземних студентів, що здобувають вищу освіту в Україні, має відповідати сучасним вимогам та стандартам у володінні засобами професійного розвитку за допомогою мови навчання. В останні роки в практику ВНЗ України увійшла програма навчання іноземних студентів англійською мовою. Сучасна освіта стрімко розвивається завдяки впровадженню різних інновацій, що призвело до зміни парадигм освіти від традиційної до інноваційної, такі зміни вимагають від вищої освіти впровадження нових форм, методів, засобів навчання. Забезпечення мовно-фахової підготовки іноземних студентів різних спеціальностей вищих навчальних закладів України, зокрема архітектурно-будівельного напряму, є однією з найбільш важливих методичних складових частин процесу навчання у ВНЗ. Важливим компонентом сучасного навчання у ВНЗ є використання комплексу інноваційних технологій: мережі Internet, комп'ютерних та мультимедійних засобів, освітніх сайтів, технології індивідуалізації навчального процесу, інтерактивного навчання тощо. Вони виступають важливою складовою частиною навчально-методичного комплексу дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для студентів-іноземців з англійською мовою навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування системи професійної мовної підготовки майбутніх фахівців під час навчання на немовних факультетах вищих навчальних закладів нині характеризується багатоаспектністю. У науковій і науково-методичній літературі іноземна мова як навчальний предмет у системі вищої професійної освіти розкривається авторами з різних позицій: проблеми навчання іноземної мови у вищій школі як засобу спілкування (Н.Д. Гальскова , Н.І. Гез, Н.І. Жинкін, І.А. Зимня, Б.А. Лапидус та ін.); проблеми формування комунікативних умінь засобами

іноземної мови (І.А. Зимня, А.А. Леонт'єв, Є.І. Пассов та ін.); формування професійної спрямованості (Л.Ш. Гегечкорі, Б.К. Єсипович, Г.А. Китайгородська, Р.П. Мильруд, І.І. Халеєва та ін.); комунікативний підхід до навчання іноземної мови (І.Л. Бим, А.Н. Леонт'єв, Є.І. Пассов, Г.В. Рогова, Т.М. Артеменко, І.П. Липко та ін.).

Проблеми застосування інноваційних технологій під час викладання іноземних мов досліджували такі науковці, як О. Андрущенко, І.І. Дівакова, Л.А. Беляєва, А.С. Нісімчук та ін.

Більшість дослідників, розглядаючи різні аспекти проблеми використання новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі, зазначають збільшення ролі електронних засобів навчання та доходять висновку, що інноваційні технології викладання іноземних мов передбачають поєднання інтерактивних методів викладання з використанням технічних засобів навчання (комп'ютерних, мультимедійних, мережі Internet) [6; 4].

Деякі науковці, розглядаючи методичні аспекти застосування інформаційних технологій у навчанні іноземної мови, пропонують організувати роботу як систему виконання індивідуальних завдань на основі застосування новітніх технологій, поточної атестації за допомогою електронного тестування, використання освітніх сайтів та автоматизованих навчальних програмних засобів [2].

Як зазначають дослідники, заняття з використанням інноваційних технологій мають такі переваги:

– дають змогу студентам використовувати усі ресурси здобуття знань;

– забезпечують позитивну мотивацію процесу навчання;

– активізують процеси ментальної обробки іншомовної інформації, надають нові можливості для формування професійних та лінгвістичних навичок;

– оптимізують співвідношення аудиторної та самостійної роботи;

– розвивають навички самостійної роботи студентів;

– урізноманітнюють форми проведення занять;

– створюють умови для автоматизації системи контролю, оцінки та корекції знань студентів [4; 8; 10].

Мета статті − проаналізувати особливості застосування інноваційних технологій навчання у процесі розвитку комунікативної компетентності студентів-іноземців архітектурно-будівельного напряму підготовки, описати досвід використання сучасних навчальних технологій у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» студентами-іноземцями з англійською мовою навчання.

Незважаючи на широке висвітлення питань професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців під час навчання на немовних факультетах вузів, проблеми розвитку комунікативної компетентності студентів-іноземців у процесі вивчення мови спеціальності, розгляд і пропозиція навчально-методичних комплексів із застосуванням сучасних технологій для викладання іноземних мов є актуальними**.**

Виклад основного матеріалу. Комунікативна спрямованість процесу навчання є однією з домінуючих тенденцій сучасної методики викладання іноземних мов. Формування комунікативної компетенції є основною метою навчання іноземних мов. Під поняттям «комунікативна компетентність» розуміємо здатність вирішувати засобами мови актуальні завдання спілкування в різних сферах життя, вміння користуватися фактами мови і мовлення для реалізації цілей спілкування, здатність реалізовувати лінгвістичну компетенцію в різних умовах спілкування [1, с. 98]. Комунікативний підхід до викладання іноземних мов «вимагає від викладача використання нових методичних прийомів, які спрямовані на розвиток комунікативної компетенції та інтерактивної діяльності тих, хто навчається, він враховує як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори» [3, с. 9].

На перший курс університету, як свідчить досвід, вступають студенти-іноземці з різним ступенем знання англійської мови і, відповідно, з різним ступенем комунікативної компетентності. Різний ступень знання англійської мови та сформованості комунікативної компетентності вимагає реалізації принципу індивідуалізації навчання іноземних студентів. Також необхідно зазначити, що за новими освітніми стандартами на самостійну роботу студентів відведено більш 50% від загальної кількості годин. Інноваційні інформаційні технології загалом є засобом, який допомагає застосувати принцип індивідуалізації навчання й особистісно орієнтованого підходу до студентів. Сучасні технології допомагають раціонально використати час, відведений на самостійну та індивідуальну роботу, систематизувати навчальний матеріал.

Як свідчить довід, студенти-іноземці мають деякі певні труднощі в навчанні мови професії через низький рівень сформованості комунікативної компетенції, недостатнє забезпечення навчально-методичною літературою з іноземної мови за професійним спрямуванням, обмежений обсяг аудиторного часу, який виділяється на вивчення професійної іноземної мови. На заняттях викладачі зазначають труднощі в засвоєнні термінів архітектурно-будівельної галузі в умовах відсутності змоги використовувати перекладний метод для пояснення значення термінологічної лексики.

Розвиток комунікативної компетенції студентів-іноземців ыз використанням інноваційних технологій навчання в Харківському національному університеті будівництва та архітектури (далі − ХНУБА) здійснюється, в першу чергу, шляхом використання різноманітних можливостей мультимедійних засобів. Мультимедійні програмні засоби дають змогу імітувати складні реальні ситуації та процеси, візуалізувати абстрактну інформацію за рахунок інтеграції текстової, графічної, звукової та відеоінформації.

Перспективним підходом у вирішенні проблеми ефективності навчання іноземних студентів мови професії є розробка електронних навчальних посібників, де текстовий і графічний матеріал супроводжується аудіо– і відеоматеріалами, даються різні посилання на додатки, таблиці, схеми, тьюторіали, що полегшують і оптимізують процес розуміння і виконання завдань підручника.

Викладачі кафедри іноземних мов ХНУБА працюють над створенням електронних підручників для студентів архітектурно-будівельних спеціальностей. Підручник «Smart English for Architects» було розроблено у форматі Європейської кредитно-трансферної системи згідно з міжнародними критеріями мовленнєвої компетентності на рівні В2 та призначений для українських та іноземних студентів архітектурно-будівельних спеціальностей закладів вищої освіти. Завдання підручника спрямовані на розвиток мовних, мовленнєвих, професійних та загальних комунікативних компетентностей, що передбачає використання інноваційних технологій змішаного та е-навчання. Завдання підручника індивідуалізовані, мають проблемний характер і орієнтовані на ситуації реального спілкування.

Коротко про зміст та структуру підручника. Він розділений на 10 частин за тематичною ознакою. Кожен розділ має структуру, що відповідає завданням розвитку мовної та мовленнєвої компетентності студентів. До структури кожного розділу входить:

− вступна частина (INTRODUCTION), яка вводить у контекст та задає стратегічне орієнтування в межах розділу. Студентам пропонуються завдання, наприклад, прослухати текст (посилання на запис) та здогадатися, яка проблема обговорюється, записати власну гіпотезу;

− лексична частина (VOCABULARY), що вводить тематичну лексику у форматі MIND MAP та дає змогу її засвоїти у мнемотехніці L3MT. Лексика розгортається навколо теми і підтем розділу, що полегшує розуміння її значення. Завдяки посиланню на запис є змога почути англійську вимову слів;

− частина, що одночасно розвиває мовні знання лексики і граматики у процесі читання (READING and USE of ENGLISH). Тут містяться завдання різного типу, що дають змогу розвинути вміння відбирати граматику, слова і вирази згідно з контекстом, завдання із формування слів, завдання з вибору речень, що підходять для заповнення пробілів у тексті для розвитку навички читання на основі розуміння структури тексту та інші завдання;

− частина розділу (WRITING), що розвиває навичку письма. Завдання розділу пов'язані з його темою і складаються з опису ситуацій, наданням ідей щодо розвитку теми. Для підтримки надана структура письмового документа у форматі з письмовими кліше. Надається також посилання на тьюторіал;

− частина розділу (SPEAKING), що розвиває навичку говоріння. Вона містить завдання монологічного та діалогічного мовлення з візуальними і письмовими підказками у формі питань та кліше, що дають змогу описувати, порівнювати та робити висновки, обговорювати теми та висловлювати власні думки;

− частина розділу (LISTENING), яка розвиває навичку слухання. Кожне завдання починається із введення у ситуацію з посиланням на запис повідомлень, розмов та інтерв'ю;

− підсумкова частина «SUMMERING» спрямована на розвиток здібності до узагальнення, критичного мислення та самооцінки. Наприклад, завдання підготувати та зробити презентацію за допомогою проектного звіту або тьюторіалу. Посилання на тьюторіал надається .

У підручнику онлайн-матеріали, необхідні для використання завдань, включають ментальні карти, тьюторіали, аудіозаписи. Також надається посилання для доступу до матеріалів у мережі Internet (www.bit.do/sefa-pl).

Для впровадження у процес навчання розглянутих мультимедійних засобів необхідне застосування відповідного технічного забезпечення. На кафедрі іноземних мов ХНУБА широке застосування знаходить система електронного навчання e-Learning на основі віртуального навчального середовища Moodle. Створена платформа *stvteam.com* орієнтована на технології навчання у співпраці і дає змогу організувати навчання в процесі спільного вирішення навчальних завдань, здійснювати взаємний обмін знаннями. Платформа застосовується як засіб навчання та інструмент для вирішення професійних завдань у процесі навчання іноземної мови, в тому числі для студентів-іноземців з англійською мовою навчання. Широкі можливості для комунікації – одна з найсильніших сторін платформи навчання.

Платформа дозволяє зручно представляти весь навчальний курс дисципліни, починаючи з організаційного матеріалу − навчальної програми, розкладу та ін. − і закінчуючи забезпеченням студентів навчальними посібниками в електронному форматі, в яких використовуються гіперпосилання, передбачено поділ на розділи і блоки, застосовуються засоби наочності, аудіоматеріали. Також ресурси платформи дають змогу студентам-іноземцям виконувати самостійну роботу, відправляти її на перевірку викладачеві, отримувати оцінки, фіксувати їх в електронному журналі.

Для організації поточного контролю, в тому числі для виконання домашнього завдання, студенти можуть розміщувати свої відповіді на надані завдання в будь-якому форматі у своєму електронному курсі. Викладач має змогу побачити, які роботи здані і в які терміни, виставляти оцінку і писати свої коментарі. Усі відповіді, надіслані студентами, зберігаються в електронному журналі.

Ресурси платформи дають змогу організувати покрокове вивчення навчального матеріалу. При цьому весь навчальний матеріал розбивається на дидактичні одиниці. Система побудована таким чином, що в разі отримання в результаті проведеного контролю певної кількості балів студенти мають змогу переходити до вивчення наступного матеріалу, тоді як у разі недостатньої кількості балів − повернутися для повторення попереднього матеріалу. Безсумнівним достоїнством цього елемента курсу є автоматичне оцінювання студентських робіт і фіксування результатів у відомості.

Для стартового тестування студентів, а також проміжного і підсумкового контролю на навчальній платформі розроблені тести з використанням запитань різних типів. Під час створення тестів можуть бути задані параметри: часовий ліміт, кількість спроб, змога показати правильні відповіді або просто представити результати в балах. Усі результати зберігаються у відомості, що дає змогу викладачеві контролювати навчальну діяльність студента. Також викладач може відстежувати відвідуваність і активність студентів, час їхньої роботи на платформі.

Висновки. Таким чином, використання інноваційних технологій навчання є одним із необхідних складників для формування комунікативної компетенції студентів-іноземців архітектурно-будівельного напряму підготовки. Новітні засоби навчання завдяки підвищенню результативності аудиторної та самостійної роботи надають нові можливості для формування комунікативних навичок, забезпечують засвоєння навчального матеріалу та практичне його використання в процесі професійного спілкування, забезпечують об'єктивність контролю знань. Застосування мультимедійних технологій дає змогу викладачеві охопити широкий спектр основних складників мовної та мовленнєвої підготовки студентів, а саме: формування лексичних, граматичних, фонетичних, соціолінгвістичних навичок.

Аналіз методичних джерел та практичного досвіду фахівців свідчить, що проблема впровадження інноваційних освітніх технологій у практику вищої школи України потребує подальшої розробки. Серед напрямів подальших досліджень зазначимо створення електронних підручників для спецкурсів зі спеціальностей, впровадження інтерактивного навчання іноземної мови спеціального вжитку.

Література:

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Икар, 2009. 448с.
2. Андрущенко О. Англомовне професійне спілкування з використанням ІТ. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід.* 2012. № 1. С. 56−60.
3. Артеменко Т.М., Липко І.П. Розвиток комунікативної компетенції у процесі викладання іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі.* Збірник наукових праць. 2012. Вип. 21. С. 8−17.
4. Беляева Л.А. Интерактивные средства обучения иностранному языку. Москва : Юрайт, 2019. 157с.
5. Гальскова Н.Д., Гез И.Л. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. Москва : Академия, 2004. 336 с.
6. Дівакова І.А. Інтерактивні технології навчання. Тернопіль: Мандрівець, 2009. С. 23−27.
7. Мильруд Р.П. Компетентность в языковом образовании. *Вестник Тамбовского университета.* 2003. № 2(36). С. 100−106.
8. Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ: Просвіта, 2000. 369 с.
9. Розвиток мовленнєвої компетентності на рівні В2 «Smart English for architects» / За редакцією проф. Сергеєвої Т.В. Підручник. Частина 1. Харків, 2019. 218 с.
10. Триус Ю.В., Герасименко І.В, Франчук В.М. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE : Методичний посібник. Черкаси, 2012. 220 с.

Lukianova G., Nikiforova S. Communicative competence formation of foreign students specialized in architecture and civil engineering by means of innovative training IT

Summary. The article is devoted to the analysis of peculiarities of application of innovative teaching technologies in the process of communicative competence development of foreign students specialized in architecture and civil engineering. The experience of using modern teaching technologies in the process of studying the discipline "Language training for professional communication» for foreign students is described.

Providing professional language training for foreign students of different specialties of higher educational establishments in Ukraine, in particular for foreign students specialized in architecture and civil engineering, is one of the most important methodological components of the process of study at universities. An important component of modern education at universities is the application of a complex of innovative technologies: the Internet, computer and multimedia means, educational sites, technologies of individualization of the educational process, interactive learning, etc.

The communicative orientation of the learning process is one of the dominant tendencies in the modern methodology of foreign language teaching. Communicative competence formation is the main purpose of foreign language learning.

It is stated in the article that the development of communicative competence of foreign students using innovative training IT at Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture (KHNUCEA) is carried out by using various multimedia means. A promising approach in solving the problem of effectiveness of professional language training for foreign students is the development of e-learning textbooks. The tasks of the «Smart English for architects» textbook are aimed at developing linguistic, speech, professional and general communication skills with the applying of innovative blended and e-learning technologies.

The system of e-learning based on virtual learning platform *Moodle* is widely used at the KHNUCEA Foreign Languages Department. The created platform *stvteam.com* is focused on the technologies of learning in collaboration and allows to organize language training in the process of mutual solving of educational tasks.

Innovative training technologies give new opportunities for the communication skills formation, provide mastering of learning material and its practical use in the process of professional communication, assure objectivity of knowledge control.

Key words: innovative training IT, communicative competence, speech training, multimedia means, international students, interactive teaching methods, e-textbook, learning platform.

УДК 811-159.9
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.44

Мизецкая В. Я.,
доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой иностранных языков профессионального общения
Международного гуманитарного университета

Ладыненко А. П.,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков № 2
Национального университета «Одесская юридическая академия»

ОСОБЕННОСТИ НОМИНАЦИИ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ (ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Анотація. У статті розглядаються особливості розмовної мови, зумовлені психолінгвістичними факторами і перцептивними процесами. Для розмовної мови характерне використання великої кількості метонімічних номінантів, поява яких продукується насамперед лівою півкулею, здатною до дискретного подання інформації.

Завдяки здатності лівої півкулі репрезентувати інформацію дискретно у розмовній мові спостерігається значна кількість непрямих номінацій, які становлять атрибутивні й атрибутивно-функціональні комплекси (чим їдять, у сонячних окулярах та ін.)

Для спонтанної розмовної мови характерне використання великої кількості універсальних субстантивів (штука, річ, thingamabob), тобто слів широкої або невизначеної семантики, що зумовлено недосконалістю механізму вилучення з пам'яті необхідних вербальних одиниць, який іноді не спрацьовує в умовах непідготовленого мовлення.

Відсутність необхідних перцептивних умов нерідко призводить до неточної ідентифікації об'єкта і, як наслідок, появи квазіномінатем і апроксиматорів (схожий на сковороду, на зразок ковша та ін.). Поліпшення умов перцепції дозволяє знайти більш точну номінатему, що кореспондує з прототипним образом представленого для ідентифікації (впізнання) конкретного предмета.

Аналіз номінантів у розмовній мові показує, що в ній домінують мезономінатеми, тобто номінатеми, які займають проміжне положення між генералізаторами та конкретизаторами. Останні використовуються в ситуації, що вимагає уточнення або вибору.

Використання спеціальних некодифікованих номінантів замість офіційних прямих дозволяє ідентифікувати співрозмовника як «свого» або «чужого», що впливає на подальшу психологічну атмосферу спілкування.

Ключові слова: розмовна мова, метонімічна номінація, мезономінація, апроксиматори, універсальні субститути, квазіномінація, гемісферні особливості.

Постановка проблемы. Теория номинации – это изучение того, как понятие «находит» свои наименования. Она стала активно разрабатываться в европейском языкознании в конце XIX в., что привело к созданию нового направления в языкознании – ономасиологии. Сейчас эти вопросы попали в сферу внимания психологов, когнитивистов и нейрофизиологов [13; 14; 22].

Различные аспекты номинации рассматривались в достаточно большом числе работ [3; 4; 15; 16].

Однако далеко не все аспекты номинации получили должное освещение. Это, в частности, касается и особенностей номинации в разговорной речи (далее – РР), обусловленных психологическими факторами. Визуальная перцепция была объектом многих работ [1; 7; 17–19], но лингвистическая составляющая (переход ментальных образов в вербальные аналоги) практически не анализировалась.

В настоящей работе мы подробнее рассмотрим специфику использования различных видов номинации с точки зрения влияния психологического фактора и с учетом особенностей перцептивных процессов, главным образом – визуальных.

В процессе исследования использовался метод непосредственного наблюдения, а также проводились лингво-психологические эксперименты для выявления преимущественных способов номинации в различных референциальных ситуациях. Применялись также квантитативные методы для подтверждения результатов наблюдения.

Полученные данные сравнивались с данными других ученых, что позволило подтвердить или уточнить некоторые теоретические положения о категоризации действительности и особенностях активизации гемисферных зон мозга, когда он работает в режиме разговорной речи.

В частности, были уточнены механизмы метонимической репрезентации информации, способы компенсации недостатков механизма извлечения информации из памяти за счет универсальных заполнителей, а также были получены дополнительные данные, подтверждающие гипотезу о тенденции к мезономинативному способу обозначения предметов в бытовом диалоге. Материалом исследования послужили фрагменты реальной РР (русской и английской), зафиксированные авторами данной статьи (52 фрагмента), а также отрывки диалогической речи из некоторых современных художественных текстов (всего 23 диалогических единств, состоящих из 2–4 реплик).

К экспериментам по выявлению номинативной компетенции было привлечено 35 человек (мужчины от 25 до 50 лет), что позволило подтвердить выводы о наличии значительного числа номинативных лакун, которые в речи заполняются генерализаторами (универсальными субститутами), а также различными аппроксиматорами.

Исследование показало, что механизм уточняющей (корректирующей) номинации требует дальнейшего анализа так

же, как и определение причин сбоев в работе аппарата, отвечающего за выявление нужного прототипа для правильной идентификации образа предмета и его наиболее точной номинации.

Изложение основного материала. Номинатемы (вербальные единицы наименования) в структурном плане, как известно, могут быть однословными и сверхсловными (описательными). Обычно также выделяют прямые и косвенные номинации [4; 6].

В настоящей работе мы даем следующую трактовку данных терминов. Прямые номинации – это номинации, зафиксированные в словарях и используемые в кодифицированной языковой системе, т. е. имеющие официально закрепленный статус носителей определенных значений.

Все остальные номинации мы считаем косвенными. Это ситуативно обусловленные наименования, не закрепленные в кодифицированном языковом пространстве.

В РР используются как прямые, так и косвенные номинации. При этом доля последних в РР гораздо выше, чем в общелитературной речи. И прямые, и косвенные номинации имеют свои особенности в РР, которые мы рассмотрим подробнее.

Многие исследования, в т. ч. экспериментальные, показали, что за номинацию прежде всего отвечает левое полушарие головного мозга, одно из основных свойств которого проявляется в его способности производить дискретные операции, в т. ч. продуцировать отдельные слова и комбинировать их при назывании различных объектов и действий [5].

Благодаря свойству дискретности левое полушарие хорошо справляется с номинациями, основанными на метонимическом механизме, т. е. с такими конструкциями, в которых вместо целого представлена часть, по которой реконструируется/восстанавливается целостный холистический образ, за который отвечает правое полушарие. В РР весьма распространены подобные косвенные метонимические конструкции, которые не характерны для кодифицированной языковой системы. В случае включения метонимического механизма на первое место выдвигаются характерные (или кажущиеся говорящему таковыми) черты, которые могут передаваться атрибутивными комплексами:

(1) *Из соседней квартиры* недавно в тюрьму загремел.

(2) *В очках со второго этажа* опять упал.

(3) *The next door* tried to steal my necklace.

(4) *In the red coat* ran away.

Признаки, положенные в основу метонимической номинации, могут быть самыми различными. Для предметов торговли это обычно цена, цвет, размер. Наименования лиц в городских уличных разговорах, в транспорте чаще всего даются по одежде или какой-либо атрибутике (with a sack; в парике и т. д.).

Некоторые метонимические высказывания в РР приобретают клишированный характер. Например:

(1) *за свой счет* < отпуск за свой счет;

(2) *без рукавов* < платье без рукавов;

(3) *до шестнадцати* < фильм, который не рекомендуется смотреть до 16 лет и т. д.

Помимо атрибутивных метонимических комплексов используются и функциональные, сверхсловные комплексы, в которых базовым является глагол, т. е. номинации, которые характеризуют лицо по действию:

(1) *Напротив живет* уехала в Киев;

(2) *Окно в школе разбил* в вашем классе учится?

(3) *Playing the ball* your niece?

(4) *Riding a horse* your boy-friend?

В РР используются также конструкции, где основным элементом является относительное местоимение, которое может быть распространено именем или глаголом:

(1) Дай *чем завязать*;

(2) У тебя есть *во что завернуть*?

(3) Принеси *чем открывать*.

Номинации такого строя синонимичны однословным неконкретизированным названиям предметов:

(1) чем писать – ручка, карандаш;

(2) чем туфли чистить – крем для обуви;

(3) in which to sleep – ночная рубашка, пижама;

(4) with which to eat – ложка или вилка.

Подобные номинации называют предмет по самой общей его функции, но никак его не конкретизируют применительно к ситуации.

Частое использование таких косвенных номинаций связано с тем, что родовое наименование предмета звучит слишком официально, например, «моющее средство». В РР это кодифицированное название заменяется функциональным вербальным комплексом «чем стирать».

Когда говорящий затрудняется в выборе слова, ему легче назвать предмет расчлененно, т. е. описывая его функции:

(1) Принеси *с чем в лес пойдем*. < Принеси корзину.

(2) Fetch it … *with which to write*. < Fetch a piece of chalk.

Одна из особенностей разговорной речи, как известно, – ее спонтанность, неподготовленность [2; 12]. Даже зная тему разговора, собеседник заранее не отбирает конкретные вербальные средства. Он действует ситуативно. При быстрой спонтанной речи говорящий может не вспомнить нужное слово. Он часто не в состоянии подобрать наиболее точную лексему, которая бы его удовлетворила в полной мере. В таком случае используют слова-субституты самой широкой и неопределенной семантики. К их числу, например, относятся такие слова, как вещь, предмет, штука, штуковина, thing, thingy, thingamajig, thingamabob, whatchamacallit, whatsit, whatdoyoucallit, whatisname и др. Их нередко называют универсальными заполнителями (universal fillers), многие из которых представляют собой слова-агглютинативы (сращения). К ним примыкают слова и выражения, встречающиеся в конце высказываний, связанные с ранее перечисленными предметами: (and) things like that, and so on.

Значения универсальных заполнителей можно понять только из контекста. Объясняется данный феномен тем, что в бытовом диалоге нет того умственного напряжения, которое характерно для официального общения с необходимостью отбора наиболее релевантных слов, подходящих для конкретной референтной ситуации: «использование слов «размытой» семантической структуры – не окказиональная, а скорее интегральная черта разговорного дискурса, поскольку она является следствием известного ослабления интеллектуального контроля за речью, уменьшения напряжения, связанного с постоянным поиском наиболее точного способа выражения мысли, присущего, например, официальному общению» [10, с. 158].

Помимо слов с неопределенной семантикой, универсальных слов-заместителей используются также слова-аппроксиматоры, т. е. неточные обозначения предметов и действий. К таким аппроксиматорам, например, относятся слова, которые обозначают предметы, имеющие функции, в чем-то схо-

жие с функциями называемого предмета. Например, нами была зафиксирована ситуация, когда муж сказал, что нашел прищепку жены, имея в виду заколку для волос. И прищепка, и заколка выполняют приблизительно одинаковые функции: они помогают закрепить в определенном положении различные объекты. Ср.:

(1) «Заколка» от «заколоть» – закрепить, вкалывая что-нибудь острое, тонкое [9, с. 203].

(2) «Прищепка» – зажим для прикрепления к веревке повешенного на ней белья, платья и т. п. [9, с. 594].

Базовой для обоих слов здесь является сема «зажим». Мужчины в своём большинстве не очень интересуются женскими аксессуарами и их названиями. Поэтому подобная замена номинатемы вполне объяснима с точки зрения мужской психологии. Правда, в указанной ситуации мужчина мог использовать одно слово вместо другого не потому, что он не знаком со «сферой применения» указанных предметов, а потому что хотел передать своё ироническое отношение к увлечению жены разными украшениями.

Затруднения в номинации могут возникнуть в связи с тем, что словарный фонд отдельных людей не включает многих специальных терминов и официальных названий даже тех предметов, которые встречаются в повседневной жизни. Такие слова известны под названием «агнонимы» (термин Морковкина).

Наш эксперимент показал, что из 35 опрошенных (русскоязычные мужчины от 25 до 50 лет) только семеро сумели правильно назвать 3 из 10 предметов (инструменты и детали: муфта, колено трубы, стяжной болт и др.), которыми они пользуются у себя дома, когда хотят самостоятельно провести ремонтные работы, не прибегая к помощи специалистов.

В неофициальном разговоре названия, упомянутые в номенклатуре завода-изготовителя или названия, указанные на торговых ярлыках, постоянно заменяются описательными комплексными номинатемами или словами неопределенной семантики. Например, «Дай мне вот эту *штуковину*», – говорит муж жене, указывая на какую-нибудь замысловатую гайку, пытаясь починить кран в кухне или в ванной.

Нередко в качестве подобных номинатем выступают слова, относящиеся к ненормативной лексике. Так, отчаявшись наладить работу радиоприёмника, в досаде горе-специалист восклицает: «Да не хочет работать эта х-ня!». Использование обсценных слов в общеноминативной функции – тренд сегодняшней РР. При этом различия гендерного характера практически не наблюдаются. К сожалению, всё большее число женщин публично используют ненормативную лексику, считая это признаком равенства полов. Сказанное касается не только случаев, когда общение происходит в условиях накаленной обстановки, но и тех случаев, когда возникает потребность в назывании объектов, а подходящих точных слов не находится.

Наши наблюдения показали, что при категоризации действительности и выборе номинантов (номинатем) большинство людей, если речь не идет об особой сфере знаний в повседневной жизни, используют номинатемы, которые занимают промежуточное положение между наиболее обобщенными наименованиями (генерализаторами) и конкретными (конкретизаторами). Мы предлагаем называть их **мезономинатемами**.

Исследования 52 фрагментов реальной РР (ДЕ, включающие 2–4 реплики) показало, что в 72% были использованы мезономинатемы (пальто, шапка, щётка, губка и др.). Конкретизаторы составили 21% всех номинатем (длинное пальто, желтая шапка, зубная щетка и др.). И только 7% пришлось на слова-генерализаторы (мебель, одежда и др.).

Без особой надобности говорящие не используют конкретизоторы, если только эта конкретизация не имеет принципиальной идентифицирующего значения. Мать может сказать ребенку: «Надень пальто», когда ей необходимо указать, что надо одеться потеплее. Если же речь идет о необходимости выбора, тогда используется номинация-конкретизация: «Надень черное пальто – оно теплее!». И совсем неожиданно и неестественно будет звучать фраза матери, адресованная ребенку: «Надень верхнюю одежду», где используется гиперонимическая номинатема.

Наши наблюдения подтверждаются данными, полученными Э. Рош, которая подчеркивает, что при категоризации действительности и при номинации разных объектов и феноменов используются некие усредненные номинатемы [21; 22], которые мы, напомним, называем мезономинатемами.

Вместо точных наименований, закрепленных в словарях, в РР часто используются слова-эквонимы из одного и того же синонимического ряда, однако не совпадающие по целому ряду параметров, например, функционально или стилистически. Например, говорящий называет стакан бокалом или склянкой. Слово «бокал» предполагает изделие из более дорогих материалов и предназначен для использования во время официальных или торжественных мероприятий. Слово «склянка» имеет пренебрежительный оттенок, в то время как слово «стакан» является нейтральным и указывает на функцию «пить вообще» и на использование не очень дорогого материала, преимущественно стекла:

(1) стакан – стеклянный цилиндрический сосуд без ручки, служащий для питья [9; с. 752];

(2) бокал – посуда для вина в виде большой рюмки [9, с. 52];

(3) рюмка – небольшой сосуд на ножке, употребляемый обычно для питья вина [9, с. 682];

(4) склянка – небольшой стеклянный сосуд с горлышком [9, с. 712].

Наши повседневные наблюдения показали, что представители сферы обслуживания нередко раздражаются, когда клиенты/покупатели небрежно относятся к наименованию интересующих их товаров или блюд, которые они заказывают в ресторане, или предметов гардероба, которые они сдают в стирку и т. д., называя их словами, отличными от номенклатурных, указанных в прейскурантах, меню, а также на ярлыках, бирках и ценниках.

Приведем несколько фрагментов диалога, взятых из реальной жизни:

(1) Покупатель: Дайте мне вот эту булку.

Продавец: Это не булка, а багет.

(1) Покупатель: Мне шесть куриных ножек.

Продавец: Голеней?

(2) Покупатель: Покажите вот эту кружку.

Продавец: Это не кружка, а чашка.

(3) Покупатель: Мне нравится вот эта кофта.

Продавец: Кардиган?

Как видим, клиенты/покупатели склонны использовать либо слова широкой семантики, либо лексемы из одного и того же синонимического ряда, либо, наконец, функциональные

аппроксиматоры, а представители сферы обслуживания используют более точные названия товаров и изделий.

Поправляя покупателей, многие продавцы удовлетворяют своё уязвленное самолюбие. Тем самым, как им кажется, они ликвидируют ту социальную дистанцию, которую иногда ощущают, считая, что покупатели не относятся к их труду с должным уважением.

В свою очередь, подобные уточнения вызывают протест или раздражение у покупателей, поскольку под сомнение ставится их языковая компетентность. На этой почве иногда возникают настоящие словесные баталии:

Покупатель: Ну что вы меня поправляете?

Продавец: А если вы неправильно называете! Откуда я знаю, что вам надо! и т. д.

Говорящий может прекрасно знать название объекта или явления, однако в определенной ситуации он не может его идентифицировать, распознать. К таким факторам, затрудняющим идентификацию и соответственно номинацию предмета, относятся как объективные обстоятельства (темнота, шум, дистанцированность), так и субъективные, например, плохое зрение.

В этих случаях нередко используются номинации, включающие неопределённые местоимения и прилагательные с семой неизвестности или неопределенности:

(1) *Что-то* показалось вдали.

(2) *Какой-то непонятный предмет* замаячил передо мной.

(3) *Something unusual* knocked me down.

(4) *Something unknown* sparkled in front of him.

В реальных обстоятельствах, т. е. в той или иной референтной ситуации, идентификация предмета может осуществляться в несколько этапов. Так, в мире незнакомых предметов, в неизвестной обстановке механизм идентификации и номинации нередко выглядит следующим образом:

1. Ошибочная инициальная идентификация и соответственно ошибочная или неточная номинация (квазиноминация), обусловленная зрительной агнозией, затем корректирующая идентификация и соответственно корректирующая, более точная, номинация. Правильное распознавание осуществляется благодаря определенным изменениям первоначальной ситуации, облегчающим перцептивный процесс, например, сокращение дистанции между субъектом и объектом, изменение освещения (появление света или увеличение его яркости) и т. д., что позволяет «снять» временную агнозию и как следует разглядеть предмет. В результате появляются такие фразы, как, например, «Я думал что это *какая-то коряга*, а это оказалась *палка*».

Как известно, при дефиците информации наши анализаторы (зрительный, слуховой и др.) осуществляют «сравнение» полученных данных с разными, уже знакомыми из опыта перцептами, типизированными образами, зафиксированными в мозге. В нашем случае говорящий принял артефакт (палку) за природный объект (корягу) из-за сходства обоих объектов по удлиненной форме. В данном высказывании сначала представлена квазиноминатема, которая после опознания заменяется правильной, более точной номинатемой, значение которой отвечает характеристикам опознаваемого предмета, т. е. соответствует образу-эталону, хранящемуся, как считают многие ученые, в правом полушарии мозга [5].

На промежуточном этапе идентификации часто подключается аналоговый механизм мозга, контролируемый правым полушарием, что приводит к появлению в РР индикаторов подобия, схожести, кажимости (выглядеть как, быть похожим, напоминать, to look like, to seem, to remind of и др.), за которыми следует квазиноминатемы, которые в случае уточнения идентификации заменяются более точными наименованиями:

(1) Я увидел *что-то, напоминающее сковороду.*

(2) Я заметил *что-то вроде ковша*.

(3) It *looked like a bush*.

(4) It *seemed to be a frying-pan*.

В рамках неофициального общения проявляются и некоторые другие особенности социально-психологического характера. Например, достаточно типичной является ситуация, когда один из говорящих с помощью специфического набора номинатем хочет подчеркнуть свою принадлежность к определенной социальной группе или определенному классу, подчеркивая тем самым, что непонимающий его собеседник относится к сословию «чужих», что он не «свой». В случае необходимости приобщения «чужого» к «своим» посвященному собеседнику необходимо расшифровать непонятные номинатемы, объяснить их значение и тем самым ввести «чужака» в свой круг общения.

Примеры такого лингвистического «приобщения» можно найти у В. Пелевина. Так, в одном из романов нарратор попадает в чужую для него среду «большевиков»:

– За победу оно конечно, – сказал Барболин, – а *марафет*?

– Какой *марафет*? – спросил я.

– Ты дурочку не валяй. – строго сказал Жербунов, – нам Бабаясин говорил, что тебе сегодня жестянку выдали.

– Ах, так вы про *кокаин* говорите, – догадался я и полез в саквояж за банкой. – А то ведь «марафет», товарищи, слово многозначное [8, с. 26].

Жербунов и его собратья используют и другие непривычные названия, но хорошо понятные людям своего круга. Появление «чужого» приводит к необходимости давать пояснения для того, чтобы возникли доверительные отношения:

Жербунов открыл банку, взял со скатерти нож, зачерпнул им чудовищное количество порошка и быстро размешал его в водке <…> .

– Это, браток, с «Авроры» пошло, от стоков. Называется «балтийский чай» [8, с. 26].

В конечном счете выясняется, что «балтийский чай» – это кокаин с водкой.

Выбор специфических некодифицированных номинатем так называемыми «большевиками» свидетельствует об их принадлежности к определенной социальной группе. Чтобы перестать быть здесь «чужаком», герою-рассказчику приходится осваивать новый лексикон, пополняя свой запас слов номинатемами, не свойственными той социальной группе, выходцем из которой он является.

Выводы. Итак, номинация в РР имеет свои специфические особенности, в т. ч. обусловленные психологическим фактором и особенностями перцепции. Для номинации в РР, как показывает наше исследование, характерно следующее:

– в РР предпочтение отдаётся мезономинатемам, которые занимают промежуточное положение между наиболее общими номинатемами (генерализаторами) и наиболее конкретными номинатемами (конкретизаторами). Последние используются в тех случаях, когда необходимо сделать выбор или уточнить информацию об объекте называния;

– в РР широко используются средства метонимической номинации, что обеспечивается активной работой левого полушария, способного к дискретному представлению информации;

– в связи с несовершенством механизма памяти и припоминания в условиях неподготовленной речи активно используются слова – универсальные субституты (заполнители) с неопределенной семантикой;

– в РР используется широкий спектр аппроксиматоров. Их появление во многом обусловлено сложностями идентификации предметов, которые возникают по объективным и субъективным причинам в результате наличия неблагоприятных перцептивных условий (дистанцированности, неудачного фокуса или угла обзора, затемнения и др.), затрудняющих идентификацию и адекватную номинацию объектов. Их появление также объясняется общим несовершенством механизма перевода ментальных образов (прототипов) в вербальные аналоги;

– использование в РР средств специфической некодифицированной номинации является индикатором принадлежности говорящего к определенной социальной группе и позволяет ему распознать в собеседнике «чужого» или «своего».

Дальнейшие исследования предполагают более углубленное изучение механизмов перехода визуальных и других чувственных образов в их знаковые/дигитальные аналоги, а также уточнение функциональной нагрузки гемисфер и механизмов их взаимодействия при осуществлении идентификационно-номинативных операций. Дополнительного изучения также требуют механизмы аберрации, вызванные временной агнозией, при опознании объектов и способы соответствующих ментально-вербальных коррекций.

Литература:

1. Барабанщиков В.А. Психология восприятия. Организация и развитие перцептивных процессов. Москва : Когито-центр; Высшая школа психологии, 2006. 240 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Девкин В.Д. Немецкая разговорная речь: синтаксис и лексика. Москва : Международные отношения, 1979. 256 с.
4. Земская Е.А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва : Русский язык, 1979. 240 с.
5. Иванов В. Нечет и чёт. Асимметрия мозга и динамика языковых систем. *Избранные труды по семиотике и истории культуры*. Т. 1. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 381–602.
6. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 157 с.
7. Невская А.А., Леушина Л.И. Асимметрия полушарий и опознание зрительных образов. Ленинград : Наука, 1990. 152 с.
8. Пелевин В. Чапаев и Пустота : роман. Москва : Эксмо, 2010. 416 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва : Сов. энциклопедия, 1964. 900 с.
10. Орлов Г.А. Современная английская речь. Москва : Высшая школа, 1991. 240 с.
11. Сиротинина О.Б. Русская разговорная речь и её особенности. Москва : Просвещение, 1974. 144 с.
12. Скребнев Ю.М. Введение в коллоквиалистику. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1985. 210 с.
13. Слобин Л., Грин Дж. Психолингвистика. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 352 с.
14. Солсо Р. Когнитивная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 592 с.
15. Степанов Ю.С. Номинация, семантика, семиология. *Языковая номинация*. Москва : Наука, 1977. С. 294–358.
16. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.
17. Gordon I.E. Theories of Usual Perception. N.Y. : Wiley, 1997. 273 p.
18. Hendee W.P., Wells P.N. (eds). The Perception of Usual Information. N.Y. : Springer Verlag, 1993. 423 p.
19. Howard I.P. Human Visual Orientation. N.Y. : John Wiley, 1982. 320 p.
20. Miller G.A., Johnson-Laird P.N. Language and Perception. Camb. (Mass): Harvard University Press, 1976. 760 p.
21. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General.* 1975. P. 192–253.
22. Rosch E. Principles of Categorisation. *Cognition and Categorisation*. Hillsdale, 1978. P. 27–48.

Mizetska V., Ladynenko A. Nomination in colloquial speech (psycholinguistic aspect)

Summary. The article is devoted to the nomination peculiarities in the Colloquial Speech stipulated by the psychological factors and perception processes.

The investigation showed that the Colloquial Speech is characterized by a great number of indirect metonymic nominations which is accounted for by the ability of the left hemisphere to represent the information discretely. The attributive nominative structures alternate with the structures which nominate the object on the basis of its functions which brings about a lot of verbs complexes fulfilling the role of indirect nominative units (Riding a horse is my neighbour).

Another peculiarity of the Colloquial Speech is its spontaneous character. The memory mechanisms are rather imperfect and are not always ready to retrieve the necessary name from the memory in short time. In this case the forgotten units are replaced by the universal fillers with uncertain semantics (thingamabob, whatisitsname, etc.).

Sometimes it is difficult to identify and name any objects because of different circumstances which hinder the process of recognition. The aberrations of perception produce quasinomination and approximation caused by the failures in the mechanism of prototype search. The process of identification and exact nomination may have several stages of correction before the suitable word is found (false nomination or approximate nomination – exact nomination).

The analysis shows that in everyday speech people prefer to use mesonominations, that is the intermediate units which are set between generalizing and concretizing units.

The use of specific non-codified nominations is the indicator of the social status and belonging to a certain social group.

Key words: colloquial speech, metonymic nomination, mesonomination, approximation, universal fillers, quasinomination, hemispheric peculiarities.

УДК 37.02:811.161.1
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.45

Северин Н. В.,
кандидат философских наук, доцент,
заведующая кафедрой гуманитарных наук
Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»

Криволапова Е. В.,
старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»,

Квашина Т. С.,
старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКУ БУДУЩЕЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню психологічних основ навчання іноземних студентів мові майбутньої спеціальності. Виділені основні дидактичні принципи цілісного педагогічного процесу, які забезпечують успішне навчання. Розглянута історична ретроспектива питання. З'ясовано, що проблема вивчення психологічних аспектів навчання іноземним мовам постійно цікавить вчених. Її розглядали у своїх працях українські та зарубіжні дослідники. Вчені виділяють чотири групи принципів навчання – лінгвістичні, психологічні, дидактичні та методичні. Метою цієї статті є дослідження психологічних принципів, від реалізації яких значною мірою залежить ефективність процесу навчання мові фаху.

Мотивація є незаперечним фактором успішності навчання, особливо в процесі вивчення іноземних мов. Мотив спонукає до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб людини. Дослідники акцентують увагу на розвитку позитивних мотивів, міжпредметних зв'язках як одному з важливих стимулів підвищення інтересу студентів до іноземної мови, виявленні основних видів мотивації та інших питаннях. Урахування психологічних особливостей студентів – мотивів, почуття впевненості в собі, наполегливості у досягненні поставлених цілей, розвитку способів мислення та інших є основою сучасного вивчення іноземних мов.

Мотивація відіграє важливу роль у процесі навчання іноземних студентів російській / українській мові. На факультеті міжнародної освіти Національного технічного університету «ХПІ» створено низку навчальних посібників з наукового стилю мовлення, які відіграють важливу роль у навчанні іноземних студентів мові майбутньої спеціальності. Вони призначені для навчання мовам студентів різних спеціальностей – майбутніх інженерів, економістів, лікарів. Навчальний матеріал посібників максимально орієнтований на професійні потреби студентів. Робота з ними здійснюється паралельно викладачами кафедри гуманітарних наук та кафедри природничих наук.

Принципи поетапного формування знань та навичок, врахування психологічних особливостей студентів забезпечують максимальну ефективність навчального процесу.

Ключові слова: дидактичні принципи, психологічні принципи, мотивація, мотив, мовна і предметна компетенція.

Постановка проблемы. В настоящее время в разных заведениях высшего образования Украины осуществляется подготовка прибывших на учёбу иностранных студентов, которые преследуют цель овладеть языком своей будущей специальности и заинтересованы в качественной довузовской подготовке по языку и другим общеобразовательным предметам. В связи с этим преподавателям русского / украинского / английского языка необходимо использовать основополагающие и наиболее эффективные принципы обучения, которые определяют цели, содержание, формы, методы и средства обучения.

Главным в организации учебно-воспитательного процесса на подготовительных факультетах принято считать принцип методической системности, который предусматривает строгое проведение одних и тех же принципов на всех иерархических уровнях единой конкретно-методической системы. Разработка этой системы должна опираться на методологию объекта обучения (человека) и процесса обучения. Основой конкретно-методической системы обучения является психология, так как её принципы обеспечивают методологически правильное понимание тех сторон учебно-воспитательного процесса, которые касаются обучаемого и обучающего, особенностей их взаимоотношений, опосредованных предметом обучения.

Непреложным условием повышения эффективности обучения иностранных учащихся довузовской подготовки является разработка в рамках методической системности методик и приёмов, максимально ориентированных на объективные условия и требования и наиболее адекватных поставленным целям и задачам. В современной дидактике принцип понимается как «взаимосвязь общих законов обучения с целями воспитания, как определённое руководство к практическому педагогическому действию» [1, с. 116]. Разработкой принципов дидактики занимались известные учёные ещё в XVII веке. Так, Я.А. Коменский (1572–1670) посвятил данной проблеме свой труд «Великая дидактика», где дал последовательное изложение принципов и правил обучения. Он стремился выявить закономерности, которые, будучи всеобщими, проявляются и в процессе воспитания и обучения человека. Учёный разработал методы обучения языкам и наукам, применение которых способствовало повышению успешности обучения. Раскрыв в обучении две стороны – объективную (законы

обучения) и субъективную (искусное применение этих законов), он положил начало теории обучения и искусству преподавания. Принципы получили дальнейшую разработку в исследованиях К.Д. Ушинского, М.В. Ломоносова, Л.Н. Толстого, Н.И. Новикова, М.А. Данилова, М.Н. Скаткина, Е.И. Пассова и других учёных. В XVIII веке М.В. Ломоносов (1711−1765) продемонстрировал дидактику в действии, раскрыв путь от начал грамотности к вершинам научного познания. Он впервые разработал дидактику гимназии и университета. Просветитель Н.И. Новиков (1744−1818) обосновал идею всесторонне развивающего и подводящего к исследованию изучаемых явлений обучения, тем самым внеся в учебный процесс исследовательское начало, ставя акценты на уважении к личности обучаемого и вере в его задатки и возможности. Великий педагог К.Д. Ушинский (1824−1870) значительно продвинул дидактику по пути её научного развития. Он акцентировал внимание на необходимости дать человеку деятельность, которая бы наполнила его душу и превратилась в цель жизни.

Анализ исследований и публикаций свидетельствует, что проблема изучения психологических аспектов обучения иностранным языкам постоянно интересует учёных. Её рассматривали в своих трудах А.Н. Щукин, А.Н. Леонтьев, Л.С. Рубинштейн и другие, ей посвящены отдельные статьи педагогов-практиков Украины и зарубежья (И.Г. Чеботарёва, А.К. Маркова, З.Н. Никитенко, Г.В. Рогова, В.М. Кухаренко, Л.Б. Исаева и других). В настоящее время учёные пытаются сформулировать единые принципы целостного педагогического процесса, которые отражали бы закономерности обучения и воспитания. Исследователи проблем преподавания русского языка как иностранного выделяют четыре группы принципов обучения − лингвистические, психологические, дидактические и методические, потому что для построения системы обучения рассматривают основные положения базовых для методики наук − педагогики, психологии и лингвистики [2]. Все они находятся в тесной взаимосвязи и обеспечивают успешное обучение. Принципы сознательности, наглядности, прочности, доступности, межпредметной координации, межкультурного взаимодействия, профессиональной компетентности преподавателя составляют систему дидактических принципов, которая в методике преподавания русского языка как иностранного (РКИ) имеет свою специфику, отражающую особенности изучаемого предмета. Остановимся на рассмотрении психологических принципов, от реализации которых в значительной мере зависит эффективность процесса обучения, что и станет **целью** данной статьи.

Изложение основного материала. Исследователи определяют мотив как средство побуждения к осознанной деятельности [2]. Понятие мотива пришло в методику обучения РКИ из психологии. Данная проблема рассматривалась в трудах Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, Л.С. Рубинштейна, И.А. Зимней и других учёных. Они трактуют мотивацию как «совокупность устойчивых мотивов, побуждений, которые определяют содержание, направленность и характер деятельности личности, её поведение» [3; с. 216]. Мотивация в обучении – это создание комфортной учебной среды, где в наличии есть все условия для учебной деятельности целевой аудитории. Мотивация считается наиболее неоспоримым фактором успешности обучения в целом, особенно при изучении иностранных языков. Кроме внутренней и внешней мотивациии, психологи различают глобальную, ситуационную и инструментальную. Авторы акцентируют внимание на развитии положительных мотивов; педагогическом воздействии на перестройку иерархической структуры мотивационной сферы; межпредметных связях как одном из важных стимулов повышения интереса учащихся к иностранному языку; проблеме мотивации через организацию внеурочной работы; выявлении основных видов мотивации и других вопросах.

Заявленная тема приобретает актуальность также в связи с социальной значимостью иностранных языков в процессе развития современного человека и общества в условиях резко возросшей потребности в быстром и качественном обучении иностранному языку. Исходя из этого, в настоящее время необходим поиск наиболее эффективных приёмов работы, новых методов и подходов в обучении, способных обеспечить устойчивую мотивацию изучения иностранного языка. Исследования учёных подчеркивают, что мотивация является одной из главных причин, стимулирующих студентов к учёбе, к достижению поставленных целей. Учёт личных особенностей учащихся – целей, мотивации, чувства уверенности в себе, упорства в достижении целей, развития способов мышления и других составляют основу современного преподавания иностранных языков.

Принцип мотивации обучения тесно связан с деятельностным принципом, поскольку мотив выступает побуждением к деятельности, связанной с удовлетворением потребностей человека. Каждый человек, приступающий к изучению иностранного языка, прежде всего, выясняет для себя цель его изучения: для приобретения будущей специальности, для получения высокооплачиваемой работы, для поездок и путешествий, для переезда в другую страну, для бизнеса и общения с зарубежными партнерами, для чтения книг в оригинале и так далее. Такие цели, которые открывают широкие перспективы перед людьми, изучающими другой язык, психологи определяют как мотивацию. Они считают, что удовольствие от понимания чужого языка, от умения общаться на нём или даже изъясняться во время запланированной поездки, является одним из высших удовольствий, подтверждением высокого интеллектуального уровня человека. Естественно, что мотивация играет важную роль в процессе обучения иностранных студентов русскому языку.

Проблема обучения иностранных студентов языку будущей специальности является актуальной и занимает важное место в системе обучения. Это особенно важно в современных условиях, когда «динамизм социальных перемен начала третьего тысячелетия находит своё отражение и в системе образования, создавая объективные предпосылки качественной трансформации учебного процесса» [4]. Под современными условиями мы понимаем многопрофильность довузовской подготовки факультета международного образования НТУ «ХПИ» (инженерные, экономические, медицинские и гуманитарные группы, поздние сроки заезда многих учащихся, их слабую общеобразовательную подготовку, что в последние годы становится системой, при общем жёстком регламенте учебных часов. Данные факторы настоятельно требуют разработки и использования в учебном процессе специальных технологий обучения, основным критерием которых является доступность излагаемого материала при минимуме языковых средств, в полной мере учитывающих языковую подготовку студентов.

Ранний ввод предметов, необходимость пользования русским языком как средством общения на занятиях по общеобразовательным дисциплинам требуют от преподавателей русского языка максимального приближения учебного языкового материала к лексико-грамматическим средствам общеобразовательных дисциплин, что особенно важно на начальном этапе. Научный стиль – это вариант общей языковой системы, разновидность современного литературного языка, отсюда возникает естественная потребность скоординировать грамматические факты в учебных материалах различных стилей речи для облегчения их усвоения студентами-иностранцами. Обучение должно быть построено таким образом, чтобы «формировать у учащихся способность воспроизводить ранее усвоенные знания для лучшего запоминания нового материала: связи крепнут и становятся многосторонними…» [5, с. 112].

На факультете международного образования НТУ «ХПИ» за 47-летний период работы создано большое количество учебных пособий по научному стилю речи, которые активно используются на начальном и основном этапах обучения иностранных студентов. Учебная литература по специальным предметам имеет пограничную междисциплинарную структурную организацию, что находит отражение уже в названиях учебных пособий. Так, «Введение в язык предмета: Черчение. Математика. Физика. Химия» (авторы И.А. Ясницкая, А.И. Лобода, Т.А. Снегурова и другие), «Научная речь для начинающих. Биология, химия, физика» (авторы И.А. Ясницкая, Л.А. Орлова и другие), «Научная речь для студентов-иностранцев. Естествознание. Экология. Экономика» (авторы Б.Н. Андрющенко, Т.А. Снегурова и др.), «Научная речь для студентов-иностранцев. Экономика, маркетинг, менеджмент» (авторы Э.К. Горлова, С.П. Олейник), «Научный стиль речи: Учебное пособие для студентов-иностранцев экономического профиля» (с грифом Министерства образования и науки, молодёжи и спорта Украины, авторы Ю.А. Романов, Н.В. Северин), написанные авторскими коллективами преподавателей различных кафедр, являются примерами такого типа учебной литературы. Данные пособия очень востребованы в учебном процессе, работа по ним осуществляется параллельно преподавателями естественнонаучных дисциплин и русского языка, где первые обучают особенностям научной речи, а вторые закрепляют лексико-грамматический материал занятий по предметам. Так одновременно происходит формирование концептуальной и языковой компетенции (с опережающим формированием предметной компетенции). Эта идея находит подтверждение в исследованиях зарубежных методистов. К примеру, московские авторы учебных пособий преследуют цель «на уроках русского языка научить иностранных учащихся на отдельных фрагментах текстов вузовских учебников по базовым дисциплинам, составляющим основу инженерного профиля, определять и понимать заложенный смысл основных лексико-грамматических явлений русского языка в текстах учебников, которые они используют при изучении специальных дисциплин» [6, с. 4]. То есть процесс работы по учебнику идет параллельно и на уроках русского языка, где студентов учат формальным признакам и правилам функционирования грамматических явлений, и на специальных дисциплинах, где учащиеся должны понимать сам материал, излагаемый в учебнике.

Учебный материал пособий должен быть максимально ориентирован на профессиональные потребности студентов. В связи с этим при изучении языка необходимо строить занятия так, чтобы и грамматические конструкции, и тексты, и диалоги, и упражнения способствовали наилучшему запоминанию материала. Этим требованиям отвечают учебные пособия, созданные авторскими коллективами преподавателей кафедры гуманитарных наук в процессе многолетней работы. Они предназначены для обучения русскому языку студентов разных специальностей – будущих инженеров, экономистов, медиков и так далее. Учебная программа определяет тематику занятий, а преподаватель выбирает предмет обсуждения, обеспечивает текстовое и языковое оснащение в учебнике или учебном пособии, которое используется в работе с группой, привлекая апробированные дополнительные материалы, оказывающие положительный эффект. Материалы пособий должны быть познавательными, информативными, проблемно-дискуссионными, развлекательными, способствующими повышению интереса учащихся к предмету обучения. Практика показывает, что проявление гибкости при изучении профессионально ориентированных текстов положительно воздействует на студентов. Поэтому в процессе занятий важно обсуждать также ситуации, предлагаемые учащимися. Возникающую у студентов потребность узнать, рассказать, обсудить следует поддерживать, так как это является хорошей мотивацией для развития коммуникативной компетенции [7]. Такое отношение к инициативе учащихся отражает положение современной методики, подтверждающее тезис о том, что учащийся является не только объектом, но и субъектом обучения.

Выводы. Таким образом, одной из основных педагогических задач обучения языку специальности является мотивация учащихся, которую важно поддерживать на достаточно высоком уровне в процессе всего периода обучения. Ведущая роль отводится внутренней мотивации, направленной на усвоение содержания учебного предмета. Для достижения этой цели необходимо строить занятия по русскому языку как иностранному с учётом интересов студентов, их познавательных и профессиональных мотивов обучения, вызывая позитивные эмоции и создавая положительное отношение к самому учебному процессу. Принципы поэтапного формирования знаний и навыков, учёта психологических особенностей учащихся, адаптационных процессов в сочетании с другими принципами системы обеспечат максимальную эффективность процесса обучения.

Литература:

1. Дидактика средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики : Учеб. пособие для студентов пед. институтов / Под ред. М.А. Данилова, М.Н. Скаткина. Москва : Просвещение, 1999. 303 с.
2. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва : Высшая школа, 2003. 334 с.
3. Кухаренко В.М. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В.М. кухаренко, С.М. Березенська, К.Л. Бугайчук та ін.; за ред. В.М. Кухаренка. Харків : Міськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.
4. Харюкова Н.Л. Дидактические стратегии, оптимизирующие уровень освоения научного языка биологических дисциплин иностранными учащимися в период довузовской подготовки. *Матер. межд. конф. (к 40-летию РУДН).* Москва : РУДН, 1999.
5. Семянникова Н.Л. Психологические основы межпредметных связей. *Материалы межд. н.-метод. конф. / Н.Л. Семянникова, О.В. Коцюба.* Харків : НТУ «ХПИ», 2003. С. 112–113.
6. Авдеева И.Б. Межвузовский учебный комплекс по лексике и грамматике для иностранных учащихся инженерного профиля (уро-

вень В1 – В2). *Материалы Межд. науч.-метод. интернет-конф. «Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в вузах*. Харьков : ХНАДУ, 2013. С. 3-9.

7. Величко А.В. Развитие коммуникативной компетенции учащихся. *Русский язык за рубежом*. № 3, 2014. С. 28–39.

Severyn N., Kryvolapova O., Kvashyna T. Psychological foundations of teaching international students the language of future specialty

Summary. This article is devoted to the study of psychological foundations of teaching Russian to international students. The historical retrospective of the issue is considered. The basic didactic principles of a holistic pedagogical process to ensure successful teaching are highlighted.

The problem of studying psychological aspects of teaching foreign languages has been constantly of interest to the scientists. It has been considered in the works of both Ukrainian and foreign researchers. They distinguish four groups of principles of instruction – linguistic, psychological, didactic, and methodical ones. These principles are closely interlinked and ensure successful teaching. The purpose of this article is to consider the psychological principles, implementation of which greatly stipulates the effectiveness of teaching process.

Motivation is considered to be the most indisputable factor in success of education in general, especially when learning foreign languages. The motive acts as an incentive for activities related to the satisfaction of human needs. Many researchers focus on the development of positive motives, inter-subject communications as one of the important incentives for increasing students' interest in a foreign language, as well as identifying the main types of motivation and other issues. Taking into account personal characteristics of students – goals, motivation, self-confidence, persistence in achieving goals, developing ways of thinking and others – form the basis of modern foreign language teaching.

Motivation plays an important role in the process of teaching international students the Russian language as a language of future specialty. At the Faculty of International Education of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", there have been created a large number of textbooks on the scientific style of speech. They are intended for teaching Russian to students of various specialties – future engineers, economists, and medics. The educational material of the textbooks is maximally focused on the professional needs of students. The educational activities based on this material are carried out simultaneously by teachers of natural sciences and Russian language teachers.

The principles of phased formation of knowledge and skills, taking into account the psychological characteristics of students provide the maximum efficiency of teaching process.

Key words: didactic principles, psychological principles, motive, motivation, language and subject competence.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Головань Т. П.
ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ПРИТЧІ ПРО НЕВИДИМОГО САДІВНИКА ДЖОНА ВІЗДОМА) **4**

Дубравська З. Р.
КАТЕГОРІЇ «ОБРАЗ АВТОРА» ТА «ІМПЛІЦИТНИЙ АВТОР» У ТЕКСТОВОМУ АНАЛІЗІ БІОГРАФІЧНОГО ПИСЬМА МАРТІНА ЕМІСА **7**

Дудар Я. О.
ОЕ КЕНДЗАБУРО: ПРО КОНЦЕПЦІЮ «ПІЗНІЙ СТИЛЬ» ЕДВАРДА В. САЇДА **10**

Мороз Л. В.
ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖАНРО-РОДОВИХ ФОРМ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ **15**

Озтурк Э. Ф.
ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ВЫСЕЛЕНЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ АХАЛЦИХСКИХ ТУРОК (К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ) **19**

Юзьків Г. І., Марченко Н. В.
ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СТИЛЬ» У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ **23**

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Винар С. М.
МОНОЛОГ ПЕРСОНАЖА В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ ДРАМИ (НА ПРИКЛАДІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОДЕРЖИМА») **30**

Дучимінська Г. Ю., Вишнівський Р. Й.
ГАМЛЕТ ШЕКСПІРА У КРИТИЧНИХ ТВОРАХ А. ГРИГОР'ЄВА **34**

Москвич Ю. В.
ІНТИМНА ЛІРИКА ПОЛЯ ВЕРЛЕНА У ПЕРЕСПІВАХ МИКОЛИ ЛУКАША **38**

Хайруліна Н. Ф.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ **42**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Alekseev N. E., Alekseeva L. I., Syniova T. V.
TRANSLATION COURSE FOR LAWYERS: EXCESSIVE KNOWLEDGE OR NECESSITY? **48**

Гайдук Н. А., Кокташ М. Г.
ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ "GOOGLE TRANSLATE" **52**

Єлісєєва С. В.
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ **56**

Єльцова С. С., Алаєва Л. С.
ЛОКАЛІЗАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ВІДЕОІГР **60**

Зімонова О. В.
ПЕРЕКЛАД ФАХОВИХ ТЕКТІВ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) **64**

Лісун О. В., Совєтна А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ТРУМЕНА КАПОТЕ «ІНШІ ГОЛОСИ, ІНШІ КІМНАТИ») **68**

Лобода В. А.
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ДЕФІНІТИВНИЙ ХАРАКТЕР ТА ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ **72**

Матвєєва С. А.
КОГНІТИВНО-ФРЕЙМОВА ТЕОРІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ НОМІНАЦІЙ ТА ДЕФІНІЦІЙ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ **75**

Михайлова О. Г., Спільник Т. М.
ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЖИВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ФЕМІНІТИВІВ У ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ **78**

Пелепейченко Л. М.
ОБРАЗНІ КОМПОНЕНТИ ОРИГІНАЛУ ЯК ОРІЄНТИР У ПЕРЕКЛАДІ МЕТАФОРИ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ **82**

Пилипенко І. О., Пилипей Ю. А.
АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВОДА» В АСПЕКТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ **87**

Півень Н. М., Бороденко Л. М.
ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ» СТУДЕНТАМ-ПЕРЕКЛАДАЧАМ ІЗ ДВОХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ НА УКРАЇНСЬКУ **90**

Рейда О. А., Івлєва К. С., Гулієва Д. О.
АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ **95**

Романчук С. М., Гриненко І. В.
КАЗКА ЯК КОД ІНШОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КАРТИНИ СВІТУ **99**

Синегуб С. В.
СТРУКТУНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ І ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ СИНОНІМІЧНИХ ЗАСОБІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ **103**

Tsymbrylo V. I.
LEGAL TERMINOLOGY AND THE KEY ISSUES OF ITS REPRODUCTION AS BASED ON THE LEGAL DRAMA SERIES "SUITS" **107**

Чепурна З. В.
ОЙКОНІМІЯ ЯК СВОЄРІДНИЙ ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ **111**

Чугу С. Д.
ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ДЕКОДУВАННЯ СИМВОЛІВ КУЛЬТУРИ В ПЕРЕКЛАДІ **114**

Шепель Ю. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ А. ХУТОРЯНОМ НЕЕЛЕМЕНТАРНИХ (УСКЛАДНЕНИХ) СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ «ТАРАС БУЛЬБА» М. В. ГОГОЛЯ) **118**

Шишко А. В., Луканська Г. А.
ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ **125**

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Білінська О. С.
АГІТАЦІЙНІ СЛОГАНИ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МАРКЕРИ **130**

Бовт А. Ю.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ В УКРАЇНСЬКИХ І БРИТАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ НОРМАНДСЬКОГО САМІТУ 9 ГРУДНЯ 2019 РОКУ) **134**

Гилюн О. В.
КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» У СВІТЛІ МОРБІАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ **138**

Кубрак С. В.
ІНОЗЕМНА МОВА ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ INTERNET **143**

Левченко Т. М.
СЛЕНГОВІ ОДИНИЦІ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПОВЕДІНКА» У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... **147**

Махачашвілі Р. К., Білик К. М.
КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ РУБРИКИ «НАДЗВИЧАЙНІ НОВИНИ»
У ФРАНЦУЗЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ..... **151**

Мірошниченко І. Г.
ВИДИ СТИСЛИХ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ
МАС-МЕДІА ЗА ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ..... **155**

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Aksiutina T. V., Aleksieiev V. S.
ANALYSING AND HANDLING EHNOCULTURAL LACUNAS IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION..... **160**

Барабаш И. В.
ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ В РАМКАХ ИНТЕРАКТИВНОГО ПОДХОДА..... **165**

Golovnia A. V.
TEXT IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT SUCCESS IN THE NOVEL "ELON MUSK. TESLA, SPACEX,
AND THE QUEST FOR A FANTASTIC FUTURE" BY ASHLEE VANCE..... **169**

Гроза І. М., Бабятинська Ю. О., Гусейнова К. С.
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ..... **174**

Єльцова С. С., Рудь А. Г.
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ
В СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ ЗВО УКРАЇНИ..... **177**

Лук'янова Г. В., Нікіфорова С. М.
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОГО
НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ..... **181**

Мизецкая В. Я., Ладыненко А. П.
ОСОБЕННОСТИ НОМИНАЦИИ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ (ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)..... **185**

Северин Н. В., Криволапова Е. В., Квашина Т. С.
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ
ЯЗЫКУ БУДУЩЕЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ..... **190**

CONTENTS

LITERARY THEORY

Holovan' T.
THE RELATIONSHIP BETWEEN PHILOSOPHY AND FICTION (ON THE EXAMPLE OF JOHN WISDOM'S PARABLE OF THE INVISIBLE GARDENER) **4**

Dubravska Z.
THE CATEGORIES "THE IMAGE OF THE AUTHOR" AND "THE IMPLIED AUTHOR" IN THE TEXTUAL ANALYSIS OF THE BIOGRAPHICAL WRITINGS OF MARTIN AMIS **7**

Dudar Y.
OE KENZABURO: ON "LATE STYLE" CONCEPT OF EDWARD W. SAID **10**

Moroz L.
PROBLEMS OF THEORETICAL IDENTIFICATION OF GENRE-GENERIC FORMS IN ROLE-PLAYING POETRY **15**

Ozturk E.
IDEAL ARTISTIC IDENTITY OF THE EXHIBITION LITERATURE OF AHALTSIKH TURKS **19**

Yuzkiv H., Marchenko N.
INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF «STYLE» IN THE CONTEXT OF LITERARY STUDIES AND HISTORY OF LITERATURE **23**

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Vynar S.
MONOLOGUE OF CHARACTER IN THE COMMUNICATIVE ASPECT OF DRAMA ON THE EXAMPLE OF THE DRAMATIC POEM "OBSESSED" BY LESYA UKRAINKA) **30**

Duchymins'ka H., Vyshnivs'kyi R.
SHAKESPEARE'S HAMLET IN A. HRYHORYEV'S CRITICAL WORKS **34**

Moskvych Yu.
VERLAINE'S INTIMATE LYRICS IN VARIATIONS BY MYKOLA LUKASH **38**

Khairulina N.
LITERARY SCIENCE ASPECTS OF MODELING A LITERARY COMPOSITION **42**

TRANSLATION AND INTERPRETATION STUDIES

Alekseev N. E., Alekseeva L. I., Syniova T. V.
TRANSLATION COURSE FOR LAWYERS: EXCESSIVE KNOWLEDGE OR NECESSITY? **48**

Gaiduk N., Koktash M.
TYPICAL ERRORS WHEN USING A MACHINE TRANSLATION SYSTEM "GOOGLE TRANSLATE" **52**

Yelisieieva S.
CULTUROLOGICAL ASPECT REALISATION IN THE TRANSLATION OF AUDIO-VISUAL CONTENT **56**

Yeltsova S., Alaeva L.
LOCALIZATION OF COMPUTER VIDEO GAMES **60**

Zimonova O.
TRANSLATION OF PROFESSIONAL TEXTS AS A FORM OF PREPARING THE FUTURE SPECIALISTS IN UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES **64**

Lisun O., Sovietna A.
THE SPECIFICITY OF CHARACTER PORTRAITS REPRODUCTION IN UKRAINIAN LITERARY TRANSLATION (BASED ON TRUMAN CAPOTE'S NOVEL "OTHER VOICES, OTHER ROOMS") **68**

Loboda V.
TRANSLATION TRANSFORMATIONS: DEFINITION AND THE PROBLEM OF CLASSIFICATION **72**

Matvieieva S.
COGNITIVE FRAME THEORY OF TERMINOLOGICAL NOMINATIONS AND DEFINITIONS: TRANSLATION ASPECT **75**

Mykhaylova O., Spilnyk T.
THE PRAGMATIC ASPECT OF THE USE AND TRANSLATION OF FEMINITIVES IN MILITARY DISCOURSE **78**

Pelepeychenko L.
IMAGE COMPONENTS OF THE ORIGINAL AS A GUIDELINE IN TRANSLATION OF THE POETIC TEXT METAPHORS **82**

Pylypenko I., Pylypey Yu.
ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT "WATER" IN THE ASPECT OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION **87**

Piven N., Borodenko L.
ON A PROBLEM OF TEACHING THE COURSE "EXAMPLE-BASED MACHINE TRANSLATION" TO THE STUDENTS-TRANSLATORS OF TWO SLAVIC LANGUAGES INTO UKRAINIAN **90**

Rejda O., Ivlieva K., Gulieva D.
ANALYSIS OF STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF ENGLISH TERMINOLOGY IN THE FIELD OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS **95**

Romanchuk S., Grinenko I.
A FAIRY TALE AS A CODE FOR A FOREIGN LANGUAGE SOCIO-CULTURAL PICTURE OF THE WORLD **99**

Sinehub S.
STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF VOCABULARY AND VOCABULARY SYNONYMIC MEANS: TRANSLATIONS ASPECT **103**

Tsymbrylo V. I.
LEGAL TERMINOLOGY AND THE KEY ISSUES OF ITS REPRODUCTION AS BASED ON THE LEGAL DRAMA SERIES "SUITS" **107**

Chepurna Z.
OYKONYMIE AS A CULTURAL PHENOMENON OF CULTURE **111**

Chugu S.
DECODING CULTURAL SYMBOLS IN THE INTERPRETATION TRANSLATION MODEL **114**

Shepel Yu.
TRANSLATION'S FEATURES OF NON-ELEMENTARY (COMPLICATED) SYNTACTIC CONSTRUCTIONS BY A. KHUTORYAN (BASED ON THE NOVEL "TARAS BULBA" BY N.V. HOGOL) **118**

Shyshko A., Lukanska H.
GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN LITERARY TRANSLATION **125**

LANGUAGE AND COMMUNICATION MEDIA

Bylinska O.
THE PROPAGANDA SLOGANS IN POLITICAL COMMUNICATION: LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES AND MARKERS **130**

Bovt A.
LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF COVERING POLITICAL EVENTS IN UKRAINIAN AND BRITISH INTERNET MEDIA (BASED ON THE EXAMPLE OF THE NORMANDY SUMMIT OF DECEMBER 9, 2019) **134**

Hyliun O.
THE CONCEPT OF "UKRAINE" IN THE LIGHT OF MORBIAL METAPHOR DURING THE HYBRID WAR **138**

Kubrak S.
FOREIGN LANGUAGE AND MASS MEDIA COMMUNICATION WITH THE USE OF INTERNET NETWORK **143**

Levchenko T.

SLANG UNITS OF THEMATIC GROUP «BEHAVIOR» IN THE LANGUAGE OF MASS COMMUNICATION……147

Makhachashvili R., Bilyk K.
CORPUS LINGUISTIC STUDY OF HEADING "BREAKING NEWS" IN FRENCH, ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES……151

Miroshnychenko I.
COMPRESSED TEXTS TYPES OF MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA ACCORDING TO THEIR FUNCTIONAL AND PRAGMATICAL PURPOSES……155

INTERCULTURAL COMMUNICATION

Aksiutina T. V., Aleksieiev V. S.
ANALYSING AND HANDLING EHNOCULTURAL LACUNAS IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION……160

Barabash I.
PECULIARITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERACTIVE APPROACH……165

Golovnia A. V.
TEXT IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT SUCCESS IN THE NOVEL "ELON MUSK. TESLA, SPACEX, AND THE QUEST FOR A FANTASTIC FUTURE" BY ASHLEE VANCE……169

Hroza I., Babyatinskaya J., Guseinova K.
THE GLOBALIZATION OF ENGLISH IN INTERCULTURAL COMMUNICATION……174

Yeltsova S., Rude A.
FORMATION OF A CULTURE OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMMUNICATION IN THE MODERN TECHNICAL EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE……177

Lukianova G., Nikiforova S.
COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF FOREIGN STUDENTS SPECIALIZED IN ARCHITECTURE AND CIVIL ENGINEERING BY MEANS OF INNOVATIVE TRAINING IT……181

Mizetska V., Ladynenko A.
NOMINATION IN COLLOQUIAL SPEECH (PSYCHOLINGUISTIC ASPECT)……185

Severyn N., Kryvolapova O., Kvashyna T.
PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF TEACHING INTERNATIONAL STUDENTS THE LANGUAGE OF FUTURE SPECIALTY……190

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 43 том 4, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 27.12.2019 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 26,83, ум.-друк. арк. 23,25.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0420/109.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а
Тел. (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua